

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Hautzinger Zoltán
2010

Hautzinger Zoltán

**A katonai büntetőjog rendszere,
a katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai**

PhD értekezés

Témavezető
Fenyvesi Csaba
habilitált egyetemi docens

TARTALOM

I. BEVEZETÉS.....	5
II. A KATONAI BÜNTETŐJOG ELMÉLETI ALAPJAI	8
2. 1. A katonai büntetőjog fogalma és adatforrás szerinti tipizálása.....	8
2.2. A katonai büntetőjog elvei	15
2.3. Összegzés	31
III. A KATONAI BÜNTETŐJOG TUDOMÁNYA.....	33
3.1. A katonai büntetőjog szakirodalma.....	33
3.2. A katonai büntetőjog szakirodalmának nemzetközi példái.....	35
3.3. A katonai büntetőjog tudományának magyar „kútfői”.....	38
3.4. A katonai büntetőjog határterületei, kapcsolata egyes társadalomtudományokhoz.....	45
3.5. Összegzés	66
IV. A KATONAI BÜNTETŐJOG SZABÁLYOZÁSÁNAK EGYES MODELLJEI A NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁS TÜKRÉBEN.....	70
4.1. Bevezetés.....	70
4.2. A katonai büntetőjog és büntető-igazságszolgáltatás egyes modelljei.....	71
4.3. A katonai büntető eljárásjogi és igazságszolgáltatási rendszer hiánya	73
4.4. A katonai büntető-igazságszolgáltatás atipikus (kvázi) lehetőségei	78
4.5. A katonai büntető-igazságszolgáltatás mint a civil igazságszolgáltatási rendszer különös megvalósulási formája.....	81
4.6. Az önálló, a civil igazságszolgáltatástól elkülönülő katonai büntetőjogi rendszerek ...	87
4.7. Összegzés	100
V. A KATONA BÜNTETŐ ANYAGI JOGI ASPEKTUSAI	104
5.1. Bevezetés – a szűkebb értelemben vett katonai büntetőjog	104
5.2. A katonai bűncselekmény és a katonai rendre veszélyesség.....	105
5.3. A katona mint speciális alany fogalma	108
5.4. A katonai büntethetőség akadályai.....	112
5.5. A katonai büntető szankciók	124
5.6. Összegzés	137
VI. A KATONAI BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI JOG JELLEMZŐI	139
6.1. Bevezetés.....	139
6.2. A katonai büntetés-végrehajtási jog fogalma, funkciói.....	142
6.3. Szabadságvesztés végrehajtása katonával szemben.....	144
6.4. A katonai büntetés-végrehajtás egyéb területei.....	155
6.5. Összegzés	156
VII. A MAGYAR KATONAI BÜNTETŐ ELJÁRÁSJOG TÖRTÉNETE.....	158
7.1. Bevezetés.....	158
7.2. Az ősmagyarok és vezérek kora	159
7.3. Az Árpád házi királyok kora	161
7.4. A „vegyesegyházbeli” királyok kora.....	163
7.5. A magyar katonai büntetőjog fejlődése a török hódoltság idején	165
7.6. A fejedelmi katonai büntetőjog	168
7.7. A császári katonai büntetőeljárás	177
7.8. A szabadságharc fegyelmi és büntető joga.....	179

7.9. A katonai büntető-igazságszolgáltatás fejlődése a dualizmus korában.....	181
7.10. A katonai büntetőeljárás története a világháborúk időszakában	183
7.11. A szocialista Magyarország katonai büntetőeljárása.....	188
7.12. A katonai büntető eljárásjogi szabályozás a rendszerváltozás után	190
7.13. Összegzés	190
VIII. A KATONAI BÜNTETŐELJÁRÁS HELYE AZ EGYSÉGES MAGYAR BÜNTETŐELJÁRÁS RENDSZERÉBEN	193
8.1. Az általános és a katonai büntetőeljárás viszonya.....	193
8.2. A katonai büntetőeljárás és a büntetőeljárás alapelvei.....	197
8.3. A katonai büntetőeljárás viszonya más külön eljárásokhoz.....	217
8.4. Különleges eljárások a katonai büntetőeljárásban.....	227
8.5. Összegzés	229
IX. A KATONAI BÜNTETŐELJÁRÁS HATÁLYA.....	232
9.1. Bevezetés.....	232
9.2. A katonai büntetőeljárás hatálya egyes külföldi modellek szerint.....	234
9.3. A magyar katonai büntetőeljárás hatálya	237
9.4. Összegzés	253
X. A KATONAI BÜNTETŐELJÁRÁSBAN ELJÁRÓ HATÓSÁGOK	256
10.1. Bevezetés.....	256
10.2. A katonai nyomozó hatóságok	256
10.3. A katonai tanács	271
10.4. Összegzés	281
XI. A KATONAI BÜNTETŐELJÁRÁSBAN RÉSZT VEVŐ SZEMÉLYEK	283
11.1. Bevezetés.....	283
11.2. Terhelt a katonai büntetőeljárásban.....	283
11.3. Védő a katonai büntetőeljárásban.....	291
11.4. A katonai büntetőeljárásban részt vevő egyéb személyek	296
11.5. Összegzés	310
XII. A KATONAI BÜNTETŐELJÁRÁS SAJÁTOS SZABÁLYAI.....	312
12.1. Bevezetés.....	312
12.2. A katonai büntetőeljárás megindítása	313
12.3. Nyomozás katonai büntetőeljárásban.....	319
12.4. A katonai ügyészi revízió és a vádemelés	338
12.5. A katonai bírósági eljárás	342
12.6. Összegzés	352
XIII. ÖSSZEFOGLALÁS, JAVASLATOK, VÉGKÖVETKEZTETÉS.....	354
13.1. A katonai büntetőjog mint önálló diszciplína	354
13.2. A magyar katonai büntető anyagi- és végrehajtási jog alapvető sajátosságai.....	359
13.3. A magyar katonai büntető eljárásjog alapvető sajátosságai és fejlődési irányai.....	362
13.4. Javaslatok	368
13.5. Végkövetkeztetés (befejezés)	377
IRODALOMJEGYZÉK	380

I. BEVEZETÉS

*„Mivel minden dolognak lelke a rend,
a hadban is, kiben egész haza java,
sok ezer lélek megmaradása áll, ez legszükségesebb.
Ezt a rendet teszik penig jó hadi tiszték s törvények.”*
(Zrínyi Miklós: Tábori Kis Tracta)

A katonai büntetőjog legfontosabb célja és elméleti indoka már történeti fejlődésének kezdeti szakaszában megfigyelhető. A katonai szabályok betartatására a hadban álló vagy a harcra készülő katonai alakulatoknál, a fegyelem megszilárdítása és fenntartása érdekében volt, és van napjainkban is szükség. Ez így volt az alapvetően katonai berendezkedésű – nomád – társadalmakban, ahol a fennmaradás érdekében minden fegyverképes személyre szükség volt,¹ és így van a modern demokráciákban is, ahol a katonai és a polgári jog már jól körülhatároltan elkülönül egymástól.

A más élet- és jogviszonyok miatt eltérő szankciórendszer és eljárás kialakulásának előfeltétele egyfelől az önálló katonaság létrejötte, másfelől annak a felismerése volt, hogy a katonai jogi helyzetekkel kapcsolatos kérdések, viták és normasértések eldöntése már nem kezelhető a lakosságra vonatkozó általános szabályok szerint. Így jött létre a katonai jog, illetve az abban meghatározott szabályok megsértését szankcionálandó katonai büntetőjog.

E jogterületekkel már az ókori társadalmak is foglalkoztak. A spártai államban például az i.e. hatodik században a katonai kiképzésre, a szolgálati szabályzat begyakorlására és a fegyelem kérlelhetetlen szigorúsággal való fenntartására vonatkozó főrend (kosmos) érvényesült, amelynek minden spártai férfi vakon engedelmeskedett.² Makedóniában pedig háború esetén nem a nép, hanem a fegyveres férfiak által alkotott hadsereggyűlés gyakorolta az igazságszolgáltatási hatalmat,³ míg Rómában a praetori jog fennállása alatt az élet szinte minden területe, így a katonáskodás, és a háború viselése is szabályozott volt.⁴ A római jog modern szemléletét mi sem jelzi jobban, hogy a katonai büntetőjog – továbbfejlesztve és

¹ Cziáky Ferenc a múlt század elején találóan írta e korról, hogy „egy nép csak annyit ért, amennyit katonai szempontból produkálni tudott, mert ebben a korban egyetlen értékmérő volt csak, a kard”. Vö. Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 10. o.

² Gyomlay Gyula: A görögök története a római hódítás koráig. In: Nagy Képes Világtörténet. Budapest, 1898-1905. forrás: <http://mek.oszk.hu/01200/01267/html/02kotet/02r01f07.html> (letöltés ideje 2008. 07. 23.)

³ Németh György (szerk.): Görög történelem. Osiris Kiadó. Budapest, 1996. 266. o.

⁴ Varga Péter: De re militari (A katonai jogról – forráselemzés). Acta Juridica Et Politica, Szeged 1999. 3. o.

megelőzve számos más kultúra jogát – a civil jogtól elkülönülten, sajátos rendszer szerint felépített dogmatikai alapon nyugodott, legfőbb jogforrása a Digesta 49. könyvének 16. fejezete volt. A római büntető katonai jog már pontosan körülhatárolta a katonák által elkövethető katonai bűncselekmények (*delicta militum propria*) körét, a katonai büntetőeljárás hatályát, illetve a kiszabható katonai büntetéseket.

A katonai büntetőnormák jelentősége napjainkig sem változott. Vincze Miklós írja találóan, hogy a katonai büntetőjog a társadalmi berendezkedéstől függetlenül egy igen távoli történelmi kor tükrében is változatlan fogalmi, dogmatikai alapokon nyugszik, nagyon hasonló – természetesen a saját korának és történelmi közegének megfelelő – szankciókat alkalmaz, és ugyanazokat az érdekeket védi, ugyanazokat a cselekményeket pönalizálja.⁵ Nem változott a katonai büntetőjog tagozódása sem. A tágabb értelemben vett katonai büntetőjogi szabályok – hasonlóan az általános büntetőjogi rendelkezések csoportosításához – attól függően, hogy tartalmukban anyagi, alaki vagy végrehajtási szabályokat tartalmaznak, tovább bonthatók

- egyrészt *szűkebb értelemben vett katonai büntetőjogra*, amely a katonákra vonatkozó legfontosabb büntetőrendelkezéseket foglalja össze, úgymint a katona büntetőjogi fogalmát, a katonai bűncselekményeket és a katonákra vonatkozó szankciórendszert;
- másrészt a *katonai büntető eljárásjogra*, amely meghatározza, hogy a katonai bűnelkövetőket milyen szabályok szerint kell felelősségre vonni, velük szemben milyen hatósági fórum járhat el, vagy milyen eljárási kényszerintézkedések alkalmazhatók;
- harmadrészt a *katonai büntetés-végrehajtási jogra*, amely részletesen előírja, hogy a katona elítéltekkel szemben a katonai büntetőeljárás során jogerősen kiszabott büntetés milyen szabályok szerint, hogyan hajtható végre.

A dolgozat keretében mint alapvető tudományos probléma azt kívánjuk megvizsgálni, hogy egyfelől a katonai büntetőjog megfogalmazható-e önálló tudományterületként, de legalább az általános büntetőjogon belül jól elkülöníthető szakágazatként, másfelől a katonai büntetőeljárás mint az általános büntetőeljárás szabályoktól eltérő eljárás tartalmaz-e olyan sajátosságokat, amely miatt azt – ellentétben annak megszüntetését szorgalmazó nézetekkel – még a mérsékeltebb ügyszám mellett is célszerű fenntartani.

⁵ Vincze Miklós: A katonai büntetőjog kétezer éves tükre (De re militari). *Ügyészek Lapja* 2006/6. szám 51. o.

A fentieknek megfelelően írásunk első fő részeként összességében és a katonai büntető eljárásjog kivételével egyenként vázoljuk a tágabb értelemben vett katonai büntetőjog egyes tételeit, feltárjuk annak tudományos szakirodalmát és a hozzá kapcsolódó, azt kiegészítő, különböző tudományterületekkel összefüggésben is meghatározható jogpolitikai indokait, szükségszerűségeit. Ennek révén különös figyelmet fordítunk a katonai büntető anyagi jog és végrehajtási jog sajátosságaira, azok főbb rendelkezéseinek ismertetésére, és olyan – főleg statisztikai adatokon, illetve egyes katonai büntető eljárásjogi hatóságoknál végzett kutatásokból származó eredményeken – alapuló de lege feranda javaslatok megfogalmazására, amelyek révén e jogágak hatékonyabban járulhatnak hozzá a tágabb értelemben vett katonai büntetőjog általunk felállított alapelveinek érvényesítéséhez. Ezt követően – nem titkolva disszertációnk központi témájaként – a második fő részben arra teszünk kísérletet, hogy történeti vetületeinek átfogó ismertetését követően a katonai büntetőjog gyakorlati érvényesítésének legfontosabb területeként mutassuk be a katonai büntető eljárásjogot. Szamba vesszük a katonai büntető eljárásjog magyar és nemzetközi vonatkozásait, a hazai szabályozás sajátosságait és jellemzőit, a katonai büntetőeljárás és az általános – eltérő vagy különös szabályokon nem alapuló –, illetve egyes különeljárások viszonyát. Tétélesen elemezzük a katonai büntetőeljárás hatályát, a büntetőeljárás hatóságait és egyéb alanyait (az eljárásban részt vevő fő- és mellékszemélyeket), valamint a katonai büntetőeljárásra vonatkozó – általános eljárástól eltérő – szabályokon keresztül annak menetét. Bizonyítani kívánjuk, hogy a magyar katonai büntetőeljárás az általános jogtudományi értelmezéstől eltérően nem külön eljárás, hanem szakeljárás, annak keretében nem külön hatóságok (főleg nem különbíróóságok) járnak el, hanem szakhatóságok. Rávilágítunk arra is, hogy a katonai büntetőeljárás mint az általános büntetőeljárás része rendelkezik olyan sajátosságokkal és szakmai ismeretekhez kötődő előnyökkel, amelyek miatt annak kizárólagos alkalmazása nemcsak a hagyományos értelemben vett katonákra vonatkozóan is fenntartható, továbbá, hogy bűncselekmény elkövetése miatt más – így az általunk csak marginálisan érintett fegyelmi és méltatlansági – eljárás még abban az esetben sem indokolt, ha a megfogalmazott jogsértés egyben fegyelmi vétség elkövetését is jelenti, illetve, ha az elkövetett bűncselekmény gyanúja felveti a méltatlanság kérdését is.

II. A KATONAI BÜNTETŐJOG ELMÉLETI ALAPJAI

Mi a katonai rend?

*Azon tiszteletre és becsülésre méltó tekintélyes rend,
melly a haza védelmére és oltalmára rendeltetett.*

(Mészáros Lázár: Huszárok kézikönyve, 1849)

2. 1. A katonai büntetőjog fogalma és adatforrás szerinti tipizálása

2.1.1. A katonai jog és a katonai büntetőjog helye az általános jogrendszerben

A katonai jog azt a normarendszert jeleníti meg, amely a katonai berendezkedés legfontosabb tételeit kötelező érvénnyel adja közre. A Katonai Lexikon szerint a katonai jog azoknak a jogszabályoknak az összességét jelenti, amelyek meghatározzák a fegyveres erők szervezeti felépítését, működését valamint a katonák jogait és kötelességeit.⁶ A fenti szűkebb fogalom azonban nem ad teljes definíciót. A katonákra vonatkozó normák ugyanis nemcsak jogszabályokból ismerhetők meg, hanem azokat kiegészítendő más, a katonai hierarchiában elhelyezkedő vezetőktől származó belső szabályozókból, vagy a katonai életviszonyokat jellemző, sokszor íratlan erkölcsi elvekből, szokásokból is. Ennek megfelelően ahogy a jogot a törvényeken, jogszabályokon túl a jogszokások, a bírói gyakorlat és a jogilag releváns magatartások alkotják,⁷ úgy a katonai jog fogalmi meghatározása sem szűkíthető le a jogszabályokra és a jogi normákra, mivel az tágabb értelemben mindazokat az írt és íratlan normákat és tételeket magában foglalja, amelyek a katonai élet- és szolgálati viszonyra jellemző – „a katonai szellemmel áthatott”⁸ – érintkezési vagy magatartási szabályokat megfogalmazzák.

A katonai jog meghatározásához hasonlóan tágabb felfogásban értelmezhető a katonai büntetőjog definíciója is. E diszciplína a katonai jog fogalmi elemeinek megsértése esetén nyer valódi tartalmat. Anyagi, alaki és végrehajtási szabályokat tartalmaz mindazokra a szabályszegésekre, amelyek a katonai élet- és jogviszonyok területén következnek be. A katonai joghoz hasonlóan a katonai büntetőjog is speciális szabályrendszerként értelmezendő,

⁶ Katonai Lexikon. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1985. 318. o.

⁷ Vö. Maczonkai Mihály: Jogszociológia. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2005. 23. o.

⁸ Vö. Emil Dangelmaier: Militär-Reichtliche und Militär-Ethische Abhandlungen. Wilhelm Braumüller. Wien und Leipzig, 1893. Vorrede. VII. o.

mivel a katonára egyszerre vonatkoznak az általános, minden természetes személyre hatályos szabályok és a katonai életviszonyokat behatóró speciális normák. Egyes katonák (állománykategóriák) esetében az általános jogsértés és a katonai eljárás összekapcsolható, mások esetében azonban nem. Ezt a katonai büntetőeljárás személyi és tárgyi hatálya mutatja meg, amely azzal több a katonai anyagi és végrehajtási jognál, hogy míg ez utóbbiak kizárólag katonai deliktumokra és bűnelkövetőkre vonatkoznak, addig az eljárás általános bűncselekményekre és a katonák személyi körén kívül eső terheltekre is kiterjedhet.

A katonai büntetőjog behatórólása szükségszerűen kiinduló alapként feltételezi az általános büntetőjog fogalmi elemeit. Vincze Miklós azon az állásponton van, hogy a katonai büntetőjog mind a mai jogrendszerünkben, mind a római jogban azoknak a jogi normáknak az összességét jelenti, amelyek meghatározzák, hogy az állam a fegyveres testületeken belül milyen magatartásokat nyilvánít katonai bűncselekménynek, a fegyveres testületek tagjaira mikor vonatkoznak különleges felelősségre vonási szabályok, milyen büntetéseket helyez kilátásba, valamint azokra milyen végrehajtási szabályokat állapít meg.⁹ A katonai büntetőjog és az általános büntetőjog közötti eltérés mögött a katonai és az általános életviszonyok közötti eltérés mutatkozik meg. Ez az eltérés azon alapul, hogy a katonai büntetőjog hatálya alá tartozó személyek – akiknek e hatály alá vonása előzetes, valamilyen állami fegyveres szervhez kötődő jogviszonyán alapul – sajátos környezetben olyan feladatot látnak el, amelynek a teljesítéséhez az általánosnál szigorúbb követelményeknek kell megfelelniük. Amerikai szerzők egy csoportja írja, a katonai környezet olyan szervezeti sajátosságokkal rendelkezik, amilyenek a civil szektorban nem találhatóak, ezért a katonai büntetőjognak sajátos katonai bűncselekményeket kell előírnia, és külön igazságszolgáltatási hatóságokat kell tartalmaznia, amelyek a bűnelkövetőkkel szemben eljárnak.¹⁰ Ennélfogva – Györffy László majd egy évszázaddal ezelőtt leírt gondolatát citálva – a katonai büntetőjog akkor kapcsolódik az állam legfontosabb szerveinek sorába és illeszkedik az általános büntető jogtudományhoz, amikor az állam érdekeit, javait védelmező hadsereg jogrendjét biztosítja.¹¹

2.1.2. A katonai büntetőjog adatforrás szerinti tipizálása

A katonai büntetőjog fenti sajátosságára jellemző, hogy azok tételei a katonai (fegyveres, rendvédelmi) szervekre vonatkozó normákból ismerhetők meg. Ezek széles

⁹ Vincze Miklós: A katonai büntetőjog kétezer éves tükre (De re militari). *Ügyészek Lapja* 2006/6. szám 37. o.

¹⁰ Vö: Mickey R. Dansby, James B. Stewart, Schuyler C. Webb (szerk.): *Managing Diversity in the Military*. Transaction Publishers. 2001. 394. o.

¹¹ Györffy László: *A katonai büntetőjog bölcsellete és oknyomozó története*. Pallas Kiadó. Budapest, 1925. 25. o.

körébe sorolhatók a katonai tárgyban legmagasabb állami szinten megkötött nemzetközi egyezmények, az egyes államok nemzeti jogalkotásának termékei (Alkotmány, honvédelmi törvény stb.), az egyes katonai belső szabályzók (pl. szolgálati utasítás), illetve a katonai etika alá tartozó tételek. Ez egyúttal a katonai jog és büntetőjog – adatforrás szerinti – csoportosítása is.

Természetesen a katonai büntetőjogot nemcsak az adatforrás jellege, hanem más szempont szerint is lehetne tipizálni. Tekintettel arra, hogy a magyar katonai szabályok nemcsak a hétköznapi értelemben vett katonákra, hanem több esetben a rendvédelmi szervek (rendőrség, büntetés-végrehajtási szervezet, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok stb.) hivatásos állományú tagjaira is kiterjednek, helytálló lehetne a szabályok címzettjei szerinti tagolás is. Ez a tipizáció azonban csak látszólagos, mivel a fenti nem katonai szervezetek beosztottai a katonai szabályok hatálya alá vonásával katonaként jelentkeznek, azaz ugyanolyan jogi megítélés alá kerülnek mint a tényleges katonák.

2.1.2.1. Katonai büntetőjog a nemzetközi jogban

Az általános joghoz hasonlóan a katonai jogforrási hierarchiában is a legmagasabb szintű jogi szabályozó erőt a nemzetközi jog jelenti. A nemzetközi katonai jog esetében többnyire a hadijogról hallhatunk, amely azonban nem helyettesíthető magával a nemzetközi katonai joggal. A hadijog ugyanis – általános megállapítás szerint – csupán a hadviselés módjaira és eszközeire, a hadi cselekmények során érintett személyekre, dolgokra és szervezetek védelmére vonatkozó nemzetközi szerződések, szokásjogi normák összességét jelenti, amelyet a fegyveres összeütközésben a támadó és megtámadott feleknek meg kell tartaniuk.¹² A hadijog az államok fegyveres konfliktusainak a joga, alapvetően humanitárius megfontolásból, a káros hatások csökkentése érdekében, az egyes harci vagy hadi cselekmények során tapasztalt problémákra, következményekre próbál megoldásokat találni. Ahogy Lattmann Tamás fogalmaz, a hadijog elsődleges feladata a fegyveres konfliktusok lehetséges hatásainak csökkentésével az emberek védelme.¹³

Ehhez képest a nemzetközi katonai jog tágabb értelmezési területet fog át. Egyfelől magában foglalja a hadijogot, másfelől mindazokat a szerződéseket és egyezményeket,

¹² Hadtudományi Lexikon M-Zs. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995. 970. o.

¹³ Lattmann Tamás: A terrorizmussal szembeni fellépés kérdései a nemzetközi hadijog területén. Hadtudomány. 2005/1. szám 149. o.

amelyek valamilyen katonai tárgykörben keletkeztek.¹⁴ A katonai szerződések alapvetően többfélék lehetnek, jelenthetik háborús helyzet keletkezését (hadüzenet) vagy lezárását (tűzszünet, fegyvernyugvás stb.), de ebbe a kategóriába tartoznak az egyes katonai együttműködésekre létrejött szervezetek is, mint a NATO, a Nyugat-európai Unió, korábban a Varsói Szerződés, illetve az egyes államok között katonai feladatra vagy helyzetre (pl. légi bázis bérlése, légtér használat stb.) született megállapodások.

Ahogy az egyes államok belső joga szerinti tagozódásban látható, úgy a nemzetközi katonai jogban is meg lehet az egyes jogágakat különböztetni. Ennélfogva beszélhetünk nemzetközi katonai büntetőjogról is, amely – Ruti Teitel szerint a győztesek igazságszolgáltatásának uralkodó megoldásaként¹⁵ – nemcsak a bűnös egyént, hanem a felelősséget elleplezni kívánó vagy azt valamilyen oknál fogva megállapítani képtelen nemzeti jogalkalmazást is elítéli. Így jöttek létre és működtek nemzetközi katonai törvényszékek a második világháborút követően,¹⁶ valamint a Jugoszláviában, illetve Ruandában bekövetkezett jogsértések kivizsgálására. E törvényszékek közös vonása abban állt, hogy mindegyiküket egy nemzetközi elemekkel tarkított konfliktust követően a bűnösök felelősségre vonása érdekében állították fel, joghatóságukat vagy közvetlenül egy nemzetközi szerződés keretében, vagy az ENSZ Biztonsági Tanácsa által, de az univerzális joghatóság szellemében alakították ki.¹⁷

A katonai büntetőjog nemzetközi gyakorlatához és a nemzeti jogalkotásra vonatkozó jogfejlesztő hatásához tartozik az Emberi Jogok Európai Bírósága is, amely az Emberi Jogok Európai Egyezménye rendelkezései értelmezésével kapcsolatban számos döntést hozott a katonai büntető-igazságszolgáltatás területén. A Bíróság – szinte alapelveként – az „Engel és társai kontra Hollandia” ügyben mondta ki, hogy az államoknak a katonai büntető- és fegyelmi eljárási jogalkotásuk és alkalmazásuk során figyelemmel kell lenniük az Egyezmény előírásaira, noha a Bíróság a büntetőeljárási garanciák vizsgálata során köteles tekintettel lennie a katonaelet és a katonai igazságszolgáltatás sajátosságaira. A Bíróság következetesen hangsúlyozza az emberi jogoknak a fegyveres erőkon belüli érvényesíthetőségét, ugyanakkor ezzel egyenértékű figyelemmel kíséri a katonai közösségeken belüli különös szabályokat,

¹⁴ Elspeth Guild szerint a katonai, azon belül a háború joga, vagyis a háborúindítás joga (ius ad bellum) és a hadviselés szabályai (ius in bello), illetve a humanitárius jog egymástól élesen nem határolható el. Ha egy emberi jog létezik, a fegyveres konfliktus fennállása vagy hiánya önmagában nem befolyásolhatja e jog érvényesülését. Vö. Elspeth Guild: Mikor bűncselekmény a háború. L'Harmattan Kiadó. Budapest, 2009. 25. o.

¹⁵ Ruti Teitel: Az átmenet büntető-igazságszolgáltatása. *Fundamentum* 2000/1. szám. 6. o.

¹⁶ Az európai tengelyhatalmak háborús főbűnöseinek üldözéséről és megbüntetéséről szóló 1945. augusztus 8-án kelt Londoni Egyezmény.

¹⁷ Szabó Adrienn: A nürnbergi, a jugoszláv, illetve a ruandai nemzetközi büntetőtörvényszékek joghatósága. In: *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXIV. 2006. 133. o.

amelyek a civil életben megszokottakhoz képest szigorúbbak.¹⁸ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata tehát – még a katonaeletről eredő sajátosságok ellenére is – megkívánja az európai országoktól, hogy átlátható, a tisztességes eljárásról fűződő alapvető követelmények szerint szervezze a katonai szabályok megszegéséhez kapcsolódó eljárásokat. Ennek eredményeként egyes szerződő országok olyan reformokat hajtottak végre saját katonai igazságszolgáltatásukban, amelyek óhatatlanul az általános elvek katonai eljárásbeli szűküléséhez, a korábbi katonai zárt struktúra nyitottabbá válásához vezetett.

2.2.2. A katonai büntetőjog a nemzeti jogalkotásban

A katonai büntetőjog legjelentősebb forrásai a nemzeti jog szintjén keresendők. Szinte minden állam, amely fontosnak érzi külső és belső biztonságát a fegyvelmen alapuló és felépülő fegyveres szervet keresztül védeni vagy fenntartani, kidolgozott olyan szabályokat, amelyek ezt a hierarchikus alá-fölérendeltséget oltalmazzák, támogatják. Az egyes államok katonai büntetőjogi kodifikációs megoldásai aszerint csoportosíthatók, hogy milyen igény mutatkozik ahhoz, hogy a katonák büntetőjogi felelősségre vonása során az eljáró intézmények tekintettel legyenek a katonai szolgálat általános életkörülményektől eltérő jellegzetességeire. E tekintetben a tipizáció tovább értelmezhető külön a katonai büntető jogalkotásra, illetve a büntető-igazságszolgáltatási fórumokra. Mind a kodifikáció, mind a katonai bíráskodás terén tapasztalható a szeparáció (elkülönülés), illetve az integráció (beépülés). Előbbi esetben egy teljesen elkülönült büntető jogszabályi kört (önálló katonai büntető anyagi, eljárási és végrehajtási normákat) és igazságszolgáltatási fórumrendszert (önálló had- vagy katonai bíróságok, ügyészségek, nyomozó szervek), míg utóbbi esetben az önállóság teljes vagy részleges hiányát, az egyes katonai deliktumok rendes szabályok és igazságszolgáltatási fórumok általi elbírálását kell érteni. Önálló katonai büntetőjogról beszélhetünk az angolszász jogrendszerek esetében, ahol önálló katonai intézmények sajátos, katonai büntetőszabályok szerint járnak el, míg integrált a szabályozás például Csehországban, ahol ugyan katonai bűncselekmények léteznek, de az ilyen deliktumok elkövetőit már a rendes eljárási szabályok szerint civil bíróságok vonják felelősségre.

A magyar katonai büntetőjog mind a jogalkotás, mind a szervezeti megvalósulás szintjén vegyes jellegű. Bár a jogtörténeti fejlődés során Magyarországon volt időszak, amikor önálló katonai igazságszolgáltatási fórumok, bíróságok speciális katonai szabályok

¹⁸ Kovács Péter: Fegyveres erők és emberi jogok. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata. Acta Humana 1997/28-29. szám 30. o.

szerint jártak el, napjainkban ez nem így van. A katonai büntetőjog legfontosabb belső jogforrásai egységes kódexekben találhatóak, így az anyagi büntetőjogi,¹⁹ a büntetőeljárás²⁰ és a büntetés-végrehajtási²¹ kódexekben. A fentiekén túl – főleg a büntető eljárásjog területén – találunk alacsonyabb (rendeleti szintű) szabályozást is, amelyek főleg a katonákkal szembeni büntetőeljárás lefolytatásának részletszabályait tartalmazzák. Ezeken felül – mint minden más jogág esetében – a katonai büntetőjog külső forrásairól is beszélhetünk, amelyeket nem büntetőjogi tárgyban adtak ki, de mégis tartalmaznak büntetőjogi szabályokat. Ilyenek mindenek előtt az Alkotmány,²² az egyes – főleg a bíróságról²³ vagy az ügyészségről²⁴ szóló – szervezeti törvények és a honvédelmi törvény.²⁵

2.1.2.3. A katonai büntetőjog egyéb normái

A katonai büntetőjog történeti fejlődésének kezdeti szakaszától kezdve egészen napjainkig vannak olyan nem jogszabályi szintre emelt normák, amelyek egyfajta belső rendező erőként szabják meg az egyes katonai közösségek életviszonyait. E körbe ugyanúgy beletartoznak az átfogó jellegű, a katonai felső vezetés szabály- és elvrendszerét összefoglaló katonai doktrinák²⁶ mint az egyes részterületekre vonatkozó szabályzatok, végrehajtási utasítások vagy intézkedések és parancsok. Lőrincz Kálmán szerint a katonai szervezetekben a kialakult és a közösen elfogadott elvárásoknak kötelező erejük van. Ezt a fajta, nagyon is kívánatos „kényszert” nem elsősorban a jogi, fegyelmi szankcionálás veszélye, fenyegetése, hanem a hagyomány, a kialakult szokás, az eredményhez vezető példa ereje, a közösség elítélésének a veszélye vagy éppen annak elismerő, bátorító jóváhagyása tartja fent.²⁷

Egy, az ötvenes évek végén készült katonai büntetőjogi kézikönyv szerint a katonai büntetőjog speciális forrásai között első helyen a katonai (rendőri stb.) esküt kell említeni. Az eskü tömören összegzi azokat a sajátos kötelezettségeket, amelyek a szolgálat jellegéből és rendeltetéséből folynak, és egyrészt a legszorosabb kapcsolatban áll a legmagasabb szintű

¹⁹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (Btk.) VIII. és XIX-XX. fejezetek

²⁰ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) XXII. fejezet

²¹ A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (Bv. tvr.) IV. fejezet VIII. cím

²² A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény (Alkotmány)

²³ A bíróságokról szóló 1972. évi IV. törvény

²⁴ Az ügyészségről szóló 1972. évi V. törvény

²⁵ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény (Hvt.)

²⁶ A katonai doktrináról lásd bővebben: Pekó József: A katonai doktrina-korszerűsítés elvi háttéréről. *Hadtudomány*. 1999/1. szám. 55-66. o.

²⁷ Lőrincz Kálmán: *Menetben. Egy katona gondolatai*. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Budapest, 2009. 73. o.

jogszabályokkal, mindenekelőtt az Alkotmánnyal, másrészt a katonai normasértés egyúttal a katonai esküben foglalt valamely katonai kötelezettség megszegését is jelenti.²⁸ Andó Ferenc ebben az időben a katonai igazságszolgáltatás nevelő funkcióját például egyenesen a katonai eskü hűséges megtartása biztosításában látta.²⁹ A magunk részéről a katonai esküben Szabóné Szabó Andreához hasonlóan egy, a hagyományok továbbviteléről, a haza védelméhez való feltétlen önfeláldozás deklarációját látjuk.³⁰ Inkább egy ünnepélyes nyilatkozat, mint jogi kötőerővel rendelkező aktus. Erre utal a Magyar Alkotmánybíróság is, amikor határozatában leszögezi, hogy „amikor az állam a honvédelmi kötelezettség keretében végső esetben élete feláldozását is megköveteli a fegyveres szolgálatot végző katonától, nem az élettől és az emberi méltóságtól való állam általi, bizonyosan bekövetkező megfosztásáról van szó.”³¹ Az eskü a katonát – ideértve az egyes rendvédelmi szervek esküt tett dolgozóit is – csak szimbolikusan köti. Ahogyan Horváth Csaba fogalmaz, a katonai eskü a katona magatartásának elsősorban erkölcsi oldalát erősítő, tartós érzelmi viszony alapja.³² Az egyes normasértések nem az eskü, hanem akár a jogszabályok, akár alacsonyabb szintű belső utasítások tilalmainak a megszegéséből vagy kötelezettségeinek az elmulasztásából származnak.

Szintén az egyéb jogforrások között, de a legalapvetőbb normaként kell gondolni a parancsra. A belső szabályzóként és a mindennapi működésben egyaránt értelmezhető parancs a katonai szolgálati rend és fegyelem biztosításának legelemibb része, vagy ahogy a Hadtudományi Lexikon rögzíti, az előljáró akaratának legfőbb kifejezési módja, egyben vezetési eszköze.³³ Korda György elvi érveléssel szögezi le, hogy a katonai büntetőrendelkezések hatálya alatt lévő személyektől a büntetőjogi következmények terhe mellett kell megkövetelni a feltétlen engedelmességet, előljáróik akaratának időbeni és legjobb tudásuk szerinti végrehajtását.³⁴ Erre tekintettel a katonai életviszonyokban az engedelmességhez, a szolgálati fegyelemhez, a parancs teljesítéséhez kiemelkedően fontos társadalmi érdek fűződik.³⁵

A katonai büntetőjog egyéb normái közé tartoznak továbbá a szokások, a katonai fegyelmi és becsületbírói procedúrák, illetve egyre inkább előtérbe kerülnek az ún.

²⁸ Kovács Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958. 39. o.

²⁹ Andó Ferenc: A katonai igazságszolgáltatás nevelő funkciójának érvényesüléséért. Magyar Katonai Szemle 1959. 11. szám 66. o.

³⁰ Szabóné Szabó Andrea: A Magyar Honvédség arculati elemei. Hadtudomány 2000/3. szám 110. o.

³¹ 46/1994. (X. 21.) AB határozat

³² Horváth Csaba: A magyar katonai eskü története. Honvéd Kiadó. Budapest, 1998.

³³ Hadtudományi Lexikon M-Zs. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995. 1057. o.

³⁴ Korda György: A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei. Belügyi Szemle 1989/9. szám 8. o.

³⁵ Blaskó Béla: Magyar büntetőjog Általános rész. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2003. 245. o.

méltatlansági vagy etikai szabályok és eljárások is. Ezek egyben a katonai büntetőeljárás különös módozatai is. Közös jellemzőjük, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás egyszerűsített fajtáiként jönnek számításba, és olyan normasértéseket is kezelni tudnak, amelyek a bűncselekménynél enyhébb megítélésű magatartásokként jelentkeznek. Ugyanakkor ezek az eljárások nem helyettesíthetik a katonai büntetőeljárást, annak hatáskörét csak törvény erejénél fogva gyakorolhatják (mint a katonai bűncselekmény elbírálása fegyelmi eljárásban), és jogorvoslat esetén abszolút súlyosítási tilalom érvényesül, azaz az ilyen eljárás során hozott határozat felülvizsgálata során a bírói fórum súlyosabb büntetést nem szabhat ki.

2.2. A katonai büntetőjog elvei

Az általános büntetőjoghoz hasonlóan a katonai büntetőjog rendeltetése is olyan vezéreszméken (alapelveken) keresztül ismerhető meg, amelyek alapvetően határozzák meg a katonai büntetőjog funkcióját, célját, intézményeit és szereplőinek sajátos jogállását. Ahogy azt Cséka Ervintől tudjuk, az alapelvek komplex tartalmúak, és kialakulásuk az általános jogi, politikai, társadalmi és történeti változásokra, illetve a vonatkozó nézetek fejlődésére vezethető vissza.³⁶ Ezen, valamint Király Tibor gondolatán alapulva, miszerint a büntetőjog és eljárás területén az alapelvek igazolásában a társadalmi-történeti gyakorlatnak kell nagy hangsúlyt tulajdonítanunk,³⁷ a katonai büntetőjog területén is felfedezhetők azok az elvi tételek, amelyek hosszú évszázadok alatt kialakulva napjainkban egyfajta tartószerkezetként – vagy Tremmel Flórián szerint inkább hídként – foglalják össze a jogterületre vonatkozó legfontosabb követelményeket és tilalmakat.³⁸ Ezek azonban általában nincsenek alapvető rendelkezésekként megfogalmazva, hanem az egyes rendelkezések részleteiből következhetnek ki.³⁹

³⁶ Cséka Ervin: Korszerűsödő alapelvek a büntető eljárásjogban. In: Tóth Károly (szerk.) Emlékkönyv dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szeged, 1998. 103. o.

³⁷ Király Tibor: Elvek és kivételek a büntetőjogban és eljárásban. In: Jogtudományi Közlöny 1982/10. szám 750. o.

³⁸ Tremmel Flórián: „Kemény” és „puha” alapelvek az új magyar büntetőeljárásban. In: Ádám Antal – Cseresnyés Ferenc – Visegrádi Antal (szerk.) Tanulmányok az 1956. évi forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára. Pécs, 2006. 335. o.

³⁹ Tremmel Flórián a katonai alapelveket ún. „puha”, a részletrendelkezésekből kikövetkeztethető elvekként fogalmazza meg. Vö. Tremmel Flórián: A katonai igazságszolgáltatás tricentenáriumi vetületei. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 243. o.

A katonai büntetőjog alapelveinek jelentősége, hogy azok – bár önálló elvi tételeket fogalmaznak meg – az általános büntetőjogi alapelvekkel párhuzamosan, azokat kiegészítő módon vannak jelen, egyben az önálló katonai büntetőjog létjogosultságának a letéteményesei is. A jogalkotónak nemcsak az a feladata, hogy – Györffy László gondolatát kölcsönvéve – a társadalmi jelenségre vonatkozó általános társadalomtudományi igazságokat a katonai büntető kodifikáció megalkotásánál érvényesítse,⁴⁰ hanem az is, hogy kövesse azokat a katonai büntető-jogpolitikai szempontokat is, amelyek nem pusztán indokolják, hanem elvi szinten elő is írják az önálló katonai büntetőjogi szabályok és intézmények megteremtését és fenntartását. A magunk részéről úgy gondoljuk, hogy az alábbi tézisek elegendő elvi alapot nyújtanak ahhoz, hogy a katonai büntetőjog – jogtörténeti folyamatához híven – az általános jogi szabályoktól eltérő tartalommal és intézményrendszerrel, sőt önálló kódexben jelenjen meg a magyar jogrendszerben.

2.2.1. A katonai rend védelme

Ahogy az általános büntetőjog legfontosabb feladata a társadalom védelme az arra káros és veszélyes bűncselekményekkel szemben,⁴¹ úgy a katonai büntetőjog elsődleges funkciója – természetesen a társadalom védelme mellett – a katonai rend védelme. Ez egyfelől Mezei Lászlót idézve azt jelenti, hogy a katonák normasértései a civil életből származnak, oda hatnak vissza, illetve a katonai életviszonyok között keletkeznek, ott jelentenek sérelmet,⁴² másfelől Habony János nézetét erősítve a katonai szolgálatban állók az állampolgári fegyellemmel együtt a katonai fegyelem hatálya alá is tartoznak.⁴³ Ez a kettős szorítás is jelzi, hogy a katonai büntetőjog a hatálya alatt állóktól, az általánosnál szigorúbb és fegyelmezettebb életvitelt követel meg.

A katonai rend védelme mint elvi megállapítás ugyanakkor nem a katonai büntetőjogi intézmények működésének elvi alapjaihoz kapcsolódik, hanem sokkal inkább annak céljához. Erre tekintettel a katonai rend védelme – Bibó István gondolatát citálva⁴⁴ – inkább egy célelmélet, amely absztrakt módon fogalmazza meg a katonai jogsértések szankcionálásának fontosságát annak érdekében, hogy a katonai rend egyfelől folyamatosan biztosítsa az adott

⁴⁰ Györffy László: A katonai büntetőjog bölcselete és oknyomozó története. Pallas Kiadó. Budapest, 1925. 54. o.

⁴¹ Földvári József: Magyar Büntetőjog Általános rész. Osiris Kiadó. Budapest, 2003. 33. o.

⁴² Mezei László: A katonai normasértések büntetőjogi fenyegetettsége. *Ügyészek Lapja* 1994/3. szám 38. o.

⁴³ Habony János: Büntető jogszabályok kézikönyve. Tisztek Könyvtára. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1980. 9. o.

⁴⁴ Bibó István: Válogatott tanulmányok I-IV. A büntetés funkciója. Forrás: <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/42.html> (letöltés ideje 2008. 07. 23.)

katonai egység harcképességét, másfelől, hogy a katonai felelősségi viszonyok minden esetben feltárhatóak legyenek. Finkey Ferenc ezt az elvet mint a szigorú fegyelem követelményét határozza meg,⁴⁵ Tremmel Flórián pedig mint a fegyelem-erősítésének elvét fogalmazza meg, amelynek fontos eleme a kellő szakértelemmel és tekintéllyel rendelkező bírói tanács, az átlagos ítélkezésnél gyorsabb eljárás és a nem jelentős súlyú vétségek fegyelmi útra terelése.⁴⁶

A katonai rend mindazonáltal nemcsak a hagyományos értelemben vett katonai szervezeteknél, hanem más, alapvetően fegyveres szolgálatot ellátó, szigorú alá- és fölérendeltségi szabályok szerint szerveződő és működő szervezetek esetében is értelmezhető. Ez különösen igaz azt látva, hogy a katonai és a rendvédelmi funkciók főleg nemzetközi missziók esetében keverednek.⁴⁷ A katonai rend nemcsak a szűkebben értelmezhető katonai szolgálatot,⁴⁸ hanem a rendvédelmi szerveknél teljesítendő szolgálatot is magában foglalja. Apró szépséghiba ugyanakkor, hogy a magyar jogalkotó nem minden rendvédelmi szerv esetében látja indokoltnak a katonai büntetőjog hatályának a kiterjesztését, holott ezek mindegyike esetében fegyveres szolgálatról, szigorú hierarchiáról és rendről beszélhetünk.

A rendvédelmi szervek jogi definíciója hosszú időn keresztül még az Alkotmány vonatkozó rendelkezése ellenére sem volt egyértelmű. A rendvédelmi szervek meghatározásánál tapasztalható rendszertelenséget maga az alaptörvény indukálta azzal, hogy annak nyolcadik fejezete még csak kísérletet sem tett a rendvédelmi szervek kögens felsorolására. Emellett mintegy kétszáz törvény, nemzetközi szerződés, költségvetési törvény és különböző szintű rendelet használja a rendvédelmi szerv fogalmát.⁴⁹ Csak egyes példákat említve az ún. fegyvertörvény *expressis verbis* deklarálja, hogy a rendvédelmi szervek körébe tartozik a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálata, a Vám- és Pénzügyőrség és a büntetés-végrehajtási szervezet,⁵⁰ a rendőrségi törvény szerint rendvédelmi szerv a Rendőrség, a katasztrófavédelem hivatásos szervei, az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság, a Vám- és Pénzügyőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet;⁵¹ szintén olvashatunk egyfajta csoportosításról a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényben, ahol is rendvédelmi szervnek

⁴⁵ Finkey Ferenc: A büntető perrendtartás tankönyve. Grill Károly Kiadó. Budapest, 1916. 733. o.

⁴⁶ Tremmel Flórián: A katonai igazságszolgáltatás tricentenáriumi vetületei. In: Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 243. o.

⁴⁷ Erről lásd bővebben Finszter Géza: A rendészet elmélete. KJK-Kerszöv Kiadó. Budapest, 2003. 12. o.

⁴⁸ A Hvt. határozza meg a katonai szolgálat célját, amely a nemzeti és szövetségi védelmi feladatok végrehajtása érdekében a hadkötelesek kiképzése, felkészítése a katonai feladatokra, illetőleg a Honvédség védelmi képességének erősítése.

⁴⁹ Tóth Judit: A Határőrség alkotmányos helyzetéről. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a Határőrség a minőség útján című konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IV. Pécs, 2005. 30. o.

⁵⁰ A lőfegyverekről és lőszerkekről szóló 2004. évi XXIV. törvény 2. § 26. pont

⁵¹ A Rendőrségről szóló 1994. XXXIV. törvény 94. § (1) bek. a) pont

tekintendők a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, a rendőrség, a polgári védelem állami szervei, a hivatásos tűzoltóság, a vám- és pénzügyőrség, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet.⁵²

A fenti törvényhelyek a rendvédelmi szerveket értelmező rendelkezések keretében, az egyes fogalmak tisztázása érdekében határozták meg. Ezt egyenként azért teheték meg, mert a rendvédelmi szervek Alkotmányban való rögzítését megelőzően magasabb szintű rendező elv nem állt rendelkezésre, és a jogalkotó egyik esetben sem fordított kellő gondosságot arra, hogy a rendvédelem fogalmi terminológiáját minden egyes jogszabály esetében felülvizsgálja. A rendvédelem egységes értelmezésének problémája azonban napjainkban már nem okozhat gondot. A Tóth Judit által felvázolt elvi bizonytalanság ugyanis eltűnt egyfelől azzal, hogy az Alkotmány már csak exemplifikatív módon rendelkezik a rendvédelmi szervekről, másfelől pedig, hogy a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjairól és az államtitkárokról szóló törvény keretében a jogalkotó végre felvállalta a rendvédelmi szervek taxatív felsorolását.⁵³ E szerint a legújabb szabályozás szerint rendvédelmi szerv a rendőrség, a polgári védelem, a vám- és pénzügyőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok.

A katonai rend védelme továbbá az egyes katonai bűncselekmények által támadott jogi tárgy megfogalmazása révén jut kifejezésre.⁵⁴ Korda György szerint egy adott ország társadalmi rendjére való tekintet nélkül a katonai büntetőjog mindenütt három kérdéskör, az előjáró rendelkezése alóli jogtalan kivonás, a függelem bármely irányú megsértése és a kiemelkedő fontosságú szolgálati kötelek megszegése köré csoportosul.⁵⁵ E tipizációval részben egyetértve álláspontunk szerint a katonai bűncselekmények egy része (pl. szökés, önkényes eltávozás, kibúvás a szolgálat alól, szolgálat megtagadása, kötelelesszégzés szolgálatban, szolgálati feladat ellátása alóli kibúvás, jelentési kötelezettség megszegése, szolgálati visszaélés) a szolgálati deliktumok, míg másik része (pl. zendülés, parancs iránti engedetlenség, előjáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak, szolgálati tekintély megsértése, bujtogatás) a függelemsértések körébe osztható.

A szolgálati bűncselekmények elsősorban a katonai szolgálathoz fűződő társadalmi érdeket sértik vagy veszélyeztetik, azaz vagy az általános katonai szolgálat kötelezettségét vagy egy-egy konkrét szolgálati feladatot támadnak, a függelemsértések pedig a katonai fegyelemmel és a szolgálati tekintéllyel szemben valósulnak meg. Minthogy e két fő kategória jelenti az egységes katonai rendet, azt az álláspontot képviseljük, hogy a korábban már

⁵² A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 74. § c) pont.

⁵³ Vö. 2006. évi LXXVII. törvény

⁵⁴ Az egyes katonai bűncselekmények elemzését lásd bővebben Blaskó Béla – Miklós Irén – Schubauer László: Büntetőjog. Különös rész II. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2007. 320-343. o.

⁵⁵ Korda György: A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei. Belügyi Szemle 1989/9. szám 3. o.

említett parancs teljesítésének kötelezettsége, avagy az alárendelt feltétlen engedelmissége önálló elvként nem jelentkezik, az csupán része a katonai rend védelmének.

2.2.2. A specialitás elve

A katonai büntetőjoggal szemben mint alapvető feltétel (*conditio sine qua non*) jelentkezik a specialitás elve. Amennyiben ugyanis a katonai büntetőjogi területekkel szemben nem igazolható a sajátos jogi helyzet – így a katonai bűncselekmények törvényi meghatározásának, a katonai szankciórendszer alkalmazásának, a katonai büntetőeljárás általános viszonyoktól való eltérésének és a katonák büntetés-végrehajtására vonatkozó sajátos szabályoknak a létjogosultsága –, úgy maga a katonai büntetőjog mint önálló jogterület is kétségessé válik.

A katonai büntetőjog történetileg már az antik világtól nyomon követhető specialitásával kapcsolatos kétségek, az önálló katonai jogintézmények eltörlésére vonatkozó javaslatok Magyarországon először a második világháborút követően merültek fel. Ezek az ellenvélemények elsősorban az akkori szocialista gondolkodásmód miatt fogalmazódtak meg, és a katonai bírászkodást bizonyos mértékig osztálybírászkodásként fogták fel. Ezzel szemben azonban az elkülönült szabályozás megalkotásához elég erős volt az a szakmai indok, amely szerint *„ezeket a kétségeket teljesen eloszlatták azok a megfontolások, hogy a hadseregben a feltétlenül szükséges rendet és fegyelmet hatékonyan biztosítani kell, ennek minél teljesebb megvalósítása érdekében a különös katonai szolgálati köteleességek megszegésének, a különös katonai életviszonyokkal összefüggő egyéb bűncselekményeknek megtorlását a katonaságon belül alakított külön bíróságokra kell bízni, mert ezeknek tagjai ismerik legjobban közvetlen élettapasztalat alapján a szóban forgó szolgálati kötelezettségeket és életviszonyokat”*.⁵⁶

A specialitás fenti megfogalmazása azonban nem minden tekintetben volt elegendő ahhoz, hogy a katonai büntetőjog önállósága megmaradhasson. Így a korábban a külön kódexek keretében kihirdetett büntető anyagi és eljárási szabályok az általános büntető anyagi és eljárási törvénykönyvekbe integrálódtak. Ezek a kodifikációs egységesítések a szervezeti és működési elkülönítést nem érintették, a katonai büntetőjogi hatóságok továbbra is eljártak katonai bűncselekményekkel szemben, a katonai büntetőeljárási szabályok szerint.

A katonai igazságszolgáltatás megszüntetésének ötlete 1988-ban újra felmerült, amely aztán Kovács Tamás szavait citálva a megreformálás igényévé szelődött, de a politikai

⁵⁶ Vö. A katonai igazságügyi szervezet, valamint a katonai büntetőbírászkodásban a fellebbvitel módosításáról szóló 1948. évi LXIII. törvény általános indokolása

rendszerátalakítás idején ismét felerősödött, mondván tarthatatlan, és nemzetközi egyezményeket sért a katonai bíróságok mint külön bíróságok fenntartása.⁵⁷ Ezzel ellentétben nemzetközi téren az tapasztalható, hogy a katonai bíróságok – néhány ország kivételével – békeidőben is működnek, mivel katonai ügyekben a szolgálati rend és fegyelem biztosítása olyan igazságszolgáltatási fórumot igényel, amely kellően ismeri, és ítélezése során szakszerűen értékelni tudja a katonai szolgálati viszonyból eredő sajátosságokat, szervezetenként igazodik a fegyveres szervezetek tagozódásához, és azokkal megfelelő kapcsolatot tart.⁵⁸

A specialitás azonban nemcsak a bírósági szervezet tekintetében igaz, annak a katonai életviszonyok megsértésének minősülő (a katonai rendre veszélyes) cselekmények meghatározásánál, a megvalósított normasértésekkel kapcsolatos (etikai-, fegyelmi vagy büntető-) eljárás lefolytatásánál, és a szükséges szankció végrehajtásánál is érvényesülnie kell. Az általános viszonyok ugyanis nem adhatnak kellő támpontot arra, hogy mely cselekmények minősülnek katonai bűncselekménynek, milyen eljárási jogok és kötelezettségek nyílnak meg egy katona terhelt, avagy egy katona tanú előtt a felelősségre vonási procedúra során, és milyen szabályok szerint kell végrehajtani a kiszabott büntetést attól függően, hogy a katona a szolgálati viszonyában megtartható-e avagy sem.

A katonai büntetőjog speciális jellegét tulajdonképpen a katonai szervezet sajátosságai indokolják. Malomsoki József szerint a katonai szervezet tipikusan olyan szervezetek közé tartozik, melyek a tevékenység és az együttélés (együttműködés) szinte valamennyi területére „hivatalos” normákat állapít meg.⁵⁹ E normák sajátossága, hogy a viselkedés olyan szabályait is kötelezővé teszik, amelyeket a társadalom a „hallgatólagos” elvárások, etikai szabályok (pl. kötelező tiszteletadás, bajtársi együttműködés stb.) sorában tart nyilván, kizárólag katonai környezetben értelmezhetők (mint a parancs iránti engedelmesség, avagy az objektumon belüli mozgás), és bizonyos esetekben más társadalmi csoportok normáit megelőzik, azok hátrányára prioritást élveznek.

E gondolatokkal kapcsolatban találóan fogalmazott egy nemzetközi tudományos konferencián a dél-koreai Jae Seog Choi, aki szerint egy olyan különálló katonai igazságügyi rendszerre van szükség, amelyhez szorosan kapcsolódik a hadsereg. E specialitás mellett szóló érvek a hadműveletek

⁵⁷ Kovács Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárási jogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok* 35. szám. 364. o.

⁵⁸ Uo. 412. o.

⁵⁹ Malomsoki József: A normák szerepe a katonai szervezet életében. In: Dobai Pál (szerk.) *Katonaszociológia*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2000. 143. o.

egyedülállósága, a katonai bűnök természete, a katonai mobilitás biztosítása és annak az igénye, hogy a katonai büntetőjogot harc közben is alkalmazni lehessen.⁶⁰

A fenti gondolatok látszólag a szakszerűség követelményeként is értelmezhetőek lehetnek, de egyetértve Tremmel Flóriánal, a szakszerűség – bár lényeges szempont – mégsem tekinthető ebben az esetben önálló, sui generis alapelvnek.⁶¹ A szakszerűség ugyanis nemcsak a katonai életviszonyok terén, hanem a büntetőjog, sőt a honvédelmi és a rendvédelmi igazgatás bármely területén is fontos szempontként jelenik meg. Ennélfogva a szakszerűség inkább egy általános követelményt fogalmaz meg, míg a specialitás ennek ellenkezőjét, a generális szabályoktól való eltérés elvi igényét.

2.2.3. A civil kontroll követelménye

A specialitással konkuráló elvként⁶² kell gondolni a civil ellenőrzés követelményére, amelynek legfontosabb funkciója, hogy a sajátos szabályok szerint működő katonai büntetőjogi rendszer és ezáltal a fegyveres erőhöz és testülethez tartozó egységek ne válhassanak külön az általános vagy polgári igazságszolgáltatástól, ennélfogva az általános kormányzattól. Ez a szempont pedig azért fontos, mert sem a katonai rend szerint működő szervek, sem a fegyelmi rendjüket védő büntetőjogi rendszer nem önmagért való, hanem az államért. A civil ellenőrzés definiálására a magunk részéről megkülönböztetünk egy katonai és egy büntetőjogi megközelítést.

Katonai szempontból a civil kontroll igényének megfogalmazásánál Joó Rudolf a kihívást abban látja, hogy a politikai rendszeren és a társadalom egészén belül a katonaság – fegyverekkel való ellátottsága, szervezettsége, fegyelme, erős csoport öntudata miatt – túlsúlyos nyomásgyakorló csoportként jelenik meg, ezért, ha a honvédelmi és biztonsági politika túlsúlyba kerül, fennáll a veszélye, hogy az államirányításban sérül a fékek és egyensúlyok demokratikus rendszere, következésképp a népszuverenitás elve.⁶³ Samuel P. Huntington mindezt akként értékeli, hogy a civil ellenőrzés meghatározásának alapvető

⁶⁰ Jae Seog Choi: The traditions and future of the Korean Airforce's Military Justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

⁶¹ Vö. Tremmel Flórián: A katonai igazságszolgáltatás tricentenáriumi vetületei. In: Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 244. o.

⁶² Király Tibor szerint elvkonkurenciáról akkor beszélünk ha egy uralkodó elv mellett megjelenik egy másik annak ellentmondó elv is. Ilyen pl. a legalitás és opportunitás vagy az ártatlanság védelme és a bizonyítási teher együttes megjelenései. Vö. Király Tibor: Elvek és kivételek a büntetőjogban és eljárásban. In: Jogtudományi Közlöny 1982/10. szám 751. o.

⁶³ Joó Rudolf: Civil-katonai kapcsolatok. In: Társadalom és honvédelem. Joó Rudolf válogatott írásai. ZMNE Budapest, 2006. 222. o.

problémája az, miként minimalizálható a katonai hatalom.⁶⁴ Általános katonai értelemben tehát a civil ellenőrzés a fegyveres (a katonai és a rendvédelmi) szervek állami kontrolját, a tényleges politikai hatalom fennhatóságát jelenti annak érdekében, hogy a katonai közösségek zárt rendszere ne veszélyeztesse a legitim állami hatalmat. Ez az ellenőrzés azonban nemcsak a civil társadalom védelmét jelentheti, hanem a katonai alárendeltek jogai érvényesítésének szélesebb lehetőségét is. Ennek egyik eszközeként számos országban – így hazánkban is – számolni kell az ombudsmani intézménnyel, amely nemcsak panaszra, hanem hivatalból is eljárhat. Az ombudsmani officialitás jelentősége pedig abban van, hogy a katonai szervek hierarchikus szervezeti rendszere kevésbé teremt lehetőséget az ott szolgálók részére sérelmeik megpanaszolására.⁶⁵

Büntetőjogi téren – a fenti katonai szempontok figyelembevételével – a civil ellenőrzés követelménye mint az általános büntetőjog katonai életviszonyok mentén való érvényesülésének kérdése merül fel. Minél speciálisabb a katonai büntetőjogi rendszer és büntető-igazságszolgáltatás, annál kevésbé érvényesülnek az általános büntetőjogi normák, annál kisebb a két jogterület közötti átjárhatóság lehetősége. A magunk részéről a specialitás elvénél foglaltak szerint már megindokoltuk, hogy miért előnyös, ha a katonai büntetőjog az általánoshoz képest eltérő tartalommal jelentkezik egy ország jogrendszerében. Ugyanakkor nem feledhetjük azt sem, hogy a civil ellenőrzés követelménye a specialitás miatt felmerülő veszélyek elhárításának igénye során indokoltan merülhet fel. Ahogy Kardos Sándor megállapítja, általános szabálynak tekinthető, hogy a katonai büntetőjog minden speciális vonása ellenére része marad az általános büntetőjog intézményrendszerének, az ettől eltérő külön megoldásai épp azt a célt szolgálják, hogy az általános büntetőjog elvei a katonai szervezet sajátos körülményei között is érvényesüljenek.⁶⁶

A katonai specialitás hátrányai főleg azokban az esetekben kerülnek előtérbe, amikor a katonai büntetőjog által biztosított elvek és szabályok az általános joghoz képest a terhelt vagy a védelem számára kevesebb garanciát biztosítanak, vagy ellenkezőleg a katona elkövetők számára különösen a civil lakosság terhére elkövetett jogsértések esetében kisebb visszatartó erőt jelentenek. Ez utóbbiról leginkább háború esetén lehet beszélni, amikor is egy harcoló alakulat katonái által – főleg a hadifoglyok és a civil lakosság sérelmére – elkövetett

⁶⁴ Samuel P. Huntigton: A katona és az Állam. A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája. Zrínyi Kiadó – Atlanti Kiadó. Budapest, 1994. 85. o.

⁶⁵ Vö. Polt Péter: Az állampolgári és emberi jogok érvényesülése a Magyar Honvédségnél az ombudsman szemszögéből. Acta Humana 1997/28-29. szám 34. o.

⁶⁶ Kardos Sándor: A magyar katonai büntetőjog rövid története. Debrecen. 2002. 9. o.

jogsértések megtorlása csak másodlagos körülményként jelentkezik a harcképesség folyamatos fenntartásának igénye mellett.

A katonák által elkövetett bűncselekmények megítélésre vonatkozóan elég csak az amerikai csapatok tagjainak Irakban, Afganisztánban vagy Guantanamon megvalósított cselekményeire gondolni. Ezek között egyaránt találunk az állam által támogatott és célhoz kötött magatartásokat, illetve az egyén által bűnös szándékkal elkövetett deliktumokat.

Előbbi – Korinek László szavaival az állami erőszak problémájához⁶⁷ kapcsolódó – körbe tartozik a katonai büntetőeljárás egy sajátos formájaként az Amerikai Egyesült Államok elnökének „*a terrorizmus elleni háború során bizonyos nem állampolgárok letartóztatásáról, tárgyalásáról és a velük való bánásmódról*” szóló 2001. november 13-i hadi rendeletével⁶⁸ kihirdetett ún. katonai bizottsági eljárás. Ennek keretében – e rendelet 2009. évi hatályon kívül helyezéséig – az amerikai hatóságok mind a hazai, mind a nemzetközi jogtól függetlenül megteremtették annak elvi lehetőségét, hogy a terrorizmussal gyanúsított, de a hadifoglyokkal való bánásmódról szóló genfi konvenció hatálya alá nem tartozó, törvényen kívüli harcosként minősített⁶⁹ személyeket vádemelés és bírói ítélet nélkül bizonytalan ideig fogva tartva oly módon vallathassák, amely nemcsak kényszerrel jelent, hanem gyakran megalázással, a vallomás fizikai erőszakkal történő kikényszerítésével járt együtt.⁷⁰ Ezek az egyes katonai diktatúrák által alkalmazott módszerekre emlékeztető hatósági bűncselekmények – még a jogelveket fenn hangsúlyozó országban is – csak egy speciálisan zárt rendszerben valósulhatnak meg abban az esetben, ha a civil kontrol nem elég hatékony. Így – Ádám Antal idézve – előidézhető egy olyan állapot, amely szerint például egyes súlyos bűncselekmények elkövetői (pl. a terroristák) nem tekintendők sem katonának, sem politikai bűncselekmények tetteseinek, ennek folytán e személyeket nem illetik meg az említett személyek sajátos jogai.⁷¹

Szintén a polgári ellenőrzés teljes hiányáról beszélhetünk azokban az esetekben, amikor a katonai alakulatok egyes tagjai köztörvényes bűncselekményeket valósítanak meg. Erre főleg az egyes megszállt területeken működő börtönök őrszemélyzete által elkövetett deliktumok és belső kivizsgálásainak visszásságai adnak alapot.

⁶⁷ Korinek László: Bűnözési elméletek. Duna Palota és Kiadó. Budapest, 2006. 339. o.

⁶⁸ Military Order of November 13, 2001. Detention, Treatment, and Trial of Certain Non-Citizens in the War Against Terrorism. Presidential Documents, Page 57831-57836.

⁶⁹ Az elnöki rendelet kibocsátója, George W. Bush 2002. február 7-én kibocsátott memorendumában azt állapította meg, hogy az Amerikai Egyesült Államok és az al-Kaida közötti konfliktusra sehol a világban nem vonatkozhat a genfi konvekció, mivel más okok mellett az al-Kaida nem része a konvenció szerződő feleinek. Vö. Ricardo Sanchez: *Wiser in Battle. A Soldier's Story*. Harper Collins Publisher. New York, 2008. 88. o.

⁷⁰ Ronald Dworkin: *Miről döntött valójában a bíróság?* Fundamentum. 2004/3. szám 34. o.

⁷¹ Ádám Antal: A biztonság mint jogi érték. In: Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs (szerk.): *Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor emeritus 80. születésnapja tiszteletére*. PTE ÁJK. Pécs, 2005. 26. o. illetve Ádám Antal: *A magyar Alkotmányból hiányzó alapértékekről*. Közjogi Szemle 2009. március 5. o.

Ahogy az általános katonai vagy honvédelmi igazgatás területén, úgy a katonai büntetőjogban is meg kell találni azokat a hatékony eszközöket, amelyek a katonai bűnügyek kivizsgálása során biztosítják a civil ellenőrzést, ezáltal magát a tisztességes eljárást. Ennek hiányában nemcsak a katonák által elkövetett büntetendő magatartásai maradhatnak szankció és felelősségre vonás nélkül, hanem a katonák ellen lefolytatott büntetőeljárások sem biztosíthatják a tisztességes eljáráshoz fűzött követelményeket.

Egyes nézetek szerint az általános civil kontrol fő eszköze a jog, a hagyományok, a tipikusan polgári értékek katonaság által elsajátításán keresztül valósulhat meg a legstabilabban, míg mások szerint a polgári ellenőrzés legfontosabb eszköze a közvélemény.⁷² A katonai büntetőjogi rendszer is csak akkor szolgálhatja hatékonyan és tisztességesen a társadalmi és a katonai rend együttes védelmét, ha az nem alkot ellenőrizhetetlenül zárt rendszert, és annak egyes részei nincsenek kivéve a polgári hatalom befolyása alól. Ennélfogva a katonai deliktumok meghatározásánál, a katonai büntetőeljárásban közreműködő alanyok kompetenciáinak definiálásánál és a katonai büntetés-végrehajtásra vonatkozó szabályok megalkotásánál minden esetben figyelemmel kell lenni az általános szabályokra is. A katonai deliktumok meghatározása csak törvény által (*nullum crimen sine lege*), a katonai bűnügyekkel szembeni eljárás szabályainak rendezése még a fegyelmi eljárás tekintetében is csak jogszabály által lehetséges. A katonai büntetőeljárás és büntetés-végrehajtás terén pedig – a specialitás elvének szem előtt tartásával – nem szabad kizárni a polgári hatás (pl. szabadon választott védő, általános jogorvoslati jog, pártatlan és független bírósági eljárás, általános törvényességi felügyelet stb.) érvényesülésének a lehetőségét.

A civil ellenőrzés főleg a bírósági eljárás pártatlansága és a jogorvoslati jogosítvány gyakorlása terén a legszükségesebb. Erre hívja fel a figyelmet az Emberi Jogok Európai Bíróságának számos ítélete, amelyek brit, holland és török haditörvényszéki eljárásokkal szemben fogalmazódtak meg.⁷³ A Bíróság például az ún. Findlay ügyben⁷⁴ kimondta, hogy nem lehet független bíróságról beszélni olyan ügyben, ahol a katonai bírósági eljárást kezdeményező tiszt, aki a vádhatósággal is közeli hivatali kapcsolatban áll, egyúttal a bíróságot alkotó tisztek hivatali felettese is. Ebben az ügyben ráadásul a jogorvoslati jog is korlátozott volt, mivel az J. W. Rant, az Egyesült Királyság Hadseregének főhadbírája szerint nem volt alanyi jog.⁷⁵

⁷² Joó Rudolf: i. m. Civil-katonai kapcsolatok. In: Társadalom és honvédelem. Joó Rudolf válogatott írásai. ZMNE Budapest, 2006. 234. o.

⁷³ Vö. Grád András: A Strasbourgi Emberi Jogi Bírászkodás Kézikönyve. Strasbourg Bt. Budapest, 2005. 241. o.

⁷⁴ Findlay v. United Kingdom judgement of 25 February 1997

⁷⁵ J. W. Rant: A Findlay ügy hatása a brit katonai jogra. Előadás. Ottawa, 1997. augusztus 20.

2.2.4. A felelősségre vonás gyorsításának elve

A korábbi alapelvekhez képest tisztán eljárásjogi elvként kell gondolni a felelősség megállapításának alapjául szolgáló procedúra gyorsításához fűződő követelményre. Az eljárás időbeliségével kapcsolatban álláspontunk szerint két körülményre kell figyelemre lenni. Az egyik az eljárás időszerúsége, a másik pedig az eljárás gyorsítása. E két körülmény nem szinonim fogalmak, azok határozottan elhatárolhatók. Ahogy Tremmel Flórián, fogalmaz a klasszikus alapelveken túlmenően viszonylag új elemként kell gondolni az időszerúségre és az ügyek elhúzódásának kérdésére.⁷⁶ E gondolat az Emberi Jogok Európai Egyezményéből vezethető le, amelynek hatodik cikke akként rendelkezik, hogy *mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja...* Kondorosi Ferenc az idézett rendelkezésen alapuló bírói gyakorlatra hivatkozva úgy gondolja, az ésszerű időn belüli igazságszolgáltatás a hatékony jogvédelem egyik előfeltétele, szorosan összefügg a jogbiztonság igényével, ezért ez a jog különös jelentőségre tett szert az alapvető emberi jogok sorában.⁷⁷ Herke Csongor a „fair eljárás” alapjával összefüggésben nem az időszerúséget, hanem a gyorsítás szempontját helyezi előtérbe.⁷⁸ Szintén a gyorsaság elvét fogalmazza meg Venczl László mint a katonai büntető-igazságszolgáltatással szemben, a hatékonysággal és a szakszerűséggel együtt fennálló követelmények.⁷⁹ A magunk részéről azon az állásponton vagyunk, hogy az eljárás gyorsítása kizárólag a fair eljáráshoz kapcsolódó időszerúségen belül értelmezhető. Attól, hogy egy felelősségre vonási eljárást a rendelkezésre álló – így ésszerű – időkereten belül folytatják le, még automatikusan nem következik az, hogy az gyorsítva történik. Erre tekintettel igazolhatónak látszik az állítás, hogy a gyors eljárás valamilyen oknál fogva az ésszerű eljáráshoz képest is rövidebb idő alatt folyik le.

A katonai büntetőjogban a gyorsított eljárás igénye azért merül fel, mert a katonai rend és fegyelem erősítése szempontjából az általános eljárási határidők több esetben nem nyújtanak elegendő garanciát arra, hogy a bűnelkövetéssel kapcsolatos preventív hatások megmaradjanak. Hildebrand Róbert szerint a katonai büntetőeljárásban alapvető követelmény

⁷⁶ Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001. 70. o.

⁷⁷ Kondorosi Ferenc: Jog: Norma és program. Urbis. Budapest, 2006. 127. o.

⁷⁸ Herke Csongor: Megállapodások a büntetőperben. Pécs, 2008. 20. o.

⁷⁹ Vö. Venczl László: A katonai parancsnok büntető hatalma és a strasbourgi joggyakorlat. Szakdolgozat. ELTE Európai Jogi Szakjogász képzés. Budapest, 2001. 10. o.

az eljárások gyors és hatékony lefolytatása, mivel az eljárás alá vont személyek bűncselekményei károsan hatnak alakulatuk fegyelmi helyzetére.⁸⁰

Mind Venczl László, mind Hildebrand Róbert esetében számottevő elvként szerepel a hatékonyság követelménye. A magunk részéről a szakszerűsége vonatkozóan leírtakat újra figyelembe ajánlva úgy véljük, hogy a hatékonyság, mint egy eljárással vagy intézkedéssel szemben megfogalmazható általános parancs különös alapelvi jelentőséggel nem bír. Emellett a hatékonyság inkább egy eszköz annak érdekében, hogy a katonai büntetőjog elérje és megvalósítsa a katonai rend védelmét. Ezt pedig a gyorsaság kritériumának való megfeleléssel éri el. Újra idézve Hildebrand szavait, a bűncselekmények megelőzésének leghatékonyabb módja, ha a potenciális elkövetőben tudatosul a büntetés elkerülhetetlenségének ténye, továbbá, ha a bűncselekmény elkövetését a lehető legrövidebb határidőn belül követi a felelősségre vonás.

A gyorsítás elve nemcsak a fegyelem erősítése, az általános prevenció elérése, hanem a katonai vagy rendvédelmi szolgálat ellátása szempontjából is fontos. Kétséges, hogy egy fegyelmi vagy büntetőeljárás hatálya alatt álló katona terhelti minősége folytán – főként fegyveres – szolgálatba vezényelhető. A gyors eljárás révén ugyanakkor hamarabb szűnik meg ez a bizonytalanság, és születik döntés arra vonatkozóan, hogy az eljárás alá vont személy alkalmas-e további katonai szolgálatra, vagy végleges pótlása válik szükségessé. Ennek tükrében – Mészáros Lászlóval egyetértve – még az is állítható, hogy mindazok az állami, fegyveres szolgálatot ellátók, akiknek bűncselekményeinek elbírálása az általános igazságszolgáltatási rendszerben történik, hátrányos megkülönböztetést szenvednek a katonai eljárás hatálya alá tartozókhöz képest. Az átlagos pertartam miatt ugyanis nem biztosított, hogy az e kategóriába tartozók büntetőjogi felelőssége a többi fegyveres szerv tagjaihoz képest gyorsabb ügyintézését követően dőljön el.⁸¹

Az eljárás gyorsítása jut kifejezésre a rögtönbíráskodás szabályaiban is. Ez az igazságszolgáltatási mód azonban nem általános körülmények között, hanem rendkívüli, elsősorban háborús vagy hadi helyzetben kerül alkalmazásra abban az esetben, ha az általános büntetőjog már nem szolgálja megfelelően a harckészültség megőrzését. Ahogy Domokos József fogalmazott a második világháborút követően, a rögtönbíráskodás egy kivételes hatalom, amellyel a törvényhozás a rendkívüli viszonyokra tekintettel olyan jogszabályalkotást engedett át a végrehajtó hatalomnak, amely különben, az államélet rendes

⁸⁰ Vö. Hildebrand Róbert: Az ítélkezési joggyakorlat alakulása a változó büntető jogszabályok tükrében. Új Honvédségi Szemle. Különszám, 2000. 81. o.

⁸¹ Vö. Mészáros László: A katonai büntetőeljárás hatásköri szabályainak változásai. Ügyészek Lapja. 2006/6. szám 16. o.

viszonyai mellett, a saját hatáskörébe tartozott.⁸² A rögtönbíráskodás ennél fogva nemcsak az eljárás rövid idejében volt kivételes, hanem abban is, hogy a hatálya alá tartozó bűncselekmények definiálása, az eljáró bírói fórum összetétele és a bűnösség esetében az ítélet végrehajtás konkrét meghatározásánál elég volt alacsonyabb szintű jogszabályok keretében rendelkezni. Minthogy a rögtönbíráskodás esetében az eljárási idő rendkívül rövid volta miatt számos, a tisztességes eljáráshoz fűződő követelmény (pl. védelem elve, jogorvoslati jog) csorbul, ez az eljárási mód megfelelő garanciák nélkül még harci helyzetben sem alkalmazható.

2.2.5. A parancsnoki felelősség elve

A katonai rend fenntartásának legfontosabb pillére a katonai szervezet élén álló egyszemélyi vezető, a parancsnok. Kassai László szerint az előljárói vagy parancsnoki hatalom forrása az állami hatalom, mivel a parancsnok tevékenységében megjelenik az állam szervező, végrehajtó és rendelkező tevékenysége.⁸³ Ezt a hatalmat az állam az állami irányítás eszközein (jogszabályokon és egyéb rendelkezéseken) keresztül telepíti a parancsnokhoz, alapja a katonai rendhez fűződő függelmi viszonyrendszer, amelynek keretében az alárendeltnek engedelmeskednie kell parancsnoka utasításainak. Ez a parancsnoki hatalom azonban nem korlátlan. A katonai rendhez ugyanis nemcsak az alárendelt engedelmisségi kötelezettsége tartozik, hanem az is, hogy a parancsnok hatalmával nem élhet vissza, utasításai nem lehetnek önkényesek és bűncselekmény elkövetésére irányulóak, valamint a parancsnok nemcsak az általa kiadott utasításokért, hanem azok szakszerű végrehajtásáért is felelős. Ahogy arra W. Hays Parks utal, általános elvként kell számolni azzal, hogy a parancsnok mindenért felelős, amit parancsában megkövetelt vagy megkövetelni elmulasztott.⁸⁴ A parancsnoki felelősség tehát nem pusztán jogi, hanem etikai kötelezettség is, a parancsnok egyszerre felelős az egészségéért, a jólétéért, a moralitásért és a fegyelmi felelősségért.⁸⁵

A hazai hatályos jogban a parancsnoki felelősség mint általános elv a honvédelmi törvényben jelenik meg, amely kimondja, hogy „*az előljárói és felettesi, illetve alárendeltségi viszonyban az egyszemélyi*

⁸² Vö. Domokos József: Kivételes hatalom és rögtönbíráskodás a Horthy uralom alatt. Athenaeum. Budapest, 1946. 9. o.

⁸³ Kassai László: A Magyar Honvédség előljárói intézményrendszere. Új Honvédségi Szemle. 2006/3. szám 59-77. o.

⁸⁴ Hays Parks: A few Tools in the Prosecution of War Crimes. Military Law Review. Vol. 149. (1995) 73. o.

⁸⁵ Vö. U.S. Dep't of Army, Field Manual 101-5, Staff Organization and Operations, 1-1. 1997. (U.S. Doctrine)

*felelős vezetés (parancsnoklás) elve, a szolgálati és szakmai előjárói, illetve a hivatali és szakmai felettesi irányítás és vezetés során érvényesül.*⁸⁶ Szintén e törvény rendelkezik arról is, hogy „*a katonai szervezetek élén a parancsnok (...) áll, aki a jogszabályok és az előjárók által meghatározott keretek között vezeti a katonai szervezetet. A parancsnok szolgálati hatásköre kiterjed az általa vezetett katonai szervezet működésének minden területére. A parancsnok a katonai szervezet szolgálati viszonyban álló állományának szolgálati előjárója, a más jogviszonyban álló állományának felettese.*”⁸⁷

A rendvédelmi szervek esetében a parancsnoki felelősség általában az előjárót terheli, aki például a rendőrségnél „*az, akinek a rendőr szolgálati beosztás, külön parancs vagy utasítás alapján, akár ideiglenes jelleggel is alá van rendelve, és akinek az alárendelt részére parancsadási, utasítási joga van.*”⁸⁸

Az angolszász katonai jog szerint a parancsnoki beosztás és vezetés nem szinonim fogalmak. A parancsnoki beosztás egy jogi státusz, egy hatósági pozíció, amely jogi szabályozás hatálya alatt áll. A vezetés pedig azoknak a parancsnok kezében összpontosuló eszközöknek az összességét jelenti, amely az alárendeltek utasításához, irányításához szükségesek.⁸⁹ A parancsnok ugyan delegálhatja a vezetéshez szükséges kompetenciákat az alárendelt vezetők, parancsnokok részére, de a parancsnoki felelősséget nem!

Habony János szavaival a zártabb katonai közösségekben érvényesülnie kell a parancsnoki munkának, a törvényes rend betartásában és betartatásában nagyobb felelősség hárul a parancsnokra, akit a törvény a nyomozó hatóság jogkörével is felruházott.⁹⁰ E felelősség büntetőjogi vonatkozásban kiterjed egyfelől a parancsnok által, illetve az általa kiadott utasításokra elkövetett bűncselekményekre, másfelől az alárendeltek által megvalósított deliktumok kivizsgálására, és az ilyen cselekmények megelőzése érdekében hozott vagy meghozni elmulasztott intézkedésekre. E két terület közül az utóbbi esetében beszélhetünk alapvető követelményről, mivel az előbbinél mint tettes vagy közvetett tettes által elkövetett bűncselekmény miatt a parancsnok büntetőjogi felelőssége állapítható meg.

A parancsnoki felelősség közvetett, de hatását tekintve talán leglényegesebb eleme a fegyelmi jog gyakorlásának szintje. A testületen belüli felelősségre vonás ugyanis hatékony

⁸⁶ Hvt. 92. § (2) bek.

⁸⁷ Hvt. 103. § (1) bek.

⁸⁸ A Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet 99. § (1) bek.

⁸⁹ Vö. Michael L. Smidt: Yamashita, Medina, and Beyond: Command responsibility in contemporary military operations. *Military Law Review*. Vol. 164. (2000) 155. o.

⁹⁰ Habony János: Büntető jogszabályok kézikönyve. Tisztek Könyvtára. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1980. 9. o.

visszatartó erővel bír.⁹¹ Minél következetesebben ítéli meg a parancsnok a fegyelemsértéseket, és rendel el fegyelmi eljárást, vagy tesz büntető feljelentést az illetékes katonai nyomozó hatóságnál, annál inkább tudja megelőzni a hasonló jogsértések elkövetését. Ugyanez igaz fordítottn is. Minél elnézőbb a parancsnok a törvénytörések felfedése során annál kevésbé érvényesül büntető-fenyítő hatalma.

Christoph M. Ledel osztrák katonai büntetőjogász a fegyelem kérdésében azon az állásponton van, hogy annak mértékét az a végső cél határozza meg, amely a fegyelmen keresztül elérhető kell, hogy legyen. A túlzott csapatfegyelem a krízis helyzetekben az egység szétesését, míg a csekély mértékű fegyelem a megkövetelt cél elérésének megghiúsulását vonja maga után.⁹²

A katonák által elkövetett bűncselekmények okai között – ahogy arra Földesi Sándor utal – azzal a tényezővel is számolni kell, hogy az elkövetők negatív személyiségjegyein túl az is hozzájárul bűncselekmény megvalósításához, ha a katonai szervezetnél a katonai rend, szervezettség, fegyelem az elvárhatónál gyengébb színvonalú.⁹³ Ugyanezt állapították meg korábban a vietnámi háborúban a My Lai-i kegyetlenségekkel kapcsolatos ügyeket tárgyaló bírák is, akik szerint lennie kell valamiféle kapcsolatnak a parancsnokok ellenőrzési területén történt kegyetlenségek és a parancsnokok személyes hibája között.⁹⁴

Mint hogy a parancsnoki felelősség az alárendeltek jogkövető hajlandóságán mérhető és vizsgálható, a Nemzetközi Büntető Bíróság Statútuma külön nevesíti a parancsnokok és más előjárók büntetőjogi felelősségét, amelyek a nemzeti jogalkotás számára is irányadók. A vonatkozó rendelkezés⁹⁵ Mátyus Ferenc szerint általában rögzíti a katonai parancsnok büntetőjogi felelősségét, nem tesz különbséget nemzeti vagy nemzetközi – azaz többnemzetű erőt irányító – parancsnok között.⁹⁶ Eszerint a parancsnok büntetőjogi felelősséggel tartozik, amennyiben a bűncselekményeket a tényleges parancsnoksága és ellenőrzése, vagy tényleges hatalma és ellenőrzése alatt álló erők követik el, és felettük nem gyakorolta megfelelően az

⁹¹ Vö. Néhány gondolat a rendőrségi parancsnokok felelősségéről az utasításadási és fegyelmi jogkör tekintetében. Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda. Forrás: http://www.neki.hu/rend/tan_2002.htm (letöltés ideje 2008. 07. 23.)

⁹² Vö. Christoph M. Ledel: Das österreichische Militärstraf- und Heeresdisziplinarrecht im Lichte von Art. 5 und 6 EMRK. Forrás: <http://home.pages.at/ledel/diplom/diplomoz.htm> (letöltés 2008. 07. 23.)

⁹³ Vö. Földesi Sándor: A katonai igazságügyi szervek és a parancsnokok együttműködése. In: A katonai jog- és igazságszolgáltatás. ZMKA. Budapest, 1985. 38. o.

⁹⁴ Claude Cookman: An American Atrocity: The MyLai Massacre Concretized in a Victim's Face. In: The Journal of American History. 2007 júne.

⁹⁵ Nemzetközi Büntető Bíróság Statútuma 28. cikkely

⁹⁶ Vö. Mátyus Ferenc: A válságkezelő műveletek során alkalmazandó közös katonai fegyelmi kódexről. Új Honvédségi Szemle 2006/3. szám 78-84. o.

ellenőrzést, vagy nem tette meg a hatalmában álló minden szükséges és indokolt lépést annak érdekében, hogy megakadályozza vagy elfojtsa bűncselekmények elkövetését.

Német szerzők szerint a Nemzetközi Bíróság hatáskörébe tartozó fenti tételek olyan személyekkel szemben is alkalmazhatók, akik egyébként nem csatlakoztak a státútumhoz, a ratifikációs eljárásban nem vettek részt. A főleg az amerikai katonák által elkövetett jogsértések kivizsgálására irányuló megoldási javaslat szerint az ilyen bűncselekményekkel szemben az egyes államok nemzeti bíróságai felléphetnek. Erre történt kísérlet, amikor a Center for Constitutional Rights (CCR) 2004. augusztusában büntetőeljárást kezdeményezett Németországban a Bush Adminisztráció katonai vezetésének számos tagjával szemben az iraki Abu Ghraib börtönben elkövetett visszaélések parancsnoki felelősségének tisztázására.⁹⁷

A parancsnoki fegyelmi ellenőrzéssel kapcsolatban kell tárgyalnunk a parancsnokhoz kapcsolódó feljelentési kötelezettség megítéléséről is. Köteles vagy csak jogosult a parancsnok a tudomására jutott jogsértések esetében eljárni, vagy – ha az eljárásra nem rendelkezik hatáskörrel és illetékességgel – a feljelentést megtenni? A fentiek értelmében álláspontunk szerint feljelentési kötelezettség terheli a parancsnokot, mivel az egyrészt az alárendeltségébe tartozó személyek esetében maga is további jelentési kötelezettséggel bír, másrészt mint katonai nyomozó hatóságot köti a hivatalbóltság (officialitás) elve. Ez alól álláspontunk szerint még akkor sem mentesülhet a parancsnok, ha vele mint eljáró hatósággal szemben egyébként kizárási ok merülne fel. Szintén számottevő körülményként kell gondolni a beosztott állományhoz kapcsolódó feljelentési jogosultságra. Tekintettel arra, hogy „*a parancsnok teljes és oszthatatlan felelősséggel tartozik a katonai szervezet hadrafoghatóságáért, a személyi állomány felkészítéséért és kiképzéséért, a működés mindenoldalú biztosításáért, az állomány fegyelméért, a neki alárendelt katonai szervezet eredményes tevékenységéért, az előjárók parancsainak végrehajtásáért és a törvényesség betartásáért,*”⁹⁸ az abszolút felelősséget a parancsnok viseli. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az intézkedést elmulasztó parancsnok feljelentési kompetenciája kizárólagos lenne. Álláspontunk szerint a parancsnok ilyen értelemben megkerülhető, feltéve, ha a bekövetkezett jogsértés elbírálása nagy valószínűséggel meghaladja fegyelmi hatáskörét és illetékességét.

⁹⁷ Vö. Michael Ratner-Peter Weiss: Das center for Constitutional Rights und das Deutsche Strafverfahren. Forrás: http://www.rav.de/download/Strafanzeige_2.pdf (letöltés ideje 2008. 07. 23.)

⁹⁸ Hvt. 103. § (2) bek.

2.3. Összegzés

Az eddigi egyetlen, a katonai büntetőjog bölcséletével monografikus szinten foglalkozó magyar mű szerzője, Györffy László megállapításaival egyetértve a jogtudomány és a hadtudomány párhuzamos fejlődésének eredményeként alakult ki a katonai jog, amelynek legfontosabb feladata, hogy a katonai szellemmel áthatva szabályozza a katonai társadalom rendjét.⁹⁹ Ennek a rendnek a fegyelem az alapja, és a fegyelmet a katonai büntetőjog eszközeivel kell fenntartani. A katonai büntetőjog tágabb értelemben kiterjed minden katonai rendre veszélyes magatartás definiálására, felderítésére és vizsgálatára, valamint megtorlására és a kiszabott büntetés végrehajtására. Ez az alapja tagozódásának is, amely – az általános büntetőjog kereteihez hasonlóan – anyagi és alaki büntetőjogra, valamint büntetés végrehajtási jogra osztható.

A katonai büntetőjogi szabályokat kettős szorítás jellemzi. A katonai büntetés akkor éri el társadalmi rendeltetését, ha nem önmaga zárt rendszerét, hanem állami célokat szolgál. A katonai büntetőjog forrásait ezért a polgári és a katonai társadalomra vonatkozó szabályok között egyaránt megtaláljuk. E körben azonban nemcsak jogszabályok értelmezhetők, hanem olyan más – a jogszabálynál alacsonyabb szintű – normák is, amelyek hatással vannak a katonai szolgálatra, a katonai életviszonyok között meglévő rendre és fegyelemre. A katonai büntetőjogi források származhatnak a legmagasabb szintű nemzetközi jogi szabályokból, a hazai jogrendszerből, de a katonai életközösségek szinte minden részletét a legalaposabban átfogó belső normarendszerből, végső soron az egyedi parancsból is.

A katonai büntetőjog valódi rendeltetése a részletszabályokból kikövetkeztethető, Tremmel Flórián szavaival ún. puha elveken¹⁰⁰ keresztül érthető meg. Az alapelvek vonatkozásában a magunk részéről két megjegyzést teszünk. Egyfelől a kettős szorításban lévő katonai büntetőjogra az általános büntetőjogi alapelvek ugyanúgy hatnak, mint az ún. civil büntetőjogra, másfelől a katonai büntetőjog sajátos elveit – ismereteink szerint – átfogó módon sem a magyar, sem a nemzetközi irodalomban nem foglalták össze. A katonai büntetőjogi alapelvek e tanulmány szerinti összefoglalása következképpen a magunk részéről egy kísérlet, amelynek célja, hogy javaslattal szolgáljon a jogalkotás számára is. Mind a hazai, mind a nemzetközi jogalkotási folyamatokban ugyanis megfigyelhető, hogy a katonai büntetőjogi kodifikáció és igazságszolgáltatás történeti hagyományain túllépve egyre

⁹⁹ Györffy László: A katonai büntetőjog bölcsellete és oknyomozó története. Pallas Kiadó. Budapest, 1925. 13-14. o.

¹⁰⁰ Tremmel Flórián: A katonai igazságszolgáltatás tricentenáriumi vetületei. In: Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 243. o.

polgáriasodik. Erre figyelmeztetett Arne Willy Dahl a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadi Jogi Társaság elnöke kiemelve, hogy a civil büntetőjog egyre nagyobb mértékben terjeszti ki hatályát a katonai rend szerint működő szervezetekre.¹⁰¹ Ennek oka elsősorban a katonai igazságszolgáltatással szemben megnyilvánuló bizalmatlanság, amelynek alapját elsősorban az Emberi Jogok Európai Bíróságának számos, az egyes európai államokat (elsősorban az Egyesült Királyságot, Hollandiát és Törökországot) a pártatlan büntetőigazság-szolgáltatáshoz – mint a tisztességes eljárás részéhez¹⁰² – fűződő követelmények negligálása miatt született elmarasztaló ítéletei, valamint az amerikai katonai szervek sajátos büntetőhatalmát alátámasztó, de széles körben vitatott rendelkezései adják. Ezek a kétségtelenül nem jogállami elvekkel harmonizáló körülmények azonban nem lehetnek elégségesek ahhoz, hogy a katonai büntetőjog önállósága, egyes esetekben kizárólagossága megszűnjön. A katonai rend védelme és a specialitás elve, valamint a katonai fegyelem fenntartását a leghatékonyabban biztosítani tudó gyors eljárás és büntetés-végrehajtás ugyanis kellő támpontot szolgál arra, hogy a katonai büntetőjog mint sajátos jogrendszer az általános szabályok mellett létezzen. Ugyanakkor látva a katonai büntetőjog bezártságából eredő veszélyeket szükségesnek látjuk, hogy a sajátos elvek mellett, egyfajta fékként számoljunk a civil ellenőrzés és az illetékes parancsnok felelősség követelményével. Ezzel még az az aggály is elosztható, amelyet Bárd Károly az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatára figyelemmel fogalmaz meg, miszerint kétséges, hogy a pártatlan ítélkezés megvalósulhat olyan közegben, ahol az elkövetők és a döntéshozók is egy szervezethez tartoznak.¹⁰³

¹⁰¹ Arne Willy Dahl: International trends in military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. Forrás: <http://home.scarlet.be/~ismllw/new/2007-06-1-UK.pdf> (letöltés ideje 2007. 06. 22.)

¹⁰² Vö. Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2002. 341. o.

¹⁰³ Vö. Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest, 2007. 110. o.

III. A KATONAI BÜNTETŐJOG TUDOMÁNYA

„Jogtudomány és haditudomány párhuzamosan fejlődtek a legrégebb kortól és ennek a fejlődésnek a posztulátumai fennállanak, fokozódni és tökéletesedni fognak addig, amíg az enyim-tied fogalma tölti be a földi élet határait.”

(Gyórfy László 1925.)

3.1. A katonai büntetőjog szakirodalma

A katonai büntetőjog történeti fejlődése, az általános büntetőjogi szabályokhoz képest önálló, a katonai életkörülményekhez igazodó speciális szabályrendszer kialakításának és a katonai büntetőpolitika felismerése szükségszerűen együtt járt e diszciplína tudományos igényű művelésével is. A katonai büntetőjog tudománya, azaz a katonai büntetőjog alanyaira, a katonai bűncselekmények sajátos meghatározásának, a büntetőeljárás általános elveitől eltérő szabályok megalkotásának (a specialitás igényének) indokaira vonatkozó tudományos igényű nézeteket, elméleti összefoglalók, magyarázatok összességét jelentő tudományos gondolkodás már a római jogban is tetten érhető. A katonai jog forrásanyagának számító Digesta 49. könyvének 16. fejezete olyan ismert jogtudósok munkáit tartalmazza, mint a császári testőrség korábbi parancsnokai (praefectus praetorok) Ulpianus, Paulus vagy Papinianus, avagy a katonai büntetőjogról készült első átfogó könyv (De re militari) szerzője, Arrius Menander.¹⁰⁴

A katonai büntetőjog tudománya azonban a fenti példák ellenére sem a római jog korában, sem a későbbi időszakokban nem volt széles körben kutatott tárgykör. Sőt, annak szakirodalmát a középkorban még annak ellenére sem tekinthetjük jelentősnek, hogy a katonai büntetőjog mint speciális, az általános életviszonyoktól elkülönülő szabályrendszer egyes rendelkezései Európa számos országában – így például a XII. századi Spanyolországban,¹⁰⁵ Valois Fülöp francia király udvarában¹⁰⁶ vagy Svájcban (ahol pl. 1393-

¹⁰⁴ Vö. Varga Péter: De re militari (A katonai jogról – forráselemzés). Acta Juridica Et Politica, Szeged 1999. 3-4. o.

¹⁰⁵ Spanyolországban az első írásos emlék 1340-re, a Királyi Tengerhajózási Parancshoz kötődik. Vö. Benito E Trillo Figueroa: Competencia, organizacion y atribuciones de los tribunales militares españoles – estudio histórico. In: Revue de droit militaire et de droit de la guerre. XIX-3-4. Brussels 1980. 390. o.

¹⁰⁶ Franciaországban az ún. Montdidier parancsot tartják a legrégebbi írásos dokumentumnak, amely a várkatonákkal kapcsolatos sajátos eljárási szabályokat határozza meg. Vö: Jean Pariselle: La justice militaire

ban adták ki az „ordonnance de Sempach”-t, azaz a hadviselő katonák által elkövetett jogsértések kivizsgálására szolgáló katonai utasítást)¹⁰⁷ – viszonylag korán kialakultak. Az első említésre méltó alkotásokra egészen a XVII. századig kellett várni. Ekkor jelentek meg a II. Rákóczi Ferenc és udvara szabályzat alkotó tevékenységének is forrásául használt munkák, Georg Andreas Böckler *Schola militaris moderna* (1685) vagy La Valière *Pratique et maximes de la Guerre* (1652)¹⁰⁸ című alkotásai. Idővel később további írások is napvilágot láttak, például Br. De Sparre *Code militaire* (1760) vagy Lamartine *De la justice militaire* (1822) című művei.¹⁰⁹

A katonai büntető jogtudomány kiszélesedése a XX. századra tehető, amikor már szerte a világon rendszeresen jelentek meg publikációk. Mindez azonban továbbra sem jelentette, hogy e diszciplína az általános büntetőjoghoz képest felértékelődött volna. Látva az egyes katonai büntetőjogi rendszerek államon belüli értékelését állítható, hogy annak tudományos művelése napjainkban sem nevezhető jelentősnek, az továbbra is periférikusnak tekinthető, kutatói elsősorban a katonai jogásztársadalomból kerülnek ki.

A katonai büntetőjog szakirodalma mellett ugyanakkor fontosnak tartjuk megjegyezni azt is, hogy a katonák által elkövetett bűncselekmények, az emiatt lefolytatott büntetőperek, illetve az elítélt katonákkal szembeni büntetések végrehajtása nem ritkán tárgya vagy része szépirodalmi, avagy más – elsősorban filmművészeti – alkotásoknak is. Előbbi körben példára utalva olyan regényeket kell megemlítenünk, mint Herman Wouk a katonai büntetőjogot egy hadbírószági tárgyaláson keresztül is bemutató „Zendülés a Caine Hadihajón” című regénye, vagy Bengt Danielsson egy szintén hadihajón bekövetkezett eseményt történelmi kutatásokon alapulóan bemutató „Lázadás a Bounty Hajón” című műve, avagy Robert Merle ugyanezt a történetet kevésbé tényszerűen elbeszélő „A sziget” című kötete. A katonai büntetés-végrehajtás, azon keresztül a katona elítéltekkel szembeni durva bánásmód jelenik meg Ray Rigby „A domb” című regényében, amely egy katonai büntetőtábor mindennapjait tárja az olvasó elé. Ugyanez a célja Moldova Györgynek is, aki még a hatvanas években készítette el a riport regényét egy magyar fegyelmező zászlóaljról, és mutatja meg az olvasónak „Kerüld a nőket” címmel mindazokat a sajtóságos helyzeteket, amelyek a katonai büntetés-végrehajtást abban az időszakban jellemezték.

française à la lumière de son histoire. In: Revue de droit militaire et de droit de la guerre. XIX-3-4. Brussels 1980. 291. o.

¹⁰⁷ Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 334. o.

¹⁰⁸ Farkas Gyöngyi: A magyar katonai büntetőkönyv megalkotásához vezető út a Rákóczi-szabadságharc alatt. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 71. o.

¹⁰⁹ Bonts Gyula: A katonai büntető törvénykönyv és eljárás revisiójának kérdéséhez. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Franklin Társulat. Budapest, 1891. 5. o.

A katonai büntetőjog nem központi kérdése, csak lényeges része Robert Merle „Mesterségem a halál” című regényének, amelynek végén egy náci koncentrációs tábor parancsnokával szemben merül fel az a jogi és morális kérdés, hogy a bűncselekményre (ezesetben népirtásra) vonatkozó parancs végrehajtása miatt milyen mértékben lehet felelős a parancsot végrehajtó alárendelt katona. Szintén fontos szerepet játszik a katonai büntetőjog James Jones „Most és mindörökké” című világhírű könyvében is, ahol a cselekmény mintegy mellékszálaként kapunk átfogó képet a katonai büntetőjogi szabályok sajátos alkalmazásának indokairól és módjairól.

3.2. A katonai büntetőjog szakirodalmának nemzetközi példái

A katonai büntetőjog tudományának nemzetközi művelése a II. világháborút követően, elsősorban a világháború okozta hadijogi – elsősorban a hadifoglyokra vonatkozó nemzetközi szabályok megalkotása indokaira, illetve a parancsra elkövetett emberiség elleni bűncselekmények megítélésére vonatkozó – kérdések megválaszolásának igénye miatt gyorsult fel. Ezt segítette elő Európában az 1956-ban megalakult Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, amely brüsszeli székhellyel, napjainkban már mind az öt földrészen közel két tucat – köztük a magyar – nemzeti társaságra tagozódva működik. A társaság célja a katonai jog és a nemzetközi humanitárius jog tanulmányozása és terjesztése. Ennek érdekében rendszeresen szerveznek szemináriumokat, konferenciákat, illetve kiadják a Katonai Jogi és Hadijogi Szemlét („Review for Military Law and the Law of War”).¹¹⁰ E társaság munkájában számos, nemzetközileg is elismert külföldi katonai jogtudós vesz, illetve vett részt. Közülük is kiemelkedik John Gilissen, aki 1981-ben a katonai büntető-igazságszolgáltatás történetével kapcsolatban végzett nemzetközi kutatása során azt állapította meg, hogy annak intézményesített létezéséről a XV-XVI. század előtt nem beszélhetünk,¹¹¹ valamint – még annak megszűnte előtt – a teljesség igényével dolgozta fel a belga katonai büntető-igazságszolgáltatás történetét, szervezeti felépítését és eljárási sajátosságait.¹¹² Szintén a katonai büntetőjog nemzetközi hírű kutatója a spanyol Francisco Jiménez y Jiménez, akinek 1987-ben készült monográfiája¹¹³ még annak ellenére is széles körben citált mű, hogy csak spanyol nyelven jelent meg. Jiménez az egyes országok büntető-igazságszolgáltatási

¹¹⁰ A Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaságról lásd bővebben Hegedüs Zoltán: Nemzetközi katonai jogi kongresszus Hágában. Új Honvédségi Szemle. 2006/10. szám illetve a www.soc-mil-law.org honlapon.

¹¹¹ John Gilissen: „Evolution actuelle de la justice militaire – Rapport général”, in Huitième Congrès International, Ankara, 11-15 octobre 1979, L’Evolution actuelle de la justice militaire et de droit de la guerre VIII. Vol. 1. Brussels, 1981. 48. o.

¹¹² John Gilissen: Military Justice in Belgium. Military Law Review Vol. 1963. (1963) 83-106. o.

¹¹³ Francisco Jiménez y Jiménez: Introduccion al derecho penal militar. Editorial Civitas. Madrid, 1987.

rendszereit aszerint vette számba, hogy azokban milyen mértékben érvényesítik az emberi jogokat, illetve az egyes alkotmányos jogok biztosításának követelménye milyen hatással volt a katonai büntetőjogi rendszerek reformjaira.

A katonai büntető-igazságszolgáltatási modellek folyamatos változásaiból vont le tendenciózus következtetést a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság jelenlegi norvég elnöke Arnie Willy Dahl, valamint a Cambridge-i Egyetem professzora A. P. V. Rogers is. Előbbi az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás fokozatos, a civil társadalom bizalmatlansága, valamint az emberi jogok érvényesítési kötelezettsége miatti térvesztését állapítja meg,¹¹⁴ míg utóbbi szinte alapelvi érveléssel állapítja meg, hogy nem helytállóak az általános igazságszolgáltatás mindenek felettiséget, és a katonai bíróságok eleve törvénytelen voltát igazolni kívánó vélemények.¹¹⁵ Rogers nevéhez fűződik továbbá jelenkorunk egyik közismert katonai jogi monográfiája is, amely ugyan elsősorban hadijogi fogalmak – mint például a katonai szükségesség, emberiség, arányosság és megkülönböztetés elve – tisztázásával, illetve megfogalmazásával foglalkozik, de felvet büntetőjogi kérdéseket is.¹¹⁶ Utóbbiak keretében Rogers a háborús bűnösök felelősségre vonásának feltételeit vizsgálja, és alapvetően két problémakört emel ki: a feljebbvaló felelősségét alárendeltjei által megvalósított olyan cselekményekért, amelyekre nem adott parancsot, valamint az alárendelt felelősségre vonásának feltételeit, ha a háborús bűncselekményt parancsra követte el.¹¹⁷

A katonai büntetőjog tudományának művelése az európai kontinensen kívül elsősorban az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás egyik legmarkánsabb modelljét alkalmazó Amerikai Egyesült Államokban figyelemreméltó. Katonai jogi és hadijogi témában két állandó folyóirat, a Virginai állambeli Charlottesville-ben található katonai jogi iskola¹¹⁸ kiadásában megjelenő *Military Law Review* és az *Army Lawyer* publikál tanulmányokat. Előbbit 1958-ban azzal a céllal alapították, hogy állandó tudományos fórumot jelentsen mindazok számára, akik katonai jogi tapasztalataikat kívánják közzé tenni.¹¹⁹ A tudományos folyóirat azóta napjainkban már közel kétszáz számot élt meg, és példányai elektronikus formában az interneten is hozzáférhetők.¹²⁰ Kevésbé tudományos, inkább a gyakorlati

¹¹⁴ Vö. Arne Willy Dahl: i International trends in military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. Forrás: <http://home.scarlet.be/~ismllw/new/2007-06-1-UK.pdf> (letöltés ideje 2007. 06. 22.)

¹¹⁵ Vö. A.P.V. Rogers: Different models of military jurisdiction and judicial guarantees. Human Rights and the Administration of Justice Through Military Tribunals. International Commission of Jurists. Geneva, 2004. 12. o.

¹¹⁶ Vö. Katona Katalin: Recenzió. A. P. V. Rogers: Law on the battlefield. Acta Humana 1997/28-29. szám 135-153. o.

¹¹⁷ A.P.V. Rogers: Law on the Battlefield. Manchester University Press. 1996. p. 170

¹¹⁸ The Judge Advocate General's School, U.S. Army, Charlottesville

¹¹⁹ Vö. Preface. *Military Law Review* Vol. 1. (1958) 3. o.

¹²⁰ <https://www.jagcnet.army.mil/JAGCNETInternet/Homepages/AC/MilitaryLawReview.nsf/>

végrehajtást elősegítő folyóiratként indították el 1971-ben The Army Lawyer címmel – mind a mai napig havonta – megjelenő folyóiratot, amelynek számai szintén megtalálhatók a világhálón.¹²¹

A fenti két állandó periodikának köszönhetően számos amerikai katonai alakulatnál szolgáló vagy civil szerző publikált tanulmányt a katonai büntetőjog időszerű kérdéseiről, gyakorlati problémáiról. E körben figyelemre méltó egy hadbíró tollából még a XIX. században született, de mind a mai napig a tárgyban kötelező olvasmánynak tartott, *Military Law and Precedents* címen megjelent jogértelmezés és gyakorlati kézikönyv,¹²² illetve Jonathan Lurie idővel később napvilágot látott, a civil és a katonai büntető-igazságszolgáltatás viszonyát a jogorvoslat oldaláról, hosszú történelmi időszakot bemutató munkája.¹²³ A fentebb már említett katonai jogászképző iskola által a katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás tárgyában elsődleges forrásként megadott művek között találjuk még Brent G. Filbert és Alan G. Kaufman, a hadi tengerészetnél mint sajátos környezetben alkalmazható büntetőjogi rendelkezések és intézkedések foganatosításának módjáról szóló tanulmánykötete,¹²⁴ Fredric Lederer és Francis Gilligan az amerikai katonai büntetőeljárást az eljárás megindításától, a vádemelésen keresztül a szankció végrehajtásáig végigkísérő kézikönyve,¹²⁵ Michael J. Davidson a katonai és a háborús bűncselekményeket, illetve az egyes fegyelmi vétségeket bemutató tankönyve,¹²⁶ avagy James Rant a hadbíró és a katonai parancsnok büntető és fegyelmi jogát lépésről lépésre bemutató monográfiája.¹²⁷

Az amerikai katonai szakirodalomból a magunk részéről David A. Schlueter korábbi katonai ügyészt, a San Antonioi Egyetem professzorát emeljük ki, aki nemcsak tanulmányokat, hanem több monográfiát¹²⁸ is szentelt a katonai büntetőjog témakörének. Napjainkban Schlueter az, akinek tudományos megállapításai általános zsinórmértéknek számítanak az angolszász országok katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszerek

¹²¹ <https://www.jagcnet.army.mil/JAGCNETInternet/Homepages/AC/Armylawyer.nsf/>

¹²² William Winthrop: *Military Law and Precedents*. Govt. Print. Off. Washington. 1920

¹²³ Jonathan Lurie: *Military Justice in America. The U.S. Court of Appeals for the Armed Forces, 1775-1980*. Lawrence. University Press of Kansas. 2001.

¹²⁴ Brent G. Filbert – Alan G. Kaufman: *Naval Law: Justice and Procedure in the Sea Services*. Naval Institute Press. Annapolis, 1998.

¹²⁵ Fredric Lederer – Francis Gilligan: *Court Martial Procedure*. Lexis Law Publishing. Charlottesville, 2006.

¹²⁶ Michael J. Davidson: *Military Criminal Law*. Naval Institute Press. Annapolis, 1999.

¹²⁷ James Rant: *Courts Martial, Discipline and the Criminal Process in the Armed Forces*. Oxford University Press. New York, 2003.

¹²⁸ David A. Schlueter: *Military Criminal Procedure Forms*. LexisNexis. Charlottesville. Virginia 2003.;

David A. Schlueter: *Military Crimes and Defenses*. LexisNexis. Matthew Bender. Charlottesville. Virginia 2007.

vizsgálatakor, illetve az ő nevéhez fűződik a hatályos joganyag tekintetében folyamatosan aktualizált amerikai katonai büntetőjogi kommentár is.¹²⁹

3.3. A katonai büntetőjog tudományának magyar „kútfői”

3.3.1. A katonai büntetőjog első magyar gondolkodói

A katonai büntetőjog elméleti művelése Magyarországon is csak a XIX. század utolsó évtizedeitől figyelemreméltó. Ez azonban nem jelenti azt, hogy hazánkban ezt megelőzően ne foglalkoztak volna a katonai büntetőjog alapvető kérdéseivel, annak dogmatikai indokaival. Ennek első hírnöke Werbőczy István volt, akinek Tripartitumában a hadi jogról és a jogtudományról szóló negyedik címben olvashatunk magyar írásos emlékekben először a háború jogáról („*a hadi jog a hadindítás szertartása, a szövetség megkötése s adott jelre az ellenség megrohanása*”), és a katonai büntető-fegyelmi jog legfontosabb céljáról („*Továbbá a katonai büntett megfenyítése (azaz megbüntetése), ha ki helyét meg nem állja*”).

Szintén a katonai büntetőjog első tudósai között kell említeni Magyarország első országos főhadbíráját, Kajali Pált is, akinek elnökletével készítették elő a kuruc katonai szabályzat, a Regulamentum Universale végleges szövegét, és aki szerzője volt a Regulamentum hadbíráskodással foglalkozó fejezetének.¹³⁰ Kajali – és végső soron Rákóczi – más külföldi országok ezirányú kodifikációs gyakorlatának megismerésével és feldolgozásával járó jogszabály előkészítő, a tudományos kutatásokat sem nélkülöző munkássága márcsak azért is számottevő, mert az 1707. évben kiadott ún. hadi törvények nemcsak a katonai, hanem az általános büntető-kodifikáció terén is úttörők voltak, hiszen az első magyar büntető törvénykönyv,¹³¹ illetve büntető perrendtartás¹³² megjelenésére közel két évszázadot kellett még várni.

Ugyan kevésbé a katonai büntetőjog, inkább a katonai irodalom megteremtőjeként kell gondolni Zrínyi Miklósról, akinek munkái – például a fenti idézet forrásául szolgáló Tábori Kis Tracta – a szorosabban vett, elméleti igényű hadtudományi írások első jelentősebb alkotásai közé tartoztak. A kuruc szabadságharc katonai iratai, szabályzatai ennek az

¹²⁹ David A. Schlueter: *Military Criminal Justice: Practice and Procedure* (6th ed, 2004). Lexis Law Publishing. Charlottesville. Virginia;

¹³⁰ Vö. Heckenast Gusztáv: *Kajali Pál (1662-1710) kuruc szenátor, országos főhadbíró válogatott iratai*. Vaja, 1980. 4. o.

¹³¹ A Csemegi Kódexként is ismertté vált, a büntettekről és a vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikk

¹³² A büntető perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk (Bp.)

irodalomnak a szerves folytatásai, és e sorba illeszkednek a csapatok szervezésére, anyagi körülményeire, fenntartására vonatkozó előírásokat összegyűjtő regulamentumok, illetve a kuruc katonai erkölcsi-politikai magatartásokat előíró ediktumok. Az ilyen értelemben vett hadtudományi irodalom Zrínyi Miklóst követő művelői voltak Forgách Simon és II. Rákóczi Ferenc. Rákóczi katonai irodalmi tevékenysége – a fenti katonai büntetőjogi szabályozás megalkotása mellett – azért jelentős, mert a hadtudomány szükségessége felvázolásával párhuzamosan megrajzolja az abszolút uralkodó eszményi alakját. Munkája így – híven Zrínyihez – az állambölcseleti szempontokat összekapcsolja a katonai szakkérdésekkel.¹³³

3.3.2. A katonai büntetőjog elmélete Kiegyezéstől a II. világháborúig

A modern katonai büntetőjog első magyar tematikus irodalma Bonts Gyula nevéhez fűződik, aki 1891-ben Magyarországon úttörőként foglalta össze a katonai büntető igazságszolgáltatás külföldi és hazai irodalmát.¹³⁴ Bonts napjaink kutató munkáját is hatékonyan segíteni tudó jogirodalmi összefoglaló értekezése azzal a céllal készült, hogy megfelelő támpontot adjon egy önálló magyar katonai büntetőkódex előkészítéséhez. Ebben az időben a katonai büntetőjog legfontosabb kérdése az 1855. évi osztrák katonai büntetőtörvénykönyv¹³⁵ Kiegyezést követő magyarországi alkalmazhatóságához fűződött. A különösen a századforduló éveiben folytatott vitában – amelyet egy fiatalon elhunyt Angyal Pál seminarista, Szabó Sándor 1916-ban *A katonai büntetőtörvénykönyv a magyar jogforrástan szempontjából* címmel megjelent munkájában¹³⁶ foglalt össze – a korszak meghatározó büntető-jogtudósai, Angyal Pál, Finkey Ferenc, illetve katonai büntetőjogi szaktekintélyei, Fabiny Gusztáv, Edvi Illés Károly, Mendelényi László és Szilágyi Arthur Károly is megnyilvánultak. Megállapításaik szerint a császári katonai büntetőtörvénykönyv annak ellenére, hogy a Magyar Királyság területén nem volt legitim jogforrásnak tekinthető, mivel annak rendelkezései az Országgyűlés által hazánkban nem lettek kihirdetve, mégis mint szokásjog alkalmazásban lehetett. Ennek oka az volt, hogy a közös hadsereg, honvédség, népfőlkelés, csendőrség szervezésekor a törvényhozás nem alkotta meg ezek büntető és

¹³³ Vö. Katonai irodalom. In: Klaniczay Tibor (szerk.) A Magyar Irodalom Története. II. Kötet. Forrás: <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/02/260.html> (letöltés ideje 2009. 02. 23.)

¹³⁴ Bonts Gyula: A katonai büntető törvénykönyv és eljárás revisiójának kérdéséhez. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Franklin Társulat. Budapest, 1891. 5. o.

¹³⁵ Militär-Strafgesetz über Verbrechen und Vergehen vom 15. Jänner 1855 für das Kaiserthum Oesterreich

¹³⁶ Szabó Sándor: A katonai büntetőtörvénykönyv a magyar jogforrás szempontjából. In: Angyal-szeminárium kiadványai. 1. szám. Budapest, 1916. 5-17. o.

fegyelmi szabályait, ennél fogva a bíróságok a jogot onnan vették, ahonnan kézenfekvő volt, azaz a korábban alkalmazott osztrák katonai büntetőjogi kódexből.

A XIX. és a XX. század fordulójának kiemelkedő katonai büntetőjogtudósai közül Fabiny Gusztáv még az e tárgyú magyar kodifikáció hiányában is külön értekezés sorozatot publikált a katonai büntető anyagi és eljárásjog revíziója szükségességéről. Több írásos munkájában¹³⁷ sorra vette az egyes katonai bűncselekményeket, a katonai büntetőeljárás magyar és külföldi szabályozásának főbb vonalait. Hasonló jellegű munkára több mint két évtizedet kellett várni, amikor Edvi Illés Károly már az önálló magyar katonai büntetőperrendtartás megalkotásának küszöbén adta közre eljárásjogi tanulmányát.¹³⁸ Még ezt megelőzően adták ki Papp Kálmán,¹³⁹ később Szilágyi Arthur Károly¹⁴⁰ katonai anyagi büntetőjogi értekezéseit, amelyek egyfelől az osztrák katonai büntetőjog kommentárszerű magyarázatát jelentették, másfelől az önálló magyar kodifikációt sürgették.

A XX. század első évtizedében publikálták Gábor Gyula katonai börtönrendszert részletesen bemutató előadását, amely a teljesség igényével, a legapróbb részletekig kiterjedően dolgozza fel a katonai börtönrendszer sajátosságait. E publikáció értékét növeli, hogy egyfelől a katonai büntetés-végrehajtási jog területén mind a mai napig nem született hasonló alapossgal elkészített monográfia, másfelől e referátumhoz elismerőleg kapcsolódott az ismert jogtudós, Vámbéri Rusztem is, aki hozzászólásában a katonai büntetőigazságszolgáltatáshoz kapcsolódó specialitás elvét a következők szerint fogalmazta meg: „A lényeges különbség, igénytelen felfogásom szerint, a katonák által elkövetett és a nem katonák által elkövetett delictumok között főleg a büntetésnek ebből folyó consequentiáinál abban rejlik, hogy míg az ú.n. polgári büntetést a büntetés voltaképpen a polgári társadalomhoz akarja acclimatisálni (...), addig az in specie katonai delictumoknál, ide nem értve természetesen a katonák által elkövetett közönséges delictumokat, a büntetés célja az, hogy a katonai fegyelem és rend által szabályozott külön társasághoz, ehhez a corpus in corpore-hez szoktassa hozzá a büntettest.”¹⁴¹

Az első világháborút követően, a húszas évek derekán jelent meg – Apáthy Jenő *A katonai bíraskodás terjedelméről* szóló viszonylag rövidebb tematikus írása¹⁴² mellett – a

¹³⁷ Fabiny Gusztáv: A katonai Btk. és eljárás revíziójához. Megjelent a Jogtudományi Közlöny 1890. évi 41. 50. és 51., valamint 1891. évi 2. 4. 6. 8. és 10. számaiban.

¹³⁸ Edvi Illés Károly: A katonai bünvádi perrendtartás. Jogállam, 1911.

¹³⁹ Papp Kálmán: A katonai és fegyelmi fenyítőjog kézikönyve. Budapest, 1884.

¹⁴⁰ Szilágyi Arthur Károly: Értekezések a katonai jog köréből. Budapest, 1896.

¹⁴¹ Gábor Gyula: A katonai börtönrendszer különös tekintettel a M.Kir. honvéd-igazságszolgáltatásra. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904. 138. o.

¹⁴² Apáthy Jenő: A katonai bíraskodás terjedelméről. Ügyvédek Lapjának kiadása. Budapest, 1921.

katonai büntetőjog tudományának két rendkívül értékes műve Cziáky Ferenc jogtörténeti¹⁴³ és Györffy László jogelméleti munkája. Cziáky a katonai büntető és fegyelmi jog történetét az ősmagyarország korára visszavezetve követi egészen az első világháború idején hatályban volt katonai büntetőtörvények értelmezéséig. Nagy ívű (közel 165 oldalas) történeti áttekintését egy új katonai büntető törvénykönyv elkészítésének de lege feranda javaslatával zárja: „Reméljük, hogy a jövőben polgári jogászok körében is nagyobb érdeklődés fog mutatkozni a büntetőjogunkkal szemben. És reméljük azt is, hogy az új katonai büntetőtörvénykönyv már a Nagy-Magyarország hadseregének katonás szellemét fogja szolgálni és védeni.”¹⁴⁴

A történeti áttekintést nem mellőzte Györffy László monográfiája sem. Ennek ellenére a mégis inkább jogelméleti munkának a jelentősége abban áll, hogy a szerző a katonai büntetőjog rendszertani helyét, az általános büntető jogtudományban betöltött szerepét vizsgálja. Olyan, addig nem alkalmazott fogalmakat magyaráz, mint a katonai büntető jogtudomány, a katonai jogbölcselet vagy a katonai büntető-jogpolitika, ezzel külön helyet követelve az általános büntetőjog tudományon belül.

A két világháború között a katonai büntetőjog jeles képviselője volt a későbbi kiváló büntetőjogász professzor Schultheisz Emil is, aki ebbéli munkásságát főleg hivatásos katonai jogász pályafutása során fejtette ki. Ekkor készültek a katonai büntető törvénykönyv magyarázatát közreadó munkái is, mint *A katonai büntetőtörvény magyarázata*,¹⁴⁵ *A magyar katonai büntetőjog rövid vázлата*,¹⁴⁶ illetve *A katonai büntetőtörvény zsebkönyve*.¹⁴⁷ E művek mellett továbbá Schultheisz az elsők között értekezett Magyarországon a parancsra elkövetett bűncselekmény miatt vállalt bűnfelelősség kérdéséről.¹⁴⁸

A harmincas és a negyvenes években az említett monográfiák mellett kisebb tanulmányok is gazdagították a magyar katonai büntetőjog szakirodalmát. Ezek az első számú katonai szaklapban, a Magyar Katonai Szemlében jelentek meg. A szerzők között gyakran olvashatjuk Czeglédy Jenő, Jilly László, Harsányi István és Kassay-Krantz Dezső nevét, akik elsősorban a katonai büntető-igazságszolgáltatás sajátos helyzetével, a fegyelmi fenyítőjog alkalmazásával, vagy a parancsnoki felelősség kérdésével foglalkoztak.

¹⁴³ Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története. Budapest, 1924.

¹⁴⁴ Györffy László: A katonai büntetőjog bölcselete és oknyomozó története. Pallas Kiadó. Budapest, 1925. 165. o.

¹⁴⁵ Schultheisz Emil: A katonai büntetőtörvény magyarázata. Politzer. Budapest, 1930.

¹⁴⁶ Schultheisz Emil: A magyar katonai büntetőjog rövid vázлата. Attila Nyomda. Budapest, 1934.

¹⁴⁷ Schultheisz Emil: A katonai büntetőtörvény zsebkönyve. Politzer. Budapest, 1943.

¹⁴⁸ Vö. Schultheisz Emil: A bűncselekmény elkövetésére irányuló katonai parancs. In: Heller Erik, Moór Gyula, Rác György (szerk.): Büntetőjogi Tanulmányok Angyal Pál születése 60-ik és jogtanári működése 35-ik évfordulójának emlékére. Pallas. Budapest, 1933. 200-201. o.

3.3.3. A világháborúk utáni katonai büntetőjog tudománya

A második világháborút követően a katonai büntetőjog önállóságát megkérdőjelező nézetek miatt annak elméleti művelése is kisebb teret kapott. Ez alól egyedül Herczeg István *Parancsra tette?*¹⁴⁹ című könyve jelent kivételt, amely korabeli – főként a második világháborút követően lefolytatott – büntetőpereken keresztül, a vonatkozó szakirodalom értelmezése mellett foglalkozik a parancsra elkövetett bűncselekmény miatt viselt bűnfelelősség alapjaival és korlátaival, az ilyen esetek elméletével és gyakorlatával.

A rendszerváltozásig jobbra csak a jogértelmezést elősegítő jegyzetek, kézikönyvek és kommentárok láttak napvilágot, továbbá szintén csak a gyakorlati munkát elősegítendő volt hivatott egy – igaz csak „belső használatra” szánt – szakmai kiadványsorozat is, amely a *Katonai Jog és Igazságszolgáltatás* nevet viselte. Az önálló munkák közül leginkább a Kovács Zoltán szerkesztette *A katonai büntetőjog kézikönyve*,¹⁵⁰ vagy Habony János az 1973. évi büntetőeljárás törvény hatályba lépését követően a fegyveres erők hivatásos állománya részére kiadott *Büntetőjogi ismeretek új kézikönyve*¹⁵¹ emelhetők ki. Habony János emellett szerzője volt a szocialista időkben megjelent katonai büntetőjogi irodalom legjelentősebb alkotásának, *A katonai bíróság előtt*¹⁵² címet viselő monográfiának, valamint a bő félévtizeddel később a katonai bűncselekmények megelőzéséről szóló értekezésnek,¹⁵³ továbbá két kriminológiai tárgyú, helyenként megegyező tartalmú kötetnek is.¹⁵⁴ Előbbi művet a szerző a következők szerint vezeti be: „Az t hiszem, minden szakma – közöttük a katonai bírászkodás – méltán igényli, hogy a nagyközönség, de elsősorban a fegyveres szolgálatban állók előtt közérthető könyvben mutakozzzék be. (...) Már most kijelentem, hogy fantasztikus bűncselekményeket, vérfagyasztó rémtörténeteket nem olvashatnak ebben a könyvben, ilyenek ugyanis a katonai bíróság ítélezési gyakorlatában nincsenek. Éppen ezért az elkövetett bűncselekmények valóságú ábrázolására, a bűnös tevékenység vagy mulasztás megmutatására és lehetőleg további közös feladataink megismertetésére törekszem. Őszintén örülnék annak, ha ezzel a könyvvel a bűnözés társadalmi méretű gondjain akármilyen csekély

¹⁴⁹ Herczeg István: *Parancsra tette?* Gondolat. Budapest, 1969.

¹⁵⁰ Kovács Zoltán (szerk.): *A katonai büntetőjog kézikönyve*. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958.

¹⁵¹ Habony János: *Büntetőjogi ismeretek új kézikönyve a fegyveres erők hivatásos állománya részére*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1973. Ezt a kézikönyvet a szerző az 1978. évi Büntető Törvénykönyv életbeléptetését követően *Büntető jogszabályok kézikönyve* (Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1980.) címmel aktualizálta és jelentette meg újra.

¹⁵² Habony János: *A katonai bíróság előtt*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1977.

¹⁵³ Habony János: *Bűncselekmények megelőzése (Katonai bűncselekmények és a fegyelem)*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983.

¹⁵⁴ Habony János: *A beilleszkedés és a bűnözés*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1986. valamint Habony János: *Vádemelés helyett*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1989.

mértékben enyhíteni tudnék. A katonai bírászkodás megismerése érdekében pedig szélesre nyitom a tárgyalóterem ajtóit – kérem, nézzenek be rajta.”¹⁵⁵

Az 1980-as évek másik ismert katonai büntetőjogásza volt Korda György, aki Habonyhoz hasonlóan gyakorlati szakmai tevékenysége mellett jelentetett meg írásokat. Ezek közül kiemelkedik *A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei*¹⁵⁶ című tanulmánya, valamint a katonai büntetőjogi rendelkezéseket és az érintett bűncselekmények ítélkezési gyakorlatát egyaránt közreadó *A katonai és a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények* című kötete.¹⁵⁷

A katonai fegyelem erősítésének jogi és nem jogi eszközeivel, illetve az illetékes parancsnokok fegyelmező jogköre gyakorlásának elméleti és gyakorlati problémáival kandidátusi értekezések is foglalkoztak. Kocsis Bernáth *A fegyelemszilárdítás problémái, a katonai fegyelem korszerű értelmezése és a fegyelemre nevelés módszereinek alkalmazása* című munkájában elsősorban nem a katonai fegyelmi és büntetőjog lehetséges eszközeit vizsgálja, inkább a katonai fegyelem korszerű értelmezéséről és a fegyelemre nevelés újszerű módszereiről értekezik.¹⁵⁸ Ezzel szemben Párdi Mátyás kutatásait már a büntetőjogon belül végezte. *A fegyveres erők parancsnokai és a katonai ügyészek együttműködésének elméleti és gyakorlati kérdései* címmel megvédett kandidátúrája olyan fogalmakra koncentrál mint a katonai büntetőjog, a katonai bűncselekmény, a katonai bűnözés, bűnüldözés és büntetőeljárás.¹⁵⁹

A politikai rendszerváltozás után a katonai büntetőjogi kérdésekkel továbbra is elsősorban a szakirányú jogásztársadalom – katonai ügyészségek és bíróságok – tagjai foglalkoztak,¹⁶⁰ de találhatunk ilyen tárgyú kutatásokat a társadalomtudomány egyéb területeiről is. Utóbbi körbe sorolható például Farkas Gyöngyi *A magyar katonai igazságszolgáltatás szervezete és eljárásjoga a dualizmus időszakában* címmel készült PhD

¹⁵⁵ Habony János: Vádemelés helyett. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1989. 7. o.

¹⁵⁶ Korda György: A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei. Belügyi Szemle 1989/9. szám 5-13. o.

¹⁵⁷ Korda György: A katonai és a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1988.

¹⁵⁸ Kocsis Bernáth: A fegyelemszilárdítás problémái, a katonai fegyelem korszerű értelmezése és a fegyelemre nevelés módszereinek alkalmazása. Kandidátusi értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1970.

¹⁵⁹ Párdi Mátyás: A fegyveres erők parancsnokai és a katonai ügyészek együttműködésének elméleti és gyakorlati kérdései. Kandidátusi értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1989.

¹⁶⁰ E körben elsősorban Kardos Sándor, Kovács Tamás, Pap János és Venczl László e dolgozatban is citált munkáit kell kiemelni.

értekezése,¹⁶¹ és Pállfy István egy konkrét időszak, a XVI. és XVII. század katonai büntető-igazságszolgáltatását bemutató korrajza.¹⁶² Nem történeti, hanem egyéb, a katonai büntetőjoghoz kapcsolódó kérdéseket boncolgat Davola József a magyar katonai rendőrségről írt,¹⁶³ Busch Béla a személyiség büntetőjogi védelmének tárgyában készített,¹⁶⁴ vagy Honfi Attila a Magyar Honvédség katonai fegyelmi helyzetének az elkövetett bűncselekmények tükrében elvégzett vizsgálatát közreadó PhD dolgozata is.¹⁶⁵

A katonai fegyellemmel, a katonák fegyelmi felelősségével, a fegyelmi joggyakorlattal, illetve a katonai szervezetek fegyelmi helyzetének megítélésével kapcsolatos kérdésköröket összefogottan, módszertani ajánlásokkal és jogszabályi kitekintéssel együtt tárja az olvasó elé – több évtizedes hiány pótlásával – Kassai László, Honfi Attila és Ságody János által készített Fegyelmi Kézikönyv.¹⁶⁶ E munka jelentősége abban van, hogy az nemcsak gyakorlati útmutatóul szolgál a fegyelmi munkát végző állomány részére, hanem elméleti áttekintést is tartalmaz, ennél fogva alapvető szakirodalmi forrásul is szolgál a parancsnoki fegyelmi jogkört kutatók számára.

Sajátos módon a katonai ügyészségek által vizsgált büntetőügyek kriminalisztikai vonatkozásait boncolgatja egyetemi doktori,¹⁶⁷ majd PhD munkájában¹⁶⁸ Balláné Füsztér Erzsébet. Szerinte a kriminalisztikai vizsgálatok adatai azt mutatják, hogy az egész társadalom fegyelmeiben, morális állapotában tapasztalt negatív hatások, a mindennapi feszültségek a katonai bűnözés területén is mutatják hatásukat, a köztörvényes bűncselekmények mutatói szinte minden kategóriában ugyanúgy viselkednek a katonai bűnözésben, mint a nem katonai bűnözés területén.

¹⁶¹ Farkas Gyöngyi: A magyar katonai igazságszolgáltatás szervezete és eljárásjoga a dualizmus időszakában. PhD értekezés. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Új és Legújabbkori Magyar Történeti Doktori Iskola. Budapest, 2001.

¹⁶² Pállfy Géza: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században. Győr-Moson-Sopron Megyei Győri Levéltára. 1995.

¹⁶³ Davola József: A magyar katonai rendőrség. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2001.

¹⁶⁴ Busch Béla: A személyiség büntetőjogi védelme, különös tekintettel a fegyveres testületek és más alá-fölérendeltségi struktúrák szerint működő szervezetek keretében megvalósuló verbális deliktumokra. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2001.

¹⁶⁵ Honfi Attila: A katonai fegyelem és a bekövetkezett (katonai és köztörvényi) bűncselekmények összefüggései a Magyar Honvédségnél 1991. január 1. – 1999. december 31. közötti időszakban. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2005.

¹⁶⁶ Hauber Ernő (szerk) Fegyelmi Kézikönyv. Honvéd Vezérkar Jogi és Igazgatási Iroda. Budapest, 2000.

¹⁶⁷ Balláné Füsztér Erzsébet: Az anyagmaradványok kriminalisztikai jelentősége különös tekintettel a katonai ügyészségek által 1980-1990 között vizsgált ügyekre. 1110/2/1991. számú egyetemi doktori értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1991.

¹⁶⁸ Balláné Füsztér Erzsébet: A kábítószeres kriminalisztikai vizsgálata, és a kábítószer-bűnözés katonai vonatkozásai. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1997.

Ahogy az látható, a katonai büntetőjog elméletének művelése napjainkban is jelentősnek tekinthető, van önálló tudományos szervezete, csupán egy rendszeres időszakonként megjelenő, tematikus folyóirat hiányzik. E periodika nemcsak a katonai büntetőjogász társadalomnak, hanem a téma iránt érdeklődő civil, katona vagy rendvédelmi személyek részére is közvetíteni tudná a katonai jog és igazságszolgáltatás terén időszerűen jelentkező elméleti és gyakorlati kérdésekre, problémákra adható válaszokat.

3.4. A katonai büntetőjog határterületei, kapcsolata egyes társadalomtudományokhoz

A katonai büntetőjog önálló fogalmi és intézményrendszere ellenére nem önmagában lévő, a társadalom minden szegmensétől elszeparálható tárgykört alkot. Minthogy az általános társadalmi hatások a katonai életközösségeken belül is érvényesülnek, a katonai büntetőjognak is tekintettel kell lennie más, önálló kutatási módszertannal és eredményekkel rendelkező tudományágazatokra. Ilyen elsősorban a katonai büntetőjoghoz hasonlóan hosszú történeti gyökerekre, egészen az ókorra visszatekintő hadtudomány, az ehhez képest még gyerekcipőben járó, de egyre inkább előtérbe kerülő rendészettudomány, az általános büntetőjogi tudományokhoz kapcsolódó kriminológia és kriminalisztika, valamint önálló társadalomtudományként – igaz, a hadtudományon keresztül – a szociológia és a pszichológia.

Az említett tudományágazatok közös jellemzője, hogy kutatásaikkal és eredményeikkel a katonai büntetőjogi gondolkodást közvetlenül támogatják, az általuk alkalmazott eszközök és kidolgozott módszerek hozzájárulnak a katonai bűncselekmények meghatározásához, a katonai büntetőeljárás lefolytatásához és a büntetések végrehajtásához. E viszony természetesen nem egyirányú. Kölcsönös kapcsolatrendszerrel kell beszélnünk, amelyben a katonai büntetőjog mégha csak érintőlegesen is, a tárgykörét érintő mértékben kiegészítheti az említett társadalomtudományokat.

3.4.1. A hadtudomány

3.4.1.1. A katonai büntetőjog és az általános hadtudomány

A hadtudomány, azaz tágabb értelemben az egyes embercsoportok közötti fegyveres összeütközésekre vonatkozó tapasztalatok elméleti összefüggéseinek feltárása, a fegyveres

konfliktusok taktikai megvalósításához kapcsolódó nézetek kialakítása lényegében egyidős az emberi közösségek kialakulásával. Ilyen értelemben az egyik legrégebbi társadalomtudományról van szó, amely ugyanolyan történeti kategóriát képvisel, mint például az állam- és a jogtudomány.

A hadtudomány művelői kezdetektől fogva katonai vezetők, illetve olyan államférfiak, akik társadalmi vezetői tisztségüket katonai vonalról nyerték el. Első jelentősebb írásos emléke az ókori Kínából származik. Szun-Ce „A hadviselés törvényei” című munkájának elméleti kiindulópontja a hadvezér teljhatalma, illetve az az általános elv, hogy a hadvezetésnek objektív törvényei vannak, amelyek figyelembevételével a hadvezér legfőbb dolga egymáshoz igazítani a végső győzelemhez szükséges objektív és szubjektív feltételeket.¹⁶⁹ Ez a megállapítás tartalmának fő vonalaiban azóta sem változott, a hadtudomány fő területe a hadművészet, amely magában foglalja a hadászat, a hadművelési művészet és a harcászat elméletét és gyakorlatát, valamint az ilyen tevékenységek vezetésének elmélet.¹⁷⁰

A hadtudomány fogalmának meghatározásával kapcsolatos nézetek korántsem tekinthetők homogénnek. A Hadtudományi Lexikon kitekintésében a XIX. századi német szakirodalom alapján a hadtudomány a háború vezetésének művészetére és történetére vonatkozik, míg a XX. századi orosz irodalom a háború elkerülésének útjaival, a fegyveres erőknek és az országnak az agressziók elhárításával való felkészítésével, az állam megvédésére irányuló fegyveres küzdelem törvényszerűségeivel, elveivel és módjaival foglalkozik.¹⁷¹

A hadtudomány az angolszász szakirodalomban a hadviseléssel, valamint a stratégia, a taktika és a logisztika elveivel foglalkozó elméleti tudományként jelenik meg, amely a múlt tanulmányozására támaszkodva a gyakorlat által igazolt általános következtetéseket von le a fegyveres konfliktusokra vonatkozólag.¹⁷²

A magyar hadtudós társadalomban a hadtudomány fogalmi meghatározásának újragondolása az elmúlt évtizedben, az ezredfordulót követően erősödött fel. Nagy László szerint ez elsősorban a hidegháború befejeződését követő időszak biztonságpolitikai tendenciái tükrében vált indokolttá.¹⁷³ Ezen a véleményen van Szabó Miklós is, aki azt állítja, a hadtudományon belül differenciáltabb struktúra kezd kibontakozni, miáltal újraértékelődött az interdiszciplinaritás, előtérbe került a hadtudomány

¹⁶⁹ Tókei Ferenc: Előszó. In: Szun-ce: A hadviselés törvényei. Forrás: <http://mek.niif.hu/01300/01345/01345.htm> (letöltés ideje 2009. 02. 14.)

¹⁷⁰ Hadtudományi Lexikon A-L. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995. 478. o.

¹⁷¹ Hadtudományi Lexikon A-L. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995. 477. o.

¹⁷² Vö. Webster's New World College Dictionary. Wiley Publishing, Inc. Cleveland, Ohio, 2005. Forrás: <http://www.yourdictionary.com/military-science> (letöltés ideje 2009. 02. 25.)

¹⁷³ Vö. Nagy László: Gondolatok a Társaságról és a hadtudományról. Hadtudomány 2007/2. szám 100. o.

komplex értelmezése, megjelent a védelemtudomány, továbbá a hadtudomány, a politikatudomány, a vezetés- és szervezéstudomány fogalomkörének egyes határterületei összefonódtak.¹⁷⁴ Kőszegvári Tibor azt vallja, hogy a hadtudomány terén jelentős változás nem következett be, ez azonban nem jelenti azt, hogy korunkban lezajló fegyveres konfliktusok kezelése, a haladó emberiséget fenyegető veszélyek elhárítása ne követelné meg a hadtudomány művelését és továbbfejlesztését.¹⁷⁵ E nézetek következtében végül is a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága 2006. novemberében Kőszegvári továbbgondolt definíció javaslatát megvitatva, azt mindössze pár szóban megváltoztatva a következő meghatározást fogadta el: „A hadtudomány a nemzetközi és nemzeti biztonságot fenyegető kihívások és veszélyek ellen alkalmazott katonai erők és eszközök sikerét meghatározó elméleti tételek és gyakorlati tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszer.”¹⁷⁶

A hadtudományhoz központi témáján, a katonai erők fegyveres alkalmazásán kívül egyéb, ún. járulékos diszciplínák is tartoznak, amelyek nem tisztán a hadtudományra, hanem más tudományágakra is támaszkodnak. Ilyen a hadseregszervezés, a hadtörténet, valamint a katonai kiképzés és nevelés elmélete. Ezutóbbi révén mondhatjuk azt, hogy a hadtudomány a katonai büntetőjoghoz kapcsolódó kiegészítő tudomány. Ezt Szun-Ce alapelvi élel úgy fogalmazta meg, hogy „egy hadsereggel manővereket végezni hasznos dolog, egy fegyelmezetlen sokasággal pedig nagyon veszélyes.”¹⁷⁷ Azóta is cáfolhatatlan sarokigazságként kell gondolni arra az összefüggésre, miszerint egy katonai alakulat harckészültsége, hadi eredményessége nagyban függ az általános fegyelem szilárdságától. A katonai rend és fegyelem pedig – ahogy arra már utaltunk – a katonai büntető és fegyelmi eszközök révén tartható fenn. Erre utalt Zrínyi Miklós Tábori Kis Tracta művében,¹⁷⁸ ugyanakkor katonai irodalmi munkásságával nem lépte át a hadtudomány szintjét, és elméleti nézeteit igazolhatóan nem támogatta katonai büntetőjogi rendelkezések kidolgozásával. Ezt II. Rákóczi Ferenc tette meg, aki jogalkotói tevékenységével elévülhetetlen érdemeket szerzett a hadtudomány és a katonai büntetőjog összekapcsolásában. Rákóczi célja e téren egyértelmű volt. Tudatában volt annak, hogy katonai sikereit még a legapróbb részletekre is kidolgozott taktika ellenére sem érheti el, ha a serege híján van a fegyelemnek. Ennek feltételeit pedig absztrakt elvekkkel nem teremthette meg. Olyan általános érvényű jogszabályokra volt

¹⁷⁴ Szabó Miklós: A hadtudomány jelenkori felelőssége, lehetőségei és határai. Hadtudomány 2006/1-2. szám 4. o.

¹⁷⁵ Kőszegvári Tibor: A hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma. Hadtudomány. 2007/1. szám 8. o.

¹⁷⁶ Farkasné Zádeczky Ibolya: Hozzászólás a hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma című cikkhez. Hadtudomány. 2007/2. szám 108. o.

¹⁷⁷ Szun-ce: A hadviselés törvényei. Forrás: <http://mek.niif.hu/01300/01345/01345.htm> (letöltés ideje 2009. 02. 14.)

¹⁷⁸ „Mivel minden dolognak lelke a rend, a hadban is, kiben egész haza java, sok ezer lélek megmaradása áll, ez legszükségesebb. Ezt a rendet teszik pedig jó hadi tisztek s törvények.”

szükség, amely a katonai büntetőjog erejével biztosíthatta a hadművészeti elméletek gyakorlati véghezvitelét. Az már más kérdés, hogy a fejedelem – Ódor Imre megfogalmazásában – hiába volt tisztában a regularitás fontosságával, és ért el szervező munkája során nem lekicsinylendő eredményeket, a semmiből nem tudott korszerű európai hadsereget teremteni.¹⁷⁹

A hadtudomány és a katonai büntetőjog egymást erősítő hatása napjainkban is megfigyelhető. Ahogy arra fentebb már utaltunk, a hadtudományi doktori iskolákban számos olyan tudományos értekezés született, amelynek központi tárgya a katonai fegyelem és rend fenntartása volt. Ezek bár elsősorban büntetőjogi, kriminológiai és kriminalisztikai témájú művek voltak, hadtudományi jelentőségüket abban érték el, hogy a szerzők a bíráló bizottságok előtt bizonyították, a katonai büntetőjog jelentős eszközként jön számításba a katonai alakulaton belül fegyelmi és nevelő munka kidolgozásában, a katonákat ért általános társadalmi hatásokból eredő hátrányos következmények bekövetkezésének megelőzésében.

A katonai büntetőjog és a hadtudomány közötti híd szerepét tölti be számos olyan szaktudomány-ágazat, amelynek alapjai önálló tudományok, de azokat a hadtudomány fejlesztette tovább, mellékesen így szolgálva adalékul a katonai büntetőjogi gondolkodáshoz. Ilyen szaktudomány mindenekelőtt a katonaszociológia és a katonai etika, illetve az általános és katonai konfliktuselmélethez szorosan kapcsolódó katonai pszichológia. Ezeknek az ismereteknek nem céljuk – már csak anyatudományuk, a szociológia, illetve a pszichológia kutatási területei miatt sem – a katonai büntetőjog kiegészítése vagy magyarázata, de tárgyuknál fogva mégis kapcsolódnak ahhoz, eredményeire a katonai büntető-jogtudomány tekintettel van.

3.4.1.2. A katonaszociológia és a katonai etika

A katonaszociológia genezisének jellemzője, hogy a szociológia klasszikusainak életműveiben alapvetően úgy vannak jelen az erőszak, a háború és a hadsereg szociológiai kategóriái, hogy nélkülük nem magyarázható meg a társadalom általános vagy konkrét mozzanatainak kifejlődése. Még azok a szerzők is, akik vitatták, hogy a hadseregek mindig a az adott társadalom legjobb erőinek, legfejlettebb struktúráinak lelőhelyei, elismerték, hogy a hadsereg kiváló kutatási lehetőségeket kínál az emberi közösségek jelenségei iránt

¹⁷⁹ Ódor Imre: „Szabad szakáll” vagy regula. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.) A katonai büntetőjog tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 192. o.

érdeklődőknek.¹⁸⁰ Így alakult ki az általános szociológia szakágazataként a katonaszociológia, amely egyfelől az egyes konfliktuselméleteken, másfelől a katonai hivatáshoz kapcsolódó etikai normákon keresztül kapcsolódik a katonai büntetőjoghoz.

3.4.1.3. Katonai konfliktuselmélet

Az általános konfliktuselmélet szerint akkor beszélünk konfliktusról, amikor két vagy több ember ellentétes igénye, érdeke vagy értékrendje egymással összeütközik. Pierre Clermidy szerint a konfliktus olyan, mint egy kaleidoszkóp: tág halmaza szinonimáknak, rokon értelmű kifejezéseknek, mint például összeütközés, antagonizmus, véleménykülönbség, ellentét, viszály, diszkordancia, veszekedés, vita, félreértés, küzdelem, konfrontáció, ellenségeskedés, versengés, konkurencia.¹⁸¹ Bukovics István pedig úgy látja, konfliktusról – mint valaki (vagy valami) számára nem kívánatos jelenségről – köznapi értelemben akkor beszélhetünk, ha két esemény egyidejűleg nem következhet be.¹⁸² A hadtudomány felfogásában a konfliktus a társadalmi életre jellemző olyan szituáció, amelyben a részt vevő felek (emberek, csoportok, államok) saját vélt vagy valós érdekeik alapján mások háttérbe szorítására, esetleg megsemmisítésére törekednek.¹⁸³ Ennek legdrasztikusabb megjelenése a fegyveres konfliktus vagy háború, míg legjellegzetesebb példája a katonai közösségen belül elkövetett bűncselekmény. Előbbi a társadalom legmagasabb szerveződési szintjén jelenik meg, így annak elemzése a hadtudomány és a hadi jog kapcsolatát feltételezi, míg utóbbi az egyének (katonák) szintjén értelmezhető, és a katonai büntetőjoghoz kapcsolódik.

Az egyének közötti konfliktusok többnyire az érdekek összeütközéséből származnak. Dobai Pál szerint katonai szervezetben különösen veszélyesek lehetnek a konfliktushelyzetek, amelyek – amennyiben rosszul kezelik őket – kumulálódó folyamatot generálhatnak azáltal, hogy gyengítik a szervezetet, a csoport integratív erejét, funkcióját, s a normáktól eltérő magatartásoknak teret engedve tovább fokozhatják a dezintegrációt.¹⁸⁴ A katonai büntetőjog feladata, hogy meghatározza azokat a konfliktusmagatartásokat, amelyek oly mértékben

¹⁸⁰ Szabó János: A hadügy szociológiája. In: Dobai Pál (szerk.) *Katonaszociológia*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2000. 5. o.

¹⁸¹ Pierre Clermidy: Konfliktus és kiengesztelődés. In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Catholica Latina* XI. VII. 1. 2002. 149. o.

¹⁸² Bukovics István: Kockázat- és konfliktuselmélet a rendvédelem területén. In: Hautzinger Zoltán (szerk.) *Tanulmányok a Határőrség és rendőrség – az integrált rendvédelem című tudományos konferenciáról*. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények VII. Pécs, 2007. 58. o.

¹⁸³ *Hadtudományi Lexikon A-L*. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995. 711. o.

¹⁸⁴ Dobai Pál: A konfliktuselmélet alapjai, konfliktusok a katonai szervezetekben. In: Dobai Pál (szerk.) *Katonaszociológia*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2000. 221. o.

veszélyeztetik a katonai fegyelmet és rendet, hogy azt büntetőjogi szankciók útján kell kezelni. Összességében még az is állítható, hogy a katonai szervezeten belüli konfliktusok kezelésének legsúlyosabb következménnyel járó színtere a katonai büntetőjog, mivel funkciója az ilyen összeütközésekkel járó magatartások szankcionálásán keresztül annak elérése, hogy azoktól a katonák minden körülmények között tartózkodjanak.

3.4.1.4. Katonai etika

Általános értelemben a jognak mindig fontos eleme, hogy erkölcsi értéket hordozzon, hiszen az állam által megfogalmazott és kényszerhatalma révén biztosított normák csak akkor tudják betölteni funkciójukat, ha az érintett jogalanyok, azok, akikhez szól és akikért a szabályozás történik, minél nagyobb mértékben azonosulnak vele, önként követik azt.¹⁸⁵ Az etikai szabályok a katonai életviszonyokban jelentősebb hangsúllyal érvényesülnek, mint a civil életben. Ez leginkább abból fakad, hogy a katonai közösségek szigorúbb szabályok között működnek, ahol a rendet írt és íratlan, mindenki számára ismert vagy megismerhető szabályok szerint tartják fenn. A szabályok közös ismérve, hogy mindegyikük erkölcsi értéket is tartalmaz, amely mögött elsősorban a katona esküvel vállalt, parancs iránti engedelmessége, illetve a mellérendelt katonatársakhoz viszonyuló bajtársiasság, parancsnok (vezető) esetében pedig a parancsnoki jogkörökkel való visszaélés tilalma, az előjárói gondoskodás követelménye húzódik meg. Minden norma elleni magatartás egyben katonai etikai szabályszegés is, de nem minden katonai erkölcs ellen irányuló cselekvést lehet a katonai büntetőjog eszközével elbírálni.

A hadtudományon és a szociológián belül is értelmezhető katonai etika és a katonai büntetőjog közös feladata meghúzni a vonalat, hogy melyek azok a normaszegések, amelyek fegyelmi vagy büntetőjogi büntetést vonnak maguk után, és melyek azok a szabályszegések, amelyek a katonai erkölcs szerint még megbocsátható bűnök. Ennek fényében álláspontunk szerint a katonai fegyelmi vagy büntetőeljárás, illetve az ún. etikai eljárás egymás mellett nem értelmezhető. Az etikai szabályok bár nyilvánvalóan erkölcsi parancsokat fogalmaznak meg, nem arra szolgálnak, hogy konkrét jogesetre megoldást adjanak, erre szükség szerint ott van a büntető- vagy fegyelmi jog. A katonaeтика funkciója révén sokkal inkább azt szolgálja, hogy – Molnár Károly szerint – annak (normái, intézményei) révén védje az egyénnel együtt a csoport, a hivatás presztízsét, autonómiáját a külső és a felső hivatalos hatalmi nyomással

¹⁸⁵ Vö. Baraczkáné Nagy Mária: Honvédetika – közszolgálati etika. In: Molnár Károly (szerk.) Katonaetika. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1993. 19. o.

szemben. Továbbá azt is, hogy korlátozza a csoport tagjai közötti konfliktusokat, előfordulásuk esetén pedig nyújtson eszközöket az ellentétek kulturált, humánus megoldásához.¹⁸⁶

Katonai erkölcsi szabály mindenekelőtt a becsületesség, amely alapvetően a katonák egymás közötti és a polgári lakossághoz, valamint az ellenséghez való viszonyának alapjait jelentheti akár szolgálatban, akár azon kívül. Fontos követelmény a szaktudás is, az adott feladat legjobb szakmai tudás szerinti ellátása, amelyhez ugyanakkor hozzákapcsolódik az önfejlesztés és az innováció szükségessége is. Szintén általános erkölcsi norma a kulturált magatartás, amely egyszerre fogalmazza meg az udvarias érintkezést és a szolgáltatás prioritását. Meglehet etikai szabályt sért az a katona vagy rendőr, aki hivatali kötelességét legjobb tudása szerint, de minősíthetetlen hangnemben vagy megjelenéssel látja el.

Hasonlóan jelentős a magánszféra katonai etikai szabályok szerinti kialakítása és ápolása is. A katona (rendőr) hivatása megválasztásával tudomásul vette, hogy emberi és állampolgári jogait csak egyes korlátozásokkal gyakorolhatja. E korlátozások elsősorban a pártatlanságot, az összeférhetetlenséget, illetve a folyamatos rendelkezésre állást biztosítják. Ugyanilyen – igaz, nem törvényben meghatározott, de a katonai vagy a rendvédelmi eskü szerinti – korlátnak tekinthető, hogy a katona csak hivatása értékeinek és normáinak megfelelő érzelmi és baráti kapcsolatokat tartson fenn. Életvitele során pedig tartózkodjon minden olyan magatartástól, szenvedélytől, amely miatt személye még hivatali eljárásban is hiteltelenné, rosszabb esetben befolyásolhatóvá váljon.

A fenti etikai kritériumok a katonai rend védelméhez ugyanúgy hozzátartoznak, mint az egyes fegyelemsértésekkel vagy bűncselekményekkel szembeni törvény által szabályozott eljárások hivatalbóli lefolytatásához fűződő érdek. Az etikai normaszegések megítélése azonban korántsem egyértelmű. Általános hiba, ha a fegyelmi, de többnyire büntetőjogi tényállásba ütköző szabályszegést nemcsak a vonatkozó fegyelmi vagy büntetőeljárás szerint, hanem etikai eljárásban is elbírálják. Ezzel megítélésünk szerint egy hagyományos felelősségre vonási eljárással párhuzamosan alkalmazhatnak olyan szankciót – rendszerint a szolgálatvesztést –, amelyet jogi következményénél fogva elsősorban a kontradiktórius büntetőeljárás szabályok szerint, pártatlan igazságszolgáltatás keretében lehet kiszabni. További dilemma, hogy a bűncselekmény vagy a fegyelemsértés szintjét el nem érő etikai vétség észlelése esetén milyen eszközök állhatnak rendelkezésre a katonai szervezet rosszallásának kifejezésre juttatására. Melyek azok a szankciók, amelyek úgy alkalmazhatók,

¹⁸⁶ Vö. Molnár Károly: A honvédség erkölcsi válságának mibenléte, a kiútkeresés irányai. In: Molnár Károly (szerk.) *Katonaetika*. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1993. 277. o.

hogy azzal egyfelől ne gyakoroljanak büntetőjogi szankciókat, másfelől hatékony, így kellő visszatartó hatással bírjanak. Ez álláspontunk szerint már nem a katonai büntetőjog területéhez, sokkal inkább a katonai humánszervezés elméletéhez, ennél fogva a hadtudományhoz kapcsolódik.

3.4.1.5. A katonapszichológia

Az alkalmazott pszichológia és a szociálpszichológia az emberi pszichikum sajátos, katonai környezetben való vizsgálatával kapcsolatos módszerek kidolgozásán és alkalmazásán keresztül kapcsolódik a hadtudományhoz. A katonai pszichológia vagy katonai lélektan hatása – József István szerint – leginkább egy technológiához hasonlítható, amely az emberek gondolkodásán keresztül érvényesül, eredménye abban mutatkozik meg, hogy milyen módon történik a katonák kiválasztása, kiképzése, hogyan gondolkodnak és végzik feladataikat a végrehajtók és az őket irányítók.¹⁸⁷ E szakágazat legfontosabb feladata feltárni azokat a törvényszerűségeket, amelyek a katonákban a mindennapi szolgálat, a harc kiképzés és a harctevékenység közben a lelki folyamatok kialakulását és működését szabályozzák.¹⁸⁸ Jelentősége különösen abban van, hogy a katona eredményességének szükségszerű velejárója egyfajta agresszív magatartáskészlet megléte, hiszen ez – Bolgár Judit szerint – olyan hivatás, amelynek vállalásakor olyan esküt kell tenni, amely a kötelességteljesítést fölébe helyezi a személyes létnek, az emberi élet megőrzésének.¹⁸⁹ Ennek ellenére a katona többnyire gyakorlatban nem alkalmazza az általa szükségszerűen elsajátított agresszív magatartásformákat, amely – a beteljesülés híján – frusztrációt, akár a katonai közösségen belüli normasértést okozhat.

Elliot Aronson szerint agresszióhoz vezethet bármilyen kellemetlen vagy taszító helyzet, mint például a fájdalom vagy az unalom. Ezek közül a frusztráció az, amely leginkább kiváltja az agressziót. Ha ugyanis valakit megakadályoznak abban, hogy célját elérje, akkor az így létrejövő frusztráció megnöveli az agresszív reakció valószínűségét. Ez nem azt jelenti, hogy a frusztráció mindig agresszióhoz vezet, vagy a frusztráció lenne az agresszió egyetlen oka. Sok más olyan tényező van, amelytől függ, hogy egy frusztrált személy agressziót követ-e el, vagy sem, és az agresszióknak is sok

¹⁸⁷ Vö. József István: Szerződéses katonák alkalmasságvizsgálatának és munkahelyi szocializációjának elemzése a Magyar Honvédségben. Doktori (PhD) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2003. 34. o.

¹⁸⁸ A. F. Kubaszov – G. G. Belovszov: Katonai pszichológia, katonai pedagógia. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1965. 7. o.

¹⁸⁹ Vö. Bolgár Judit: Az agresszióról, az erőszakról katonapszichológus szemmel. Belügyi Szemle. 2000/7-8. szám 135. o.

egyéb oka lehet.¹⁹⁰ Konrad Lorenz pedig azt állítja, agresszióról beszélünk támadó jellegű magatartás, ellenséges – legtöbbször feszültséggel járó – belső rezdületek, élmények jelentkezésekor, amelyek irányulhatnak a külvilágra, személyre vagy befelé az átélőre magára; lehetnek tudatosak vagy tudattalanok, megmutatkozhatnak közvetlenül vagy közvetve (pl. bosszúságot okozó ajándék küldése), akár átalakult formában is (pl. elfojtott agresszióból származó szorongásban, testi tünetekben).¹⁹¹

A katonapszichológia és a katonai büntetőjog alapvető célja lényegében megegyezik. Mindkét tudományterület kutatási területével, alkalmazott módszereivel azt a legfőbb funkciót tölti be, hogy a katonai fegyelem és rend ne sérüljön olyan mértékben, hogy az az adott katonai szervezet harckészültségét ellehetetlenítse. Amíg azonban ezt a katonai büntetőjog cselekmények jogellenessé nyilvánításával, elkövetőikkel szembeni eljárás lefolytatásával, szankció kiszabásával és végrehajtásával teremti meg, addig a katonapszichológia egyfelől a személykiválasztási eljárás keretében megteremti annak lehetőségét, hogy olyan emberek kerüljenek a katonai hierarchiába, akik képesek a kapott parancsokat a lehető legjobban végrehajtani, egészségügyileg, pszichikailag és fizikailag is bírják a sokszor igen kemény megerőltetést, ugyanakkor képesek és motiváltak a fejlődésre,¹⁹² másfelől pszichológiai tréningek és alkalmassági vizsgálatok tartásával biztosítják azt, hogy ez az alkalmasság folyamatosan fennmaradjon, annak elvesztése esetén – bűnmegelőzési célból is – az adott személy a szervezetből kikerüljön.

3.4.2. A rendészettudomány

3.4.2.1. A rendészettudomány reneszánsza

A bűnügyi tudományok és a közigazgatás-tudomány közös határterülete a több mint száz éves múlttal rendelkező, de most újra felfedezett rendészettudomány.¹⁹³ Tekintettel arra, hogy napjainkban a rendészettudomány mint elsősorban integráló tudomány a fejlődés korai stádiumában van,¹⁹⁴ annak központi kutatási tárgyának meghatározása viták keresztjében áll. Hans-Gerd Jaschke szerint a rendészettudomány a XVIII. században a kormányzás

¹⁹⁰ Elliot Aronson: A társas lény. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1995. 217. o.

¹⁹¹ Konrad Lorenz: Az agresszió. Cartaphilus Kiadó. Budapest, 2004. 328. o.

¹⁹² Turi Viktória: A kiválasztási eljárás korszerűsítésének első lépései a Magyar Honvédségnél. Hadtudományi Szemle. 2008/3. szám 117. o.

¹⁹³ Korinek László: A bűnügyi tudományok helyzete. Magyar Tudomány. 2007/12. sz. 1570 o. Forrás: <http://www.matud.iif.hu/07dec/10.html> (letöltés ideje 2009. 02. 24.)

¹⁹⁴ Kondorosi Ferenc: Rend és szabadság: esély Európában. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2010. 7. o.

tudománya volt, mivel a rendészet (franciául Police, németül Polizei) szó eredeti jelentése megközelítőleg a XV. századtól a kormányzattal és magával a közigazgatással való együttélés, bár nagyjából a rendfenntartás és a polgári viszonyok megelőzésének összefüggésében alkalmazták.¹⁹⁵ Egyes szerzők – mint a hazai rendészettudományi oktatás egyik képviselője, Bodonyi Ilona – szerint a rendészettudomány tárgya azoknak az ismereteknek az összessége, amelyekre a rendőri vezetőknek szükségük van feladatuk ellátásához, és a rendőrséggel, mint funkcióval, intézménnyel és tevékenységgel is foglalkozik.¹⁹⁶ Hasonló, igaz már árnyaltabb véleményen van a fentebb már idézett Jaschke, aki úgy látja, a rendészettudomány a rendőrségnek mint intézménynek és a rendészeti tevékenységnek mint folyamatnak a tudományos tanulmányozása, alkalmazott diszciplínaként a rendészeti tevékenység területén egyesíti más kapcsolódó diszciplínák módszereit és témáit, ideértve a rendőrség tevékenységét, és azokat a külső befolyásoló tényezőket, amelyek kihatnak a közrendre és a rendőri tevékenységre.¹⁹⁷

A rendészettudomány kutatási területe meggyőződésünk szerint azonban nem korlátozható kizárólag egy szervezetre, a rendőrségre, de még a rendőrséghez hasonló, a legitim állami kényszer alkalmazásával felruházott rendészeti – a magyar jogi szabályozás szerint rendvédelmi – szervekre (a rendőrségen kívül ilyen a vám- és pénzügyőrség vagy a büntetés-végrehajtási szervezet) és tevékenységükre. Egyetértve Virányi Gergellyel, az új évezred új kihívásaira tudományosan rendszerezett, elméletileg megalapozott, kísérletekkel igazolt, módszer-gazdag, változatos és meglepetésszerű, támadólagos, kezdeményező és nem lépéshátrányos, eseménykövető és esemény-regisztráló rendészettel leszünk képesek hatásos válaszokat adni.¹⁹⁸ Az új kihívások kezelése nemcsak a rendőri feladatokhoz kapcsolódnak, hanem minden olyan tevékenységhez, amely rendészeti jellemzőkkel bír. Nem beszélve arról, hogy Szamel Lajos gondolatát idézve, a rendészet és a rendőrség – ahogy azt fentebb láttuk – sem a múltban, sem a jelenben nem azonos fogalmak. Különböznek egymástól egyfelől abban, hogy a rendőrség a legtöbb államban a rendészeti feladatoknak csak egy részét végzi, másfelől, hogy a rendőrség olyan tennivalókat is ellát, amelyek nem tekinthetők kifejezetten

¹⁹⁵ Hans-Gerd Jaschke: Rendészettudomány – Egy európai megközelítés. CEPOL 2008. Forrás: www.cepol.europa.eu (letöltés ideje 2009. 02. 25.)

¹⁹⁶ Bodonyi Ilona: A rendészettudomány kutatás.módszertana. MA jegyzet. Rendőrtiszti Főiskola. Budapest, 2008. 48. o.

¹⁹⁷ Hans-Gerd Jaschke: Rendészettudomány – Egy európai megközelítés. CEPOL 2008. Forrás: www.cepol.europa.eu (letöltés ideje 2009. 02. 25.)

¹⁹⁸ Virányi Gergely: Gondolatok a rendészettudományhoz. In: Hautzinger Zoltán (szerk.) Tanulmányok a Határőrség és rendészet tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények I. Pécs, 2002. 37. o.

rendészeti jellegűeknek.¹⁹⁹ A legtöbb ágazatban a rendészeti feladatoknak csak egy részét látja el a rendőrség. Az építésügyi, a munkaügyi, a közlekedési, a hírközlési stb. igazgatásban vagy a fogyasztóvédelem körében a rendészeti szervek mellett, jobb esetben velük együttműködve számos közigazgatási szerv végez rendészeti feladatokat. A feladat- és hatáskörmegosztást nagyon sok tényező (a társadalmi berendezkedés, a tradíciók, a közigazgatás szervezetrendszere stb.) befolyásolja. Ezeknek a jogalkotásban való érvényesülése alakítja a rendőri tevékenység körét.²⁰⁰

Itt kívánjuk megjegyezni, hogy a rendészet meghatározása, dacára annak, hogy a rendészettel foglalkozó szerzők általános definícióként fogadják el, hogy *a rendészet olyan állami tevékenység, amely a közrend megzavarásának megelőzésére, a közvetlenül zavaró magatartás megakadályozására és a megzavart rend helyreállítására irányul,*²⁰¹ folyamatos felülvizsgálat alatt áll. Ezt a munkát azonban – Palló József szerint – nehezíti, hogy a fegyveres szerveket érintő jogalkotásban előszeretettel használt rendvédelem kifejezés szinte megoldhatatlanná teszi a rendészet fogalmának modern és szakma-specifikus megalkotását.²⁰² Ennek is köszönhető, hogy a rendészettudománnyal foglalkozó szakemberek körében nemcsak a rendészet meghatározása, hanem a rendészet és a rendvédelem elhatárolása terén is éles szakmai, mind a mai napig megoldatlan vita alakult ki.

Mindezekén túl – Danielisz Bélát és Jármay Tibort idézve – nem vitatható, hogy az egyes eltérő álláspontokból szintetizálható néhány közös elem, mint például a rendészet az állam (igazgatási) tevékenységének része, szoros összefüggés van a rendészeti tevékenység, a jogállamiság és a jog között, valamint preferált szerepet tulajdonítanak a cselekvő, aktív rendészeti tevékenységnek, amelynek – kimondatlanul is – központi eleme a rendőrség.²⁰³

3.4.2.2. Rendészettudomány, katonai rendészet és katonai büntetőjog

A rendészettudomány széles körű, egyben integráló szerepe révén hat a katonai büntetőjog alakulására. Jelentős kapcsolódási pont, hogy a katonai büntetőjogi fogalmába nemcsak a haza katonai védelméért felelős fegyveres erők tagjai (hagyományos értelemben vett katonák) tartoznak bele, hanem rendészeti (rendvédelmi) szervek, mint a rendőrség, a

¹⁹⁹ Szamel Lajos: A rendészeti igazgatás. In: Szamel Lajos (szerk.) Magyar Államigazgatási Jog. Különös rész. PTE ÁJK Pécs, 1981. 127. o.

²⁰⁰ Ivancsics Imre: Rendészeti igazgatás. In: Kilényi Géza (szerk.) A közigazgatási jog nagy kézikönyve. Complex Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2008. 1623. o.

²⁰¹ Szamel Lajos: Jogállamiság és rendészet, Rendészeti Szemle 1992/3. szám 8. o. Ezt a fogalmat vette át a Jogi Lexikon is. Vö. Lamm Vanda – Peschka Vilmos (főszerk.) Jogi Lexikon. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 1999. 520. o.

²⁰² Palló József: Gondolatok a rendészet fogalmi és alkalmazási kérdéseiről. Börtöntügyi Szemle 2007/2. szám 35. o.

²⁰³ Danielisz Béla – Jármay Tibor: Rendészet Európában. Duna Palota Kulturális Kht. Budapest, 2008. 26. o.

büntetés-végrehajtási szervezet, avagy a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai is. Folyamatos tudományos és jogalkotási kérdés azonban, hogy a katonai büntetőjog hatálya milyen mértékben terjedjen ki a rendőrség vagy más nem katonai szervezetek személyi állományára. Erre ugyan a katonai büntetőeljárás hatálya során visszatérünk, azonban e helyt is megjegyezzük, hogy a katonai büntetőjog rendészeti szervekre való kiterjesztése nemcsak szakmai, hanem ideológiai kérdés is. Szakmai téren elsősorban a katonai büntetőjogra jellemző elvek (mint a rendészeti szerveken belül is létező katonai rend védelme, a katonai életviszonyokra vonatkozó sajátosságok figyelembevételét jelentő specialitás elve, valamint az eljárás gyorsaságának, időszerűségének a követelménye, továbbá a parancsnoki felelősség elve) indokolják az expanziót, míg ideológiai szempontból az a dilemma merül fel, hogy milyen mértékben militarizálhatók a rendészeti szervek.²⁰⁴

A rendészettudomány és a katonai büntetőjog más irányú kapcsolatát jelentik azok a rendelkezések, amelyek a katonai büntetőjogi szabályok rendkívüli kiterjesztését jelentik az általános értelemben vett bűnügyi rendészetre. Ennek előfeltétele a katonai szervek rendészeti alkalmazása, amely jogállamban békés körülmények között nem képzelhető el, de minősített időszakban, rendkívüli vagy szükség állapot kihirdetése alkalmával igen, amennyiben azt az állam erre felhatalmazott szerve (Magyarországon az Országgyűlés²⁰⁵) azért hirdeti ki, mert a rendészeti szervek, elsősorban a rendőrség ereje már nem elegendő a közrend és a közbiztonság fenntartására.

A jogállami értékeket elfogadó országok alapvető követelményként tisztelik azt az elvet, miszerint a legitim polgári hatalom ellenőrzése alatt álló fegyveres erő közhatalmat nem gyakorolhat. E tilalom azt is jelenti, hogy ilyen állam hadserege általános életviszonyoknál rendészeti funkcióval nem rendelkezik. Ezt Finszter Géza úgy fogalmazta meg, hogy a nemzetállami lét világossá tette a belső és külső veszélyek közötti minőségi különbséget, az emberi jogok új felfogása pedig a hatósági kényszer jogi szabályozásában, a felhasznált eszközökben és a szükséges erő bevetésének mértékében, céljában a katonai és a rendőri legitim erőszak alkalmazásának merőben eltérő módszereit hozta el.²⁰⁶ Ez a

²⁰⁴ Finszter Géza ezt mint a rendészeti közszolgálati joggal összefüggő kérdést úgy teszi fel, hogy a rendészeti köztisztviselő civil- vagy katonai típusú közszolgálati jogviszonyban dolgozzék? Vö. Finszter Géza: Rendészet – rendvédelem közjogi megközelítésben. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a Rendészet és rendvédelem – kihívások a XXI. században című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IX. Pécs, 2007. 62. o.

²⁰⁵ Az Alkotmány 19. § (1) bek. h) pontja szerint *hadiállapot vagy idegen hatalom fegyveres támadásának közvetlen veszélye (háborús veszély) esetén kihirdeti a rendkívüli állapotot, és Honvédelmi Tanácsot hoz létre, valamint az i) pontja szerint az alkotmányos rend megdöntésére vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekmények, továbbá az élet- és vagyonbiztonságot tömeges méretben veszélyeztető, fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos erőszakos cselekmények, elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség esetén (a továbbiakban együtt: szükséghelyzet) szükségállapotot hirdet ki.*

²⁰⁶ Finszter Géza: A rendészet elmélete. KJK-Kerszöv Kiadó. Budapest, 2003. 59. o.

megkülönböztetés azonban azt nem jelentheti, hogy a katonaság semmilyen rendészeti feladatot sem gyakorolhat, ugyanakkor Szikinger Istvánt idézve fontos szabály, hogy egy hatalomkoncentrációt elutasító demokratikus állam ezeket a – főleg rendfenntartói tevékenységhez kötött – rendészeti feladatok ellátását szigorú feltételekhez kösse.²⁰⁷

A katonaság rendészeti célra való alkalmazását Magyarországon már a XIX. században életbe lépett véderőtörvény is meghatározta, előírva, hogy az *„háború idején a hadsereg támogatására és a belvédelemre, béke idején pedig kivételesen a belrend és biztonság fentartására is van hivatva.”*²⁰⁸ Napjainkban ugyanezt az Alkotmány mondja ki, miszerint *„a Magyar Honvédséget az alkotmányos rend megdöntésére, vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekmények, továbbá az élet- és vagyonbiztonságot tömeges méretekben veszélyeztető, fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos, erőszakos cselekmények esetén az Alkotmány rendelkezéseinek megfelelően kihirdetett szükségállapot idején lehet felhasználni, akkor, ha a rendőrség alkalmazása nem elegendő.”*²⁰⁹ Ilyen rendkívüli körülmények között nem ritka, hogy általános büntetőeljárési ügyekben is katonai szervek működnek közre, végrehajtanak kényszerintézkedéseket, ultima ratio – amennyiben az adott bűnügy akár csak távoli közvetettséggel, de sérti a rendkívüli helyzet által megkívánt, és emiatt szigorúbb keretek közötti katonai rendet – katonai büntetőeljárési hatóságok járnak el egyébként általános büntetőügyekben is. Ez a katonai büntetőjog külső rendészeti megjelenési formája, amelyre a közelmúltban számos – igaz sokat vitatott – példát találunk. Elegendő csak a NATO tagállamok által Afganisztánban vagy Irakban végrehajtott katonai műveleteire gondolni, amelyet követően katonai rendészeti egységek végeztek általános rendőrségi tevékenységeket. Mark R. DePue visszaemlékezéseiben például azt írja, hogy a 233. számú amerikai katonai rendőri alegység feladata nem volt kevesebb, mint Szaddam Husszein rezsimjének összeomlását követően Bagdad – egyben a világ legkorruptabb és legbrutálisabb – rendőrsége újbóli, már nem a diktatúrát szolgáló szervezetének felépítése.²¹⁰

A katonai rendészet mint a katonai büntetőjog szolgálatában lévő tevékenység értelmezhető akkor, ha az a katonai igazgatás részeként alapvetően a katonai szervezetekre és azok személyi állományára irányuló ellenőrzési, felügyeleti és hatósági feladatokra irányul. Ennek keretében – különösen, ha a katonai szervezet külföldi missziót teljesít – lehet beszélni

²⁰⁷ Szikinger István: Rendőrség a demokratikus jogállamban. Sík Kiadó. Budapest, 1998. 107. o.

²⁰⁸ A véderőről szóló 1868. évi XL. törvénycikk 8. §

²⁰⁹ Az Alkotmány 40/B. § (2) bek.

²¹⁰ Mark R. DePue: Patrolling Baghdad. A Military Police Company and the War in Iraq. University Press of Kansas 2007. 260. o.

az állományilletékes parancsnok fegyelmi jogkörének gyakorlását elősegítő fegyelmi vagy nyomozó tiszti tevékenységről. Ez a katonai büntetőjog belső rendészeti megjelenése, amellyel kapcsolatban azonban azt kell megjegyezni, hogy az csak korlátozott mértékben, és kizárólag a katonai igazgatástól mereven elkülönülő büntetőeljárási hatóság – alapvetően a katonai ügyészség – felügyelete alatt érvényesül.

3.4.3. Kriminológia

3.4.3.1. A kriminológia mint bűnügyi tudomány

Ugyan a bűncselekmények elkövetésének háttere, annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy egyes személyek milyen megfontolásból, okból vagy cél érdekében követnek el bűncselekményeket már régóta foglalkoztatja a civilizált társadalom gondolkodóit, vezetőit, az ezzel kapcsolatos korszerű tudományos ismeretkör csak a felvilágosodás korában, a XVIII. században alakult ki. A kriminológia létrejöttét a bűnözés önálló, a valláserkölesi rendszertől függetlenedő jelenségként történő szemlélete, ebből következően a korábbi magyarázatok helyett új, világi oksági elméletek iránti igény tette szükségessé.²¹¹ A kriminológia terminus megalkotása Raffaele Garofalo, míg általános meghatározása – miszerint a kriminológia az a tudományág, amely a bűncselekménnyel mint társadalmi jelenséggel foglalkozik, célja a jogalkotásra, a bűncselekményekre, a bűncselekmények kezelésére, megelőzésére vonatkozó általános és bizonyított alapelvek és egyéb tudományos ismeretek kidolgozása – Edwin H. Sutherland nevéhez köthető.²¹²

Ahogy a rendészet esetében korábban már tapasztalhattuk, a kriminológia területén sem beszélhetünk általános definícióról. Csak néhány megfogalmazást említve. Vígh József szerint a kriminológia elsősorban a bűncselekmények halmazával mint tömegjelenséggel foglalkozik, de emellett szükségképpen vizsgálja az individuális bűnelkövetést, a konkrét bűncselekményeket, a tett, az elkövető, az áldozat milyenségét és az elkövetés körülményeit mint a bűnözés tömegjelenségeinek elemeit.²¹³ Szabó András megközelítésében a kriminológia mint kriminálszociológia és kriminálpszichológia értelmezhető. Előbbi a bűnözést a jogilag tilalmazott tettek társadalmi

²¹¹ Korinek László – Lévay Miklós: A kriminológia fogalma, feladata, kutatási területei; helye és szerepe a bűnügyi tudományokban és a társadalomban. In: Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Korinek László – Lévay Miklós (szerk.) Kriminológia – szakkriminológia. Complex Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2006. 25. o.

²¹² Vö. Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer: Kriminológia. Osiris Kiadó. Budapest, 2002. 32. o.

²¹³ Vígh József: Kriminológiai alapismeretek. Tankönyvkiadó. Budapest, 1991. 9. o.

jelenségekkel való kapcsolatában vizsgálja, míg utóbbi az elkövetők személyiségét tekinti kiindulási alapnak.²¹⁴ Földvári József szerint a kriminológia feladata a bűnözés helyzetének, alakulásának reális számbavétele, okainak feltárása, az ellene folytatott küzdelem eszközeinek vizsgálata.²¹⁵ A hazai felsőoktatásban legutóbb kiadott tankönyv meghatározásában pedig a kriminológia autonóm, alapvetően tapasztalati társadalomtudomány, amely interdiszciplináris tudásanyagát a bűnözésről, a bűnelkövetőkről, az áldozatokról, a bűnözési kontroll intézményeiről multidiszciplináris kutatásokkal gyűjti.²¹⁶

A fogalmi sokszínűség jellemzi a bűnözés meghatározását is, amely például Vígh József szerint olyan történelmileg változó társadalmi-büntetőjogi tömegjelenség, amely meghatározott területen és meghatározott időszakban elkövetett bűncselekmények és elkövetők összességéből áll.²¹⁷ Freda Adler, Gerhard O. W. Mueller és William S. Laufer a bűnözés mögött csak adatokat látnak, mondván, hogy minden bűncselekmény egyik legfontosabb jellemzője, hogy milyen gyakran követik el, és az ilyen adatokból lehet meghatározni a bűnözés tendenciáit, az adott időszak alatt bekövetkező növekedést vagy csökkenést.²¹⁸ Korinek László a fenti általános, azaz elsősorban az ismertté vált bűnözés meghatározására irányuló definíciók mellett azt emeli ki, hogy a kriminológia nem engedheti meg magának, hogy a bűnözés látens részét figyelmen kívül hagyja mindaddig, amíg tapasztalatilag nincs bizonyítva, hogy az ismertté vált rész az össz-bűnözést képviseli, az ugyanis vitathatatlan, hogy a bűnügyi statisztika csak egy részvalóságot tükröz.²¹⁹ Míg Irk Ferenc azt jövendöli, hogy a globalizáció és az individualizáció lakossági közérzetre, ezen belül a biztonságérzetre gyakorolt hatása nem becsülhető le, ezért időszerűnek látszik a bűnözés, a bűncselekmény definícióját csakúgy, mint a bűnök súlyosságáról hagyományosan kialakított képet felülvizsgálni.²²⁰

A kriminológia egyes bűncselekmények, illetve bűnelkövetői csoportok szerint osztályozható. Ezek a szakkriminológiai ágazatok vonatkozhatnak a vagyon elleni bűnözésre, az erőszakos bűnözésre, a családon belüli erőszakra, a gazdasági bűnözésre, a szervezett bűnözésre, a terrorizmusra, az alkohol vagy a kábítószer és a bűnözés összefüggéseire, a

²¹⁴ Szabó András: Bűnözés-ember-társadalom. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1980. 204. o.

²¹⁵ Földvári József: Kriminálpolitika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1987. 26. o.

²¹⁶ Korinek László – Lévy Miklós: A kriminológia fogalma, feladata, kutatási területei; helye és szerepe a bűnügyi tudományokban és a társadalomban. In: Gönczöl Katalin – Kerezi Klára – Korinek László – Lévy Miklós (szerk.) Kriminológia – szakkriminológia. Complex Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2006. 28. o.

²¹⁷ Vígh József: Kauzalitás, determináció és prognózis a kriminológiában. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980. 19. o.

²¹⁸ Vö. Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer: Kriminológia. Osiris Kiadó. Budapest, 2002. 64. o.

²¹⁹ Korinek László: Rejtett bűnözés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1988. 12. o.

²²⁰ Irk Ferenc: Biztonságérzet rizikótársadalomban? In: Korinek László – Köhalmi László – Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára. PTE ÁJK Pécs, 2004. 60. o.

közlekedési bűnözésre, a gyermek- és fiatalkori bűnözésre stb.²²¹ Sajátos, hogy az általános és a katonai büntetőjog kutatása és oktatása között megfigyelhető aránytalanság, a katonai büntetőjog oktalan háttérbe szorulásához hasonlóan a katonai bűnözés mint szakkriminológiai kutatás is marginálisnak tekinthető. A katonai bűncselekmények, illetve a katona – vagy büntetőjogi értelemben katonának minősülő – elkövetők személyiségének kutatására a kriminológusok nem fordítanak kellő figyelmet, holott a katonai deliktumok ugyanúgy elhatárolhatók más bűncselekményektől, mint a nemi erkölcs elleni, avagy a közlekedési bűncselekmények. A katonai életviszonyokon belül megvalósuló bűnözés az általánostól eltérő büntető eljárásjogi hatósági intézményrendszer keretében történő elbírálás miatti szeparáció miatt könnyen kutatható. Figyelemre méltó, amíg pár évtizeddel ezelőtt több kutatás és kis monográfia készült a katonai bűnözés társadalmi háttérének vizsgálatáról, addig napjainkban e témában jobbra csak a legfőbb ügyész országgyűlési beszámolóiból meríthető információ. E dolgozat célja sem lehet az e téren megmutatkozó hiátus pótlása, de az alábbiakban rövid kísérletet teszünk arra, hogy a meglévő szakirodalom, illetve a katonai büntetőeljárás közelmúltban fellelhető adatai alapján felvázoljuk a katonai kriminológia alapjait.

3.4.3.2. A katonai kriminológia

A katonai bűnelkövetések széleskörű kutatása hazánkban még az általános kriminológia térnyerését követően is ismeretlen maradt. Az első ilyen vizsgálatra a múlt század nyolcvanas éveiben került sor, amikor is két szerző, Habony János és nem sokkal később Párdi Mátyás vállalkozott a katonai bűncselekmények első átfogó kriminológiai vizsgálatára, illetve olyan fogalmak meghatározására és használatára mint a katonai bűnözés vagy a katonai kriminológia.

A katonai bűnözés mint kifejezés első ízbeni alkalmazása Habony nevéhez fűződik, aki a katonák által elkövetett bűncselekmények jellemző vonásaiként első sorban azt emelte ki, hogy a katonai bűnözés – pontosabban a katona fogalmába sorolható személyek által elkövetett bűncselekmények – terjedelme a polgári lakosság bűnözésével való összehasonlítás mellett érzékelhető.²²²

²²¹ A szakkriminológiai osztályozással kapcsolatban lásd bővebben Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Korinek László – Lévay Miklós (szerk.) *Kriminológia – szakkriminológia*. Complex Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2006.

²²² Habony János: *A beilleszkedés és a bűnözés*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1986. 75. o.

Habony kutatásait több szempont szerint végezte el úgy, hogy öt évre visszamenőleg (1980-1984) a százezer büntethető lakosra jutó bűncselekmények számát hasonlította össze ugyanannyi büntethető katonára eső katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmény számával. Első ízben az összevetés pusztán a két mennyiségi adatra vonatkozott, amely alapján arra a következtetésre jutott, hogy a katonai bűnözés terjedelme nem éri el az általános bűnözés harmadát. Még kedvezőbb kép alakult ki a katonai bűnözésről, amikor a katonai elítélteket a 18 és 55 éves életkorú férfi lakosok elítélési adataival hasonlította össze, ebben a kontextusban a katonai bűnözés már csak hatoda volt az általános számoknak. Legkedvezőbb volt az eredmény abban az összevetésben, amikor a kutatás a 18 és 25 év közötti férfi lakosok és katonákra irányult, amelynek alapján a katonai bűnelkövetések aránya már csak a tizede volt.

A katonai kriminológia mint szakkriminológia meghatározása Párdi Mátyás nevéhez fűzhető. Szerinte az általános és szakkriminológiai kutatások ismeretanyagának, eredményeinek, módszereinek a felhasználása lehetővé tették a katonák bűnözésével kapcsolatos kriminológiai alap kutatások megkezdését. A saját és a fentebb említett Habony János kutatásaira alapozott ismeretekre vonatkozóan Párdi arra a megállapításra jutott, hogy az általános okok, amelyek a bűnözésre a civil életben hatnak, a speciális katonai környezetben sajátos formákban és eltérő hatásokkal jelentkezhetnek, alaposan feltételezhető, a katonaelet viszonylagos zártsága, a katonai függelmi viszonyok, a katonai környezet nevelő hatása és visszatartó hatása mellett bizonyos kriminogén csírákat is hordoznak.²²³ Amellett, hogy a fokozott fegyelmet követelő katonai rend erős prevenciós tényezőt jelent, számos új, a civil szférában nem tapasztalható veszélyforrást is indukál. Ilyen – elsősorban a sorozott katonai állomány körében tapasztalt – veszély volt például, hogy a gyenge idegi teherbírású vagy kriminális életvezetésű személyek nem tudtak alkalmazkodni a katonai életviszonyokhoz, így szembefordultak a katonai fegyellemmel, és követtek el – főleg – katonai szolgálati bűncselekményeket.

A katonai kriminológia három évtizeddel ezelőtti, fent említett kutatásait átfogó, tudományos igényű vizsgálat már nem követte. Ugyan az eltelt időszakban voltak részkutatások, gondolunk elsősorban Honfi Attila a katonai fegyelem és a bekövetkezett bűncselekmények egy évtizedre (1991 – 1999 közötti intervallumra) vonatkozó kutatására,²²⁴ vagy Balláné Füstzer Erzsébet a kábítószer-bűnözés katonai vonatkozásaira elkészített

²²³ Párdi Mátyás: A fegyveres erők parancsnokai és a katonai ügyészek együttműködésének elméleti és gyakorlati kérdései. Kandidátusi értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1989. 123. o.

²²⁴ Honfi Attila A katonai fegyelem és a bekövetkezett (katonai és köztörvényi) bűncselekmények összefüggései a Magyar Honvédségnél 1991. január 1. – 1999. december 31. közötti időszakban. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2005.

vizsgálatára,²²⁵ átfogó, tudományos igényű, nemcsak a vonatkozó statisztikai adatokkal és beszámoló vagy értékelő anyagokkal foglalkozó, tudományos igényű katonai kriminológiai dolgozattal Habony János óta nem találkozhattunk. Ez már csak azért is sajnálatos, mert a katonai bűnözés az eltelt évtizedben jelentős mértékben átalakult. Ugyan azt ma sem állíthatjuk, hogy a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűnelkövetések az új évezredben tömegessé váltak volna, de az pusztán a statisztikai adatokból leszűrhető, hogy a hadkiegészítésen alapuló sorkatonai szolgálat felfüggesztését követően jelentősen átalakult. A korábbi beilleszkedési zavaron, a zárt katonai rendszert eltérni nem képes deviancián alapuló bűnözés a hivatásos katonai közösségekben – elsősorban az előzetes egészségügyi alkalmassági vizsgálatoknak köszönhetően – nem lehet jellemző. A katonai élet napjainkban a szigorú parancsuralmi rendszer mellett vagy ellenére is, egyre kollegiálisabb légkört feltételez, ahol az egymás mellett szolgáló személyek inkább tekinthetők munkatársaknak, mint előljárónak vagy beosztottnak.

Ha megnézzük az elmúlt évek katonai bűnügyi statisztikáit, arra a következtetésre juthatunk, hogy a katonai büntetőeljárások túlnyomó részben nem katonai, hanem köztörvényes bűncselekmények miatt indulnak. Amíg a sorállományú katonai szolgálat utolsó éveiben egy katonai bűncselekményre átlagosan két köztörvényes deliktum jutott, addig annak felfüggesztését követően ez az arány már megközelítette a hetet.

A köztörvényes bűncselekmények előtérbe kerülése még jelentősebben értékelhető annak tükrében, hogy például rendőrség hivatásos állományú tagjával szemben csak katonai bűncselekmény miatt van helye katonai büntetőeljárásnak. Emiatt a rendőrség vonatkozó tagjai esetében a katonai bűncselekmények nem ritkán tízszeres mértékben vannak többségben a köztörvényes deliktumokhoz képest. Szintén többségben vannak a katonai deliktumok a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjainál, ahol katonai büntetőeljárásnak van helye a szolgálati helyen, avagy a szolgálattal összefüggésben elkövetett nem katonai bűncselekmények esetében is. Itt ez az arány azonban a rendőrökhöz képest mérsékeltebb, egy katonai bűncselekményre átlagban másfél köztörvényes deliktum jut.

A köztörvényes bűnelkövetéseknél esetében elsősorban a vagyon elleni és a közlekedési bűncselekmények dominálnak, míg a katonai bűncselekmények közül leggyakoribb a kötelességszegés szolgálatban, a szolgálati feladat alóli kibúvás, az önkényes eltávozás és a szolgálati visszaélés.

²²⁵ Balláné Füstzer Erzsébet: A kábítószeres kriminalisztikai vizsgálata, és a kábítószer-bűnözés katonai vonatkozásai. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1997.

A katonai kriminológia ugyanakkor nemcsak a katonai büntetőeljárásán belül, hanem azon kívül is értelmezhető. A hatályos szabályozás szerint a büntetőjogi értelemben vett katonákkal (honvédek, rendőrök, büntetés-végrehajtási szervezet illetve a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok tagjai) szemben nemcsak katonai, hanem általános büntetőeljárásnak is helye lehet. Álláspontunk szerint nem minden ok nélkül merül fel a kérdés, helyes-e a katonákkal szembeni eljárásokat megosztani, az általános és a katonai büntetőeljárást egymással szembeállítani, „versenyeztetni.”

3.4.4. Kriminálisztika

3.4.4.1. A bűnügyi nyomozás tudománya

A kriminálisztika mint bűnügyi tudomány a bűncselekmények felderítésének és bizonyításának eszközeit és módszereit tárja fel és rendszerezi elvi és gyakorlati szempontból egyaránt.²²⁶ Bár – Bócz Endrét idézve – a közfelfogás szerint a kriminálisztika elsősorban a bűnügyi nyomozás tudománya, mégsem lehet azt állítani, hogy az egyfelől kizárólag ahhoz kapcsolódna,²²⁷ másfelől, annak kialakulása, történeti fejlődése párhuzamos lenne a bűnügyi nyomozás történetével. Ahogy azt Armin Forker állítja, a XVIII. századig a vizsgálatot egyszerű, tapasztalaton alapuló, egyedi esetre alkalmazott eljárás mód jellemezte, a vétkes mulasztások vélt felderítése a nem nyilvánvaló tettes esetén a társadalmi fejlődés korai szakaszaiban misztikus vagy mágikus eszközök révén történt.²²⁸ Ehhez kapcsolódott a büntető eljárásjog korai stádiumára jellemző nyomozóelvű (inkvizitórius) eljárás, amelyben egy kézben összpontosultak az alapvető eljárási tevékenységek, egyetlen hatóság kezdeményezte a felelősségre vonást, biztosította a többé-kevésbé a bűnösség vélelmére épülő gyónásszerű védelmet, és alkalmazta a büntető szankciót.²²⁹ Ez a mindenhatóság szinte szükségszerűen vezetett a kínvallatás, a tortúra gyakorlatához, céljá vált, hogy a nyomozás során minden eszközzel beismerő vallomást csikarjanak ki, amely mint elsődleges bizonyíték (regina probationum – a bizonyítékok királynője) alapján hozhatták meg a bűnösítő ítéletet.

²²⁶ Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: Kriminálisztika. Tankönyv és Atlasz. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2005. 35. o.

²²⁷ Vö. Bócz Endre: Kriminálisztika a tárgyalóteremben. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2008. 34. o.

²²⁸ Armin Forker: Történeti kriminálisztika – kísérlet az európai kriminálisztika fejlődésének tanulmányozására. In: Katona Géza (szerk.): A kriminálisztika aktuális kérdései. Tanulmányok öt európai országból. BM Kiadó. Budapest, 2000. 65. o.

²²⁹ Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001. 93. o.

A gonosztett misztikus vagy mágikus felfedésére irányuló, tudományos alapokon nem nyugvó nyomozási módszer és gyakorlat nem kedvezett a bűnügyi nyomozás elméleti törvényszerűségeinek megalkotásának. A kriminalisztika kialakulása tehát későbbre, a XIX. század közepére esik, a felvilágosodás szellemi áramlatával hozható összefüggésbe, amely szigorúan elvetette az inkvizíciót, nem fogadta el a kínvallatás által megszerzett bizonyítékot, a kötött bizonyítási rendszer helyett a bűncselekmény elkövetése szabad bizonyítási rendszeren alapuló, tényleges bizonyításának problémáját állította a figyelem középpontjába.²³⁰

A büntető eljárásjog és a kriminalisztika fejlődése sajátos módon a magyar katonai büntetőeljárás történetében az általános eljárási szabályokhoz képest eltértek egymástól. Amíg az első általános büntetőeljárás törvény (1896-os Bp) már vádelvű, a bizonyítékok szabad mérlegelésén alapuló eljárást teremtett, addig a katonai büntetőeljárás szabályozása, az 1855. évi osztrák katonai büntető normáknak köszönhetően egészen az 1912-ben kihirdetett, a „modern büntető perjog összes elveit megvalósító katonai büntető perrendtartás”²³¹ hatályba lépéséig a magyar királyi honvédségre és csendőrségre vonatkozóan nyomozó elvű volt. E különös kettősség azonban a polgári igazságszolgáltatásban alkalmazott modern kriminalisztikai módszerek alkalmazását már nem hátráltathatta, a katonai büntetőeljárásban is előtérbe kerültek a terhelti jogok, illetve a bűnfelelősség megítélése terén a bűnösítő és mentő bizonyítékok számbavétele, értékelése.

A kriminalisztika térnyerése azonban önmagában sem a múltban, sem a jelenben nem jelent kizárólagos garanciát a büntetőeljárás törvényességének biztosítása terén. Ennek egyik „legékeőbb” példája katonai büntetőeljáráshoz kapcsolódik, amelynek során egy francia tüzértisztet, Alfred Dreyfus kapitányt úgy ítélték hazaárulás miatt a hadseregből való megszégyenítő kitzasztásra, Franciaországból történő deportálásra, életfogytiglani száműzetésre és várfogságra, hogy a bűnösítő határozatot egy, a kriminalisztika kialakulásában és fejlődésében elvülhetetlen érdemeket szerzett tudós, Alphons Bertillon írásszakértői véleményére alapozták. Az eljárás tisztességtelen voltát ugyanakkor az jelentette, hogy az eljárás során nem vették figyelembe a Dreyfus ártatlansága mellett szóló bizonyítékokat, illetve a terhelt bizonyítékokban meglévő nyilvánvaló ellentmondásokat, hibákat. Szerencsére ezt a rennes-i haditörvényszék által elkövetett justizmordot a francia Legfelsőbb Bíróság – erős társadalmi nyomásra, olyan ismert személyiségek felszólalásának hatására, mint az író Emile Zola – később perújítás keretében kijavította, a korábbi bizonyítékokat egyenként ellenőrizve állapította

²³⁰ Molnár József: A kriminalisztika tudományának története. In: Bócz Endre (szerk.) *Kriminalisztika* 1. kötet. BM Kiadó. Budapest, 2004. 16. o.

²³¹ Cziáky Ferenc: *A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története*. Budapest, 1924. 161. o.

meg, hogy a bűnösséget kimondó verdikt megalapozatlan volt, Dreyfus bűnösségét semmilyen bizonyíték sem támasztotta alá.²³²

3.4.4.2. A katonai bűnügyek nyomozása

A külföldi szakirodalomban ugyan nem alakult ki a kriminalisztika tagozódásának egységes rendszere (a krimináltaktika és -technika mint a bűnügyi nyomozás szakágazatai, főleg Közép-Európában ismertek),²³³ a magyar irodalom megközelítőleg félévszázada egységes abban, hogy a kriminalisztika három fő területre, krimináltaktikára, krimináltechnikára és kriminálmetodikára osztható. E csoportosítást először Viski László állapította meg, megfogalmazva, hogy a krimináltaktika a nyomozási cselekmények és módszerek gyakorlati véghezvitelét, a nyomozás során célszerű eljárásmodot meghatározó elvek és szabályok tana, a krimináltechnika a nyomozás szolgálatában álló természettudományos, műszaki-technikai eszközök és eljárások egyes fajtáit tanulmányozza, míg a kriminálmetodika mint bűnügyi módszertan az egyes bűncselekményfajták felderítésére alkalmas taktikai és technikai eszközök célszerű és tervszerű felhasználásának tételeit jelenti.²³⁴

A fenti, klasszikus (magyar) felosztást nem tagadva, de a nemzetközi szakirodalom áttekintését követően, már az ezredfordulót követően másfajta tagozódást állapított meg Katona Géza, aki szerint a kriminalisztika általános részébe az elméleti kriminalisztika, a kriminalisztika története, a krimináltaktika, a krimináltechnika és a kriminálstratégia, míg a különös részébe – megegyezően a büntetőjog szerkezetével – az egyes bűncselekményfajtáknak megfelelő módszertani (metodikai) ajánlások tartoznak.²³⁵

Mínt hogy a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmények nyomozása nemcsak katonai bűncselekményekre, hanem a katona elkövetővel összefüggésben általános deliktumokra is kiterjed, nem lehet azt állítani, hogy a katonai bűnügyek nyomozására kizárólag egyfajta módszertani ajánlás vonatkozik. Kétségtelen, hogy a katonai büntetőeljárásban eljáró szakhatóságok – katonai nyomozó hatóság, ügyészség és bírói tanács – a katonai büntetőeljárásban alkalmazandó speciális rendelkezések figyelembevételével

²³² A Dreyfus perről lásd bővebben: Nicholas Halasz: Dreyfus kapitány. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1980.

²³³ Katona Géza: A kriminalisztika és a bűnügyi tudományok. BM Kiadó. Budapest, 2002. 103. o.

²³⁴ Viski László (szerk.): Kriminalisztika. Általános rész. Belügyminisztérium. Budapest, 1961. 13. o.

²³⁵ Katona Géza: A kriminalisztika belső tagozódása. In: Bócz Endre (szerk.) Kriminalisztika 1. kötet. BM Kiadó. Budapest, 2004. 55-68. o.

folytatják le az eljárást, tevékenységük során nemcsak a katonai életviszonyokban elkövetett bűncselekmények felderítésére és vizsgálatára vonatkozó szempontokat kötelesek figyelembe venni, hanem az egyes nem katonai deliktumokra vonatkozó általános megállapításokat is.

Tekintettel arra, hogy a katonai bűncselekményeket a Büntető Törvénykönyv önálló fejezetben tartalmazza, nemkülönben, hogy azokat speciális alany (katona terhelt) sajátos környezetben (katonai szolgálattal összefüggésben) követi el, azok bűnügyi nyomozására sajátos kriminálmetodikai jellemzők vonatkoznak. Ezeket a jellemzőket erősíti az is, hogy a katonai büntetőeljárás hatóságok elsősorban vizsgálati hatóságok, mivel azok eljárását többségében az ismertté vált elkövető katonai vagy rendvédelmi szervezethez való szolgálati tartozása alapozza meg. Ennek megfelelően a katonai bűnügyek nyomozása során előtérben vannak a krimináltaktikai módszerek, amelyek körében kiemelhető a katona terhelt vagy tanú kihallgatása, a katonai közösségen belüli tanúkutatás (ezen keresztül a katonai közösség mögött rejtőző terhelt azonosítása), illetve a katonai büntetőeljárás belülről alkalmazható kényszerintézkedések elrendelésének taktikája is. Nem szabad ugyanakkor kizárni annak a lehetőségét sem, hogy az eljárás során, akár az ismeretlen elkövető azonosítása, felderítése, akár az ismertté vált elkövetővel szemben krimináltechnikai eszköz vagy módszer alkalmazása válhat szükségessé. Az egyes katonai büntetőeljárások tanulmányozása során arra a következtetésre jutottunk, hogy az ismeretlen elkövető személyének megállapítása érdekében a katonai ügyész ugyanúgy alkalmaz bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzést, mint az általános nyomozó hatóságok, ellenőriz információkat különböző adatbázisokban, avagy folyamodik bizonyítási eljárásához (pl. felismerésre bemutatás). Az sem elképzelhetetlen továbbá, hogy a vizsgálat során az egyes bizonyítékok rögzítésére, biztosítására és értékelésére krimináltechnikai eljárásokat vegyenek igénybe. Ezek körében gyakoriak az igazságügyi gépjármű-, okmány-, orvos- és lőfegyverszakértői eljárások, míg ritkábban alkalmaznak krimináltechnikai eszközöket és módszereket ujjnyomazonosításhoz (daktiloszkópia), biológiai azonosításhoz (vér vagy DNS vizsgálat), továbbá az sem gyakori, hogy a terhelt vagy a tanú vallomását poligráf alkalmazásával ellenőrizzék.

3.5. Összegzés

A katonai büntetőjog tudománya, azaz a katonai büntetőjog alanyaira, a katonai bűncselekmények sajátos meghatározására, valamint a büntetőeljárás általános elveitől eltérő szabályok megalkotásának indokaira vonatkozó tudományos igényű nézetek a katonai

büntetőjogi rendelkezések megjelenésével, azaz a katonai büntetőpolitika kialakulásával egy időben jelentek meg. Annak széles körű elméleti műveléséig azonban egészen a XIX. század végéig várni kellett. Mind a nemzetközi, mind a hazai jogirodalomban ettől az időponttól jelennek meg olyan írásos munkák, amelyek nemcsak katonai körökben, hanem az általános jogtudomány területén is komolyabb érdeklődést váltottak ki. Ez a tendencia az eltelt évtizedek alatt csak erősödött, nemzetközi tudományos társaságok alakultak, rendszeres időközönként tudományos konferenciákat szerveznek, és egyes országokban – főleg a figyelemre méltó katonai büntetőjogi hagyományokkal és szabályozással rendelkező Amerikai Egyesült Államokban – önálló folyóiratokat tartanak fenn.

A katonai büntetőjog tudományos igényű művelése Magyarországon a XVIII. századtól mondható jelentősnek. Ettől az időponttól kisebb megszakításokkal a katonai büntetőpolitika is számottevő volt, a nemzeti szuverenitás védelmét garantáló katonai erő harckészültségének folyamatos biztosításában a fegyelem fenntartását, így a katonai rendet sértő cselekmények szigorú büntetését látták. Ennek következtében a katonai büntetőjoggal nemcsak katonai jogászok vagy hadtudósok foglalkoztak, hanem a magyar jogtudomány egyéb jeles képviselői is. A második világháborút követően a katonai büntetőjog elmélete a katonai büntetőjogi szabályok integrálásával visszaszorult. Ettől kezdve a katonai büntetőpolitika is csak arra a kérdésre fókuszált, hogy a katonai büntetőeljárás külön szabályok, avagy az általános büntetőeljárás rendelkezései szerint legyen kodifikálva. Az egységesség vagy differenciáltság kérdésében a katonai büntetőjogász társadalom a külön szabályok fenntartását, míg az általános büntető jogtudomány művelői a katonai külön szabályok integrálását javasolták. E vita napjainkban sem dőlt el, igaz a jelenlegi katonai büntetőpolitika a külön szabályok fenntartását nem veszélyezteti. Ettől a katonai büntetőjog elméletének művelése továbbra sem jelentéktelen, még ha annak képviselői elsősorban a katonai büntető jogász társadalomból kerülnek ki. Működik e tudományterületet ápoló tudományos társaság is, és a katonai büntetőjogi témákban készült monográfiákkal, tanulmányokkal napjainkban is – igaz, nem rendszeres jelleggel – találkozhatunk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy e diszciplína szakirodalmát nem szükséges tovább bővíteni. Jelenleg nincs egy a hetvenes-nyolcvanas években már létezett olyan számottevő magyar tudományos folyóirat vagy szaklap, amely tematikusan foglalkozna a katonai büntető anyagi jog, eljárásjog és végrehajtási jog elméleti és gyakorlati problémáival, továbbá nem fajsúlyos a katonai büntetőjog felsőfokú oktatása sem. Álláspontunk szerint a katonai büntetőjoggal és igazságszolgáltatással szembeni civil bizalmatlanság csökkenthető, illetve a katonai büntetőjog általános elismerése növelhető lenne, ha annak gondozásának széles körben

hozzáférhető forrása lenne, illetve, ha annak oktatására az ország felsőfokú oktatási intézményeiben, elsősorban a jogi fakultásokon nagyobb figyelmet fordítanak.²³⁶

Az általános büntető-jogtudományhoz hasonlóan a katonai büntetőjog elméletére, szabályozásának kialakítására is számos társadalomtudomány van kihatással. Ezek körében elsősorban a hadtudományt kell megemlíteni, amely egyfelől saját tárgykörével, a hadászattal, a hadművelési művészettel, a harcászat elméletével és gyakorlatával, valamint az ilyen tevékenységek vezetésének elméletével, másfelől más társadalomtudományok katonai életviszonyokra térképezett kutatási eredményeinek (mint a katonaszociológia vagy katonapszichológia) felhasználásával kapcsolódik a katonai büntetőjoghoz. Közös céljuk és funkciójuk annak biztosítása, hogy az egyes katonai szervezeteken belül a katonai rend és fegyelem ne sérüljön, a katona mind szolgálatában, mind azon kívül alkalmas legyen arra, hogy a katonai életviszonyokkal együtt járó, az általánoshoz képest szigorúbb kötelezettségeknek és feltételeknek megfeleljen. Ennélfogva a hadtudomány a katonai büntetőjog alkalmazásának közvetlen környezetét, a katonai életviszonyok sajátos, más közösségekben nem érvényesülő tendenciát, jellemzőit vizsgálja, végső soron ajánlásokat is fogalmazhat meg arra vonatkozóan, milyen eszközökkel és hogyan tartható fenn a katonai rend, milyen eszközökkel és hogyan biztosítható a katonai szerv tekintélye. Azt azonban, hogy konkrétan mely magatartások számítanak a katonai rendet sértő vagy veszélyeztető cselekményeknek már nem a hadtudomány, hanem a katonai büntetőjog feladata meghatározni, mint ahogy azt is, hogy e normaszegőkkel szemben milyen eljárás keretében, és hogyan kell törvényesen fellépni.

A hadtudományhoz képest a rendészettudomány alapvetően más módon kapcsolódik a katonai büntetőjoghoz. Míg az előbbi – a fentiek szerint – magát a katonai büntetőjog személyi hatályát vizsgálja, utóbbi azt mutatja meg, hogy a katonai szervek belül hogyan értelmezhető a katonai büntetőjog rendészeti. Ez megvalósulhat kifelé, mikor a katonai büntetőjog nem katonai személyekre is vonatkozik, de inkább befelé, amely a katonai büntetőjog (ez esetben többnyire fegyelmi jog) illetékes parancsnok általi alkalmazásának lehetőségeit vizsgálja. A katonai büntetőjog és a rendészettudomány további kapcsolódási pontját jelenti továbbá az is, amikor a katonákra vonatkozó büntetőjogi rendelkezéseket rendészeti (rendvédelmi) szervek személyi állományára is kiterjesztik, elismerve ezzel azt, hogy e szervek is katonai rend szerint szerveződnek, az általuk elkövetett

²³⁶ A katonai büntetőjog oktatásának jelenlegi helyzetével a legáltalában Blaskó Béla fogalmaz, aki szerint a katonai büntetőjog a jogtudomány és a jogirodalom „legmostoháiban” kezelt témája, mivel az egyetemeken jogi karain az nem tananyag, az egyetemi tankönyvek és jegyzetek nem, vagy csak érintőlegesen foglalkoznak e témakörrel. Vö. Blaskó Béla: Magyar büntetőjog Általános rész. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2003. 551. o.

bűncselekményekkel szembeni fellépés során ugyanazok a sajátos elvek érvényesülnek, mint a hagyományos katonák esetében.

Az általános büntetőjoghoz hasonlóan a katonai büntetőjoghoz is szorosan kapcsolódik a bűnügyi tudományok körébe sorolandó kriminológia és kriminalisztika. Mind a kettő értelmezhető a katonai életviszonyokra vonatkozóan, hiszen egyfelől a bűnözés mint jelenség a katonai életviszonyok viszonylagos zártsága, illetve a katonai büntetőjogi szabályozás eltérő volta miatt jól kutatható, másfelől a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó deliktumok felderítésére önálló kriminálmetodikai gyakorlat alakult ki. E megállapítás ellenére a katonai kriminológia és a katonai kriminalisztika nem különösebben kutatott tárgykör.

IV. A KATONAI BÜNTETŐJOG SZABÁLYOZÁSÁNAK EGYES MODELLJEI A NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁS TÜKRÉBEN

„És felrémlik egy másik fáklya-kép.

Fáklyát tűz ki a győztes hadvezér

Ős hadi-jog szerint

A meghódított város peremén.”

(Reményik Sándor: Fáklya verem előtt)

4.1. Bevezetés

A jogtudomány és a hadtudomány párhuzamos fejlődéséből eredően állítható, hogy a katonai büntetőjog – mint a fegyelmezett hadsereg egyik biztosítója – nemcsak ugyanolyan történeti kategória, mint maga a jogtudomány, hanem minden állam nélkülözhetetlen eszköze is. Ennélfogva – ahogy azt John Gilissen 1979-ben egy kongresszuson megfogalmazta: „ahol hadsereg van, ott létezik a katonai jog is”²³⁷ – a katonai büntetőjog valamilyen formája minden ország hatályos jogrendszerében, de legalább jogtörténetében felismerhető. Az más kérdés, hogy az egyes államok a fegyveres szervek fegyelmét milyen büntetőjogi szabályok szerint, milyen büntető-igazságszolgáltatási szervezetrendszer keretében érvényesítik.

A különböző módszerek különböző történeti rendszereket teremtettek, amelyek napjainkban is folyamatosan változnak. Ennek oka Arne Willy Dahl szerint kettős. Egyfelől az emberi jogi szervek a katonai büntető bíróságokra, a terheltek jogára is jelentős hatással vannak, másfelől egyre szélesedett a katonai büntető igazságszolgáltatással szembeni társadalmi bizalmatlanság.²³⁸ E két körülmény miatt a katonai büntetőjog több állam jogrendjében is tapasztalt zárt rendszere nyitottabbá, a polgári (civil) hatóságok által ellenőrizhetőbbé vált. A hadbírókat számos helyen felváltották a polgári felügyelet alá eső katonai bíróságok, sőt egyes államokban a katonai ügyeket nem is katonai, hanem polgári büntetőügyekben eljáró, civil bírák tárgyalják.

²³⁷ John Gilissen: „Evolution actuelle de la justice militaire – Rapport général”, in Huitième Congrès International, Ankara, 11-15 octobre 1979, L’Evolution actuelle de la justice militaire et de droit de la guerre VIII. Vol. 1. Brussels, 1981. 48. o.

²³⁸ Arne Willy Dahl: International trends in military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. Forrás: <http://home.scarlet.be/~ismllw/new/2007-06-1-UK.pdf> (letöltés ideje 2007. 06. 22.)

Az egyes országokban meglévő katonai büntetőhatalom kompetenciájára az adott állam belső jogalkalmazásának fejlődése mellett a nemzetközi büntető joghatóságok ítélkezési gyakorlata is hatással van. E téren kiemelendők a második világháborút, illetve az egyes katonai konfliktusokat követő nemzetközi hadi törvényszékek eljárásainak eredményei, valamint főként kontinensünkön, de más földrész országai esetében is (pl. Kanada vagy Dél-Afrika) az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlata. Ez utóbbi Bíróság az „Engel és társai kontra Hollandia” ügyben – szinte alapelveként – mondta ki, hogy az államoknak a katonai büntető- és fegyelmi eljárásjog alkotása és alkalmazása során figyelemmel kell lenniük az Európai Emberi Jogi Egyezmény előírásaira, noha a Bíróság a büntetőeljárás garanciák vizsgálata során tekintettel van a katonaelet és a katonai igazságszolgáltatás sajátosságaira. A Bíróság következetesen hangsúlyozza az emberi jogoknak a fegyveres erőkön belüli érvényesíthetőségét, ugyanakkor ezzel egyenértékű figyelemmel kíséri a katonai közösségeken belüli különös szabályokat, amelyek a civil életben megszokottakhoz képest szigorúbbak.²³⁹ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata tehát – még a katonaeletből eredő sajátosságok ellenére is – megkívánja az európai országoktól, hogy átlátható módon, a tisztességes eljáráshoz fűződő alapvető követelmények szerint szervezze a katonai szabályok megszegése miatt kezdeményezett eljárásokat. Ennek eredményeként egyes országok olyan reformokat hajtottak végre saját katonai igazságszolgáltatásukban, amelyek révén a korábbi más szabályok és értékek szerint szabályozott katonai különbíróságok a civil igazságszolgáltatás részévé váló szakkbíróságokká alakultak.

E fejezet legfontosabb célja, hogy az egyes államok jogrendjében megtalálható katonai igazságügyi rendszereket egyenként és a nemzetközi jog keretein belül modellszerűen áttekinthesse, és feltárja azokat a törvényszerűségeket, amelyek a meglévő nemzetközi folyamat ellenére biztosíthatják az önálló katonai büntetőjog és büntető-igazságszolgáltatás létjogosultságát.

4.2. A katonai büntetőjog és büntető-igazságszolgáltatás egyes modelljei

A katonai büntetőjog egyes országokban megfigyelhető modelljeit több szempont alapján is fel lehet állítani. Erre Magyarországon Kovács Tamás úgy tett kísérletet, hogy a

²³⁹ Kovács Péter: Fegyveres erők és emberi jogok. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata. Acta Humana 1997/28-29. szám 30. o.

különböző államokban a katonai bíraskodás (különbíróság vagy szakbíróság) helyzetét, a katonai igazságszolgáltatás működési területeit (a katonai büntetőeljárás hatályát, a büntetőjogon kívüli igazságszolgáltatás lehetőségét) és a katonai ügyészségek funkcióit vizsgálta meg.²⁴⁰ Szintén az egyes államok katonai büntetőjogi megoldásait kutatta Kardos Sándor is. Ő ezt egyfelől a katonai büntető-igazságszolgáltatás európai közösségi joghoz való viszonyulása alapján tekintette át, másrészt – ahogy állítja – egyes mértékadónak tekinthető országok (így Németország, Ausztria, Belgium, Horvátország, Csehország, Dánia, Franciaország, Hollandia, Olaszország, Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok) katonai igazságszolgáltatási szervezeteinek történeti fejlődését vázolta.²⁴¹

Külföldön a katonai igazságszolgáltatás és az egyes nemzetek jogrendjeinek áttekintésére egyfelől a Nemzetközi Jogász Bizottság egy összehasonlító értekezés,²⁴² másfelől Arne Willy Dahl egy vitaindító korreferátum keretében vállalkozott. Utóbbi a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadi Jogi Társaság elnökeként e társaság által végzett felmérés alapján mutatta a katonai büntető-jogalkalmazás nemzetközi tendenciáit és törvényszerűségeit. A 2001-ben végzett vizsgálatban harmincöt állam vett részt, és eredményeként Willy Dahl a különféle katonai igazságszolgáltatási rendszereket egy képzeletbeli tengely mentén rendezte el, amely tengely egyik végpontján a hagyományos katonai bírósági, míg a másikon a tisztán civil, a külön katonai szakértelmet nélkülöző jogrendszerek állnak. Ezt mutatja az alábbi ábra is.²⁴³

Eseti ügyekre összehívott hadbíróóságok	Állandó katonai ítélőszékek	Szakosodott civil bíróságok	Általános civil bíróóságok békeidőben	Általános civil bíróóságok béke- és háborús időben
---	--------------------------------	--------------------------------	---	---

Az egyes országok katonai büntetőjogi és -igazságszolgáltatási gyakorlatai nemzetközi összevetésben azt a képet mutatják, hogy az ismert, a katonai igazságszolgáltatásban tapasztalt változások a fenti táblázat szerinti balról jobbra, azaz a katonai zárt közösségek

²⁴⁰ Kovács Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok 35. szám. 364-413. o.

²⁴¹ Kardos Sándor: Kitekintés a katonai büntetőjog nemzetközi szabályozására. In: (Szabó Krisztián szerk.) Tanulmányok Dr. Kovács Andor professzor születésének 120. évfordulójára. Debrecen, 2004. 64. o.

²⁴² Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004.

²⁴³ Arne Willy Dahl: International trends in military justice. Forrás: International trends in military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. Forrás: <http://home.scarlet.be/~ismllw/new/2007-06-1-UK.pdf> (letöltés ideje 2007. 06. 22.)

gyakorlata irányából a polgári ellenőrzés alatt álló igazságszolgáltatási megoldások irányába haladnak. Ha nagyon le akarjuk egyszerűsíteni a katonai büntetőjogi rendszereket, akkor alapvetően két változatban kell gondolkodni. Az egyik, a még békeidőben is önálló szervezeti struktúrában működő katonai büntetőjogi és büntető-igazságszolgáltatási rendszer, a másik, pedig az erős civil kontroll alatt álló, az általános igazságszolgáltatás szervezeti struktúrájától el nem különülő rendszer. Ezutóbbi esetében meg kell jegyeznünk, hogy számos állam békeidőben teljesen lemondott az önálló katonai igazságügyi rendszer működtetéséről, míg más államokban a katonai büntető-igazságszolgáltatás csak erős civil felügyelet alatt létezik.

A fentieknek megfelelően a magunk részéről a katonai büntetőjog és büntető-igazságszolgáltatás egyes külföldi példáit aszerint osztályozzuk és vázoljuk fel, hogy azok milyen mértékben jelentenek önálló rendszert országaik büntető jogrendjén belül. Kiindulópontként azokat a példákat mutatjuk be, ahol önálló katonai büntetőjog vagy katonai büntető-igazságszolgáltatás nem létezik, azt követően vesszük számba a jelentős civil kontroll alatt lévő, de a katonai szakértelmet már önállóan és teljes körben megjelenítő rendszereket, míg legvégül az önálló katonai igazságszolgáltatási rendszerrel rendelkező államok gyakorlatát ismertetjük.

4.3. A katonai büntető eljárásjogi és igazságszolgáltatási rendszer hiánya

Az egyes katonai büntetőjogi rendszerek vizsgálata során szembeűnő, hogy a katonai büntetőjog teljes hiányáról csak azokban az országokban beszélhetünk, ahol állami fegyveres szerv nem működik. A katonai büntetőjog tágabb körébe ugyanis nemcsak – az alábbiakban látható módon több állam esetében nem alkalmazott – katonai büntető-igazságszolgáltatás tartozik, hanem a katonai jogsértő cselekmények (speciális katonai bűncselekmények) jogszabályi meghatározása is. Ez pedig többnyire még ott is megtalálható, ahol önálló katonai igazságügyi szervek és katonai büntetőeljárás nincsen. Minthogy azonban minden állam – még a Vatikán is – fenntart valamilyen reguláris alapon szerveződő fegyveres szervet (állami karhatalom, rendőrség, csendőrség stb.), a katonai büntető- vagy fegyelmi jog teljes hiányáról egyetlen ország esetében sem beszélhetünk. Még az is kijelenthető, hogy önálló katonai büntető vagy fegyelmi eljárás a legtöbb országban még akkor is létezik, ha a büntetőjogi felelősségre vonás legmagasabb szintjein önálló katonai büntető igazságszolgáltatási szervek nem járnak el. A katonai büntető-igazságszolgáltatás hiánya alatt a magunk részéről tehát azt értjük, ha az adott ország a belső jogszabályaiban egyébként meghatározott katonai

bűncselekmények elkövetése miatt nem katonai, hanem – mint bármely más deliktum esetén – általános igazságszolgáltatási hatóságok járnak el.

A katonai büntető-igazságszolgáltatást főleg európai országok mellőzik. Ennek elsődleges oka az Emberi Jogok Európai Bíróságának a katonai büntető-igazságszolgáltatási hatóságok pártatlanságára – angol és török ügyekre²⁴⁴ – vonatkozó ítéleteinek hatásában keresendők. Az egyes országokban megtalálható példák vizsgálatakor ugyanakkor nem lehet állítani, hogy azok mindegyike nélkülözi a katonai szakértelmet. Van olyan állam, amely a nyomozást leszámítva abszolút civil keretek között ítéli meg a katonai bűnügyeket, és találunk olyan országot is, amelynek igazságszolgáltatási rendszerében ugyan szintén nincsenek katonai hatóságok, de a katonákkal szembeni eljárásban a katonai szakértelem még az ítélezés során is megjelenik. Ennek megfelelően e csoportosításon belül további két osztály állapítható meg. Az egyikben a katonai szakértelem szinte teljes mellőzését tapasztalhatjuk, míg a másikban annak jegyei a katonákkal szembeni eljárásban felfedezhetők.

4.3.1. A katonai szakértelem viszonylagos hiánya

Belgiumban, Csehországban és Dániában a katonai büntetőjog csupán a fegyelmi jogra szorítkozik, a katonai deliktumok vizsgálata és tárgyalása civil igazságszolgáltatási hatóságok kompetenciájába tartozik. Mindhárom ország esetében szembetűnő, hogy egyfelől a civilezés egy fejlődési folyamat eredménye, korábban mindegyik állam alkalmazott önálló katonai igazságügyi szerveket, másfelől mindhárom országban az eljárásokat olyan hatóságok (ügyészek, bírák) folytatják le, akik főleg általános ügyeket tárgyalnak.

Belgiumban a Katonai Büntető Törvénykönyvet 1815-ben, a Katonai Büntető Igazságszolgáltatási Törvénykönyvet 1870-ben, míg a Katonai Büntetőeljárás Törvényt 1899-ben léptették hatályba.²⁴⁵ A XIX. században hozott katonai büntetőjogi törvények több módosítást megélve egészen 2004-ig maradtak hatályban, amikor is az emberi jogok katonai büntetőjogban való érvényesülése vizsgálatának eredményeként az évszázados múlttal rendelkező törvényekről megállapították, hogy azok ellentétesek az Emberi Jogok Európai Egyezményével. Így a katonai büntető-igazságszolgáltatásra vonatkozó szabályokat – igaz, csak békeidőben – felfüggesztették, és kimondták, hogy a katonai bűncselekményekről az általános büntetőeljárás szabályok szerint általános büntető bíróságok döntenek. Ez az

²⁴⁴ Például Findlay c. Egyesült Királyság (1997. 2. 27.), Wilkinson és Allen c. Egyesült Királyság (2001. 2. 6.) avagy Incal c. Törökország (1998. 6. 9.), Sürek és Özdemir c. Törökország (1999. 7. 8.)

²⁴⁵ A belga katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer történetéről lásd bővebben John Gilissen: Military Justice in Belgium. *Military Law Review* Vol. 1963. (1963) 83-106. o.

igazságügyi reform azonban nem jelentette a katonai büntetőeljárás hatóságok teljes megszüntetését, mivel továbbra is működik a katonai rendőrség, amely számos – pl. objektumvédelmi, katonai közlekedésbiztonsági vagy nemzetközi katonai rendészeti – feladata mellett a katonai fegyelmi eljárásokban, illetve a bűncselekmények felderítésében és nyomozásában is közreműködik.²⁴⁶

A katonai bűnügyek vizsgálata és elbírálása békeidőben, Dániában is a rendes bíróságok hatáskörébe tartozik, noha az ország önálló katonai büntető törvénykönyvvel rendelkezik.²⁴⁷ Emellett a nyomozási szakban katonai hatóságok is eljárnak, amelynek jogszabályi alapját az ún. Katonai Közigazgatási Törvény teremti meg. Szintén e kódex rendelkezik a katonai fegyelmi eljárásról is, amely önálló szankció- és jogorvoslati rendszerrel működik. A katonai büntetőeljárás megszüntetése ugyanis ebben az országban is a parancsnoki fegyelmi jog erősödését vonta maga után, amelynek eredményeként korábbi deliktumokat „fokoztak le” fegyelmi vétséggé, valamint meghagyták az előjáró kizárólagos feljelentési jogosítványát, amely a későbbi büntetőeljárás, így a civil igazságügyi hatóságok eljárásának alapvető feltételét jelenti.²⁴⁸

A katonai büntető-igazságszolgáltatás a volt szocialista tömb más országaihoz hasonló módon Csehszlovákiában is – egészen Csehország és Szlovákia különválásáig – önálló jog- és intézményrendszer szerint létezett. Csehországban az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás 1994. január 1-jén szűnt meg. A katonai bűnügyek feletti hatáskör ezt követően átszállt a regionális és a körzeti bíróságokra.²⁴⁹ A külön katonai igazságszolgáltatás megszüntetésének oka mögött meglepő módon nem a Belgium esetében tapasztalt emberi jogi kívánalmak érvényesítése volt a döntő érv, hanem az a megállapítás, miszerint a katonai büntető-igazságszolgáltatás a fennálló cseh alkotmányos jogrendszerbe nem illeszthető be. Ez azonban – cseh szakmai körökben is megerősített módon – az államalapítás során elhibázott lépésnek bizonyult, mivel egyrészt a katonai fegyelmi jog megtartásáért felelős katonai rendészeti hatóságon kívül a büntetőeljárás során nem érvényesül a szakszerűség, másrészt a katonák büntetőjogi felelősségre vonása az általános eljárási határidők szerint történik, és ez

²⁴⁶ Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 132. o

²⁴⁷ A jelenleg hatályos katonai büntető kódex 1973-ban lépett hatályba

²⁴⁸ Bjarne Bak: Traditions and future of the military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

²⁴⁹ Kardos Sándor: Kitekintés a katonai büntetőjog nemzetközi szabályozására. In: (Szabó Krisztián szerk.) Tanulmányok Dr. Kováts Andor professzor születésének 120. évfordulójára. Debrecen, 2004. 79. o.

nem felel meg a katonai eljárásoknál alapvetően fontos időszerűségi – azaz az ügyek gyors elbírálásához fűződő – követelményeknek.²⁵⁰

4.3.2. A katonai szakértelem megjelenése a civil büntető-igazságszolgáltatásban

A katonai bűnügyek általánosításával szembeni leggyakoribb érv, hogy az ilyen alapon lefolytatott büntetőeljárásban nem érvényesül a katonai szakértelem. Emellett – Richard D. Rosen szerint – a civil és a katonai igazságszolgáltatási érdekek között történeti ellentét – kölcsönös meg nem értés és antipátia – alakult ki, amelynek okaként elsősorban a katonai életből származó sajátosságok eljáráson belüli előtérbe helyezésének követelménye fogalmazható meg.²⁵¹ Azokban az országban azonban, ahol a katonai ügyeket is tárgyaló polgári igazságszolgáltatási szervek tekintettel vannak e sajátos viszonyokra, ez az ellentét feloldható. Ilyen tapasztalható Hollandiában, Finnországban és Norvégiában, amely államok ugyan a katonai bűnügyeket az általános eljárás keretébe szorították, azonban azok lefolytatása során nem nélkülözik teljes mértékben a katonai szempontokat.

Hollandiában a civil igazságszolgáltatástól teljesen elkülönülő katonai büntető eljárásjogi rendszer civilesítésének gondolata a hetvenes évek elején merült fel. Ennek egyik katalizátora volt, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága legelőször holland ügyekben foglalkozott a katonai büntetőjog szabályaival. Ahogy Kovács Péter írja, a katonai büntető- és fegyelmi eljárási jog tekintetében az Engel és társai c. Hollandia ügyben hozott ítélet volt az alapvető viszonyítási pont.²⁵² Ebben az 1976-ban lezárult perben a Bíróság ugyan kimondta, hogy minden állam hatáskörrel rendelkezik saját katonai fegyelmi rendszerének megszervezésére, és a Bíróság ennek vizsgálata során köteles figyelembe venni a katonai igazságszolgáltatás sajátosságait, mindazonáltal az adott államnak (jelen esetben Hollandiának) tekintettel kell lennie arra, hogy a büntető- vagy a belső jog értelmében ugyan fegyelmi eljárásként kezelt, de a nemzetközi szabályok szerint mégis büntetőeljárásként értelmezhető procedúra alá vont katona esetében biztosítani kell a tisztességes eljáráshoz, így különösen a bírósági eljáráshoz – ezen belül a nyilvánossághoz és a pártatlansághoz – kapcsolódó alapvető jogosítványokat. Az ennek hatására is beindult reformfolyamat végül –

²⁵⁰ Kovács Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok 35. szám. 370. o.

²⁵¹ Richard D. Rosen: Civilian Courts and The Military Justice System. *Military Law Review*. Vol. 108 (1985) 6-7. o.

²⁵² Kovács Péter: Fegyveres erők és emberi jogok. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata. *Acta Humana* 1997/28-29. szám 16. o.

időközben további, a Bíróságot megjárt ügyek²⁵³ hatására – elsőként a holland alkotmányban hozott jelentős módosítást azzal, hogy az 1983-tól nem tartalmazott a katonai bírósági rendszerre vonatkozó rendelkezést,²⁵⁴ majd 1991-ben a zárt rendszerben működő, önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás megszüntetésével záródott. A holland rendszer azonban a dán vagy a belga megoldásoktól abban tér el, hogy a bírósági tanácsok nem nélkülözik a szükséges katonai szakértelmet. A bírósági eljárás mind első-, mind másodfokon speciális tanács előtt zajlik, amely ugyan nemcsak katonákból, hanem civil tagokból is áll, de ezutóbbiak mind korábbi katonai bírák vagy ügyészek voltak.

A finn katonai bünvádi eljárási rendszert 2001-ben változtatták meg, amelynek eredményeként a vádhatósági feladatokat a katonai vádlóktól az általános vádhatóság kezébe adták. Ennek legfőbb indoka – Hollandiához hasonlóan – az volt, hogy kivédjék a katonai büntető-igazságszolgáltatási hatóságokat ért, legfőképp a tisztességes büntetőeljáráshoz fűződő kritikákat.²⁵⁵ A katonai bünvádi eljárás modellje Finnországban is meglehetősen hosszú folyamat eredményeként változott meg. Jukka Rappe történeti áttekintése szerint az orosz és svéd uralom alatt álló ország mindössze a XX. század második évtizedében alakíthatta ki önálló katonai igazságszolgáltatási rendszerét.²⁵⁶ Ez egészen a nyolcvanas évekig hadbíróóságok létén alapult, amely intézmények békeidőben való fenntartását 1983-ban szüntették meg. Napjainkban ugyan az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatásról Finnországban sem beszélhetünk, büntetőügyekben vád alapján civil bíróság jár el, a katonai szakértelem azonban – Hollandiához hasonlóan – itt sem tűnt el. Eleve erős a katonai előjáró fegyelmi jogköre, amely külön jogszabályon, a Katonai Fegyelmi Törvénykönyvön alapul. Az előjáró a tárgyalást megelőző vizsgálat során dönti el, hogy az adott jogsértést fegyelmi eljárásban bírálja el, vagy a civil igazságszolgáltatási szervek (így elsősorban az ügyész, illetve rajta keresztül a bíróság) elé tárja. A katonai büntetőeljárás a polgári intézmények ellenére önálló katonai tárgyú jogszabály, a Katonai Büntetőeljárási Törvény szerint zajlik.

²⁵³ Az Engel és társa c. Hollandia ügyben hozott ítélet nyomán a holland katonai joggyakorlatban megindult változtatások jelentős része nem tényleges jogszabályként, hanem ajánlások eredményeként és pusztán gyakorlatként intézményesült. Ezt azonban kevesellte a Bíróság, mivel a Duinhof és Duijf c. Hollandia, Van der Sluijs, Zuiderveld és Klappe c. Hollandia, De Jong, Baljet és van der Brink c. Hollandia ügyekben hozott ítéletekben továbbra is több kifogást fogalmazott meg a katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatban.

²⁵⁴ Third periodic report of the Netherlands to the Human Rights Committee. United Nations document CCPR/C/NET/99/3. 25 august 2000. paragraph 102.

²⁵⁵ Vö. Arne Willy Dahl: International trends in military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. Forrás: <http://home.scarlet.be/~ismllw/new/2007-06-1-UK.pdf> (letöltés ideje 2007. 06. 22.)

²⁵⁶ Jukka Rappe: A brief history and visions of future of military justice in Finland. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

Ennek akkor van helye, ha a katona²⁵⁷ – a Büntető Törvénykönyv 45. fejezetében lefektetett – katonai, avagy súlyosabban minősülő köztörvényes bűncselekményt (emberölés, rablás stb.) követett el, illetve, ha az eljárás tárgya a katonai szolgálat megtagadásával van összefüggésben. Az ügyész a vádat speciális, civil és katonai bírákat egyaránt magában foglaló bírói tanács előtt képviseli. A katonai szakértelem a perorvoslatok során is jelen van, mivel a fellebbviteli bíróságok mindegyikében kötelező katonai bírát is jelölni a tárgyaló tanácsokba. Mindezek alapján állítható, hogy bár a finn katonai büntető-igazságszolgáltatás civil hatóságok előtt zajlik, az ún. előzetes vizsgálat katonai hatóságok általi lefolytatása, illetve az eljáró bíróságok katonai tagjai révén, nem beszélve az önálló eljárási szabályokról, a katonai szakértelem és specialitás nem hiányzik a rendszerből.

Békeidőben Norvégiában sem működik önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás.²⁵⁸ A háborús időszakon kívül az általános bíróságok járnak el a katonákkal (a norvég fegyveres erők, a hadsereg, a haditengerészet, a külföldön szolgáló katonai alakulatok tagjaival) szemben. A katonai büntető-igazságszolgáltatás megszüntetése is egy igazságügyi reform következtében alakult át a múlt század kilencvenes éveiben. Ennek eredménye az lett, hogy a korábbi katonai bíróságok hatáskörét civil bíróságok vették át. Emellett azonban az Igazságügyi Minisztérium alárendeltségében továbbra is létezik egy speciális ügyészi intézmény, amely a katonai büntetőügyekre jelentős hatással van. Ennek előnye egy norvég szakértő Gunnar Johnsen szerint az, hogy a katonai bűnvádat olyan személy képviseli, aki független a parancsnoki lánctól, de egyúttal része a katonai szakmai folyamatoknak, mivel törvényességi felügyeletet lát el a katonai fegyelmi jog gyakorlása felett.²⁵⁹

4.4. A katonai büntető-igazságszolgáltatás atipikus (kvázi) lehetőségei

A katonai büntető-igazságszolgáltatás látszólagos hiányáról beszélhetünk azoknál az országoknál, ahol a katonai büntetőhatalom ugyan nem jelenik meg az általános igazságszolgáltatás szintjén, de a fegyelmi jog olyan speciális szabály- és szervezeti rendszer

²⁵⁷ Finnországban a katona büntetőjogi fogalma nemcsak a Finn Hadsereg katonai állományú tagjára, hanem a katonai tanintézetek hallgatóira, az önkéntesekre és a határőrség (frontier guard) tagjaira is kiterjed.

²⁵⁸ Ivor Follestad szerint a büntető igazságszolgáltatás háborúban katonai, békeidőben polgári szabályok szerint működik, de a fegyelmi jog mindig a katonai joghoz tartozik. Vö: Ivor Follestad: *Aperçus sur le droit pénal, la procédure criminelle et le droit disciplinaire militaires en Norvège*. In *Recueils de la Société Internationale de Droit Pénal Militaire et de Droit de la Guerre*. Strasbourg, 1960. 169. o.

²⁵⁹ Vö. Gunnar Johnsen: *Trends in Norwegian military jurisdiction*. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

szerint működik, amely más államok esetében csak az önálló katonai büntetőeljárás keretében képzelhető el.

A II. világháborút vesztesként záró Ausztriában az önálló katonai jogalkotást maga az osztrák alkotmány 84. §-a zárja ki azzal, hogy kimondja: a háború idején kívül a katonai jogrendszer nincs hatályban. Walter Hirsch szerint e rendelkezés azonban nemcsak azt jelenti, hogy a katonai jog békeidőben nem létezik, hanem azt is, hogy háborún kívül még a háború idejére sem lehet katonai jogszabályokat alkotni.²⁶⁰ Ennélfogva Ausztria sem békeidőben, sem háborúban nem rendelkezik katonai igazságszolgáltatási (katonai bírói és ügyészi) szervvel, illetve olyan jogi szabályozással vagy elméleti koncepcióval, amely lehetőséget biztosítana a katonai intézményeknek vagy parancsnokoknak a katona tárgyaláson kívüli megbüntetésére. Ausztriában azonban mindig is jellemző volt az önálló katonai büntetőjogi rendszer. Ennek számos emlékét a magyar történelemben is láthatjuk, hiszen a török és kuruc időket követően a Magyar Királyságban egészen a XX. század elejéig a Habsburg császári jog volt az uralkodó forrás. Az Osztrák Köztársaságban napjainkban is van – 1970. óta hatályos – katonai büntetőtörvénykönyv, amely kizárólag katonai deliktumokat tartalmaz. Önálló katonai büntetőeljárás azonban nem létezik, a katonai bűnelkövetőket az általános bíróságok vonják felelősségre, mint ahogy a vádat is civil államügyész képviseli.

A specialitás egyedül a fegyelmi jog gyakorlata során jut kifejezésre. Ennek legfőbb jogforrása a katonai fegyelmi kódex, amely a katonai büntetőtörvényben nem részletezett jogsértéseket (kihágásokat) rendeli büntetni. A katonai fegyelmi eljárást az illetékes parancsnokok kezdeményezik és folytatják le. Jelentősebb megítélésű ügyek esetén pedig három, a Védelmi Minisztériumban e célra kinevezett katonából (köztük legalább egy, a fegyelmi bírói tanács elnöki feladatait ellátó tisztből) álló ún. katonai fegyelmi bíróság jár el. Ebben az esetben a vádlottnak nincs lehetősége a parancsnoki fegyelmi és a fegyelmi bírósági eljárás között választani.

A katonai fegyelmi eljárás során szankció az eljárás alá vont személy státusától függően szabható ki:

- Sorozott állományú katonával szemben rendreutasítás, a jövedelem 15 %-áig terjedő pénzbírság, legfeljebb tizennégy napig terjedő elzárás,²⁶¹ előléptetési tilalom vagy lefokozás;

²⁶⁰ Vö. Mag. Walter Hirsch: The Austrian System of Military Law is a System Without a military jurisdiction. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

²⁶¹ Bár az Osztrák Alkotmánybíróság egy 1987. évi határozatában megszüntette békeidőben a szabadságvesztést mint fenyítési szankciót, a sorozott állománnyal szemben a 14 napot nem meghaladó kaszárnyafogság továbbra is kiszabható. Vö. Roland Miklau: Austria, principles of criminal procedure and their application in disciplinary proceedings. *Revue internationale de droit pénal*. Vol. 2-3. 2003. 794. o.

- Hivatásos katonával szemben rendreutasítás, a jövedelem 35 %-áig terjedő pénzbírság, előléptetési tilalom, lefokozás és szolgálati viszony megszüntetése;
- Nyugállományba vonult hivatásos katonával szemben rendreutasítás, a jövedelem 35 %-áig terjedő pénzbírság, valamint a szolgálati nyugdíjjal összefüggő kedvezmények elvesztése alkalmazható.

A fentiek mellett a katonai fegyelmi jog minden katonára egységes szankciórendszert rendel katonai műveletek idejére. Ilyen a rendreutasítás, a jövedelem 20 %-áig terjedő pénzbüntetés, a legfeljebb huszonegy napig terjedő kaszárnyafogság, a legfeljebb tizennégy napig terjedő fegyelmi őrizet és fegyelmi fogság, illetve az előléptetési tilalom és a lefokozás.

A katonai fegyelmi eljárás során minden eljárás alá vont személynek van jogorvoslati joga. A parancsnok által meghozott ügydöntő határozattal szemben a katonai fegyelmi bírósághoz, a katonai fegyelmi bíróság által hozott döntéssel szemben pedig a másodfokú katonai fegyelmi bírósághoz lehet fellebbezni. A fellebbezés szuszpenzív, az elsőfokú határozatra nézve halasztó hatályú. A másodfokú katonai fegyelmi bíróság is csak katonákból álló fórum, amelynek elnökének már nem pusztán tisztnek kell lennie, hanem jogvégeztenek is. Mielőtt az ügyet a másodfokú fegyelmi bíróság elbírálná, az eljárást kezdeményező parancsnoknak jelentést kell tennie az eljárás lefolytatásáról, illetve annak kezdeményezésének körülményeiről.

A német katonai-büntetőigazságszolgáltatás a szász és a porosz hagyományoknak köszönhetően figyelemre méltó múltra tekint vissza.²⁶² Az erős parancsnoki fennhatóságon és az általánostól elkülönülő katonai igazságügyi szerveken alapuló katonai büntető- és fegyelmi jog talán nem meglepő módon az egyes világháborúkat követő lefegyverzési kötelezettség teljesítése miatt szorult csak vissza. Igaz, amíg az I. világháborút követően eltörölt katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszert a Harmadik Birodalom 1933-ban visszaállította, addig hasonló restitúció a II. világháborút követően egészen napjainkig nem következett be.²⁶³

Ez azonban nem jelenti azt, hogy Németországban ne beszélhetnénk egy önálló rendszer szerint működő katonai igazságszolgáltatásról. Ahogy Kovács Tamás megállapítja annak ellenére, hogy a katonai bírászkodás elnevezés megszűnt, és az ilyen jellegű büntető jogalkalmazás 1955. óta valóban szorosan kötődik az egységes igazságszolgáltatáshoz, a német jogrend nem tagadta meg annak az igénynek a kielégítését, amelyet a haderő az

²⁶² Friedhelm Krueger-Sprengel szerint a német katonai büntetőjog egészen I. Ottó szász király koráig, 917-ig vezethető vissza. Vö. Friedhelm Krueger-Sprengel: *The German Military Legal System*. *Military Law Review* Vol. 57. (1972) 17. o.

²⁶³ Schultheisz Emil: *A német katonai büntetőjog vázlatja*. Különlenyomat a Magyar Katonai Szemle 1937. április 4. számából. Budapest, 1937. 1. o.

alakulatokhoz minél közelebb telepített fegyelmi és büntető igazságszolgáltatás iránt támasztott.²⁶⁴ Ez jelenleg Németországban úgy valósul meg, hogy bár az önálló katonai büntetőtörvénykönyvben deklarált bűncselekmények elbírálására békeidőben csak általános büntetőeljárási hatóságok jogosultak, állandó katonai – quasi – igazságügyi szervekként ún. csapatbiztonsági bíróságok és katonai ügyészségek működnek, amelyek ugyan elsősorban fegyelmi jellegűek, mindemellett azonban nem jelentéktelen joghátrányok kiszabására jogosultak.²⁶⁵

A csapatbiztonsági bíróságok azontúl, hogy elbírálják a fegyelmi ügyeket és panaszokat, még hatáskörükben vizsgálják a legtöbb katonai vétséget, a köztörvényi bűncselekmények közül pedig a kisebb értékre elkövetett lopást vagy a könnyű testi sértést. A csapatbiztonsági bíróságok eljárásának alapja a katonai fegyelmi törvény, amely nemcsak a parancsnoki büntető-fegyelmi eljárás szabályait tartalmazza, hanem meghatározza azt is, hogy melyek azok a katonai rendet már fokozottabban sértő bűncselekmények, amelyekkel szemben már a polgári igazságszolgáltatás keretében kell fellépni.²⁶⁶ Ettől függetlenül mind az osztrák, mind a német katonai fegyelmi rendszerre igaz a megállapítás, hogy valójában ebben a két országban a máshol (pl. hazánkban) katonai bűncselekménynek minősülő fegyelemsértéseket vagy kihágásokat nem katonai büntető-, hanem fegyelmi eljárásban keretében bírálják el. Ez pedig valójában a katonai jogsértések dekriminalizálását jelenti, nem pedig a katonai fegyelmi jogkör lehetőségének a hiányát. Kvázi katonai büntető-igazságszolgáltatásról beszélhetünk még akkor is, ha az egyfelől nem része a rendes igazságszolgáltatási rendszernek, másfelől a civil igazságszolgáltatásnak van hatásköre a katonai fegyelmi vétségeknél súlyosabb magatartások (bűncselekmények) megítélésére.

4.5. A katonai büntető-igazságszolgáltatás mint a civil igazságszolgáltatási rendszer különös megvalósulási formája

A katonai büntető-igazságszolgáltatás kompromisszumos megvalósulási formájának tekinthető az a megoldás, amely szerint az nem teljesen különálló, zárt rendszerként, hanem az általános igazságszolgáltatás részeként működik. Ez a modell egyszerre kíván megfelelni a katonai életviszonyokban bekövetkezett jogsértések elbírálásához szükséges specialitáshoz

²⁶⁴ Kovács Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok* 35. szám. 378. o.

²⁶⁵ Kardos Sándor: Kitekintés a katonai büntetőjog nemzetközi szabályozására. In: (Szabó Krisztián szerk.) *Tanulmányok Dr. Kovács Andor professzor születésének 120. évfordulójára*. Debrecen, 2004. 65. o.

²⁶⁶ Vö. RDir J. Heinen: *Die Rechtspflege in der Bundeswehr – Eine Kurzübersicht*. Bundesministerium der Verteidigung, 2005.

fűzött követelményeknek, illetve a katonai zárt rendszerrel szembeni, főleg a tisztességes eljáráshoz kapcsolódó hiátus okán meglévő civil bizalmatlanság enyhítésének. Katonai berendezkedéstől és kontinentstől függetlenül számos ország (köztük Magyarország) választotta ezt az utat. Az alábbiakban Európából a francia, az ír, a lengyel, a szlovák és a román, míg Afrikából a kongói és a dél-afrikai példákat mutatjuk be. Mindegyik modell közös jellemzője, hogy a katonai bűnügyeket nem rendes hatóságok és igazságszolgáltatási szervek bírálják el, hanem egyfajta szakhatóságokként, speciális katonai hatóságok, amelyek azonban az általános jogalkotás hatálya alá tartozva, az általános igazságszolgáltatási rendszerbe illeszkedve járnak el.

4.5.1. Az európai modellek

Ha a katonai büntetőjog és büntető-igazságszolgáltatás európai fejlődését áttekintjük, azt látjuk, hogy a katonai büntetőjog minden európai állam jogfejlődésére hatással volt. A katonai deliktumok feletti ítélkezésre a katonai közösségen belüli szokás és a bajtársi ítélkezés ugyanolyan jelentőséggel bírt, mint a legfőbb hadúr által felállított hadi törvényszékek. Később e zárt igazságszolgáltatási rendszer a polgári hatalom által is ellenőrizhetővé vált, így alakult ki, és vált a későbbiekben más kontinensek számára is példaként a katonai büntető-igazságszolgáltatás vegyes, szakmailag elkülönült, de civil kontroll alatt lévő modellje.

A francia katonai büntető-igazságszolgáltatás csírái már a XII. században, VI. Fülöp uralkodása idején megmutatkoztak, míg intézményesített formái XVI. Lajos korában alakultak ki. Az első hadbírószéket 1661-ben állították fel, a katonai büntetőeljárás kezdetleges szabályait pedig 1665-ben fektették le.²⁶⁷ A katonai büntető-igazságszolgáltatás történelmi hagyományai hosszú évszázadokon keresztül egy sajátos, a hadurak, később a katonai parancsnokok fennhatósága alá tartozó, zárt rendszert jelentett. Ennek értelmében a francia hadseregben nem szerveztek az igazságügyi szolgálatra külön – jogászokból álló – szervezetet, a katonai törvényszéki eljárásra katonatisztek voltak felhatalmazva.²⁶⁸ Ez volt jellemző a monarchikus államberendezkedésre, a forradalmak idejére, de Napóleon császárságára is.²⁶⁹ Jelentősebb változás e téren 1982-ben következett be, amikor békeidőre

²⁶⁷ Jean Pariselle: Jean Pariselle: La justice militaire française à la lumière de son histoire. In: Revue de droit militaire et de droit de la guerre. XIX-3-4. Brussels 1980. 291. o.

²⁶⁸ Gábor Gyula: Külföldi katonai igazságszolgáltatás. In: Márkus Dezső (szerk.) Magyar Jogi Lexikon. IV. kötet. Pallas. Budapest, 1903. 561. o.

²⁶⁹ A francia katonai büntetőeljárás a legszélesebb nyilvánosságot a Dreyfus ügyben kapta, amelynek következtében – főleg a terhelt eljárási jogosítványainak biztosítása tekintetében újra kellett értékelni az egész

vonatkozóan megszüntették a katonai bíróságokat, ami nem jelentette a katonai bíróságok teljes felszámolását, mivel kizárólagos illetékességgel létrehozták a külföldön szolgáló katonai alakulatok igazságügyi fórumait, valamint francia területen a rendes bíróságokon belül ún. szakbíróságok alakultak. 1999-ben egy újabb átszervezés következtében a külföldön elkövetett katonai bűnügyeket a Párizsi Hadbíróságra utalták, ahonnan a fellebbezést már rendes bíróságokhoz nyújthatták be. Napjainkban a francia katonai büntető-igazságszolgáltatás erős civil ellenőrzés alatt áll, az eljárás szabályai nem térnek el a rendes büntetőeljárástól, ugyanakkor a katonákra vonatkozó speciális rendelkezések miatt a katonai sajátosságok érvényesülnek.

A volt szocialista országok közül Lengyelországban napjainkban is létezik önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás, amely intézményeinek történeti gyökerei a XVI. századig, pontosabban 1581-ig nyúlnak vissza. Ekkor a magyar katonai büntetőjog történelmében is kiemelkedő személyiség, Báthory István uralkodott, aki törvényben rendelkezett egy új intézmény a „profos generalis” létrehozásáról, aki a katonai fegyelmi kérdésekben mint vádhatóság járt el.²⁷⁰ Az eltelt évszázadokban a katonai büntető-igazságszolgáltatás megszüntetésére ugyan voltak kísérletek,²⁷¹ de a katonákkal szembeni sajátos büntetőjogi szabályok továbbra is megmaradtak. A katonai büntető-igazságszolgáltatási intézményeket is csak 1975-ben változtatták meg. Az addig az időpontig a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségében helyőrségi, területi és országos szinten működött hadbíróságok beolvadtak a rendes igazságszolgáltatási rendszerbe, annak külön intézményeikként dolgoztak tovább. Az 1998. szeptember 1-jétől hatályban lévő új büntető anyagi jogi és eljárásjogi törvények az általános szervezeti rendszeren belüli elkülönülést továbbra is fenntartják. Katonai bűnügyekben katonai ügyészek járnak el katonai bíróságok előtt. Ez utóbbiak legalacsonyabb fokán a helyőrségi bíróságok állnak. Magasabb szervezeti egységet jelentenek a kerületi bíróságok, míg a legmagasabb szintet a Legfelsőbb Bíróság jelenti, amely hatáskörénél fogva ugyanolyan ráhatással bírhat a katonai büntetőügyekre, mint a civilekre.

Szlovákiában szintén felmerült az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás cseh példára történő megszüntetésének a koncepciója. A szakmai és elméleti vitáknak azonban

rendszert. Vö. Gerald L. Rock: An Introduction to the Military Justice in France. *Military Law Review*. Vol. 25. (1964) 128. o.

²⁷⁰ Vö. Zbigniew Rzepa: History, Tradition and Future of the Polish Prosecutor Office and Judiciary. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

²⁷¹ Ennek elméleti alapja Teofil Lasko szerint az volt, hogy a szocializmusban a katona nem különíthető el a nép többi tagjától, így a katonai büntetőjogi szabályok sem a népi büntető-igazságszolgáltatási rendszertől. Vö. *Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations*. International Commission of Jurists. 2004. 316. o.

pusztán annyi eredménye lett, hogy az ún. bársonyos forradalmat követően a rendvédelmi szervek tagjait kivonták a katonai büntetőeljárás hatálya alól. Ennek hátrányos, leginkább a folyamatban lévő büntetőeljárások lelassulásában megmutatkozó hatásai azonban azt kívánták meg, hogy a szlovák jogalkotó – felülvizsgálva korábbi döntését – a katonai büntetőhatalom kompetenciáját visszaállította a rendvédelmi testületekre vonatkozóan is.²⁷² Katonai bűnügyekben az ügyészség és bíróság tagjai katonák, de nem pusztán a katonai büntető-igazságszolgáltatási, hanem az általános ügyészi és bírói testületek részei is. Mindezekre tekintettel megállapítható, hogy a szlovák katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer az általános ügyészi és bírósági szervezeti rendszeren belül, speciális elemenként működik. Nem tartozik a hagyományos értelemben vett katonai parancsnoki láncba, az eljárás függetlensége a büntetőjogi értelemben vett katonák – a fegyveres erők, a börtönügyi és igazságügyi testület, a nemzetbiztonsági hivatal, a szlovák információs szolgálat, a vámórség, valamint a küldő országok fegyveres erői tagjai és a hadifoglyok – által elkövetett bűncselekmények tekintetében biztosítható.²⁷³

Az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás Romániában is katonai bíróságokon – az általános hatáskörrel bíró területi, a mind első- és másodfokon is eljáró fellebbviteli katonai bíróságokon, valamint a csak perorvoslati fórumként működő Legfelsőbb Bíróság Katonai Osztályán – alapul. A katonai büntetőeljárás hatálya meglehetősen tág, nemcsak a katonák által elkövetett bűncselekményekre, hanem polgári személyekre is kiterjed. A civil terheltek vagy a katonai szolgálatot megtagadókból, vagy a nem katonai állományban szolgáló polgári alkalmazottakból kerülhetnek ki. A katonai ügyészek és a katonai bírák egyaránt tagjai az ügyészi, illetve a bírói testületnek, de emellett hivatásos katonák is, ennél fogva illetményüket a Honvédelmi Minisztériumtól kapják. Ez a szervezeti önállóság azonban csak látszólagos, mivel, ahogy azt Viorel Siserman kifejti, mindegyik hatóság az általános igazságszolgáltatási fórum része, ugyanakkor szakmai függetlenséggel rendelkezik.²⁷⁴

²⁷² Anton Fábry: A katonai igazságszolgáltatás múltja, jelene és jövője Szlovákiában. 2007. (kézirat). Megjegyzendő azonban, hogy 2008. februárjától a rendvédelmi szervek tagjai ismételen kikerültek a katonai büntetőeljárás hatálya alól.

²⁷³ Mikulas Gardeczky: A katonai ügyészség tevékenységét érintő változások a Szlovák Köztársaság jogi rendszerében. *Ügyészek Lapja*. 2005/6. szám 56-57. o.

²⁷⁴ Viorel Siserman: Traditions, actuality and perspectives of the Romanian military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

4.5.2. Az afrikai példák

A fekete kontinens országában a katonaság mind a mai napig az állami irányítás, sőt mondhatni a mindenkori elnöki hatalom megtartásához szükséges erőszak elsődleges eszköze.²⁷⁵ Ritka az olyan ország, ahol – főleg az általános társadalmi béke miatt – a katonai életviszonyokat a polgári társadalom felügyeli. Ilyen állam például Kongó és a Dél-Afrikai Köztársaság, ahol a katonai büntető-igazságszolgáltatás sem jelent zárt rendszert, az a civil igazságszolgáltatás része.

Kongóban a katonai büntető-igazságszolgáltatás a katonai büntető törvénykönyvön és az igazságügyi szervezetekről szóló törvényen alapul.²⁷⁶ Az országban egyfajta vegyes rendszer működik, amelynek alapvető hatóságai az önálló katonai bíróságok, a katonai nyomozó hatóságok és a katonai ügyészi szervezet. A külön hatóságok mellett ugyanakkor az általános bíróságoknak is jelentőségük van a katonai ügyek elbírálásában, mivel a perorvoslatokat már nem önálló katonai, hanem általános bíróságok katonai osztályain bírálják el. Az általános igazságügyi szerveken belül a katonai ügyekkel foglalkozó bírák katonák, de a katonai és az általános hatóságok közötti esetleges hatásköri összeütközés feloldására a Legfelsőbb Bíróság jogosult.

Külön katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer működik Dél-Afrikában is, ahol annak sajátos létjogosultságát az állam alkotmánybírósága is megerősítette.²⁷⁷ A katonai igazságügyi rendszer sajátos jogforráson, elsősorban a Katonai Fegyelmi Szabályzaton alapul, amely egyszerre tartalmaz anyagi és eljárásjogi rendelkezéseket. Szervezeti kereteket tekintve legalacsonyabb szinten a helyi illetékességgel rendelkező katonai bíróságok találhatóak, amelyek felett a Fellebbviteli Bíróság és a Katonai Igazságügyi Tanács működik. Az apartheid eltörlését követően Dél-Afrikában is felmerült a katonai bíróságok függetlenségének és pártatlanságának kérdése. E tekintetben az ország kiemelt figyelmet fordított az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatára, és annak megfelelően alakította ki az egyes katonai igazságügyi szervek eljárási kompetenciáit. Ennek megfelelően a katonai igazságügyi alkalmazottak – legyenek akár bírák, ügyészek vagy ügyvédek – eljárásuk során kizárólag a vonatkozó jogszabályoknak, így elsősorban az Alkotmánynak vannak alárendelve.

²⁷⁵ Az afrikai háborús konfliktusokról lásd bővebben Lukács János: Fegyveres konfliktusok etnikai vonatkozásai a Szaharától délre. *Kisebbségkutatás Szemle*. 1999. 1. szám. Forrás: http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_1999_01/cikk.php?id=49 (letöltés ideje: 2007. 06. 22.)

²⁷⁶ Military jurisdiction and international law. *Military courts and gross human rights violations*. International Commission of Jurists. 2004. 248. o.

²⁷⁷ Marita Carnelley: *The South African Military Court System – Independent, Impartial and Constitutional?* *Scientia Militaria*. Vol. 33. No. 2. 2005.

4.5.3. Pravoszláv gyökerű példák mint a katonai büntető (szak) igazságszolgáltatás sajátos formái

Az egykori Szovjetunió utódállamaiban a hadsereggel nem rendelkező országok kivételével általánosnak mondható az önálló, ámde az általános igazságszolgáltatási intézményrendszeren belül működő katonai büntető-igazságszolgáltatás fenntartása. Ugyan több országban is felvetődött annak megszüntetése, vagy hatáskörének jelentős csökkentése – Kovács Tamás szerint például Oroszországban erre a politikai átalakulás kezdetén elsősorban a katonanyák mozgalmának kezdeményezésére történtek kísérletek²⁷⁸ –, a katonai vezetés ezt rendszerint mindenhol meg tudta akadályozni. Az orosz katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer működtetésének sajátosságát az adja, hogy az orosz hadsereg mind belföldön, mind más utódállamokban számos kihelyezett helyőrséget tart fenn. Ezeken a zárt területeken bármilyen polgári hatóság eljárása elképzelhetetlen. Ennélfogva a katonai büntetőjogi szabályok és intézmények fennhatósága ilyen rendkívüli körülmények között civilekre is kiterjednek. Emellett a katonai bírósági rendszer szinte változatlan szervezet keretében látja el feladatát napjainkban is, és a katonai ügyészi szervezet is megtartotta sajátos pozícióját az egységes ügyészi szervezeten belül.²⁷⁹

Az orosz és a szovjet hatás alatt kifejlődött ukrán katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer is megtartotta önállóságát. Ukrajnában a katonai igazságügyi szervek megszüntetésének gondolata azért merült fel, mert – ahogy azt Valeriy Vilenovych Kryvonos állítja – a katonai bírák és ügyészek legfőbb hiányossága a hivatalos személyi státuszukban keresendő.²⁸⁰ Ez a státusz azonban manapság már nem tekinthető nagy hátránynak, mivel a katonai ügyek civil igazságszolgáltatás fennhatósága alá vonásával kapcsolatos kezdeményezésekkel ellentétesen Ukrajnában a katonai büntetőhatóságok hatáskörét polgári (légi katasztrófához kapcsolódó) bűnügyek kivizsgálására is kiterjesztették.

²⁷⁸ Kovács Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok* 35. szám. 367. o.

²⁷⁹ Sergey Fridrinskiy: Military Office of Prosecutor in Russia. The history and the present. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

²⁸⁰ Valeriy Vilenovych Kryvonos: Military Justice in Ukraine. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

4.6. Az önálló, a civil igazságszolgáltatástól elkülönülő katonai büntetőjogi rendszerek

A katonai büntető-igazságszolgáltatás legzártabb modelljét a civil igazságszolgáltatástól – legfeljebb a legfelsőbb igazságszolgáltatási hatalom fennhatóságát kivéve – elkülönülő, az önálló kodifikációs és szervezeti rendszerrel rendelkező típusa jelenti. Ez alapvetően a gyarmatosításban is élenjáró angolszász és újlatin európai államok (Anglia, Spanyolország és Olaszország) hatása révén alakult ki világszerte. Emellett beszélni kell azokról az országokról is, ahol a katonaság mind a mai napig jelentős állami tényezőt jelent, így katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszerük is önálló szervezeti struktúrában működik. Ilyet tapasztalhatunk a volt szocialista országok katonai nagyhatalmai esetében, Oroszországban és Ukrajnában, valamint Ázsiában Dél-Koreában, illetve egyes afrikai államok gyakorlatában.

4.6.1. Az angolszász rendszerek

Az angolszász rendszer modellalkotó államában, az Egyesült Királyságban – noha az első hadbíró (Marshall) 1666-ban nevezték ki – a békeidőben is működő állandó hadbíróóságok felállítása az ún. Mutiny Act-hez kötődik, amelyet 1869-ben fogadott el a Brit Parlament. Minthogy e bíróságok elsődleges hatáskörébe a lázadás és a szökés (dezertálás) tartoztak, ezért nevezték el a fenti törvényt is „Lázadás Törvénynek”.²⁸¹ Ezzel az Egyesült Királyságban két katonai igazságügyi rendszert vezettek be, az egyik békeidőben, brit földön a Mutiny Act rendelkezései, a másik pedig háború idejére a katonai igazságügyi törvény hatálya alá tartozott.

A brit katonai büntető-igazságszolgáltatás hosszú időn keresztül az illetékes parancsnok büntető-fegyelmi hatalmán alapult. A parancsnoki felelősség mind a normasértés felismerése, mind az eljárás lefolytatása során fokozott volt, a kisebb szabályszegést rendszerint fegyelmi eljárás keretében bírálta el, míg nagyobb horderejű ügyek esetén ő rendelkezett a büntetőeljárás lefolytatására hivatott hatóság összehívásának, és az általuk hozott határozat jóváhagyásának jogával (convering authority). A bírói út tehát még a bűncselekmények elbírálása esetén sem volt alapvető követelmény, és ehhez párosult a jogorvoslat hiánya is.²⁸² A brit katonai büntető eljárásjogi rendszer e miatt azonban számos pontban sértette az Emberi Jogok Európai Egyezményét és leginkább a független

²⁸¹ Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 341. o.

²⁸² Peter J. Rowe: Military Justice within the British Army. Military Law Review. Vol. 94. (1981) 108. o.

bíróságokkal szemben támasztott követelményeket. Az Emberi Jogok Európai Bírósága több elmarasztaló határozatot is hozott, amelyek közül a legismertebb ún. Findlay ügyben azt állapította meg, hogy nem lehet független bíróságról beszélni akkor, amikor a katonai bírósági eljárást kezdeményező tiszt a vádhatósággal is közeli kapcsolatban áll, egyúttal a bíróságot alkotó tisztek hivatali felettese is. Bár e nemzetközi kritika miatt joggal merült fel egy katonai büntető-igazságügyi reform igénye, a változtatási javaslatok – Grád András szerint – nem hoztak megfelelő eredményt, mivel további elmarasztaló ítéletek születtek.²⁸³

A brit és az európai rendszer kollíziójának egyik kulcspontját Bárd Károly a büntető vád fogalmának autonóm értelmezésében látja. Ami egy állam nemzeti joga szerint csak fegyelemsértés, ennél fogva fegyelmi eljárás, az a nemzetközi standardok szerint valójában bűncselekmény és büntető vádeljárásra tartozik.²⁸⁴ Ez abban a kívánalomban merül ki, hogy nem minden katonai normasértés vizsgálható fegyelmi eljárásban. A brit katonai igazságszolgáltatási rendszer azonban a gyors változásra már csak azért is képtelen, mert az erős hagyománytisztelet nem tudja befogadni azt a követelményt, hogy katonával szemben civil igazságügyi szervek járjanak el. Ezért egy köztes megoldás született, amelynek eredményeként létrehozták a katonai parancsnoktól független vádhatóságot, és a parancsnok büntető-fegyelmi jogköréhez, az eljáró hatóság összehívására és a döntés jóváhagyására vonatkozó hatáskört megszüntették.²⁸⁵ Az Egyesült Királyságban viszont továbbra is önálló katonai igazságszolgáltatási hatóságok működnek. Ezt önálló törvény szabályozza, amelyről a londoni parlament mindkét háza évente szavaz, és amelyet öt évente felülvizsgál. Erre – Humpfrey Morrison szerint – azért van szükség, mert a parlament ragaszkodott ahhoz, hogy a kormány ilyen ellenőrzés nélkül ne rendelkezzen a fegyveres haderőről.²⁸⁶

A szintén a common law hagyományain felépülő, de önálló alkotmánnyal rendelkező Írországból mind az 1922. évi, mind a későbbi, 1937-ben hatályba lépett alaptörvény elvi éllel szögezte le, hogy a katonai jog hatálya alá tartozó személyek által a katonai jogszabályok megsértésével elkövetett jogsértések elbírálására katonai törvényszékek állíthatók fel.²⁸⁷ Ez a szabály Írországból is egy autonóm büntető-igazságszolgáltatási rendszer kiépítését biztosította, amely annyira zárt volt, hogy 1983-ig még a belső jogorvoslati rendszer sem

²⁸³ Grád András: A Strasbourgi Emberi Jogi Bírászkodás Kézikönyve. Strasbourg Bt. Budapest, 2005. 241. o.

²⁸⁴ Bárd Károly: Emberi Jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest, 2007. 110. o.

²⁸⁵ Venczl László: A katonai parancsnok büntető hatalma és a strasbourgi joggyakorlat. Szakdolgozat. ELTE Európai Jogi Szakjogász képzés. Budapest, 2001. 13. o.

²⁸⁶ Humpfrey Morrison: Presentation on the traditions of the modern military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

²⁸⁷ Tony McCourt: Traditions and future of Military Justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

működött. Ennek megváltoztatásához – Angliához hasonlóan – az Emberi Jogok Európai Bíróságának a Findlay ügyben hozott döntése kellett, amelynek eredményeként az ír rendszert hozzáigazították az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez. Ez azonban nem jelentette azt, hogy Írországbán a katonai bíróságok nemzeti önállósága megszűnt volna. A katonai rendre kevésbé veszélyes jogsértések elbírálása továbbra is parancsnoki jogkörben maradt, de a terhelt előtt megnyílt az út a bíróság felé is. Ennek megfelelően katonai bíróság abban az esetben jár el, ha a terheltet vagy csak fegyelemsértéssel gyanúsítják, de ő a bíróság előtti tárgyalást választotta, avagy az illetékes parancsnok diszkrecionális jogkörében az ügyet eleve a bíróság elé utalta. A katonai bíróság előtt a vádat a katonai ügyész képviseli, a bíróság ítéletével szemben pedig a fellebbviteli bírósághoz lehet fellebbezni, amelynek tagjai azonban már nem katonai, hanem civil bírák.

A brit tradíción – valamint a Nemzetvédelmi Törvényen és a Fegyelmi Kódexen²⁸⁸ – alapuló kanadai katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer is jelentős változást ért meg az utóbbi másfél évtizedben. Ennek a legjelentősebb előzménye az 1982-ben kiadott Alapvető Jogok Kanadai Kartája volt, amelyhez a katonai igazságszolgáltatási rendszert is harmonizálni kellett. Az illetékes parancsnok korábbi büntető jogosítványai beszűkültek, a katonai bíróságok hatásköre kiszélesedett. A bíróságok szervezeti függetlensége is több jogi garanciát kapott, a katonai ügyészek korábbi kvázi ítélkezési jogosítványai megszűntek. Az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatási szervek működésére azonban továbbra szükség is van, így azok megszüntetésének igénye még nem merült fel.²⁸⁹

Az angol példát elsajátító, majd azt továbbfejlesztő, és napjainkban a legspeciálisabb modellt kialakító amerikai katonai igazságszolgáltatás (Judge Advocate General Corps, JAG) történelmi hagyományai 1775 júliusáig nyúlnak vissza, amikor az önállósodó állam függetlenségi mozgalmait szentesítő II. Kontinentális Kongresszuson az alapító atyák először neveztek ki katonai ügyészt a 25 éves, Harvardon jogi diplomát szerzett William Tudor ezredes személyében.²⁹⁰ Az Amerikai Egyesült Államok sajátos katonai igazságszolgáltatási rendszerének elsődleges célja, hogy a fegyveres erőkön belül keletkező eljárásokban a katonai érdekek prioritását biztosítsa a polgári (hagyományos) igazságszolgáltatásban megfogalmazódó elvekkel szemben. A gyakorlatias amerikai szemlélet szerint ugyanis a fegyveres erők mind békében, mind háborúban az általános életviszonyoktól eltérő olyan

²⁸⁸ James B. Fay: Canadian Military Criminal Law. An Examination of Military Justice. Chitty's Law Journal. Vol. 3. no. 4. (1975)

²⁸⁹ Steve Richards: Independence and the Canadian Military Justice System. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

²⁹⁰ David A. Schlueter: Military Criminal Justice: Practice and Procedure (6th ed, 2004). Lexis Law Publishing. Charlottesville. Virginia. 28. o.

különleges szervezetek, amelyek rugalmasabb igazságszolgáltatási gyakorlatot igényelnek.²⁹¹ Az önálló katonai jogi rendszerhez a tagállamok jogrendszerei felett álló szövetségi katonai jogi törvénykönyv is tartozik,²⁹² amely negyvenöt katonai bűncselekményt határoz meg. Az amerikai katonai büntető-igazságszolgáltatás legsúlyosabb büntetési neme a halálbüntetés, míg az enyhébb, a katonai életviszonyokra kevésbé veszélyes cselekmények szankciói között szerepel a pénzbüntetés, a rendfokozatban visszavetés vagy a haditengerészetnél alkalmazható kenyérré és vízre (bread n' wather) ítélet.

Ahogy e dolgozat keretében már számos alkalommal citált nemzetközi összehasonlító gyűjteményben olvashatjuk, a katonai igazságszolgáltatás mint önálló szféra szélesebb hatáskört és hatósági specifikációt jelent Amerikai Egyesült Államokban, mint más országok esetében.²⁹³ Emellett a katonai büntető jogalkalmazás sajátossága abban is mérhető, hogy az – Diane F. Orentlicher és Robert Kogod Goldman állítását hivatkozva – inkább része a végrehajtó hatalomnak, mint az amerikai igazságszolgáltatási rendszernek.²⁹⁴ E megállapításnak mindössze egy körülmény mond ellent, mégpedig az, hogy a katonai büntető-igazságszolgáltatás csúcán is – csakúgy, mint az amerikai igazságszolgáltatás bármelyik területét tekintve – a Legfelsőbb Bíróság áll.

A fenti állításra példa, hogy az amerikai katonai büntető-igazságszolgáltatásban a 2001. szeptember 11-i terrortámadás jelentős mértékben érezte hatását. George W. Bush 2001. november 13-án kiadott rendelete²⁹⁵ alapján az amerikai hadvezetés különleges katonai bíróságokat hozhatott létre a terrorista cselekményekkel megvádolt külföldi személyek elleni büntetőeljárás lefolytatására. Ezek a különbíróságok – nem titkoltan – az al-Kaida terrorszervezetek tagjai ellen, az amerikai elnök által meghatározott büntettek „tárgyalására” létrehozott különös igazságszolgáltatási fórumok. A rendelet indokolása szerint az így létrehozott katonai törvényszékek által lefolytatott speciális eljárás elsődleges célja az, hogy *„az Egyesült Államok és polgárainak védelme érdekében, újabb terrortámadások elhárítása céljából, valamint a szükséges katonai műveletek hatékony lebonyolítása biztosítása végett*

²⁹¹ Vö. Kovács Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok 35. szám. 373. o.

²⁹² Uniform Code Military Justice (UCMJ)

²⁹³ Ide nemcsak a büntető-, hanem a fegyelmi szabályok alkalmazása is tartozik, beleértve a nem az igazságszolgáltatás során kiszabott büntetéseket is. Vö. Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 352. o.

²⁹⁴ Diane F. Orentlicher és Robert Kogod Goldman: The Military Tribunal Order: When Justice Goes To War: Prosecuting Terrorists before Military Commissions. Harvard Journal Law & Public Policy, 2002. 253. o.

²⁹⁵ Military Order of November 13, 2001: Federal Register: November 16, 2001 (Volume 66, Number 222); Presidential Documents; Page 57831-57836

az amerikai hatóságok őrizetbe vehessék és jogi úton felelősségre vonhassák a terrorizmussal vádolt személyeket”.²⁹⁶

Mint ahogy azonban e különleges katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer a fenti alapvető célkitűzés teljesítése miatt a tisztességes büntetőeljáráshoz fűződő alapvető követelményeket nem biztosíthatta, azzal szemben számos emberi jogi aggály merült fel. Ennek, valamint az egyre élnkülő nemzetközi fellépésnek következtében a Legfelsőbb Bíróság e különleges fórumok eljárási jogosultságát hatályon kívül helyezte, amely ugyanakkor nem jelentette az amerikai katonai akciók során letartóztatott személyek szabadon engedését, és az azóta hírhedtté vált guantanamoi börtön felszámolását. Erre egészen az újabb elnök, Barack Obama hivatalba lépéséig várni kellett, aki – igaz, már rögtön az első intézkedései között – döntött a börtön egy éven belüli bezárásáról, illetve a fogvatartottakkal szembeni (egyes személyekkel szemben 4-6 éve folyamatban lévő) büntetőeljárás lezárásáról.²⁹⁷

Az amerikai katonai büntető-igazságszolgáltatás szervezeti megoldása is eltér a korábbi nemzetközi modellektől. Állandó katonai bíróságok – leszámítva a Fellebbviteli Katonai Bíróságot – nincsenek, a katonai jogsértések megítélése elsősorban az illetékes parancsnok kompetenciája, akinek kizárólagos feljelentési jogosultsága van az illetékességgel rendelkező katonai igazságügyi hivatal felé. Ilyen feljelentés esetén az e hivatalhoz tartozó katonai ügyészség kezdi meg a nyomozást, e hivatal állítja fel az eljáró katonai bíróságot, és az itt szolgáló tisztekből rendelik ki a katonai védőket is. Amennyiben a parancsnok saját hatáskörben vizsgálja ki az ügyet, úgy ezt egy speciális – három főből álló – bizottság keretében teheti meg, akik az általános irányadó szabályok szerint folytatják le az eljárást és hozzák meg a döntést.

Az angolszász katonai igazságszolgáltatási rendszert a Brit Nemzetközösséghez tartozó országok és az Amerikai Egyesült Államok mellett Dél-Koreában is alkalmazzák, ahol annak térnyerése az ország japán megszállás alóli felszabadítását követően szinte törvényszerű volt.²⁹⁸ Mindemellett a katonai fennhatóság a civil társadalomra is erős befolyással volt. Ez a túlsúly a nyolcvanas években szűnt meg, és a katonai ellenőrzés kivonult a polgári irányításból, így a politika területéről is. Ez jelentős hatással volt a katonai büntető-igazságszolgáltatás szabályozására és szervezeti felépítésére is. Az addigi zárt

²⁹⁶ Vö: Különbíróság külföldi terroristák ügyében, <http://origo.hu/20011114kulonbirosag.html>. (letöltés ideje 2007. 06. 22.)

²⁹⁷ Vö. Executive Order. Review and disposition of individuals detained at the Guantánamo Bay Naval Base and closure of detention facilities. The White House Press. Office of the Press Secretary. January 22, 2009. Forrás: http://www.aclu.org/pdfs/safefree/gitmo_final_exec_order.pdf. (Letöltés ideje 2009.02.27.)

²⁹⁸ Jae Seog Choi: The traditions and future of the Korean Airforce's Military Justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

rendszer nyitottabbá vált, és egyre felerősödtek az emberi jogok érvényesülését számon kérő polgári irányzatok. Ennek megfelelően napjainkban a külön katonai igazságügyi szervezet csak a katonaságra és a katonai büntető törvénykönyvre szorítkozik, a három – helyi, területi és központi – szinten működő bíróság és ügyészség az ENSZ emberi jogi ajánlásait befogadva tárgyalja a katonai büntető ügyeket. Ennek egyik érdekes jellemzője, hogy egyes esetekben a tisztességes büntetőeljárás elve a kötelező védelem és a bírósági eljáráshoz való jog fokozottabb érvényesülése folytán jobban érvényesül a katonai büntetőeljárásban, mint az általános igazságszolgáltatás során.

4.6.2. Az újlatin (európai és amerikai) modellek

Az újlatin modellek közül az itáliai félszigeten a katonai büntetőjog gyökerei a római jogból erednek. A katonai büntető-igazságszolgáltatás modern kori fejlődése az egységes nemzetállam létrejöttét megelőzően az egyes királyságokban, tartományokban önálló utat járt be. Olaszországban mind a mai napig önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás létezik, amelynek jogi szabályozása a béke és a háború időszaka függvényében eltérő. Békeidőben az ítélezés a helyi katonai bíróságok, a fellebbviteli bíróságok és a Katonai Fellebbviteli Bíróság kompetenciája. A Legfelsőbb Bíróság mint a legmagasabb igazságszolgáltatási fórum a katonai büntető-igazságszolgáltatás legmagasabb fóruma is egyben. Bíróságok mellett katonai ügyészségek is dolgoznak, amelyek feladata a váddal való rendelkezés, és amelyek tevékenységét a katonai rendőrség segíti. Háború idején a békebeli katonai bíróságok hadbíróvá alakulnak, a legmagasabb bírói szint pedig nem a Legfelsőbb Bíróság, hanem az ún. Háborús Katonai Bíróság lesz. E szervezeti változás mellett a katonai büntetőeljárás hatálya is kiszélesedik.²⁹⁹ Civil bűnelkövetők által megvalósított bűncselekmények esetében is a katonai eljárási szabályok vonatkoznak, amennyiben a deliktum a háborús időszakra kihirdetett, és az általános közigazgatás helyébe lépő katonai igazgatással fenntartott rendet sérti vagy veszélyezteti.

Az olasz hatás érvényesül – a dél-amerikai kontinensen uralkodó spanyol rendszer miatt némileg meglepő módon – Paraguayban is, ahol a folyamatos katonai hatalom miatt a katonai büntető-igazságszolgáltatás mindig is jelentős és sajátos rendszert jelentett.³⁰⁰ Ez látszólag az alkotmányos demokrácia 1992. évi visszaállítással sem változott, mivel a

²⁹⁹ Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 293. o.

³⁰⁰ Francisco Jiménez y Jiménez: Introducción al derecho penal militar. Editorial Civitas. Madrid, 1987. 137. o.

katonai büntető-igazságszolgáltatás továbbra is önálló, egyben speciális területet jelent az igazságügyi rendszerben, igaz annak hatálya kizárólag a katonák által szolgálatuk ideje alatt elkövetett bűncselekményekre terjed ki. A paraguayi katonai büntető-igazságszolgáltatás béke és háború idején egyaránt értelmezhető. Sajátos, az általános igazságügyi szervektől elkülönült katonai ügyészi hivatalok, katonai bíróságok és katonai nyomozó hatóságok járnak el. Legmagasabb szinten a Legfelsőbb Katonai Bíróság áll, azonban az egész katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer a legfelsőbb katonai vezetésnek van alárendelve.

Az újlatin modellek másik ágazatát a spanyol rendszer jelenti. Spanyolországban a katonai büntető-igazságszolgáltatás kezdetleges formái, vagy ahogy Benito E Trillo Figueroa írta „a katonai büntetőjog primitív derengései”³⁰¹ már a XIV. században megjelentek a spanyol katonai kultúrában. Katonai büntetőjogi rendszerről mint a katonaságon belül alkalmazandó speciális jogrendről azonban csak jóval később, de számos európai államhoz képest még mindig viszonylag korán, 1567-től beszélhetünk. Ebben az időszakban a legfőbb hadúr büntető fegyelmi jogának érvényesülését már katonai ügyész segítette. A specializáció az évszázadok során is fennmaradt, amely egy idő után már a katonák polgári ellenőrzéstől teljesen független zárt igazságszolgáltatását jelentette. Ez a külön rendszer a XX. század második felétől alakult át ún. szakosodott büntető-igazságszolgáltatási rendszerré, amelynek legmagasabb szintű jogforrása maga az 1978-ban kihirdetett spanyol alkotmány lett.³⁰² Ez és ennek 1985. évi módosítása expresszív verbis kimondta a bírói igazságszolgáltatás egységességének elve mellett azt is, hogy külön jogszabályban kell rendelkezni a katonai bűneseteket kizárólag a katonai szférán belül elbíráló büntetőhatóságokról. Ez a külön norma a katonai büntetőhatóságokról szóló törvény, valamint a katonai büntető törvénykönyv.

Napjainkban a spanyol katonai büntető-igazságszolgáltatás szabályozása három különböző (békebeli, rendkívüli és háborús) időszakra terjed ki. Legsűkebb a szabályozás békében, amikor a katonai büntetőjog kizárólag a katonai bűncselekményeket elkövetőkkel szembeni eljárásra szorítkozik. Ennek során önálló katonai büntetőhatóságokként az ún. egységes katonai jogászai hivatalok járnak el, amely szervezeteken belül katonai ügyészi és katonai bírói szervek működnek. A katonai bíróságok továbbá az igazságszolgáltatás speciális intézményei, amelyek helyi, területi és központi szintekre tagozódnak, legmagasabb szinten a Legfelsőbb Bíróság Katonai Osztálya található. Rendkívüli időszakban a katonai büntetőnormák szélesebb körben értelmezhetőek. Ennek része, hogy katonai bűncselekményt

³⁰¹ Benito E Trillo Figueroa: Competencia, organización y atribuciones de los tribunales militares españoles – estudio histórica. In: Revue de droit militaire et de droit de la guerre XIX-3-4. Bruxelles, 1980. 390. o.

³⁰² Benito E Trillo Figueroa: Future of Military Jurisdiction from the Spanish Point of View. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

már nemcsak törvény állapíthat meg, valamint, hogy a katonai igazságszolgáltatás szervei – kizárólag a rendkívüli időszak idején – kiléphetnek a katonai szférából. Legszélesebb a katonai büntetőjog alkalmazása háború idején. Ekkor a katonai büntetőhatóságok már bármilyen a katonai fegyveres szervek alkalmazásában lévő személy által elkövetett bűncselekményt vizsgálhatnak.

A legtöbb dél-amerikai országhoz hasonlóan Argentínában az önálló fegyveres erő és katonai igazságügyi rendszer kialakítása a spanyol gyarmati uralom alóli felszabadulást követően vált lehetségessé. A katonai büntető anyagi jog és eljárásjog első önálló kodifikációja 1895-ben történt meg, amelyet azóta számos módosítás követett. Napjainkra azonban az 1994-ben kiadott argentin alaptörvény már nem tulajdonít különösebb jelentőséget a katonai büntető-igazságszolgáltatásnak, annak korábbi törvényi szabályozása 1951. évi jogszabályokon alapult. A katonai igazságügyi hatóságok alkalmazottai katonák voltak, akik olyan szervezetekben teljesítettek szolgálatot, mint a Védelmi Minisztérium alárendeltségében működő állandó katonai bíróságok, avagy a katonai ügyészi hivatalok. Békeidőben a katonai büntető-igazságszolgáltatás egészen a közelmúltig a Legfelsőbb Katonai Tanácshoz, valamint a katonai bíróságokhoz és a katonai vizsgálati magisztrátusokhoz (nyomozó hatóságokhoz) kapcsolódtak. Háború idején azonban a katonai igazságügyi hatóságok mellett a katonai elöljárók, parancsnokok is eljárhatnak bűnügyekben.

A 2006. és 2007. években ugyanakkor katonai igazságügyi reformjavaslatok születtek, amelyek az ENSZ 2005. évi ajánlásait figyelembe véve olyan kérdéseket vettek napirendre, mint a halálbüntetés eltörlése, a katonai büntető-fegyelmi jogkör átalakítása, vagy az állandó katonai bíróságok eltörlése, és a katonai büntető-igazságszolgáltatás feletti társadalmi kontroll kiszélesítése.³⁰³ Ez a szervezeti átalakítás 2008-ra fejeződött be, eltörölve a korábban hagyományosan önálló szervezeti kultúrán alapuló katonai büntető-igazságszolgáltatást.

Chilében, tekintettel az ország történetére, a spanyol gyarmati uralomra, majd a XX. század második felében a Pinochet rezsimre, a katonai büntetőjog számos módosuláson ment keresztül. Pinochet katonai uralma nemcsak a kormány, hanem a katonai büntető-igazságszolgáltatás irányába is fokozott bizalmatlanságot okozott, így az 1990-es alkotmányos fordulatnak egyik legnagyobb feladata volt azt újjászervezni. Ennek ellenére – igaz jelentős módosításokkal – napjainkban is egy 1925. évi katonai büntető-igazságszolgáltatási törvénykönyv van hatályban, amely egyszerre rendelkezik a katonai bűncselekményekről, az eljáró hatóságokról és magáról a katonai büntetőeljárásról. Ezt

³⁰³ Vö. Oscar O. Mazzoni: Traditions and Future of the Military Justice in Argentina. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

ismerve, továbbá elfogadva Jorge Mera Figueroa, a Santiago de Chile jogi fakultása professzorának véleményét, a chilei katonai büntető-igazságszolgáltatás szervezeti átalakítása még nem következett be.³⁰⁴ Az országban jelenleg is mind béke-, mind háborús időszakra vonatkozó szabályozás van érvényben, amely azt az alapelvet követi, hogy az ítélkezik, aki a parancsot adja.³⁰⁵ A chilei katonai igazságügyi rendszer állandó katonai bíróságokon és ügyészi szervezeteken alapul. A katonai büntetőeljárás hatálya katonákra és civilekre egyaránt kiterjed, tárgyi hatálya a katonai bűncselekmények, illetve azok a deliktumok, amelyeket a katonai hivatással összefüggésben vagy szolgálati helyen követtek el.

Ecuadorban a katonai büntető-igazságszolgáltatást mind az 1948. évi, mind az 1979-ben hatályba lépett új alkotmányban deklarálták. Ez utóbbi – többször módosított – rendelkezés szerint a katonai és a rendőri büntető-igazságszolgáltatás nem terjedhet ki az általános igazságszolgáltatási szervek hatáskörébe tartozó bűncselekmények elbírálására.³⁰⁶ Ez az oka annak – ahogy azt az Emberi Jogok Össz-Amerikai Bizottsága (Inter-American Commission on Human Rights) megállapította –, hogy a katonák és a rendőrök által elkövetett (ideértve az emberi méltóság elleni) jogsértéseket nem általános, hanem speciális, katonai vagy rendőri bíróságok többnyire a nyilvánosság kizárásával tárgyalják. A hatályos katonai büntető-igazságszolgáltatási jog a katonai büntető törvénykönyvön, a büntetőeljárás törvényen, a fegyveres erők igazságügyi szolgálatairól szóló törvényen, valamint a katonai előmeneteli törvényen alapul. Speciális katonai büntetőhatóságok, így katonai bíróságok és ügyészek járnak el, a legfelsőbb szintű igazságszolgáltatási hatóság pedig a Katonai Igazságügyi Bíróság.

A katonai büntető-igazságszolgáltatást tekintve Peruban is jelentős spanyol hatás érezhető. Az első katonai bíróságokat maga Simon Bolívar hozta létre annak érdekében, hogy a katonaságon belül visszaszorítsa a hatalmaskodásokat, az erőszakot, és megszilárdítsa a fegyelmet.³⁰⁷ Az eltelt közel két évszázadban Peruban is számos rendkívüli időszak volt, a katonai büntető-igazságszolgáltatás ennek megfelelően – bár mindig is önálló rendszert alkotott – természet változást élt meg. Az önállóságot tekintve napjainkban sincs változás, a perui rendszer az általános büntető-igazságszolgáltatási rendszerhez képest elkülönülten, a béke és a háború időszakára vonatkozóan eltérő szabályozási tartalommal jelentkezik. Béke idején a katonai igazságügyi tevékenységet a Legfelsőbb Katonai Igazságügyi Tanács, a

³⁰⁴ Jorge Mera Figueroa: La modernización de la justicia militar: un desafío pendiente. Centro de Investigaciones Jurídicas. Forrás: http://derecho.udp.cl/inf_invest.htm (letöltés ideje 2007. 06. 22.)

³⁰⁵ 'el que manda juzga' Vö: Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 210. o.

³⁰⁶ Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 257. o.

³⁰⁷ Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 300. o.

fegyveres erők bírósága, a nemzeti rendőrség főbizottsága, a katonai ügyészek és a katonai nyomozó hatóságok – köztük a katonai rendőrség – végzik. Háborúban e hatóságok továbbra is eljárhatnak, de rajtuk kívül büntetőhatalmat kapnak az egyes katonai szervezetek parancsnokai is. A katonai büntetőjog személyi hatálya mindazokra a személyekre kiterjed, akik valamilyen fegyveres szerv alkalmazásában állnak, de ez vonatkozik az állami elleni bűncselekmény, valamint a terrorista jellegű szervezkedés vagy cselekmény elkövetőire is.

Uruguayban 1884. óta van katonai büntetőtörvény. A XX. század közepén – egész pontosan 1943-tól – a katonai büntető kodifikáció egységes volt, egy törvényen belül önálló könyvek rendelkeztek az anyagi és az eljárási jogról, továbbá a katonai büntető-igazságszolgáltatási szervezetekről. Napjainkban az ország alkotmánya azt rögzíti, hogy a katonai büntető-igazságszolgáltatás kizárólag a katonai és a háborús bűncselekményekre szorítkozik, a katonák által elkövetett nem katonai (köztörvényes) deliktumokkal szembeni eljárás lefolytatására civil igazságszolgáltatási hatóságok jogosultak. Békeidőben katonai büntetőhatóságként járnak el a katonai ügyészek, a katonai nyomozási bírák, a katonai nyomozó hatóságok, valamint a katonai bíróságok. Legfelsőbb szinten azonban itt is a Legfelsőbb Bíróság áll. Háborúban a katonai büntető-igazságszolgáltatást sajátos hatóságok végzik. Ezek nem állandó, hanem az egyes harcoló alakulatoknál (hadseregben, haditengerészetnél) ideiglenesen felállított bíróságok, amelyek szervezeti jellemzője, hogy magukban foglalják a nyomozó hatóságot és az ügyészi szervezetet is. A katonai büntetőjog személyi hatályát tekintve az kiterjed a katonai és a haderőnél foglalkoztatott polgári alkalmazottakra egyaránt.

A katonai büntető-igazságszolgáltatás Venezuelában is alkotmányos alapokon nyugszik, amelynek története egészen az 1811. évi alaptörvényig tekint vissza. Ez már akkor deklarálta, hogy a katonaságnál, haditengerészetnél szolgálók által elkövetett jogsértéseket a katonai törvények alapján kell megítélni és büntetni.³⁰⁸ Az ország alkotmánya napjainkban is kellő kiindulási alapul szolgál. Kinyilvánítja, hogy a katonai büntető-igazságszolgáltatás a nemzeti igazságszolgáltatás része, hatóságai az államelnök, a védelmi miniszter, a hadsereg és a haditengerészet főparancsnokai, valamint a katonai parancsnokok, előljárók. Minden hatóság mellett működik katonai bíróság, amely nemcsak katonákra, hanem polgári személyekre kiterjedően is ítélezhet békeidőben, míg háborúban a katonai büntetőjogi kompetencia kiterjed a hadifoglyokra is.

³⁰⁸ Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 368. o.

4.6.3. További európai és afrikai példák

Svájcban a Szövetségi Alkotmány 1874. évi kihirdetéséig az egyes katonai szervezetek kantoni szabályok szerint működtek, így a büntető igazság-szolgáltatásra vonatkozóan is az adott szerv kantonjának normái vonatkoztak. A katonai büntetőjog szövetségi egységesítésére 1889-ben, a bírói szervezetről szóló törvény, valamint a katonai büntetőeljárás törvény életbe lépésével került sor.³⁰⁹ A katonai bűncselekményeket a kerületi bíróságok, a speciális (valójában fellebbviteli) katonai bíróságok és a Legfelsőbb Bíróság bírálta el. Minden hadosztálynál volt egy háromtagú katonai törvényszék, amely mellett egy esetről-esetre összeállított esküdtszék is működött.³¹⁰ Jelenleg a svájci katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer az 1927. évi Katonai Büntető Törvénykönyvön és annak egyes módosításain, valamint a Katonai Büntető Eljárásjogi Kódexen és a Katonai Büntető-igazságszolgáltatási Parancson alapul. A svájci katonai büntető-igazságszolgáltatás az általános igazságszolgáltatáson kívül, attól elkülönülve létezik, specialitása abban van, hogy az igazságügyi tevékenységet, úgymint a bírósági ügyintézést, az ítélezést, az előzetes vizsgálati feladatokat olyan jogászok látják el, akik katonai szolgálati viszonyban állnak. Ezek a katonai igazságügyi munkatársak ezért nemcsak az általános igazságszolgáltatáson, hanem a katonai hivatáson belül is különös szerveződést jelentenek, akiknek büntető-fegyelmi tevékenysége a katonai előjárói rendszerből következik, jogi szakmai tevékenységüket pedig a katonai főügyész felügyeli. A katonai büntetőjogi rendelkezéseket alapul véve – a katonai büntetőeljárás hatályát leszámítva, amely háborús konfliktus idején nemcsak katonákra vonatkozik – nincs különbség béke- és háborús időszak között.³¹¹ Eljáró hatóságok a kerületi katonai bíróságok, a fellebbviteli katonai bíróság és a Legfelsőbb Bíróság, valamint a katonai igazságügyi hivatal (élén a Katonai Főügyészi Hivatallal), és a katonai nyomozást segítő katonai rendőrség.

A Közép-Afrikai Köztársaságban az ország gyarmati uralom alóli felszabadulását követően, az állandó hadsereg felállításával létezik önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás. Ennek jogi kereteit egy 1985. évi törvény határozza meg, amely egyfelől felállította az állandó katonai bíróságokat, másfelől hatályba léptette a katonai büntetőkódexet. Az állandó katonai bíróság feladata békeidőben, hogy minden olyan bűncselekményt tárgyaljon, amelyet katona

³⁰⁹ René Depierre: Swiss Military Justice. *Military Law Review*. Vol. 21 (1963) 130. o.

³¹⁰ Gábor Gyula: Külföldi katonai igazságszolgáltatás. In: Márkus Dezső (szerk.) *Magyar Jogi Lexikon*. IV. kötet. Pallas, Budapest, 1903. 562. o.

³¹¹ Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. *International Commission of Jurists*. 2004. 337. o.

valósított meg, avagy a katonai érdekek sérelmére követtek el. Háborúban vagy rendkívüli időszakban a katonai büntető-igazságszolgáltatás csaknem minden, még a civil bűncselekményekre és bűnelkövetőkre is kiterjed, szinte teljesen leszűkítve ezáltal az általános büntető-igazságszolgáltatás kompetenciáját.

Csád 1960 augusztusában elnyert függetlenségét követően pár év alatt megteremtette a katonai büntető-igazságszolgáltatás feltételeit. Ennek érdekében felállították a katonai bíróságokat és a katonai nyomozó hatóságokat.³¹² Tekintettel arra, hogy a katonai hatalom folyamatosan erős volt az érintett térségben, a katonai büntetőjog szerepe mind a mai napig jelentős. A katonai büntető-igazságszolgáltatás nemcsak a katonai szervekre (fegyveres erőkön, nemzeti csendőrségen, nemzeti rendőrségen és a nemzeti nomádőrségen), hanem a polgári társadalomra is „rátelepszik,” és ebben a politikai rendszer stabilizációjáig változás nem várható. Ennek értelmében a katonai büntetőeljárás hatóságok bármely bűnyűben eljárhatnak, a katonai érdek védelme minden egyéb társadalmi érdeket megelőz.

Az Angolai Köztársaság 1975. november 11-én kikiáltott függetlenségével egynapon létrehozta nemzeti hadseregét.³¹³ Az eltelt időszakban ez az ország is számos belső válságon ment keresztül, amelynek eredményeként a katonai büntető-igazságszolgáltatás folyamatosan jelen volt mind a katonai, mind a polgári életviszonyokban. Ez nemcsak azt jelentette, hogy az önálló katonai büntető hatóságok csak a katonai körülményekhez kapcsolódó, azzal összefüggő ügyekkel foglalkoztak, hanem azt is, hogy egyes bűncselekmények tekintetében (pl. gyémántcsempészet) kizárólagos eljárási kompetenciával rendelkeztek az elkövetők személyétől, állampolgárságától függetlenül. Az önálló katonai igazságügyi szervek felépítésének és eljárási jogosultságainak szabályozása az elmúlt két évtizedben két nagyobb átszervezést is megélt. Először 1988-ban, az ország egységes igazságszolgáltatási rendszerének létrehozatalával a katonai bíróságok szakirányítása a Legfelsőbb Bírósághoz, a katonai ügyészi szervezetek felügyelete pedig a Legfőbb Ügyészséghez került, majd ennek az integrált rendszernek az újbóli szétválasztásával ismételen önállósultak a katonai büntetőeljárás hatóságok. Ez a szakmai önállóság jellemzi napjainkban is az angolai katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszert.

³¹² Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 204. o.

³¹³ João Maria Moreira De Sousa: Az Angolai Köztársaság katonai igazságügyi delegációjának felszólalása a 8. nemzetközi katonai büntetőjogi konferencián. Budapest, 2008. (kézirat)

4.6.4. Egyes ázsiai katonai igazságügyi rendszerek

Mint ahogy Kína múltjában és jelenében is elsődleges szerepet töltött és tölt be a katonaság, a katonai büntetőjog primer területet jelent. A Kínai Népköztársaságban 1954-ben a három szintre (helyi, fellebbviteli és a Legfelsőbb Bíróság) tagolt népbíróságokon hozták létre a katonai bíróságokat. Ilyen szervezeti felépítés szerint álltak fel a katonai ügyészi hivatalok is, élükön a legfőbb ügyésszel. A katonai igazságszolgáltatás elkülönítését az is jelezte, hogy a bírákat és az ügyészeket a Védelmi Minisztériumban nevezték ki.³¹⁴ Az 1982. évi alkotmányos reformot követően a kínai bírósági rendszer is megváltozott, amelynek eredményeként általános és speciális népbíróságok alakultak. A katonai bíróságok speciális népi bíróságokként szerveződtek újjá, amelyek napjainkban így a népbírósági szervezetrendszer részeként, de sajátos – lényegében önálló – bíróságokként működnek.³¹⁵ Legalacsonyabb szintjén az egyes haderőnemeknél (szárazföldi hadsereg és haditengerészet) működő katonai bíróságok állnak, míg felettes szervezetet jelentenek a regionális bíróságok és a hadsereg központi bírósága. A bíróságok mellett önálló katonai ügyészi hivatalok működnek, amelyek a vádképviselőtől a nyomozás lefolytatásáért elsősorban felelős katonai rendőri szerveket felügyelik.

Iránban a XVIII. és a XIX. században az erős militáns állami berendezkedés miatt a katonai büntető-igazságszolgáltatás az egész társadalomban érezte hatását.³¹⁶ A katonai büntetőjog önálló, a társadalomtól elkülönülő megjelenésére a XX. század elejéig kellett várni. Ekkor alkotmányos alapelvként rögzítették a katonai bíróságok működésére vonatkozó szabályokat. Ettől kezdve, ahogy azt Asghar Azmayesh írja, az iráni katonai büntetőjogi kodifikáció egyfajta vegyes jogként értelmezhető az alkotmányos és az általános jogi szabályozás között.³¹⁷ A diszciplína alapvető jogforrásai az Alkotmány, a Korán, a fegyveres erők igazságügyi szervezetéről szóló törvény, valamint a katonai igazságszolgáltatási törvény. A katonai büntető-igazságszolgáltatás katonai parancsnokoktól független rendszerét mutatja, hogy az a katonai alakulatokon kívül működik, az alá-fölé rendeltség csak az igazságügyi szervezeten belül jelentkezik. A katonai bűncselekményeket első- és másodfokú bíróságok tárgyalják, de a szintek ebben az esetben nem a perorvoslati rendszert, hanem a hatáskört

³¹⁴ Vö. Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 221. o.

³¹⁵ Report by the Working Group on Arbitrary Detention – Addition Visit to the People's Republic of China. United Nations document. December 17. 17. o.

³¹⁶ Vö. Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 281. o.

³¹⁷ Vö. Asghar Azmayesh: Le droit pénal militaire en Iran. Revue internationale de droit militaire et de droit de la guerre, XXX. Vol. 1-4. Brussels, 1991. 29. o.

jelentik. Mindegyik bíróság más-más deliktumokat bírál el. A legfelsőbb szintet a Legfelsőbb Bíróság egyik speciális tanácsa jeleníti meg. A katonai büntetőeljárás hatálya csak a szolgálati kötődésű bűncselekményekhez kapcsolódik, ami a katonai élethez nem köthető, annak vizsgálatát általános igazságügyi szervek végzik. A katonai ügyész felelőssége a váddal való rendelkezés és az eljárás törvényességének biztosítására terjed ki.

4.7. Összegzés

A fegyveres szervek tagjai által elkövetett bűncselekmények miatt indult büntetőeljárások lefolytatására, az eljáró hatóságok kijelölésére vonatkozóan a világon számos példa alakult ki. Minthogy ezeket tételesen áttekinteni egy alapvetően nem ezt taglaló dolgozat egy fejezete keretében nem lehetséges, az egyes megvalósulási formákat célszerű osztályozva, modellszerűen bemutatni. A katonai büntetőjog, ezen belül elsősorban a katonai vagy rendvédelmi fegyelmet sértő magatartások pönalizálása általában minden államban létezik, ahol fegyveres szerv működik, ezért a magunk részéről ezt a csoportosítást aszerint vizsgálva tettük meg, hogy a katonai büntető-igazságszolgáltatás milyen szerepet játszik az adott ország igazságszolgáltatási rendszerében.

A katonai büntető-jogalkalmazást legszűkebben azokban az országokban értelmezhetjük, ahol önálló katonai igazságügyi szervek és külön katonai büntetőeljárás nem létezik. Ezekben az államokban a katonai-, avagy a katonák által szolgálati helyen vagy szolgálattal összefüggésben elkövetett bűncselekmények miatt indult eljárásokat általános büntetőeljárási hatóságok általános szabályok szerint folytatják le. Az egyes országok gyakorlata a katonai szakmaiság terén azonban eltérő lehet. A katonai életkörülmények sajátos értékelése, a katonai büntetőjog terén általunk már korábban megfogalmazott alapelvek szinte semmilyen módon sem érvényesülnek Belgiumban, Csehországban és Dániában, ahol a nyomozást követően az eljáró hatóságoknak már nem kell tekintettel lenniük a tárgyalandó bűncselekmény katonai sajátosságaira. Más a helyzet azonban az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszerrel nem rendelkező Hollandiában, Finnországban és Norvégiában, ahol ugyan szintén nem létezik külön katonai igazságszolgáltatás és büntetőeljárás, de az ügyek tárgyalása során az általános, civil hatóságokon belül a katonai szakmaiságot a katonai életviszonyokra rálátással rendelkező személyek képviselik.

Ausztriában és Németországban a katonai büntető-igazságszolgáltatás mellőzése mellett a katonai büntetőhatalom gyakorlásának egy sajátos formája alakult ki, a katonai

fegyelmi bíráskodás. E két állam szintén nem működtet önálló katonai büntető-igazságszolgáltatást, de külön katonai büntető-szabályrendszerrel rendelkezik, amely alapján fegyelmi körben hasonló jogosítványok (kényszerintézkedés, szabadságelvonással járó szankció kiszabása stb.) gyakorolhatók, mint amelyek más országok esetében csak a katonai büntető-igazságszolgáltatás során. Bár e modell során az ország jogrendszerét tekintve külön katonai büntető eljárásjogi szabályok alkalmazására nem kerül sor, e megoldás mégis közelebb áll az önálló, az általános igazságszolgáltatástól sajátosan elhatárolható zárt katonai rendszerhez, mint az egységes igazságszolgáltatás részeként működő külön katonai igazságszolgáltatáshoz.

A katonai büntető-igazságszolgáltatás széles körben alkalmazott modellje, amikor az adott ország a katonai bűnügyeket a civil igazságszolgáltatás szervezeti rendszerébe illeszkedő, de a katonai életviszonyokra tekintettel lévő speciális hatóság vizsgálja és tárgyalja. A főleg Európában kialakult modell szerint a katonai bíróságok mint a rendes bíróságok speciális tanácsai működnek, a katonai ügyészekre és bírókra egyszerre vonatkoznak az általános és a katonai szabályok. Ezekben az államokban az eljárást általában az általános büntetőeljárás szabályokra épülő, de azokat a katonai életviszonyok szerint külön rendelkezésekkel kiegészítő normarendszer alapján folytatják le. Ilyen modell érvényesül a magyar katonai büntető-igazságszolgáltatás során is.

A civil igazságszolgáltatástól eltérő, a katonai büntetőjog legszélesebb kompetenciáját jelenti, amikor a katonai büntető-jogalkalmazás kizárólag az általánostól eltérő intézményrendszer keretében és szabályokon alapul, az eljárás lefolytatására civil hatóságoknak semmilyen jogköre nincsen. Dacára annak, hogy a katonai büntető-igazságszolgáltatás területén tendenciózusan egyre nagyobb mértékben jelennek meg a civil igazságszolgáltatási szervek még mindig számos ország választja ezt a megoldást. Ez az egyetlen olyan rendszer, amely mindegyik földrészen tapasztalható, és amelyen belül további tipizációk is elvégezhetők. A belső csoportosítást a magunk részéről aszerint tettük meg, hogy az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás kialakítására milyen hatás alapján került sor. Eszerint létezik az angolszász modell, amely önmagában sem homogén, mivel amíg az Amerikai Egyesült Államokban, avagy Dél-Koreában a katonai igazságszolgáltatási kultúra továbbra is erősen zárt, önálló rendszert képez, addig Kanadában, az Egyesült Királyságban avagy Írországban már érezhető annak hatása, hogy ezt az általános büntetőeljárás elveken kívül álló modellt az Emberi Jogok Európai Bírósága több esetben is elmarasztalta.

Az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás létezhet továbbá olasz vagy spanyol hatás szerint is. E modell esetében is az tapasztalható, hogy amíg az anyaországok

tekintetében e zártság az emberi jogi mozgalmak hatására egyre nyitottabbá válik, a volt gyarmati országok – elsősorban Dél-Amerikában – továbbra sem tartják indokoltnak katonai büntetőjogi rendszerük megváltoztatását. A katonai büntető-jogalkalmazás sajátosan érvényesül egyes szovjet utódállamokban, illetve ázsiai és afrikai országokban is. Különbség azonban, hogy amíg az angolszász modellen alapuló rendszerek esetében a hagyomány jelenti a stabil tényezőt, addig a latin, afrikai avagy egyes ázsiai és szláv példák esetében a katonai erőhatalom az ország belső igazgatásában is olyan jelentős súllyal bír, hogy a katonai struktúra minden a polgári ellenőrzés kiterjesztésére irányuló próbálkozást képes megakadályozni.

A katonai büntetőjog és büntető-igazságszolgáltatás egyes külföldi modelljeinek összefoglalását az alábbi táblázat is szemlélteti:

Modell	Országok (példák)
<p><i>1. Katonai büntető eljárásjog és igazságszolgáltatás hiánya</i></p> <p>Nincsenek önálló katonai büntetőjogi intézmények, a büntetőeljárást teljes egészében általános eljárási hatóságok folytatják le.</p>	<p><i>A katonai szakértelem az igazságszolgáltatásban nem jelenik meg, csak a nyomozás során</i></p> <p>Belgium Csehország Dánia</p> <p><i>A katonai szakértelem a büntető-igazságszolgáltatásban is megjelenik</i></p> <p>Hollandia Finnország Norvégia</p>
<p><i>2. Katonai büntető eljárásjog és igazságszolgáltatás atipikus lehetőségei</i></p> <p>Az önálló katonai büntetőeljárás a fegyelmi jog szintjén jelenik meg.</p>	<p>Ausztria Németország</p>
<p><i>3. Katonai büntető eljárásjog és igazságszolgáltatás mint szakeljárás és igazságszolgáltatás</i></p> <p>A katonai bűnügyek vizsgálata és bírálata az általános eljárási intézményrendszerben, de önálló szervezeti megoldás keretében történik.</p>	<p>Franciaország Szlovákia Románia Magyarország Kongó Dél-Afrika</p> <p>Pravoszláv rendszer (Oroszország, Ukrajna)</p>
<p><i>4. Külön katonai büntetőeljárás és igazságszolgáltatás</i></p> <p>A katonai büntetőeljárás lefolytatása az általános igazságszolgáltatási rendszertől elkülönülő, önálló intézményrendszer és szervezet keretében történik.</p>	<p>Angolszász rendszer (Egyesült Királyság, Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, Dél-Korea)</p> <p>Újlatin rendszer (Spanyolország, Olaszország, egyes dél-amerikai országok)</p>

V. A KATONA BÜNTETŐ ANYAGI JOGI ASPEKTUSAI

„Továbbá a katonai büntett megfenyítése (azaz megbüntetése),

ha ki helyét meg nem állja”

(Tripartitum)

5.1. Bevezetés – a szűkebb értelemben vett katonai büntetőjog

Amikor katonai büntetőjogról beszélünk, hajlamosak vagyunk megfeledkezni arról, hogy ez a diszciplína alapvetően nemcsak a katonai bűncselekményekről szól, hanem azok elkövetőiről és a kiszabható szankció végrehajtásáról is. Ugyanakkor nem feledhetjük, hogy a katonai büntetőjog elsődleges feladata meghatározni azokat a követelményeket, amelyek megsértése a katonai rend és fegyelem fenntartását veszélyeztetik. Ezekért a rendelkezésekért a katonai büntetőjogon belül a *katonai büntető anyagi jog* a felelős, amelynek fő funkciója, hogy – a katonai büntető eljárásjogi és végrehajtási jogi rendelkezésektől „lecsupaszított” területként, az általános büntető anyagi jogi szabályokhoz hasonlóan – meghatározza egyfelől, hogy mely cselekmények minősülnek katonai bűncselekménynek, ki számít büntetőjogi értelemben véve katonának, és a katonai életviszonyok között elkövetett bűncselekmények alanyaival szemben milyen szankciókat kell alkalmazni. Ezt más megközelítésben a szűkebb értelemben vett katonai büntetőjognak is nevezhetjük, amelynek gyökerei egészen az antik világhoz visszanyúlnak.

A római jogban kezdetben a hadvezérek állapították meg a bűncselekményeket, majd Justinianus uralkodása idején megszületett az első katonai büntető törvénykönyv is, amely nemcsak a bűncselekmények fogalmi meghatározását és büntetési tételét írta körül, hanem megállapította a katonai és a közönséges deliktumok közötti különbséget.³¹⁸ A katonai büntető jogalkotásban később is az anyagi jog, a katonai jogviszonyban lévők által megvalósítható büntetendő cselekmények és szankciók (leginkább a halálbüntetés) felsorolása dominált, a katonai bűncselekmények elkövetőivel szembeni eljárás és büntetés-végrehajtás részszabályokon vagy a szokáson alapult. E téren változás Európában az állami központi hatalom megszilárdulásával a XV. század második felétől következett be, amikor is már az eljárás egyes területei írott szabályokon alapultak. A katonai büntetőjog elméleti és jogszabályon alapuló tagolására Magyarországon a XVIII. századig, II. Rákóczi Ferenc hadi törvényeinek elfogadásáig kellett várni.

³¹⁸ Györffy László: A katonai büntetőjog bölcelete és oknyomozó története. Pallas Kiadó. Budapest, 1925. 68. o.

E fejezetben arra teszünk kísérletet, hogy a katonai büntető anyagi jog általános részéhez tartozó legfontosabb tételeket, így a katonai bűncselekmény fogalmához, a katona mint a katonai bűncselekmény kizárólagos (speciális) alanyának definiálásához, a katonákra vonatkozó sajátos büntethetőségi akadályokhoz és a speciális, a katonai jogviszonyhoz illeszkedő szankciórendszerhez kapcsolódó legfontosabb tételeket vegyük részletesebb vizsgálódás alá. A magunk részéről nem kívánunk foglalkozni a különös részhez tartozó egyes törvényi tényállásokkal, amelyekkel kapcsolatban pusztán két megjegyzést teszünk. Egyfelől azok mindegyike esetében kötelező szabályként érvényesül, hogy az elkövető tettesként kizárólag katona lehet, cselekménye oly mértékben veszélyes a társadalomra és a katonai rendre, hogy amennyiben személyével és cselekményével kapcsolatban nincsen valamilyen büntethetőségi akadály, az általános szankciók mellett sajátos, a katonákra alkalmazható büntetésekkel is büntethetők. Másfelől egyetértünk Grecsó Imrével, hogy e különös bűncselekményeket még a nagyobb létszámú, tömeghadsereg jellegű, a hierarchia esetében szigorú katonai szervezetekre nézve határozták meg, a rendvédelmi szerveknél napjainkban érvényesülő munkatársi-kollegiális kapcsolatokra kevésbé jól alkalmazhatók.³¹⁹ Amíg az általános hadkötelezettségen alapuló katonai szervezetekben elkövetett bűncselekmények indokai között az eltérő társadalmi rétegek, szubkultúrák ütközése, a kötelező katonai szolgálatra kevésbé alkalmas (deviáns) személyiségek összeférhetetlensége dominált, addig napjainkban a kizárólag önkéntesekből (hivatásos vagy szerződéses katonákból) álló szervezetekben már az általános élethelyzetekben megjelenő konfliktusok tapasztalhatók. Ennek megfelelően kívánatosnak tartjuk a hatályos katonai bűncselekmények napjaink katonai és rendvédelmi szervezeti átalakításaival harmonizáló, kriminológiai alapon nyugvó felülvizsgálatát, a katonai büntetőtörvénykönyv különös részének jelenkorunk jogsértései szerinti aktualizálását.

5.2. A katonai bűncselekmény és a katonai rendre veszélyesség

A katonai büntetőjog alapszabálya a katonai rendre veszélyes cselekmény. A katonai életviszonyok esetében az anyagi büntetőjog fő rendeltetése, hogy meghatározza azokat az aktív vagy passzív magatartásokat, amelyek olyan mértékben veszélyesek a katonai fegyelemre, hogy törvény erejénél fogva büntetendők (nullum crimen sine lege). E tekintetben

³¹⁹ Vö. Grecsó Imre: Az őrök bűnözése. Belügyi Szemle. 2006/6. szám 107. o.

a katonai bűncselekmény harmonizál az általános bűncselekményi fogalommal.³²⁰ A katonai büntetőjog társadalmi rendeltetése mindazonáltal nem pusztán az, hogy általános értelemben óvja a társadalmat, hanem az is, hogy közvetlenül védje a katonai jogrendet és fegyelmet, amelyet összefoglalóan katonai rendnek nevezünk. Ezzel a katonai büntetőjog kifejezi azt a követelményt is, hogy a katonáknak a katonai szolgálatuk alatt nem pusztán az általános magatartási követelményeknek kell megfelelniük, hanem az annál szigorúbb szabályok szerint működő katonai fegyelemnek is.

Az általános büntetőjog elméletében a rendszerváltozás után határozott irányzat alakult ki a cselekmény társadalomra veszélyessége³²¹ mint fogalmi elem deregulációjának a szükségességéről. Ennek egyik oka, hogy – Blaskó Béla kutatása alapján – a társadalomra veszélyesség kategóriáját a magyar büntető-jogtudomány a II. világháborút követően a hazánkban bekövetkezett politikai változások hatására a szovjet jogtudományi gondolkodásból vette át.³²² Ezenkívül Nagy Ferenc azon a véleményen van, hogy a társadalomra veszélyesség nyilvánvalóan csak a bűncselekmény tartalmi meghatározásánál jöhet szóba, ennél fogva annak bűncselekményi fogalmi elemként való fenntartása hazánkban de lege feranda nem tűnik kívánatosnak.³²³ Wiener A. Imre szerint, ha a társadalomra veszélyességet azonosítjuk a materiális jogellenességgel, akkor a bírói jog egyetlen esetben sem állapíthatja meg annak hiányát úgy, hogy döntése mellett egyúttal büntetőjogi szankciót is alkalmaz.³²⁴ Hasonlóan vélekedik Hollán Miklós, aki szerint a társadalomra veszélyesség fogalmát egyenesen el kell távolítani a bűncselekmény definíciójából annak érdekében, hogy a hazai büntetőjog végleg levetkőzze szocialista jellegét.³²⁵ A társadalomra veszélyesség továbbá jogalkalmazói kategória, amely – Makai Lajos álláspontját követve – azt jelenti, hogy a bíróság az elbírálandó cselekmény konkrét társadalomra veszélyességét minden esetben köteles vizsgálni.³²⁶ Ennek az értékelésnek a következményeként pedig előfordulhatnak olyan

³²⁰ Bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli. (Btk. 10. § (1) bek.)

³²¹ Társadalomra veszélyes cselekmény az a tevékenység vagy mulasztás, amely a Magyar Köztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait sérti vagy veszélyezteti.

³²² Blaskó Béla: A bűnösség büntetőjogi, büntetőjog-tudományi problémái. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2004. 53. o.

³²³ Nagy Ferenc: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. Hvgorac. Budapest, 2005. 47. o.

³²⁴ Wiener A. Imre: A Btk. általános része de lege feranda. Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézete. Budapest, 2003. 40. o.

³²⁵ Hollán Miklós: Megkésett búcsú a társadalomra veszélyességtől. <http://jesz.ajk.elte.hu/hollan16.html> (letöltés ideje 2008. 05. 22.)

³²⁶ Makai Lajos: A tiltott toborzás törvényi tényállásának értelmezési kérdései. In: Korinek László, Köhalmi László, Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Ferencz Zoltán egyetemi adjunktus halálának 20. évfordulójára. PTE ÁJK. Pécs, 2004. 216. o.

tényállászerű cselekmények, amelyek az elkövetés sajátos körülményeire figyelemmel nem jelentenek veszélyt a társadalomra.

A magunk részéről e megállapítások kapcsán fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a társadalomra veszélyességhez hasonlóan a katonai rendre való veszélyesség materiális jogellenességet jelent, mivel az ilyen cselekmény a katonai életviszonyok között realizálható jogellenes állapotot hoz létre, jogszabály mögött meghúzódó normát sért, és minden esetben katonai büntető szankciót von maga után. Egy cselekmény – tevés vagy mulasztás – akkor veszélyes a katonai szolgálati vagy fegyelmi rendre, ha az alkalmas arra, hogy a szigorú alárendeltségi hierarchiát megbontsa, az előjárói tekintélyt, a harckészültségi állapot hatékonyságát veszélyeztesse, vagy az alárendeltről való gondoskodási kötelelemhez kapcsolódó felelősséget kisebbítse. Ennélfogva a *katonai rendre veszélyes minden olyan tevékenység vagy mulasztás, amely a katonai érintkezési és viselkedési szabályokat, valamint a katonai életviszonyok között az előjáró illetve alárendelt személyét, jogait sérti vagy veszélyezteti.*

Ugyanakkor a katonai rendre veszélyesség a fegyelmi vagy a büntetőjogi felelősség szempontjából differenciálható. Egyetértve a fenti szerzők közös nézetével, miszerint a cselekmény társadalomra veszélyességének csekély foka nem állítható a büntethetőséget kizáró okok sorába, azon az állásponton vagyunk, hogy a katonai rendre való veszélyesség csekély foka sem állapítható meg bűnfelelősséget kizáró okként. A katonai rendre való veszélyesség szintjét és a felelősségre vonás jellegét, azaz annak fegyelmi vagy büntetőeljárás kereteit a jogalkalmazás során kell eldönteni.

A katonai életviszonyokra veszélyes bűncselekményeket a magyar törvény aszerint csoportosítja, hogy a katonai rend mely területét sértik vagy veszélyeztetik. Így vannak a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények,³²⁷ a szolgálati deliktumok,³²⁸ a függelemsértések,³²⁹ az előjárói bűncselekmények³³⁰ és a harcképességet veszélyeztető deliktumok.³³¹ E felsorolásban a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények katonai rendre való veszélyességéhez ugyan nem fér kétség, de mivel az ilyen deliktumok (pl. bevonulási kötelezettség megszegése³³² vagy kibúvás a katonai szolgálat alól³³³) elkövetői nem katonák, hanem olyan személyek (hadkötelesek, polgári vagy polgári védelmi szolgálatra

³²⁷ Btk. XIX. Fejezet

³²⁸ Btk. XX. Fejezet I. Cím

³²⁹ Btk. XX. Fejezet II. Cím

³³⁰ Btk. XX. Fejezet III. Cím

³³¹ Btk. XX. Fejezet IV. Cím

³³² Btk. 334. §

³³³ Btk. 335. §

kötelezettek), akik a katonává mint speciális alannyá válásukat akadályozzák meg, a szűkebb értelemben vett katonai büntetőjog területéhez nem kapcsolhatók, e magatartások nem minősülnek katonai bűncselekménynek.

Megjegyzendő, hogy a magyar büntető törvény nemcsak a hazai, hanem a külföldi, szövetséges haderő rendjét és tagját is védi azáltal, hogy büntetni rendeli a katona

- szövetséges fegyveres erő katonájával szemben, vagy az Egyesült Nemzetek vagy más humanitárius művelet keretében, illetőleg egyéb külföldi szolgálat során más állam katonájával szemben szolgálati feladat közös ellátása során,³³⁴ illetve

- a szövetséges fegyveres erőben teljesített szolgálata során, illetve az Egyesült Nemzetek vagy más nemzetközi szervezet felkérésére külföldi hadműveleti területen végzett humanitárius tevékenység, békefenntartás vagy humanitárius művelet keretében elkövetett katonai bűncselekményeket is.³³⁵

5.3. A katona mint speciális alany fogalma

A katonai büntetőjog legfontosabb feladata, hogy a többi büntetőjogi terület számára egyfajta hídként megállapítsa azt a személyi kört, aki katonai bűncselekmény speciális alanya lehet. Ezt a katona büntetőjogi fogalmának megadásával teszi meg, hídszerepét úgy tölti be, hogy megállapítja, milyen terhelti körrel szemben kell eljárni, illetve az egyes büntetőszankciókat végrehajtani.

A katonai büntetőjog történeti fejlődése során jól megfigyelhető, hogy a katona mint a büntető-igazságszolgáltatás alanyának fogalmi meghatározása milyen fejlődési pályát írt le. Már az antik világban élesen elhatárolható volt az adott államhoz való viszony (állampolgárság) miatt fennálló hadkötelezettség és a hivatásos életmód szerint végzett katonai szolgálat. Előbbi esetben a katonai szabályok csak katonai-harci állapotban, míg az utóbbiak tekintetében – hivatásszerű mesterségük és ahhoz kapcsolódó viselkedési kultúrájuk folytán – általánosabb körben, életük szinte minden helyzetében érvényesültek.

A magyar büntetőjog történetében a katona fogalma számos alkalommal módosult, finomodott. Kezdetben a katonai büntetőhatalom azokra terjedt ki, akik az aktuális uralkodó (vezér, király, fejedelem, császár) haderejének tagjai voltak, tekintet nélkül arra, hogy katonai kötelezettségét tényleges katonaként vagy civil személyként (kisegítőként) teljesítették. Ez az elnagyolt szabályozás valójában a XX. század elejéig, a magyar katonai büntetőjogi

³³⁴ Btk. 122/A § (1) bek.

³³⁵ Btk. 122/B. §

szabályozás modernizációjáig jellemző maradt. Az 1912-ben megalkotott katonai büntetőeljárás törvények a katona büntetőjogi fogalmát már cizelláltan határozták meg. Ennek megfelelően a „hadseregi büntetőbíráskodás”³³⁶ személyi hatálya alá a közös hadsereg és a haditengerészet tényleges állományú tagjai tartoztak, míg a „honvéd büntetőbíráskodás”³³⁷ a honvédség, a népfelkelés és a csendőrség tényleges (tartós szolgálati, hadilétszám kiegészítéséül behívott stb.) egyéneire terjedt ki.

A katona büntetőjogi fogalma a második világháborút követően egészen a rendszerváltozásig több ízben is átalakult. Az ötvenes években ide tartoztak a Néphadsereg, az Államvédelmi Hatóság, a rendőrség, a hivatásos légoltalmi szervezet, az állami tűzoltóság, a pénzügyőrség tagjai, a letartóztató-intézetek alkalmazottai, a hadifoglyok, valamint a katonai letartóztatásban lévő polgári személyek.³³⁸ A hatvanas évektől³³⁹ a nyolcvanas évekig katonának voltak a fegyveres erők tényleges állományú és a rendészeti testületek tagjai. A rendszerváltozáskor a katona fogalmának meghatározása a fegyveres erők (néphadsereg, határőrség) tényleges állományú, valamint a rendőrség hivatásos állományú tagjaira, továbbá azokra terjedt ki, akik nem a fegyveres erőknél teljesítették katonai szolgálatukat. Ez a meghatározás idővel letisztult, és a katonai rezsimszabályok egyes szervezetekre (büntetés-végrehajtási szervezet, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok) történt kiterjesztése eredményeként napjainkra konkrétábbá vált.

A hatályos szabályozás a katona büntetőjogi fogalmát a közelmúltban bekövetkezett általános hadkötelezettség eltörlésére, illetve a határőrség és a rendőrség integrációjára figyelemmel határozza meg.³⁴⁰ Ennek értelmében katona a Magyar Honvédség tényleges állományú tagja,³⁴¹ valamint a Rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos – azaz az érintett munkáltatóval nem munkaviszonyban, hanem szolgálati viszonyban álló – tagja. A katonai bűncselekmények tárgyi súlya tehát nemcsak a klasszikus szervezeteknél értelmezhető, hanem azoknál a katonailag hierarchizált szervezeteknél is, ahol – Bögöly Gyula szavaival – a szolgálati rend

³³⁶ A közös haderő katonai büntető perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII. törvénycikk 10-13. §

³³⁷ A honvédség katonai büntető perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk 10-17. §

³³⁸ Az 1951. évi III. törvénybe iktatott büntető perrendtartás hatálybalépítéséről, végrehajtásáról és a katonai büntető eljárásban való alkalmazásáról szóló 1951. évi 31. számú törvényerejű rendelet 20. § (1)-(2) bek.

³³⁹ A büntető eljárásról szóló 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet hatályba lépését követően.

³⁴⁰ Btk. 122. § (1) bek.

³⁴¹ A Honvédség állománykategóriáit a honvédelemi törvény taxatívén felsorolja, amely szerint a tényleges állomány köré tartoznak a hivatásos, a szerződéses és az önkéntes tartalékos szolgálati jogviszonyban lévők, továbbá a hadkötelezettség alapján sor-, tartalékos és póttartalékos katonai szolgálatot teljesítők, illetve a katonai felsőoktatási intézmények honvédségi ösztöndíjas hallgatói és a katonai középfokú oktatási, katonai felsőoktatási intézmények középfokú szakképzésben (a továbbiakban: katonai szakképzés) részt vevő, szolgálati viszonyban álló hallgatói. A Hvt. hatályos szövege tehát meghagyta a tényleges állomány körében a sorkatonai állományt, így tehát a sorkötelezettség teljes eltörléséről nem, csak felfüggesztéséről beszélhetünk.

és fegyelem fenntartása, és ebből következően a szolgálati feladatok eredményes teljesítésének a biztosítása követelményként jelentkezik.³⁴² Megjegyzendő azonban, hogy – némileg érthetetlen módon – nem minden katonai rendfokozatot viselő személy tartozik e körbe. Így nem minősülnek büntetőjogi értelemben katonának a vám- és pénzügyőrség, illetve a katasztrófavédelmi igazgatóságok hivatásos állományú tagjai, holott e személyek a katonai jellegű alá-fölérendeltségen túl katonai jellegű szolgálati feladatokat látnak el, nem utolsósorban katonai rendfokozatot viselnek. Normaszegésük ugyanúgy sérti a szolgálat rendjét, mint más katonák esetében, és a felelősségre vonási eljárás gyorsasága is hasonlóan fontos érdeke a pénzügyőr vagy a katasztrófavédelmi szervezetnek. E szervek hivatásos beosztottainak katonai deregulációja továbbá azért is vitatható, mert a szabálysértési jog terén ugyanakkor kivétel nélkül a katonai fegyelem hatálya alá tartoznak. Erre utal egy büntetőkollégiumi vélemény is, amely szerint, ha a fegyveres szervek hivatásos (szerződéses) állományú tagjának bűncselekményként vád tárgyává tett magatartása csupán szolgálati helyen, illetőleg szolgálattal összefüggésben elkövetett szabálysértést valósított meg, a bíróságnak az ügy iratait fegyelmi eljárás lefolytatására az illetékes fegyelmi hatósághoz (parancsnokhoz, vezetőhöz) kell megküldenie.³⁴³ A szabálysértési törvény szerint pedig a fegyveres szervek (honvédség, rendőrség, polgári védelem, vám- és pénzügyőrség, a büntetés-végrehajtási szervek, állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok) hivatásos (szerződéses) állományú tagja által a szolgálati viszony tartama alatt a szolgálat helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett szabálysértést fegyelmi eljárás keretében kell elbírálni.³⁴⁴

A szakirodalomban ismert olyan nézet, amely nem tartja szükségesnek a katonai büntetőjogi szabályok kiterjesztését a pénzügyőrökre. Korda György ezt még a nyolcvanas években úgy indokolta, hogy az ilyen fegyveres testületnél a feladatok megfelelő ellátása a munkajog körében szabályozott fegyelmi felelősségre vonás lehetőségeivel is megnyugtatóan biztosítható.³⁴⁵ E nézet azonban a vám- és pénzügyőrség kiszélesedett rendvédelmi kötelezettségei, a rendőrséghez hasonló és egyre bővülő nyomozó hatósági funkciói, nem utolsósorban a szervezetre jellemző szolgálati rend miatt

³⁴² Vö. Bögöly Gyula: A katonai büntetőeljárás hatálya Rákócziól napjainkig. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 31. o.

³⁴³ BKv 46. (BK 135.)

³⁴⁴ A szabálysértésről szóló 1999. évi LXIX. törvény (Sztv.) 30. § (1) bek.

³⁴⁵ Vö. Korda György: A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei. Belügyi Szemle 1989/9. szám 7. o.

álláspontunk szerint túlhaladottá vált. Egyetértve Bögöly Gyulával³⁴⁶ magunk is azon a véleményen vagyunk, hogy a szolgálati rendet és fegyelmet minden olyan szerv esetében védeni kell, ahol a szolgálati helyen vagy a szolgálattal összefüggésben elkövetés veszélyeztetheti azt.

A fentiek mellett a katona büntetőjogi fogalmába tartoznak az egyes Magyarországot érintő nemzetközi katonai szerződések³⁴⁷ által meghatározott körülmények között a szolgálati feladat közös ellátásakor a szövetséges és a békepartnerségben részt vevő fegyveres erő szárazföldi, haditengerészeti vagy légierejéhez tartozó, a szövetséges fegyveres erő állama rendőrségének, illetve polgári védelmi szolgálatának tagja, más állam katonája, a más állam rendőrségének, illetőleg polgári védelmi szolgálatának tagja.³⁴⁸

A katona büntetőjogi meghatározásának de lege ferenda elképzelései között szerepel, hogy a katonai büntető anyagi szabályok kiterjedjenek a nem katonai személyekre és az ún. polgári felettesre is. Egy 2007 januárjában lezárt, a katonai Büntető Törvénykönyvről szóló tervezet³⁴⁹ a katonai büntető anyagi jogi szabályok szerint büntetné azt a nem katonai személyt is, aki katonai bűncselekményt részesként³⁵⁰ követ el, illetve – ha a katonai bűncselekményeket felsoroló különös rész bármely rendelkezése kimondja – az előjárói köteleességszegéssel megvalósult cselekmények esetében a polgári felettest is. Ez utóbbi szabály illeszkedik ahhoz a nemzetközi doktrinához, amely szerint az ún. „nem katonai” parancsnok is tartozik felelősséggel mindazokért a cselekményekért, amelyek parancsnoki státusával összefüggésbe hozhatók.³⁵¹

A tervezet értelmező rendelkezései szerint előjárói vagy parancsnoki jogosultságot gyakorló nem hivatásos állományú felettesen az állomány köztisztviselői vagy közalkalmazotti jogviszonyban álló vezetőjét kell érteni, aki a beosztottai tekintetében – vezetői szintjének megfelelően – az országos

³⁴⁶ Bögöly Gyula: A katonai büntetőeljárás hatálya a rendvédelmi integráció tükrében. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a Határőrség és rendőrség – az integrált rendvédelem című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények VII. Pécs, 2007. 170. o.

³⁴⁷ E körbe értendő az 1999. évi CXVII. törvénnyel kihirdetett, az Észak-atlanti Szerződés tagállamai közötti, fegyveres erők jogállásáról szóló Megállapodáshoz történő csatlakozásáról, a Megállapodás kihirdetéséről, valamint a Megállapodáshoz kapcsolódó egyes jogszabályok módosításáról szóló nemzetközi szerződés, valamint az 1995. évi CII. törvénnyel kihirdetett, az Észak-atlanti Szerződés részes államai és a „Békepartnerség” más részt vevő államai közötti, fegyveres erők jogállásáról szóló Megállapodás és annak Kiegészítő Jegyzőkönyve megerősítéséről és kihirdetéséről szóló egyezmény melléklete I. cikkének a) pontja.

³⁴⁸ Vö. 20/2006. (V. 31.) AB határozat

³⁴⁹ E tervezetet ugyan általános véleményezés céljából az egyes szakmai szervezetek részére megküldték, de a jogalkotási folyamat ezen a szinten meg is akadt.

³⁵⁰ Az általános büntetőjogi szabályok jelenleg is lehetővé teszik, hogy a katonának nem tekintendő személy – ha tettesként vagy társtettesként nem is – részesként felelősségre vonható legyen. Vö. Balogh Ágnes – Köhalmi László. Büntetőjog I. Általános rész. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007. 308. o.

³⁵¹ Sherrie L. Russel-Brown: The last line of defense: The doctrine of command responsibility and gender crimes in armed conflict. <http://hosted.law.wisc.edu/wilj/issues/22/1/russell-brown.pdf> (letöltés ideje 2008. 05. 22.)

parancsnoki, a munkáltatói jogkört gyakorló előjárói, az állományilletékes parancsnoki, az előjáró parancsnoki, illetőleg szolgálati előjárói jogosultságokat gyakorolja.

5.4. A katonai büntethetőség akadályai

Az általános és a katonai jog mint egész és rész viszonyából következik, hogy a katona bűnelkövetőre nemcsak a katonákra vonatkozó, hanem az általános büntetőjogi szabályok is vonatkoznak azzal a kitéttel, hogy a törvény által indokolt esetben az általános normák helyett a katonai életviszonyokra vonatkozó különös szabályokat kell alkalmazni (*lex specialis derogat legi generali*). Ez nyilvánul meg a katona büntetőjogi felelőssége megállapításának akadályai esetében is, ahol a Büntető Törvénykönyv idevonatkozó szabályai³⁵² mellett – a fogalmilag kizárt gyermekkoron kívül – speciális akadályként kell figyelembe venni az előjáró parancsát mint büntethetőséget kizáró, illetve a szolgálati viszony megszűnését mint büntethetőséget megszüntető okot. A magunk részéről a büntethetőség általános akadályainak jogpolitikai elemzésének mellőzésével az alábbiakban e két jogintézmény részleteinek feltárására teszünk kísérletet.

5.4.1. A parancsra elkövetett bűncselekmény miatti felelősség problematikája

5.4.1.1. A parancs

A katonai rend és fegyelem egyik legfontosabb tartópillére és biztosítéka a parancs, illetve a parancs iránti feltétlen engedelmisség. A parancs – tekintet nélkül arra, hogy milyen katonai vezetési modellről beszélünk – a katonai vezetés és irányítás alapvető normatívája.

Lippai Péter szerint a katonai vezetési elvek két történeti modelljéről beszélhetünk. Az erősen centralizált jellegű, az alárendeltek számára kevés önállóságot hagyó, ún. parancsorientált vezetésszemlélet a parancsok szinte gondolkodás nélküli és automatikus végrehajtására épül. Ezzel szemben a decentralizált jellegű, küldetésorientált vezetés terén az előjáró az elérendő cél meghatározásán túl a végrehajtás folyamatában csak a koordinációhoz szükséges minimális mértékben

³⁵² A büntetőjogi felelősségre vonás akadályait a Btk. III. fejezete sorolja fel. E szerint büntethetőséget kizáró ok a gyermekkor, a kóros elmeállapot, a kényszer és a fenyegetés, a tévedés, a jogos védelem, a végszükség és a magánindítvány hiánya, míg büntethetőséget megszüntető ok – a Btk-ban meghatározott egyéb eseteken kívül – az elkövető halála, az elévülés, a kegyelem és a tevékeny megbánás.

vesz részt. Ez utóbbi vezetésszemlélet gyakorlása esetén a feltétlen engedelmesség csak a legvégső esetben, az előjárói szándék megvalósulásának veszélye fennállásakor követelendő meg.³⁵³

Mínt hogy a parancs teljesítése általános katonai érdek, ezért mind a parancsot kiadó, mind a parancsot végrehajtani köteles személyt felelősség terheli. A hadtudomány a hadjáratok és a csaták sikerének vagy kudarcának oknyomozása alkalmával több esetben is megállapította, hogy a parancs vagy nem engedett elegendő mozgási szabadságot, vagy túl kevés rendelkezést tartalmazott. Erre figyelemmel Julier Ferenc a múlt század első felében követelményként fogalmazta meg, hogy a parancs félreérthetetlenül adja meg a feladatot, igazodjon az alárendelt egyéniségéhez, egyúttal időben és térben megkötve, hogy az a végső cél vagy terv alapeszményével ellentétesen ne cselekedjen.³⁵⁴ Tömörebben fogalmaz Latimer amerikai hadbíró, aki szerint a parancsnoki felelősség mérföldköve, hogy az adott szolgálati feladatra vonatkozó parancs világos, konkrét és érthető legyen.³⁵⁵ E követelményre tekintettel a katonai jogalkotás számára megkerülhetetlen feladatként jelentkezik a parancs kiadásával kapcsolatos tételes szabályok kidolgozása.

Magyarországon a parancssal kapcsolatos legfontosabb rendelkezéseket a honvédelmi törvény adja meg.³⁵⁶ A vonatkozó törvényhely szó szerinti citálását mellőzve azt állapíthatjuk meg, hogy a parancsnak – mint az előjárói akarat érvényesítése eszközének – mind a szolgálati feladat, mind a címzettek tekintetében egyértelműnek és konkrétnek kell lennie. A parancsot adó katona a parancsért felelősséggel tartozik, amely egyfelől azt jelenti, hogy a parancsadás jogával nem élhet vissza, másfelől, hogy a parancs végrehajtásához szükséges feltételeket biztosítania, a parancs végrehajtását pedig ellenőriznie kell, végül, de nem utolsón sorban a parancsnak összhangban kell lennie a jogszabályokkal és egyéb rendelkezésekkel (felettes előjárók parancsaival), és nem irányulhat az alárendelt indokolatlan zaklatására, emberi méltóságának megsértésére. Ez utóbbi nyomatékosságára a honvédelmi törvény ún. „parancstilalmakat” fogalmaz meg, amelyek szerint tilos a parancs kiadása, ha az külön törvényben foglalt kivétellel a katona életét, egészségét vagy testi épségét közvetlenül vagy súlyosan veszélyeztetné, bűncselekmény elkövetésére irányul, avagy a katona magáncélú igénybevételét valósítaná meg.

³⁵³ Vö. Lippai Péter: A küldetésorientált vezetés történelmi tapasztalatai. *Hadtudomány* 2004/2. szám 77. o.

³⁵⁴ Vö. Julier Ferenc: *A hadvezetés művészete*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1931. Forrás: <http://mek.oszk.hu/01300/01341/01341.pdf> (letöltés ideje 2008. 05. 22.)

³⁵⁵ Command Responsibility. http://law.umkc.edu/faculty/projects/frtrial/mylai/MYL_LAW3.htm (letöltés ideje 2008. 05. 22.)

³⁵⁶ Hvt. 105-108. §

A fenti garanciák mellett a katona a parancs iránt feltétlen engedelmisséggel tartozik, csupán a bűncselekmény elkövetésére irányuló parancs végrehajtását tagadhatja meg. Ha az alárendelt e feltétlen engedelmisségnek nem tesz eleget, a parancsban meghatározott kötelezettségét nem teljesíti, úgy függelemsértést követ el, és parancs iránti engedetlenség³⁵⁷ miatt lesz büntethető.

A parancs iránti engedetlenség az egyik legrégebb katonai bűncselekmény, amely már a római jog által, illetve a honfoglaló magyarság korában is szigorúan büntetendő cselekmény volt. A római jog katonai büntetőjogi rendelkezéseinek legfőbb jogforrása, a katonai jogról szóló Digesta 49. könyvének 16. fejezete (De re militari) a parancsmegtagadásáról úgy rendelkezik, hogy „*Aki háború idején a parancsnoka által megtiltott dolgot cselekszik, vagy nem teljesíti parancsát, halállal büntetendő, akkor is, ha akciója sikeres volt.*”³⁵⁸ A vezérek korából pedig a feltétlen engedelmisséget a vérszerződés ötödik cikkelyéből („*Ha valaki Álmos vezérnek és a többi fejedelmi személyeknek maradékai közül az eskü pontjait megszegné, mindenkor átok legyen rajta*”) vezethetjük le.³⁵⁹

5.4.1.2. Az előljáró parancsa mint büntethetőséget kizáró ok

A parancs büntetőjogi értelemben – a parancs iránti engedetlenség fentebb említett esetét leszámítva – akkor értelmezhető, ha annak végrehajtásával az alárendelt bűncselekményt követ el. E tekintetben ugyanakkor az a központi kérdés, hogy kit terhel az ilyen módon megvalósított deliktumért a felelősség.

Herczeg István szerint az elmúlt évszázad során a bűncselekmény elkövetésére irányuló parancs megítélésére a jogi irodalom számos, gyakran egymással teljesen ellentétes elméletet állított fel. Ilyen:

- *A felettes kizárólagos felelősségének* (respondat superior) elve, amely a bűncselekmény elkövetéséért kizárólag annak kibocsátóját teszi felelőssé, automatikusan mentesítve ezáltal a parancs végrehajtóját;
- *Az abszolút felelősség elmélete*, amely szerint a katonának minden egyes kapott parancsot mérlegelnie kell, a bűnös parancsot vissza kell utasítania, és ha azt mégis teljesíti, akkor az engedelmisség ténye nem biztosít számára mentséget;

³⁵⁷ Btk. 354. §

³⁵⁸ Vincze Miklós: A katonai büntetőjog kétezere éves tükre (De re militari). Ügyészek Lapja 2006/6. szám 51. o.

³⁵⁹ Vö. Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 10. o.

- A nyilvánvaló jogellenesség elmélete, amely arra utal, hogy a parancs végrehajtója csak abban az esetben viseli a büntetőjogi következményeket, ha a parancs jogellenessége mindenki számára nyilvánvaló;

- A személyes tudomás elmélete, amely szerint a parancsra elkövetett bűncselekményért csak akkor felelős az alárendelt, ha maga, saját személyében is tudott a parancs bűnös voltáról.³⁶⁰

Hasonló szintézisre vállalkozik Blaskó Béla is, aki a fentiekkel némileg összhangban úgy látja, a parancsra elkövetett felelősség értelmezésével kapcsolatban a parancs kiadójának kizárólagos felelősségét előtérbe helyező és az alárendelt feltétlen engedelmisségét megkövetelő alárendelt feltétlen köteletségének elve, és ellenkezőleg, a parancs jogszerűsége alárendelt általi mérlegelését megkívánó, ún. *mérsékelt engedelmisség elve* jöhet számításba.³⁶¹ Az előbbi megközelítés szerint az alárendelt minden, az előjárója (parancsnok) által parancsban kiadott utasítást, annak jogszerűségének vizsgálatára tekintet nélkül köteles végrehajtani. Ebben az esetben az alárendeltet büntetőjogi felelősség nem terheli, azt a parancsot kiadónak kell viselnie. Az utóbbi elv a parancs címzettjét már nem mentesíti előzetesen a teljes felelősség alól, előírja az alárendelt számára, hogy a nyilvánvalóan büntető törvénybe ütköző parancs végrehajtása esetén a saját felelőssége is megállapítható lesz.

A magunk részéről a fenti elméleti alapvetéseken keresztül az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy a hatályos nemzetközi és magyar szabályozásra is figyelemmel számba vegyük azokat a körülményeket, amelyek a parancsra végrehajtott cselekmények felelősségének megállapításához vezetnek.

A parancsral kapcsolatban fentebb tárgyalt követelményekkel összefüggésben megállapítható, hogy a parancs iránti engedelmisség elsősorban nem büntetőjogi, hanem általános katonapolitikai elv. A parancs azon túl, hogy a Hadtudományi Lexikon megállapítása szerint az előjáró szolgálati akaratának legfőbb kifejezési módja és eszköze,³⁶² egy ún. „munkanyelv”, amelynek legfontosabb szerepe nem az, hogy az alárendelt korlátlan alkalmazását biztosítsa, hanem az, hogy a katonai – és ezáltal az állami – vezetés a katonai szakmai feladatokat a leghatékonyabban végrehajtsa. Ennélfogva a parancs iránti feltétlen engedelmisség kizárólag a szakmai szempontból indokolt – és ezért jogszerű – parancsra terjed ki, és nem védi azokat az utasításokat, amelyeket a fentebb már taglalt tilalmak ellenére

³⁶⁰ Vö. Herczeg István: Parancsra tette? Gondolat. Budapest, 1969. 10-11. o.

³⁶¹ Vö. Vö. Blaskó Béla: Magyar büntetőjog Általános rész. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2003. 240. o.

³⁶² Vö. Hadtudományi Lexikon M-Zs. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995. 1057. o.

adtak ki. Az természetesen más kérdés, hogy az alárendelt számára minden esetben felismerhető-e a parancs jogszerűsége. Ha a jogszerűtlenség az alárendelt számára felismerhető – pl. a parancs a katona magáncélú igénybevételére irányul –, úgy a parancs iránti engedelmisség kérdése nem merül fel, a katona ex lege nem köteles az utasításnak – más néven illegitim parancsnak – engedelmeskedni.

A parancs iránti engedelmisség esetében Samuel P. Huntigton úgy érvel, hogy amikor a katona törvényes parancsot kap meghatalmazott felettesétől, nem vitatkozik, nem habozik, nem szegezi szembe ezzel saját véleményét – haladéktalanul engedelmeskedik. A katona tehát nem az általa megvalósított politika, hanem annak alapján ítéltetik meg, mennyire habozás nélkül és hatékonyan hajtja végre a parancsot. Célja az engedelmisség eszközének tökéletesítése; az hogy mire használják fel ezt az eszközt, meghaladja felelősségét.³⁶³ Huntigton ugyanakkor jogosan teszi fel a kérdést, hogy van-e az engedelmisségnek korlátja. Szerinte ez a kérdés két, egymástól különálló összefüggésben merül fel. Az első a katonai engedelmisség és a professzionális felkészültség viszonyára, vagyis a tiszt erkölcsi és intellektuális erényeire vonatkozik. A második – esetünkben érdekesebb tényező – pedig a katonai engedelmisség és a törvényesség közötti konfliktust emeli ki. Katonaként engedelmisséggel tartozik, emberként viszont köteles megtagadni az engedelmisséget. A legszélsőségesebb eseteket kivéve ésszerűen az várható, hogy ragaszkodni fog a hivatási etikához és engedelmeskedni fog.³⁶⁴ Ez az állítás nem mellékesen a magyar szabályozásban sem vet fel alkotmányos kételyeket. Az Alkotmánybíróság több határozatában kifejezésre juttatta azt az álláspontját, hogy a fegyveres szervek megfelelő működése aligha valósítható meg annak megakadályozására irányuló jogi szabályozás nélkül, hogy a fegyveres szervek tagjai aláássák vagy bomlasszák a testület fegyelmét. Ezért a szolgálati rend megtartásához fűződő érdek a fegyveres szerv sajátos függelmi viszonyai között indokolttá tehet csak az e szerveknél érvényesülő tilalmakat. Ebből következően elvileg és általánosságban nem merül fel alkotmányossági aggály az olyan törvénnyel szemben, amely a parancs vagy az intézkedés végrehajtását gátló, lassító vagy lehetetlenné tevő bírálatnak, vagy vélemény kifejezésre juttatásának, illetőleg a szolgálati rendet és fegyelmet sértő nyilatkozat tételének bizonyos határokat szab.³⁶⁵ Ennek tükrében, egyetértve Kádár Pállal, úgy véljük, hogy a jogalkotó a parancs primátusát biztosítja a belső szabályozók között, a büntetőjogi védelem ténye

³⁶³ Samuel Huntigton: *A katona és az Állam. A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája.* Zrínyi Kiadó – Atlanti Kiadó. Budapest, 1994. 76. o.

³⁶⁴ Samuel Huntigton: *A katona és az Állam. A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája.* Zrínyi Kiadó – Atlanti Kiadó. Budapest, 1994. 79-80. o.

³⁶⁵ Vö. 8/2004. (III. 25.) AB határozat

egyértelműen bizonyítja, hogy a katonai vezetés legfontosabb és ennek megfelelően a legnagyobb mértékű védeltséget élvező eszköze a parancs.³⁶⁶

A parancs azonban, mint láthattuk, nem korlátlanul érvényesíthető norma. Nem lehet kötelező ereje az olyan utasításnak, amely nem az előjáró szolgálati akaratának teljesítésére irányul, avagy parancsadási tilalomba ütközik. Ez az illegitim parancs, amelynek joghatása annak jogszerűtlenségéhez igazodik. Tekintettel arra, hogy az illegitim parancs kiadására az előjáró nem jogosult, ezért annak nem teljesítése nem vonhat maga után büntetőjogi felelősséget. Az illegitim parancs nem teljesítése éppen az annak kiadásához kötődő felhatalmazás hiánya miatt nem jelenti a parancs megtagadását. Parancsot megtagadni ugyanis érdemben kizárólag abban az esetben lehet, ha a parancs kiadása egyébként jogszerűen történik. Ennek értelmében álláspontunk szerint a parancs megtagadása kizárólag a legitim parancs elmulasztása (nem teljesítése) esetén értelmezhető, azaz – ha más büntethetőségi akadály nem merül fel – büntetőjogi következményt von maga után.

A parancs iránti engedelmisség fenti vonalvezetése alapján állítjuk, hogy a parancsmegtagadás analógiájára, a parancs teljesítése is csak jogszerű – törvényes személy (előjáró) által, törvényes módon (írásban vagy szóban konkrét szolgálati feladat végrehajtására vonatkozóan) kiadott – utasítás esetében lehetséges.

A parancs iránti engedelmisség sajátos vitájáról olvashatunk L. Paul Bremer közelmúltban megjelent könyvében, amelyben – az egyébként G. W. Bush amerikai elnök teljhatalmú megbízottjaként Irakban dolgozó – szerző azon az állásponton van, hogy az Irakban állomásozó nemzetközi erőkbe tartozó lengyel hadosztály parancsnoka (Tyszkiewicz vezérőrnagy) parancs iránti engedetlenséget követett el akkor, amikor írásban megtagadta az amerikai előjáró által Kerbala városába való erőszakos behatolásra és rendteremtésre vonatkozó parancsot.³⁶⁷ Az érintett lengyel tábornok ugyanakkor több okból kifolyólag is helyesen járt el, mivel egyfelől ő és az általa irányított katonai erő semmilyen katonai szolgálati alárendeltségbe sem tartozott, másfelől nemzetközi katonai kiküldetés esetén egy adott ország katonái elsősorban saját államuk (hazánkban az Országgyűlés) által felhatalmazott mértékben vehetnek részt katonai műveletekben, és csak annak keretében utasíthatók, végül, az említett akcióra vonatkozóan a felsőbb vezetés nem biztosította a szükséges és elégséges feltételeket. Ez esetben tehát a hivatási etika is az egyébként az érintett személy számára is felismerhető módon a parancs illegitimitását jelentette, így ahhoz teljesítési kötelezettség nem tartozhatott.

³⁶⁶ Kádár Pál: Gondolatok a Magyar Honvédség belső szabályozóinak rendszeréről. Forrás: http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsegesi_szemle/gondolatok_a_magyar_honvedseg_belső (letöltés ideje 2008. 05. 22.)

³⁶⁷ L. Paul Bremer: *My Year in Iraq. The Struggle to Build a Future of Hope.* Simon & Schuster. New York, 2006.

A parancs mögötti bűnfelelősség központi kérdése, hogy egyfelől az alárendeltet mennyiben mentesíti a kapott parancs az általa elkövetett bűncselekményért viselendő következmény alól, másfelől az alárendeltnek mikor, milyen körülmények között kell tisztában lennie a parancs bűnös jellegével.

A bűncselekményre utasító parancs problematikáját a magyar jogirodalomban tudományos igényességgel először vizsgáló Schulteisz Emil szerint a katonának nem lehet kötelessége az előjáró parancsának véleményezése, mivel az a katonai fegyelem teljes felbomlásához vezetne. Ennélfogva a katonának csak akkor nem kötelessége a parancsnak eleget tenni, ha az előtte „világos” és „nyilvánvaló” módon bűncselekmény véghezvitelét követeli.³⁶⁸

Jacsó János szerint a helyes álláspont az, hogy a parancsot végrehajtó és ennek folytán bűncselekményt megvalósító személy csak akkor büntethető, ha már a parancs vételekor, vagy ez után, de legkésőbb a teljesítés megkezdésekor világosan ismeretében volt annak, hogy a végrehajtással bűncselekményt valósít meg. Ilyenkor már tudatilag is felfogja, hogy bűncselekményt követ el és a parancs végrehajtásakor a szándéka annak megvalósítására irányul.³⁶⁹ Ezen az állásponton van Heller Erik is, aki fejtegetéseiben azt is írja, hogy a katona a bűncselekmény elkövetésére irányuló parancs végrehajtására nem kötelezhető.³⁷⁰

Kádár Miklós és Kálmán György a parancsra elkövetett bűncselekmény esetében a cselekmény társadalomra veszélyességét kérdőjelezi meg. Szerintük amennyiben az előjáró parancsa olyan cselekményre irányul, amelynek tevésére ő jogosult utasítást adni, azt az előírt formában teszi, és a cselekmény objektíve nem veszélyes a társadalomra, akkor a parancsot végrehajtó szempontjából sem veszélyes a társadalomra az a cselekmény, amelyet ő végrehajtott.³⁷¹ Ennek értelmében, ha a parancs kiadója és kiadási módja a katonai rendnek megfelelő, akkor a katonának – feltétlen engedelmisségi kötelezettsége miatt – nincs jogalapja annak végrehajtását megtagadni.

A feltétlen engedelmisségre van tekintettel Békés Imre is, aki e kötelezettséget az elvárhatóság hiányával magyarázza.³⁷² A katonától nehezen várható el a parancs megtagadása és annak büntetőjogi következményének vállalása. Ez konfliktust okoz abban az esetben, ha a

³⁶⁸ Schulteisz Emil: A bűncselekmény elkövetésére irányuló katonai parancs. In: Heller Erik, Moór Gyula, Rácz György (szerk.): Büntetőjogi Tanulmányok Angyal Pál születése 60-ik és jogtanári működése 35-ik évfordulójának emlékére. Pallas. Budapest, 1933. 200-201. o.

³⁶⁹ Jacsó János: Szolgálati parancs teljesítése által megvalósított büntettek. Belügyi Szemle 1963/6. szám. 38. o.

³⁷⁰ Heller Erik: A magyar katonai büntetőjog általános tanai. Szeged, 1937. 154. o.

³⁷¹ Kádár Miklós – Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. KJK Könyvkiadó. Budapest, 1966. 341. o.

³⁷² Békés Imre: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In: Földvári József (szerk.) Magyar Büntetőjog. Általános rész. BM Könyvkiadó. Budapest, 1980. 184. o.

katona beosztottként kerül abba a döntési kényszerbe, hogy a parancsot megtagadva hadbírótság elé álljon-e, avagy a parancsot teljesítve kövessen el olyan cselekményt, amelyért esetleg más címen (nem parancs iránti engedetlenségért) vonják büntetőjogi felelősségre. Bár Békés Imre is azon az állásponton van, hogy az elvárhatóság hiányára nem lehet hivatkozni, ha a katona tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el, mégis – igaz csak vázlatosan – foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy e tudomás ellenére van-e lehetősége a katonának nem teljesíteni az előjárótól kapott parancsot.

Az elvárhatóság hiányát másként fogalmazza meg Gellér Balázs. Ő az előjáró parancsa mint büntethetőséget kizáró ok mellett felveti a kényszer és a fenyegetés párhuzamos értelmezését is.³⁷³ Amennyiben ugyanis a parancsot végrehajtó katona tudott arról, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el, úgy vele szemben az előjáró parancsa mint büntethetőséget kizáró ok nem alkalmazható. Ez az állítás azonban visszafordítható, ha a katona azért hajtotta végre a „bűnös” parancsot, mert hadbírótság vagy agyonlövés fenyegetése vagy egyéb kényszer hatása alatt volt.

Nagy Ferenc szerint az előjáró parancsa valójában kettős természetű: a katona személyére nézve a jogellenességet, a cselekmény külső kihatását tekintve viszont bűnösséget kizáró ok.³⁷⁴ A katona saját személyére nézve a parancs végrehajtásával jogszerűen cselekszik, de cselekménye kifelé jogellenes, amelynek oka a parancs kiadásából ered. E külső jogellenes hatás miatt az előjáró parancsa inkább a bűnösséget zárja ki.

Földvári József azt állítja, hogy a törvényhozó az előjáró parancsát mint a jogi tévedés egyik esetét szabályozza, ugyanakkor álláspontja szerint ezt a kérdést megnyugtató módon csak a végszükség szabályainak figyelembe vételével lehet eldönteni: annyit elvárhatunk az alárendelttől, hogy a parancs teljesítésével megvalósított bűncselekményükkel ne okozzon még akkora sérelmet se, mint amilyen sérelem őt érné a parancs megtagadása esetében.³⁷⁵

A tévedést látja Sinku Pál a parancsra elkövetett bűncselekmény mögött, aki azon a véleményen van, hogy nem büntethető az a katona, aki parancsra a cselekményt abban a téves feltevésben követi el, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre a feltevésre a konkrét esetben alapos oka volt, továbbá olyan tény miatt sem, amelyről a parancs végrehajtásakor nem tudott.³⁷⁶ Ezen a véleményen van Blaskó Béla is, aki úgy ítéli meg, hogy a katona

³⁷³ Gellér Balázs: A legfőbb bírói fórum három végzésének margójára. *Fundamentum*. 2000/1. szám 111. o.

³⁷⁴ Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó. Budapest, 2004. 205. o.

³⁷⁵ Földvári József: Magyar Büntetőjog. Általános rész. Osiris. Budapest, 2003. 164. o.

³⁷⁶ Busch Béla (szerk.): Büntetőjog. Általános rész. Hvgorac. Budapest, 2006. 394. o.

bármilyen tévedése büntetlenséget biztosít számára, és nem tehető vizsgálat tárgyává, hogy a katona felismerhette-e a parancs jogellenes voltát.³⁷⁷

A fenti elméletekkel részben egyet értve, de részben azokat vitatva Herczeg István úgy látja, hogy a felsőbb parancsnak önmagában nincs semmiféle jogi jelentősége, kivéve azt az esetet, ha a parancs nem teljesítése azért nem várható el a katonától, mert a mögötte megbúvó fenyegetés az adott körülmények között más választási lehetőséget nem hagyott, mint a bűncselekmény elkövetését.³⁷⁸ Hasonló aggályokat fogalmaz meg Balogh Ágnes és Kőhalmi László. A szerzőpáros egyenesen jogállami aggályokat vet fel arra vonatkozóan, hogy az alárendeltnek nincs lehetősége hatékonyan ellenállni a jogszabálysértő parancs teljesítésének. A hatályos magyar jog szerinti biztosítékok, mint a parancs jogellenességére való figyelmeztetés vagy a jogszerűtlen parancs előjáró általi írásba foglaltatása ugyanis sok esetben nem várható el az alárendelttől.³⁷⁹

Az előjáró parancsa mint büntethetőséget kizáró ok a nemzetközi büntetőjogi történetben a legnagyobb figyelmet és publicitást a II. világháborúban aktívan közreműködő, háborús bűnökkel vádolt náci vezetők perében, az ún. Nürnbergi Perben kapta. A parancsra elkövetett bűncselekmények jogi felelősségének megítélése e pert követően Telford Taylor állítása szerint egyfajta erkölcsi és jogi kinyilvánításként, jogi precedenssel nemzetközi jogi erőként jelentek meg.³⁸⁰ A nemzetközi büntetőjog történetébe Nürnbergi Elvekként³⁸¹ bevonult megállapítások egyike szerint nem mentesül a nemzetközi jog alapján fennálló büntetőjogi felelősség alól az, aki a kormány vagy felettese utasítását követve emberiség elleni bűncselekményt valósított meg, feltéve, hogy volt morális választási lehetősége.

A parancsra megvalósított bűnfelelősség kérdése szépirodalmi írókat is foglalkoztatott. Közülük kétségkívül a legismertebb Robert Merle Mesterségem a halál című regénye, amelyben – a művet magyar nyelvre fordító Gera György elemzése szerint – az auschwitz haláltábor parancsnokát szörnyű tettében nem fűti se gyűlölet, se szeretet, s élete utolsó pillanatáig sem jut el az önvizsgálatig, önmaga elítéléséig, a szükségszerűség felismeréséig; ha előlről kezdhethetné – mint ahogy szerte a földön nem egy társa türelmetlenül várja, mikor kezdhethetné előlről –, bizonyára ugyanezt az utat járná végig, hűvös fővel, fegyelmezetten ölne, s ugyanígy nem értené, mit vetnek szemére, miért ültetik a vádlottak

³⁷⁷ Blaskó Béla: Magyar büntetőjog Általános rész. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2003. 243. o.

³⁷⁸ Herczeg István: Parancsra tette? Gondolat. Budapest, 1969. 225. o.

³⁷⁹ Balogh Ágnes – Kőhalmi László: Büntetőjog II. Általános rész. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007. 311. o.

³⁸⁰ Telford Taylor „The Anatomy of the Nuremberg Trials: A Personal Memoir” címmel New Yorkban a Knopf Kiadó gondozásában megjelent könyvről lásd bővebben Deák István: A nürnbergi perek anatómiája. Forrás: <http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b1001/94-01-02Deak.html> (letöltés ideje: 2008. 05. 22.)

³⁸¹ Edward J. O'Brien: The Nuremberg Principles, Command Responsibility and the Defense of Captain Rockwood. In: Military Law Review. Vol. 149. 1995. 275.

padjára, hisz ő csak engedelmeskedett, azt tette, amit felettesei parancsoltak.³⁸² E gondolatmenet igazolására álljon itt egy dialógus az említett kötetből, amely a táborparancsnok és egy amerikai „kövér, rózsaszín bőrű, porcelánszemű és ősz hajú” ezredes között játszódik le:

„- *Még most is meg van róla győződve, hogy ki kellett irtani a zsidókat?*

- *Nem, most már nem.*

- *Miért nem?*

- *Mert Himmler öngyilkos lett.*

Megütődve bámult rám.

- *Ez azt bizonyítja – folytattam –, hogy nem volt jó parancsnok. És ha nem volt jó parancsnok, nyilván akkor sem mondott igazat, amikor kijelentette, hogy a zsidókat ki kell irtani.*

- *Tehát – kérdezte az amerikai –, ha parancsot kapnék, ugyanígy cselekednék.*

Hosszasan rám nézett, rózsaszín arca kivörösödött.

- *A lelkiismerete ellen cselekedne! – kiáltotta felháborodottan.*

Vigyázzba vágtam magam, magam elé meredtem, és azt mondtam:

- *Bocsásson meg, de azt hiszem, két malomba örölink. Minek gyötörtem volna magam gondolkodással? Egyetlen kötelességem: engedelmeskedni a parancsnak.”*

A fenti elméletekből jól látszik, hogy az előljáró parancsa mint büntethetőséget kizáró ok elméleti megközelítése meglehetősen heterogén. Ennek ellenére a hatályos magyar szabályozás pusztán a tévedést fogalmazza meg abban a rendelkezésben, amely szerint „*nem büntethető a katona a parancsra végrehajtott cselekményért, kivéve ha tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el.*”³⁸³ Ezt erősíti a vonatkozó bírói gyakorlat is, azzal, hogy kimondja „*a katona csak a nyilvánvalóan bűncselekmény végrehajtására irányuló parancs teljesítését tagadhatja meg. Amennyiben a katona a parancs jogellenességét a tartalmából és a kiadása körülményeiből azonnal és félreérthetetlenül nem ismeri fel, annak a teljesítésével elkövetett bűncselekmény miatt – büntethetőséget kizáró ok miatt – nem büntethető.*”³⁸⁴ Ahogy azt Wiener A. Imre az érvényben lévő rendelkezéssel kapcsolatban összegzi, a parancsra végrehajtott cselekmény miatti felelősséget szubjektív alapon zárja ki, mert a parancs végrehajtójának a tudatát kell vizsgálni.³⁸⁵

Álláspontunk szerint azonban az előljáró parancsa mint büntethetőséget kizáró ok nemcsak a tévedést, sőt, alapvetően nem is a tévedést veti fel. A parancs esetében ugyanis a

³⁸² Gera György: Robert Merle. In: Robert Merle: Mesterségem a halál. A Világirodalom Remekei. Európa Könyvkiadó. Ötödik kiadás. Budapest, 1978. 276. o.

³⁸³ Btk. 123. § (1) bek.

³⁸⁴ BH1998. 210.

³⁸⁵ Vö. Wiener A. Imre: Büntetendőség – büntethetőség (Felelősségtan). In: Wiener A. Imre (szerk.): Büntetendőség, büntethetőség. Büntetőjogi Tanulmányok. KJK Kerszöv. Budapest, 2000. 218. o.

parancsot végrehajtó felismerési vagy tudati képességén túl az elvárhatóság hiányát is vizsgálni kell. Ha a katona nem tudott arról, hogy a jogszerűen kiadott parancs végrehajtása bűncselekményt valósít meg, úgy valóban tévedésben volt, cselekményét bűnös szándék nem – Békés Imrével egyet értve még gondatlanság szintjén sem – jellemezheti.³⁸⁶ Emellett azonban gondolni kell arra, hogy a katonának a kapott parancs kikerülésére általában nincs lehetősége. A parancs mögött mindig jelen van a nem teljesítéséhez kapcsolódó hátrány ódiuma. Ez még akkor is jellemző, ha a parancsot kiadó egyébként a parancs elmulasztása miatt külön következményt nem helyez kilátásba. Súlyosabb a helyzet, ha az előljáró a parancs esetleges nem teljesítésére, a katona személyére vonatkozóan súlyos hátrányt helyez kilátásba, avagy a parancs teljesítését fizikailag kikényszeríti. Ez a katonai hierarchiában meglévő hatalmi függőség miatt lehet életszerű. Mindezekre tekintettel álláspontunk szerint az előljáró parancsa mint büntethetőséget kizáró ok akkor teljes, ha az egyaránt tekintettel van a tévedésre (*nem büntethető a katona a parancsra végrehajtott cselekményért, kivéve ha tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el...*) és a parancs mögötti fenyegetésre (*...és nem állt olyan kényszer vagy fenyegetés hatása alatt, amely miatt képtelen lett volna az akaratának megfelelő magatartásra*).

A parancs tehát a katona felelősségét alapvetően azért zárhatja ki, mert a parancsot végrehajtó tudata a parancs végrehajtásakor nem a jogellenes parancs vélelmén alapul, hanem azon, hogy az utasítás végrehajtásával szolgálati feladatot hajt végre, és amennyiben ezt elmulasztja, vét a katonai rend ellen. E mentesség alól azonban a katona kizárandó, ha a parancs végrehajtásának eredményét, annak bűncselekményre irányuló voltát a parancs teljesítését megelőzően vagy az alatt felismeri, és – a katonai parancs nem teljesítése mögött minden esetben meglévő törvényi fenyegetettség (parancs iránti engedetlenségen) túl – nem áll olyan fenyegetés hatása alatt, amely miatt képtelen a parancssal ellenkező magatartás tanúsítására.

5.4.2. A katonai büntethetőség elévülése

A második világháborút követően mint sajátos büntethetőséget megszüntető ok jelentkezett az a szabály, amely szerint a katona elkövető büntetőjogi felelősségre vonására

³⁸⁶ Békés azon az állásponton van, hogy a parancsra elkövetett bűncselekmény miatt a katona csak akkor büntethető, ha jogismerettel rendelkezik, azaz tudja, hogy a parancs megvalósítása bűncselekmény. Ennélfogva a katona nem büntethető azokért a cselekményekért, amelyek esetében nem tudta, vagy akár csak tudnia kellett volna, hogy cselekménye bűncselekmény. Vö. Békés Imre: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In: Földvári József (szerk.) Magyar Büntetőjog. Általános rész. BM Könyvkiadó. Budapest, 1980. 185. o.

már nincs szükség abban az esetben, ha a katonai szolgálati viszonya megszűnése óta egy év eltelt.

A katonai büntethetőséget megszüntető okot elsőként a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény 105. § határozta meg, kimondva, hogy „nem büntethető katonai büntett miatt az elkövető, ha a büntett törvényi büntetése egy évi szabadságvesztést meghaladja, és a tettes szolgálati viszonyának megszűnése óta egy év már eltelt.” Ez a szabály később, a hatályos Büntető Törvénykönyv kihirdetésével akként módosult, hogy az elkövető a szolgálati viszony fenti megszűnése esetén csak katonai vétség miatt nem büntethető. A büntetési tétel tehát a vétség fogalmi ismérveivel tartozó mértékben módosult. A hatályos szabályozás szerint „a 73 § (2) bekezdésének esetét kivéve nem büntethető katonai vétség miatt az elkövető, ha a tettes szolgálati viszonyának megszűnése óta egy év eltelt.”³⁸⁷ Az idézett törvényhelyen megfogalmazott kivétel a próbára bocsátásra vonatkozik. Ahogy arra egy bírósági határozat³⁸⁸ is rámutat: amennyiben az elkövető korábban próbára bocsátás ideje alatt követte el a katonai vétséget, akkor nem mentesül a felelősségre vonás alól, vele szemben a próbára bocsátást meg kell szüntetni, és halmazati büntetés kiszabása válik szükségessé.

A katonai büntethetőséget megszüntető ok törvényi bevezetésének az volt az indoka, hogy a katona szolgálati viszonyának megszüntetését követő egy év elteltével kisebb súlyú bűncselekménye (vétsége) már nincs különösebb hatással a katonai életviszonyokra.³⁸⁹ Minthogy a katonai bűncselekmények elbírálásánál az eljárás gyors lefolytatásának van jelentősége, az elkövető utólagos, már civilként való megbüntetéséhez – figyelemmel a megvalósított deliktum, a katonai vétség okozta sérelemre – már nem fűződik különösebb társadalmi érdek. Korda György ezt még kiegészíti azzal, hogy a katonai vétség elbírálása az elkövető szolgálati viszonya alatt fegyelmi eljárásban történt volna, így annak büntetőeljárásban való utólagos elbírálása külön hátrányt eredményezne.³⁹⁰ Mindezekre figyelemmel megállapíthatjuk, hogy az elkövető katonai vagy rendvédelmi szolgálati viszonyának megszűnése sajátos elévülési szabályt jelent, amely esetében az általános törvényi feltételekhez³⁹¹ képest rövidebb határidő, mindössze egy év is elegendő ahhoz, hogy a korábban megvalósult bűncselekmény felelősségének megállapítása ne történjen meg. Ezzel

³⁸⁷ Btk. 124. §

³⁸⁸ BH 1993. 77.

³⁸⁹ Habony János: Büntető jogszabályok kézikönyve. Tisztek Könyvtára. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1980. 73. o.

³⁹⁰ Korda György: A katonai és a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1988. 22. o.

³⁹¹ Vö. Btk. 33. § (1) bek b) pontja

pedig az Alkotmánybíróság szerint a jogalkotó nem idéz elő diszkriminációt a katona és a civil elkövetők között, mert a katonák – mint büntetőjogilag homogén csoport – tekintetében szabadon állapíthat meg a kisebb súlyú katonai jogsértésekre büntethetőséget megszüntető okot.³⁹²

A katonai bűnfelelősség elévülésével számol az önálló katonai Büntető Törvénykönyv általános részének fentebb említett tervezete is, amely erre vonatkozóan három lehetőséget is tartalmaz. Két esetben a hatályos szabályozás egy-egy szövegezészerűen eltérő, de tartalmilag hasonló megvalósulása köszön vissza, amelyek mindegyike a szolgálati viszonyhoz kötődő sajátos elévülési szabályt tartalmazza. Állítjuk, hogy a szolgálati idő megszűnéséhez kapcsolódó büntethetőséget megszüntető ok azonban csak a sorkatonai szolgálatot ellátók esetében jelent az Alkotmánybíróság által fentebb idézett sajátos privilégiumot. A hivatásos állományú katonákra tekintettel ez a megszüntető ok azért nem lehet indokolt, mert a katona ebben az esetben életpályaként választotta hivatását, amely választás miatt nem mentesülhet a katonai rendet akár csekély mértékben támadó deliktum felelőssége alól sem. Erre van tekintettel a tervezet harmadik változata, amely szerint *„Az elkövető büntethetősége megszűnik, ha a katonai vétséggel összefüggésben vele szemben a szolgálati viszonyt szabályozó törvény szerinti, szolgálati viszonyt érintő fegyelmi fenyítést szabtak ki.”* A magunk részéről ezzel a szövegrésszel értünk egyet, mivel a terhelt csak abban az esetben mentesül a büntetőeljárás hatálya alól, ha a legsúlyosabb fegyelmi büntetésben részesült, és a szolgálati viszonya ennél fogva szűnt meg. Minden más esetben, a katonai rend és fegyelem folyamatos fenntartása érdekében célszerű a büntethetőséget fenntartani még akkor is, ha a katona szolgálati viszonya már megszűnt.

5.5. A katonai büntető szankciók

A katonai rend védelme és a katonai életviszonyokra vonatkozó sajátosságok megkövetelik, hogy a katonai bűncselekményekre ne csak az általános – mindenkire vonatkozó – szankciórendszer vonatkozzon, hanem e körben is érvényesüljenek speciális szabályok. Erre tekintettel először azt célszerű megvizsgálni, hogy a katonai büntető szankciók ugyanazt a szerepet töltik-e be a katonai társadalomban, mint az általános büntetőjogban meglévő büntetések és intézkedések. Az alábbiakban a szankciók említésekor elsősorban a büntetéseket értjük, az intézkedésekkel részletesebben nem foglalkozunk.

³⁹² Vö. 742/B/2002. AB határozat

5.5.1. A katonai büntetések funkciója

Földvári József a büntetés funkciójával kapcsolatban három célkitűzést vázol fel, a megtorlást, illetve a speciál- és a generálprevenziót.³⁹³ Földvári ugyanakkor ezeket az elméletek már nem szűkíti le a katonai élethelyzetekben elkövetett deliktumokra, így a végső konklúziót is csak általános értelemben, a generálprevencióban, azaz a társadalom védelmében látja.

Az általános és a katonai büntetőjogi rendszer közötti jelentős eltérés hiányát taglalja egy, az ötvenes években készült katonai büntetőjogi tankönyv is, amelyben az olvasható, hogy az eltérés hiányának az oka az, hogy az azonos gazdasági és társadalmi alapok azonos büntetési célokat fogalmazznak meg.³⁹⁴ A büntetés generálpreventív funkcióját hangsúlyozza Habony János is, aki a hatékony szankciórendszerben látja a katonai bűnözés visszaszorítását, megelőzését.³⁹⁵ Lényegében ugyanezt állítja Hildebrand Róbert is, amikor arra utalt, hogy a bűncselekmények megelőzésének leghatékonyabb módja, ha a potenciális elkövetőben tudatosul a büntetés elkerülhetetlenségének a ténye.³⁹⁶

A magunk részéről a katonai szankciók céljának generálpreventív általánosításával nem értünk egyet. Charles E. Lance szerint a büntetés alapfilozófiái – a megtorlás, az elrettentés, a társadalom védelme, a bűnmegelőzés, a jogtiszteletre kötelezés és a rehabilitáció – közül a katonai büntetés legfontosabb funkciója a rehabilitáció, a katonai elkövető visszavezetése a katonai társadalomba.³⁹⁷ A katonai büntetések szerepe tehát nem a megtorlás, hanem annak a biztosítása, hogy az elkövető megmaradjon szolgálatában, és a jövőben ne kövessen el katonai rendre veszélyes cselekményt. Ezt Gábor Gyula még a XX. század elején úgy fogalmazta meg, hogy a katonai büntetőhatalom célja az elítélt további bűnelkövetésének megakadályozásán (negatívumon) túl az a pozitívum, hogy a katonának katonai kötelezettségét teljesítenie kell.³⁹⁸ Emellett kiemelt a jelentősége a katonai fegyelem fenntartásának is, amelynek – ahogy Kevin S. Donohue írja – része az engedelmesség, az

³⁹³ Földvári József: A büntetés tana. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1970. 44. o.

³⁹⁴ Kovács Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958. 70. o.

³⁹⁵ Habony János: Bűncselekmények megelőzése (Katonai bűncselekmények és a fegyelem). Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983. 134. o.

³⁹⁶ Hildebrand Róbert: Az ítélkezési joggyakorlat alakulása a változó büntető jogszabályok tükrében. Új Honvédségi Szemle. Különszám, 2000. 81. o.

³⁹⁷ Charles E. Lance: A criminal punitive discharge – an effective punishment. Military Law Review. Vol. 79. 1978. 14. o.

³⁹⁸ Gábor Gyula: A katonai börtönrendszer különös tekintettel a M.Kir. honvéd-igazságszolgáltatásra. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904. 7. o.

önuralom és a stressz tűrése.³⁹⁹ Ezek pedig olyan értékek, amelyek a rehabilitációval a katonában újra megerősíthetők, és a büntetés üzenete mellett a katonai rend fenntartását jelenthetik.

5.5.2. A büntetések katonai sajátosságai

A katonai büntetőjog specialitásának lényege, hogy a katonai rendet sértő bűncselekményeket sajátos szankciókkal kell büntetni. A katonai büntetések már a katonai büntetőjog történetének hajnalán megjelentek. Bár az antik világban az általános büntetésként alkalmazott halálbüntetés a katonák esetében is generális volt, már a római jogban is találunk olyan sajátos szankciónkat, amelyek kizárólag a katonákra vonatkoztak. Ilyen volt az ún. tizedelés (decimatio), amely azt jelentette, hogy gyávaság vagy más kollektív bűn miatt a katonai alakulat minden tizedik emberét kivégezték.⁴⁰⁰ Szintén sajátos katonai büntetésként tekintettek a vite caedi-re, amely az őrhelyét elhagyó katona megbotozását jelentette.⁴⁰¹ A magyar katonai büntető-jogtörténetben egészen a XX. századig a hagyományos szankciók, a halálbüntetés, a megvesszőzés, avagy a szabadságvesztés uralkodtak. Ebben változást az 1930-ban kihirdetett katonai büntetőtörvénykönyv⁴⁰² hozott, amely olyan sajátos büntetéseket határozott meg, mint a lefokozás (rangvesztés) avagy a hivatalvesztés. Mindemellett sajátos szabályok vonatkoztak az általános büntetések (halálbüntetés vagy szabadságvesztés) katonai elítélre vonatkozó végrehajtásával összefüggésben is.

A katonai büntető szankciók megítélése napjainkban is hasonló. Egyfelől a katonákra az általános büntetőjogi szankciók is vonatkoznak, másfelől mind a hazai, mind a nemzetközi jogirodalomban találunk olyan büntetéseket, amelyek csak a katonai bűncselekményeknél alkalmazhatók. Az alábbiakban a büntetés-végrehajtásra vonatkozó szabályok mellőzésével e két csoporttal foglalkozunk.

5.5.2.1. Az általános büntetőszankciók alkalmazása katonai bűncselekményekre

A katonákra megállapítható általános szankciók esetében azokra a büntetésekre és intézkedésekre kell gondolni, amelyek az általános büntetőjogi szabályok szerint a katonai

³⁹⁹ The Anatomy of Discipline. School of Advanced Military Studies. Fort Leavenworth, Kansas, 1993. 10. o.

⁴⁰⁰ Sara Elise Phang: Roman Military Service: Ideologies of Discipline in the Late Republic and Early Principate. Cambridge University Press. 2008. 1. o.

⁴⁰¹ Pecz Vilmos (szerk.) Ókori Lexikon. Forrás: <http://mek.oszk.hu/03400/03410/html/9086.html> (letöltés ideje: 2008. 05. 22.)

⁴⁰² A katonai büntetőtörvénykönyvről szóló 1930. évi II. törvénycikk (Kbt.)

bűnelkövetőkre is kiszabhatók. Az általános büntetések katonai szolgálat fenntartása melletti alkalmazása azonban nem korlátlan. A magyar büntetőjogban ilyen korlátokat látunk a határozott idejű szabadságvesztés végrehajtására, valamint a közérdekű munkavégzés kizárására vonatkozóan.

A szabadságvesztés mint főbüntetés a katonai büntetéskultúrában a legtöbb országban elfogadott, és alkalmazott főbüntetési nem. A magyar katonai büntetőjog-történetben ilyet először a II. Rákóczi Ferenc fejedelmi uralkodása alatt kihirdetett és elfogadott Hadi Törvényekben olvashatunk: „Az hadban magát senki ellenségh módgyára ne vesselje s úgy ne besszéllyen, ne mulatozzon, mert elsőben meg tömlöczöztetvén, keményen meg büntettetik.”⁴⁰³ Ha a történeti emlékeket és a hatályos szabályozást áttekintjük, megállapíthatjuk, hogy a katonák szabadságának elvonására – leszámítva az előzetes letartóztatást – huzamosabb ideig nem kerülhet sor. A katonai hivatás és a szabadságvesztés csak abban az esetben egyeztethető össze, ha az a katonai életviszonyokra és értékekre tekintettel úgy kerül végrehajtásra, hogy annak befejeztével a katonának lehetősége legyen szolgálatát továbbfolytatni. Erre van tekintettel a magyar Büntető Törvénykönyv is, amikor meghatározza, hogy katonai fogdában kell végrehajtani a nem visszaeső katonával szemben vétség miatt kiszabott, egy évet meg nem haladó szabadságvesztést, feltéve, hogy az elítélt a katonai szolgálatban megtartható.⁴⁰⁴ Ez pedig valójában a szabadságvesztés katonai viszonyok közötti végrehajtását jelenti, amely olyan sajátosságokat hordoz, hogy indokolt annak katonai büntetések körébe illesztése.

A közérdekű munkával kapcsolatban Blaskó Béla úgy látja, hogy a szolgálati rend, beosztás, szervezeti struktúra olyan természetű, amely lehetetlenné teszi, vagy jelentősen megnehezíti e büntetés végrehajtását a katonai szolgálati viszony fennállása alatt.⁴⁰⁵ Emellett viszont fel kell tenni azt a kérdést is, hogy a katona mint az állam fegyveres szervének tagja kötelezhető-e arra, hogy hivatásával párhuzamosan büntetésként közérdekű munkát végezzen. Kiváltképp érdekes ezt megvizsgálni az officialitás oldaláról. Milyen üzenete van annak, ha a közérdekű munkavégzésre kötelezett rendőrnek a közérdekű munka ideje alatt intézkedési kötelezettségét kell teljesítenie. Mindezekre tekintettel egyet lehet érteni a katonai szolgálattal összeférhetetlen közérdekű munka kizárásával, amelyet ennél fogva csak a katonai szolgálati viszony megszűnését jelentő büntetések (lefokozás, szolgálati viszony megszüntetése) mellett lehet érdemben kiszabni.

⁴⁰³ „Hadi Regulák, Artikulusok, Edictumok és Törvények” (T. VI. A. XXII.)

⁴⁰⁴ Btk. 127. § (1) bek.

⁴⁰⁵ Blaskó Béla: Magyar büntetőjog Általános rész. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2003. 559. o.

A katonai szolgálat és az általános büntetések közti diszharmónia a mellékbüntetések esetében is megmutatkozik. Az általános mellékbüntetések között van, amely logikailag zárja ki a katonai hivatás folytatása melletti alkalmazást. Ilyen mindenekelőtt a foglalkozástól eltiltás⁴⁰⁶, a csak külföldivel szemben kiszabható kiutasítás, illetve a közügyektől eltiltás.⁴⁰⁷ Ez utóbbi esetében maga a törvény írja elő a tilalmat azzal, hogy kimondja, a közügyektől eltiltott nem lehet hivatalos személy és nem viselhet katonai rendfokozatot.⁴⁰⁸

A közügyektől eltiltással rokon, csak katonára vonatkozó büntetést vezetett be a II. világháborút követően megalkotott katonai büntetőtörvénykönyv.⁴⁰⁹ A rend- és díszjelek elvesztésének kimondását akkor választotta a katonai bíróság, ha az elkövetőt nem kívánta egyéb állampolgári jogaitól megfosztani.

Szintén nehézkes a katonai szolgálat ellátása, ha a katona személyi szabadságában vagy valamilyen fontos képességében a büntetés által korlátozva van. Törvényi akadály ugyan nincs, de álláspontunk szerint a szolgálati érdekre súlyos – majdhogynem ki nem küszöbölhető – hátránnyal jár, ha a katonát mellékbüntetésként járművezetéstől eltiltásra⁴¹⁰ vagy kitiltásra⁴¹¹ ítélik, hiszen a katonai (rendvédelmi) hivatás csak korlátlan alkalmazhatóság mellett teljesíthető.

A fentiek értelmében állítjuk, hogy bár az általános szankciórendszer esetében ex lege csak a közérdekű munka és a közügyektől eltiltás nem alkalmazható a katonai szolgálati viszony alatt, a határozott idejű szabadságvesztés és a pénzmellékbüntetés kivételével mindegyik büntetés olyan büntető szankcióként jön számításba, amely a katonai hivatás megtartása mellett nem, vagy csak a szolgálati feladatok egy része (pl. járművezetéshez kötött feladatok) alóli felmentéssel hajtható végre. Ennek megfelelően az általános büntetések többnyire azokban az esetekben alkalmazhatók széles körben, amikor a katona szolgálati viszonyában nem tartható meg.

⁴⁰⁶ Btk. 38. § (2) bek. 2. pont

⁴⁰⁷ Btk. 38. § (2) bek. 1. pont

⁴⁰⁸ Btk. 54. § (1) bek. b) és e) pont

⁴⁰⁹ A katonai büntetőtörvénykönyvről szóló 1948. évi LXII. törvény

⁴¹⁰ Btk. 58. §

⁴¹¹ Btk. 60. §

5.5.2.2. A katonai büntetések

A büntetések vizsgálata során érdekesebbek azok a szankciók, amelyek a katonai szolgálati viszony megtartására tekintettel, avagy a katonai karrier során elért eredmények elvonására alkalmazhatók. Ezek egyfelől a katona további foglalkoztatását nem gátolják, de érvényesítik a katona személyes, a katonai rendre nevelését (speciálprevenció), másfelől tekintettel vannak a katonai szolgálati rendre és viszonyokra (generálprevenció). Ezek azok a büntetések, amelyek a hatályos jogrendszerben is megvannak, és amelyek mint katonai büntetések – Szalai István megfogalmazásával élve⁴¹² – a katonai bűnelkövetőket megfelelő, jól differenciált joghátránnyal sújtják.

A katonai büntetéseket a magyar szakirodalom hosszú ideig az általános főbüntetések mellett nem tekintette főbüntetésekként, csupán a főbüntetések melletti, illetve azok helyett is kiszabható ún. mellékbüntetésekként. E felosztás vitathatóságát jelzi, hogy a katonai büntetések immár külön alcímként bekerültek a Büntető Törvénykönyvbe, igaz, az általános büntetésekhez való függő helyzetüket továbbra is megtartották.

Btk. 129/A. § és a 130. § szerint

„129/A. § (1) Katonával szemben

a) lefokozás,

b) szolgálati viszony megszüntetése

más büntetés mellett, vagy ha a bűncselekmény büntetési tételének felső határa évi szabadságvesztésnél nem súlyosabb, akkor önállóan is kiszabható.

(2) Katonai büntetés alkalmazásának nincs helye, ha a katonát a közügyektől eltiltják.

130. § (1) Katonával szemben

a) rendfokozatban visszavetés,

b) várakozási idő meghosszabbítása

büntetés mellett szabható ki.

(2) Katonai mellékbüntetés alkalmazásának nincs helye katonai büntetés mellett, vagy ha a katonát a közügyektől eltiltják.”

A fenti új törvényi szabályozás kétségtelenül jelentős előrelépés, hiszen – ahogy annak indokolásában is olvasható – önálló büntetésként szabályozza azokat a korábbi katonai mellékbüntetéseket (lefokozás, szolgálati viszony megszüntetése), amelyek önállóan is alkalmazhatók. Megtartja azonban mellékbüntetésként azokat a szankciókat (rendfokozatban

⁴¹² Szalai István: A katonai mellékbüntetések a jogrendszerben. *Ügyészek Lapja* 2005/1. szám 11. o.

visszavetés, várakozási idő meghosszabbítása), amelyek csak büntetés mellett alkalmazhatók. Tekintettel azonban arra, hogy a katonai szankciók kizárólag katona bűnelkövetővel szemben, és annak katonai szolgálatával kapcsolatban (annak ideje alatt vagy a katonai szolgálattal összefüggésben), azaz egy homogén környezetben kerülnek kiszabásra, nem látjuk indokoltnak, hogy a katonai büntetésekre mint mellékbüntetésre gondoljunk. Mind az általános főbüntetések, mind a mellékbüntetések fenti tárgyalása során láthattuk, hogy azok adaptálása a katonai életviszonyokra csak bizonyos korlátozásokkal történhet meg. Emellett számításba kell vennünk azt is, hogy az egyes büntetések milyen hátránnyal járhatnak egy katona számára. Főbüntetésnek tekinthető-e a korlátozott idejű szabadságvesztés, ha annak letöltésével a katona folytathatja hivatását, illetve mellékbüntetés lehet-e a rendfokozatban visszavetés, ha annak megbélyegző hatása a katona egész további karrierjére kihat? Erre tekintettel álláspontunk szerint helyesebb lenne a büntetések fő- és mellékbüntetések szerinti tipizálása helyett azokat egyöntetűen katonai büntetéseknak tekinteni.

A magyar büntetőjog-tudományban az utóbbi években figyelemreméltó vita alakult ki a büntetések megkülönböztetésével kapcsolatban. Az új büntető kódex tervezetének egyik fontos újítása, hogy az nem számol a büntetések fő- és mellékbüntetések szerinti elkülönítésével. Ligeti Katalin e felosztás eltörlését azért látja szükségesnek, mert az egyfelől mára meghaladottá vált, másfelől a hatályos büntetőjogi szabályok szerinti fő- és mellékbüntetések együttes alkalmazásának tilalmát csaknem teljes mértékben meg kell szüntetni.⁴¹³ Ezzel szemben Nagy Ferenc úgy vélekedik, hogy a dualista szankciórendszer továbbra is fenn kell tartani, mivel vannak olyan büntetések, amelyek önálló alkalmazása kétséges, azok tipikusan mellékbüntetés természetűek.⁴¹⁴ Tóth Mihály viszont úgy látja, a fő és mellékbüntetések megkülönböztetésének elhagyása pusztán terminológia és szerkezet kérdése, hiszen az érdemi megkülönböztetést már a hatályos Btk. is évtizedekkel együtt sutba dobta, kinyilvánítva, hogy a közügyektől eltiltás és a pénzmellékbüntetés kivételével valamennyi mellékbüntetés főbüntetéssé léptethető elő.⁴¹⁵

A katonai büntetések egységesítésére vonatkozó javaslatunk csak részben, Tóth Mihály érvelését elfogadva érinti e vitát. A katonai büntetéseknek ugyanis olyan szankcióknak kell lenniük, amelyek mindegyike önállóan is alkalmazható, és megfelelő

⁴¹³ Ligeti Katalin: Az új Büntető Törvénykönyv kodifikációja, a büntetőjogi szankciórendszer reformja. Kriminológiai Közlemények. 64. szám. 2007. 271. o.

⁴¹⁴ Nagy Ferenc: A Büntető Törvénykönyv kodifikációja, a szankciórendszer reformja. A Btk. általános részi hivatalos tervezet szankcióiról. Kriminológiai Közlemények. 64. szám. 2007. 275. o.

⁴¹⁵ Tóth Mihály: Néhány impresszió az új Btk. Általános része Tervezetének „első olvasata” után. In: Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2007. 186. o.

választási lehetőséget biztosít az elkövetett katonai bűncselekmény szankcionálására. Ennélfogva azt tartjuk kívánatosnak, hogy a katonai büntetések egységesen kerüljenek ki az általános büntetőszankciók közül, és homogén, csak a katonai büntetőeljárás során kiszabható rendszert képezzenek. Javaslataink ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a katonai büntetőszankciók csoportosítására nincs szükség. E differenciálást – a jelenleg még általános büntetésként kezelt szabadságvesztés és pénzbüntetés mellett – azonban célszerűbb a katonai szolgálat, a katonai rendfokozat, avagy a személyi szabadság korlátozásának szemszögéből megtenni. A magunk részéről az alábbiakban erre teszünk kísérletet.

a) A katonai rendfokozatot érintő büntetések

A katonai szolgálati hierarchia és karrier első számú értékmérője a rendfokozat. A katonai etikában a katonai rendfokozatnak különös jelentősége van, a megszólítás nem a betöltött státusz vagy tisztség alapján, hanem rendfokozat szerint történik.⁴¹⁶ A katonai rendfokozat mindemellett a külvilágban is információtartalommal bír, a katonát nemcsak a belső, hanem a külső környezetben is ez alapján ítélik meg. Erre tekintettel a katonai rendfokozatot érintő büntetések jelentős joghátrányt jelentenek, és mint ilyenek, a katonai nevelés hatékony eszközeinek számítanak.⁴¹⁷ A katonai rendfokozatot alapvetően két fajta büntetés érinti: a rendfokozat teljes elvesztését jelentő lefokozás, illetve a rendfokozatban elért eredményt csökkentő szankcióként a rendfokozatban való visszavetés és a várakozási idő meghosszabbítása.

a.1) Lefokozás

A lefokozás régi hagyományokra visszatekintő büntetésnek számít. Az antik világban mind a hellén, mind a római kultúrában maradtak fenn emlékek arra vonatkozóan, hogyan fosztották meg a katonát rangjától. William Kendrick Pritchett attikai szónokok beszédére hivatkozva állítja, hogy a hűtlen katonát úgy fokozták le, hogy elvették pajzsát,⁴¹⁸ míg a római

⁴¹⁶ Egyet értve Koi Gyulával a katonai rendfokozat a katonai etika, ennélfogva a közszolgálati etika része. Vö. Koi Gyula: *Közszolgálati etika*. Budapest, 2002. 23. o. Forrás: http://www.lib.uni-corvinus.hu/pdf/koi_gyula2.pdf (letöltés ideje: 2008. 05. 22.)

⁴¹⁷ Habony János: *Büntetőjogi ismeretek új kézikönyve a fegyveres erők hivatásos állománya részére*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1973. 56. o.

⁴¹⁸ William Kendrick Pritchett: *Military Art and Science*. University of California. 1974. 232. o.

jogban a lefokozás azt jelentette, hogy az immunis katonából munifex lett.⁴¹⁹ A magyar jogtörténetben a lefokozás kezdetleges meghatározása először a már idézett Rákóczi féle Hadi Törvényekben jelent meg: „Senki a' strásán részeg ne legyen, se elne aludgyék, mert keményen meg pálcáztatik érte; sőt ha veszedelem következik miatta s a' rosz hir halláskor cselekszi azt, meg hal érte, ha penig tiszt leend, tisztitül megh fosztatik.”⁴²⁰ Arra nézve azonban – ahogy Eperjes Krisztián írja – az idézett forrás nem ad útmutatást, hogy ez a „rangfosztás” kihatással volt-e a katonai szolgálat további fenntartására. Eperjes szerint ez azért érdekes, mert a későbbi katonai törvények – ellentétben a hatályos szabályozással – a lefokozás mellett nem érintették az elítélt katonai szolgálati viszonyát, a teljes eltávolításhoz további intézkedésre volt szükség.⁴²¹

A rendfokozattól való megfosztás napjaink katonai törvényei szerint is az egyik legsúlyosabb büntetés. A katona nemcsak a katonai (rendvédelmi) karrierje során addig elért rendfokozatát veszti el, hanem a vonatkozó jogszabályok értelmében ezzel együtt a szolgálati viszonya is megszűnik.⁴²² Ez a katonai karriert megtörő büntetés természeténél fogva csak azoknál az állománykategóriáknál jöhet számításba és jelent valódi, elsősorban erkölcsi hátrányt, amelyek esetében a katona hivatásszerűen látja el feladatát. Ennélfogva a katonai rendfokozat elvesztése nem jelenti a katonai kötelezettség megszűnését akkor, ha a katonai szolgálat alapja nem az önkéntességen alapul, hanem általános hadkiegészítésen.

Lefokozásra akkor kerül sor, ha a katona elkövető a rendfokozatra méltatlanná vált.⁴²³ Azt, hogy a katona a rendfokozatra mikor válik méltatlanná, a bírói gyakorlatnak kell eldöntenie. Ez alapján Magyarországon a lefokozás általában akkor alkalmazható, ha a katona olyan jellegű, akár kisebb súlyú bűncselekményt valósít meg, amely a rendfokozatának, elöljárói mivoltának a tekintélyét az alárendeltek körében, vagy akár e körön kívül is sérti,⁴²⁴ avagy parancsnoki beosztását használja ki a bűncselekmény elkövetésére.⁴²⁵

⁴¹⁹ Pecz Vilmos (szerk.) Ókori Lexikon. Forrás: <http://mek.oszk.hu/03400/03410/html/9086.html> (letöltés ideje: 2008. 05. 22.)

⁴²⁰ „Hadi Regulák, Artikulusok, Edictumok és Törvények” (IV. T. V. A.)

⁴²¹ Eperjes Krisztián: Rákóczi „Dogmatikája”. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. 2007. 59. o.

⁴²² A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény (Hszt.) 53. § f) pontja és a Hjt. 56. § f) pont.

⁴²³ Btk. 131. § (2) bek.

⁴²⁴ Legf. Bír. Eln. Tan. Kat. Törv. 193/1981. számú határozata

⁴²⁵ Legf. Bír. Katf. III. 638/1984. számú határozat

a. 2) Visszavetés rendfokozatban

A rendfokozatot érintő másik büntetési nem a visszavetés rendfokozatban.⁴²⁶ E szankciónak már nincs olyan régmúlt hagyománya, mint a lefokozásnak, jelentősége annyi, hogy a szintén hivatásos vagy szerződéses katona elkövető nem veszi el katonai rendfokozatát, csak eggyel alacsonyabb rendfokozatba kerül. E büntetés a katonai szolgálati viszonyt érintetlenül hagyja, ugyanakkor kihat a szolgálati tekintélyre. A bírói gyakorlat szerint akkor van szükség a rendfokozatban visszavetésre, ha az egyébként kifogástalan életvitelt folytató katona által a rendfokozat viselésére hátrányos következménnyel járó bűncselekmény esetében a lefokozás még nem indokolt.⁴²⁷

A törvényi feltételekre, valamint a bírói gyakorlatra figyelemmel a rendfokozatban visszavetés mint szankció azokban az esetekben érheti el a célját, ahol a beosztás mellett a rendfokozatnak is külön jelentősége van. Olyan – főleg az egyenruha viselésére nem kötelezett rendvédelmi – szolgálatoknál ugyanis, ahol a rendfokozatnak csak másodlagos szerepe van, ez a büntetés csak anyagi hátrányt jelent. Ugyanakkor e büntetés nem korlátlan, mivel a magyar jogban ún. állománykategóriák között nem alkalmazható, azaz főtiszt e miatt nem lehet altiszt, zászlós, tiszthelyettes stb.⁴²⁸

A rendfokozatban való visszavetés fenti korlátaira, valamint a hivatásos katonai környezetben mára megszokott tételre gondolva, miszerint a beosztás elsődlegesebb a viselt rendfokozatnál, érdemes felvetni a kérdést, hogy a rendfokozatban való visszavetés indokolt katonai büntetés-e. Úgy véljük, hogy nem. A rendfokozatra méltatlanság egyedüli szankciója a lefokozás, míg a rendfokozathoz kötődő rosszallás hatékonyabb, egyben a rendfokozatot nem érintő megoldási lehetősége a következő rendfokozat késleltetése, avagy a várakozási idő meghosszabbítása.

a. 3) Várakozási idő meghosszabbítása

A rendfokozat viselésére csak másodlagosan kiható szankció a várakozási idő meghosszabbítása, amely esetében a rendfokozat közvetlenül nem változik, csak az ún. kihordási idő hosszabbodik meg. Ezt jelöli e büntetés megnevezése, amely például a német

⁴²⁶ Btk. 133. §

⁴²⁷ BHI 1994. 468.

⁴²⁸ BH 1998. 159.

szabályozásban mint előléptetési tilalom (Beförderungsverbot) jelenik meg.⁴²⁹ A várakozási idő meghosszabbítása a katonai karrierben sorosan járó rendfokozatba lépést odázza el. Erre tekintettel ez a büntetés sem alkalmazható korlátlanul, mivel olyan rendfokozat (alezredes, ezredes, tábornoki rendfokozatok) esetében nem szabható ki, amelynél nincs kivárási idő.

b) A katonai szolgálati viszonyt érintő büntetések

A katonai szolgálati viszony korlátozása, annak megszüntetése az életvitelszerűen szolgáló katonák esetében alkalmazható büntetés. Egy büntető szankció a katonai szolgálatot közvetve és közvetlenül is érintheti. Közvetett a hatás, ha a szankció elsősorban nem a katonai szolgálati viszonyra irányul, de arra mégis kihatása van. Ilyen például a már fentiekben említett lefokozás. Közvetlen a ráhatás, ha a büntetés a katonai szolgálati viszonytal kapcsolatban fogalmaz meg büntetést. Ilyen a szolgálati viszony megszüntetése, vagy – ismét német példát említve – az alacsonyabb fizetési kategóriába sorolás (Herabsetzung in Besoldungsgruppe) vagy az illetmény csökkentése (Kürzung der Dienstbezüge).⁴³⁰ Emellett a katonai szolgálat teljesítésére vonatkozóan lehet még gondolni azokra a esetekre, amikor kifejezetten büntető intézkedésként változtatják meg a katona szolgálat teljesítésének helyét, helyezik alacsonyabb beosztásba. A magyar katonai büntetőjogban ilyen nevesített szankciók – némileg indokolatlanul – nem ismertek, holott ezek egyfelől hatékonyabban lennének érvényesíthetők a rendfokozatban visszavetéshez képest, másfelől egyúttal a fegyelmi jog eszközei is, azaz azok büntetőjogi adaptálása szélesíthetné a meglévő katonai büntető szankció rendszert.

A katonai szolgálati viszony minőségét érintő munkáltatói döntésként, nem nevesített katonai büntetőjogi szankcióként kell gondolni a vezetői beosztás indokolás nélküli megvonására. Ugyan ez az eszköz nem valamely büntető- vagy fegyelmi jogi szabályból származik, mégis azt általában egyfajta szankcióként, az érintett vezető jogsértése esetén, a katonai életviszonyokra vonatkozó sajátos munkajogi szabályok szerint alkalmazzák.⁴³¹

⁴²⁹ Wehrdisziplinarordnung vom 16. August 2001 (BGBl. I S. 2093), zuletzt geändert durch Artikel 7 Abs. 1 des Gesetzes vom 26. März 2007 (BGBl. I S. 358) 58 § (1) bek. 2. pont

⁴³⁰ Wehrdisziplinarordnung vom 16. August 2001 (BGBl. I S. 2093), zuletzt geändert durch Artikel 7 Abs. 1 des Gesetzes vom 26. März 2007 (BGBl. I S. 358) 58 § (1) bek. 1. és 3. pont

⁴³¹ A magyar jogrendszerben erre honvéd katonai vezetők esetén a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény (Hjt), míg rendvédelmi vezetők tekintetében a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény (Hszt) ad lehetőséget.

A fentiekre is tekintettel bűncselekmény elkövetése miatt büntetőjogi szankcióként a magyar jogban jelenleg egyedül a katonai szolgálati viszony megszüntetése jöhet számításba. Ennek akkor van helye, ha az elkövető a szolgálatra méltatlanná vált.⁴³² E büntetés mindazonáltal nem jelenti a viselt rendfokozat elvesztését, hiszen mint azt fentebb láthattuk, ahhoz a lefokozás külön kimondása szükséges. Szolgálatra akkor válik méltatlanná az elkövető, ha az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlya miatt nem hagyható meg a szolgálatban. Ennek mérlegelésére a bírói gyakorlat alapján általában akkor kerül sor, ha a katona korábban a szolgálatra vonatkozóan már követett el kisebb súlyú normasértéseket, és ezek tendenciózusan a szolgálat további ellátására is kihatnak, mindazonáltal az elkövető a rendfokozat viselésére nem vált méltatlanná.

A szolgálati viszony megszüntetése azonban a hatályos magyar szabályozás szerint nemcsak katonai büntetőeljárás keretében alkalmazható joghátrány. A katonai jogviszony jelenleg fegyelmi, sőt, a kevésbé gyakori méltatlansági eljárás során is megszüntethető. Álláspontunk szerint e szankció büntetőeljáráson kívüli alkalmazása akkor aggályos, ha az elkövetett jogsértő cselekmény miatt a fegyelmi vagy etikai eljárást a katonai büntetőeljárással párhuzamosan kezdeményezték. Eleve vitathatónak tartjuk, hogy egy jogsértő cselekmény miatt egyszerre több eljárást is kezdeményezzenek, de az különösen elfogadhatatlan, hogy az illetékes parancsnok még a jogerős büntető határozat meghozatala előtt dönthessen az ún. megbecstelenítő kicsapásról (dishonorable discharge).⁴³³

c) A katonai büntetések egyéb lehetséges formái

A katonai büntetések fentebb tárgyalt tételei tipikusak, a különböző katonai büntetőkultúrákban is megtalálhatók. A katonai büntetőjog nemzetközi példáit vizsgálva azonban látunk olyan, a magyar jogrendszerben nem honos büntetéseket, amelyek a fenti csoportosítási szemponton kívül esnek. Ilyen büntetés a német fegyelmi jogban a nyugállományba vonult (!) katonák nyugdíjának csökkentése (Kürzung des Ruhegehalts), avagy a nyugdíj megvonása (Aberkennung des Ruhegehalts),⁴³⁴ vagy az amerikai katonákra a

⁴³² Btk. 132. §

⁴³³ Perjés Géza egy amerikai kutatást (Stouffer – Lumsdaine: *The American Soldier*. Vol. II. *Combat and it's Aftermath*. Princeton. New Jersey, 1949.) ismerteti, amely külön kitért arra, hogy a katonák 60-80 %-a nem tulajdonít nagy jelentőséget a fegyelmi vétségekért vagy katonai bűncselekményekért kiszabott büntetésekért. Amennyiben azonban azok a katonai szolgálatból való elbocsátással együtt jártak, úgy viszont azt nagyon súlyos következményként ítélték meg. Vö. Perjés Géza: *A katona becsülete*. *Hadtörténelmi Közlemények* 2003. évi 1. szám. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00018/00023/06.htm> (letöltés ideje: 2009.02.24.)

⁴³⁴ Wehrdisziplinarordnung vom 16. August 2001 (BGBl. I S. 2093), zuletzt geändert durch Artikel 7 Abs. 1 des Gesetzes vom 26. März 2007 (BGBl. I S. 358) 58 § (2) bek. 1. és 3. pont

katonai életviszonyokon belül is sajátos büntetésként ismert kenyérre és vízre (bread and water) kötelezés, valamint ilyen volt az Amerikai Kongresszus által betiltott, de addig az Amerikai Függetlenségi Háború óta testi fenyítésként alkalmazott billogozás (branding, marking, or tattooing on the body). Ezek közül a kenyérre és vízre kötelezés a hatályos szabályozásban mint kivételes büntetés (unique noncapital military punishment) az Amerikai Haditengerészetnél ma is alkalmazott szankció, amely Douglas L. Simon összefoglalása szerint időközben több esetben is kiállta az alkotmányosság próbáját.⁴³⁵

Az első magyar katonai büntető törvénykönyv parlamenti általános vitája kapcsán – ahogy azt Kardos Sándor Schultheisz Emil hagyatékára hivatkozva összefoglalta⁴³⁶ – számos képviselő foglalkozott a botbüntetés intézményével, amely végül mint katonai büntetés nem került kodifikálásra. E szankció ellenzői annak embertelen voltát hangsúlyozták, míg támogatói – köztük a törvénytervezetet előterjesztő igazságügyi miniszter – külföldi példákat említettek. E szerint a botbüntetés a két világháború között számos ország (Anglia, Dánia, Amerikai Egyesült Államok egyes tagállamai) katonai büntető-igazságszolgáltatásában alkalmazott intézmény volt. Mára ez a helyzet természetesen már megváltozott, és a fejlett katonai büntetőjoggal rendelkező országában nem létezik e büntetési nem. Mindemellett az első magyar katonai büntető törvénykönyv úgy rendelkezett, hogy *„az egy évnél nem hosszabb tartamban meghatározott börtön- és fogházbüntetést valamint az elzárásbüntetést az elítélt egyéniségének szem előtt tartása mellett súlyosítások alkalmazásával meg kell rövidíteni.”*⁴³⁷ Ilyen súlyosítás volt az idézett törvényhely értelmében a böjt, amikor az elítélt csak kenyeret és vizet kapott, a kemény (puszta deszkalap) fekhely és a magánzárka. A súlyosítás lényege abban volt, hogy ezáltal a katona büntetése súlyosításokként egy-egy nappal rövidebb lett, így az általános büntetés-végrehajtáshoz képest ugyan nehezebb körülmények között, de hamarabb töltötte ki büntetését.

A katonai szolgálati viszonyal összefüggésben már említettük a szolgálat teljesítési helyét, avagy annak minőségét érintő büntető szankciók lehetőségét. Békési László szerint világszerte alkalmazott büntetés, ha a katonát a birodalom egy eldugott, távoli részébe küldik szolgálati idejének jelentős részére. Ezt a Római Birodalomban, vagy a gyarmatokkal

⁴³⁵ Douglas L. Simon: Making Sense of Cruel and Unusual Punishment: A New Approach to Reconciling Military and Civilian Eighth Amendment Law. *Military Law Review*. Vol. 184. 2005. 126-127. o.

⁴³⁶ Kardos Sándor: Az első magyar katonai büntető törvénykönyv. In: *Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére*. Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Bfbor Kiadó. Miskolc, 2007. 115. o.

⁴³⁷ Kbt. 8. §

rendelkező európai államokban ugyanúgy alkalmazták, mint a cári Oroszországban (kaukázusi, szibériai célterületekkel).⁴³⁸

5.6. Összegzés

A katonai életviszonyokat veszélyeztető cselekményekre, azok elkövetőire és a kiszabott szankciók rendszerére vonatkozó katonai büntetőjog alapvető területe a katonai bűncselekményeket és büntetéseket meghatározó katonai büntető anyagi jog, vagy szűkebb értelemben vett katonai büntetőjog. E jogterület a katonai bűncselekmények meghatározásával és a katonai bűnelkövetők definiálásával megalapozza a katonai büntetőjogi felelősségre vonás törvényes rendjét, a katonai büntetőeljárást, valamint a katonai büntetések kimunkálásával irányt mutat a bűnös katonákkal szemben alkalmazható szankciók végrehajtására, a katonai büntetés-végrehajtásra.

A katonai büntetőjog alpnormái a katonai bűncselekmények. Ezek az általános deliktumokhoz hasonlóan lehetnek aktív vagy passzív magatartások, pönalizálásuk alapvetően attól függ, hogy azok milyen mértékben károsak a katonai életviszonyokra, a belső fegyelemre, magára a katonai rendre. Ennélfogva egy katonai deliktum meghatározása elsősorban nem attól függ, hogy annak megvalósítása a katonai élettől távoli társadalomban milyen következménnyel jár, hanem attól, hogy magára a belső katonai rendre mennyire veszélyes. A katonai rendre veszélyesség minden katonai jogsértő cselekmény esetében alapvető tétel, büntetőjogi vonzata attól függően lehet eltérő, hogy azt büntetőeljárás vagy fegyelmi eljárás keretében vizsgálják ki. Csekély mértékről tehát nem beszélhetünk, a felelősségre vonás minden esetben meg kell, hogy történjen, a katonai zárt rend nem tolerálhat még kisebb szabályszegést sem.

A katonai büntetőjog központi személye a büntetőjogi értelemben vett katona. Tettesként csak katona követhet el katonai bűncselekményt, a katonai rendet csak katona bonthatja meg. E körben az a legfontosabb kérdés, hogy mely természetes személy számít katonának, azaz mely fegyveres szerv esetében kell érvényesíteni a katonai rendet. Álláspontunk szerint minden olyan fegyveres szervnél beszélhetünk katonai rendről, amely esetében a katonai rendfokozatot viselő személyek szigorú alá-fölérendeltség szerint látják el szolgálatukat. A magyar hatályos szabályozás azonban nem osztja ezt a véleményt, nem vonja

⁴³⁸ Vö. Békési László: Cári időkből visszatérő patrióta, nacionalista elemek és szimbólumok a Nagy Honvédő Háború idején. Ph.D Értekezés. Budapesti Közgazdaság-tudományi és Államigazgatási Egyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék. Szociológiai Ph. D. Program. Budapest, 2003. 152. o.

a büntetőjogi értelemben vett katona fogalma alá a pénzügyőröket, valamint a katasztrófavagy polgári védelemben dolgozókat.

A katonai büntetőjog hatékonyságát a katonai bűncselekmények elkövetőinek megbüntetésén, a büntetőjogi felelősség megállapításán keresztül éri el. A katonai szigorú hierarchia, avagy a katonai szellem miatt azonban el kell fogadni azt, hogy ez a felelősség korlátozott lehet. A katona esetében is igaz ugyan az egyéni felelősség elve, az általa megvalósított bűncselekményért önmaga is felelős, de e felelősség a katonai fegyelem miatt nem minden esetben lehet abszolút. Ehhez azonban az kell, hogy a katona előtt ne legyen kétséges a parancs jogszerűsége, a katona a parancsot abban a tudatban hajtsa végre, hogy azzal szolgálati feladatot teljesít. Emellett a bűnfelelősség korlátjaként gondolni kell arra az esetre, ha a katona azért hajtsa végre a parancsot, mert a parancs kiadója azt tekintélyénél és előljárói hatalmánál fogva kényszerrel, de leginkább a katonára vonatkozó súlyos szakmai vagy emberi hátrány kilátásba helyezésével (fenyegetéssel) érvényesíti.

A katonai bűnfelelősségi korlát másik esete a katonai büntethetőség elévülésének kérdése. Lefolytatható-e a már a katonai állományba nem tartozó személlyel szemben a büntetőeljárás katonai deliktum miatt? Álláspontunk szerint igen, amennyiben az inkriminált jogsértő cselekményét korábban fegyelmi eljárásban nem bírálták el, és emiatt fegyelmi büntetésben nem részesült. Minden más esetben azonban a katonai rend és fegyelem megtartása megköveteli, hogy a katonai szolgálatát nem a kötelező hadkiegészítés alapján teljesítő katona még akkor is felelősségre vonható legyen katonai bűncselekménye miatt, ha már szolgálati viszonya megszűnt.

A katonai bűncselekmények szankciói a katonai büntetések. Az általános büntetőjogi szabályok katonai érvényesíthetősége felveti azt a kérdést, hogy az általános büntetések milyen mértékben alkalmazhatók a katonai bűnelkövetőkre. Álláspontunk szerint abban az esetben, ha a katona szolgálati viszonyában megtartható, a válasz nemleges. A pénzbüntetés kivételével ugyanis sem a főbüntetések, sem a mellékbüntetések általános szabályok szerint nem alkalmazhatók. E megállapítással összefüggésben nem tartjuk indokoltnak a katonai büntetések fő- és mellékbüntetések szerinti differenciálását, azokat elégséges sajátos tartalommal kizárólag katonai büntetésekként megjelölni. E körben a meglévő katonai mellékbüntetéseket egységes szankciórendszerbe kell terelni a katonára alkalmazható főbüntetésekkel, elsősorban a szabadságvesztéssel és a részletesebben nem tárgyalt pénzbüntetéssel.

VI. A KATONAI BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI JOG JELLEMZŐI

*„Idegen földön, katona-börtön rideg és reménytelen magányában,
a padmalyt nézve, egyszerre csak összeomlottak körülöttem a falak...”*

(Bródy Sándor: Apró regények, 1893)

6.1. Bevezetés

Az állandó katonai szervezetek fegyelmét fenntartani hivatott büntetőjog küldetését a kiszabott büntetések végrehajtásával teljesíti be. Nem túlzás azt állítani, hogy a katonai büntetőjog legfontosabb célját, a katonai rend védelmét a büntetőeljárás keretében kiszabott – anyagi jogilag szabályozott – büntetések végrehajtásán keresztül éri el. Ugyanakkor az is vitathatatlan, hogy a büntetés-végrehajtás a büntető anyagi jogi szabályoktól eltérően nem alapvető feltétele a büntetőjogi felelősségre vonásnak, hanem csak következménye és eszköze.

A katonai bűncselekmények és büntetések meghatározásának párhuzamossága a katonai büntetőjog kezdetleges normái óta megfigyelhető. A büntetni rendelt cselekmények melletti büntetések végrehajtásának módjáról azonban már kevesebbet tudunk. Ugyan Anonymus óta vagy a Csíki Székely Krónikából ismerhetjük, hogy a vezérek Honfoglalás előtti vérszerződésében milyen szankciók jelentek meg (*„Ha valaki az utódok közül hűtlen lenne a fejedelem személyéhez és viszályt támasztana a vezér és rokonai közt, ontassék vére úgy, mint az ő vérük omlott az Álmosnak tett esküjök alkalmával,”* avagy *„...aki a nemzetgyűlésekre, vagy a hírnökök hadbaszólítására a táborban nem jelenik meg, és elmaradásának okát nem adja, ketté hasítottassék, vagy szolgaságra taszítottassék”),* illetve, hogy a magyarság történetében később a katonai deliktumokhoz milyen büntetések kapcsolódtak (pl. Zsigmond idejében *„ki a hadseregbe későn jő vagy innen titkon avagy vakmerően eltávozik, fekvő jószágait veszíti”),* nem beszélve II. Rákóczi Ferenc Hadi Törvényeinek fejlett szankciórendszeréről⁴³⁹ csak következtethetünk, hogy azok végrehajtásáról hogyan gondoskodtak. Az általános büntetések fogatosításához hasonlóan vélhetőleg a katonai

⁴³⁹ Az Ónodon több mint három évszázaddal ezelőtt Hadi Regulák, Artikulusok, Edictumok és Törvények címmel elfogadott katonai büntető-jogszabály gyűjtemény a büntetésnemek körében meghatározta a halálbüntetést (ti. akasztás, megégetés, fejtétel, felnyársalás, agyonlövés, illetve más halál büntetése), a szabadságvesztést (úgy mint: fogság, megtömlöcztetés), a testi fenyítést vagy csonkítást (vesszőfutás, botbüntetés, nyelvváltság), valamint a becsületcsorbító vagy becsületvesztő büntetéseket (tiszt és becsületvesztés, hadseregből kicsapás, pénz és vagyonvesztés).

szankciók végrehajtása is a szokáson alapult, általános volt a halálbüntetés és a testi fenyítés, nem volt jellemző büntetés ugyanakkor a szabadságvesztés.⁴⁴⁰ A királyi hadseregben alkalmazott büntetés volt a botozás (an Leib), becsületvesztés, pénzbírság, a zsold elvonása, a Feldmarschall (tábornok) által való dorgálás, a kikötés és a vasraverés.⁴⁴¹

A büntetés-végrehajtás általános gyakorlata külföldön és Magyarországon egyaránt a XVIII. századig jobbára a kínpadra szorítkozott. A büntetés célja a megtorlás és az elrettentés volt. A büntetési nemek körében ismertek voltak a halálbüntetés, a testcsonkítás, a testfenyítés (botozás, vesszőzés, korbácsolás, megbélyegzés, böjtöltetés stb.), a megszegyenítő büntetések (hajlenyírás, vezeklés, megkövetés, közszemlére tétel), a vagyonbüntetés (megváltás, vagyonekobzás, jószágvesztés) és a szabadságbüntetések közül elsősorban a szolgaságra vetés avagy a számkivetés.⁴⁴² A büntetés-végrehajtás elméleti műveléséről a felvilágosodás koráig nem lehet beszélni. Ekkor a „fény századának” képviselői, filozófusok és politikusok egységesen szólaltak fel és tettek a kegyetlen büntetések és kivégzések tömeges gyakorlata ellen.⁴⁴³ Az állami büntetőhatalom intézményesítése Michel Foucault szerint a börtön felbukkanásával kezdődött meg,⁴⁴⁴ amelynek következtében a büntetés-végrehajtáson belül egy önálló büntetőjogi tudományág, a börtönügy kezdte bontogatni szárnyait. Ahogy Horváth Tibor fogalmaz, az igazságos és humánus büntetések követelése utat nyitott a büntetési elméletek előtt, megkezdődött a büntetőjog büntetéstani fertályának tudományos művelése.⁴⁴⁵

A katonai büntetések végrehajtására vonatkozóan a XIX. században született elméleti munkákban sem olvashatunk sokat. Az általános büntetés-végrehajtás tudományos alapjait lefektető hazai szerzők közül Balla Károly pusztán annak a lehetőségét veti fel, hogy az általános büntetésként eltörölni javasolt testi fenyítések (pálcáztatás, korbácsolás) fenntartását egyedül a katonaságnál (tengerészetnél) érdemes megvitatni, ha a rendes eljárás lefolytatására nincs mód és lehetőség.⁴⁴⁶ Pulszky Ágost és Tauffer Emil börtönügyi munkájában csak

⁴⁴⁰ Mezey Barna: Az ónodi országgyűlésen elfogadott katonai szabályzatok jogtörténeti jelentősége. In: (Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán szerk.) Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 172-175. o.

⁴⁴¹ Büntetések a XVI. században. In: Kocsis Bernát (szerk.): Válogatás a magyar hadügy írásából. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1986. 200. o.

⁴⁴² A büntetőjogi büntetések történeti rendszereiről és azok végrehajtásáról lásd bővebben: Béli Gábor: Magyar Jogtörténet. A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2000. 166-178. o.

⁴⁴³ Mezey Barna: A polgári börtönügyi tudományosság a XIX-XX. század Magyarországn. In: A magyar börtönügy kutatásának alapjai. Jogtörténeti Értekezések 20. Budapest, 1997. 6. o.

⁴⁴⁴ Michel Foucault: Felügyelet és büntetés. A börtön története. Gondolat. Budapest, 1990. 176. o.

⁴⁴⁵ Horváth Tibor: A büntetési elméletek fejlődésének vázlat. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1981. 43. o.

⁴⁴⁶ Balla Károly: Vélemény a büntetésmód javítása iránt. Trattner-Károlyi. Pest, 1841. 29. o.

említést tesz egyes német területen katonai fegyencek számára is működő intézetekről,⁴⁴⁷ míg Tóth Mór a katonai fegyelem általános büntetés-végrehajtási viszonyok közötti szükségszerűségéről elmélkedik.⁴⁴⁸

A katonai büntetés-végrehajtás ettől függetlenül e korban már létezett. Ennek legékesebb bizonyítéka Gábor Gyula XX. század elején készült munkája, amely a teljesség igényével, a legapróbb részletekig kiterjedően dolgozza fel a katonai börtönrendszer sajátosságait.⁴⁴⁹ E mű értékét növeli, hogy azzal kapcsolatban a katonai büntetés-végrehajtásra vonatkozóan ismert Keresztes Károly, Král Miklós és mindenekelőtt Vámbéry Ruzstem véleménye is. Utóbbi Gábor írásából azt a tanulságot vonja le, hogy „...*úgy látszik, mintha a katonai és polgári administratio közt fordított viszony állana fenn. A katonai börtönöket ugyanis bizonyos civilistikus légység jellemzi, míg fegyintézeteinek némelyikében (ahogy arra Tóth Mór fentebb már utalt) ú.n. katonai szigorral találkozunk, mely a vasfegyelemben keresi a büntetés végrehajtásának magvát, a mi kissé sajátos ellentétben áll az ugyanott folytatott szelid munkanemekkel.*”⁴⁵⁰ Ennek oka az a korabeli felismerés volt, hogy a katonai büntetések általános szankcióktól eltérő célja nemcsak az elkövető visszatartása további bűncselekmények megvalósításától, hanem az is, „...*hogy a katonai fegyelem és rend által szabályozott külön társasághoz, ehhez a corpus in corpore-hez szoktassa hozzá.*”

Gábor Gyula írásának további sajátossága, hogy annak monografikus értéke még egy évszázad távlatából is számottevő. Sajnálatosan az elmúlt évtizedekben hasonló munka mind a mai napig nem látott napvilágot, a katonai büntetés-végrehajtásra csak kisebb lélegzetű tanulmányok, írások vonatkoznak. Ez ugyanúgy igaz a büntetés-végrehajtás általános szakirodalmára is, amely szintén nem foglalkozik főhelyen a katonai büntetések végrehajtásának elméletével és gyakorlatával. Megjegyezzük e fejezet célja sem az, hogy Gábor Gyula példáját kövesse, csupán arra vállalkozik, hogy a katonai büntetőjog részeként megvizsgálja a katonai életviszonyokra kiszabható szankciók végrehajtásának legfőbb jellemzőit.

⁴⁴⁷ Pulszkyky Ágost – Tauffer Emil: Börtönügy múltja, elmélete jelen állása külön tekintettel Magyarországra. Emich Gusztáv Kiadványa. Pest, 1867. 255. o.

⁴⁴⁸ Tóth Mór: Tanulmányok a börtönügy terén. Érseki Líceum Nyomdája. Eger, 1874. 119. o.

⁴⁴⁹ Gábor Gyula: A katonai börtönrendszer különös tekintettel a M.Kir. honvéd-igazságszolgáltatásra. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904.

⁴⁵⁰ Vámbéry Ruzstem felszólalása. In: Gábor Gyula: A katonai börtönrendszer különös tekintettel a M.Kir. honvéd-igazságszolgáltatásra. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904. 75. o.

6.2. A katonai büntetés-végrehajtási jog fogalma, funkciói

A katonai büntetőjoghoz kapcsolódó specialitás elve indokolja, hogy a katonai életviszonyok sajátosságaira tekintettel lévő katonai büntető anyagi jog és eljárásjog keretei között kiszabott büntetések végrehajtására is sajátos szabályok vonatkozzanak. A katonai büntetés-végrehajtási jog azonban a katonák sajátos helyzete miatt nem öleli fel mindazokat a területeket, amelyekre az általános büntetés-végrehajtási jognak rálátása van. A katonai büntetés-végrehajtási jog ugyanis alapvetően a büntetőszankciók, illetve a büntetőeljárásban alkalmazott kényszerintézkedések végrehajtásával foglalkozik. Tekintettel a katonai szolgálat büntetés-végrehajtást követő folytatásának követelményére, a katonai büntetés-végrehajtás logikailag nem terjed ki a szabadságvesztésből szabadultak utógondozására. Szintén nem része e diszciplínának a kisebb normasértésekből eredő személyi szabadságot korlátozó büntetések (szabálysértési őrizet vagy elzárás) végrehajtása, mivel azok a katonai fegyelmi jog szerint kizártak.

A katonai büntetés-végrehajtási jog nem homogén területen értelmezhető, és céljai is különbözőek. Más a katonai büntetés rendeltetése olyan elkövető esetében, aki szolgálatában megtartható, és más olyan személy esetében, aki nem. Szintén eltérő célok fogalmazhatók meg azoknál, akiket katonai bűncselekmény miatt ítélnék el, mint akiket köztörvényes, de a katonai szolgálatával összefüggő bűncselekmény miatt, és elhatárolási alapot jelenthet az is, ha a büntetőeljárást belföldön, illetve – ún. missziós katonai vagy rendvédelmi egységekre gondolva – külföldön, tábori körülmények között folytatják le.

A katonai büntetés-végrehajtási jog funkciója elsősorban a katonai büntetőjog legfőbb célelméletéhez, a katonai rend védelméhez kapcsolódik. A katonai büntetőjogi felelősségre vonási eljárás során kiszabott szankciók érvényesítésének elsősorban azt az üzenetet kell továbbítania, hogy a katonai renddel ellentétes magatartások tanúsítása helytelen. Ennélfogva a katonai büntetések és végrehajtásuk egységes célja a civil társadalomban meglévő generál-prevencióhoz hasonlóan, az általános katonai fegyelem fenntartása és a katonai egység céljainak a biztosítása. A katonai büntetés-végrehajtás ezen túlmenően további követelményt teljesít az egyénre vonatkozóan. Ahogy arra korábban már utaltunk, a XX. század elején is ismert volt az a nézet, hogy a katonai büntetőhatalom a büntetés végrehajtásával nemcsak a tettes megjavítását, további bűncselekményektől való visszatartását célozza, hanem e negatívumnál többet, az elítélt katonai kötelezettségének teljesítését is (pozitívum).⁴⁵¹ A

⁴⁵¹ Vö. Gábor Gyula: A katonai büntetőrendszer különös tekintettel a M.Kir. honvéd-igazságszolgáltatásra. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904. 7. o.

katonai büntetés-végrehajtás célja tehát szorosan kapcsolódik a katonai büntetés céljához azzal a – Vokó György által az általános büntetés-végrehajtás céljára megfogalmazott⁴⁵² – kitéttel, hogy annak a büntetőjogilag felelősségre vont személy katonai vagy polgári társadalomba visszavezetésével, reszocializálásával vagy integrálásával kell érvényesülnie.

A katonai rend védelme mint általános katonai büntetőjogi elv indokolja a katonai büntetések sajátos, a polgári elítéltektől elkülönített végrehajtási módját is. A fenti pozitívum, azaz a katonai szolgálatban egyébként megtartható elítélt későbbi szolgálatára nevelése ugyanis hogyan is valósulhatna meg a polgári elítéltekkel közös körletben vagy módon.

A szeparáció elve a büntetés-végrehajtás területén számos esetben értelmezhető. Ezt Lőrincz József és Kabódi Csaba mint az elítéltek klasszifikációját határozzák meg. Eszerint el kell különíteni a különböző végrehajtási fokozatba tartozókat, továbbá a nőket a férfiaktól, a fiatalokat a felnőttkorúaktól, a betegeket az egészségesektől.⁴⁵³

A büntetőjogi felelősségre vonás alapjául szolgáló bűncselekmények esetében a katonai büntetés-végrehajtás célja aszerint változik, hogy a terhelt szolgálatában megtartható-e. Amennyiben a megvalósított deliktum katonai bűncselekmény, úgy a terhelt rendszerint szolgálatában megtartható, vele szemben csak ultima ratio jöhet szóba szabadságvesztés. Az esetek döntő többségében a büntetés célja a katonai életviszonyokon belül értelmezhető egyéb – így elsősorban a rendfokozathoz kötődő – szankciókon keresztül, avagy intézkedés (megrovás) kiszabásával, de egyéb munkajogi fegyelmi büntetéssel (más, alacsonyabb beosztásba helyezés, vezetői megbízás megvonása) is elérhető. Amennyiben a katona cselekményére és személyére tekintettel a katonai szolgálat meghagyása mellett mégis a szabadságvesztés kiszabása indokolt, úgy a büntetés hasznos letöltését a katonai alaki szabályok és viselkedési normák fenntartása, illetve a katonai feladatokra való folyamatos felkészülést kell, hogy jelentse.

Ha a terhelt a katonai szolgálatban nem tartható meg, úgy a büntetés funkciója már nem irányulhat a katonai szolgálat folytatásához szükséges felkészítésre. Ezzel kapcsolatban mind a katonai büntetés-végrehajtás elméletében, mind annak gyakorlatában felmerül a kérdés, hogy a katonai szolgálatában meg nem tartható elítélt büntetésének végrehajtása során is érvényesíteni kell-e a szeparáció elvét. A kételkedők – egyben az önálló katonai büntetés-

⁴⁵² Vokó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2004. 144. o.

⁴⁵³ Lőrincz József – Kabódi Csaba: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának hatásrendszere. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.) Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll. Corvina. 1998. 358. o.

végrehajtás ellenzői – szerint nem, mivel az elítélt ebben az esetben már nem katona, hozzá már nem kapcsolódik a fenti állami érdek. A magunk részéről nem osztjuk ezt az álláspontot. Egyetértve Ettig Antallal, a fegyveres szervek állományából bűncselekménye miatt kiszabott szabadságvesztés büntetése mértéke, illetve egyéb körülményre figyelemmel elbocsátott terhelt további – különösen a köztörvényes bűnözőktől való – személyi védelme és a fegyveres szervek presztízse miatt indokolt az elkülönített végrehajtás.⁴⁵⁴ A katonai bűnelkövetők klasszifikációja nemzetbiztonsági szempontból sem elhanyagolható. Győrpál Csilla arra hívja fel a figyelmet, hogy a katonai elítéltek civil büntetés-végrehajtási intézetben való elhelyezése fenntartja annak veszélyét, hogy a fegyveres szervek állományába tartozó, és ott védett, akár titkos információkhoz jutott börtön fokozatú szabadságvesztésre ítélt fogvatartott – annak ellenére, hogy őt a titoktartási kötelezettsége a büntetése letöltése során is köti – a börtönben töltött évek során kiadhat minősített adatokat.⁴⁵⁵

A katonai büntetés-végrehajtás funkciója a büntetőjogi felelősségre vonás helye szerint is különbözhet. Különös körülményhez nem kötött esetben a katonai büntetéshez az általános elveken kívül – ellentétben a külföldön szolgálatot teljesítő katonával – nyomatékosabb érdek nem párosul. Kiküldetés során azonban egyfelől a katonai büntetés más állam jogrendszerét is szolgálhatja, másfelől a büntetést nem sajátos büntetés-végrehajtási intézményben, hanem az adott alegységen belül kell végrehajtani. Mátyus Ferenc ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a fegyelmi helyzet stabilizálása szempontjából legtipikusabb katonai bűncselekmények, így a különböző szolgálatokban fennálló (jelentési, ellenőrzési) kötelezettségek megsértése a különböző nemzeti alegységekből álló nemzetközi katonai egység parancsnoka általi elbírálhatósága kívánatos lenne, de ez még utópia.⁴⁵⁶

6.3. Szabadságvesztés végrehajtása katonával szemben

A katonai büntetés-végrehajtás főbb funkciói közül a legfontosabb elhatárolási szempont az, hogy a katona a szolgálatában megtartható, avagy sem. Bár általános vélekedés szerint a szabadságvesztés és a katonai szolgálati viszony párhuzamossága megkérdőjelezhető, a magunk részéről azt gondoljuk, hogy azok egymásnak nem kizáró

⁴⁵⁴ Ettig Antal: Gondolatok a büntetőjogi értelemben vett katonák szabadság-elvonását érintő szabályok reformjához. *Ügyészek Lapja*. 2004/3. szám 7. o.

⁴⁵⁵ Győrpál Csilla: A magyar katonai büntetés-végrehajtás helyzete a haderő átalakítás és a büntetés-végrehajtási reform tükrében. MH Budapesti Helyőrségparancsnokság. Budapest, 2006. 17. o.

⁴⁵⁶ Mátyus Ferenc: A válságkezelő műveletek során alkalmazandó közös katonai fegyelmi kódexről. Forrás: http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsegesi_szemle/a_valsgakezelo_muveletek_soran_alkalmazando_kozos_katonai_fegyelmi_kodexrol (letöltés ideje: 2008. 04. 07.)

körülményei. Ugyanakkor elismerjük, hogy a katonai büntetés-végrehajtás legvégső esete a szabadságvesztés, a katonai szolgálatot a jövőben is ellátó terhelt esetében azonban célszerű egyéb, a katona szabadságának elvonásával nem járó büntetés alkalmazása és végrehajtása. Az alábbiakban a szabadságvesztés végrehajtását aszerint tipizáljuk, hogy arra a katonai szolgálatában megtartható személlyel szemben, avagy az általa elkövetett bűncselekményre és a terhelt személyére tekintettel a katonai szolgálatból való elbocsátás mellett kerül sor.

Mindemellett csak olyan állománykategóriákról beszélünk, amelyek katonai szolgálatukat önkéntesen és hivatásszerűen, nem az általános hadkötelezettség alapján látják el. Ennek az elhatárolásnak az az indoka, hogy a katonai büntetés-végrehajtás alapvetően más intézményt állít fel a sorozott állomány, és mást az önkéntes katonák esetében. Gondolunk itt elsősorban a fegyelmi zászlóaljra, amely a magyar jogrendszerben korábban börtön vagy fogház fokozatnak felelt meg, és a sorozott állomány tagja terhére volt kiszabható, ha az elítélt a büntetése letöltése után a fegyveres erők kötelékében maradhatott. A fegyelmező zászlóalj felállításának és létezésének mindig az volt az elsődleges indoka, hogy azzal az elítéltek nem esnek ki a katonai kiképzésből, így – ahogy erre Ehrenberger Róbert utalt – nem vesznek el a hadsereg számára.⁴⁵⁷

Ugyan Magyarországon a sorköteles katonai szolgálatot csak a közelmúltban törölték el, és számos országban az még ma is jelen van, de lege lata et feranda javaslatunk már nem számolnak annak újraszervezésével.

Az általános hadkiegészítésen alapuló sorkatonai szolgálat nemcsak a volt szocialista tömb (Varsói Szerződés), főleg a Szovjetunió utódállamaiban jellemző, hanem a NATO tagországokban is. Juhász Ágnes a sorozottsági arány szerint a haderők három típusát, a hadkiegészítés alapján kevesebb mint 50 %-os feltöltöttségű sorozottnak látszó haderőt (pl. Dánia és Németország), az 50 és 67 % közötti sorállománnyal rendelkező puha sorozott haderőt (Olaszország, Norvégia, Portugália és Spanyolország), valamint az ennél magasabb aránnyal rendelkező kemény alapú sorozott haderőt (Görögország és Törökország) különbözteti meg.⁴⁵⁸

⁴⁵⁷ Ehrenberger Róbert: A béketábor magyar hadserege. Forrás: <http://mek.oszk.hu/04900/04971/html> (letöltés ideje 2008. 04. 07.)

⁴⁵⁸ Juhász Ágnes: Önkéntes vagy sorozott haderő néhány NATO-ország vizsgálatának tükrében. Kard és Toll 2005/3. szám 53. o.

6.3.1. A katonai szolgálatból elbocsátott elítélt szabadságvesztése

A szabadságvesztés kiszabása mellett elbocsátják a katonai szolgálatból azt, aki vagy a katonai rendfokozatra⁴⁵⁹ vagy a katonai szolgálatra⁴⁶⁰ méltatlanná vált. Egy büntetőkollégiumi vélemény szerint nem tartható meg a szolgálatban a katona, ha az általa elkövetett bűncselekmény jellegénél fogva személyének veszélyessége fokozott és magatartásának tárgyi súlya is jelentős. A szolgálatban tartás eldöntése során továbbá figyelemmel kell lenni arra is, hogy az elkövető életvezetése és a katonai szolgálat általi magatartása – az elkövetett bűncselekményre is figyelemmel – lehetővé teszik-e a szolgálatban meghagyását.⁴⁶¹

A szabadságvesztés mellett alkalmazott lefokozás vagy szolgálati viszony megszüntetése nemcsak a katona egzisztenciáját érinti, hanem azt is, hogy az elítélt elveszti katonai státusát is. Ebben az esetben joggal merülhet fel a kérdés, hogy miért kellene az elítéltet a továbbiakban is katonaként kezelni. A magunk részéről a fentiekben – alapvetően a terhelt védelmére, illetve a katonai és szolgálati titkok megőrzésére hivatkozva – már kifejtettük, hogy az miért szükséges. Úgy gondoljuk, ezt a privilégiumot mindaddig fenn kell tartani, amíg az elkülönítés és a büntetés mértéke arányban áll egymással. Egy kirívóan súlyos bűncselekmény miatt azonban meggondolandó, hogy az elkülönítés a terhelt személyére is tekintettel kedvezményként fenntartható-e, avagy sem.

Az elbocsátott katona büntetésének katonai szabályok szerinti végrehajtása mellett szól az is, hogy számos alkalommal a terhelt a büntetőeljárás ténye miatt veszti el szolgálati viszonyát. A katonai vagy rendvédelmi szerveknél ugyanis széles körben alkalmazott gyakorlat, hogy a terheltnek már a büntetőeljárás alatt – általában közös megegyezéssel – megszűnik hivatásos státusa. Ez viszont megítélésünk szerint nem helyes. Tekintettel arra, hogy az eljárás alá vont katonának semmilyen érdeke sem fűződhet hivatásához kapcsolódó jövedelem és egyéb kedvezmény feladásához, elbocsátása kizárólag a munkáltató erkölcsi érdeke lehet, aki nem melleleg ezzel jelezhet a társadalomnak, hogy a „bűnös” katona már nem tagja a szervezetnek. Nyilvánvaló, hogy bűncselekménnyel összefüggésben hivatalvesztést csak az ártatlanság vélelmét megdöntő büntető bíróság mondhat ki, ezért annak elébe még munkajogi szabályokkal sem szabad menni. Mivel az nehezen tételezhető fel, hogy az ellene folyó büntetőeljárás okozta nehézségek közepette a terhelt megfontoltan tud dönteni munkajogi státusáról, indokolt egy olyan kizáró norma beépítése az egyes

⁴⁵⁹ Btk. 131. § szerint minősülő lefokozás

⁴⁶⁰ Btk. 132. § szerint minősülő szolgálati viszony megszüntetése

⁴⁶¹ BKv 47. (BK 136.)

szolgálati törvényekbe (Hjt. és Hszt.), amely nem teszi lehetővé a katonai szolgálati viszony közös megegyezéssel való megszüntetését a büntetőeljárás hatálya alatt.

A katonai szolgálati viszony fenntartása tehát álláspontunk szerint a büntetés-végrehajtás klasszifikációjára nem lehet tekintettel. Katonával szemben főszabályként a büntetést a katonai szabályok szerint elkülönített büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani. Ez felveti a büntetés-végrehajtás további klasszifikációjának igényét, a katonai szolgálatban megtartható, és a katonai szolgálatra méltatlanná vált személyek elkülönítését, és a büntetés letöltése során velük kapcsolatban érvényesülő szabályok (elhelyezés, foglalkoztatás, katonai kiképzés, felkészítés stb.) eltérő alkalmazását.

6.3.2. A katonai szolgálatban megtartható elítélt szabadságvesztése

A katonai szolgálat fenntarthatósága és a szabadságvesztés végrehajtásának párhuzamossága során arra kell tekintettel lenni, hogy a bűnös katona esetében milyen szolgálati ok merül fel, amely miatt az katonai hivatását a legsúlyosabb büntetés letöltését követően is folytathatja. Kézenfekvő magyarázat, egy államnak nem lehet érdeke, hogy a kiképzett katonától megváljon, így amennyiben az elkövetett bűncselekmény és a büntetés mértéke nem összeegyeztethetetlen a katonai hivatással, törekedni kell arra, hogy a katona szolgálatát folytathassa. E körülmény fontossága miatt a katonai büntetőjogban a civil büntetőjoghoz képest is különös figyelemmel kell lenni mindazokra az alternatív szankciókra, amelyek kellő arányosságot biztosíthatnak az elkövetett cselekmény és a katonai szolgálat továbbfolytatása biztosítása között.⁴⁶²

Akár a külföldi, akár a magyar katonai büntetőjogi gyakorlatot megismerjük, a katonai szabadságvesztés és a katonai szolgálat további teljesítése megfér egymással. Korda Sándor elsősorban azért látja indokoltnak a szabadságvesztés katonai módozatainak fenntartását, hogy a fegyveres szervek állományában a büntetésük letöltése után is megmaradó személyek ez idő alatt ne essenek ki a kiképzésből, ne kerüljenek ki a katonai életviszonyokból.⁴⁶³ Ez az a pozitívum, amelyet korábban Gábor Gyula és Vámbéri Rusztem is megfogalmazott, és amely alapvetően a katona elítélt szolgálatba való visszavezetését jelenti.

⁴⁶² Tyesha E. Lowery szerint például a próbára bocsátás hatékony szankcióként alkalmazható katonai büntetőeljárásban. Vö: Tyesha E. Lowery: Probation as punishment? *Military Law Review* Vol. 198. 2008. 191. o.

⁴⁶³ Korda György: A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei. *Belügyi Szemle* 1989/9. szám 11. o

A katonai szabadságvesztés a fentiekre tekintettel katonai büntetés-végrehajtási intézményeket igényel. Ilyen mindenképp előtte a katonai büntetés-végrehajtási intézet (katonai börtön vagy katonai fogda), és ilyen volt a korábban már említett, de 1993-tól már nem létező fegyelmező zászlóalj.⁴⁶⁴

6.3.2.1. A katonai büntetés-végrehajtási intézetek

Szinte valamennyi önálló katonai büntetőjoggal rendelkező országban működik katonai büntetés-végrehajtási intézet. A fejlett katonai büntetési és büntetés-végrehajtási rendszert fenntartó Amerikai Egyesült Államok már közel másfél évszázada tartja fenn katonai büntetés-végrehajtási intézetét,⁴⁶⁵ amely létrehozásának alapja az a felismerés volt, hogy a korábban egységes büntetés-végrehajtási rendszerben a katona elítéltek kikerültek a katonai fennhatóság alól, katonai identitásukat elvesztették, nem beszélve az őket ért durva bánásmódról.⁴⁶⁶ A NATO és EU tagállamok közül Olaszországban a katonai büntetőtörvénykönyv önálló és speciális szabadságvesztés büntetést határoz meg. A Reclusione Militare az olasz fegyveres erők tagjai részére egy hónaptól harminc évig terjedően szabható ki, és végrehajtása alatt az elítélt fizikai tevékenységet végez. Sajátos szabály, hogy a lefokozásra nem ítélt tiszt büntetését a börtön külön részében tölti, míg az öt évnél súlyosabb szabadságvesztésre ítélt a katonai szolgálatát nem folytathatja.⁴⁶⁷ Európán kívül olyan országokban is stabil intézmény az önálló katonai börtön, mint Törökország vagy Izrael. Ezutóbbi országban ráadásul a katonai elítéltek esetében több elkülönítési szabály is érvényben van. Ennek megfelelően a börtönben töltik büntetésüket a fegyelmi büntetésben részesültek, a katonai bíróság által elítéltek és a súlyos bűncselekmények miatt felelősségre vont személyek.⁴⁶⁸

Magyarországon az 1848/49. évi szabadságharc leverését követően a katonai büntetőjog forrása újra a császár lett. Az 1855. január 15-én az osztrák-magyar hadsereg első katonai büntetőtörvényeként szentesített törvény⁴⁶⁹ még a kiegyezést követően is, egészen az

⁴⁶⁴ A fegyelmező zászlóalj börtön végrehajtási fokozatának fenntartását – a sorkatonai szolgálati idő és az elítéltek számának csökkenése miatt – a Btk. módosításáról szóló 1993. évi XVII. törvény 32. §-a szüntette meg.

⁴⁶⁵ U.S. Disciplinary Barracks at Fort Leavenworth, Kansas.

⁴⁶⁶ Vö. David K. Haasenritter: The Military Correctional System: An Overview. Corrections Today. 2003. december. 58. o.

⁴⁶⁷ Vö. Domenico Gallo: Il parere del giurista. I tre punti critici della proposta di legge. Fogli. Bergamo. 2005/200. szám 6. o.

⁴⁶⁸ Vö. Israeli military prison. Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/Israeli_military_prison (letöltés ideje 2008. 04. 07.)

⁴⁶⁹ A katonai büntető törvénykönyvről szóló 1930. évi II. törvénycikk

első magyar katonai büntető törvénykönyv megalkotásáig hatályban maradt.⁴⁷⁰ Az osztrák katonai büntetőtörvény a szabadságvesztésnek két nemét ismerte, a büntett miatt kiszabható börtönt és a vétség miatti fogságot. A börtönbüntetésnek is két típusa volt, az általános börtön, amelyben az elítélt „*bilincs nélkül, de szigorúan őriztetik*”, és a súlyos börtön, ahol a börtönfegyenc ítéletét súlyosabb módon (rabláncon, ennek eltörlését követően egyéb, az általános fokozatban is alkalmazható súlyosításokkal, mint bilincs, böjt, kemény fekhely, testi fenyték, magánfogságba zárás, magánosan sötét kamrába zárás) hajtották végre. A katonai büntető-igazságszolgáltatásban már a XIX. században is csak honvéd fogházak (vagy katonai erősségek) léteztek, amelyekben a börtönbüntetésre ítélt katonák – vagy ahogy az osztrák katonai büntetőtörvénykönyv definiálta „*fogházban letartóztatott börtönfegyenczek*” – büntetésüket a fogházsabályok korlátai között töltötték ki.⁴⁷¹

A büntetés konkrét végrehajtásának módjára a XX. század legelejétől állt rendelkezésre magyar norma, mégpedig a honvédfogházak számára kiadott szabályzat.⁴⁷² Ebben az időszakban az országban összesen hét, minden honvédkerületi parancsnokságnál egy-egy honvédkerületi fogház működött. A honvédfogházak azoknak a honvéd (katonai) bíróságoknak a „*hatósága alatt álló egyének*” befogadására szolgáltak, akik egyszerű vagy súlyos börtönt, egyszerű vagy szigorú fogságot tartoztak kitölteni, az ellenük elrendelt honvéd (katonai) bírósági vizsgálat alkalmával vizsgálati fogságba helyeztettek, akiken a polgári bíróságok által jogerősen kiszabott, egy hónapnál tovább nem terjedő és a honvédségi (csendőrségi) tényleges szolgálat megszűnéséig el nem halasztható szabadságvesztési büntetés vált végrehajthatóvá, vagy kik mint honvéd vagy csendőrszökevények a fogháznál önként jelentkeztek.⁴⁷³ A börtönfegyencek két osztályba voltak sorolhatók, az első osztályba az előkelőbb vagy műveltebb elítéltek tartoztak, akik bűnösségük megállapítása előtt tisztii, honvéd (katonai) tisztviselői vagy ezekhez hasonló állásban voltak, míg a második osztályt a maradék elve alapján a többi fegyenc jelentette. Az osztályba sorolás indoka az elkülönítés volt, amely azt írta elő, hogy amennyire azt a helyi viszonyok megengedték, az első osztályba tartozó személyeket „*magánosan vagy egyenlő állásúakkal közösen*” kellett elhelyezni.⁴⁷⁴ A

⁴⁷⁰ A korábbi osztrák jog érvénytelenítését a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930. évi III. törvénycikk (ktbtk.) 1. § mondta ki: „*E naptól kezdve – amennyiben az 1878:V. tc. (rövidítve = Btk.) 2. §-a kivételt nem tesz – nem alkalmazható többé az „1855. évi január 15-i büntetőtörvény a büntettekéről és vétségekről” nevezetű büntetőszabály.*”

⁴⁷¹ Gábor Gyula: A katonai börtönrendszer különös tekintettel a M.Kir. honvéd-igazságszolgáltatásra. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904. 10. o.

⁴⁷² A m. kir. honvédfogházak számára kiadott D-4. jelzésű Szabályzatot 1901-ben adták ki (továbbiakban: Szabályzat)

⁴⁷³ Vö. Szabályzat 1. §

⁴⁷⁴ Vö. Szabályzat 29. § (2) bek.

katonai büntetés-végrehajtás fenti személyi hatálya a polgári bíróságok által katonákra kiszabott szabadságvesztés büntetés végrehajtására is kiterjedt. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a katonai státusú, de rendes bíróság által, köztörvényes bűncselekmény miatt elítélten szemben az általános büntetés-végrehajtási intézetben általános végrehajtási szabályokat alkalmazzanak. A katona fegyencre bármilyen büntetés kitöltése esetén is katonai szabályok vonatkoztak, noha elhelyezését civil intézetben kellett megoldani. Ez egyfelől újabb elkülönítést jelentett, másfelől szigorúbb szabályok alkalmazását, mivel az ugyanazért a bűncselekményért ugyanolyan büntetési tételre ítélt polgári személy számára adható kedvezmények (pl. feltételes szabadságra bocsátás) a korábban katonai szolgálatot ellátóra nem vonatkozhatott.

Az osztrák katonai büntetőtörvény több mint hat évtizedes magyarországi érvényességét megtörő első magyar katonai büntető törvénykönyv a büntetési rendszerben és azok végrehajtásában jelentős változásokat nem hozott. A legsúlyosabb büntetés továbbra is a halálbüntetés volt, míg a legáltalánosabb a szabadságvesztés, amelyet „*a katonai büntető intézetek berendezéséhez és befogadóképességéhez képest ezekben az intézetekben kell végrehajtani, de a szükséghez képest polgári büntető intézetekben is végre lehet hajtani.*”⁴⁷⁵ A katonai szabadságvesztés időtartamára vonatkozóan két egymással ellentétes (konkuráló) elv fogalmazódott meg. Az egyik a rövid időtartam követelménye volt, amely azt fejezte ki, hogy a szolgálatban megtartható katonát hosszabb időre – alapvetően egy évnél nem hosszabb időre – a katonai szolgálattól ne vonják el. A másik elv viszont pont e rövidséget vitatta, mivel – ahogy arra Kardos Sándor utal – azt is vallották, hogy az eleve rövid időtartamban meghatározható szabadságvesztés inkább káros hatású, vagyis nem alkalmas a büntetési célok elérésére.⁴⁷⁶ Ezt az ellentmondást a törvény úgy oldotta fel, hogy az egyébként rövid idejű szabadságvesztést az osztrák büntetőtörvény rendelkezéseiben is ismert súlyosításokkal (bőjt, kemény fekvőhely, fogház- és elzárásbüntetés esetében magánzárka) rövidítették. A súlyosításokkal terhelt rövidítés azonban csak speciális katonai büntetés-végrehajtási intézetekben volt lehetséges. Ez alól kivételt képeztek azok a rendfokozatukban elítéltesük után is megmaradó tisztek, akik fogház- (elzárás-) büntetésüket, ha ennek tartama egy hónapot nem haladta meg, lakásukon ún. „házifogságban” tölthették ki.⁴⁷⁷ A katonai büntető

⁴⁷⁵ Kbtbk. 10. §

⁴⁷⁶ Kardos Sándor: Az első magyar katonai büntető törvénykönyv. In: Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Bfbor Kiadó. Miskolc, 2007. 96. o.

⁴⁷⁷ Kbtbk. 12. §

törvénykönyv már ismerte a feltételes szabadságra bocsátást, amely azokra az elítéltekre vonatkozott, akik egy évet meghaladó szabadságvesztésük kétharmad részét már letöltötték.⁴⁷⁸

A katonai büntető intézetek primátusa a II. világháborút követően, az új – a magyar katonai büntetőjogban eddigi utolsóként önálló – katonai büntető törvénykönyv⁴⁷⁹ hatályba lépésével is megmaradt. A katonai büntetés-végrehajtási szabályokról az ötvenes évek közepétől külön jogszabály rendelkezett,⁴⁸⁰ amely a szabadságvesztés végrehajtására három büntetési nemet: a börtönt, a fegyelmező zászlóalj és a katonai fogdát határozta meg. Ezek közül a börtön mint általános büntetés-végrehajtási mód jött számításba, amelyet a törvényerejű rendelet szerint *„Annak érdekében, hogy a szabadságvesztésbüntetésre ítélt katonai személyekkel szemben a büntetésjavító és nevelő céljai a különleges katonai szempontoknak megfelelően érvényesüljenek, a katonákra kiszabott rövidebb tartalmú szabadságvesztésbüntetést – a katonai bíróság rendelkezései szerint – fegyelmező zászlóaljban, illetőleg katonai fogdában is végre lehet hajtani.”*⁴⁸¹ A fegyelmező zászlóalj mint katonai alakulat a honvédelmi miniszter által jóváhagyott ún. szervei határozvány szerint működött, célja az volt, hogy a katonai renddel szembe helyezkedett kizárólag sorállományú elítélteken a nevelés céljait katonai kiképzéssel érje el. A büntetés jellege abban nyilvánult meg, hogy a büntetésüket töltő katonák jogaikban és kedvezményeikben korlátozva voltak, a büntetés három hónaptól két évig terjedő időtartama alatt fegyvert és rendfokozatot nem viselhettek, továbbá a fegyelmező zászlóaljban eltöltött idő a tényleges katonai szolgálati időbe nem számított bele.⁴⁸² A katonai fogda alapvetően bármely fegyveres szerv hivatásos és továbbszolgáló tagjai, illetve a három hónapot meg nem haladó időre elítélt sorkatonák szabadságvesztésének végrehajtására szolgált. A fogdában végrehajtott szabadságvesztés is lehetőséget teremtett arra, hogy az elítélt a büntetése letöltése alatt részt vegyen a katonai kiképzésben és katonai életviszonyok között maradjon.

A fegyelmező zászlóalj és a katonai fogda csak azokban az esetekben volt alkalmazható, amikor a katona a büntetését követően is folytathatta szolgálatát. Ez a szabály egészen a fegyelmező zászlóalj kilencvenes években való megszűnéséig megmaradt. Azt követően napjainkig a katonai szolgálatban megtartható elítéltek részére az önálló katonai büntetés-végrehajtási intézet, a katonai fogház, illetve 2007. évtől az ún. katonai körlet maradt

⁴⁷⁸ Kbtbk. 14. §

⁴⁷⁹ A katonai büntetőtörvénykönyvről szóló 1948. évi LXII. törvény

⁴⁸⁰ A katonai személyekre kiszabott rövidebb tartalmú börtönbüntetések végrehajtásáról szóló 1955. évi 5. törvényerejű rendelet.

⁴⁸¹ Tvr.1. §

⁴⁸² Kovács Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958. 76. o.

fenn.⁴⁸³ Ahogy a katonai fogda, úgy a katonai körlet is a büntetés célját katonai szolgálati viszonyok között, szabadságelvonással és katonai jellegű munkáltatással szolgálja. A katonai körlet is egyfokú büntetés-végrehajtást tesz lehetővé, de – a már fentebb idézett büntetőkollégiumi véleményt idézve – nemcsak katonai vétség, hanem büntett miatt elítélt katonai szabadságvesztése is végrehajtható, ha az elkövető személyiségére és a bűncselekmény indokára tekintettel a törvényben előírtnál enyhébb végrehajtási fokozat meghatározható.⁴⁸⁴

Alapszabálya szerint a Katonai Fogház mint büntetés-végrehajtási intézet alaptevékenysége körében egyfelől foganatosította az őrizetbe vételt és az előzetes letartóztatást

- a fegyveres erők tényleges állományú tagja által a szolgálati viszony alatt elkövetett bármely bűncselekmény esetén,
- a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja által tényleges szolgálati viszonya alatt elkövetett katonai bűncselekmény, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja által szolgálati helyen, illetőleg szolgálattal összefüggésben elkövetett bűncselekmény esetén,
- A Magyar Köztársaság területén állomásozó szövetséges fegyveres erő tagja által belföldön, valamint a Magyar Köztársaság határán kívül tartózkodó személy által magyar hajón vagy magyar légitársaságon elkövetett, magyar büntető joghatóság alá tartozó bűncselekmény esetén,
- nyomozó hatóság, bíróság által elrendelt őrizetbe vételt és előzetes letartóztatást.

Másfelől végrehajtotta a bíróság által kiszabott szabadságelvonással járó fogház fokozat szerinti büntetést, valamint a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó személyek szabálysértés miatt kiszabott pénzbírság átváltoztatás folytán megállapított elzárást, és azoknak a szabadságvesztését, akiknek pénzbüntetését a bíróság szabadságvesztésre változtatta át.

Harmadfelől végrehajtotta a katonák szabadságvesztésének, előzetes letartóztatásának és pártfogó felügyeletének végrehajtásáról szóló 1/1979. (VIII. 25.) HM-IM együttes rendelet állomány szakalapozó és szakkiképzés, valamint a hivatásos állomány büntetés-végrehajtási felkészítését.⁴⁸⁵

⁴⁸³ Ld. a Magyar Honvédség Katonai Fogház költségvetési szerv megszüntetéséről szóló 133/2006. (HK 23.) HM határozat, valamint a büntetés-végrehajtási intézetek kijelöléséről szóló 21/1994. (XII. 30.) IM rendelet, amelynek 2006. évi módosítását követően (33/2006. (XII. 26.) IRM rendelet) a katonai fogdában végrehajtandó szabadságvesztést, illetve a katonai fogdában elrendelt előzetes letartóztatást a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében (Tököl), erre elkülönített részben kell végrehajtani.

⁴⁸⁴ BKv 47. (BK 136.)

⁴⁸⁵ Vö. az MH Katonai Fogház 70/1997. HM határozattal kiadott Alapító Okirat 5. pontja

6.3.2.2. A katona szabadságvesztése végrehajtásának hatályos szabályozása

Az általános büntetőjogi szabályok a katonai büntetőjog más területeihez hasonlóan a katonai büntetés-végrehajtási jog terén is elsőbbséget élveznek. Ennélfogva a katonák szabadságvesztéssel járó büntetésének végrehajtására is alapvetően a büntetés-végrehajtási kódex⁴⁸⁶ és annak a szabadságvesztésre és az előzetes letartóztatásra vonatkozó végrehajtási rendelete⁴⁸⁷ vonatkozik.

Megjegyzendő, végrehajtási rendeleti szinten 1979. és 2007. között a katonai életviszonyokra vonatkozóan speciális jogszabály volt hatályban.⁴⁸⁸ Ez változott meg 2007-ben azzal, hogy a büntetés-végrehajtási kódex fent említett végrehajtási rendelete egy, a katonákra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazó fejezettel egészült ki. Emellett a katonák büntetés-végrehajtási intézetben történő elhelyezésére nem jogszabály szintű belső szabályzók is vonatkoznak. Ezek a katonai fogda-körlet működését⁴⁸⁹ és házi rendjét⁴⁹⁰ szabályozzák.

A katona szabadságvesztésének végrehajtására vonatkozó jogforrási elkülönülés hiánya azonban nem jelenti, hogy a katona büntetését az általános szabályok szerint kell végrehajtani. Mind a büntetés-végrehajtási kódexben, mind a végrehajtási rendeletben külön szabályozzák a katonákra vonatkozó előírásokat. Ezek a normák a katonákkal kapcsolatban elsődleges szempontokként fogalmazzák meg az elkülönítésre, a foglalkoztatásra és a büntetés-végrehajtás idején érvényesülő függelmi viszonyokra vonatkozó szabályokat.

ad a) Az elkülönítés vagy klasszifikáció *expressis verbis* határozza meg azt a követelményt, hogy a katonák büntetésüket a többi elítélttől elkülönítve, sajátos intézmény keretében töltik ki. Ez a külső elkülönítési szabály azonban nem vonatkozik a szolgálattól elbocsátott katonákra, akikkel szemben a büntetést az általános szabályok szerint, civil büntetés-végrehajtási intézetben hajtják végre. Az általános büntetés-végrehajtás követelménye még abban az esetben is primátust élvez, ha a katona büntetését a katonai szabályok szerint kezdte meg, de a végrehajtás ideje alatt szolgálati viszonya mégis megszűnik. A hatályos jog szerint

⁴⁸⁶ A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (Bv.tvr.)

⁴⁸⁷ A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet

⁴⁸⁸ A katonák szabadságvesztésének, előzetes letartóztatásának és pártfogó felügyeletének végrehajtásáról szóló, többszörösen módosított 1/1979. (VIII. 25.) HM-IM együttes rendelet

⁴⁸⁹ Katonai fogda körlet működési rendjére a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete Igazgatója által kiadott 7/2007. sz. intézkedése

⁴⁹⁰ Katonai fogda körlet házirendje. Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete. Tököl

tehát a katonák tekintetében a kiszabott büntetésnek katonai fogdában történő elrendelése – általunk korábban már opponált módon – csak akkor következhet be, ha a szolgálatában megtarthatóságra figyelemmel a bíróság a terheltet a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól való előzetes mentesítésben részesítésre érdemesnek találta,⁴⁹¹ valamint szolgálati viszonya a büntetés teljes letöltéséig folyamatos maradt.

A külső elkülönítés mellett a belső klasszifikáció is követelmény. A katonai fogda körlet működési rendjét meghatározó – fentebb már citált – normák szerint az elhelyezés során – nemenként – el kell különíteni az előzetes letartóztatottat a szabadságvesztésre ítélttől, a hivatásost a szerződésestől, a tisztet a tiszthelyettestől, a dohányzót a nem dohányzótól, továbbá az ugyanazon büntetőeljárásban letartóztatottakat egymástól.

ad b) A katonai büntetés-végrehajtásban speciálisan kell érvényesülniük a foglalkoztatásra vonatkozó szabályoknak is. Ahogy az általános börtönügy terén kulcskérdéssé vált a foglalkoztatás,⁴⁹² úgy ez a szempont a katonai büntetés-végrehajtási jog általános funkciói miatt sem hagyható figyelmen kívül. A katona esetében ráadásul még inkább fontos, hogy az elítélt bőségesen rendelkezésre álló szabadidejét hasznos, katonai pályájának folytatását elősegítő tevékenységgel töltse el. Ez utóbbi cél megvalósulása érdekében az elítéltet a szolgálati és alaki ismeretek terén oktatásban kell részesíteni, továbbá napirendjében időt kell biztosítani arra, hogy szakmai ismereteit fejlessze. A katona általános foglalkoztatására azonban kizárólag abban az esetben kerülhet sor, ha más elítéltektől való elkülönítése így is biztosítható.

A büntetés-végrehajtásban a katonai képzés és a kiképzés mindig kiemelt jelentőséggel bírt. Egy XIX. századi börtönügyi utasítás elvi igénnyel fogalmazta meg, hogy a testgyakorlat például a fiataloknál „a katonai mozdulatokra való tekintettel eszközendő, miáltal a hadköteles korban levő fegyenczek az intézetben mindazon katonai mozdulatokat elsajátítják, melyek fegyver nélkül megtehetőek, s amidőn büntetési idejüket kitöltve sorozás elé állnak, és védkötelezettségük teljesítésére bevonatnak: a tudnivalók részét már ismerik, s katonai kiképzésük úgy saját személyükre, mint előjáróikra nézve meg van könnyítve.”⁴⁹³

⁴⁹¹ Horváth Tibor (szerk.): Büntetés-végrehajtási jog. Rejtjel. Budapest, 2007. 192. o.

⁴⁹² Lőrincz József: Büntetőpolitika és börtönügy hazánkban 1985-2006 között. In: Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2007. 142. o.

⁴⁹³ Börtönügy a magyar királyi országos fegyintézetekben. Királyi Igazságügyministerium. Budapest, 1885. 29-30. o.

ad c) A belső klasszifikáció egyik indoka, hogy az elítéltek a szabadságvesztés végrehajtás alatt előjárói és feljebbvalói joggal nem rendelkeznek és bár rendfokozatukat nem vesztik el, rendfokozati és fegyvernemi jelzés nélküli egyenruhát viselnek. Ebből következően az elítéltek egymásnak nincsenek alárendelve, a szolgálati helyen érvényesülő függelmi viszonyok a katonai büntetés-végrehajtási intézetben még abban az esetben sem érvényesülhetnek, ha a katonák egyébként szolgálati tevékenységük során akár a büntetés letöltését megelőzően, akár azt követően hierarchikus viszonyban állnak.

6.4. A katonai büntetés-végrehajtás egyéb területei

A katonai szabadságvesztés végrehajtása, azaz a katonai börtönügy csak egy része a katonai büntetés-végrehajtási jognak. Bár kétségtelen, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának katonai szabályai jelentősebb területet képeznek e diszciplínán belül, a végrehajtási joghoz tartozik a büntető eljárásjogi személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések alkalmazása is.

A sorállományú katonaság fenntartása idején a katonai büntetés-végrehajtási jognak sajátos területe volt a büntetés-végrehajtásból szabadult elítéltek utógondozása is. E körbe alapvetően a próbára bocsátott és a pártfogó felügyelet alá helyezett katonák tartoztak. Földesi Sándor ezt az utógondozást mint a katonai igazságügyi szervek és a parancsnok együttműködésének kötelezettségeként, egyben e közös tevékenység „leggyengébb láncszemeként” fogalmazta meg. A parancsnokok egy része ugyanis úgy vélekedett, hogy a pártfogói felügyelet jogintézménye a katonai nevelés rendszerében nem illeszthető be. Talán e megállapítás miatt is a nyolcvanas évektől kezdve a katonai bíróságok is csökkenő mértékben éltek e jogintézmény alkalmazásának lehetőségével.⁴⁹⁴

Napjainkban az elítéltek utógondozásáról már nem is beszélünk, mivel akik bűncselekményüknél fogva erre szorulnának, a katonai szolgálatra amúgy sem lennének méltóak, míg akik katonai büntetésüket letöltötték, azok esetében a parancsnoki munka elegendő muníció lehet a katonai szolgálat hatékony folytatásához.

A személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések körében a katonákra vonatkozó speciális foganatosítási szabály, hogy az előzetes letartóztatást és az annak feltételei alapján elrendelhető őrizetbe vételt katonával szemben abban az esetben is lehet

⁴⁹⁴ Földesi Sándor: A katonai igazságügyi szervek és a parancsnokok együttműködése. In: *Katonai jog- és igazságszolgáltatás*. ZMKA Budapest, 40-41. o.

foganatosítani, ha az általános letartóztatási feltételek megvalósulása mellett a katonai szolgálati vagy fegyelmi okból nem hagyható szabadlábon. Ezt a körülményt az eljáró bíróságnak kell a konkrét ügyre vonatkozó tények gondos mérlegelése alapján eldöntenie. Ilyen lehet, ha a terhelt cselekménye kedvezőtlenül befolyásolná az alakulat fegyelmi helyzetét, a terhelttel szemben már a bűncselekmény elkövetése előtt vagy akár azt követően fegyelmi problémák adódtak, avagy a magatartás közvetlenül és súlyosan sérti a katonai rendet.⁴⁹⁵ Tekintettel arra, hogy az országban önálló katonai fogdák – az alapvetően a szabadságvesztés büntetés végrehajtására szolgáló katonai körleten kívül – nem működnek, a katonákkal szembeni kényszerintézkedések foganatosítására is csak civil intézetek (rendőrségi fogdák, illetve büntetés-végrehajtási intézetek) állnak rendelkezésre. Ennélfogva e két kényszerintézkedés esetében is érvényesülnie kell a más fogva tartottaktól való elkülönítés követelményének.

6.5. Összegzés

A katonai büntetőjog részeként a katonai büntetés-végrehajtási jog fő célkitűzése, hogy egyfelől a büntetőjogi felelősségre vont katonákkal szemben érvényesítse a kiszabott szankciót, másfelől a szolgálatban megtartható katonákat a büntetés végrehajtása alatt úgy nevelje, hogy azok katonai kötelezettségüket később megfelelően tudják ellátni. Ennélfogva a katonai büntetés-végrehajtás elsősorban a büntetés letöltését követően szolgálatban megtartható elítéltekre, valamint a szabadságvesztés büntetésre és az előzetes letartóztatásra mint büntetőeljárás kényszerintézkedés végrehajtására fókuszál.

A hazai katonai büntetés-végrehajtási jog mint speciális terület kapcsolódik az általános büntetés-végrehajtási joghoz. Sajátos szabályai napjainkban önálló jogszabályban már nem jelennek meg, azokat mint különös normákat a büntetés-végrehajtási kódexben, illetve annak végrehajtási rendeletében szabályozzák. Hasonlóan érvényesül a büntetés végrehajtása, avagy az előzetes letartóztatás foganatosítása is. Önálló katonai büntetés-végrehajtási intézet csak a szabadságvesztés végrehajtását biztosítja, az előzetes letartóztatás vagy az őrizetbe vétel alkalmazására viszont általában civil intézményekben (rendőrségi fogdában vagy büntetés-végrehajtási intézetben) kerülhet sor. Ennélfogva a magyar katonai büntetés-végrehajtási szabályozás egyik alapvető követelménye az elkülönítés vagy klasszifikáció. Ez a körülmény azonban a katonai nevelést, avagy a katonai szolgálatból

⁴⁹⁵ Herke Csongor: A letartóztatás. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2002. 114. o.

elbocsátott katona személyi védelmét nem biztosíthatja. Még a katonai büntetés-végrehajtás intézetben sincs lehetőség a katona és nem katona elítéltek teljes körű elkülönítésére. Ennek legfőbb oka, hogy az állam – nem titkoltan gazdasági érdekből – nem kíván e célra önálló intézményt fenntartani, megelégszik azzal, hogy egy civil – igaz önmagában is speciális, a fiatalok és a HIV fertőzöttek büntetésének letöltésére szolgáló – intézményt jelöl ki. Ez a gyakorlat egy fejlett katonai büntetőszabályokat betartatni kívánó országban nem a legjobb megoldás még akkor sem, ha az igény egyébként nem jelentős.

A korszerű katonai büntetés-végrehajtási követelmények teljesítése miatt továbbá célszerű megfontolni a katonai büntetés-végrehajtási szabályok kiterjesztését a szolgálatban nem megtartható személyekre is. Ez egyfelől a katonai büntetés-végrehajtásban – főleg a sorállományú katonaság megszűnése miatt – az elítéltek számában tapasztalható visszaesés miatt nem jelenthet jelentősebb szervezeti fejlesztést, másfelől a katonai büntetőeljárással elítéltek szinte homogén környezetben, az államérdek szempontjából ellenőrizhető módon kezelhetők. Az egységes katonai büntetés-végrehajtás mellett szólnak egyes külföldi – NATO országokban meglévő – példák is, ahol a katona elítélteket szolgálati viszonyok folytatásától függetlenül egy intézményben helyezik el. Ez természetesen önálló katonai büntetés-végrehajtási intézetet is feltételez, amelynek működtetésére a magyar büntetés-végrehajtási jog történetében már volt adaptálható példa.

A szabadságvesztés végrehajtásához képest más aspektusban kell gondolni a büntetőeljárás kényszerintézkedések alkalmazására. Amíg a szabadságvesztés letöltésére elegendő egy intézmény, addig az őrizetbe vételt, illetve az előzetes letartóztatást az ország bármely régiójában elrendelhetik és alkalmazhatják. Tekintettel a viszonylag kisebb ügyszámra, több katonai letartóztatás fogantatására alkalmas külön intézményt nem célszerű fenntartani. Az általános büntetés-végrehajtási intézetekben vagy rendőrségi fogdáknál azonban továbbra is biztosítani kell a klasszifikáció lehetőségét. Ennek azonban teljes körűnek kell lennie, a katonai és a nem katona letartóztatottak napirendjük során semmilyen körülmények között sem érintkezhetnek egymással.

VII. A MAGYAR KATONAI BÜNTETŐ ELJÁRÁSJOG TÖRTÉNETE

„A harc díjából osztályt nyer minden törzsvezér.

Törvényhozás a törzsök fők nélkül mit sem ér.

De vére folyjon, aki a főhöz hűtelen.

Mind számüzendő a fő, ha hitszegő leszén.”

(Garay János: Álmos)

7.1. Bevezetés

Az állandó hadseregek szervezése óta beszélhetünk a katonai büntetőjog létezésének szükségességéről, hiszen minden olyan társadalomban, ahol a katonaság természetszerű része és támasza az uralkodó hatalomnak, szükséges egy olyan normarendszer felállítása, amely valamilyen szinten szabályozza a katonai életviszonyokat, és bünteti az ilyen szabályokat megszegőket. Ez a követelmény már az ókori Rómában megfogalmazódott, mivel egyrészt a birodalom területi hódításának, illetve nagyságának egyik záloga a hadsereg volt, másrészt a praetori jog fennállása alatt az életviszonyok szinte minden területe, így a katonáskodás is szabályozott területté vált, nem feledve egyúttal, hogy a praetort mint imperiummal rendelkező magistratust illette meg a katonai főhatalom.⁴⁹⁶

A magyar törzsek vándorlásai alatt kialakuló katonai életmód miatt a katonai büntetőigazságszolgáltatás hazai története megelőzi az államalapítást, sőt a honfoglalást is. Ahogy Mezey Barna utal rá, az ősi jog minden nép életének kezdeteinél jelen van. Nem tudjuk, a magyar társadalom fejlődésében mikor jelent meg a jog, de vitathatatlannak látszik, hogy a sztyeppei országúton vándorló magyarság már rendelkezett normarendszerrel. A törzsi és törzsszövetségi korszak sajátos katonai érdekei nem csupán új politikai struktúrát építettek a vérségi közösségek fölé, de új normarendszert is teremtettek.⁴⁹⁷

A katonai jog fejlődése a kezdeteknél szoros egységben volt az általános joggyakorlat alakulásával, és csak később, a letelepedést követő nyugati irányzatok hatására, a polgár és a katona szétválásával különültek el egymástól. A magyar katonai büntetőjogi gondolkodás az eltelt évszázadok alatt számos változást ért meg, és jutott el legutóbbi módzatáig, az anyagi

⁴⁹⁶ Varga Péter: De re militari (A katonai jogról – forráselemzés). Acta Juridica Et Politica, Szeged 1999. 3. o.

⁴⁹⁷ Mezey Barna: Jogfejlődésünk tradíciói. In: A magyar államiság ezer éve (szerk. Gergely Jenő, Izsák Lajos). ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 2001. 187. o.

és alaki jog szeparálódásáig, egyben azok „újrapolgáriasodásáig”. Napjainkban a történeti hagyományokat (fejlődést?) feledve a katonai büntető anyagi jog és a katonai büntetőeljárás is az általános büntetőkönyv, illetve büntetőeljárás törvény része. A katonai büntetőjogi diszciplína tehát nem önálló jogterület, hanem csak „speciális módozatok téra” hazánk büntetőjogi kodifikációjában.

7.2. Az ősmagyarság és vezérek kora

A nomád életet élő ősmagyarság korában önálló katonai büntetőnormáról, illetve büntetőhatalomról nem beszélhetünk. E specializálódás felesleges is lett volna, mivel az állandó letelepedési helyet kereső törzseknek minden fegyverképes tagjára szüksége volt a fennmaradás érdekében. Cziáky Ferenc a múlt század elején találóan írta e korról, hogy „egy nép csak annyit ért, amennyit katonai szempontból produkálni tudott, mert ebben a korban egyetlen értékmérő volt csak, a kard”.⁴⁹⁸ A vándorló magyar hadsereg tehát nagy valószínűség szerint egy általános katonai kötelességen felépülő néphadsereg volt, amelynek morális alapjául a nemzethez tartozás és a közös vérből való származás ténye szolgált.

Tekintve, hogy a magyarság körében az írásbeliség történetileg csak később terjedt el, ezt az időszakot kizárólag az időben (évszázadokkal!) később keletkezett mondákon alapuló krónikákra, valamint idegen népek történetíróinak munkáira hagyatkozva képzelhetjük el. A katonai büntetőjog ősi szabályai először – III. Béla király névtelen jegyzője – Anonymus vérszerződésről szóló krónikájában (Gesta Hungarorum) jelennek meg, amelynek negyedik cikkelye szinte normaszzerűen írja le, hogy „*Ha valaki az utódok közül hűtlen lenne a fejedelem személyéhez és viszályt támasztana a vezér és rokonai közt, ontassék vére úgy, mint az ő vériük omlott az Álmosnak tett esküjök alkalmával*”. Az így megfogalmazott hűtlenség (infidelitas) valószínűleg már a vérszerződés megkötése előtt kirívó vétség volt, a vezérek tehát a törzsek körében uralkodott szokásra hivatkozva alkothattak ily módon egyfajta, a szerződő törzsek minden tagjára hatályos büntetőjogi normát. A vérszerződés hatályát mellesleg az ötödik cikkely határozza meg, kifejezve – „*Ha valaki Álmos vezérnek és a többi fejedelmi személyeknek maradékai közül az eskü pontjait megszegné, mindenkor átok legyen rajta*” –, hogy a szabályokat magukra tekintve nem elfogadó törzsi tagok büntetése kiátkozás (a törzsből való kizárás) lehet. Szintén főben járó bűnként olvashatunk a Csíki Székely

⁴⁹⁸ Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 10. o.

Krónikából az utókorra maradt⁴⁹⁹ hatodik cikkelyben is, amely az általános hadkötelezettség megsértését bünteti kimondva: „...aki a nemzetgyűlésekre, vagy a hírnökök hadbaszólítására a táborban nem jelenik meg, és elmaradásának okát nem adja, ketté hasíttassék, vagy szolgaságra taszítottassék”. Figyelembe véve, hogy a vérszerződés fent citált pontjai nemcsak a jogsértő cselekményt, hanem az ahhoz rendelt szankciót is tartalmazták, így teljes joggal tekinthetők a magyar katonai büntetőjog ősi szabályainak.

Az ősmagyarság szigorú katonai rendszabályainak létét erősíti meg Bölcs Leó és fia Konstantinos Porphyrogenitos bizánci császárok munkái. Előbbi Taktika című munkájában leírja, hogy a magyar nép „egy fő alatt áll, fellebbvalóitól kemény és súlyos büntetéseket áll ki elkövetett vétkeiért, s nem szeretet, hanem félelem tartja őket féken”.⁵⁰⁰ Nagy Konstantin „De Administrando Imperio” írásában már a magyar bírói igazságszolgáltatás kezdetleges formáit is felvázolja, kifejezve, hogy az ősmagyarok nemzetgyűlésükben maguk fölé „gülasz”-t és „karkhasz”-t választanak, akik a bírói tisztet látják el.

A törzsek közötti ellentétek békés megoldására utal Kézai Simon „Gesta Hunnorum et Hungarorum” című krónikája is, amely szerint az egybegyűlt törzsek „állítanak magok között egy Kádár nevezésű bírót a Torda nemzettségből, aki a közhadinépet ítélje, a viszálykodók pereit igazítsa, a gonosztevőket, tolvajokat, latorokat büntesse”. A bírói tisztség felismerésének legkézenfekvőbb oka az volt, hogy egy vitás kérdésben döntő hatóság nélkül „minduntalan előállott volna az egyes törzsek közt a fegyveres egyenetlenségnek, vérbosszúnak veszélye”.⁵⁰¹

Az ősmagyar társadalmi tagozódásra épülő katonai szervezet felépítése szerint a katonai igazságszolgáltatás legalsó szintje a családfő volt, akinek házi fegyelmi jogköre fokozottabb volt a hadviselés alkalmával. A következő szintet a nemzetségfő képviselte, kinek hatalmát valójában a bírói és katonai igazgatási feladatok alkották, míg a legmagasabb szintű hadi és társadalmi egységet a törzs, így a törzsfő jelentette. Később a törzsek néppé egyesültek, megválasztva egyúttal a fejedelmet, aki a legfőbb bírói méltóságot is jelentette. A Konstantin által említett „gülasz” és „karkhasz” tisztségek valójában a fejedelmi bíraskodás letéteményesei voltak.⁵⁰² A vezérek korában tehát a bíraskodás magát a nemzetség egészét illette meg, amelyet elsőfokon az erre kirendelt gyulák és a harkák végeztek, míg a fontosabb

⁴⁹⁹ Kovács Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958. 15. o.

⁵⁰⁰ Moravcsik Gyula: Bölcs Leó Taktikája mint magyar történeti forrás. Századok, 1951. 345. o.

⁵⁰¹ A Magyar Nemzet Története (szerk. Szilágyi Sándor) 1. könyv V. fejezet. Athenaeum Kiadó. Budapest, 1898. Forrás: www.mek.oszk.hu (letöltés ideje 2007. 03. 08.)

⁵⁰² Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 14. o.

ügyekben (ilyen lehetett a fentebb már említett árulás) közvetlenül a nemzetgyűlésen történhetett az igazságszolgáltatás.⁵⁰³

7.3. Az Árpád házi királyok kora

Az államalapítást közvetlenül követő korban jelentős különbségként jelentkezett, hogy megszűnt a vándorló magyarságot jellemző „minden ember katona” szemlélet, és felállításra került az ún. királyi haderő. A korábbi fejedelmi bírói jogosítvány a királyra szállt, aki ebbéli jogait természetesen pusztán a maga személyében nem gyakorolhatta. Az állandó szervezettel rendelkező központi bíróságok a királyi udvar, a királyi kúria (curia regis) bíróságaiból alakultak ki, ahol a király mellett és nevében már a XI. századtól állandó megbízott, kezdetben a királyi pecsét őrzője, az udvar gazdasági-pénzügyi és katonai vezetését is ellátó nádor járt el⁵⁰⁴. Ugyan a napjainkig kutatható források erre a korra vonatkozóan sem tesznek említést különleges katonai bírói szervezetről vagy büntetőeljárásról, az mindenképpen valószínűsíthető, hogy az állandó királyi haderőben, illetve a korabeli közigazgatási szervezeteknél, a vármegyéknél működő katonai alakulatokban már jelen volt a konkrét fegyelmi és büntető hatalom. Ez utóbbi a bírói szervezet decentralizálását követően teljedhetett ki, amikor a vármegyék vezetői, az egy személyben katonai és polgári előljáró várispán bírói jogosítványokat kapott.⁵⁰⁵ Az így létrejött vidéki bíróságok további differenciálásával megyei ítélőszékek (sedes judicaria), városi bíróságok, illetve földesúri bíróságok (úriszékek) ítélezhettek,⁵⁰⁶ amelyek nagy valószínűséggel a helyi katonai vétségeket is elbírálták.

Katonákra vonatkozó törvényi rendelkezéseket már Szent István törvénykönyveiben találunk, amelyek később Szent László és Könyves Kálmán dekrétumaiban is visszaköszönek. Ezek a szabályok általában a nemes katonák (vitézek) által a polgári lakosok sérelmére elkövetett hatalmaskodásokat, valamint a hadbahívás iránt tanúsított engedetlenségeket szankcionálták,⁵⁰⁷ de volt olyan büntetőrendelkezés is, amely a katonát

⁵⁰³ Dobos József: A büntetőeljárás történeti fejlődésének vázlatja az 1896-os első kódexig. Jogelméleti Szemle, 2003/3. szám. Forrás: http://jesz.ajk.elte.hu/2003_3.html (letöltés ideje 2007. 03. 08.)

⁵⁰⁴ Béli Gábor: Magyar Jogtörténet. A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2000. 228. o.

⁵⁰⁵ A bírói hierarchia egyes szabályai már Szent István Király Dekrétumainak Második Könyvében megjelennek, ahol is a negyvenharmadik fejezet így szól: „Ha ki vitézek közül megvetvén az ítéletet, a mit az ő ispánja igazán ítél, feljebb a királyhoz viszi ügyét, hogy az ispán hamis bírónak láttassék: tiz arany pénzzel adózója az ő ispánjának.” (Forrás: Pomogyi László (szerk.): Corpus Juris Hungarici CD. KJK-KERSZÖV, Budapest, 1996.)

⁵⁰⁶ Angyal Pál: A magyar büntetőeljárásjog tankönyve, I. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest, 1915. 26. o.

⁵⁰⁷ Kovács Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958. 16. o.

mint vagyoni jogot megtestesítő értékeket definiált. Ilyen volt István első törvénykönyvének XXV. fejezete, amely a szökevény katona befogadását tiltotta,⁵⁰⁸ vagy Könyves Kálmán első törvénykönyvének XXXIX. fejezete, amely tiltott „*minden embert, hogy a vár népéből való szökevényt senki magánál ne tartson a király engedelmé nélkül; valaki pedig cselekszi azt, mint törvényszegésről tegyen eleget róla*”.⁵⁰⁹

A fenti szabályok szerint az Árpád házi királyok korában a katonák vagy vitézek (miles) közjogi megítélése korántsem volt homogén. Míg az egyik cikkely arról rendelkezik, hogy „*mindegyik úrnak (senior) legyen meg a maga a vitéze, és senki ne beszélje rá valamelyik vitézt, hogy régi urát elhagyja, és hozzá jöjjön, ebből ugyanis civakodás támad,*” addig egy másik törvényhelyen arról olvashatunk, hogy „*valakinek a vitéze vagy szolgálja máshoz szökik*”. Úgy tűnik, e két cikkelyben egyaránt megjelenő vitézek jogállása nem lehetett azonos. Az első esetben szabad emberről, míg a második rendelkezésnél szolgáló sorsú katonáról lehetett szó. A szabad jogállású vitézek, akár mint önálló egzisztenciával rendelkező birtokosok, akár mint szabad harcosok önkéntesen szolgálták urukat, míg a szolgasorsú „vitézek” csupán tulajdonjogi függőség alatt álló harcosok voltak, akiknek nem voltak szabad cselekvési jogosítványai.⁵¹⁰

A László és Kálmán korában megerősödött általános hadkötelezettség még az Aranybulla által némileg enyhített szabályait követően is kifejezte azt az általános kötelezettséget, hogy a szabad és a nemes emberek – mint a király igazi fegyveres szolgálói (serviensek) – kötelesek voltak fegyvert fogni, ha az ellenség betört az országba. E köteleességek vétkes elmulasztása ugyan továbbra is főben járó bűnnek számított, és súlyos büntetést vont maga után, de az ország katonai erejét már nem tudta kellően biztosítani, így okozva azt a traumát, amelyet a tatár jelentett a magyarság számára. A tatárjárást követően tehát a meglévő királyi haderő felállítása mellett újabb katonai szervező és fegyelmező normákra volt szükség, amelyek azonban csak egyes városalapítási oklevelekben voltak lefektetve, kitérve a hadi kötelezettségre és az igazságszolgáltatási hatalomra⁵¹¹ is.

⁵⁰⁸ Závodszy Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Stephaneum. Budapest, 1904. 36. o.

⁵⁰⁹ Forrás: Pomogyi László (szerk.): Corpus Juris Hungarici CD. KJK-KERSZÖV, Budapest, 1996.

⁵¹⁰ Zsoldos Attila: Szent István korának magyar társadalma. Kisebbségkutatás, 2000. 3. szám.

⁵¹¹ Ékes példaként szolgál a Pest városának adott oklevél, amelynek első pontja arról rendelkezik, hogy a polgárok tíz „illően felfegyverzett” harcost kötelesek a király seregéhez állítani, ugyanakkor maguk választhatják meg bírójukat (majos villae), aki minden világi – így adott esetben akár katonai – ügyben ítélezhet. Vö: A Magyar Nemzet Története (szerk. Szilágyi Sándor) 2. könyv VI. fejezet. Athenaeum Kiadó. Budapest, 1898. Forrás: www.mek.oszk.hu (letöltés ideje 2007. 03. 08.)

7.4. A „vegyesegyházbeli” királyok kora

Az Árpádház kihalását követően a nemzetgyűlés által megválasztott királyra várt az a feladat, hogy újjászervezze a magyar hadsereget, mivel a korábbi királyi haderő tekintélyesebb része, a vármegyei haderő a folytonos birtokadományozások következtében anyagi forrásait és újoncállományát is elvesztette.⁵¹² Miután nem volt állandó hadsereg, így továbbra sem volt megfelelő a társadalmi környezet önálló katonai büntetőjogi normatívák megalkotására. Ezért az egyes katonai kötelekekben elkövetett szabálysértéseket kezdetben a kor szellemének megfelelően bajtársi környezetben, a bevett szokásokat követve torolták meg. A Károly Róbert által felállított banderiális hadsereg már tisztább viszonyokat eredményezett, mivel az egy bandérium alá tartozó katonák bírói fóruma letisztult. Így – az István korától létező várispánokhoz hasonlóan – azok a földesurak, akik királyi kiváltsággént a pallosjogot (*ius gladii*) megkapták, hadbahívás esetén a bandériumukban katonáskodó jobbágyok felett is ítélezhettek.⁵¹³

Az első, kifejezetten katonai büntetőjogi norma Zsigmond király korában keletkezett. A *„hogy az, a ki a hadseregbe későn jő vagy innen titkon avagy vakmerően eltávozik, fekvő jószágait veszíti”* címmel kiadott 1435. évi (I.) VII. törvénycikk értelmében azt, aki nem tesz eleget hadkötelezettségének, vagy a megjelenését követően engedély nélkül eltávozik, teljes jószágvesztésre kell ítélni. E büntető norma az eljáró hatóságot is megjelöli, kimondva, hogy az elkobzott javakról a király főpapjainak és báróinak tanácsával együtt rendelkezhet. E kifejezetten az ország fegyveres erejét biztosító katonai törvényre azért volt szükség, mert Zsigmond felismerte, hogy a király (az ún. telekkatonaságon, a *portalis militarison* alapuló) hadereje nem minden esetben képes helytállni az ellenséggel szemben. Ezért szigorúan meg kellett határozni a nemesség személyes hadkötelezettségének elvét, különös hangsúlyt helyezve a határidőre való megjelenésre, valamint a háborúban való részvételre.

A VII. törvénycikknél részletesebb eljárási szabályokat találunk *„a katona okozta károk helyrehozásának módjáról”* szóló 1435. évi (I.) IX. törvénycikkben, amely leírja, ha katonák az *„előrebocsátott rendelet ellenére, az említett módon tilalom alá vetett falukban vagy más helyeken szállnának meg és a meghatározott ár megfizetése nélkül bárminemű élelmiszereket mernének elvenni: akkor a káros emberek, legyenek azok akár nemesek, akár nem nemesek, menjenek annak a vármegyének ispánja és szolgabirája eleibe, a melyben az*

⁵¹² Cziáky Ferenc: Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 22. o.

⁵¹³ Cziáky Ferenc: Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 24. o.

efféle megszállás vagy kártétel előfordult és a nekik okozott s panaszképen előadott károk mennyiségére nézve, ha nemesek, egymagukban, ha pedig nem nemesek, falusi birájukkal és a házukhoz mindkét oldalról legközelebb lakó két szomszédjukkal esküet tegyenek”.⁵¹⁴ A törvénycikk továbbá tételesen rendelkezik arról is, hogy az ilyen ügyekben a „királyi curián” ítélező bírák döntenek, de az ítélet végrehajtásáról már annak a vármegyének ispánjainak, alispánjainak és szolgabíróinak kell gondoskodni, ahol az ilyen módon kárt okozó katona birtokai és fekvőjóságai vannak. Szintén ez a törvény foglalkozik a katonák hatalmaskodásairól is. E szerint azzal a katonával szemben, aki „*hatalmasul vagy szándékosan falukat és birtokokat felgyújtani és elhamvasztani vagy pusztítani, egyházakat, nemesek és egyházi férfiakat ellenségesen megtámadni, azok saját telkeit és házait megrohanni és elpusztítani, asszonyokat és szüzeket fosztogatni, elrabolni és meggyalázni, embereket megverni, megsebesíteni és egyéb ilyen nagyobb és szörnyű hatalmaskodásokat elkövetni merészelve,*”⁵¹⁵ a nádor és az udvarbíró levél alakjában ítéljezen. E levél lényegében egy udvari parancs volt, amelynek címzettje a vétkesnek kimondott katona megyei ispánja és szolgabírói voltak, akiknek kötelességük volt, hogy az ítéletet „*a birtokok elfoglalásával, a dolgok és javak elvételével*” hajtsák végre.

A katonai büntető igazságszolgáltatás fejlődése a Hunyadiak és a Jagellók korában sem volt forradalmi jelentőségű, a katonai életviszonyokról szóló szabályok csak eseti jelleggel, túlnyomórészt a múltban már megjelent normák megerősítését vagy továbbfejlesztését foglalták magukban. Az ebben az időszakban megjelent dekrétumok főleg Zsigmond törvényeit érintették. Így a jogforrások újra rendelkeztek az általános hadi kötelezettségről (1454. évi IV. törvénycikk), a katonai szolgálat pénzbeli megfizetésének tilalmáról (1454. évi XII. törvénycikk), a hatalmaskodási ügyekben eljáró hatóságok (ispán és a szolgabíró) kötelezettségeiről (1454. évi XV. törvénycikk), avagy a királyi katonák károkozása esetén követendő szabályokról (1471. évi XXI. törvénycikk). A Zsigmondi szabályokat I. Mátyás király konkrét törvényben meg is erősítette, kimondva, hogy „*...főpapjaink és báróink banderiumainak és az országlakosok közönséges hadseregének felkelésében és kiállításában ugyanazt a módot kell megtartani, a mely a nevezett néhai Zsigmond király úr idejében divott*”⁵¹⁶.

Látszólag a katonai büntető igazságszolgáltatás intézményi fejlődését jelentette I. Mátyás „*hogy párbaj vivását a királyi törvényszéken nem szabad elhatározni, kivéve a király*

⁵¹⁴ Forrás: Pomogyi László (szerk.): Corpus Juris Hungarici CD. KJK-KERSZÖV, Budapest, 1996.

⁵¹⁵ Forrás: Pomogyi László (szerk.): Corpus Juris Hungarici CD. KJK-KERSZÖV, Budapest, 1996.

⁵¹⁶ 1471. évi VII. törvénycikk hogy Mátyás királynak felkelési szabályzata ugyanaz, mint Zsigmondé (Forrás: Pomogyi László (szerk.): Corpus Juris Hungarici CD. KJK-KERSZÖV, Budapest, 1996.)

katonai curiájának szokása szerint eldöntendő perekben és akkor is csak bizonyítékok hiányában” címmel kiadott 1486. évi XVIII. törvénycikke,⁵¹⁷ amelyben először jelenik meg önálló katonai bírói fórumról (*curia militaris*) szóló jogi rendelkezés. Bár írásos emlék e speciális katonai bíróságról korábbi évekről nem maradt fel, mégis alaposan feltételezhető, hogy e döntési formáció nem Hunyadi Mátyás idejében került kialakításra. A fentebb idézett törvény két helyen is úgy ír a királyi katonai kúriáról, mint egy régóta jól körülhatárolható eljárási hatáskörrel és illetékességgel⁵¹⁸ bíró szervezetről. Igaz, számba véve a már idézett jogforrásokat, az is nagy bizonyossággal állítható, hogy nem minden katona által elkövetett bűneset tartozott a katonai kúria hatáskörébe. Így például az 1486. évi XXXI. törvénycikk 8. § szerint a katonák által okozott károk megtérítése, illetve a károkozás megakadályozásának kötelessége továbbra is a kár helye szerint illetékes vármegye ispánjának a kompetenciája volt. Értékelve ezt az időszakot kijelenthető, hogy I. Mátyás – noha ő szervezte meg az első magyar, állandó, királyi hadsereget, amely fegyelmének fenntartása megkövetelte, hogy különleges büntető jogszabályok hatálya alatt álljon – nem intézkedett különleges és hatáskörében egységes katonai büntető jogi és igazságszolgáltatási hatalom kialakítása iránt.

A katonai büntetőjog első dogmatikai alapját Werbőczy István Tripartitumában olvashatjuk. Bár a Hármaskönyv szétszórta, alig követhető és részleteiben olykor ellentmondó rendelkezései nem változtattak azon a tényen, hogy az egységes büntetőeljárás írott szabályrendszere továbbra is hiányzott,⁵¹⁹ a hadi jogról és a jogtudományról szóló negyedik címében („*a hadi jog a hadindítás szertartása, a szövetség megkötése s adott jelre az ellenség megrohanása. Továbbá a katonai büntett megfenyítése (azaz megbüntetése), ha ki helyét meg nem állja*”) mégis eleget tettek annak a kívánalomnak, hogy szinte alapelveként határozták meg a katonai fegyelmi jog általános célját.

7.5. A magyar katonai büntetőjog fejlődése a török hódoltság idején

Magyarországon a katonai büntetőjog fejlődésére egészen a török térhódításáig, a Szent István féle államszervezet általános és egyenlő honvédelmi kötelezettségének – a

⁵¹⁷ Később e törvényt II. Ulászló a bajnívások eltörléséről szóló 1492. évi XXXVII. törvénycikke megerősítette.

⁵¹⁸ 1486: XVIII. tc. 3. § „*Ámde hatalmaskodási és birtokügyekben mindig vannak a feleknek bizonyítékaik; és különben is a párbaj megítélése a király katonai kúriájára és nem a törvényszékre tartozik*”, valamint ezt erősíti meg a 6. § is: „*A mely esetekben az ilyen párbajt meg lehet ugyan itélni, de nem a törvényszéken, hanem a királyi felség katonai curiájában; mert köztudomású dolog, hogy (a mint említettük) az ilyen fajta ítélet erre és nem a törvényszékre tartozik*”. (Forrás: Corpus Juris Hungarici CD. (Szerk. Pomogyi László) KJK-KERSZÖV, Budapest, 1996.)

⁵¹⁹ Tóth Mihály (szerk.): Büntető eljárásjog. Hvgorac. Budapest, 2003. 30. o.

későbbi adományrendszer idejében is fennállott – követelménye volt jellemző, amely szerint minden szabad, illetve nemesi birtok tulajdonosa köteles volt az ország védelmére katonai szolgálatot vállalni. Ez az elv pedig már önmagában kizárta azt, hogy a magyar katonai büntetőjog olyan mértékben fejlődjék, mint az egyes nyugati államok zsoldos vagy toborzott csapatainál hatályos büntető normák, hiszen valójában az állandó hadseregek szervezésével állt elő annak szükségessége, hogy a katonai fegyelmet és harckészséget külön erre vonatkozó, speciális hadi szabályok tartsák fenn.⁵²⁰ A katonai speciális büntetőjog kódexszerű kialakulására különös módon Magyarország három részre szakadását követően kerülhetett sor, amikor is egyszerre négy különféle – császári, királyi, fejedelmi, illetve a török – katonai kultúra volt jelen a Magyar Királyság történelmi területén.

A fenti felsorolásból elkülönítendő a török katonai kultúra, hiszen az nem volt nagy hatással a magyar jogfejlődésre. A török közigazgatási hálózat központjai a nagyobb várórségek mellett alakultak ki, mivel a megszállt területen a nyugodt hivatali ügyintézés elsődleges biztosítéka a katonaság oltalma volt. Ennek következtében nem is válhatott élesen ketté a katonai és a civil igazgatás sem. A legnagyobb török közigazgatási egységek vezetője (a pasa vagy a szandzsákbég) egyszerre volt a terület katonai és polgári előjárója. A kádi, a mohamedán világ bírása igazságszolgáltató gyakorlata mellett bőven kivette részét az adóztató és a hadseregellátó szervezet munkájából is.⁵²¹ Némi hatáskör megosztás azonban mégis lehetett, mivel az Oszmán Birodalomban a büntető ügyekben az igazságszolgáltatást a hivatalnokok két csoportja végezte – a kádik és a katonaság. Az igazságszolgáltatás legmagasabb fórumai a Nagyvezír különböző dívánjai voltak, míg a legmagasabb bírói hatalom, legalábbis elméletileg, a szultán volt, aki azt az általa kívánt hatóságokra ruházta át. Az a felfogás, hogy a katonai kormányzóknak főszerepet kell játszaniuk a büntetőjogi bírásokban, a középkori iszlám gyakorlathoz, valamint elmélethez nyúlik vissza. A kádi fő feladata az volt, hogy ítélezzék a magánfelek között zajló perben, és fő kötelessége az volt, hogy megvédje az egyén jogait, míg a katonai kormányzó (amir) legfőbb feladata a közrend és a közbiztonság fenntartása volt.⁵²²

A középkori Magyar Királyság központjának, Buda várának török kézre kerülését követően a Habsburg katonai vezetés a három részre szakadt ország királyi fennhatóság alatt maradt területeinek és nem utolsó sorban Bécs megvédése céljából Magyarország területén új védelmi rendszer, az ún. végvárrendszer kiépítésére kényszerült, amely már nem a középkori

⁵²⁰ Györffy László: A katonai büntetőjog bölcselete és oknyomozó története. Pallas Kiadó. Budapest, 1925. 97.

o.

⁵²¹ Hegyi Klára: Egy világbirodalom végvidékén. Gondolat. Budapest, 1976. 81. o.

⁵²² Uriel Heyd: Studies in Old Ottoman Criminal Law. Oxford, Clarendon Press, 1973. 208.-209. o.

magyar állam határvidékén, hanem attól beljebb alakult ki.⁵²³ Katonai büntetőjog-történeti szempontból az állandó várkatonaság jelenléte azért fontos, mert az tette szükségessé az állandó jellegű hadi szabályzat és fenyítőjog alkotását. A végvárakban a várparancsnok volt felelős a gondjaira bízott vár megvédéséért, továbbá az ehhez elengedhetetlenül fontos széleskörű fegyelmi és büntető bírói jogkör gyakorlásáért.⁵²⁴ Ezt az igazságszolgáltatási jogot szigorú törvények deklarálták, így pl. „*a végvárak áruóit és felhagyóit kegyelem nélkül büntessék*” című 1556. évi XLVI. törvénycikk, vagy „*a titkon távozó katonák büntetéséről*” szóló 1595. évi XXIV. törvénycikk, illetve „*a kárttevő katonák büntetéséről*” rendelkező 1595. évi XXVII. törvénycikk. E törvények kivétel nélkül a legsúlyosabb büntetést írták elő olyan főbenjáró bűncselekményekre, mint a már évszázadokkal korábban is szigorúan szankcionált hűtlenség, szökés vagy a polgári lakossággal szemben elkövetett hatalmaskodás.

Magát az eljárási jogot is külön törvények határozták meg. A „*ha a kapitányok a törvény áthágóit megkeresésre meg nem büntetik, egyenkint hűtlenség vétkében marasztalandók*” címmel kiadott 1536. évi IV. törvénycikk az eljárási mulasztást legalább olyan súlyos vétségként kezelte, mint az elkövetett bűncselekményeket, így ösztönözve a királyi hadseregek kapitányait arra, hogy a tudomásukra jutott vétségekben mindenkor eljárjanak. A konkrét katonai bírói jogosítvány „*a katonáknak a táborban elkövetett hatalmaskodásait a főkapitány bírálja el*” című 1548. évi XX. törvénycikkben jelenik meg, amely szerint egyrészt „*a katonák között a királyi felség hadseregében (...) a generális vagy főkapitány uraknak kell biráskodniuk és mindenki részére igazságot szolgáltatniok*”, másrészt pedig „*az országon belül létező többi, külföldi katonák pedig a királyi felség után közvetlenül a hadvezér birói hatalma alatt álljanak*”.⁵²⁵

A katonai eljárási jogosítványok specializálódásának egyik sajátos formája jelenik meg „*a hadbírák óvakodjanak attól, hogy valakinek bármely birtokjoga fölött ítéljenek*” címmel kiadott 1567. évi XLI. törvénycikkben, amely különös nyomatékkal tér ki arra, hogy azokban a katonai helyőrségekben, ahol még polgári ügyekben is a hadbírák ítéleznek – mégpedig „*az imigy amagy meghozott itélettel az ország régi törvényei és szokása szerint való eljárás mellőzésével*”⁵²⁶ –, ott az ítéletek semmisnek tekintendők, és a peres feleknek a rendes bírósághoz kell fordulniuk. E jogszabályban ugyanakkor az is megmutatkozik, hogy a tábori és végvári élet sajátosságai már élesen elhatárolandók voltak, és külön

⁵²³ Pálffy Géza: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században. Győr-Moson-Sopron Megyei Győri Levéltára. 1995. 170. o.

⁵²⁴ Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 38. o.

⁵²⁵ Forrás: Pomogyi László (szerk.): Corpus Juris Hungarici CD. KJK-KERSZÖV, Budapest, 1996.

⁵²⁶ Forrás: Pomogyi László (szerk.): Corpus Juris Hungarici CD. KJK-KERSZÖV, Budapest, 1996.

igazságszolgáltatási fórumoknak kellett eljárniuk a katonai, illetve a polgári jogvitákban. További sajátosságként jelentkezett „a táborban három igazságtevő kapitányt állítsanak be, de a magyarok fölött a magyar bírón kívül senki se bíraskodjék” című 1596. évi XXI. törvénycikk rendelkezései, amely azt írta elő, hogy „a katonák gonoszságának a megfélemezésére Ő császári felsége a táborban három igazságtevő kapitánynak, egy magyarnak, egy németnek és egy olasznak a beállítását jónak látja, helyesnek tartják”.⁵²⁷ A különböző katonai szokások indokolta jogszabály ezzel az eltérő nemzetiségű katonák feletti ítélkezési kötelezettséget írta elő oly módon, hogy azt az azonos nációjú hadbírónak kell megtennie.

A katonai büntető-igazságszolgáltatás a XVII. század végéig is az egyes – általában a múltban már megismert katonai életviszonyokra alkotott – törvények szintjén maradt, így továbbra is külön törvénycikkek szóltak a katonák által elkövethető bűncselekményekről, illetve a bírói hatalom ellátásáról. A végvári katonaság feletti ítélkezés egyszerre volt általános és speciális, mivel a katonai és az úriszéki bíraskodás joga is ugyanazt a személyt illette meg. E kettőség viszont a gyakorlatban kevésbé jelent meg, a katonai bíraskodás jelentősebb volt, amelynek joghatósága nemcsak a katonákra, hanem polgári személyekre is kiterjedt.⁵²⁸ A Magyar Királyság területének nagyobb részét figyelembe véve változás e téren csak a török kiűzését követően (XVII. század második fele), erős császári befolyás hatására történt.

7.6. A fejedelmi katonai büntetőjog

A magyar katonai büntető-igazságszolgáltatás történetében igazi áttörést az ún. fejedelmi katonai büntetőjog jelentette. Katonai szabályzatok ugyan már a XVI. században megjelentek, a nemzeti haderő hiánya miatt e normák nagy része csak egyes várórségek, csapatok számára, néha egy-egy meghatározott harci cselekmény végrehajtására készült. Ritkák voltak az olyan általános érvényű katonai szabályzatok, mint a lovasság és a gyalogos hajdúk számára kiadott hadiszabályzat, amely azonban nemcsak büntető normákat tartalmazott.⁵²⁹ A Bocskay István korában megkezdett, és a csúcspontját II. Rákóczi Ferenc

⁵²⁷ Forrás: Pomogyi László (szerk.): Corpus Juris Hungarici CD. KJK-KERSZÖV, Budapest, 1996.

⁵²⁸ Vö. Kardos Sándor: A magyar katonai bíróság története a XVI. és XVII. Században, illetve a Rákóczi-szabadságharc alatt. In: Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma (szerk. Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán). Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 132. o.

⁵²⁹ Vö: Hadiszabályzat a lovasság és gyalogos hajdúk számára. In: Kocsis Bernát (szerk.): Válogatás a magyar hadügy írásából. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1986. 194. o.

fejedelemsége idején elért jogalkotási folyamat figyelemre méltó eredménye tehát az volt, hogy a korábbi egyes represszív tartalmú normatívákat egységes szerkezetbe foglalták, és azokat nem az általános szabályok részeként, hanem önálló büntetőszabályok gyűjteményeként kódexszerűen adták ki.

7.6.1. Bocskay István hadiszabályzata

Bocskay István „Erdély és Magyarország Felséges Fejedeleme” 1606. évi hadi fegyelmi szabályzata már a preambulumban kinyilvánítja legfontosabb célját, egy egységes fegyelmi útmutató kiadását. A szabályzat kezdő soraiban az alábbiakat olvashatjuk:

„Mivel hogy ezideig, miolta az Isten ezt a hadakozást az ő nevének tiszteletére és szegény hazánknak helyében hozására támasztotta, az hadaknak sok különb-különbféle állapotja miatt semmi jó rendtartás az hadakozó nép között nem lehet, kihez képest sem Ő Felségének sem utána való generálisoknak és kapitánoknak módjok és autorítások nem lehet, sem az vitézlő népnek rendtartásában, sem a dolognak lecsendesítéseken, kik miatt a sok hallhatatlan panaszok mind Ő Felségét szüntelen érték, mind pedig kaptányokat, immár mostan hátra hagyván és semmivé tévén minden ezelőtt végezeteket, mód nélkül való rendtartásokat, hogy ennekutánna mindenek jobb módjával és rendtartásával legyenek, tetszett Ő Felségének és az országnak és a vitézeknek közönségesen, hogy ezután a hadakozó vitézek között ilyen rendtartás legyen, az mint rend szerint következnek.”⁵³⁰

A tizenegy szakaszra osztható szabályzat sok tekintetben megvilágítja Bocskay hadseregének fegyelmi és büntetőjogi viszonyait, valamint a parancsnoki hatalom természetét.⁵³¹ A fegyelmi hatalmat csak az a kapitány vagy hadnagy gyakorolhatta, aki a legfőbb hadúrnak (fejedelemnek) hűségesküt tett. Ez azonban nemcsak morális jogalapot, hanem kötelezettséget is jelentett, tekintettel arra, hogy az egyébként többségében büntető anyagi jogi szabályokat összefoglaló regula nemcsak az elkövetett bűncselekményeket, hanem a bűnös katonák megbüntetésének elmulasztását is büntette.

7.6.2. Bethlen Gábor tábori parancsolata

A Bocskai vezette szabadságharcban kivívott eredmények megsemmisítésére törekvő Habsburgok ellen Bethlen Gábor lépett fel, akinek célja Magyarország egyesítése, és a

⁵³⁰ Vajna Károly: Hazai Régi Büntetések II. kötet. Budapest, 1907. 8-10. o.

⁵³¹ Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 53. o.

Habsburgoktól független, egyelőre török vazallus nemzeti monarchia megteremtése volt.⁵³² Az ő tervei megvalósításának legfőbb biztosítéka is egy erős és fegyelmezett hadsereg fenntartása volt, amelynek felállítása érdekében 1614. február 18-án Szebenben tábori parancsolatot adott ki. E parancs ténylegesen büntetőszabály gyűjtemény volt, amely egyszerre védte a belső függelmi viszonyokat („*Senki Gazzdgyát meg ne vagdalja, mert meghal érte, meg ne verjen mert megveretik érette, erőszakot senkin ne cselekedjék senki, mert meghal érette...*”) és fegyelmet („*Seregben, se mezőn, se úton, se szálláson senki haragban kardot ne vonjon, más ellen, mert fél keze esik el érette, vért ne ontson, mert meghal érte.*”). Ennél többre azonban a kilenc pontból álló parancsolat nem vállalkozott, így jogtörténeti jelentősége is mérsékeltebb, mint a Bocskai vagy a Rákóczi érában kelt szabályzatoknak.

7.6.3. I. Rákóczi György hadi szabályzatai

I. Rákóczi György 1645. március 1-én Bártfa városában kelt, első hadi rendszabályának megalkotására azért volt égetően szükség, mert felerősödtek a katonák által a békés lakosság ellen elkövetett erőszakos cselekmények, ahogy arra „*azok a panaszok szolgáltatottak okot, melyeket felső-magyarországbeli becsületes hivek emeltek a vitézlő rendek ellen*”. A korábbi katonai büntetőjogszabályokhoz képest szigorúbb fellépést sürgető szabályzat jelentősége azonban nem ez előbbi tényben keresendő. A szabálygyűjtemény külön rendelkezik a polgári és a katonai igazságszolgáltatási fórumokról utalva arra, hogy a „rendes” emberek ügyeiben az általános bíróságok, míg a katonák feletti ítélethozatalra a fejedelmi hadseregben sajátos hadi bíróságok az illetékesek.

A fejedelem 1645. június 17-én Rimaszombaton egy újabb, a hadifegyelemről szóló rendeletet alkotott, amely elveiben Bocskai hadiszabályzatát követte. Rákóczi rendelete már széles körben definiálta a bűncselekmények körét, külön kitérve például az őrszolgálati kötelességsértés, avagy a függelemsértés többféle esetére.

I. Rákóczi György harmadik, a katonai büntető-igazságszolgáltatás körébe tartozó rendeletét „oláhországi” hadjárata alkalmával adatta ki. E hadiszabályzat az első olyan normatíva, amely nemcsak utalás szinten, hanem expressis verbis rendelkezik a katonai bírói szervezetről: „*ha valakin jogsérelem esik, az alábbi módon procedáljon az ő causájáról (...)* Az hadi birótól pecsétet kérjen, 3ad napra két bizonyos tisztségbeli személyek által citáltassa

⁵³² Vö: Bethlen Gábor Fejedelem tábori parancsolata. In: Kocsis Bernát (szerk.): Válogatás a magyar hadügy írásaiból. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1986. 226. o.

az hadbíró székire, ki ha compareál, institualjon actiot ellene és ha az incátus párt kíván, ad tertium megadassék és akkor tartozik megfelelni, minden bizonyságival compereálni, de az harmadnapról tovább ne diktálhassa, hanem finális sententiát tartozzák hadbíránk akármely caususában assessoráinkal együtt pronuciálni.”

7.6.4. A kuruc hadiszabályzatok

A XVII. század hetvenes éveinek Habsburg ellenes harcosait – akiket előbb bujdosóknak, majd kurucoknak neveztek – a kortársak és az utókor a hadiszabályokkal kevésbé törődő katonáknak tartották.⁵³³ A vezérek azonban igyekeztek szervezett hadsereget formálni a különböző társadalmi osztályokból és rétegekből verbuválódott felkelőkből. Ennek – II. Rákóczi Ferenc korát megelőző – elsődleges eszköze volt az ún. bujdosók magyarok hadiszabályzata. A szabályzat funkciója az első bekezdésekből kitűnik, miszerint *„az mely hadi vezér, generál, kapitány, hadnagy vagy tizedes az alatta valót jó disciplanában akarja tartani, szükség, hogy minden hadi tisztviselője az egész hadaknál ismeretesképpen meglegyen úgy, hogy mindazáltal kiki az ő tisztéhez jól értsen (...) Minden tisztviselő az alatta valójának a legelső és legkisebb vétkét büntesse meg, hogy így mind az utolsót, mind a nagyobbat megbüntethesse... a nagyobbat kell megbüntetni a kisebb példájára; mert a miért a nagyobbat megbüntetik, a kisebb inkább nem meri azt megcselekedni...”*.

A kuruc hadiszabályok következő alkotása 1681. július 21-én Szikszón jelent meg. A Thököly Imre nevéhez fűződő, kizárólag büntetőnormákon keresztül fegyelmező szabálygyűjtemény már nemcsak a belső függelmi viszonyokat hivatott fenntartani és védeni, hanem – az előző normagyűjteménnyel ellentétben – már arról is gondoskodott, hogy a harci cselekményekben nem érintkező polgári lakosságot is oltalmazza. (*„Senki az otthon lakós szegénységet ne háborgassa, nyomorgassa, marháját ne haicsa, már rendelt Quartélyját fel ne verie vagy gazdáját me ne fosztya s károsittya, hanem ellenségtől nyerien a mire Isten segíti, különben meg hall.”*⁵³⁴) A hadiszabály minden eddigi hasonló normához képest bővebben rendelkeztek a katonai alakulatoknál megvalósítható bűnös magatartásokról, ugyanakkor csak anyagi természetű szabályokat fogalmazott meg, eljárási és végrehajtási normákat nem. Mindemellett megfelelő előhírnöke volt a fejedelmi jogalkotás következő, legmodernebb szakaszának.

⁵³³ Koncz József: Bujdosó magyarok hadiszabályzata, 1676-1678. Hadtörténelmi Közlemények, 1894. 569-571. o.

⁵³⁴ Thököly Imre hadiszabályzata. In: Kocsis Bernát (szerk.): Válogatás a magyar hadügy írásából. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1986. 388. o.

7.6.5. II. Rákóczi Ferenc hadi regulái

A katonai büntetőjog legjelentősebb forrásai kétséget kizáróan II. Rákóczi Ferenc fejedelmi uralkodása alatt keletkeztek. Mint minden hadúrnak, Rákóczinak is az volt a célja, hogy hadserege erejét a fegyelem megszilárdításával fokozza.⁵³⁵ E célból 1703. és 1707. között több a hadsereg szervezésével kapcsolatos szabályzat, ún. regulamentum, illetve a helyes viselkedést szabályozó norma, ún. edictum került kiadásra.⁵³⁶ E két jogszabályi formula határozta meg az 1707. évi ónodi országgyűlésen elfogadott hadi törvényeket is, amelyek keretében egyszerre alkották meg, és hirdették ki a szövetkezett országok rendjei által elfogadott általános katonai szabályzatot (Regulamentum universale) és a Kalay Pál főhadi-bíró szerkesztette a „Hadi Regulák, Artikulusok, Edictumok és Törvények” kiadásáról szóló katonai szabálygyűjteményt (Edictum militare). Ennek a – Mezey Barna forgalmi terminológiáját követve – szabály-együttesnek a jogtörténeti jelentősége abban áll, hogy az nemcsak anyagi- és eljárásjogi szabályokat magában foglaló katonai büntetőtörvényként szolgált, hanem egyúttal általános – a törvénykezési szervezet leírását és a fegyelmi valamint a büntető peres eljárásra vonatkozó processzuális szabályokat felölelő – katonai szabályzatként is funkcionált.⁵³⁷

7.6.5.1. A Regulamentum universale

A Regulamentum universale a Rákóczi szabadságharc delelőpontján emelkedett törvényerőre, és összefoglalt mindent, amiben a hadsereg vezetői regularizálási munkájuk során nagyot alkottak.⁵³⁸ Maga a katonai szabályzat hét részre tagozódik. Az első hat fejezet

⁵³⁵ Minthogy a szabadságharc kitörésekor „bujdosók, vagabund elemek, volt katonáskodók, szökött jobbágyok sereglettek” Rákóczi zászlaja alá, a fejedelemnek ebből a katonai múlttal ugyan rendelkező, de a szabályos hadviseléshez vajmi keveset értő heterogén összetételű tömegből kellett ütőképes hadsereget szerveznie. A hadsereg szervezésére tett első lépések a katonai fegyelem betartására irányultak. Vö. Mészáros Kálmán: Hadseregszervezés és redukció a Rákóczi-szabadságharcban. *Hadtörténelmi Közlemények* 1999/3. szám 4. o.

⁵³⁶ Rákóczi fegyelmező intézkedései már a kezdetektől alapvető célként tűzték ki a fegyelem biztosítását és a kihágások azonnali megtorlását. 1703. és 1707. között minden esztendőben keletkeztek katonai büntetőszabályjavaslatok, amelyek köréből volt, amely csak tervezet maradt (1705. Szécsény), de volt (pl. Rákóczi 1704. évi 21 pontot tartalmazó edictuma), amely kiadásra került. Vö. Farkas Gyöngyi: A magyar katonai büntetőkönyv megalkotásához vezető út a Rákóczi-szabadságharc alatt. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 67-69. o.

⁵³⁷ Mezey Barna: Az ónodi országgyűlésen elfogadott katonai szabályzatok jogtörténeti jelentősége. In: (Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán szerk.) *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 166. o.

⁵³⁸ Markó Árpád – Tóth Gyula: A Rákóczi szabadságharc legfontosabb katonai szabályzatai. In: *Hadtörténeti Közlemények* 1954/3-4. sz. 149. o.

olyan általános szervezési kérdésekkel foglalkozott, mint a létszám és fizetési táblázat (1. rész), a hadsereg ellátása (2. rész), a létszám- és egyéb anyagi javak tételes ellenőrzése, mustrája (3. rész), a hadsereg téli és nyári elhelyezése (4. rész), a hadiköltségek beszedése (5. rész) és az ország területén működő hadtápszolgálatok szabályozása (6. rész). A hetedik fejezet a hadi törvényről szólt, amelynek legfontosabb célja az volt, hogy „*a hadi dolgokban minden megsérült fél tudhasson maga igazsága és satisfactiója keresésének helyes nyomán járni*”. Ennek érdekében már e szabályzatban kifejezésre jutott a bírósági eljáráshoz való jog, miszerint „*senki a maga katonai ügyét más, mint az illetékes hatóság (hadi bírák) előtt ne folytassa*”.

A szabályzat ún. „első folyamodású” bíróságul a kerületi hadiszéket, míg fellebbviteli szervként a táborkarhoz beosztott generális-főhadbírószéket nevezte meg. Mindezek mellett a katonai büntetőeljárás terheltje rendkívüli esetekben – mint perújítás – még az ország főtábornokához, sőt magához a fejedelemhez is fordulhatott, kivéve, ha az ügyről az ezredek hadiszékei „rögtönbíróságilag” jártak el.⁵³⁹

7.6.5.2. Az *Edictum militare*

Az általános hadi törvények azonban önmagukban nem voltak elegendők arra, hogy a katonai igazságszolgáltatási rendszert felépítsék és működtessék. Ez különösen igaz volt a katonai büntetőjogra, amelyre vonatkozóan a *Regulamentum* nem tartalmazott rendelkezéseket. Ezért a fenti általános katonai szabályzat mellett egy másik, a tábori rendet és fegyelmet szigorúan szabályozó normát is meg kellett alkotni. Erre szolgált az *Edictum militare*, amelynek előkészítése ugyan már 1705-ben megtörtént, de elfogadására csak az ónodi országgyűlésen kerülhetett sor. Az *Edictum* tizenkét titulusra (címre) tagozódik, amelyek közül az első tizenegy alapvetően anyagi jogi, míg a tizenkettedik eljárásjogi szabályokat fogalmaztak meg.

A törvénykönyv büntető anyagi oldalán olyan újításokkal szolgált, mint a szándékosság és gondatlanság törvényi elhatárolása, az egyes beszámítást, így büntethetőséget kizáró körülmények megállapítása, avagy a tettesség, részesség és bűnpártolás fogalmi elkülönítése. A büntetésnek körében meghatározta a halálbüntetést (ti. akasztás, megégetés, fejevétel, felnyársalás, agyonlövés, illetve más halálbüntetés), a szabadságvesztést (fogság, megtömlöcztetés), a testi fenytést vagy csonkítást (vesszőfutás, botbüntetés,

⁵³⁹ Györffy László: A katonai büntetőjog bölcsellete és oknyomozó története. Pallas Kiadó. Budapest, 1925. 125. o.

nyelvváltság), valamint a becsületcsorbító vagy becsületvesztő büntetéseket (tiszt és becsületvesztés, hadseregből kicsapás, pénz és vagyonvesztés).

- Az első titulus a „cégéres vétkekről, s büntetésekről” szólt, de nemcsak büntetendő cselekményeket (mint pl. emberölés, párviadal, útonállás, rablótámadás stb.) határozott meg, hanem általános magatartási szabályokat és értelmező rendelkezéseket is. Ilyen volt a jogos védelem („*Ha a megtámadott másképpen nem tudja kivédeni a halálos támadást, és támadóját önvédelemből megöli, ezért büntetés nem jár.*”) vagy az a szabály, hogy az „*ittasság nem enyhítő körülmény*”.
- A második, „mindenféle vitézlő rendek magok alkalmaztatásáról” szóló titulus egyszerre fogalmazott meg kötelezettségeket és tilalmakat. Előbbi körben olyan általános szabályokat olvashatunk, mint „*minden tiszt, katona fegyelemmel, engedelmességgel tartozik a fejedelem iránt, hazája szolgálatában mindent elkövessen, magát harcra alkalmas módon viselje, őrségen, ostrom alatt a vitézlő rendeknek megfelelő becsülettel szolgáljon*”. Utóbbiak között, pedig olyanokat, mint „*templomokat, klastromokat, káptalanokat, konventeket, iskolákat, malmokat, felprédálni halálbüntetés alatt tilos*”.
- A harmadik cím „az hadakozásban kívántató munkáról” rendelkezett. Ez a rész a szolgálati kötelezettség teljesítésének alapkövetelményeit szabályozta, de ez határozta meg a parancs iránti kötelezettséget is, kimondva, hogy „*általában minden parancs vagy utasítás nem-teljesítése a magaviselet mivoltja szerint halállal vagy más büntetéssel sujtandó*”.
- A negyedik rész „a strázsálásról”, azaz az őrszolgálat ellátásának szabályairól szólt. E titulusból jól látszik, hogy az őrség – csakúgy mint napjainkban – kiemelt feladat volt, így – a válsághelyzet kivételével – minden ilyen szabályszegés súlyos vétkeknek minősült.
- Az ötödik titulus „a tábor megindulásának módgyárul”, tehát a harcba induláshoz kapcsolódó köteleességekről, illetve azok elmulasztásának szankcióiról rendelkezett (pl. „*dob vagy trombitaszóra mindenki siessen századjához, máskülönb en életét veszti ő is és az is, aki ezt neki tanácsolja*”).
- A hatodik cím „a zászlójukat elhagyókról, szökőkről, passus nélkül járókról” szóló rendelkezéseket foglalta magában. E rész egyszerre szabályozta a távolmaradás engedélyezésének adminisztratív módjait (pl. „*...az engedélyezett passzuson fel kell tüntetni meddig érvényes az?*”), a folyamatos rendelkezésre állási kötelezettség részleteit, illetve az egyes engedélyeket túllépő vagy megszegő vétkeket. Ez utóbbiak következménye – az egész Edictum szigorúságának megfelelően – rendszerint a halálbüntetés volt.
- A hetedik titulus megnevezésének megfelelően – „Az Erősségnek feladásáról, megegyezésről, correspondentiáról, ellenséggel való összemenésről, beszélgetésről, árultatásról, kémekről” – olyan regulákat adott közre, amelyek a harcban való viselkedésről rendelkeztek. Ez a

meglehetősen hosszú titulus az egyes harchelyzetekben való viselkedést („*gyávaság harc közben súlyos bűn*”), illetve az ellenséggel való érintkezés szabályait, az ellenséggel engedély nélküli tárgyalás retorzióit, a reménytelen harchelyzetben való megadás módozatait, valamint az árulás egyes elkövetési magatartásait és szankcióit szabályozta.

- A nyolcadik, „quartélyról” szóló cím a szállás elfoglalásához kapcsolódik. Ez egyfelől a katonák hatalmaskodásait volt hivatott megelőzni („*a szállással meg kell elégedni, a szállásadó gazdától a megengedettnél több élelmet, gyertyát stb. követelni tilos*”), másfelől a belső szolgálati rendet is fenntartotta azáltal, hogy „*a szállásmestertől kiosztott szállást mindenki fogadja el. Senkinek sincs joga önhatalmából szállást változtatni, vagy a másnak kijelölt szállást elfoglalni.*” E helyt a „gyujtogatásról”, azaz a szándékos vagy gondatlan tűzvész okozásról, az engedély nélküli dohányzásról és a táborhely engedély nélküli felgyújtásáról is találunk normatívákat.
- Szintén rövid terjedelmű a kilencedik titulus is. Ez a „fegyver s hadi eszköz gondviseléséről” szól. Mínthogy a személyes fegyverzeti felszerelés ebben az időszakban is kiemelkedően fontos volt, e részben tételes szabályokat találunk arra vonatkozóan, hogyan kell karban és harckészültségre alkalmas állapotban tartani az egyes fegyvereket.
- A tizedik titulus a „mustráról”, a hadi szemlékről rendelkezve előírta, hogy „*a betegeket és indokoltan távollévőket kivéve minden tisztnek és vitézlőrendnek a mustrán (szemlén) jelen kell lenni, másképpen a hópénzt elveszt*”. Az egyes katonai szemléknek, a katonai szabályokhoz hasonlóan az volt a céljuk, hogy a folyamatos fegyelmet és a harckészültségi állapotot fenntartsák. Ezért a havonként megtartott mustrát elmulasztók, vagy az olyan személyek, akik a szemlére nem saját fegyverzettel érkeztek, súlyos büntetésben részesültek.
- A tizenegyedik, „a bírónak tisztirül és némelly környül álló dolgokról” szóló titulus a fejedelem nevében ítélező, a törvényeket jól ismerő hadbíróról és kötelességeiről, az egyfajta kiegészítő szerepkört végző hadügyészekről (generális fiscus) és e hivatalos személyek tábori megítélésnek kötelezettségeiről rendelkezett. Mindemellett ez a fejezet az Edictumon belül egyfajta átmenetet is jelentett az anyagi és az alaki szabályok között, bevezetve ezáltal a szabályzat tizenkettedik, „a hadi törvényes processusról” szóló titulusát.
- A katonai büntetőeljárás lefolytatását összefoglaló utolsó cím az előző tizenegy fejezetben olvasható magatartási kötelezettségeket vagy tilalmakat megszegőkkel szemben lefolytatandó eljárási szabályokat adta közre.

A Rákóczi-kori katonai igazságszolgáltatás szervezete és működése – még a folyamatos hadiállapot ellenére is – számos olyan eljárási alapelv elérésére törekedett, amely kifejezetten akkuzatórius elemeket (mint a szóbeliség, a bizonyítási teher vagy a védő

szerepével kapcsolatos felfogás) hordozott.⁵⁴⁰ Az Edictum eljárási rendelkezései körében egyrészt visszaköszönt a Bocskay hadiszabályzatából már jól ismert klauzula, miszerint a bűnvádi üldözési hatalom nemcsak jogosítvány, hanem egyben kötelezettség is, másrészt tisztázta az eljárási szerepeket. A vádlottat vádlevéllel idézték a hadbíró elé, aki „*minden districtualis commandérozó Generálisnak Corpusai mellett kelletik*”.⁵⁴¹ Az eljárás megindítása, a terhelt előzetes fogságba helyezése, illetve bíróság elé állítása a magasabb (ezred, kerület, hadtest, hadsereg) parancsnok joga volt, ilyen jogosítvány volt az ítélet megerősítése is.

A büntetőper maga az akkuzatórius eljárás szabályai szerint folyt le, az eljárás alapja a panasz (vád) volt. A panaszost sújtotta a bizonyítási teher, de a terheltnek joga volt arra, hogy a védelmére szolgáló bizonyítékokat az ítéldbíróság elé vigye. Ez okból a terhelttel már az eljárás elején írásban tudatták az ellene emelt vádat.⁵⁴² A bírósági eljárás a hadbíró elnökletével folyt. A tárgyaláson rajta kívül csekélyebb súlyú ügyekben tizenkét, míg nagyobb jelentőségű perekben kétszer annyi „assessorok” vettek részt. Az így összeállított hadi törvényszék a bizonyítási eljárás, azaz a vádló (panaszos) és a vádlott által előadott bizonyítékok gondos mérlegelést követően, szavazás útján hozta meg döntését.⁵⁴³

II. Rákóczi Ferenc katonai büntetőeljárása a kor szelleméhez képest fejlett perorvoslati rendszerrel bírt. Az elsőfokú határozattal szemben benyújtott jogorvoslat, az „apelláta” az illetékes hadiszékekről az ezred felett álló katonai kerületi parancsnokság hadbírája elé került. A perorvoslat benyújtására tizennégy, ha a marasztalt fél nagyon távol lakott, akkor huszonnyolc nap állt rendelkezésre. E határidőn kívül benyújtott jogorvoslatnak „*ha nagy akadékinak helyes okát nem adja, (...) semmi ereje nem léssen!*” A fellebbviteli bíró döntése jogerős volt, azt az elsőfokú ítélet helybenhagyása esetén az elsőfokú ítéletet meghozott bíróság, megváltoztatása esetén, pedig maga a kerületi parancsnokság mellett szolgáló bíró hajtotta végre. A másodfokú döntéssel szemben további apellátának már nem, de a Fejedelemhez benyújtott rendkívüli perorvoslatnak lehetett helye. Igaz ennek lehetősége a törvény erejénél fogva meglehetősen szűk volt. Ki voltak zárva a katonai fegyelem érdekében haladéktalan végrehajtást igénylő ügyek, illetve a „halálos vétkekben” hozott határozatok, valamint egyes ún. „privilegiaták”, amelyekről sajnos maga a jogszabály további rendelkezést

⁵⁴⁰ Elek Balázs: Büntető igazságszolgáltatás a Rákóczi-szabadságharc idején. In: Tamás Edit (szerk.) A Rákóczi-szabadságharc és Közép-európa I. A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei. Sárospatak, 2003. 201. o.

⁵⁴¹ XII. fejezet 1. §

⁵⁴² Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 66. o.

⁵⁴³ A döntési folyamatról a katonai büntetőtörvénykönyv XII. fejezet 3. § az alábbiakat tartalmazta: „*Voksa pedig a dissensus után az alsótól kezdve nem egy mértékben, hanem kinek kinek grádusa szerint több és kevesebb számot tegyen!*”

nem tartalmazott, vélhetően ezek a terhelt számára kedvezőbb megítélésű intézkedések voltak.

7.7. A császári katonai büntetőeljárás

7.7.1. A császári büntető eljárásjog rendszere

A Rákóczi szabadságharc bukása után Magyarországon a Habsburg birodalomban hatályos császári, inkvizitórius rendszeren alapuló katonai büntetőjog lett az uralkodó jog. Ez az időszak – leszámítva az 1848. és 1851. közötti rövid időszakot – egészen a XX. század második évtizedéig tartott. A császári hadseregben alkalmazott büntetőeljárás a XVIII. századig a hadi szokásokon és az udvari haditanács rendeletein alapult.⁵⁴⁴ A bírósági procedúra egészen a XVII. század végéig vádhoz kötött volt, a vádat vagy a sértett mint magánvádló, vagy a foglár mint közvádló képviselte. Az ítékezés joga az ezredparancsnok által kijelölt jogvégzett egyén, a soltész (Schultheis) vezette haditörvényszék monopóliuma volt, amelyet az említett soltészen kívül még tizenkét ülnök alkotott.

A katonai büntetőeljárás reformja Mária Terézia idejében következett be. Az 1768-ban kiadott első egységes osztrák büntetőtörvénykönyv – a büntető anyagi és alaki normákat egyaránt tartalmazó „Constitutio Criminalis Theresiana” – alapjaiban változtatta meg az akkori büntető igazságszolgáltatási szabályokat, így az 1754-ben a „Theresianische Militär Justiz Norma” keretében érvénybe lévő katonai büntetőeljárást is. A már nyomozóelví (inkvizitórius) büntetőprocedúrában a vádló és vádlott mint peres felek megszűntek, magához az eljárás megindításához pedig sem vádlóra, sem vádlevélre nem volt szükség. A büntetőeljárás lefolytatását a vizsgálóbíró hatalmi túlsúlya jellemezte, a szóbeliség és közvetlenség elvét az írásbeliség váltotta fel, a vádlott érdemi védekezési jogosultsága kizárólag a kikényszeríthető beismerésre korlátozódott.

E korszakban a büntetőeljárás a bűncselekményre és a lehetséges elkövető személyére vonatkozó gyanú felderítésén alapuló előzetes vizsgálatra, a vádlott tagadását megtörő rendes vizsgálatra, valamint a haditörvényszék összeállításának szakaszára épült.

Az inkvizitórius vagy nyomozóelví büntetőeljárás során a bűnösség kérdése valójában már az előzetes vizsgálat során eldöntésre került, mivel a bűncselekmény elkövetésének és a felelősségre vonható

⁵⁴⁴ A császári hadsereg legrégebb hadicikkét V. Miksa német-római császár idejében, 1508-ban jegyezték fel. Vö. Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 73. o.

személy kiléte megállapítását követően a rendes vizsgálat feladata már csak a gyanúsított – önmagát terhelő vagy inkább ahogy a mindenható hatóság kívánta: gyónásszerűen védekező – vallomásának kicsikarása volt.⁵⁴⁵

Ha a vádlott a fennforgó gyanúokok ellenére tagadásban volt, akkor került sor a vallatásra, azaz a kínzás útján megvalósuló kihallgatásra. A tortúra szükséges és arányos mértékben való alkalmazásáért a hadbíró volt a felelős, akinek megelőző kötelessége körébe tartozott a vádlott hallgatásának megtörése érdekében a lehetséges kínzóeszközök vallatást megelőző felmutatása. A vallatás során a közvetlen végrehajtó a hóhér volt, aki leggyakrabban a kikötést, a spanyolcsizmát, illetve a köröm és ujjak csavargatását alkalmazta. A kényszerítés hátránya azonban nem is az elszenvedett fájdalomban, hanem annak morális következményében valósult meg. A közfelfogás szerint akit egyszer a hóhér a testén megérintett, az becsületét veszítette még abban az esetben is, ha a vád alól egyébként ártatlansága folytán fel kellett menteni. Ennélfogva pedig a hadsereg kötelékéből minden körülmények között el kellett bocsátani.

A császári katonai büntető-igazságszolgáltatás már a XVI. századtól megkülönböztette különös eljárásként a szökevények és a távollévők elleni, valamint a rögtönítélő eljárást. Előbbi esetben az előzetesen hadbíróság elé idézett terheltet távollétében becsületétől megfosztották, és az ítéletet a hóhér útján az akasztófára szögezve kihirdették. A rögtönítélő eljárást (Standrecht) pedig a hadbíróság – jelezve ez által is annak gyorsaságát – állva folytatta le, és az ítélet azonnal végrehajtandó volt. A gyorseljárás alapjául szolgáló bűncselekmények köre azonban tisztázatlan volt, feltehetően az egyszerű megítélésű ügyek tartozhattak ide.

7.7.2. Az intézményesített katonai bírói szervezet

A császári jog egyik jelentős jogtörténeti származékként lehet beszélni az önálló, a civil igazságszolgáltatási fórumtól külön jogszabály szerint elkülönülő bírósági rendszer kiépítéséről. Az osztrák hadijogban már a XVIII. század első felében önálló rendeletben találunk forrást a hadbíróságra vonatkozóan. Az 1737-ben kiadott „*Gerichtszwang der Regimente*” című rendelet szerint minden ezredben az igazságszolgáltatási teendőket a hadbírói tisztikar látta el, akiknek „vizsgázott jogászokból” kellett állniuk.⁵⁴⁶

⁵⁴⁵ Az inkvizitórius eljárásról lásd bővebben: Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001. 93. o.

⁵⁴⁶ Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 99. o.

A bírói szervezetben az elsőfokú bíróságok voltak az alapeljárással megbízott igazságszolgáltatási fórumok, amelyek lehettek ezredbíróságok vagy különleges ügyekben – az ezredbíróság hatásköri kizárása esetén (pl. maga a parancsnok elleni eljárásban) vagy olyan ügyekben, ahol kollektív egységekkel szemben kellett eljárni – ún. delegált bíróságok. Másodfokú bíróságként a Bécsben működő Általános Katonai Fellebbezési Törvényszék (Allgemeines Militär-Appellations Gericht) járt el.

A rendes bíróságok mellett rendkívüli törvényszékek is létrejöttek. Így az igazságszolgáltatás elvi irányításáért felelős Udvari Haditörvényszéki Kollégium (Hofkriegsrechtliches Justizcollegium), avagy a csak esetenként felállításra kerülő rögtönítélő bíróságok.

A katonai bírósági eljárás személyi hatálya nemcsak a szoros értelemben vett katonákra, hanem a csapatok mellett szolgáló polgári személyekre is kiterjedt.

7.8. A szabadságharc fegyelmi és büntető joga

A magyar katonai büntetőjog fejlődése szempontjából csak látszólagos eseményként lehet tekinteni az 1848-49-es szabadságharc idején alkotott katonai büntetőjogi normákra. Noha a nemzetőrségből, a honvédszászlóaljkból és az országosan állomásozó seregekből újra felállt az önálló magyar hadsereg, a büntető katonai igazságszolgáltatás szuverenitása csak az osztrák intézményektől fokozatosan megvalósuló eltávolodásban mutatkozott meg. Az osztrák katonai büntetőjog Magyarország területén való érvényesülését az 1848-as törvényhozás nem korlátozta, a katonai igazságszolgáltatás bécsi csúcsszervei hatálya alóli kivonását csak az október hatodikán a Nemzetőrségi Haditanács által kiadott fegyelmi szabályzat mondta ki. Az osztrák típusú, nyomozáselvű bűnvádi eljárást azonban e szabályzat is meghagyta, csupán két rendelkezésben változtatott. Egyfelől elrendelte, hogy az őrmesternél alacsonyabb rendfokozatú honvédek kizárólag a szolgálattal kapcsolatos katonai törvényszékhez tartoztak, míg az ún. köztörvényes bűncselekmények miatt az általános bíróságok jártak el. Másfelől meghagyta, hogy a zászlóaljparancsnokoknak minden öt évi szabadságvesztésnél súlyosabb ítéletet hivatalból fel kellett terjeszteniük felülvizsgálat és megerősítés végett a Haditanácshoz. Igaz, ez utóbbi változtatás jelentősnek is minősíthető,

tekintettel arra, hogy ezzel a katonai terhelt részére nagyobb garanciát biztosított, mint az osztrák jog.⁵⁴⁷

Az osztrák katonai büntetőjog magyarországi továbbalkalmazásának alapvetően két oka lehetett⁵⁴⁸. Egyrészt a magyar honvédség tiszti kara azokból állt, akik a szabadságharcot megelőzően a császári hadseregben szolgáltak, így szinte magától értetődik, hogy az ott beidegződött elvek és szabályok a magyar katonai életviszonyokba is átemelésre kerültek. Erre utal a hadügyészek magyarországi alkalmazása is, amelyet részint a császár-királyi hadseregben szolgáló, magyarul beszélő katonai jogászok áthelyeztetésével, részint a nyugalmazott magyar hadügyészek újbóli szolgálatba állításával oldottak meg.⁵⁴⁹ Másrészt a szabadságharc során hamar kellett intézkedni az egyes csapatok hadrendbe állításáról, azok manőverezéséről, így nem volt mód és lehetőség a császári jogban kipróbált regulák alapos megreformálására. Mészáros Lázár jóvoltából ugyan készült egy – főleg a kiképzést elősegítő – a háború, a hadviselés és a katonai élet legfontosabb elveit és szabályait összefoglaló munka, amelyet a jogtörténet mint Huszárok kézikönyve ismert meg.⁵⁵⁰ Ez azonban a katonai büntető- és fegyelmi jog területén csupán alapvető elveket (mint a katonai rend, függelem, engedelmesség, parancs teljesítésének kötelessége) tartalmazott, konkrét szabályokat nem.

Az 1848-49. évi szabadságharc fegyelmi és büntető joga azonban a tartalmi változások negligálása mellett egy másik területen, a magyar katonai büntető-igazságszolgáltatást érintően építő jelentőséggel bírt. A fentebb említett szabályok megjelenésével párhuzamosan, az 1848. július 31. és szeptember 29. között megtartott hadügyészi tanfolyamnak köszönhetően, kifejlődött az első magyar hadbírói kar, így felállításra kerülhetett az Ideiglenes Királyi Magyar Törvényszék és a Legfelsőbb Katonai Törvényszék.⁵⁵¹ Ezek mellett továbbá széles teret nyert a kivételes katonai bírászkodás, amelynek keretében tábori törvényszékek (vésztörvényszékek rögtönítélő bíróságok) működtek, és hatáskörük kiterjedt azokra a katonai, polgári vagy egyházi elkövetőkre, akiket kémkedés vagy fegyveres felkelés miatt fogtak el, valamint arra, aki az ellenség haditevékenységét bármi módon önként elősegítette, illetve aki a népet pártütésre, lázításra buzdította.⁵⁵²

⁵⁴⁷ Vö. Sarlós Béla: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1959. o. 273. o.

⁵⁴⁸ Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 138. o.

⁵⁴⁹ Öry Gábor: A magyar katonai igazságszolgáltatás szervezete és működése 1848-49-ben. In: Hadtörténelmi Közlemények 1998/1. szám. 102. o.

⁵⁵⁰ Részletek Mészáros Lázár: Huszárok kézikönyve. Pest, 1849. Kocsis Bernát (szerk.): Válogatás a magyar hadügy írásából. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1986. 459. o.

⁵⁵¹ 8410/895-896. sz. Hadügyminiszteri Rendelet

⁵⁵² Borbély Tamás: A tábori mozgó vésztörvényszék ítélkezése. Tudományos Diákköri Szemle. Szeged, 2006. 105. o.

7.9. A katonai büntető-igazságszolgáltatás fejlődése a dualizmus korában

7.9.1. Az osztrák katonai büntetőtörvény hazai hatályosulása

A szabadságharc leverését követően Magyarországon a katonai büntetőjog forrása újra a császár lett. A büntetőeljárásról az 1855. január 15-én az osztrák-magyar hadsereg első katonai büntetőtörvényeként szentesített törvény XII. cikke rendelkezett, kimondva, hogy „a katonai bíróságok bűnvádi eljárása külön törvény által fog szabályoztatni”. Ezt a törvényt azonban hazánkban az első magyar katonai bűnvádi perrendtartásig nem hirdették ki, igaz, 1884-ben megjelent egy „katonai bűnperrendtartás”, de ez csupán az 1768-ban (!) még Mária Terézia uralkodása alatt megjelent „Peinliche Halsgerichtsordnung” volt.⁵⁵³

Az 1855. évi katonai büntetőtörvénykönyv kiegészítést követő hatályban tartását magyar törvények biztosították, egyenként kifejezve, hogy a katonai törvényeket kell alkalmazni a tetteleg szolgálatban lévőkre (közös hadsereg, hadi tengerészet, honvédség teljes állományára)⁵⁵⁴, a népfelkelőkre⁵⁵⁵, valamint a magyar királyi csendőrség állományára.⁵⁵⁶

Az így kialakult jogi helyzetről a korszak meghatározó büntetőjog-tudományi gondolkodói közül Fabinyi Gusztáv és Angyal Pál különösebb kommentár nélkül konstataálta, hogy a magyar katonákra az osztrák jog hatályos. Finkey Ferenc közjogi megítélése viszont már tartalmasabb volt, szerinte „A magyar államnak alkotmányos úton hozott saját katonai büntető jogszabálya még ma sincs, hanem a véderő (közös hadsereg, hadi tengerészet, honvédség, népfelkelés) magyar részeire, vagyis a Magyarországból besorozott tényleges katonai személyekre és a magyar honosságú tisztekre, valamint a magyar királyi csendőrség tagjaira is az osztrák katonai büntetőtörvény van hatályban (...) Ez az állapot kétségtelenül nem felel meg az 1867-iki kiegészítésben biztosított paritásnak, és mélyen sérti a magyar állam önállóságát, hogy a magyar állampolgárok egy nagy osztálya voltaképpen idegen törvény uralma alatt áll”.⁵⁵⁷

Edvi Illés Károly konkrét közjogi sérelmet fogalmaz meg, amikor azt állítja, hogy a katonai büntetőtörvénykönyv szorosán az ausztriai büntetőtörvény intézkedéseire

⁵⁵³ Papp Kálmán: A katonai és fegyelmi fenyítőjog kézikönyve. Budapest, 1884. 242. o.

⁵⁵⁴ A véderőről szóló 1968. évi XL. törvénycikk 54. §

⁵⁵⁵ A népfelkelésről szóló 1868. évi XLII. törvénycikk 10. §

⁵⁵⁶ A közbiztonsági szolgálat szervezéséről szóló 1881. évi III. törvénycikk 8. §

⁵⁵⁷ Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve, IV. kiadás. 122. o.

csatlakozik, így a „magyar közjog szempontjából törvénynek nem tekinthető.”⁵⁵⁸ Mendelényi László is hasonló véleményt fogalmaz meg, szerinte „a magyar közjog szerint érvényes katonai büntetőtörvénykönyv nem létezik”.⁵⁵⁹ Szilágyi Arthur Károly pedig úgy látta, hogy „akárhogy nevezik is, az 1855. évi január 15-iki császári nyílt paranccsal közzétett katonai büntető „törvény” élő jog és ha közjogilag sérelmesen is kereszteljük törvénynek, a sérelem már akkor követetik el, midőn úgy az első véderőtörvény, mint a népfölkelésről szóló törvényünk is a „katonai törvény”, illetve „a katonai büntetőtörvény kitételeket használták”.

A fenti tudományos jogértelmezések alapja az a tény, hogy az 1855. évi osztrák katonai büntetőjog rendelkezései közvetlenül, a Magyar Országgyűlés által Magyarországon nem lettek kihirdetve. Így az osztrák jog csak mint szokásjog lehetett alkalmazásban. Bár a közös hadsereg, honvédség, népfölkelés, csendőrség szervezésekor a törvényhozás arról rendelkezett, hogy ezek a szervezetek büntető és fegyelmi törvények alatt állnak, e jogszabályok megalkotása elmaradt. Ennek okán a bíróságok a jogot onnan vették, ahonnan kézenfekvő volt, azaz a korábban Magyarországon is hatályban volt osztrák katonai büntetőjogi kódexből.⁵⁶⁰

7.9.2. Az 1912. évi magyar katonai büntetőtörvények

A Magyar Országgyűlés az osztrák „szokásjog” alkalmazását 1912-ben törte meg, amikor egy ülésnapon két katonai büntetőeljárás törvényt is megalkotott. A „hadseregi büntetőbíráskodás”⁵⁶¹ személyi hatálya alá a közös hadsereg és a haditengerészet tényleges állományú tagjai tartoztak, míg a „honvéd büntetőbíráskodás”⁵⁶² a honvédség, a népfölkelés és a csendőrség tényleges (tartós szolgálati, hadilétszám kiegészítéséül behívott stb.) egyéneire terjedt ki. E magyar törvények megalkotásának további indoka volt az a felismerés, hogy a XVIII. századi alapelveken (titkosságon, írásbeliségen) nyugvó inkvizitórius katonai büntető perrendtartás már nem felelt meg a kor jogi felfogásának. A katonai büntetőeljárás igények modernizációjának alapja a civil bűnvádi perrendtartás volt,⁵⁶³ amely már a XIX. század végétől a vádelvre épülő büntetőeljárást írta elő olyan alapelvek prioritását meghatározva, mint a közvetlenség, a szóbeliség és a bizonyítékok szabad mérlegelése.

⁵⁵⁸ Edvi Illés Károly: A magyar büntetőtörvénykönyv magyarázata I. kötet 61. o.

⁵⁵⁹ Mendelényi László: Katonai bíráskodás kiterjesztése polgári egyénekre. Jogtudományi Közlöny. 1914. évi 40. szám

⁵⁶⁰ Szabó Sándor: A katonai büntetőtörvénykönyv a magyar jogforrás szempontjából. In: Angyal-szeminárium kiadványai. 1. szám. Budapest, 1916. 14. o.

⁵⁶¹ A közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII. törvénycikk 10-13. §

⁵⁶² A honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk 10-17. §

⁵⁶³ A bűnvádi perrendtartásról szóló 1996. évi XXXIII. törvénycikk

Sajátos módon a magyar büntetőeljárás gyakorlatban több mint másfél évtizeden keresztül egymással párhuzamosan alkalmazták a vádelvű és a nyomozóelvű büntetőeljárást. A büntető perrendtartás indokolása részletesen kitért mindazokra a körülményekre, amelyek a modern bűnvádi eljárás elsősorú biztosítékaiként tekintendők. E körbe tartoztak mindenek előtt „*a vádelv, mely az eljáró hatóságoknak és a feleknek elkülöníti, az eljárásban a helyes egyensúlyt biztosítja és a terheltek ügyfél-jogokat ad; a közvetlenség és a szóbeliség, mely a bíróságnak helyes értesülését és a bizonyító anyagnak teljesen kimerítő megszerzését teszi lehetővé; a nyilvánosság ellenőrző, serkentő és a bizonyítékok megszerzését könnyítő hatása; a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve, mely felmenti a bírót meggyőződését a kötött bizonyítás bilincseitől; végre a védelem szabadsága, - mind az anyagi igazság megvalósítását mozdítják elő.*”⁵⁶⁴

Ehhez képest a katonai büntetőeljárás nem az általános elveken, hanem – ahogy azt fentebb látható – a Mária Terézia uralkodásának idejéből származó, az írásbeliségen és titkosságon alapuló, a védelem jogát megtagadó, kötött bizonyítási rendszert elfogadó és az eljárási szerepeket (vádoló, védő, bíró) a hadbíró kezébe összpontosító szabályokon alapult.

Az új katonai büntető eljárásjog már a rendes bűnvádi eljáráshoz idomult, arra törekedve, hogy olyan, a bűnvádi perrendtartásokban elő nem forduló garanciákat létesítsen, amelyek a fenti modern eljárási alapelveket a katonai fegyelem követelményeivel összhangba hozza. Így további, a civil normáktól eltérő követelményként fogalmazódott meg az eljárás gyorsasítása és egyszerűsítése, mivel „*a fegyelem csak úgy tartható fenn, ha a büntetendő cselekményt a büntetés lehetőleg nyomon követi*”.⁵⁶⁵

7.10. A katonai büntetőeljárás története a világháborúk időszakában

7.10.1. Az I. világháború katonai büntetőeljárása

Az I. világháborút közvetlenül megelőzően, még békében kidolgozott katonai bűnvádi perrendtartási rendszer a harctéren elvesztette hatékonyságát.⁵⁶⁶ A súlyosbodó hadi tevékenységek, a vészessé váló tiszthiány, valamint az állandóan változó illetékességi szabályok nehézkessé tették az eljárást. Ezért olyan rendkívüli szabályok bevezetése vált szükségessé, mint az ügyészi és a bírói szerepkör összevonása, a katonai szervezet

⁵⁶⁴ A bűnvádi perrendtartásról szóló 1996. évi XXXIII. törvénycikk indokolása

⁵⁶⁵ A közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII. általános indokolása

⁵⁶⁶ Farkas Gyöngyi (szerk.): A Hadtörténelmi Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertóriumai 1802-1991. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok. Budapest, 2003. 37. o.

büntetőhatósági jogkörének kiterjesztése, az eljárás egyszerűsítése, avagy a perorvoslat kizárása. Az állandóan mozgásban lévő katonai alakulatok legfőbb jogi hatósága a parancsnokok (önálló dandár- és hadosztályparancsnokok, hadtestparancsnokok, hadseregparancsnok és a főparancsnok) lettek, akiknek a megerősítésével az ítélet jogerőssé vált. A katona terhelt jogi helyzetét ugyanakkor számos rendelkezés könnyítette. Így sajátos kedvezményként lehet értelmezni a kiszabott büntetés korlátlan enyhítésének lehetőségét, ha az elítélt a harctéren bátor magatartást tanúsított, illetve azt a generális szabályt is, amely szerint a fegyveres erő tagjai csak annyira voltak a szolgálatból elvonhatók a büntetés-végrehajtás keretében, amennyire az fegyelmi vagy igazságszolgáltatási szempontból feltétlenül szükséges volt.⁵⁶⁷

A háborús viszonyok közötti katonai büntetőeljárás egyszerűsítésnek és gyorsításának legkézenfekvőbb módjai az ún. gyorsított bűnvádi eljárás rögtönbíráskodási szabályai voltak. E rendkívüli eljárásra kezdetben jogszabály által meghatározott büntettek (pl. hűtlenség, szándékos emberölés, rablás stb.) esetében akkor kerülhetett sor, ha azok „oly fenyegető módon harapóznak el, hogy a katonai fegyelem csorbulásának, vagy a közbiztonság veszélyeztetésének, vagy az állam hadierejét fenyegető bűncselekmények szélesebb körű elterjedésének megakadályozása végett elrettentő példaadás válik szükségessé”.⁵⁶⁸ A rögtönbíráskodás idővel a nélkülöző és leharcolt katonai egységek fegyelmezésének egyetlen hatékony jogi eszközévé vált, kiegészülve olyan speciális büntetés-végrehajtási szabályokkal, mint az elítéltekből verbuvált fegyelmi szakaszok nehéz fizikai munkára kötelezése, avagy háborús bevetése „fegyver nélkül”.⁵⁶⁹

7.10.2. A két világháború közötti katonai büntető eljárásjog

Az 1910-es évek végén az ország társadalmi berendezkedésében bekövetkezett rövid változás a katonai büntetőfegyelmi jogkör terén is éreztette hatását. A Tanácsköztársaság idején felállított Vörös Hadseregről szóló rendelet alapelvi szinten szögezte le, hogy a „Vörös Hadsereg nagy szerepét, amely a proletárság forradalmának fegyverévé avatja, csak úgy töltheti be, ha forradalmi fegyelem tölti el. A Vörös Hadsereg forradalmi fegyelmén legfelső fokon a forradalmi törvényszék örökös, kisebb fegyelmi vétségekben, mulasztásokban,

⁵⁶⁷ Rendelkezések a katonai bűnvádi eljárásra vonatkozólag mozgósítás esetében. Budapest, 1914. 18. §

⁵⁶⁸ A gyorsított bűnvádi eljárás módosított és kiegészített szabályainak életbeléptetéséről szóló 2.060/1915. ME számú rendelet 5. §.

⁵⁶⁹ Farkas Gyöngyi (szerk.): A Hadtörténelmi Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertórium 1802-1991. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok. Budapest, 2003. 39. o.

hanyagságban az országos csapattestek választott esküdtszékei ítélkeznek.”⁵⁷⁰ E szabályt pontosította a forradalmi katonai törvényszékek felállításáról szóló rendelet, amely szerint a katonai igazságszolgáltatásért felelős szervezetek a hadosztályok és dandárok székhelyein álltak fel.⁵⁷¹ A büntető katonai igazságszolgáltatásra vonatkozóan ebből az időszakból még egy jogforrás kapcsolható, amely szerint „*hadműveleti területen a hadseregfőparancsnokság is elrendelheti a rögtönítélő bíraskodást*”.⁵⁷² A rendeleti szabályokon kívül azonban a katonai büntetőeljárás kérdései nem voltak deklarálva, így a különböző fegyelmi vétségek és bűncselekmények kivizsgálása – amennyiben azt nem lehetett a legrövidebb úton, egyszerűsített eljárás keretében lefolytatni – feltehetően a korábbi gyakorlat szerint történt. Érdemben tehát a rövid tanácsköztársasági időszak nem hagyott mély nyomot a magyar katonai büntető eljárásjogban.

A polgári Magyarország világháborút követő első jelentős katonai igazságszolgáltatást érintő jogforrása a Magyar Királyi Honvédségről szóló⁵⁷³ törvénycikk volt, amely azon túl, hogy a békeszerződésben foglaltak szerint újraszabályozta a magyar honvédség szervezeti felépítését, rendelkezéseket tartalmazott a katonai bíraskodásról és fegyelmi fenytő hatalomról is⁵⁷⁴. A törvény egyrészt meghatározta a tényleges katonai egyén fogalmát, amely szerint katonának a Magyar Királyi Honvédség tisztjei, és a honvédség kötelékébe felvett legénységi állományú személyek tartoztak,⁵⁷⁵ másrészt kimondta, hogy a tényleges katonai egyénnel szembeni eljárás továbbra is a katonai bíróságokat és a fegyelmi hatóságokat illette meg. A törvény utalt arra is, hogy a katonai büntetőbíraskodás terjedelmét külön jogszabály határozza meg, amely ez időben – az egyébként fél évszázadot megélt, fentebb említett – honvéd büntetőbíraskodási törvény volt.

A két világháború közötti katonai igazságügyi szabályok következő lépcsőben a honvédség igazságügyi szervezetét érintették.⁵⁷⁶ A törvény megszüntette a dandárbíróságokat és a katonai bíraskodást elsőfokon a most már „honvéd törvényszéknek” nevezett volt hadosztálybíróságra utalta. A dandárbíraskodás megszüntetése a törvény indokolása szerint azon a tapasztalaton alapult, hogy egyfelől az ilyen bíróságok hatáskörébe tartozó ügyek

⁵⁷⁰ A Forradalmi Kormányzótanács XXIII. K. T. E. számú rendelete a Vörös Hadsereg alakításáról. 4. pont Forrás: Pomogyi László (szerk.): Corpus Juris Hungarici CD. KJK-KERSZÖV, Budapest, 1996.

⁵⁷¹ A Forradalmi Kormányzótanács LI. számú rendelete a forradalmi katonai törvényszékekről. Forrás: Pomogyi László (szerk.): Corpus Juris Hungarici CD. KJK-KERSZÖV, Budapest, 1996.

⁵⁷² A Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelete a forradalmi törvényszékekről. 20. § Forrás: Pomogyi László (szerk.): Corpus Juris Hungarici CD. KJK-KERSZÖV, Budapest, 1996.

⁵⁷³ 1921. évi XLIX. törvénycikk

⁵⁷⁴ Kardos Sándor: A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene. 350/2003. számú PhD dolgozat. Miskolci Egyetem Deák Ferenc Doktori Iskola. Miskolc, 2003. 138. o.

⁵⁷⁵ 1921. évi XLIX. törvénycikk 21. §

⁵⁷⁶ A honvédség igazságügyi szervezetének módosításáról szóló 1925. évi XIII. törvénycikk

fegyelmi úton is megtorolhatók, másfelől a bíróságok melletti vádhatósági feladatokra nem volt hivatásos igazságügyi tiszt, akit így – többnyire személyzeti nehézséget okozva – az „általános” tiszti karból kellett kijelölni.

Az 1930-ban kihirdetett katonai büntetőtörvénykönyv (Kbtk.)⁵⁷⁷ eljárási szabályt tekintve megerősítette azt a normát, miszerint „a katonai büntetőbíráskodás alá tartozó egyénekre mind a közönséges bűncselekmények, mind a katonai büntettek és katonai vétségek tekintetében a közönséges büntetőtörvényeket kell alkalmazni, amennyiben ez a törvény mást nem rendel”.⁵⁷⁸ E szabály mögött az a jogelméleti megfontolás állt, hogy addig, amíg a katonai büntetőjogban az általános büntetőjogszabályoktól való eltérésnek csak annyiban lehet indokoltan helye, amennyiben azt a különleges katonai viszonyok és érdekek valóban megkövetelik, addig a katonai büntetőeljárás terén a specialitás elve érvényesül, tehát – ahogy a Kbtk. részletes indokolásában is olvashatjuk – az általános büntető alaki szabályok a katonai büntetőbíráskodásban egyáltalán nem jöhetnek alkalmazásba, illetőleg ahol egyes eljárási rendelkezésekre a katonai perjog terén is szükség van, ezek megfelelő átvételével történhet meg.

7.10.3. A II. világháború katonai büntetőeljárása

Még a második világháborút megelőzően, de már a háborús készülődés jegyében hatályba lépett honvédelmi törvény⁵⁷⁹ jelentősen kiterjesztette háború vagy háborús veszély esetén a hadsereg hatalmát a polgári közigazgatásra.⁵⁸⁰ Erről a helyzetről Teleki Pál így vélekedett: „Magyarországon jelenleg két kormányzati apparátus és két kormányzat van: az egyik a törvényes, a másik a közigazgatás majdnem minden ágára kiterjedő katonai kormányzat, amelynek működését a törvényes kormányzat áttekinteni és ellenőrizni nem tudja”.⁵⁸¹ A katonai hatalom polgári térnyerése különösen a visszacsatolt területeken volt érezhető, ahol csak katonai bíróságok működtek, és ahol a polgári munkások is a katonai vezető alárendeltségébe, így a katonai bíróságok fennhatósága alá tartoztak.

A klasszikus – tehát katonákkal szemben lefolytatott – katonai büntetőeljárás Magyarország hadba lépését követően szinte törvényszerűen szigorodott. Ahogy Cicero az antik korban megfogalmazta: „háborúban hallgat a jog”, úgy vált a katonai büntető-

⁵⁷⁷ A katonai büntető törvénykönyvről szóló 1930. évi II. törvénycikk

⁵⁷⁸ Kbtk. 1. §

⁵⁷⁹ A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikkely kivételes hatalomról szóló része

⁵⁸⁰ Farkas Gyöngyi (szerk.): A Hadtörténelmi Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertórium 1802-1991. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok. Budapest, 2003. 42. o.

⁵⁸¹ Horthy Miklós titkos iratai. (Sajtó alá rendezte: Szinai Miklós, Szücs László) Budapest, 1962. 533. o.

procedúra is e rendkívüli időszak gyakorlatának áldozatává. A hadrakelt seregnél a terhelt szemszögéből tekintve a büntetőeljárás szigorúbbá vált, amely leginkább a rendes perorvoslati rendszer hiányában, a törvényes és szakzerű védelem korlátozottságában mutatkozott meg. Vargyai Gyula szerint ebben az időszakban a legjelentősebb katonai bíróság, a honvéd vezérkar főnökének bírósága a vádlottakat ellenségnek tekintette és nem a megbüntetésükre, hanem megsemmisítésükre törekedett⁵⁸².

E megállapítás szemléltetésére álljon itt vitéz Jány Gusztáv vezérezredes, a második magyar hadsereg parancsnoka által 1943. január 24-én kiadott parancsának egyes idézetei:

„1. A 2. magyar hadsereg elvesztette becsületét, mert kevés esküjéhez és kötelességéhez hű ember kivételével nem váltotta be azt, amit tőle mindenki joggal elvárhatott.

Állásainkból ellenséges túlerő kivethetett még akkor is, ha a csapat kötelességét megtette. Ez nem szégyen. Ez szerencsétlenség. De becstelenség az a lelkevesztett fejnélküli gyáva menekülés, amit látnom kellett, miért most a szövetséges német hadsereg és az otthon mélységesen megvet bennünket. Ehhez minden oka meg is van.

2. Vegye tudomásil mindenki, hogy innen sem betegséggel, sem sebesüléssel, sem fagyással el nem engedek senkit. Azon a területen, ahol gyülekezésüket elrendelték, hol az újjászervezést végrehajtjuk, ott marad mindenki, míg meg nem gyógyul vagy el nem pusztul.

3. A rendet és a vasfegyelmet a legkeményebb kézzel, ha kell a helyszínen való felkoncolással, de helyre kell állítani. Ennél kivétel nincs, legyen az tiszt, vagy rendfokozat nélküli honvéd, aki parancsoknak nem engedelmeskedik, az nem érdemli meg, hogy nyomorult életét tovább tengesse és nem engedem, hogy szégyenünket bárki is tovább nagyobbítsa.”⁵⁸³

Később a magyar büntetőjog alkalmazása a német megszállás alatt tartott területeken a német jog recipiálása miatt lehetetlenné vált, majd a nyilas uralom alatt az egész katonai igazságszolgáltatás átértékelődött. A nyilas bíróságok célja nem az igazságszolgáltatás, hanem az elrettentés és a megsemmisítés volt, de az ésszerűtlenség határát is túllépő büntetőnormák (pl. katonaszökevények hozzátartozóinak büntetőjogi felelősségre vonása) sem voltak képesek megállítani a magyar haderő széthullásának folyamatát.⁵⁸⁴

⁵⁸² Vargyai Gyula: A legújabbkori magyar katonai igazságszolgáltatás írásbeliségének kérdése. Magyar Herald. A magyar hivatali írásbeliség fejlődése. 1181-1981. I. Budapest, 1984. 539-559. Hivatkozva: Farkas Gyöngyi: A magyar katonai igazságszolgáltatás szervezete és eljárásjoga a dualizmus időszakában. PhD értekezés. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Új és Legújabbkori Magyar Történeti Doktori Iskola. Budapest, 2001. 8. o.

⁵⁸³ Vö. Sárvári Jenő: Ungvártól a Don-kanyarig. Pécs. 59. o.

⁵⁸⁴ Farkas Gyöngyi (szerk.): A Hadtörténeti Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertórium 1802-1991. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok. Budapest, 2003. 43. o.

7.11. A szocialista Magyarország katonai büntetőeljárása

A II. világháborút követően – még a szocialista államberendezkedést megelőzően – a katonai büntető-igazságszolgáltatással kapcsolatosan először alakult ki vita arra vonatkozóan, hogy van-e önálló létjogosultsága a külön katonai büntetőbírászkodásnak. E vitát zárta le – igaz, csak ideiglenesen – a katonai igazságügyi szervezet, valamint a katonai büntetőbírászkodásban a fellebbvitel módosításáról szóló törvény,⁵⁸⁵ amelynek általános indokolása expressis verbis utalt arra, hogy *„a demokrácia már állást foglalt abban a kérdésben, hogy szükség van-e külön katonai büntetőbírászkodásra és a kérdést igenlően döntötte el”*. Szintén az indokolásban olvashatunk arról, hogy a külön katonai igazságszolgáltatás ellenzői az intézmény fenntartásában *„bizonyos mértékig osztálybírászkodást véltek felismerni”*, de *„ezeket a kétségeket teljesen eloszlatták azok a megfontolások, hogy a hadseregben a feltétlenül szükséges rendet és fegyelmet hatékonyan biztosítani kell, ennek minél teljesebb megvalósítása érdekében a különös katonai szolgálati köteleességek megszegésének, a különös katonai életviszonyokkal összefüggő egyéb bűncselekményeknek megtorlását a katonaságon belül alakított külön bíróságokra kell bízni, mert ezeknek tagjai ismerik legjobban közvetlen élettapasztalat alapján a szóban forgó szolgálati kötelezettségeket és életviszonyokat”*.

Az önálló katonai büntetőbírászkodás létjogosultsága azonban nem lehetett elég indok arra, hogy a katonai büntető-igazságszolgáltatás külön jogforrása továbbra is hatályban maradjon. A szocialista hatalomátvételt követően egyre felerősödtek azok a nézetek, hogy a katonai büntetőeljárás elkülönített szabályozásának az a célja, hogy az uralkodó osztályok hatalmának támaszát, a hadsereget szembeállítsa a dolgozó néppel⁵⁸⁶. Ezt az okot találóan fogalmazta meg Lengyelországban Teofil Lasko, aki szerint az egységes büntetőjog elsődleges elméleti alapja az, hogy a szocialista országok katonája nem különíthető el a néptől, ezért nem is lehet létjogosultsága az önálló, a népi büntető-igazságszolgáltatási rendszerhez képest speciális katonai büntetőjognak.⁵⁸⁷

A katonai büntetőeljárás szabályok rendes büntetőeljárás törvénybe integrálódásának konkrét alapját *„az 1951. évi III. törvénybe iktatott büntető perrendtartás hatálybaléptetéséről, végrehajtásáról és a katonai büntető eljárásban való alkalmazásáról szóló”* 1951. évi 31. számú törvényerejű rendelet teremtette meg, amely kimondta, hogy a büntető perrendtartás

⁵⁸⁵ 1948. évi LXIII. törvénycikk

⁵⁸⁶ Móra Mihály (szerk.): A magyar büntető eljárási jog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961. 525. o.

⁵⁸⁷ Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 316. o.

szabályait a katonai büntető eljárásban is – a szükséges eltérésekkel – alkalmazni kell. Ezt erősítette meg az 1962-ben – igaz, csak törvényerejű rendeletben kihirdetett – büntető eljárási kódex⁵⁸⁸ is, amelyben már egységes szerkezeti elemként, a tizenhetedik fejezetben szerepelnek a „katonai büntető eljárásra vonatkozó egyes külön rendelkezések”. Az integráció okaként a büntetőeljárási törvényerejű rendelet indokolása azt jelöli meg, hogy az eddiginél következetesebben kell kialakítani a büntető eljárásjog egységét. Szintén ezen az elven alapulva született meg 1973-ban az újabb büntetőeljárási kódex,⁵⁸⁹ amelyet a katonákra vonatkozóan a törvényben külön felsorolt eltérésekkel kellett alkalmazni.⁵⁹⁰

A II. világháborút követő népbírói perek, illetve az 1956. évi forradalom és szabadságharc eseményeit követő megtorlás a katonai büntető-igazságszolgáltatás rendszerére is jelentős hatással voltak. A világháborút követő legitim kormányzati rendszert kiszorítani törekvő Magyar Kommunista Párt célkitűzése egy kis létszámú, alacsony harcértékű hadsereg kialakítására irányult, amely nem veszélyeztette hatalmi lépéseit és nem volt felhasználható ellene.⁵⁹¹ Ennek érdekében illegitim, de mégis befolyásos politikai bizottságok kezdtek működni a katonaságon belül, amelynek legfőbb terve az volt, hogy kiiktassa a korábbi, a katonai szakmai elvek és nem pártideológiai szempontok szerint szolgáló katonai elitet. Erre adott megfelelő alapot a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló ún. hóhértörvény,⁵⁹² amelynek kihirdetésével új lendületet vett a politikai és a katonai perek sorozata, ezáltal minden olyan személy kiiktatásra kerülhetett, aki nem működött együtt a munkásmozgalom megteremtésében.⁵⁹³ E terv megvalósításának részeként átszervezték a katonai igazságügyi szerveket is, 1948. végén megszüntették a kommunista elvárásoknak megfelelni nem tudó Honvédelmi Fellebbviteli Tanácsot, és létrehozták Legfelsőbb Katonai Törvényszéket.

Az 1956. évi forradalom és szabadságharc megtorlásában is jelentős szerep hárult a katonai büntető ítélezésre. Ennek elrettentő hatását a politikai vezetés úgy érte el, hogy a belügyi szervek az eljárás teljes menetében bármikor – még a bírósági tárgyalás során is, ha a bíró tárgyalásvezetése nem volt „megfelelő” – beavatkozhattak, ha annak menete az elvárt politikai érdekek megvalósulását veszélyeztette.⁵⁹⁴

⁵⁸⁸ A büntető eljárásról szóló 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet

⁵⁸⁹ A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény

⁵⁹⁰ Habony János: Büntetőjogi ismeretek új kézikönyve a fegyveres erők hivatásos állománya részére. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1973. 155. o.

⁵⁹¹ Okvách Imre: A katonai elit metamorfózisa 1945-1950. In: Katonai Perek 1945-1958. (szerk. Okvách Imre) Történeti Hivatal. Budapest, 2001. 22. o.

⁵⁹² 1946. évi VII. törvény

⁵⁹³ Zsitnyányi Ildikó: „A hazáért mindhalálig!” A magyar tisztikar ellen irányuló perek, 1945-1953. In: Katonai Perek 1945-1958. (szerk. Okvách Imre) Történeti Hivatal. Budapest, 2001. 187. o.

⁵⁹⁴ Horváth Miklós: A forradalmat követő megtorlás a katonai igazságügyi szervek tevékenységének tükrében. In: Katonai Perek 1945-1958. (szerk. Okvách Imre) Történeti Hivatal. Budapest, 2001. 233. o.

7.12. A katonai büntető eljárásjogi szabályozás a rendszerváltozás után

Az 1973. évi Be. rendszerváltozás utáni módosításai⁵⁹⁵ sorozatosan hatályon kívül helyezték a katonai büntetőeljárás különös jellegét adó (így a katonai büntetőeljárás hatályának kiterjesztését nem katonai személyekre, a katonai bíróságok szervezeti elkülönítésére, az igazságügy-miniszter által összeállított jegyzékbe felvett védő eljárására, a katonai vétségek üldözésének parancsnoki feljelentéséhez kötöttségére, illetve a bűncselekmény parancsnoki fegyelmi jogkörben történő eljárására vonatkozó) rendelkezéseit, és szűkítették a katonai specialitás elvét, közelítve az általános szabályok mindenfelettségéhez. Erre tekintettel ebben az időszakban újra felmerültek a katonai büntető igazságszolgáltatás megszüntetésére vonatkozó nézetek, amelyek végül is sem az akkori, sem a XXI. század elején érvénybe lépett újabb büntetőeljárás törvényben (Be.) nem valósultak meg. A hatályos Be. katonai büntetőeljárás szabályainak a megalkotásánál a jogalkotó figyelembe vette, hogy azok indokolatlanul ne térjenek el az általános szabályoktól, és a különjárási jelleg a lehető legnagyobb mértékben közelítsen az általános szabályokhoz, de az eltérő életviszonyok továbbra is azt indokolják, hogy a katonai büntetőeljárás mint különjárási forma megmaradjon.⁵⁹⁶ Ezt erősítendő olyan – korábban már hatályát veszített – rendelkezés is visszakerült a törvénybe,⁵⁹⁷ mint a büntetőeljárás gyorsítását célzó bűncselekmény fegyelmi eljárásban történő elbírálása. Ez pedig csak erősítette azokat az indokokat, amelyek a katonai külön büntetőeljárás további fenntartása mellett érvelnek a katonai speciális szabályok eltörlését és az általános büntetőeljárás szabályok teljes körűvé tételét indítványozókkal szemben.

7.13. Összegzés

A magyar katonai büntető eljárásjog – mint történeti kategória – gyökerei a magyarok társadalomba szerveződéséig nyúlnak vissza. Az ősmagyarok korában a jelenkorhoz képest azonban a nomád életmódnak és az állami önvédelmi elvnek megfelelően a katonai berendezkedést segítő szokások alakultak ki. Ez szinte a vándorló társadalom minden szintjén megnyilvánult, ha valamely törzs tagja e szabályokat megszegte, valójában a katonai normákon működő közösség ellen vétett.

⁵⁹⁵ Ld. 1989. évi XXVI. törvény; 1991. évi LVI. és LVII. törvény, valamint az 1993. évi XVII. törvény

⁵⁹⁶ Be. indokolása

⁵⁹⁷ Ld. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2002. évi I. törvény 244. § és annak indokolása

A katonai és a civil büntető normák elkülönülésére akkor volt történelmi lehetőség, amikor a honfoglalás után megszilárdult az állam, és a mai szóhasználat szerint kialakult a polgári közigazgatás, elismerésre kerültek az egyes magánjogi intézmények. Mindemellett az általános hadkötelezettség mellett megszervezték az állandó katonaságot, ahol a fegyelem fenntartására sajátos, az általános életviszonyokra nem alkalmazható szabályokra lett szükség. Ezeket hosszú évszázadokon keresztül csak egyes büntetőnormák keretében fogalmazták meg, mint ahogy önálló büntetőjogi törvény, úgy önálló katonai büntetőjogi (és eljárási) kódex sem létezett. Ugyanez vonatkozott a katonai bírászkodásra is, amely egyes vélemények szerint azért nem alakulhatott ki, mert a bírói joghatósággal felruházott személyek, rendi állásuknál fogva maguk is hadba vonulni tartoztak, így bírói tisztüket, illetékességük – egyszersmind parancsnokságuk – alá tartozók fölött továbbra is elláthatták.⁵⁹⁸

Az első, a katonai életviszonyokat széles körben szabályozó büntetőtörvény megszületésére a XVII. századik kellett várni, amikor is az erdélyi fejedelmi hadiszabályzatok már egységes szerkezetben szolgálták a katonai fegyelem megszilárdítását. E korszakban születtek meg a világ jogi felfogását tekintve is haladó műként kezelendő katonai büntetőtörvénykönyvek, II. Rákóczi Ferenc hadi regulamentuma és edictuma. Ez a háromszáz éves jogszabály mind a mai napig olyan általánosan elfogadott jogi tételeket tartalmazott, mint a bűnösség, a büntethetőség akadályai, a büntetési nemek meghatározása és a vádhoz kötöttség, valamint a perorvoslati rendszer kiépítése.

A fejedelmi katonai büntetőjoghoz, de a kor igazságszolgáltatási rendszereihez képest is egyértelmű visszalépést jelentett a császári büntetőjog recipiálása a magyar jogban. A korábbi vádelvhez képesti nyomozó elvű (inkvizitórius) büntetőeljárási normák szakítottak szinte minden haladó eljárási alapelvvel. A szóbeliség és a közvetlenség helyébe az írásbeliség és a titkosság lépett, a védelem erősen korlátozott volt és az egész büntetőeljárás lefolytatását a vizsgálóbíró hatalmi túlsúlya jellemezte. A császári büntetőjog mindazonáltal a katonai büntetőeljárás területén sajátos fejlődést is jelentett. Teljes egészében kiépült a katonai büntetőigazság-szolgáltatási rendszer, letisztult a katonai eljárás személyi hatálya, és olyan különös katonai büntetőeljárások is megjelentek, mint a távol lévő terhelt, avagy a szökevények elleni eljárás.

A császári katonai büntető eljárásjog – tartalmi oldalról ideértve a szabadságharc idején hatályos normatívákat – egészen az első világháborút közvetlenül megelőző évekig érvényes volt Magyarországon. 1912-től viszont az e területre tartozó jogalkotói munka már

⁵⁹⁸ Apáthy Jenő: A katonai bírászkodás terjedelméről. Ügyvédek Lapjának kiadása. Budapest, 1921. 3. o.

nem került ki a magyar törvényhozói fórumok kompetenciájából. A katonai büntetőeljárásra vonatkozó rendelkezések a két világháború szabdalta században elkülönült, speciális normák voltak, amelyek 1951-ben integrálódtak az általános büntetőeljárás kódexbe. A büntetőeljárás alaki megjelenítése – törvényi formáját tekintve – ettől az időponttól napjainkig egységes. Tartalmi téren azonban a katonai büntetőeljárás mind a szocialista időszakban, mind a rendszerváltozást követően megőrizte speciális, a katonai életviszonyokra tekintettel lévő jellemzőit. Ezzel pedig az egységes büntetőeljárás kodifikációs megoldások során is biztosított volt a specialitás elve, amely az önálló katonai szervezetek fegyelmi helyzete érdekében már az államalapítás óta megkívánta a katonai büntető szabályok általánostól eltérő (különös) kialakításának és alkalmazásának követelményeit.

VIII. A KATONAI BÜNTETŐELJÁRÁS HELYE AZ EGYSÉGES MAGYAR BÜNTETŐELJÁRÁS RENDSZERÉBEN

*„A katonai büntető per menetére, szerkezetére nézve fővonalakban
a polgári büntető perhez hasonlatos...”*

(Finkey Ferenc)

8.1. Az általános és a katonai büntetőeljárás viszonya

A katonai büntetőeljárás történeti fejlődésének egyes stádiumai során annak megfelelően viszonyult az általános, azaz a nem katonákra vonatkozó „rendes” büntetőeljáráshoz, ahogy azt a katonaság társadalmi szerepe megkívánta. Egyes katonai berendezkedésű korabeli államokban, mint például az ókori Spártában, nomád törzseknel, illetve később a városállamok többségében, ahol a fegyveres erő az adott állam fennmaradását szavatolta, és a katonai fegyelmet még a hadra nem fogható személyeknél (pl. időseknél vagy nőknél) is megkövetelték, a jogsértő cselekményeket a katonai előjáróként is szolgáló vezető nevében rendszerint katonai szokáson alapuló szabályok szerint ítélték meg. Ezekben a társadalmakban általában egységes, a katonai rend által megkövetelt büntetőeljárás létezett, ahol a büntető-igazságszolgáltatás további differenciálása nem is történt meg. Napjainkra ez a katonai szemléletű, egységes büntető-igazságszolgáltatás békeidőben még a katonai vezetés alatt álló országokban sem általános, ugyanakkor háborús helyzetben, főleg a bűncselekmények gyors elbírálásához – ún. rögtönbíráskodáshoz – fűződő érdek miatt rendszerint újra előtérbe kerül.

Más a katonai büntetőeljárás megítélése egy polgári alapon működő államban – mint az ókori Római Birodalomban vagy később a nyugati demokráciák többségében –, ahol a katonai védelemért professzionális hadsereg volt felelős, és a katonai büntetőjogi szabályok csak külön meghatározott személyi körre terjedtek ki. Ekkor a katonai büntetőeljárás már nem mint általános eljárás, hanem a rendes – általában mindenkire vonatkozó – büntetőeljárás egyfajta különös vagy helyesebben speciális megvalósulási formájaként jelentkezett.⁵⁹⁹

⁵⁹⁹ Ennek a körülménynek a vizsgálata különösen érdekes az Amerikai Egyesült Államok katonai büntető eljárásjogának vizsgálatakor, amelynek során azt lehet megállapítani, hogy a katonai érdek kezdetleges primátusa elnyomta az általános eljárásjogi szabályok alkalmazását, addig napjainkra ez megfordult, és egyre inkább teret kapnak mindazok a jogok és kötelezettségek, amelyek az általános büntetőeljárásban követelményszerűen már hosszú idő óta megvannak. Vö. James E. Valle: *Rocks and Shoals. Naval Discipline in the Age of Fighting Sail*. U. S. Naval Institute. Annapolis, Maryland, 1980. 276. o. illetve Brent G. Filbert –

Szabóné Nagy Teréz szerint a büntetőeljárás lefolytatásának a módjában megvalósuló differenciálás arra ad lehetőséget, hogy egyes bűnügyek vonatkozásában a büntetőeljárás valamely szakasza, vagy általában az egész eljárás az általánostól eltérő, egyszerűbb szabályok szerint folyjék le.⁶⁰⁰ Tremmel Flórián pedig azt állítja, hogy egy büntető eljárásjogi törvényben minél több „speciális” eljárásokra vonatkozó rendelkezést találunk, annál inkább megvalósul a büntetőeljárás differenciálása. Ha viszont ilyen különös eljárási rendelkezéseket nem tartalmaz a büntetőeljárás kódex, akkor a büntetőeljárás egységességével, egységesítésével állunk szemben.⁶⁰¹

Magyarországon a katonai büntetőjogi szabályok meghatározása már a kezdetektől a specialitás elvét követte. A honfoglaló vezérek kora óta a katonai jogsértések megtorlására vonatkozó szabályok címzettjei csak katonák (egyes rendelkezések megfogalmazásában vitézek) lehettek. A katonai büntetőnormák a magyar jogrendszerben általános személyi hatállyal még kivételes esetben sem bírtak, azok csak külön meghatározott személyi körre voltak érvényesek. Ennek megfelelően a katonai büntetőeljárás mint speciális eljárás nem katonai bűnügyekben már a XIX. században sem volt alkalmazható, ahogy azt a Pallas Nagy Lexikonából kiolvashatjuk „*polgári jogügyekben minden katona a polgári törvénykezés alá tartozik.*”⁶⁰²

Az általános és a katonai büntetőeljárás összehasonlítására az első magyar katonai büntetőtörvény megalkotásának idején még nem volt lehetőség. A II. Rákóczi Ferenc fejedelmi uralkodása idején kiadott haditörvények ugyanis talán némi meglepetésre nemcsak a katonai büntetőjog, hanem a magyar büntetőjog (büntető anyagi és eljárási jog) történetében is az első átfogó, egységes szerkezetbe foglalt kódex volt. Addig tehát, amíg egy külön jól meghatározott körre, a katonákra már volt érvényes büntető anyagi és eljárásjogi törvény, a nem katonákra, azaz a társadalom többi tagjára vonatkozóan még ilyen szabályozás nem létezett.

Az általános és a katonai büntető eljárásjog párhuzamos vizsgálatára csak a XX. század második évtizedében, az általános (Bp.) és a katonai⁶⁰³ büntető perrendtartási törvények hatályba lépését követően kerülhetett sor. Erre elsőnek Finkey Ferenc vállalkozott, aki 1916-ban kiadott tankönyvében azt állapította meg, hogy az általános büntetőeljárás elvek

Alan G. Kaufman: Justice and Procedure in the Sea Services. U. S. Naval Institute. Annapolis, Maryland, 1998. 2. o.

⁶⁰⁰ Szabóné Nagy Teréz: A szocialista büntető igazságszolgáltatás egységesítése és differenciálása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1974. 314. o.

⁶⁰¹ Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001. 545. o.

⁶⁰² A Pallas Nagy Lexikona. X. kötet. Budapest, 1895. 271. o.

⁶⁰³ A honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk

a katonai eljárásban bizonyos módosításokat szenvednek, részben korlátozva, részben kiterjesztve jelentkeznek, amit két sajátos vezérelv: a gyorsaság szempontja és a szigorú fegyelem érdekei magyaráznak meg. Minthogy azonban a katonai per menetére, szerkezetére nézve fővonalakban a civil büntető perhez hasonlatos, ezért már az első törvények esetében az állapítható meg, hogy a katonai büntetőeljárás szabályok az általános eljárási szabályoktól csak a katonai sajátosságok – gyorsaság és katonai fegyelem – figyelembe vételével szükségesek.⁶⁰⁴ Erre tekintettel a katonai büntetőeljárás már a XX. század elején sem volt az általános eljárástól elkülönült perrendtartás, hanem csak az általános szabályoktól kizárólag indokolt esetben eltérő „szakeljárás.”

Az általános és a katonai büntetőeljárás viszonya ezt követően napjainkig sem változott. A katonai büntetőeljárás – tekintet nélkül arra, hogy azt külön törvényben vagy integrált módon, az általános büntetőeljárás kódex részeként szabályozva határozzák meg – továbbra sem elkülönített eljárást, sokkal inkább az általános büntetőeljárás speciális formáját jelenti. Ez a különállás pedig – Kardos Sándor megfogalmazása szerint – csak viszonylagos, mert általános szabálynak tekinthető, hogy a katonai büntetőjog minden speciális vonása ellenére része marad az általános büntetőjog intézményrendszerének, az ettől eltérő külön megoldásai épp azt a célt szolgálják, hogy az általános büntetőjog elvei a katonai szervezet sajátos körülményei között is érvényesüljenek.⁶⁰⁵

A katonai büntetőeljárás külön- vagy elkülönített eljárásként való megfogalmazásának első jelei a szocialista jogirodalomra vezethetők vissza. E terminológia azóta van jelen a magyar büntető jogtudományban. Különbség, míg a hatvanas években a katonai különeljárásban azt látták, hogy annak célja szembeállítani az uralkodó osztályok hatalmának támaszául szolgáló hadsereget a dolgozó néppel,⁶⁰⁶ addig napjainkban ennek magyarázata már a katonai szakértelem általános eljárási szabályok közötti biztosítását emeli ki. Ez olvasható ki a közelmúltban kiadott tankönyvek többségéből is. Király Tibor szerint a büntetőtörvények katonákról szóló külön rendelkezéseinek okát az életviszonyaik és a hivatásuk sajátosságaiban találhatjuk.⁶⁰⁷ Hasonlóan vélekedik Tremmel Flórián is, aki úgy gondolja, az eltérő rendelkezések azért szükségesek, mert általában a katonák az általánostól nagymértékben eltérő életviszonyok között követnek el bűncselekményeket.⁶⁰⁸ Bővebb kifejtést találhatunk a Rendőrtiszti Főiskola jegyzetében, ahol a szerzők azt emelik ki, hogy az általános

⁶⁰⁴ Finkey Ferenc: A büntető perrendtartás tankönyve. Grill Károly Kiadó. Budapest, 1916. 733. o.

⁶⁰⁵ Kardos Sándor: A magyar katonai büntetőjog rövid története. Debrecen. 2002. 9. o.

⁶⁰⁶ Móra Mihály (szerk.): A magyar büntető eljárási jog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961. 525. o.

⁶⁰⁷ Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó. Budapest, 2000. 526. o.

⁶⁰⁸ Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001. 567. o.

büntetőeljárási szabályok közül azért került ki a katonai büntetőeljárás, mert az eljárás szinte mindegyik szakaszában külön, e célra szervezett hatóságok vesznek részt, valamint maga az eljárás alá vont személye is speciális, éppúgy, mint a fiatakorúak elleni eljárásban. A katonai büntetőeljárásban résztvevő hatóságok elsődleges feladata, hogy védjék és erősítsék fegyveres erőink és testületeink szolgálati rendjét, fegyelmét és a honvédelem érdekeit, valamint, hogy ennek segítségével hozzájáruljanak az ország belső és külső biztonságához.⁶⁰⁹

A magunk részéről úgy véljük, hogy a katonai büntetőeljárásra elsősorban mint speciális vagy szakeljárásra kell gondolni. Bár a katonai büntetőeljárás általános nézetek szerint különjárásnak tekinthető, ez nem jelenti azt, hogy az rendes büntetőeljárástól teljesen elkülönülő rendszert alkotna. A katonai büntetőeljárás az általános szabályoktól csak a katonai életviszonyok megkívánta körülmények miatt és mértékben tér el. Ezek a körülmények egyfelől a katonai büntetőjog általános céljához, a katonai rend és fegyelem fenntartásához és védelméhez, másfelől a katonai életviszonyok sajátosságaihoz, így elsősorban a szigorú hierarchiához és a parancs iránti feltétlen engedelmességhez kapcsolódnak. Mindezek mellett gondolni kell arra is, hogy a katonai bűncselekmények természetükben és támadott jogi tárgyukban is eltérnek az általános deliktumoktól, valamint a büntetőjogi értelemben vett katonákat sajátos helyzetüknél fogva többletkötelezettségek terhelik.

A katonai többletkötelezettséget Arne Willy Dahl úgy értelmezi, hogy a katonaság egyike a társadalom olyan, igen kisszámú szeleteinek, ahol megengedett a halálos erők használata, és az egyetlen olyan ág, ahol követelmény, hogy a résztvevők kivételes kockázatokat vállaljanak, amelyek küldetéseik teljesítésének érdekében életük feladásával járhatnak.⁶¹⁰ Egy büntető eljárásjogi kommentár szerint pedig a katonai köteleességek túlsúlyán azt kell érteni, hogy a katona önfeláldozásra köteles, az elvárásoknak megfelelően nem kímélheti fizikai és szellemi erejét, feladatai teljesítésében személyes érdekeit is alá kell rendelnie a katonai érdekeknek.⁶¹¹

A fentieknek megfelelően a katonai büntetőeljárás fogalma nagy vonalakban nem tér el az általános büntetőeljárás definíciójától. A katonai büntetőeljárást az általános eljárásra vonatkozó alapvető elvek szerinti szabályozás és intézményrendszer keretében kell

⁶⁰⁹ Chwala Tamás – Fülöp Edit – Sléder Judit: Büntetőeljárás-jog. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2004. 346. o.

⁶¹⁰ Arne Willy Dahl: International trends in military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. Forrás: <http://home.scarlet.be/~ismllw/new/2007-06-1-UK.pdf> (letöltés ideje 2007. 06. 22.)

⁶¹¹ Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény kommentárja. Hivatalos Jogszabálytár. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. Elektronikus jogszabálygyűjtemény. Budapest, 2006.

elképzelni, amely azoktól mindössze a katonai életviszonyok, azaz a katonai fegyelem és független, valamint a katonai centralizmus által megkívánt többletkötelezettségek és többletfelelősség miatt tér el a rendes eljárási viszonyoktól.

8.2. A katonai büntetőeljárás és a büntetőeljárás alapelvei

A büntetőeljárás alapelvei azáltal, hogy olyan általános jogtételek, amelyek tartalmuknál és a büntetőeljárási törvényben való rendszertani elhelyezésüknél fogva orientáló és determináló jelentőségűek,⁶¹² nemcsak az általános büntetőeljárásra, hanem az összes különeljárásra, így a katonai büntetőeljárásra is kihatnak. Ennélfogva az általános büntetőeljárásban meglévő szervezeti és működési alapelvek a katonai eljárások keretében is érvényesülnek. Az alábbiakban a magunk részéről a Be. alapvető rendelkezéseiben a büntetőeljárás egészére meghatározott ún. működési alapelveket tekintjük át, megjegyezve, ahol azt szükségesnek tartjuk az egyes szervezeti alapelvekre is kitérünk.

8.2.1. A bírósági eljáráshoz való jog

A bírósági eljáráshoz – illetve annak egy fontos szelete, az Emberi Jogok Európai Egyezménye⁶¹³ szövegezésében a tisztességes tárgyaláshoz való – jog a katonai büntető-igazságszolgáltatás egyik sokat vitatott pontja.

Az Egyezmény 6. cikke 1. pontja szerint

„Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően. Az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, a tárgyalóterembe történő belépést azonban meg lehet tiltani a sajtónak és a közönségnek a tárgyalás teljes időtartamára vagy egy részére annyiban, amennyiben egy demokratikus társadalomban ez az erkölcsök, a közrend, illetőleg a nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha e korlátozás kiskorúak érdekei, vagy az eljárásban résztvevő felek magánéletének védelme szempontjából szükséges, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül

⁶¹² Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Kriminálisztika. Tankönyv és Atlasz. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2005. 59. o.

⁶¹³ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950 november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény (továbbiakban: Egyezmény)

szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné.”

A katonai büntetőeljárás külföldi modelljei közül több ország ennek az alapelvnek katonai büntetőeljáráson belüli érvényesülését úgy látta megvalósíthatónak, ha a korábbi katonai bíróságait megszünteti, és a katonai bűnügyeket az általános bíróságok hatáskörébe vonja. Így járt el például Belgium, Hollandia vagy Dánia, amely államok a korábbi önálló eljárási renden alapuló katonai büntetőeljárásukat az általános perrendtartási és igazságszolgáltatási szervezeti rendszerükbe illesztették. Ennek közvetlen előzménye volt az Emberi Jogok Európai Bíróságának (továbbiakban Bíróság) ítélkezési gyakorlata, amely katonai ügyekben több, a tisztességes eljáráshoz fűződő alapvető követelmény csorbulását állapította meg. A Bíróság a holland katonai eljárással szemben például az Engel és társai ügyében hozott ítéletében azt sérelmezte, hogy a katonai bűncselekmény elbírálása során a holland hatóságok kikerülték a fent idézett 6. cikkelyt. Ennek következményeként a holland katonai bírósági tárgyalás indokolatlanul zárt volt, és az eljáró hatóság nem pontosította, hogy az általa a katonai szolgálatra korlátozott fegyelmi természetű vizsgálatnak, azaz a vád alá helyezést követő bírósági eljárásnak tiszteletben kell tartania a tisztességes tárgyalásra vonatkozó szabályokat.⁶¹⁴

A katonai büntető-igazságszolgáltatással szemben felhozott nemzetközi elvárások azonban a katonai bíróságok megszüntetésével nem feltétlenül biztosíthatók. A katonai büntetőügyek általános szabályok szerinti lefolytatása ugyanis számos országban – elsősorban Ausztriában és Németországban – a katonai fegyelmi jog erősödését vonta maga után. Ezt még a Bíróság értelmezése is alátámasztotta, amely szintén az Engel ügyben azt nyilvánította ki, *„ha egy katonának a fegyveres erők működését szabályozó jogi normát sértő cselekvést vagy mulasztást rónak fel, az állam elvben ellene inkább a fegyelmi jogot mint a büntető jogot szokta alkalmazni.”*⁶¹⁵ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a katonai fegyelmi eljárás bármilyen jogsértést, bármilyen – akár huzamosabb ideig tartó szabadságelvonással járó – szankcióval sújtsa. A katonai bűncselekmények fegyelmi eljárásban is csak akkor bírálhatók el, ha annak során maradéktalanul érvényesülnek a tisztességes tárgyalásra vonatkozó szabályok is.

A bírósági eljáráshoz való – vagy a bírói jogvédelemhez való – jog a magyar katonai büntetőeljárásra is vonatkozó általános alapelv, amelyet elsősorban a Magyar Köztársaság

⁶¹⁴ Engel és társai c. Hollandia (1976. 6. 8.) 82. § Vö. Kovács Péter: Fegyveres erők és emberi jogok. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata. Acta Humana 1997/28-29. szám 21. o.

⁶¹⁵ Engel és társai c. Hollandia (1976. 6. 8.) 82. §

Alkotmánya, másodsorban a Be. is deklarál. Az alaptörvény szerint „A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.”⁶¹⁶ A Be. megfogalmazásában pedig „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádról bíróság döntsön. Bűncselekmény elkövetése miatt bárkinek a felelősségét megállapítani, és emiatt vele szemben büntetést kiszabni egyedül a bíróság jogosult.”⁶¹⁷ Ez az alapelv⁶¹⁸ értelmezhető egyrészt a bírósághoz fordulás jogaként, amely – meghatározott ügyekben – lehetővé teszi a bírói jogvédelem igénybevételének lehetőségét, másrészt rendkívül fontos jogvédelmi garanciaként magában foglalja azt a követelményt is, hogy a bűnösség kérdésében kizárólag bírói döntés születhessen.⁶¹⁹ Az Alkotmánybíróság közigazgatási ügy kapcsán állapította meg, hogy az Alkotmány rendelkezése, miszerint a Magyar Köztársaságban a bíróságok gyakorolják az igazságszolgáltatást, nem szabja meg, hogy milyen esetekben kell feltétlenül bíróságnak eljárnia. Nem írja elő azt, hogy a bíróság hatáskörébe tartozna minden jogvita eldöntése, sem azt, hogy csak jogviták eldöntése tartozhatna a hatáskörébe.⁶²⁰ Ezzel összefüggésben az Alkotmánybíróság már egy másik határozatában arra az álláspontra jutott, hogy a büntető hatalmat gyakorló állami szervezetek között a bíróság az, amelyik jogerősen dönthet a büntetőjogi felelősség kérdésében, és a büntető törvényben meghatározott szankciót alkalmazhat. Ugyanakkor sem az Alkotmány vonatkozó rendelkezéseiből, sem pedig a büntető hatalom gyakorlásának állami monopóliumára és kötelezettségére vonatkozó alkotmányos tételekből nem következik annak tilalma, hogy a törvényben bűncselekménnyé nyilvánított magatartások elkövetőinek megbüntetése más, a büntetőjogi jogkövetkezményeknél (dogmatikailag) enyhébb szankciók, így például fegyelmi fenytésék alkalmazásával történhessen.⁶²¹ Sem általános eljárásban, sem a katonai büntetőeljárásban a bírósági eljáráshoz való jog nem úgy érvényesül, hogy a büntetőjogi felelősség

⁶¹⁶ Alkotmány 57. § (1) bek.

⁶¹⁷ Be. 3. § (1)-(2) bek.

⁶¹⁸ Kiegészíti az Alkotmány 50 § (3) bek. szövege, amely szerint a bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve, illetve a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény 3. §-a, amely ezzel összefüggésben arról rendelkezik, hogy a bírák függetlenek, a jogszabályok alapján meggyőződésüknek megfelelően döntenek, az ítélezési tevékenységükkel összefüggésben nem befolyásolhatók és nem utasíthatók (bírói függetlenség elve), továbbá annak 1. §-a, miszerint a Magyar Köztársaságban az igazságszolgáltatást a bíróságok gyakorolják (igazságszolgáltatás általánosságának avagy a bírói monopóliumának elve).

⁶¹⁹ Petrétei József: Magyar alkotmányjog II. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001. 209. o.

⁶²⁰ Vö. 71/2002. (XII. 17.) AB határozat

⁶²¹ Vö. 45/2009. (IV. 10.) AB határozata

megállapítására csak a bíróság jogosult, mivel a Be. felhatalmazza az ügyészt is,⁶²² valamint katonai vétség elbírálására fegyelmi eljárás keretében az illetékes parancsnok is jogosult, ha a büntetés célja fegyelmi fenytéssel is elérhető.⁶²³ A bírósági eljáráshoz való jog ugyanakkor alapveti követelményből fakadó garanciaként biztosítandó, ha a terhelt a katonai ügyész vagy az illetékes parancsnok által kiszabott szankció esetén panasszal vagy bírósági felülvizsgálati kérelemmel él. Ennek következtében a bírósági eljárást le kell folytatni, vádat kell emelni, illetőleg a fenytést kiszabó határozatot a katonai bíróságnak egyesbíróként eljárva el kell bírálania.

A bírósági eljáráshoz való jog másik alappillére a független vagy pártatlan bíráskodás követelménye.⁶²⁴ 1991-ben ennek jegyében szüntették meg a katonai bíróságokat, kimondva, hogy a katonai bírósági szervezet a jogfejlődésünk irányára tekintettel már nem tartható fenn, és a katonai bíróság különbírósági jellegének megszüntetése mellett a katonai büntetőeljárásra tartozó ügyek elbírálására az egységes bírósági szervezetbe beépülő katonai tanácsokat hoz létre.⁶²⁵ A katonai bíróságok azonban már ekkor sem voltak különbíróságok, mivel egy 1955-ben kiadott minisztertanácsi rendelet⁶²⁶ új katonai bírósági szervezetet hozott létre, megszüntette a katonai bíróságok honvédelmi minisztériumi alárendeltségét, ítélezésük elvi irányítását a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma, működésük irányítását pedig az Igazságügyi Minisztérium Katonai Főosztálya vette át.⁶²⁷ Ezzel a magyar katonai bíróságok beépültek a bírósági rendszerbe, és bár fogalmilag továbbra is különbíróságokként nevezték őket, tartalmilag nem maradtak azok, mivel – Pap János szerint – egyfelől szervezetüket, felépítésüket, működésüket ugyanaz a jogszabály szabályozta, mint a többi bíróságét, másfelől ítélezésük elvi irányítását, valamint működésük felügyeletét ugyanaz a két szerv látta el, mint a többi bíróságokét, harmadfelől ugyanazokat a büntetőjogi és büntető eljárásjogi szabályokat alkalmazták, mint a többi bíróság.⁶²⁸ Ezek a szempontok napjainkban is érvényesek, a megyei bíróságok katonai tanácsaiban ítélező bírákra ugyanazok a

⁶²² Például a feljelentés elutasításával egyidejűleg a terheltet az ügyész megrovásban részesítheti; csekélyebb súlyú ügyben az ügyész a vádemelést mindenféle további szankció megállapítása nélkül teljes egészében mellőzheti, stb. Vö. Herke Csongor: Büntető eljárásjog. Jogi Szakvizsga Segédkönyvek. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007. 24. o.

⁶²³ Ld. Be. 485/A §.

⁶²⁴ Fansu Ku amerikai katonai bírósági elnök szerint a bírósági függetlenség még a katonai büntető-igazságszolgáltatásban is azt a státuszt jelenti, miszerint a bírósági elnök nem állhat semmilyen katonai vagy külső egyéni, gazdasági vagy politikai érdek hatása alatt. Vö. Fansu Ku: Independent trial judiciary. *Military Law Review* Vol. 199. 2009. 49. o.

⁶²⁵ Ld. A bíróságokról szóló 1972. évi IV. törvény módosításáról szóló 1991. évi LVI. törvény általános indokolása.

⁶²⁶ 3/1955. (I. 11.) Mt. számú rendelet

⁶²⁷ Farkas Gyöngyi (szerk.): *A Hadtörténelmi Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertóriuma 1802-1991. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok.* Budapest, 2003. 37. o. 75. o.

⁶²⁸ Pap János: Az egységes igazságszolgáltatási rendszer és a katonai igazságszolgáltatás viszonya. *Ügyészek Lapja* 1994/4. szám 47. o.

szabályok és követelmények érvényesülnek, mint bármely más bíróra, katonai bírák tehát olyan mértékben függetlenek, mint a többi – nem katonai ügyekben eljáró – bírák. Másként – Bárd Károly kutatásaira alapozva – a katonai bírák státuszára tekintettel eljárásjogunk megfelel a tisztességes bíráskodás európai feltételeinek („Egyezmény-konform”), mivel a katonai bírák a bírói kar speciális jogosítvánnyal, ismerettel rendelkező tagjai.⁶²⁹

A tisztességes bíráskodáshoz kapcsolódik három a Be.-ben az általános rendelkezések körében nem deklarált, mégis alapvető jelentőségű követelmény, a tárgyalás nyilvánossága, szóbelisége és közvetlensége is. E princípiumok a büntetőeljárásban az általános szabályok szerint érvényesülnek, ennél fogva azok korlátozására külön katonai érdekre hivatkozás ellenére sem kerülhet sor. A katonai bírósági tárgyalás nyilvánosságáról Fabiny Gusztáv már a XIX. század végén úgy értekezett, hogy az a katonai büntetőeljárással szemben meglévő bizalmatlanság eloszlátásának egyik legfontosabb ellenszere.⁶³⁰ Az akkori nézetek azonban egyetértettek abban, hogy katonai büntetőügyben a nyilvánosság nemcsak az általános szabályok szerint, hanem akkor is kizárható, ha az a katonai fegyelemre hátrányos lenne. Álláspontunk szerint ez a nézet bő egy évszázad elteltével meghaladottnak tekinthető, sőt, a katonai fegyelemre egyedül az hathat előnyösen, ha a bűncselekmények tárgyalása minden esetben nyilvánosan történik. Az már más kérdés, hogy katonai bűnügyekben az általános eljárásokhoz képest viszonylag gyakrabban kell kizárni állam- vagy szolgálati titok védelme érdekében a nyilvánosságot. Emellett ugyanakkor a nyilvánosság követelménye a katonai fegyelem fenntartása szempontjából az általános büntetőbírósági tárgyaláshoz viszonyítva egy további elemmel bővül. Ez az ún. kihelyezett vagy demonstratív katonai bírósági tárgyalás, amikor a bíróság tárgyalását nem a megszokott tárgyalótermi környezetben, hanem a terhelt alakulatának állomáshelyén, annak személyi állománya előtt tartja.

Egy a hetvenes években készült kézikönyv társszerzője, Nagy Andor szerint a katonai bíróságok helyszíni, nyilvános tárgyalásai nagy hatásúak lehetnek a megelőzést tekintve, ahol a külsőségeknek is nagy jelentőségük van. Ugyanakkor téves az olyan szemlélet, hogy visszatartó, ezen belül elrettentő ereje kizárólag a helyszíni, nyilvános, demonstratív bírósági tárgyalásoknak van, mivel a katonai bírósági tárgyalótermeknek is lehet preventív hatásuk.⁶³¹

⁶²⁹ Bárd Károly: *Emberi Jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest, 2007. 110. o.

⁶³⁰ Fabiny Gusztáv: *A katonai Btk. és eljárás revíziójához*. Jogtudományi Közlöny 1891. 6. sz. 44. o.

⁶³¹ Nagy Andor: *Csapatközösségek, katonai kollektívák szerepe a bűnözés elleni harcban*. In: Víg István – Takács László (szerk.) *A parancsnoki büntető jogalkalmazás kézikönyve*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1976. 215. o.

8.2.2. A kontradiktórium elve

A pártatlan büntető-igazságszolgáltatás másik alapvető garanciája az eljárási feladatok megoszlása, avagy a kontradiktórium elve. Nemzetközi kitekintésben e követelmény érvényesülésével kapcsolatban is akadtak kritikák. A Bíróság az eljárási feladatok megoszlásának hiányát, így az eljáró hatóság függetlenségét elsősorban angol és török ügyekben mondta ki. A Findlay ügyben például a Bíróság úgy határozott, hogy nem lehet független bíróságról beszélni abban az esetben, ha a katonai bírósági eljárást kezdeményező tiszt, aki a vádhatóságokkal is közeli hivatali kapcsolatban áll, egyúttal a bíróságot alkotó tisztek hivatali felettese is.⁶³² Hasonló megfontolás alapján nem minősül nemcsak függetlennek, de pártatlannak sem az a bíróság, amelyben a fegyelmi akaratot érvényesíteni szándékozó hadsereg egy hivatalos tisztje is helyet kap.⁶³³

A magyar katonai büntetőeljárásban a Be-ben meghatározott követelmény, miszerint *a büntetőeljárásban a vád, a védelem és az ítékezés egymástól elkülönül*⁶³⁴ az officialitás elve szerint érvényesül. Emellett a katonai büntetőeljárásra is irányadóak az eljáró hatóság kizárására vonatkozó szabályok, amelyek ugyancsak meggátolják az egyes büntetőeljárási belső funkciók közötti átjárhatóságot. A katonai vétség fegyelmi eljárásban való – fentebb már említett – elbírálása esetén az eljárási funkciók összeolvadása az illetékes parancsnok tekintetében csak látszólagos. Noha az előjáró az, aki egy személyben a fegyelmi vizsgálatot lefolytatja, és a fegyelmi fenytést kiszabja, igazságszolgáltatást, ennél fogva ítélezést nem végez. Erre fegyelmi eljárást követően a terhelt kezdeményezésére kerülhet csak sor, amelynek során azonban a váddal való rendelkezés joga a katonai ügyészt illeti, az ítélezést pedig katonai tanács hajtja végzi.

A kontradiktóriumhoz kapcsolódik a bíróság eljárásának az alapja is. Minthogy a magyar büntetőeljárás vádelvű, a katonai bírósági eljárás alapja is csak törvényes vád lehet.

Az első magyar büntető-perrendtartás hatályba lépése idején a fenti párhuzamosság nem állt fenn. Amíg az általános büntetőeljárás, igazodva a kor eljárási követelményeihez, már vádelvű, azaz akkuzatórius volt, a katonai büntetőeljárás – tekintettel arra, hogy Magyarországon II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának leverését követően 1912-ig az osztrák katonai büntetőeljárás szabályai érvényesültek – inkvizitórius, az eljárási feladatokat egy kézbe összpontosító volt. E kettőség a XIX. század végétől nemcsak az eltérő történeti rendszerek magyarországi alkalmazásának kényszere,

⁶³² Grád András: A Strasbourgi Emberi Jogi Bírászkodás Kézikönyve. Strasbourg Bt. Budapest, 2005. 241. o.

⁶³³ Ciraklar c. Törökország (1998. 10. 28.)

⁶³⁴ Be. 1. §

hanem a császári katonai büntetőjog magyar egységeire kiterjesztése miatt is jelentős jogelméleti problémákat vetett fel.

A katonai bírósági tárgyalás sajátossága, hogy míg az egyes főszerepek közül a bíró és az ügyész csak katona lehet, addig a terhelt nemcsak katona (rendőr, büntetés-végrehajtási szervezet vagy polgári nemzetbiztonsági szolgálat hivatásos állományú tagja), hanem különös esetekben, a katonai és az általános büntetőeljárás személyi vagy tárgyi összefüggései kapcsán, civil személy is lehet, míg védő – katonai védő hiányában – csak civil ügyvéd lehet. Az eljárási feladatok megoszlása kapcsán tehát okkal állítható, hogy az egyes szerepek egymástól elkülönülnek, a katonai bírósági eljárásra csak a katonai ügyész vádemelése folytán úgy kerülhet sor, miközben a védekezés lehetősége teljes szabadságot élvez. Itt fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a katonai védői szakértelem hiánya a hatékony védelem ellátását nem biztosítja, a kontradiktórium elvével nem lenne ellentétes az, ha speciális katonai védői intézmény működne. Erre a védelem elvének taglalásakor még visszatérünk.

8.2.3. Az ártatlanság vélelme

Az ártatlanság vélelme büntető ügyekben egyszerre fejezi ki a tisztesség vélelmezését (praesumptio boni viri), egyes kivételeket leszámítva a bizonyítás vádlót terhelő kötelezettségét (onus probandi), valamint kétség esetén a terhelt javára való döntést (in dubio pro reo). E követelmények katonai büntetőeljáráson belüli érvényesülését egyedül a tisztesség vélelmezése tekintetében vizsgáljuk, mivel a bizonyítási teherrel az önvádra kötelezés tilalma keretében foglalkozunk, az „in dubio pro reo” kapcsán pedig az általános elvi meghatározáshoz képest katonai sajátosságokat nem fedeztünk fel.

A tisztesség vélelmezését vagy az ártatlanság vélelmének szűkebben vett értelmezését az Egyezmény, az Alkotmány és a Be. is deklarálja.

Egyezmény 6. Cikk 2. pontja szerint

„Minden bűncselekménnyel gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították.”

Alkotmány 57. § (2) bek. szerint

„A Magyar Köztársaságban senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.”

Be. 7. § szerint

„Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozatában nem állapította meg.”

A tételesjogi megfogalmazások értelmezése során egyetérthetünk Tremmel Flóriánnal, aki szerint alapvetően négy kérdést, nevezetesen azt kell megvizsgálni, hogy ártatlanságról, vélelemről, senkiről és tekintésről van-e szó.⁶³⁵ Amennyiben ugyanis e kérdéseket akár az általános, akár a katonai büntetőeljárásban végigvesszük, megállapíthatjuk, hogy

- egyfelől a büntetőeljárásban nem az ártatlanság megállapításáról, hanem a bűnösség kérdésében való döntésről van szó;
- másfelől nem tekinthető vélelemnek az, amely az eljárás alá vont személyek (terheltek) jelentős többségében, de a vádlottak több mint 90 %-ában megdől;
- harmadfelől a büntetőeljárás központi személye nem senki (mindenki, akárki vagy bárki), hanem a terhelt (katona terhelt); végül
- negyedfelől a „nem tekinthető” kitétel minden olyan esetben nem tartható, amikor büntetőeljárást kell kezdeményezni, hiszen miért is kellene fellépni olyan személlyel szemben, akit ártatlannak kell tekinteni?

Ezutóbbi gondolattal kapcsolatban Király Tibor szerint az ártatlanság vélelmét kategorikus, s nem feltételes logikai ítéletként kell felfogni. Nem arról van szó, hogy az ártatlanság vélelmének ahhoz a feltételhez van kötve „ha a bíróság a terhelt bűnösségét jogerősen meg nem állapította.” Ilyen konstrukció mellett az ártatlanság vélelme csak azt a ténymegállapítást tartalmazná, hogy jogilag nem bűnös, akit még nem ítétek el. Ez pedig minden esetben igaz, tehát nem vélelem. Nem beszélve arról, hogy ez így használhatatlan lenne a büntetőeljárásban, ha már ugyanis van jogerős ítélet, nincs az ügyben nyomozás és per, amelyekben érvényesülhetne az ártatlanság vélelme, és fordítva, míg folyik a nyomozás vagy a per, nincs még jogerős ítélet, amelynek alapján az ártatlanság vélelmezhető lenne.⁶³⁶

Mindezek figyelembe vételével – továbbra is Tremmel megfogalmazását követve – a magunk részéről pártolhatóbbnak tartjuk a tisztesség vélelmezését úgy definiálni, hogy *a terhelt nem kezelhető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösséget a bíróság jogerős határozata meg nem állapította.* Ezt a fogalmat a katonai büntetőeljárásban is tovább lehet pontosítani, mivel egyrészt katonákkal szemben büntetőeljárás alatt rendszerint alkalmaznak

⁶³⁵ Erről lásd Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001. 81-85. o.

⁶³⁶ Király Tibor: A védelem és a védő a büntető ügyekben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1962. 31. o.

egzisztenciális természetű joghátrányt, másrészt – mint azt fentebb láthattuk – bűncselekmény miatt nemcsak bíróság, hanem az illetékes parancsnok is eljárhat.

Egzisztenciális joghátrányt jelent, amikor a katona (rendőr stb.) szolgálati jogviszonyát a büntetőeljárás hatálya alatt egyéb – fegyelmi vagy etikai – eljárást követően, vagy munkajogi aktussal, közös megegyezéssel megszüntetik. Ez a lépés valójában egy katonai anyagi büntetőjogi szankció, a szolgálati viszony megszüntetésének bírósági ügydöntő határozatot megelőző alkalmazását jelenti a büntetőeljárás olyan stádiumában, amikor a terhelt bűnösségét jogerősen még nem bírálták el. Nyilvánvaló, hogy a szolgálati viszony ilyen jellegű megszüntetését követően a katona már abban az esetben sem térhet vissza katonai vagy rendőri szolgálatába, ha a büntetőeljárás során bűnösítő határozat nem születik.

A fentiekre tekintettel a tisztesség vélelmzését a katonai büntetőeljárásra úgy célszerű megfogalmazni, hogy a katona terhelt nem kezelhető bűnösként mindaddig, amíg bűnösségét jogerős – bírósági (vagy vétkességét katonai vétség fegyelmi elbírálása esetén fegyelmi) – határozat meg nem állapította. Ennek deklarálása mellett azonban nemcsak a büntető eljárásjogban, hanem a fegyelmi, az etikai és a munkajogban is ki kell zárni annak lehetőségét, hogy a katonával szemben folyamatban lévő büntetőeljárás alatt csak bűnösítő határozathoz köthető, alapvetően jogviszonya megszűnésével járó joghátrány érje. Ez a fegyelmi és az etikai eljárás esetében a párhuzamos eljárás tilalmával elérhető. Munkajogi téren pedig a különböző szolgálati törvények⁶³⁷ esetében kell azt kimondani, hogy nem szüntethető meg közös megegyezéssel a szolgálati viszony, ha a munkavállaló büntetőeljárás hatálya alatt áll. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a katona terheltet a büntetőeljárás jogerős lezárásáig egyéb ideiglenes hátrány nem érheti (pl. illetménycsökkentés mellett felmentsék szolgálatteljesítési kötelezettsége alól).

8.2.4. Az önvádra kötelezés tilalma

A bizonyítási teherrel szorosan összefüggő önvádra kötelezés tilalma (*nemo tenetur*) legfontosabb üzenete az, hogy az ártatlanság vélelmének megdöntése, azaz a vád bizonyítása mindig a vádló kötelezettsége. Ez egyrészt magában foglalja azt, hogy a terhelt sem önmaga bűnösségének, sem ártatlanságának bizonyítására nem kötelezhető.

⁶³⁷ Honvédek tekintetében a Hjt. 57. §, a rendőrség, a polgári nemzetbiztonsági szervezet és a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományában pedig Hszt. 54. §.

Előbbit mondja ki a Be. önvádra kötelezés tilalma, amely szerint *senki sem kötelezhető arra, hogy önmagát terhelő vallomást tegyen, és önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatson.*⁶³⁸ Ez az alapelv a vallomástétel szabadságát, és a terhelő bizonyítékok önkéntes szolgáltatása megtagadásának a jogát hivatott biztosítani a terhelt és bizonyos esetekben a tanú számára.

Az önvádra kötelezés tilalmának a katonai büntetőeljárásban rendkívüli jelentősége van. A katonai (rendvédelmi) hierarchia ugyanis megköveteli a beosztottól, hogy a szolgálati kötelmei teljesítésével összefüggésben jelentési kötelezettségét teljesítse. E fontos szolgálati érdeket jelzi, hogy a jelentési kötelezettség megszegését a Büntető Törvénykönyv is büntetni rendeli.⁶³⁹

Jelentési kötelezettségét az a katona mulasztja el, aki a fontos szolgálati ügynek tekinthető körülményről kellő időben nem tesz jelentést, vagy valótlan jelentést tesz az előljáróknak. A kellő időben való jelentéstétel elmulasztása a katona számára haladéktalanul teljesítendő kötelezettséget takar, ami azt jelenti, hogy amint reális lehetőség van a jelentés megtételére, annak azonnal eleget kell tennie. Valótlan jelentés tételével követi el a bűncselekményt, aki a szolgálati ügy megítélésének lényeges körülményeiről nem a valóságot tartalmazó jelentést tesz, tehát fontos tényeket, adatokat elhallgat, illetve az előljárót a valójában történtektől eltérően tájékoztatja.

A jelentési kötelezettséghez fűződő jelentős szolgálati érdek látszólag megköveteli azt is, hogy a katona a szolgálatra vonatkozóan nemcsak a tőle független, hanem saját vétkes magatartásával okozati összefüggésben lévő körülményeket is jelentse. Sőt, bevett előjárói gyakorlat, hogy a katonának felróható magatartásából eredő következmény későbbi tisztázása érdekében jelentést kell készítenie, amelyben nemcsak a bekövetkezett események történeti tényállását kell leírnia, hanem nyilatkoznia kell saját felelősségéről is. Ez a gyakorlat azonban sem a Btk. már említett Kommentárjával, sem a Be. önvádra kötelezés tilalmával nem egyeztethető össze. Ennélfogva nem valósítja meg a jelentési kötelezettség elmulasztását az a katona, akit a szolgálati szabályzat általános rendelkezése alapján bár jelentéstételi kötelezettség terhel, de azzal saját magát bűncselekmény elkövetésével vádolná. Amennyiben ennek ellenére az illetékes előljáró jelentés tételére, ezáltal terhelő bizonyíték szolgáltatására

⁶³⁸ Be. 8. §

⁶³⁹ Btk. 350. § szerint

(1) Aki fontos szolgálati ügyben kellő időben nem tesz jelentést, vagy valótlan jelentést tesz, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés büntett miatt három évig, háború idején egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményből a szolgálatra jelentős hátrány származik.

(önvádra) kötelezné a katonát, az a büntetőeljárás – vagy katonai vétség esetén a fegyelmi eljárás – során bizonyítékként nem vehető figyelembe.

Az önvádra kötelezés tilalma a fentiekben említett terhelő vallomás vagy bizonyítékszolgáltatás mellett a mentő vagy enyhítő körülmény (bizonyíték) terhelti előadásának kötelezettségét is tiltja. Ez mindazokra az esetekre is vonatkozik, amikor egyébként megfordul a bizonyítási teher.

Általános esetekben megfordul a bizonyítási teher a valóság bizonyítása (*exceptio veritatis*) alkalmával, amikor – pl. rágalmozás bűncselekménye miatt lefolytatott eljárás során – a bűnössége megállapításának elkerülése érdekében a terhelt kötelezettsége annak bizonyítása, hogy az állított tény valós, és a tény állítását, híresztelését, illetve az arra közvetlenül utaló kifejezés használatát a közérdek vagy bárkinek a jogos érdeke indokolta. Szintén megfordul a bizonyítási teher, amikor kábítószeres ügyben a gyanúsított kötelessége igazolni, hogy a büntetőeljárás megszüntetésének alapjául szolgáló gyógyító kezelésen, tanácsadáson részt vett. Vagyonekobbzás esetén pedig a terheltnek kell bizonyítania, hogy a bünszervezetben való részvétel alatt szerzett vagyon egy része nem bűncselekményből, hanem más jogviszonyból (pl. öröklés, ajándékozás stb.) származik.⁶⁴⁰

Katonai bűnügyekben az általános eseteken kívül megfordul a bizonyítási teher, ha a terhelt azzal védekezik, hogy az általa megvalósított bűncselekményt parancsra követte el, és a parancs végrehajtásakor nem tudta, hogy azzal bűncselekményt követ el. Minthogy a parancsra elkövetett bűncselekmény kérdése sajátos, kizárólag a katonákra alkalmazandó büntethetőséget kizáró ok, arra csak a katona terhelt hivatkozhat. Ennek igazolása során azonban a katonának nemcsak azt kell tudnia bizonyítani, hogy a vétkes magatartást parancsra valósította meg, hanem azt is, hogy annak bűncselekmény volta előtte nem volt felismerhető.

Erre ugyanakkor a terhelt részint az önvádra kötelezés tilalma, részint a terhelt kihallgatásakor alkalmazandó ún. Miranda szabály⁶⁴¹ miatt – a terhelő jelentésre utasítás tilalmához hasonlóan – nem kötelezhető.

⁶⁴⁰ Herke Csongor – Hautzinger Zoltán: A magyar büntető eljárásjog alapvonásai. Edu-Lex. Pécs, 2009. 12. o.

⁶⁴¹ A terhelt vallomása mint bizonyíték – az önvádra kötelezés tilalma szellemében – csak abban az esetben használható fel, ha a kihallgatás megkezdésekor a személyi adatok (minden esetben kötelező) felvételén túl a hatóság az ún. Miranda-szabálynak eleget téve felhívja a terhelt figyelmét, hogy nem köteles vallomást tenni, a vallomás tételét, illetőleg az egyes kérdésekre történő válaszadást a kihallgatás folyamán bármikor megtagadhatja, a vallomástétel megtagadását követően bármikor dönthet úgy, hogy vallomást tesz, illetve ha vallomást tesz (vagy iratot, dolgot a hatóság rendelkezésére bocsát), az bizonyítékként felhasználható.

8.2.5. A védelem elve

Az ártatlanság védelme és a bírósági eljáráshoz való jog mellett a védelem elve is a jogállami büntető eljárásjog alapvető, egyben elengedhetetlen követelményei körébe tartozik. A terheltet a védelem, valamint a védőhöz való jog azért illeti meg, mert a büntető-igazságszolgáltatás akkor lesz tisztességes (pártatlan és igazságos) és teljes, ha nemcsak a bűncselekmény és a büntettes kiderítése és megállapítása lesz a célja, hanem egyúttal a terhelti jogok maradéktalan érvényesítése, a nem bűnösök és emberi jogaik megvédése is.⁶⁴²

Az Egyezmény 6. Cikk 3. pontja szerint

„Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy

(...)

b) rendelkezék a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel;

c) személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessék, és ha nem állnak rendelkezésére eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei azt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet;”

Az Alkotmány 57. § (3) bek. szerint

„A büntetőeljárás alá vont személyeket az eljárás minden szakaszában megilleti a védelem joga. A védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt.”

A Be. 5. § védelem joga címszó alatt pedig

„(1) A terheltet megilleti a védelem joga.

(2) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy szabadlábban védekezzék. E jogot korlátozni, illetőleg bárkinek a szabadságát elvonni csak az e törvényben meghatározott okból és a törvényben meghatározott eljárás alapján lehet.

(3) A terhelt személyesen védekezhet, és a védelmét az eljárás bármely szakaszában védő is elláthatja. A bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság biztosítja, hogy az, akivel szemben a büntetőeljárást folytatják, az e törvényben meghatározott módon védekezhessék.

(4) A védő eljárása az e törvényben meghatározott esetekben kötelező.”

A fenti törvényhelyek szerint a védelem elve egyszerre foglalja magában a védekezés – szükség szerinti térítésmentes – szabadságát, a védőválasztás szabadságát, törvényi feltételek megléte mellett a kötelező védelem kedvezményét és a szabadlábban védekezés

⁶⁴² Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2002. 43. o.

elsőbbségét, amely természetesen törvényben meghatározott okok alapján korlátozható. Ezek a követelmények a katonai büntetőeljárásban mutatis mutandis, azaz a szükséges változtatásokkal együtt érvényesülnek. Ilyen, hogy a Be. a védekezés jogának biztosítását a katona terhelt esetében egy további szabállyal egészíti ki: „*A terheltnek – tényleges szolgálati viszonya fennállása alatt – szolgálatmentességet kell biztosítani, ha olyan eljárási cselekményen vesz részt, amelyen a részvételét e törvény lehetővé, illetve kötelezővé teszi.*”⁶⁴³ Ez a rendelkezés a terhelt jogainak érvényesítése érdekében egyértelműsíti, hogy a katonai (szolgálati) érdek nem helyezhető a védekezési jog elé. A védekezés jogát a katona terhelt részére minden tekintetben biztosítani kell, ezért mindazokban az esetekben szolgálatmentességet – így fizetett távollétet – kell a számára biztosítani, amikor megidéztek vagy valamely eljárási cselekményről értesítették. A szolgálatmentesség ugyanakkor a fentiek értelmében nemcsak jog, hanem kötelezettség is, a katona annak során csak az idézés vagy értesítés szerinti megjelenésre használhatja fel, az eljárási cselekményen tehát meg kell jelennie. Sajátos helyzet alakul ki tehát, ha a katona az idézésre vagy értesítésre hivatkozva igénybe vett szolgálatmentesség ellenére az eljárási cselekményen nem vesz részt, és így vonja ki magát vétkesen valamely szolgálati feladata alól.

A katonai életviszonyokban elkövetett bűncselekmények kivizsgálásának és elbírálásának sajátosságai a védelem elvénél a fenti szabályokon túl további követelményeket kell, hogy meghatározzanak. Kiemelendő mindenekelőtt a szakszerű védekezéshez való jog, amely a katonai bűnügyek kivizsgálása terén 1989-ig érvényesült. Ettől az időponttól kezdve azonban egy törvénymódosítás⁶⁴⁴ következtében megszűnt az a rendelkezés, hogy katonai büntetőeljárásban csak az a védő járhatott el, aki az Igazságügyi Minisztérium által külön erre a célra összeállított listán, a katonai védők névjegyzékében szerepelt. E módosítást akkor a miniszteri indoklás azzal indítványozta, hogy e külön névjegyzék korlátozza a szabad védőválasztás jogát és gyakorlati szempontból sem szükséges, mivel a katonai bíróságok által elbírált bűncselekmények többsége nem katonai bűncselekmény, a súlyosabb megítélésű cselekmények tényállása sem bonyolult, így a védő katonai ismeretek hiányában is megfelelően tudja képviselni a terhelt érdekeit. Az ügyvéd pedig az ügyvédi titoktartás kötelezettsége folytán kötelezett az eljárás során tudomására jutott államtitok és szolgálati titok tekintetében a titoktartásra.⁶⁴⁵ Egyetértve Kovács Tamással, úgy látjuk, hogy bár az

⁶⁴³ Be. 482. §

⁶⁴⁴ A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény módosításáról szóló 1989. évi XXVI. törvény 34. §

⁶⁴⁵ Vö. A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény módosításáról szóló 1989. évi XXVI. törvény részletes indokolása (34. §)

indokolásban megfogalmazott elv nem vitatható, a megoldás mégsem tűnik aggálytalannak.⁶⁴⁶ Meghatalmazott védő hiányában történő védőkijelölés esetén ugyanis e változással már nem áll rendelkezésre olyan névjegyzék, amely a hatóság részéről biztosíthatná a szakszerű védelem biztosításának lehetőségét. Ezzel a kijelölő szerv már nem biztos, hogy tekintettel tud lenni olyan védő kirendelésére, aki a katonai életviszonyokat ismeri, vagy bármilyen gyakorlata, szakismerete lenne a katonai eljárást illetően. Ennek megfelelően a katonai eljárás során újból el kell jutni arra a minőségi szintre, hogy a kirendelt védő a katonai büntetőeljárásra szakosodott védőügyvéd legyen. E követelmény biztosítására számos lehetőség állna fenn napjainkban is. Ilyen lehetne a védők újbóli lajstromozása, vagy a katonai védőügyvédi szolgálat létrehozása.

A védelem elvének másik alappillére a védőválasztás szabadsága. Ez a katonai büntetőeljárásban sem lehet másként, a katona terhelt is szabadon választhatja meg védőjét. Véleményünk szerint a fentiekben említett katonai büntetőeljárásra is szakosodott védő kirendelése a védőválasztás szabadságát nem korlátozza, mivel a terhelt – csakúgy mint bármely más terhelt a büntetőeljárásban – szabadon rendelkezhet arról, hogy kirendelt, de katonai szakértelemmel rendelkező védővel, avagy saját meghatalmazással más, akár teljesen civil védővel láttatja el védelmét. Ebben az esetben a katona terheltnek azt kell mérlegelnie, hogy él-e az állam által biztosított katonai védő kínálta kedvezménnyel (*favor defensionis*), avagy lemond róla, és helyette saját költségén hatalmaz meg más védőügyvédet. Ez természetesen csak abban az esetben lehet így, ha az állam minden katonai bűnügyben biztosítja térítésmentesen a katonai kérdésekben jártas védőt. Ezt leginkább az indokolja, hogy egy államnak törekednie kell arra, hogy az általa kiképzett és foglalkoztatott katonák (rendőrök stb.), akik szolgálatukkal többletkötelezettséget vállaltak nemcsak materiális, az officialitás elve alapján minden hatóság számára kötelező mentő és enyhítő körülmények feltárásában realizálódó, hanem formális értelemben is szakszerű és ingyenes „katonai” védőügyvéden keresztül védelemhez jussanak az ellenük folyó büntetőperben.

8.2.6. A hivatalból való eljárás (officialitás) elve

A Be. szerinti hivatalbóliség, miszerint „*a bíróságnak, az ügyésznek és a nyomozó hatóságnak kötelessége, hogy az e törvényben megállapított feltételek esetén a büntetőeljárást*

⁶⁴⁶ Kovács Tamás: Kérdések és megoldások a katonai büntetőeljárásban. In: (Fenyvesi Csaba – Herke Csongor szerk.) Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára. Pécs, 2003. 194. o.

*megindítsa, illetőleg az eljárást lefolytassa,*⁶⁴⁷ a katonai büntetőeljárásban nem általános, hanem speciális vagy szakhatóságok által érvényesül. Ez kogens norma, azaz általános büntetőeljárási hatóságok – ide nem értve a harmadfokon és rendkívüli perorvoslatok esetén eljáró Legfelsőbb Bíróságot – katonai bűnügyekben nem járhatnak el, annak lefolytatása az állományilletékes parancsnok, a katonai ügyész és végső soron a kijelölt megyei bíróságok katonai tanácsai, illetve másodfokon a Fővárosi Ítéltábla katonai tanácsa kötelessége.

Az eljáró hatóságok közül a katonai bíraskodás terjedelmének meghatározása eljárásjogi szempontból azért bír jelentőséggel, mert olyan hatásköri kérdéstről van szó, amelyet folyamatosan kell vizsgálni. Amennyiben általános bíróság katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó ügyet bírált el, úgy az – Herke Csongor szavaival speciális tanács szabályainak megsértése miatt⁶⁴⁸ – abszolút eljárási szabálysértésnek minősül, és a másodfokú bíróság a Be. 373. § (1) bek. II. c) alpontja értelmében az elsőfokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyezi, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja.

Az officialitás alapelvi üzenete a katonai büntetőeljárásban is az, hogy minden jogsértő – jelen esetben a katonai rendre veszélyes – cselekmény feltételezett elkövetőjével szemben a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező hatóságoknak le kell folytatni az eljárást. Ez azonban nem olyan parancsként jelentkezik, mint a legalitás, amely – Szabóné Nagy Teréz szerint – azt írja elő, hogy a büntető törvényeket a büntető igény érvényesítésének kötelezettsége értelmében alkalmazni kell,⁶⁴⁹ hanem – Bárd Károly megfogalmazásában – csak egy jogosultság, amely felhatalmazza az államnak arra a célra létrehozott szerveit, hogy a büntető igényt mások beleegyezésétől függetlenül, akár azoknak akarata ellenére is érvényesítsék.⁶⁵⁰

A legalitás és az officialitás a katonai életviszonyok között még nagyobb jelentőséggel bír, tekintettel arra, hogy a katonai bűncselekmények nemcsak a katonai rendet, hanem az adott katonai egység fegyelmét is sértik, illetve veszélyeztetik. Ennélfogva katonai bűnügyekben az általános büntetőeljáráshoz képest kevesebb a legalitást, illetve az officialitást kikerülő – ún. törések – tapasztalhatók. Így például a vádemelés elhalasztását⁶⁵¹

⁶⁴⁷ Be. 6. § (1) bek.

⁶⁴⁸ Herke Csongor: A katonai büntetőeljárás. Jura 1998/1. szám 10. o.

⁶⁴⁹ Szabóné Nagy Teréz: A büntető igazságszolgáltatás hatékonysága. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1985. 35. o.

⁶⁵⁰ Bárd Károly: A büntető hatalom megosztásának buktatói. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1987. 66. o.

⁶⁵¹ Be. 485/C. § (1) „A katonai tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt elkövetett katonai bűncselekménye, valamint a szolgálati helyen, illetőleg szolgálattal összefüggésben elkövetett más bűncselekménye miatt – ha a

vagy a magánvád lehetőségét⁶⁵² a katonai büntetőeljárásra vonatkozó külön rendelkezések expressis verbis megtiltják.

A legalitás és az officialitás törései azok a büntető anyagi vagy eljárásjogi intézmények, amelyek leginkább célszerűségi okból felmentést adnak a bűncselekménnyel szembeni fellépés, így az eljáró hatóság eljárási kötelezettsége alól. A magyar büntetőjogban a teljesség igénye nélkül és csak címszavakban ilyen kivétel büntető anyagi jogi téren a magánindítvány és a kívánat, amelyek hiánya egyúttal büntethetőségi akadályt is jelent, míg büntető eljárásjogi téren a magánvád, a megállapodás az együttműködő gyanúsítottal, a fedett nyomozóval szembeni feljelentés elutasítása vagy nyomozás megszüntetése, a nyomozás részbeni mellőzése, a kábítószeres és a tartási ügyben való megszüntetés sajátos esetei, a vádemelés részbeni mellőzése vagy elhalasztása, avagy a bizonyítás mellőzése.

Ahogy azt a fenti példálózó felsorolás is mutatja, a nem csekély kivétel ellenére a magyar – és mellette a kontinentális jogrendszerű országok többségének – büntető eljárásjogi rendszer nem tekinthető a célszerűségi (opportunitás) elveket követő jogrendszernek. Ezekben az országokban az eljárási kötelezettség erős volta miatt még mindig a legalitás és az officialitás követelménye uralkodik, szemben az angolszász jogkultúrával, mert például az Amerikai Egyesült Államokban vagy Kanadában célszerűségi okokból a büntetőeljárás egyszerűsítése és az ügyész diszkrecionális vádemelési joga a főszabály.

A katonai büntetőügyekben a legalitás ugyan nem, de az officialitás sérül a bűncselekmény fegyelmi eljárásban történő elbírálásakor. Ebben az esetben ugyanis a bűncselekmény (katonai vétség) kivizsgálása, a büntetőeljárás fő kérdésében való döntés, a felelősség megállapítása megtörténik, csak azt nem törvényes vád alapján a katonai bíróság hozza meg, hanem fegyelmi ügyben az illetékes parancsnok. Ez valójában a katonai büntetőeljárás elterelését vagy diverzióját jelenti. Ekkor – Erdei Árpád gondolatait kölcsönvéve – opportunitásról érdemes beszélni, mivel az adott bűncselekmény miatti eljárástól, s még inkább a bírósági eljárás kezdeményezésétől az ügyész magából a kérdéses bűncselekményből kiindulva tekint el.⁶⁵³

terhelt tényleges szolgálati viszonya a 216. § (1) bekezdése (ügyészi revízió – kiemelés a szerzőtől) szerinti időpontban fennáll – a vádemelés nem halasztható el.”

⁶⁵² 474. § (5) „Katonai büntetőeljárásnak csak közvádra van helye, magánvádra üldözendő bűncselekmény esetében a katonai ügyész jár el. A katonai büntetőeljárásban viszonyvád nem emelhető. Katonai bűncselekmény miatt folytatott eljárásban akkor van helye pótmagánvádnak, ha az ügy sértette természetes személy.”

⁶⁵³ Vö. Erdei Árpád: A célszerűség rejtélye, avagy opportunitás a büntetőeljárásban. In: Gellér Balázs (szerk.) Györgyi Kálmán ünnepi kötet. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2004. 176. o.

8.2.7. A jogorvoslati jogosultság elve

A katonai büntetőeljárás specialitása kedvezőtlen hatással a jogorvoslati jog gyakorlására sem lehet.⁶⁵⁴ Ennek megfelelően a jogorvoslati jogosultság az Alkotmány és a Be. által meghatározottak alapján gyakorolható.

Alkotmány 57. § (5) bek. szerint

„A Magyar Köztársaságban a törvényben meghatározottak szerint mindenki jogorvoslattal élhet az olyan bírósági, közigazgatási és más hatósági döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti. A jogorvoslati jogot – a jogviták ésszerű időn belüli elbírálásának érdekében, azzal arányosan – a jelenlévő képviselők kétharmadának szavazatával elfogadott törvény korlátozhatja.”

Be. 3. § szerint

„(3) Ha e törvény kivételt nem tesz, a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság határozatai, valamint az ügyész és a nyomozó hatóság intézkedései ellen, illetőleg, ha e törvény azt lehetővé teszi, a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság intézkedésének elmulasztása miatt jogorvoslatnak van helye.

(4) A Legfelsőbb Bíróság határozatai ellen rendes jogorvoslatnak nincs helye.”

A jogorvoslati jogosultság a katonai büntetőeljárás során is nyomozati szakban a panasz, a felülbírálati indítvány, a nyomozási bíró feladatait ellátó megyei bíróság katonai bírója által hozott határozattal szembeni fellebbezés, az eljárás folytatása iránti kérelem és az igazolási kérelem, míg bírósági eljárásban a fellebbezés mint rendes, illetve a perújítás, a felülvizsgálat, a törvényességi jogorvoslat és a jogegységi döntés mint rendkívüli perorvoslatok keretében gyakorolható.

Az általános jogorvoslatokon túl a katonai büntetőeljárásban a katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálása során további sajátos jogorvoslatokkal lehet élni. Ilyenek mindenekelőtt az egyes szolgálati törvényekben rögzített fegyelmi eljárások⁶⁵⁵ során igénybe vehető általános jogorvoslatként a panasz, avagy a fegyelmi eljárásra utalt bűncselekmény miatt fenyítést kiszabó határozattal vagy paranccsal szemben érvényesíthető bírósági

⁶⁵⁴ Arne Williy Dahl egy a Nemzetközi Jogi és Hadi Jogi Társaság tagállamai között elvégzett kutatásra hivatkozva állította, hogy az összes tagállam elismeri és biztosítja a jogorvoslati jogot a katonai büntetőeljárás keretében. Vö. Arne Willy Dahl: Appeals procedures in an international perspective. Presentation by TJAG Arne Willy Dahl at the 9th International Military Criminal Law Conference in Budapest 3-4th September, 2009. (kézirat)

⁶⁵⁵ A fegyelmi eljárás részletes szabályait a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai esetében a Hszt. XII. Fejezete (119-149. §), míg a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak tekintetében a Hjt. XII. Fejezete (131-168. §) tartalmazza.

felülvizsgálati kérelem. Ezutóbbi jogorvoslat halasztó hatályú, amelyet a bíróság egyesbíróként eljárva, három napon belül, tárgyaláson, a megfenyített meghallgatása és a hozzá a fegyelmi fenyítést kiszabó parancsnok által huszonnégy órán belül felterjesztett iratok alapján, szükség esetén további bizonyítás felvételével bírál el. A bírósági felülvizsgálati kérelem a tárgyalás megkezdéséig visszavonható, jogpolitikai jelentősége, hogy annak elbírálása során abszolút súlyosítási tilalom áll be. Ennek értelmében a bíróság a terheltre nézve súlyosabb döntést nem hozhat, a határozatot vagy a parancsot helybenhagyja, ha a kérelem alaptalan, a fenyítés mértékét csökkenti vagy enyhébb fenyítést alkalmaz, avagy a fenyítést kiszabó határozatot vagy parancsot megsemmisíti, ha az ügy büntetőeljárás során történő elbírálása esetén felmentő vagy az eljárást megszüntető rendelkezést kellene hozni. Ez az abszolút súlyosítási tilalom ugyanakkor csak a bírósági felülvizsgálat során hozott elsőfokú határozatra releváns, tekintettel arra – ahogy azt Herke Csongor megállapítja –, hogy a Be. nem határoz az így hozott bírói döntés elleni fellebbezési eljárásban érvényesülő súlyosítási tilalomról, csak utal az ítélet elleni fellebbezés szabályaira.⁶⁵⁶ Ennek alapján úgy látjuk, hogy valóban nincs törvényi akadálya annak, hogy az ügyész a terhelt terhére megfellebbezze a fegyelmi jogkörben elbírált döntést követő bírósági határozatot, ennek eredményeként a másodfokú bírósági eljárásban a fegyelmi határozathoz képest súlyosabb szankciót állapítsanak meg.

Egy indítványozó az Alkotmánybíróság előtt a jogbiztonság megsértéseként értelmezte azt, hogy fegyelmi eljárásban hozott határozat esetében eltérő jogorvoslat alapján lehet bírósághoz fordulni attól függően, hogy a fegyelmi eljárásra fegyelmi vétség, avagy katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálására került sor. Ezt az aggodalmat Alkotmánybíróság nem osztotta, és megállapította, hogy bár a vonatkozó jogszabályok kétségtelenül nem azonos kifejezéseket használnak a katonai vétséget is megvalósító fegyelmi vétség, illetve a katonai vétségnek nem minősülő fegyelmi fenyítést kiszabó döntés elleni bírósághoz fordulás módja és következménye világosan elkülönül. Az előbbi esetben a fegyelmi eljárásban igénybe vehető panasz, illetve fellebbezés alapján született, fegyelmi fenyítést tartalmazó döntés felülvizsgálata kérhető a megyei bíróság katonai tanácsától, az utóbbi esetben pedig keresettel lehet fordulni a munkaügyi bírósághoz. Az a tény tehát, hogy a katonai vétség esetében a fegyelmi fenyítés felülvizsgálata büntetőeljárásban és nem a munkajogi szabályok szerint történik, nincs összefüggésben a jogbiztonság alkotmányos követelményével.⁶⁵⁷

⁶⁵⁶ Herke Csongor: Súlyosítási tilalom a különjárásokban. Jogelméleti Szemle 2009/4. szám Forrás: <http://jesz.ajk.elte.hu/herke40.mht> (Letöltés ideje: 2010. január 05.)

⁶⁵⁷ Vö. 45/2009. (IV. 2009.) AB határozata

8.2.8. Az anyanyelv használatának elve

Katonai bűnügyekben a magyar – mint az eljárási – nyelvtől különböző anyanyelv használata azokban az esetekben merülhet fel, amikor vagy magyar katona terhelttel szembeni eljárásban nem magyar személy – elsősorban tanú – vesz részt, vagy a magyar hatóságok külföldi katonával szemben folytatják le a büntetőeljárást. Az anyanyelvhasználat mindkét esetben mint eljárási elv érvényesül.

Be. 9. § szerint

„(1) A büntetőeljárás nyelve a magyar. A magyar nyelv nem tudása miatt senkit sem érhet hátrány.

(2) A büntetőeljárásban mind szóban, mind írásban mindenki az anyanyelvét, törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződés alapján, az abban meghatározott körben regionális vagy kisebbségi nyelvét vagy – ha a magyar nyelvet nem ismeri – az általa ismertként megjelölt más nyelvet használhatja.

(3) Annak a határozatnak és más hivatalos iratnak a lefordításáról, amelyet e törvény szerint kézbesíteni kell, az a bíróság, ügyész, illetőleg nyomozó hatóság gondoskodik, amelyik a határozatot meghozta, illetőleg a hivatalos iratot kibocsátotta.

(4) Ha törvény eltérően nem rendelkezik, a kézbesítendő iratot nem kell lefordítani, ha erről az érintett kifejezetten lemond.”

Továbbá Be. 114. § (1) bek. szerint

„Ha nem magyar anyanyelvű személy az eljárás során az anyanyelvét, – törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződés alapján, az abban meghatározott körben – regionális vagy kisebbségi nyelvét kívánja használni, tolmácsot kell igénybe venni. Ha az anyanyelv használata aránytalan nehézségbe ütközne, a magyar nyelvet nem ismerő személy által ismertként megjelölt más nyelv használatát kell tolmács útján biztosítani.

Az anyanyelv használat fenti általános megállapításai a katonai büntetőeljárásban külön – speciális – rendelkezéseket nem tartalmaznak. Azok alkalmazása nem veti fel az eltérő gyakorlat igényét.

8.2.9. A büntetőjogi felelősség önálló elbírálása

Kevésbé alapelv, inkább a büntetőeljárás rendeltetéséhez, definíciójához kapcsolódó szabály a büntetőjogi felelősség önálló elbírálása.

Be. 10. § szerint:

„Abban a kérdésben, hogy a terhelt követett-e el és milyen bűncselekményt, a bíróságot, az ügyészt, a nyomozó hatóságot nem köti a más eljárásban, így különösen a polgári eljárásban, a szabálysértési vagy a fegyelmi eljárásban hozott határozat, illetőleg az abban megállapított tényállás.”

A büntetőjogi felelősség önálló elbírálása a büntetőeljárás fogalmának és rendeltetésének egyik központi eleme. Ez alapján lehet állítani, hogy a büntetőeljárás a büntetőjog érvényesítésének egyetlen útja. Ahogy azt Király Tibor állítja, a büntetőigény semmilyen más hatósági eljárásban, sem magánszemélyek egyezségében vagy más módon a büntetőeljáráson kívül nem érvényesíthető.⁶⁵⁸ Ez pedig azt fejezi ki, hogy valamely cselekmény miatt viselt büntetőjogi felelősség tárgyában kizárólag a bűnügyi hatóságok jogosultak az eljárásra és a döntésre, a döntés alapjául szolgáló tényállást pedig önállóan, maguk állapítják meg.⁶⁵⁹

Herke Csongor szerint e követelmény kapcsán előfordulhat, hogy a terhelttel szemben a polgári perben benyújtott keresetet a polgári bíróság elutasítja, ugyanakkor mégis megállapítják büntetőjogi felelősségét. A polgári perben ugyanakkor a büntetőügyben hozott jogerős határozat kötelező erővel bír: egyrészt a közokiratra vonatkozó szabályok szerint tartalmát a polgári perben igaznak kell elfogadni, másrészt, ha jogerősen elbírált bűncselekmény vagyoni jogi következményei felől polgári perben kell határozni, a bíróság a határozatában nem állapíthatja meg, hogy az elítélt nem követte el a terheltre rótt bűncselekményt.⁶⁶⁰

A büntetőjogi felelősség önálló elbírálása a katonai büntetőeljárásban sajátosan érvényesül. Ennek oka a már sokat emlegetett katonai vétség fegyelmi eljárásban történő elbírálása, mivel a büntetőjogi felelősséget megállapító fegyelmi határozat felülvizsgálata során az illetékes katonai tanács – a jogorvoslati jogosultságnál említett törvényi hiányosságokkal – kötve van a fegyelmi határozatban megállapított tényálláshoz, a terheltre nézve – elsőfokon – a fegyelmi eljárásban született fegyelmi büntetésnél hátrányosabb határozatot nem hozhat. Ez lényegében a büntetőjogi felelősség önálló elbírálásának sajátos (speciális) törését is jelenti, hiszen ebben az esetben a katonai bíróság a büntetőjogi felelősség kérdésében eljárását a fegyelmi eljárásban megállapított tényekre alapítja.

⁶⁵⁸ Király Tibor: Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó. Budapest, 2000. 19. o.

⁶⁵⁹ Cséka Ervin (szerk.) A büntetőeljárás jog alapvonalai I. Bába Kiadó. Szeged, 2004. 80. o.

⁶⁶⁰ Herke Csongor: Büntető eljárásjog. Jogi Szakvizsga Segédkönyvek. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007. 18. o.

8.3. A katonai büntetőeljárás viszonya más különjárásokhoz

A magyar büntető eljárásjogi rendszerben különjárásoknak azokat az eljárásokat tekinthetjük, amelyek ugyan több-kevesebb eltérést mutatnak a rendes büntetőeljáráshoz képest, azonban alapvető feladatuk ugyanaz: a büntetőjogi felelősség eldöntése, a büntető-igazságszolgáltatás realizálása.⁶⁶¹ Ezekre az eltérő rendelkezésekre vagy azért van szükség, mert az eljárás központi alanya, a terhelt személyével kapcsolatban nem indokolt vagy méltánytalan az általános szabályok alkalmazása, vagy a vádló – mint természetes személy – általánostól eltérő volta miatt nem minden eljáró hatóság vesz részt a büntetőeljárásban, vagy az eljárásban olyan körülmények érvényesülnek, amelyek miatt azt az általánoshoz képest egyszerűbben, gyorsabban lehet lefolytatni.

E helyt jegyezzük meg, hogy a magyar büntető eljárásjog tudományában széles körben alkalmazott és használt „külön- vagy különös eljárás” mint terminus technikus megítélésünk szerint átgondolásra szorul. Tekintettel arra, hogy az egyes – továbbiakban számbaveendő – különjárások csak – a fentiek szerint már említett szempontok szerint meghatározott célokat szolgáló – eltérő rendelkezéseket tartalmaznak, de mind általános jogforrásukat, mind a büntetőeljárás külső és belső funkcióit tekintve nem térnek el a rendes büntetőeljárástól, egyes esetekben ráadásul csak az általános eljárás egyszerűbb körülmények közötti, de hagyományos hatóságai általi végrehajtását szavatolják, nem tartjuk indokoltnak a külön megjelölést. Ez az értekezés ugyanakkor nem azt célozza, hogy a büntetőeljárás differenciálásának általános problematikáit számba vegye, továbbra is az általános irodalomban alkalmazott „különjárás” kifejezést használjuk fenntartva természetesen azt a jogot, hogy e kérdésre valamikor a jövőben még lehetőség szerint visszatérünk.

A terhelt személye miatti különjárás a katonai büntetőeljárás mellett a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás, a vádló eltérő volta indokolta különjárások a magánvádas és a pótmagánvádas eljárás, míg a büntetőeljárás egyszerűsítését, gyorsítását a távollévő terhelt elleni eljárás, a tárgyalás mellőzéses eljárás, a tárgyalásról lemondás és a bírósági elé állítás jelenti. Az egyes külön eljárások mögött meghúzódó jogpolitikai indokok azt eredményezik, hogy azok nem azonos módon viszonyulnak egymáshoz. Egyes különjárások együtt alkalmazhatók, míg az is előfordul, hogy az együtttalkalmazás kizárt. Emellett minden különjárás hatással van az általános büntetőeljárási szabályokra is. Amennyiben ugyanis

⁶⁶¹ Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001. 547. o.

valamely, a rendes eljárástól eltérő körülmény megszűnik (pl. a terhelt mégsem fiatalkorú vagy katona, a közvádoló átveszi a magánvád képviselőjét, avagy az addig távol lévő terhelt előkerül stb.) a különjárási szabályokra sem lehet többé hivatkozni, a büntetőeljárást onnantól kezdve a rendes vagy általános szabályok szerint kell folytatni. Ez a katonai büntetőeljárás esetében akkor fordulhat elő, ha az eljárás során kiderül, hogy a terhelt mégsem katona, avagy a büntetőjogi értelemben vett katona (pl. a rendőrség hivatásos állományú tagja) által elkövetett bűncselekmény nem tartozik a katonai büntetőeljárás hatálya alá. Ebben az esetben a bírósági tárgyalás megkezdéséig az eljárást még át kell tenni a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező hatóságnak, de azt követően főszabályként már nem, azaz a katonai tanács olyan ügyben hozhat jogerőre képes ügydöntő határozatot, amely nem tartozik a hatáskörébe.

A fenti megállapítást a bíróság hatáskörének és illetékességének vizsgálatára vonatkozó Be. rendelkezésekre alapítjuk. Ezek szerint egyrészt „a bíróság a hatáskörét és az illetékességét hivatalból vizsgálja”⁶⁶² másrészt a „tárgyalás megkezdése után áttételnek csak akkor van helye, ha az ügy elbírálása a bíróság hatáskörét meghaladja, vagy katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozik, illetőleg a 17. § (5)-(6) bekezdése szerint az ügy elbírálására más bíróság (ti. a kizárólagos illetékességben eljáró székhelyi bíróság) illetékes.” A bírósági tárgyalás megkezdését követően látszólag végig katonai büntetőeljárásról beszélhetünk, ha a törvényes vádat a katonai ügyész nem módosítja, és annak tárgya folyamatosan katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó vádlott vagy bűncselekmény. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy halmazat esetén a katonai tanács a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó ügyben felmentő döntést hozzon, míg más – katonai büntetőeljárásra nem tartozó, akár kizárólagos illetékességre vonatkozó kérdésben – bűnösítő ítéletet hozzon.

A katonai tanács fenti eljárása ugyanakkor nem érinti a Be. azt a rendelkezését, amely szerint katonai bíró általános bűnügyben is ítélezhet. Ekkor ugyanis a katonai bíró, mint a megyei bíróság tagja, nem katonai büntetőeljárásban, hanem a rendes eljárási szabályok szerint – egyenruhát nem viselve – ítélezik.

8.3.1. A katonai büntetőeljárás és a fiatalkorúak elleni eljárás viszonya

A terhelttel összefüggő különjárás a katonai büntetőeljárás és a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás. A fiatalkorúak elleni eljárás alapvető célja a társadalomra veszélyes magatartást tanúsító fiatalkorúak büntetőjogi felelősségre vonása során a fiatalkorúak helyes

⁶⁶² Be. 19. §

nevelését és egészséges fejlődését biztosítani. Ez az eljárás tehát valójában egy meghatározott terhelti körrel⁶⁶³ szembeni privilegizációt jelent.

A fiatalkorúakra vonatkozó kedvezőbb eljárási szabályokat jelent a teljesség igénye nélkül, hogy

- büntetőjogi szankció helyett lehetőleg óvó-, nevelő intézkedés alkalmazandó,⁶⁶⁴
- a fiatalkorú érdekében a nyilvánosság kizárása,⁶⁶⁵
- a fiatalkorú eltávolítása a nyilvános tárgyalásról,⁶⁶⁶
- a törvényes képviselő (gondozó) közreműködésének megengedése;
- az előzetes letartóztatás elrendelésének megszigorítása,⁶⁶⁷
- az előzetes letartóztatás fogantatásának „enyhítése”⁶⁶⁸ stb.

A fiatalkorúak és a katonák elleni büntetőeljárás közötti különbség, hogy míg előbbi esetben a terhelt nevelése és kímélete, addig utóbbinál az általánostól eltérő életviszonyok indokolják a különös szabályok alkalmazását. Hasonlóság azonban, hogy mindkét terhelti kör vonatkozásában az anyagi jogi, szervezeti és eljárási kérdések igen sok tekintetben közel állnak egymáshoz. Külön anyagi jogi, eljárásjogi és végrehajtásjogi szabályok vonatkoznak rájuk. A büntetőeljárás során szakbíróságok és külön ügyész (katonai ügyész illetve fiatalkorúak ügyésze) jár el.⁶⁶⁹

Tekintettel arra, hogy mindkét különeljárást a terhelt személye indokolja, a két különeljárási rendszer egymás mellett ugyanarra a terheltre nem adaptálható. Ezt a tilalmat a Be. 2006-ig, amíg a hadkötelezettségen alapuló sorállomány bevonultatásával elvi lehetősége is fennállt annak, hogy tizennyolcadik életévét még be nem töltött személy is katona legyen expressis verbis rögzítette. Miután azonban külön jogszabály (Hvt.) kizárta azt, hogy a büntetőjogi értelemben vett fiatalkorú személy egyben katona is lehessen, a fiatalkorúak elleni és a katonai büntetőeljárás együttes lefolytatását kizáró szabály feleslegessé vált.⁶⁷⁰

A katonai és a fiatalkorúak elleni eljárásra vonatkozó együttalkalmazási tilalom ugyanakkor még a korábbi törvényi szabályozásban sem jelentette azt, hogy katonai

⁶⁶³ Fiatalkorú az a terhelt, aki a bűncselekmény elkövetése idején a tizennegyedik életévét már betöltötte, de a tizennyolcadikat még nem (Btk. 107. § (1) bek.)

⁶⁶⁴ Be. 447. § (2) bek.

⁶⁶⁵ Be. 460. § (1) bek.

⁶⁶⁶ Be. 460. § (2) bek.

⁶⁶⁷ Be. 454. § (1) bek.

⁶⁶⁸ Be. 454. § (2) bek. b) pont

⁶⁶⁹ A katonák illetve a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás összevetéséről lásd bővebben: Tremmel Flórián: A katonai igazságszolgáltatás tricentenáriumi vetületei. In: Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 231-246. o.

⁶⁷⁰ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Kiegészítő füzet. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007. 34. o.

büntetőeljárásban ne került volna sor a fiatalkorúakra vonatkozó szabályok figyelembe vételére. Fenyvesi Csaba szerint az együttalkalmazási tilalom nem hagy kétséget az iránt, hogy a fiatalkorúakkal kapcsolatos rendelkezések kizárása nem magához az eljáráshoz, hanem a katona terhelt személyéhez kötött. Ennek megfelelően olyan esetben, amikor összefüggés folytán a katonai tanács a fiatalkorú polgári személy ellen is eljárt, a tilalom a fiatalkorúakra vonatkozó szabályok alkalmazását nem zárta ki.⁶⁷¹

A katonai büntetőeljárás és a fiatalkorúakra vonatkozó szabályok együttalkalmazási tilalmának kimondása újra felmerülhet, ha a jelenleg még csak tervezetben ismert büntető anyagi jogi szabályok módosítása eredményeként⁶⁷² a Be. bevezeti az eddig még tervezeti szinten sem ismert – a fiatal felnőttekre vonatkozó különös eljárási szabályokat. E törvényi változás miatt igaz, már csak a bűncselekmény elkövetésekor a tizennyolcadik életévét betöltött, de a huszonegyediket még be nem töltött személyekre vonatkozóan – újra életszerűvé válik az, hogy egy terheltre egyszerre legyen hatályos két személyhez kötött különeljárási szabályozás. Ennélfogva újra, ezúttal immár a fiatal felnőttekre vonatkozóan, kell kimondani a korábban a fiatalkorúakra érvényben volt együttalkalmazási tilalmat.

8.3.2. A katonai büntetőeljárás és a magánvád viszonya

A büntetőjogi értelemben vett katonákkal szembeni eljárás egyik sarokpontja, hogy az egész procedúra alatt nemcsak az általános büntetőeljáráshoz kapcsolódó követelményeknek, hanem a katonai szakértelemnek is érvényesülnie kell. Ennek legfőbb indoka, hogy a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó elkövetői és tárgyi (bűncselekményi) kör nemcsak a társadalomra, hanem a katonai rendre is veszélyes. A katonai bűnügyek ennélfogva nem minimalizálhatók olyan körre, mint amilyen kört a magánvád (főmagánvád) alapjául szolgáló bűncselekmények alkotnak.⁶⁷³

Tremmel Flórián szerint a magánvadás eljárásban két alapvető tendencia érvényesül, és pedig a hatóságok részéről a minima non curat (kis ügyekkel nem foglalkozik a bíróság) elve, a sértett részéről pedig a vigilanti iura (a jogok éber őrzése). A magánvád körébe tartozó bűncselekmények tehát valóban „átmeneti” bűncselekmények, mert mint kisebb

⁶⁷¹ Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2002. 339. o.

⁶⁷² A fiatal felnőtt büntetőjogi kategóriája bevezetésének elveiről lásd bővebben Ligeti Katalin : A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának reformja hazánkban. Rendészeti Szemle 2008/7-8. szám 3-19. o. valamint Csúri András: A fiatal felnőtt életkor szabályozásának alapkérdései a magyar büntetőjogban. Rendészeti Szemle 2008/7-8. szám 49-71. o.

⁶⁷³ Be. 52. § (1) bek. szerint „Ha e törvény másképp nem rendelkezik, könnyű testi sértés, magántitok megsértése, levéltitok megsértése, rágalmozás, becsületsértés és kegyeletsértés esetén a vádat mint magánvádoló a sértett képviseli, feltéve, hogy az elkövető magánindítványra büntethető.”

jelentőségű, személyes jellegű és gyakori deliktumok a bűnözés marginális szektorát alkotják.⁶⁷⁴ A katonai büntetőeljárásban e fenti tételek pont a katonai fegyelem fenntartásához fűződő legfőbb társadalmi érdek miatt nem érvényesülhetnek, a katonai rendre veszélyes cselekmények elbírálása és szankcionálása ezért nem mellőzheti a szükséges katonai szakértelmet nélkülöző szervezeti struktúrát. Ennélfogva a magánvádra üldözendő bűncselekmények esetén is a katonai ügyész rendelkezik a váddal.

A magánvád kizárása mindazonáltal nem teljes körű, az csak az ún. főmagánvádra, illetve – kölcsönösen elkövetett könnyű testi sértés, rágalmozás vagy becsületsértés esetén a vádlott által előterjeszhető – viszonyvádra vonatkozik. Nem terjed ki a hazánkban kvázi mellékmagánvádként is értelmezhető polgári jogi igény magánfélként való érvényesítésére, valamint a pótmagánvád természetes személy általi előterjesztésére.

A polgári jogi igény megítélése a magyar büntető eljárásjogban nem tekinthető tiszta mellékmagánvádnak, mivel a magyar jog szerint a sértett annak keretében az ügyész mellett nem a vádat képviseli (legfeljebb felszólalásában csak nyilatkozhat arról, hogy a vádlott bűnösségének megállapítását és megbüntetését kívánja-e, de ez egyébként is minden sértett ügyelőbbreviteli joga), hanem csak a terhelt által megvalósított bűncselekménnyel okozati összefüggésben bekövetkezett vagyoni kárt érvényesíti. Erre a sértettnek a katonai büntetőeljárásban is lehetősége van, amelyet az eljáró katonai bírói tanács az általános szabályok szerint ítélt meg.

A magánvád katonai büntetőeljáráson belüli alkalmazásának markáns kivétele a pótmagánvád érvényesítésének lehetősége. Ebben az esetben ugyanis a főmagánvádnál írtakkal ellentétben a vádló nem katonai szakértelemmel rendelkező közvádló (katonai ügyész), hanem a természetes személy sértett.

Be. 474. § (5) bek. harmadik mondata szerint

„(...) Katonai bűncselekmény miatt folytatott eljárásban akkor van helye pótmagánvádnak, ha az ügy sértettje természetes személy.”

Az idézett törvényhely az általános keretekhez képest szűkebb körben engedi meg a pótmagánvád érvényesítését katonai büntetőeljárásában. Ahogy azt majd a katonai büntetőeljárás hatályánál tárgyaljuk, katonai büntetőeljárásra egyfelől büntetőjogi értelemben vett katona által elkövetett katonai bűncselekmény, másfelől törvény által szabályozott személyi kör egyéb köztörvényes bűncselekménye miatt kerülhet sor. Ezutóbbi kategóriába

⁶⁷⁴ Tremmel Flórián: A magánvád. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1985. 184. o.

tartoznak a Magyar Honvédség vagy a szövetséges fegyveres erő tényleges állományú tagjai által, illetve a büntetés-végrehajtási szervezet vagy a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai által a szolgálati helyen vagy a szolgálattal összefüggésben elkövetett bármely bűncselekmények. A pótmagánvád előterjesztési lehetőségét a fenti szabály kizárólag a katonai bűncselekmény miatt folytatott eljárásban korlátozza természetes személyre, azaz nem katonai bűncselekmény miatt folytatott katonai büntetőeljárásban a pótmagánvád érvényesítésére külön megkötés nincs, arra az általános szabályok szerint kerülhet sor.⁶⁷⁵

Katonai bűnügyek tekintetében a természetes személy sértettet (passzív alanyt) nem veszélyeztető vagy sértő katonai bűncselekmények általában a katonai rend valamelyik szeletét, a szolgálati kötelezettség teljesítését, avagy a katonai függelmi viszonyok érvényesülését támadják, ennélfogva azzal kapcsolatos vád emelése és képviselete kizárólag a közvádoló személyéhez köthető, aki továbbá a fegyveres szervnek okozott kár miatt polgári jogi igényt is érvényesíthet.⁶⁷⁶ Emellett ugyanakkor nincs jogpolitikai indoka annak, hogy a törvény a természetes személyeket elzárja a jogalkotó pótmagánvádlóként való fellépéstől csupán azért, mert ellenük a bűncselekményt katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó személy követte el.⁶⁷⁷

A pótmagánvád katonai büntetőeljáráson belüli érvényesítése azonban továbbra is kötődni fog a katonai büntetőeljárási szervezetrendszerhez. Arra kizárólag az illetékes, törvény által kijelölt megyei bíróság katonai tanácsa előtt kerülhet sor, így a pótmagánvádló a terhelt lakóhelye szerint illetékes bíróság előtt nem emelhet vádat.

8.3.3. A katonai büntetőeljárás egyszerűsítésének és gyorsításának lehetőségei

Ahogy az általános büntetőeljárás, úgy a katonai büntetőeljárás is differenciálható aszerint, hogy azt a katonai eljárásra vonatkozó eltérésekkel, de az általános szabályok szerint, avagy a büntetőeljárás egyszerűsítése és gyorsítása érdekében más, külön eljárásokhoz kapcsolódó rendelkezésekre figyelemmel folytassák le. A katonai büntetőeljárás tehát önmagában sem egységes, vannak általános és különös szabályai. Az általános katonai büntetőeljárás esetében az általános büntetőeljárási szabályokat csupán a katonákra vonatkozó

⁶⁷⁵ Az Alkotmánybíróság a Legfelsőbb Bíróság 3/2004. számú büntető jogegységi határozatát megsemmisítő 42/2005. (XI. 14.) AB határozatában kimondta, hogy alkotmányellenes az állami szerv esetleges pótmagánvádlókénti fellépését kizárni. Erről bővebben lásd: Bencze Mátyás: Kié a (túl)hatalom? Alkotmánybírósági határozat az „állami pótmagánvádról.” Fundamentum 2006/1. szám 94-102. o.

⁶⁷⁶ Vö. Be. 474. § (6) bek.

⁶⁷⁷ Vö. A büntetőeljárásról szóló törvény módosításáról szóló 2006. évi LI. törvény 226. § részletes indokolása.

eltérésekkel együtt kell alkalmazni, míg a katonai büntetőeljárás különjárásai esetében mindezek mellett valamely más különjárás rendelkezéseire is tekintettel kell lenni.

Itt tartjuk fontosnak megjegyezni, hogy a katonai bűnügyekkel szembeni külön szabályok szerinti eljárás elvben nemcsak a Be. rendelkezései szerint történhet. Büntetőeljárás szabályokat találunk a Honvédelmi törvényben is. A Hvt. 176-184. §-ai szerint rendkívüli vagy szükségállapot körülményei indokolhatják az igazságszolgáltatással összefüggő törvényi rendelkezések módosítását. Ezzel összhangban a Hvt. felhatalmazást nyújt, hogy rendelet alapján új bíróságok és ügyészségek legyenek létesíthetők, egyes nagyobb helyőrségekben katonai bíróságokat állítsanak fel, és katonai büntetőeljárás külön szabályait állapítsanak meg. E külön szabályok közül kiemelkedik a katonai büntetőeljárás gyorsítását jelentő ún. rögtönbíráskodás elrendelése, amellynek azonban atipikus eljárási módozattal a magunk részéről nem foglalkozunk. Az alábbiakban kizárólag a Be. szerinti katonai különjárásokat vesszük számba.

A korábban említettekkel összhangban a katonai büntetőeljárás során kizárt a magánvádra és a viszonvádra vonatkozó rendelkezések alkalmazása, míg a pótmagánvád kisebb megszorításokkal ugyan, de megengedett. A büntetőeljárás egyszerűsítését és/vagy gyorsítását jelentő külön eljárásjogi szabályok katonai büntetőeljáráson belüli alkalmazásának törvényi tilalma nincsen. Ennek értelmében katonai büntetőeljárást le lehet folytatni a terhelt távollétében (*in contumaciam*), bíróság elé állítással (gyorsított eljárással), tárgyalás mellőzésével és tárgyalásról lemondással is.

8.3.3.1. A katona bíróság elé állítása

A különjárások tipikus együttalkalmazásaként kell gondolni a katonai büntetőeljárás bíróság elé állítással történő lefolytatására. Az időszerűség a katonai büntetőeljárás egyik alapvető kritériuma, amely megkívánja, hogy a katonai életviszonyok között elkövetett bűncselekmények a katonai fegyelem erősítése miatt az általános eljárásokhoz képest is gyorsabban fejeződjenek be.⁶⁷⁸ Az időszerűségnek az egyik különjárásban való biztosítási módja a bíróság elé állítás, avagy a gyorsított eljárás katonai bűnügyekben való alkalmazása. Ennek megfelelően katonai büntetőeljárásban amennyiben a bíróság elé állítás feltételei⁶⁷⁹

⁶⁷⁸ Ez napjaink katonai büntető eljárásjogi rendszerében érvényesül, a katonai ügyészségi nyomozások például az elmúlt tíz évben évről évre csak közel 10 % körül nyúlt hosszabbra három hónapon túl.

⁶⁷⁹ A bíróság elé állítás feltételei (Be. 517. §) a bűncselekményre a Btk. legfeljebb nyolc évi szabadságvesztést rendel, az elkövetéstől számítva legfeljebb harminc nap telt el, a tettenérés vagy beismerés, az ügy megítélése egyszerű és a bizonyítékok rendelkezésre állnak.

fennállnak, a gyorsított eljárás ügyészi kezdeményezéséhez nemcsak a büntetőeljárás egyszerűsítése és gyorsítása mint eljárási cél, hanem az általános megelőzés vagy a katonai rend és fegyelem megszilárdítása is kapcsolódik.

Sajátos azonban, hogy az elmúlt években kismértékben ugyan, de tendenciózusan csökkent a katonai bíróság elé állítások száma.⁶⁸⁰ Ennek okát legtöbbször a terhelt beismerésének és a bizonyítékok rendelkezésre állásának hiányában kell keresni.

8.3.3.2. A (katonai bírósági) tárgyalás mellőzése

A bíróság elé állításhoz hasonlóan szintén rendszeres, a katonai büntetőeljárással való gyakori együttalkalmazási külön eljárás a tárgyalás mellőzése, amelynek száma – a gyorsított eljárással ellentétben – az elmúlt időszakban növekedést mutat.⁶⁸¹

Be. 544. § (1) bekezdése szerint:

„(1) A bíróság a szabadlábon lévő vádlottal szemben tárgyalás mellőzésével végzésben végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztést, közérdekű munkát, pénzbüntetést, illetőleg önálló büntetésként foglalkozástól eltiltást, járművezetéstől eltiltást, kiutasítást – katonával szemben lefokozást, szolgálati viszony megszüntetését is –, továbbá intézkedésként próbára bocsátást, megrovást alkalmaz a három évi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetendő bűncselekmény esetén, ha

a) a törvény a szabadságvesztés végrehajtásának felfüggesztését, közérdekű munka, pénzbüntetés kiszabását, a próbára bocsátást, illetőleg a mellékbüntetés önálló büntetésként alkalmazását lehetővé teszi,

b) a tényállás egyszerű,

c) a vádlott a bűncselekmény elkövetését beismerte,

d) a büntetés célja tárgyalás nélkül is elérhető.”

Ahogy az a fenti törvényhelyben látható, katonai bűnügyben a tárgyalás mellőzésére az általános eseteken túl akkor is sor kerülhet, ha önálló büntetésként katonával szemben lefokozást vagy szolgálati viszony megszüntetését is ki lehet szabni. E külön eljárás keretében

⁶⁸⁰ A Magyar Köztársaság legfőbb ügyésze az ügyészség 2008. évi, illetve 2007. és 2006. évi tevékenységéről szóló országgyűlési beszámolója szerint amíg 2007-ben kismértékben, de ismét csökkent a bíróság elé állítások száma (90 bűnügyben 106 vádlottal szemben alkalmazták ezt az eljárási formát a 2006. évi 111 ügygel és 122 fő vádlottal szemben), addig 2008-ban nőtt az ún. gyorsított eljárások száma. (95 bűnügyben 115 vádlottal szemben alkalmazták.

⁶⁸¹ 2008-ban tárgyalás mellőzésével az ügyek 15,6 %-a (102 vádlott) fejeződött be, míg 2007-ben az ügyek 18,9 %-a (130 vádlott), 2006. évben pedig csak 7,7 %-a.

katonai bírósági tárgyalás kizárólag az eljárás főbb részt vevőit, így a katonai ügyész, a terhelt, a védő, avagy az egyéb érdekelt előterjesztésére, a tárgyalás mellőzésével hozott végzéssel (büntetőparancs) szemben benyújtott jogorvoslat, a tárgyalás tartása iránti kérelemre tartható. Ennek hiányában azonban a katona elítélése a büntetőparanccsal úgy történik meg, hogy tetteivel közvetlenül bíróság előtt nem felel.

A tárgyalás mellőzése alapvetően egy olyan külön eljárás, amely során a katona terhelt elítélésére nem katonai bírósági tárgyalás keretében, nem a katonai tanács előtt kerül sor. Ennélfogva felmerül a kérdés, hogy a katonai rendre és fegyelemre vonatkozóan milyen általános prevenció érhető el úgy, hogy a katona tetteivel bírósága előtt csak feltételesen és közvetett módon számol el. Ez megítélésünk szerint a tárgyalás mellőzésének elméleti hátránya, ellentétben azokkal a gyakorlati előnyökkel, amelyek elsősorban perökonómiai szempontok miatt bírnak jelentőséggel. Látva és tudva azonban a katonai büntetőeljárás alapesetben is meglévő időszerűségéből eredő hatékonyságát, valamint elfogadva Habony János gondolatát, miszerint a katonai büntetőeljárásban nem lehet különbséget tenni „kis ügy” és „nagy ügy” között, mivel az enyhébb megítélésű bűncselekmények ugyanúgy bomlaszthatják a katonai fegyelmét,⁶⁸² nem látunk különösebb okot arra, hogy a terhelt felelősségét a katonai tanács, ne közvetlen és szóbeli tárgyalást követően ítélje meg. Ezért katonai büntetőeljárásban a tárgyalás mellőzését csak további, a katonai rendre és fegyelemre is tekintettel lévő feltétel teljesülésével indokolt alkalmazni. Ilyen lehet az, ha a büntetőparanccsal kiszabott büntetés célja a katona elkövető vonatkozásában a katonai szolgálati rendre és fegyelemre is tekintettel tárgyalás nélkül elérhető. Ehhez pedig legalább annak kell párosulnia, hogy az így kiszabott büntetést a katonai szervezetekben a személyes adatok védelmére vonatkozó szabályok megtartásával kihirdetik, az abból levonható tanulságokat feldolgozzák.

8.3.3.3. Lemondás (katonai bírósági) tárgyalásról

Szintén nem tartanak tárgyalást, ha a katona terhelt lemond a tárgyalásról. E külön eljárás katonai bűnügyekben nem gyakori, szemben a 2007. évvel, amikor mindössze tíz vádlott mondott le a tárgyalásról (öt a vádemelés előtt, öt pedig a vádemelés után), 2008-ban ez az arány tovább romlott, mivel egész évben csak egy vádlott választotta a büntetőeljárás egyszerűbb lefolytatásának ilyen módját.

⁶⁸² Vö. Habony János: A katonai bíróság előtt. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1977. 26. o.

A tárgyalás lemondásos eljárásnál egyfelől a terhelt beismerő vallomást tesz, másfelől a büntetés kiszabásának keretei a terhelt számára lényegesen kedvezőbbé válnak. Négy lényeges feltétele van. Nevezetesen: mindig szükséges az ügyész ezirányú indítványa, legfeljebb nyolc évi szabadságvesztéssel legyen fenyegetett az eljárás tárgyát képező bűncselekményt, a terhelt a tárgyaláshoz való jogáról mondjon le, s emellett tegyen beismerő vallomást.⁶⁸³

A tárgyalás mellőzésével ellentétben a tárgyalásról lemondás során a terhelt bűnfelelősséget katonai tanács, igaz nem tárgyaláson, hanem nyilvános ülésen, de ítéletben és nem végzésben állapítja meg.

E külön eljárás kezdeményezése során nem elhanyagolható szempont, hogy a vádlott bűncselekményét (a beismerésért és a tárgyaláshoz való jogáról lemondásért cserébe) enyhébb büntetési keretek között bírálják el.⁶⁸⁴ Gimesi Ágnes szerint a tárgyalásról történő lemondás problematikájaként a tárgyaláshoz való jog háttérbe szorulása, valamint a beismerésnek ismét a „bizonyítékok királynőjévé” emelése vehető fel.⁶⁸⁵

A katonai büntetőeljárás ilyen keretek közötti egyszerűsítése akkor lehet aggályos, ha annak célja a felelősség indokolatlan kisebbitése lenne. Ezzel ugyanis – a tárgyalás mellőzése során leírtakra is utalva – nem beszélhetünk az általános prevencióról, és a katonai rend és fegyelem védelméről. Egy büntetőeljárás csak abban az esetben lehet gyorsabb és egyszerűbb az amúgy is alapelvi követelményként jelentkező – és a katonai bűnügyek vizsgálatában az esetek túlnyomó, közel 90 %-ában érvényesülő – időszerűségnél, ha ezáltal is biztosítható a bűnügyi felelősség elbírálásának későbbi speciális és generális preventív hatása.

⁶⁸³ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: *Kriminalisztika*. Tankönyv és Atlasz. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2005. 635. o.

⁶⁸⁴ Bünszervezetnél marad a súlyosabb büntetési tétel, azonban a bünszervezethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények nem alkalmazhatók; öt évi szabadságvesztésnél súlyosabban, de legfeljebb nyolc évi szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekménynél legfeljebb három év; három évi szabadságvesztésnél súlyosabban, de legfeljebb öt évi szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekménynél legfeljebb két év; három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekménynél legfeljebb hat hónap szabadságvesztés szabható ki.

⁶⁸⁵ Vö. Gimesi Ágnes: A „hagyományos” egyszerűsítő külön eljárások szerepe és szabályozásuk dilemmái. In: Tóth Mihály (szerk.) *Büntető eljárásjogi olvasókönyv*. Osiris Kiadó. Budapest, 2003. 461. o.

8.3.3.4. Katonai büntetőeljárás távol lévő terhelttel szemben

A katonai büntetőeljárás és más különeljárások együttalkalmazásának kevésbé tipikus, inkább atipikus formája a távol lévő katona terhelttel szemben lefolytatott büntetőeljárás. Az együttalkalmazás különlegességét az adja, hogy katonai büntetőeljárásban az általános büntetőügyekhez képest is kivételesnek tekinthető az, amikor a terhelt nem szereplője az egyes eljárási cselekményeknek. A terhelt távolmaradása általában azért zárható ki, mert az katonai vagy rendvédelmi hivatását életvitelszerűen látja el, ebből következően folyamatosan rendelkezésre kell állnia. Egy katona bevonása a büntetőeljárásban tehát – akár előjáróján keresztül – viszonylag könnyen megoldható. Ez természetesen nem zárja ki, hogy a büntetőeljárás megindítását, vagy eleve egy súlyosabb bűncselekmény megvalósítását követően a terhelt ismeretlen helyre távozzon. Ezt a terhelt azonban már katonai vagy rendvédelmi karrierjéről és biztos jövedelméről lemondva, kvázi beismerésként teszi. Vélhetőleg e körülmények miatt is távollévő katona terhelt miatt az utóbbi időben nem folytattak le büntetőeljárást.

Az ismeretlen helyen tartózkodó terhelttel szembeni eljárás azonban egy katonai bűncselekmény megvalósulásakor szinte törvényszerű. A szökés büntette⁶⁸⁶ ugyanis azáltal valósul meg, hogy a katona azzal a szándékával hagyja el szolgálati helyét, vagy marad távol attól, hogy további szolgálati feladatai alól kivonja magát. A szökés több esetben végleges elhatározással párosul, amelynek következtében a terhelt ismeretlen helyre távozik. Minthogy a szökés az egyik legsúlyosabb katonai szolgálati bűncselekmény, amely miatt a katona szolgálatában nem tartható meg, ezért vele szemben a büntetőeljárás felfüggesztése általában nem indokolt, az az általános eljárási szabályok szerint, így a terhelt tartózkodási helyének felkutatására tett eredménytelen intézkedést, a kötelező védő kirendelését, illetve az ügyész erre irányuló indítványát követően a távollétében is lefolytatható.

8.4. Különleges eljárások a katonai büntetőeljárásban

A különleges eljárások katonai büntetőeljárásban való alkalmazási lehetősége attól függ, hogy az általános eljárásra meghatározott, a büntetőjogi főkérdésen (bűnösség, minősítés, büntetés kiszabása) kívül eső, de azokhoz kapcsolódó ún. járulékos kérdésekben

⁶⁸⁶ Btk. 343. § (1) szerint: „Aki abból a célból, hogy katonai szolgálatának teljesítése alól kivonja magát, szolgálati helyét önkényesen elhagyja vagy attól távolmarad, büntetést követ el, és egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

pótlólagos, kiegészítő vagy módosító jellegű határozatok (intézkedések) meghozatala a katonai életviszonyokra tekintettel lehetséges-e.

A különleges eljárások – amelyeket a Be. XXIX. Fejezete szabályozza – tartalmuk és rendeltetésük szerint különféle csoportba oszthatók. Ismerünk a büntetőjogi büntetéssel, a büntetőjogi intézkedéssel, az eljárási kényszerintézkedéssel, a fiatakorúakkal kapcsolatos, valamint a nemzetközi vonatkozású és a vegyes jellegű eljárásokat. Katonai büntetőeljárásban a különleges eljárások főszabályként az általános törvényi rendelkezések keretében alkalmazhatók, a Be. együttalkalmazási tilalmat egyik különleges eljárás esetében sem ír elő. Az már más kérdés, hogy a katonai büntetőeljárásban a terhelt személyétől függően az egyes különleges eljárásokra a katonai büntető anyagi és eljárásjogi szabályok sajátosságai miatt nem kerülhet sor.

Az általános és a katonai büntetőeljárás tárgyi összefüggése folytán nem katona terhelttel szemben lefolytatott eljárásban a különleges eljárások az általános szabályok szerint, törvényi tilalom és logikai együttalkalmazási hiba nélkül alkalmazhatók. Hasonló a helyzet abban az esetben, ha a katona terhelt a katonai vagy rendvédelmi szolgálatában a továbbiakban nem tartható meg. Ebben az esetben ugyanis – a fiatakorúakkal kapcsolatos eljárások kivételével, amelyek (ahogy azt fentebb) láttuk katona terhelttel szemben logikailag sem alkalmazható – azok a különleges eljárások is lefolytathatók, amelyek a katonai szolgálatukat folytató terhelték esetében elsősorban anyagi jogi szabályok tilalma, vagy a katonai szolgálat ellátását akadályozó egyéb körülmény miatt nem.

A katonai szolgálati viszony fenntartása ugyanakkor számos különleges eljárás lehetőségét kizárja. Ilyen a büntetőjogi intézkedések közül a közérdekű munka utólagos meghatározása, mivel katonával szemben, szolgálati viszonya fennállása alatt közérdekű munka nem alkalmazható.⁶⁸⁷ A büntetőjogi intézkedéssel kapcsolatos eljárások közül a vagyonek Kobzásra irányuló eljárás azért zárható ki, mert a vagyonek Kobzás mint a bűnös eredetű vagy annak helyébe lépő vagyon hatósági elvonása általában csak olyan jellegű bűncselekmények esetében következik be, amelyek miatt a katona a kiszabott büntetés mértékénél fogva sem tartható meg a szolgálatban.

Szintén büntetőjogi intézkedéssel, de már a terhelt személyével kapcsolatos különleges eljárás a kényszergyógykezelés felülvizsgálata. A kényszergyógykezelést csak az elmeműködés kóros állapota miatt nem büntethető személyre szabják ki, amely állapot

⁶⁸⁷ Btk. 129. §

viszont a katonai szolgálati alkalmasságot is kizárja. Emiatt ez a különleges eljárás is csak olyan katonával szemben alkalmazható, akinek a szolgálati viszonya is megszűnik.

A nemzetközi különleges eljárások közül a külföldi terhelttel szembeni biztosíték adása értelemszerűen magyar katona terheltekre nem alkalmazható, katonai büntetőeljárásban kivételes esetekben csak szövetséges fegyveres erő tagjával összefüggésben alkalmazható.

8.5. Összegzés

A katonai büntetőeljárás szakeljárási jellegéből adódik, hogy azt elsősorban az általános eljárási szabályok szerint, a büntetőeljárás alapelveinek szellemében, a katonákra vonatkozó eltérésekkel kell lefolytatni. A Be. alapvető rendelkezései körében megfogalmazott alapelvek tehát a katonai büntetőeljárásban is megjelennek, azok a katonai életviszonyokra gyakorolt hatásuk miatt többlettartalommal is kiegészülnek. A katonai büntetőeljárásra ugyanakkor nemcsak általános tézisek, hanem sajátos, katonai elvek is kihatnak. Ilyennek tekinthetjük a katonai rend védelmét, a specialitás elvét, a civil kontroll követelményét, a felelősségre vonás gyorsításának, valamint a parancsnoki felelősség elvét. Ezek az elvek azonban – ahogy arra fentebb már kitértünk – nemcsak az alaki, hanem az anyagi büntetőjogra és a büntetés-végrehajtási jogra is kihatnak, és lényegében a katonai büntetőjog, szűkebben a katonai büntetőeljárás mint szakeljárás létjogosultságát igazolják.

Az általános alapelvek körében kiemelkedően fontos – a gyakorlatban már kevésbé érvényesülő, emiatt joggal opponálható – elv az ártatlanság vétele, amelynek értelmében arra is figyelemmel kell(ene) lenni, hogy a büntetőeljárás hatálya alá tartozó katonát az eljárás alatt, annak ténye miatt ne érje olyan, elsősorban a katonai (rendvédelmi) szolgálati viszonyát érintő negatív hátrány (annak megszüntetése), amelyről bűnösítő ítéletben a katonai bíróság jogerős határozatában dönthet.

Szintén többlettartalommal bír katonai büntetőeljárásban az önvádra kötelezés tilalma. Ez a katonát nemcsak az alól mentesíti, hogy általános értelemben véve önmagára terhelő vallomást tegyen vagy bizonyítékot szolgáltatson, hanem a katonai érintkezési szabályok körében elsődleges jelentési kötelezettség alól is. A katona tehát nem róható felelősségre intézkedési vagy jelentési kötelezettség miatt abban az esetben, ha azzal önmagát bűncselekmény elkövetésével vádolná.

Sajátosan szükséges értelmezni a védelem elvét is. Katonai bűnügyekben a hatékony védekezést elsősorban olyan – akár az állam által térítésmentesen biztosítandó – védőüggyvéd közreműködése jelentheti, aki nemcsak az általános büntető eljárásjogi és kriminalisztikai ismeretekkel van tisztában, hanem a katonai sajátos élet- és jogviszonyokkal. A katonai védő már az eljárás során hatékony segítséget tud nyújtani a büntetőeljárással párhuzamosan indult fegyelmi eljárás során, avagy az állományilletékes parancsnok mint munkáltató által, a büntetőeljárás ténye miatt, felajánlott szolgálati viszony megszüntetésének joghatásairól adott tájékoztatással.

A jogorvoslati jogosultság is bővebben érvényesül katonai büntetőeljárásban. Ennek oka, hogy katonai bűncselekmény bizonyos feltételek megléte esetén nemcsak büntető eljárásjogi, hanem a fegyelmi eljárás szabályai szerint is elbírálnak. Így külön – rendes eljárásban nem érvényesülő – jogorvoslatként kell gondolni a fegyelmi határozattal szemben benyújtható bírósági felülvizsgálati kérelemre.

A fentiek mellett – igaz már kevesebb többlettartalommal –, de az általános eljárásjogi szabályok szerint érvényesül és biztosított a bírósági eljáráshoz való jog és a tisztességes büntetőeljáráshoz – így a pártatlan ítékezéshez – fűződő követelmény-csokor, a kontradiktórium elve, valamint az anyanyelv használatának joga. Sajátos azonban a hivatalbóliség (officialitás) érvényesülésének követelménye, tekintettel arra, hogy a katonai és a rendvédelmi szerveknek általános jelentési, illetve feljelentési kötelezettsége van. Ennek értelmében – az önfeljelentést leszámítva – minden katonai (rendvédelmi) hatóságnak bűncselekményre utaló gyanú észlelése esetén kötelessége eljárást kezdeményezni, illetve a szükséges intézkedést megtenni.

A katonai büntetőeljárás szakeljárásából következik, hogy annak más különeljárással való együttalkalmazására általában lehetőség van. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a katonai büntetőeljárásnak is vannak különeljárásai. Ezek azok az eljárások, amelyek természetüknél fogva nem ellentétesek azzal a tézissel, hogy a katonai büntetőeljárást katonai szaktüntetőeljárási hatóságok azért folytatják le, mert az elkövetett bűncselekmény esetleges általános jogi tárgyon kívül a katonai rendet és fegyelmet is sértette vagy veszélyeztette. Ennélfogva nem alkalmazható katonai büntetőeljáráson belül a magánvádas (viszonvádas) eljárásra vonatkozó szabályok, míg a fiatalkorúakra vonatkozó szabályok csak abban az esetben, ha a fiatalkorú mint a bűncselekmény részese vagy más személyi összefüggés (konnexitás) révén kapcsolódik a katonai büntetőeljáráshoz, és az eljárás elkülönítése nem lehetséges. Tipikus azonban az együttalkalmazás a katonai büntetőeljárás és más különeljárás esetében akkor, ha az a katonai büntetőeljárás – általános eljáráshoz hasonló – egyszerűsítését

és gyorsítását szolgálja. Így katonai eljáráson belül is érvényesülhetnek a bíróság elé állítás, a tárgyalás mellőzése és a tárgyalásról lemondásos, továbbá a terhelt távollétében lefolytatandó eljárás speciális szabályai.

IX. A KATONAI BÜNTETŐELJÁRÁS HATÁLYA

„A katonai büntetőeljárás hatálya tipikusan olyan bűncselekményekre terjed ki, amelyek annak a szervezetnek az alapvető normái ellen irányulnak, amelyhez az elkövetők és maguk a döntéshozók is tartoznak”

(Bárd Károly)

9.1. Bevezetés

A katonai büntető-igazságszolgáltatás meghatározásának alapvető pillére, hogy egy állam saját büntetőhatalmán belül pontosan kijelölje azokat a határokat, amelyek lehetőséget adnak az általánostól eltérő, katonai hatóságoknak, hogy bizonyos feltételek megléte mellett a szükséges eljárást saját hatáskörben lefolytathassák. Ezek a keretek a katonai büntetőeljárás hatályát jelentik, amely meghatározható bizonyos személyi körre (*ratione personae*) vagy bűncselekményekre (*ratione materiae*).⁶⁸⁸

A fenti gondolatmenetet Jilly László a XX. század derekán – a második világháború utolsó teljes évében – úgy fejezte ki, hogy a honvéd büntető bírászkodás hatályosságának köre két irányban, a személyek meghatározott körére, illetve a bűncselekmények bizonyos körére terjed ki. Személyi irányban a hatáskör kiterjed a tényleges katonai egyénekre, a nem tényleges katonai egyénekre és a polgári egyénekre, míg a bűncselekmények tekintetében a hatáskör kiterjedhet az összes bűncselekményre és a bűncselekmények meghatározott körére.⁶⁸⁹

A katonai büntetőeljárás személyi hatálya azokat a személyeket, pontosabban azokat a katonai vagy rendvédelmi szerveket határozza meg, amelyek beosztott állománya büntetőjogi felelőssége katonai büntetőeljárásban állapítható meg. A személyi hatály primátusáról beszélhetünk, ha a katonai büntetőeljárás csak egy bizonyos katonai személyi kört állapít meg. Az elkövetett bűncselekmény jellegétől függetlenül a katonai büntetőeljárás alapját pusztán annak a kérdésnek az eldöntése jelenti, hogy a terhelt a bűncselekmény elkövetésekor katonai szolgálati jogviszonyban állt-e. Minthogy ez a megoldás a katonai presztízs védelmét

⁶⁸⁸ Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 156. o.

⁶⁸⁹ Jilly László: A honvéd büntetőbíráskodás hatásköre a polgári büntetőbíráskodáshoz való viszonya. Magyar Katonai Szemle 1944/6. szám 564. o.

bármely élethelyzetben óvja, joggal tekinthető a katonai büntetőeljárás terjedelmének széles körű meghatározásaként. Előnye, hogy nem vonatkozik nem katonai jogállású személyekre. A katonai büntetőeljárás a katonai rendszeren belül marad, civil személyekre nem terjed ki. A katonai szolgálati viszony megállapítása különösen azokban az esetekben lehet fontos, amikor a terhelt bűncselekményét még nem katonaként követte el, de a bűnfelelősség megállapításának idején már katonai szolgálati jogviszonyban állt. Ebben az esetben akkor lehet a büntetőeljárások versengéséről beszélni, ha a bűncselekmény idején még általános jogállású terhelt időközben speciális, katonai büntetőeljárás hatálya alá került. Minthogy azonban a terhelttől cselekménye elkövetésekor még nem volt elvárható a katonai elvek szerinti magatartás, ezért vele szemben az eljárást az általános – nem katonákra vonatkozó – büntetőeljárás szabályok szerint kell lefolytatni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az esetleges bűnösítő – különösen letöltendő szabadságvesztést kiszabó – ítélet ne lehetne kihatással a terhelt katonai jogviszonyára.

A katonai büntetőeljárás hatályának szűkebb meghatározását jelenti, ha az elsősorban nem bizonyos személyek által elkövetett bűncselekményre, hanem csak külön meghatározott körülmények között megvalósított deliktumokra terjed ki. A katonai büntetőeljárás tárgyi hatálya elsősorban a katonai szolgálati vagy függelmi viszonyokban elkövethető, ún. katonai bűncselekményekre, avagy a katona által a szolgálati helyen vagy a szolgálattal összefüggésben megvalósított egyéb deliktumokra terjed ki. Szintén a tárgyi hatályban szokás rendelkezni azokról a cselekményekről, amelyeket nem katonák, hanem polgári személyek, de a katonai rend ellen valósítanak meg. A deliktum alapú büntetőeljárás már differenciál. Lehetőséget ad arra, hogy azonos elkövető hasonlóan minősülő bűncselekményét más szabályok szerint vizsgáljanak katonai élethelyzetben belül és azon kívül. Ez pedig óhatatlanul előidézheti a büntetőeljárások versengését.

A személyi vagy a tárgyi kör kizárólagossága mellett ismert az is, hogy a katonai büntetőeljárás hatályát vegyes módon, a *ratione personae* és *ratione materiae* együttes meghatározásával jelölik ki. Ezt általában akkor alkalmazzák, ha a katona büntetőjogi definiálását a *ratione materiae* mellett még jobban meg kell osztani. Így bizonyos katonák esetében a katonai státusz elsődlegessége lesz a meghatározó, míg más – egyébként szintén büntetőjogi értelemben katonaként aposztrofált – személyek tekintetében a katonai büntetőeljárás szabályok alkalmazása csak a szolgálattal összefüggő bűncselekmények esetében lehet indokolt. Amennyiben a katonai büntetőeljárás hatóságok kompetenciáját e vegyes módszer szerint jelölik ki, úgy egy széles körben differenciált rendszert határoznak meg, amely különbséget tesz katona és nem katona között, valamint a tárgyi hatály során

leírtakhoz hasonlóan túl – némileg indokolatlanul – fenntartja a büntetőeljárások versengését is.

9.2. A katonai büntetőeljárás hatálya egyes külföldi modellek szerint

9.2.1. A katonai büntetőeljárás hatáskörének hiánya

Az, hogy egy ország személyi vagy tárgyi alapon határozza meg katonai büntető eljárásjogának kompetenciáját általában attól függ, hogy az országon belül milyen a katonai büntetőpolitika. Ez pedig összefüggésben van azzal, hogy az országban milyen típusú fegyveres szervek működnek. Ott, ahol nincs jelentős fegyveres erő, a katonai büntetőeljárásnak sem lehet jelentősebb területe. Emellett azonban – ahogy arra az egyes külföldi példák taglalásakor kitértünk – számos ország van, ahol működő reguláris hadsereg ellenére az emberi jogok szélesebb körű érvényesülése, avagy más, elsősorban gazdasági szempontok miatt az önálló katonai büntetőeljárási hatóságokat megszüntették, és emiatt az általánostól elkülönülő katonai büntetőeljárást sem tartották indokoltnak. Így a katonai büntetőeljárás nem létezik Dániában vagy Csehországban, és a katonák által elkövetett akár katonai, akár egyéb köztörvényes bűncselekményeket rendes eljárás keretében, általános hatóságok vizsgálják ki. Ezekben az országokban tehát békeidőben önálló katonai büntetőpolitikáról nem beszélhetünk, csak általános, egyben egységes – nem differenciált – büntetőeljárásról és büntetőpolitikáról.

Megjegyzendő azonban, hogy a katonai büntetőjog – elsősorban a katonai büntető-igazságszolgáltatás – szünetelése a fenti példaként említett jogrendszerekben is csak békeidőre vonatkozik, háborúban szinte minden országban feléled az általánoshoz képest rendszerint szigorúbb szabályok szerint működő, és hatáskörét tekintve civil személyekre is széles körben kiterjedő katonai büntetőhatalom.

Büntetőjogi értelemben nem lehet beszélni önálló, az általánoshoz képest differenciált büntetőhatalomról Ausztriában és Németországban sem, de – mint ahogy arra korábban már kitértünk – ezekben az országokban a katonai fegyelmi jog helyettesíti a katonai büntetőeljárást. Bár a fegyelmi jog minden bűncselekményre nem terjed ki, sőt a súlyosabb deliktumok esetében elkerülhetetlen az általános büntetőeljárási hatóságok katonai ügyekben történő fellépése, mégis kijelenthető, hogy önálló katonai büntető-fegyelmi jog, így katonai büntetőpolitika, ha nem is hagyományos értelemben vett büntetőeljárás keretében, de az arra

vonatkozó – elsősorban az Emberi Jogok Európai Egyezményében rögzített – elvek figyelembe vételével létezik.

9.2.2. A katonai büntetőeljárás katonai szférára szűkülő keretei

Legszűkebb a katonai büntetőeljárás hatálya azokban az országokban, ahol az kizárólag a hagyományos értelemben vett katonák – a nemzeti fegyveres vagy védelmi erő, légierő, tengerészet tényleges állományú tagjai – által elkövetett katonai bűncselekményekre terjed ki. Ez a meghatározás alapvetően egy tárgyi megközelítést (*ratione materiae*) jelent, ugyanis a meghatározott személyi kör (*ratione personae*) esetében is csak külön katonai büntető kódexben, vagy az általános büntető törvénykönyv külön katonai bűncselekményekre vonatkozó fejezetében rögzített jogellenes cselekményekre terjed ki.

Amennyiben a katona magatartásával nem a katonai szolgálat vagy a katonai függelmi viszonyok ellen vét, úgy az általa elkövetett deliktumot az általános büntetőeljárás hatóságok vizsgálják ki. Ilyen gyakorlatot találhatunk például Olaszországban, Spanyolországban vagy éppen Argentínában és Venezuelában, azzal a kitételrel, hogy ezekben az államokban a katona büntetőjogi fogalma a fentiekhez képest némileg bővebb, azaz Argentínában és Venezuelában idetartoznak a nemzeti csendőrség, Olaszországban pedig a vámszervezet tagjai is.

9.2.3. A katonákra vonatkozó büntetőeljárás

A katonai büntetőeljárás általános hatályának tekinthető az a megoldási lehetőség, amikor annak terjedelmét elsősorban személyi körben (*ratione personae*) határozzák meg. Ez a személyi kör általában a büntetőjogi értelemben vett katona, azaz a nemzeti védelmi erő, illetve egyéb reguláris alapon szerveződő, katonai alakulatok tagjai. Minthogy a személyi alapú hatály megállapítása indokál, hogy az adott katonai szerv tagjára mind szolgálatában, mind azon kívül többletkötelezettségek hárulnak, a katonai büntetőeljárás terjedelme az ilyen személyek által elkövetett összes bűncselekményre kiterjed.

A személyi alapú katonai büntetőeljárás minden olyan országban elfogadott, amelyek jelentősebb katonai erővel rendelkeznek, és ahol az általános fegyelem fenntartása nemcsak a katonai életviszonyokon belül, hanem azokon kívül is különös jelentőséggel bír. Ilyen büntetőjog uralkodik az Amerikai Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban vagy éppen Dél-Koreában. Ezekben az országokban a büntetőeljárások versenyzéséről nem

beszélhetünk, a katonai személyekkel szemben kizárólag katonai büntetőeljárás keretében lehet eljárni.

9.2.4. A katonai büntetőeljárás tágabb meghatározásának példái

Tágabb a katonai büntetőeljárás terjedelme akkor, ha az nemcsak a katonák által elkövetett bármilyen bűncselekményre vonatkozik, hanem bizonyos személyi kategóriák esetén tárgyi összefüggést is tartalmaz. Ilyen egyfelől, amikor az egyes fegyveres szerveknél dolgozó ún. polgári alkalmazottak, avagy más fegyveres szervek (rendőrség, csendőrség, vámszervek, büntetés-végrehajtási szervezet, nemzetbiztonsági szolgálatok stb.) szolgálati személyei is katonai büntetőhatalom alá tartoznak. Másfelől, amikor a katonai büntetőeljárás olyan nem katonai személyekre is kiterjed, akik a bűncselekményt katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó katonával követték el, és emiatt felelősségre vonásuk – a büntetőügy elkülönítésének nehézkes, avagy indokolatlan volta miatt – katonai büntetőeljárás keretében történik (konnexitás). Ezek a megoldások már nemcsak a *ratione personae*, hanem a *ratione materiae* körét is érintik.

A katonai büntetőeljárás polgári alkalmazottakra is kiterjed például Kanadában, Kínában, Kubában, avagy egyes volt szocialista országokban (Lengyelországban, Ukrajnában vagy Oroszországban) is. Kamerunban a katonai szervezethez kormányzati intézmény, a védelmi minisztérium is beletartozik, amelynek munkatársaira szintén kiterjed a katonai büntetőeljárás. Szélesebb e meghatározás, ha az nemcsak a katonai szférához tartozó polgári személyekre, hanem olyan civilekre is vonatkozik, akik valamilyen katonai jellegű bűncselekményt követtek el. Ez elsődlegesen az államellenes bűncselekmények (pl. kémkedés) terén Uruguayban és Kolumbiában tapasztalható.

A személyi hatály mellett tárgyi összefüggést jelent, ha a katonai büntetőeljárás a katonák mellett egyéb fegyveres szervek tagjai által, rendszerint szolgálati összefüggésű bűncselekményekre is kiterjed. Az egyéb – nem katonai – fegyveres szervek közül általános hatóságnak tekinthető a rendőrség, amelynek tagjai több országban is katonai büntetőeljárás hatálya alatt állnak. Ilyen példát találhatunk Chilében, Kolumbiában, Iránban (itt a katonai büntetőhatalom kiterjed az Iszlám Forradalmi Gárdára is), Paraguayban vagy Lengyelországban. A Közép Afrikai Köztársaságban a fegyveres szervek közül a katonai büntetőeljárás hatálya a nemzetbiztonsági szolgálatok beosztottaira is kiterjed.

Konnexitás alapján a legtöbb állam azt az utat választja, hogy a büntetőügyeket nem különíti el, hanem a „*lex specialis derogat priori*” elvnek megfelelően a katonai

büntetőeljárási szabályok szerint úgy jár el, hogy annak keretében nem katonai bűncselekményét is elbírálja. Differenciálást e téren aszerint láthatunk, hogy a katonai büntetőeljárás minden tekintetben elsőbbséget élvez-e, avagy a megvalósított bűncselekmény tárgyi súlyára (pl. emberölés), avagy a nem katonai elkövető személyére (pl. fiatakorú terhelt) tekintettel az egyes eljárásokat elkülönítik-e egymástól. Addig, amíg e téren az angol joggyakorlat a katonai büntető-igazságszolgáltatás primátusát hangsúlyozza, az európai kontinentális joggyakorlat – dacára annak, hogy ezt Bárd Károly szerint az Emberi Jogok Európai Bíróságok gyakorlata nem ellenzi⁶⁹⁰ –, így a magyar szabályozás is lehetőséget ad az elkülönítésre, és az egyes bűnügyek vagy terhelték külön eljárás szerinti megítélésére.

9.3. A magyar katonai büntetőeljárás hatálya

9.3.1. A magyar szabályozás történeti vázlat

A történeti részben láthattuk, hogy katonákra vonatkozó törvényi rendelkezéseket már Szent István törvénykönyveiben találunk, amelyek később Szent László és Könyves Kálmán dekrétumaiban is visszaköszönnek. Ezek a szabályok általában a nemes katonák (vitézek) polgári lakosok sérelmére elkövetett hatalmaskodásait, valamint a hadbahívás iránt tanúsított engedetlenségeket szankcionálták.⁶⁹¹ Hasonló deliktumokról rendelkezett Zsigmond az 1427. évi Hadi Szabályzatában, illetve az 1433. évi Honvédelmi Szabályzatában is.⁶⁹²

A katonákra vonatkozó egyes büntetőjogi rendelkezések megalkotásának módja hosszú évszázadokon át azt a gyakorlatot követte, hogy a jogalkotó (az uralkodó) csak egyes törvényekben határozta meg a büntetni rendelt cselekményeket, és a lehetséges elkövetői kört. A katonai büntető eljárásjog kompetenciáját tekintve – ahogy a katonai büntetőjog esetében is – az első dogmatikai alapokon nyugvó szabály a II. Rákóczi Ferenc fejedelmi uralkodása idején, 1707. évben megalkotott katonai büntető kódex volt. Ez a büntetőeljárás személyi hatályát Magyarország „egész ármádiájára” kiterjesztette, megszabva, hogy „*minden ezredben egy auditor és ezen kívül minden districtuális commandérozó Generáléisnak Corpusai mellett kellekik 1-1 Hadibíráknak lenni, akik azon Districtusokban interveniálandó*

⁶⁹⁰ Bárd Károly: Emberi Jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest, 2007. 110. o.

⁶⁹¹ Kovács Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958. 16. o.

⁶⁹² Györffy László: A katonai büntetőjog bölcsellete és oknyomozó története. Pallas Kiadó. Budapest, 1925. 116-117. o.

causokat, pöröket és a Regimentek auditorai székéről eleikbe apellált caususokat rediviálják és disjudicálják!”⁶⁹³

Később – Mária Terézia uralkodásának második felétől – a katonai büntetőnormákat és eljárást leginkább udvari haditanácsi rendeletek szabályozták, amelyeknek a hatálya a császári haderő tagjai által elkövetett bűncselekményekre terjedt ki aszerint, hogy a terhelt katonai vagy közönséges (polgári) deliktumot követett el.⁶⁹⁴ A katonai bűncselekmények esetében rendkívüli procedúraként bevezették a rögtönítélő eljárást, amelynek a katonai fegyelem és rend fenntartása érdekében akkor volt helye, ha a súlyos „fegyelemellenes tüneteknek azonnali és elrettentő modorban eszközölt megszüntetése” vált szükségessé.⁶⁹⁵

Az 1848-49. évi magyar hadsereg fegyelmi- és büntetőjogát Rácz Vilmos honvéd hadbíró százados „A hadifenyítő törvények a magyar honvédségre alkalmazva” című munkájában állította össze. E szabálygyűjteményből kiderül, hogy a szabadságharc alatt a magyar katonai igazságszolgáltatás szűk körben, a hadseregben ténylegesen szolgáló katonák bűnügyeinek, valamint a nemzetőrök katonai bűncselekményeinek az elbírálására irányult.⁶⁹⁶ A szabadságharc leverését követően azonban Magyarországon a katonai büntetőjog forrása újra a császár lett, és ezzel összefüggésben annak hatálya ismételten a császári – később a császári és királyi – haderő tagjaira vonatkozott. E téren változást a már említett, az osztrák szokásjogot megtörő katonai büntetőeljárás törvények jelentettek. A „hadseregi büntetőbíráskodás”⁶⁹⁷ személyi hatálya alá a közös hadsereg és a haditengerészet tényleges állományú tagjai tartoztak, míg a „honvéd büntetőbíráskodás”⁶⁹⁸ a honvédség, a népfelkelés és a csendőrség tényleges (tartós szolgálati, hadilétszám kiegészítéséül behívott stb.) egyéneire terjedt ki. A „büntetőbíráskodások” törvényi indokolásai szerint élénk vita alakult a katonai büntetőeljárás személyi és tárgyi hatályának meghatározásakor a tekintetben, hogy a katonai bírósági hatáskör a „katonai egyének” vonatkozásában csak a katonai bűncselekmények (függelomsértés, szökés stb.) elkövetésére terjedjen ki, vagy vonatkozzon az úgynevezett „közönséges” bűncselekményekre (lopás, sikkasztás stb.) is. Ez a kérdés – amely nem mellesleg mind a mai napig külön vizsgálat tárgyát képezi – akkor a katonai

⁶⁹³ „Hadi Regulák, Artikulusok, Edictumok és Törvények” (IV. T. V. A.) XII. fejezet 1. §.

⁶⁹⁴ Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 108. o.

⁶⁹⁵ Rögtönítélő eljárásnak volt helye például

- „ha a legsúlyosabb természetű függelomsértés nyilvánosan és olyan körülmények között lett elkövetve, hogy az a többiek kedélyére a szolgálatot illetően hátrányos előidézésére alkalmas” vagy

- „ha a zendülés olyan erővel lépett fel, hogy már a lázadás kitérésétől lehetett tartani, vagy a lázadás ki is tört”.

(Vö. Bergmayr Ignác Ferenc: Handbuch zu dem Peinlichen Verfahren. Bécs, 1811.)

⁶⁹⁶ Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 138. o.

⁶⁹⁷ A közös haderő katonai büntető perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII. törvénycikk 10-13. §

⁶⁹⁸ A honvédség katonai büntető perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk 10-17. §

fegyelem megóvását előtérbe helyezendő úgy került eldöntésre, hogy a törvény kizárta a katonai „autoritás” megosztását, azaz azt a lehetőséget, hogy a „*katonai hatalom mellett még egy másik hatalom is rendelkezék és határozzon a katona személyének legfőbb javai: szabadsága, élete és becsülete fölött.*”⁶⁹⁹ A katonai ítélkezés oszthatatlansága később is megmaradt, sőt a katonai büntetőhatalom személyi hatálya idővel bővült a folyamórség, a testőrség, a méneskar, a koronaőrség, a képviselőházi őrség és a vámórség tagjai által elkövetett bűncselekményekre is.⁷⁰⁰

A katonai büntetőhatalom a második világháborút követően erőteljes átalakulásnak indult, kezdetben a büntetőeljárás személyi terjedelme szűkült⁷⁰¹ (a katonákra és a rendőrökre), majd később az addig több mint négy évtizeden keresztül önálló kódexben szabályozott katonai bűnvádi eljárás integrálódott a „rendes” magyar büntető eljárásjogba. A katonai büntetőeljárásról „az 1951. évi III. törvénybe iktatott büntető perrendtartás hatálybaléptetéséről, végrehajtásáról és a katonai büntető eljárásban való alkalmazásáról szóló 1951. évi 31. számú törvényerejű rendelet” III. Fejezete rendelkezett, személyi hatálya a Néphadsereg, az Államvédelmi Hatóság, a rendőrség, a hivatásos légoltalmi szervezet, az állami tűzoltóság, a pénzügyőrség tagjai, a letartóztatóintézeti alkalmazottai által szolgálati viszonyuk tartama alatt elkövetett bűncselekményekre, illetve a hadifoglyok hadifogságuk alatt, valamint a katonai letartóztatásban lévő polgári személyek letartóztatásuk tartama alatt elkövetett bűncselekményeire terjedt ki.⁷⁰²

A katonai büntetőeljárás személyi hatásköre újabb változáson a büntető eljárásról szóló 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet hatályba lépését követően ment keresztül. E szerint a katonai bíróságok hatáskörébe tartozott:

- a katonák (a fegyveres erők tényleges állományú és a rendészeti testületek tagjai) által tényleges állományviszonyuk tartama alatt elkövetett bármely bűntett,
- a fegyveres erők és a rendészeti testületek polgári alkalmazottai által munkaviszonyukkal összefüggésben elkövetett bűntettek,
- a munkásőrség tagjai által a szolgálatban vagy azzal összefüggésben elkövetett bűntettek, továbbá

⁶⁹⁹ A közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII. törvénycikk 11. §-hoz fűzött indokolás.

⁷⁰⁰ Őri Gábor: A magyar katonai büntetőjog a vérszerződéstől 1958-ig. *Ügyészek Lapja* 1999/4. szám, 79. o.

⁷⁰¹ Kovács Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958. 40. o.

⁷⁰² 20. § (1)-(2) bek.

- azok a polgári személyek által elkövetett bűncselekményekre, amelyek a honvédelmi kötelezettség vagy a honvédelem érdekét sértették, vagy veszélyeztették.⁷⁰³

Az 1962. évi „tvr.” – a katonai eljárás személyi és tárgyi összefüggéseiként (konnexitásaként) – arról is rendelkezett, hogy „ha az eljárás elkülönítése nem indokolt, az eljárást együttesen a katonai bíróság folytatja le, ha

- ugyanazt a személyt több büntett terheli és ezek közül valamelyik katonai bíróság hatáskörébe tartozik;

- több elkövető esetében ezek valamelyikével szemben az eljárás a katonai bíróság hatáskörébe tartozik.”⁷⁰⁴

Az 1973. évi I. törvénnyel hatályba léptetett „régí Be.” követte a tvr. szabályozási technikáját, és kezdetben a személyi körön sem változtatott. Számottevő módosulásra a rendszerváltozás évében került sor, amikor is a jogalkotó felismerve azt, hogy a törvény túlságosan széles körben határozza meg a katonai eljárás hatályát, leszűkítette azt a katona⁷⁰⁵ által a tényleges szolgálati viszonya tartama alatt elkövetett katonai bűncselekményekre.⁷⁰⁶ Ez a törvényi szabályozás viszont túl szűknek bizonyult, így a jogalkotó a hatályos Be. megalkotásáig fokozatosan „visszabővítette” a katonai eljárás hatáskörét. Elsőként a fegyveres erők tényleges állományú tagjai, később a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai⁷⁰⁷ által a szolgálati helyen vagy a szolgálattal összefüggésben elkövetett bűncselekmények⁷⁰⁸ kerültek – újra – a katonai eljárás hatálya alá.

Időközben a katona büntető anyagi jogi fogalma is jelentős változást élt meg. A régi Be. életbe lépésénél hatályos büntető törvénykönyv szerint katonának minősült a fegyveres erők tényleges állományú, valamint a rendőrség hivatásos állományú tagjai, továbbá azok, akik nem a fegyveres erőknél teljesítenek tartalékos katonai szolgálatot.⁷⁰⁹ Ez a meghatározás idővel letisztult, és a katonai rezsimszabályok egyes szervezetekre (büntetés-végrehajtási szervezet, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok) történt kiterjesztése eredményeként napjainkra konkrétábbá vált.

⁷⁰³ Vö. 349. § (1)-(2) bek.

⁷⁰⁴ 349. § (3) bek.

⁷⁰⁵ A katona büntetőjogi fogalma ekkor a fegyveres erők (néphadsereg, határőrség) tényleges állományú, valamint a rendőrség hivatásos állományú tagjaira, továbbá azokra terjedt ki, akik nem a fegyveres erőknél teljesítették katonai szolgálatukat.

⁷⁰⁶ E szövegezést a büntető eljárási törvény módosításáról szóló 1989. évi XXVI. törvény iktatta a régi Be. 331. §-ba.

⁷⁰⁷ Vö. A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény CXXV. törvény 84. §

⁷⁰⁸ Vö. A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény módosításáról szóló 1991. évi LVII. törvény 5. §

⁷⁰⁹ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény 103. § (1) bek.

A kilencvenes évek elején bekövetkezett mélyreható politikai és társadalmi változások óta állandóan napirenden van a magyar haderő átalakításának igénye.⁷¹⁰ A hidegháború lezárultával, majd később Magyarországnak az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez való csatlakozásával alapvetően megváltozott az ország biztonságpolitikai helyzete. Stratégiai céljá vált a döntően „háborús keretrendszerű” fegyveres erők helyébe lépő professzionális haderő megteremtése. E célból a Magyar Országgyűlés a honvédelemre vonatkozó joganyag újraszabályozása mellett az Alkotmány „fegyveres erők és a rendőrség” című fejezetét⁷¹¹ többször is módosította. Kezdetben megszüntette a fegyveres erők alkotmányos gyűjtőfogalmát, egyúttal létrehozta – a Határőrség és a rendőrség bevonásával – a rendvédelmi szerveket,⁷¹² majd idővel később Magyarország schengeni csatlakozásával a Határőrséget a rendőrség szervezetébe integrálta.⁷¹³ E jelentős terminológiai változások eredményeként a hatályos büntetőjogi jogszabályok módosítása is szükségessé vált, hiszen a törvényes eljárás biztosítása érdekében mind a katonai büntetőjogi fogalmának, mind a katonai büntetőeljárás hatályának a meghatározásánál tekintettel kellett lenni a megváltoztatott elnevezésekre.

A büntetőjogszabályok vonatkozó rendelkezéseinek módosítása során – a technikai természetű és alapvető értelmezések megtételén kívül – lehetőség volt továbbá a katonai büntetőeljárás személyi és tárgyi hatáskörének tartalmi újragondolására is, amelyet azonban a jogalkotó – vélelmezhetően a tárgyban felmerült szakmai viták eredményeként – nem vállalt fel teljes körűen. Sőt, a korábbi hivatásos vagy szerződéses határőrök rendőrségi állományba vonásával hatáskörcsökkentést okozott, tekintettel arra, hogy a rendőrség hivatásos állományú tagjaira vonatkozóan a szolgálati helyen és szolgálattal összefüggésben elkövetett bűncselekményeket nem vonta a katonai büntetőeljárás hatálya alá. Így a rendőrré vált határőrök által megvalósított szolgálathoz kötődő bűncselekmények alapesetben már nem tartoznak a katonai büntetőeljárás tárgyi hatálya alá.⁷¹⁴

9.3.2. A hatályos szabályozás

Katonai büntetőeljárásnak van helye

⁷¹⁰ Vö. Kunos Bálint: A haderőreform haditechnikai aspektusai. *Hadtudomány* 2000/3. szám 25. o.

⁷¹¹ Alkotmány VIII. Fejezete

⁷¹² A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi törvény módosításáról szóló 2004. évi CIV. törvény

⁷¹³ A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi törvény módosításáról szóló 2007. évi LXXXVIII. törvény

⁷¹⁴ Bögöly Gyula: A katonai büntetőeljárás hatálya a rendvédelmi integráció tükrében. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a Határőrség és rendőrség – az integrált rendvédelem című tudományos konferenciáról.* Pécsi Határőr Tudományos Közlemények VII. Pécs, 2007. 170. o.

- a katona által a tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt elkövetett katonai bűncselekmény (Btk. XX. Fejezet),
- a Magyar Honvédség tényleges állományú tagja által elkövetett bármely bűncselekmény,
- a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagja által a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett más bűncselekmény, illetőleg
- a szövetséges fegyveres erő tagja által belföldön, valamint e személynek a Magyar Köztársaság határain kívül tartózkodó magyar hajón vagy magyar légi járművön elkövetett, magyar büntető joghatóság alá tartozó bűncselekménye esetén.⁷¹⁵

A fenti törvényhely alapján megállapítható, hogy a magyar szabályozás a katonai büntetőeljárás hatályát vegyes módon, a *ratione personae* és a *ratione materiae* együttes alkalmazásával határozza meg.

Egyszerre jelenti a személyi és a tárgyi hatály megjelölését, hogy a magyar katonai büntetőeljárás a magyar büntető anyagi jogi szabályok szerinti katona által elkövetett katonai bűncselekményekre terjed ki. Ez bár személyi értelemben megjelöli a katonákkal szembeni külön eljárás lefolytatásának lehetőségét, de tárgyi körben szűkíti is azt, tekintettel arra, hogy katonával szemben, tényleges szolgálati viszonya alatt, csak katonai bűncselekmény miatt lehet eljárni.

Személyi hatálya szerint katonai büntetőeljárásnak van helye a Magyar Honvédség tényleges állományú tagja által elkövetett bármely, azaz akár szolgálaton belül, akár azon kívül elkövetett bűncselekménye esetén, tekintet nélkül arra, hogy azt Magyarországon, avagy a magyar határokon kívül követte el. Szintén személyi központú a szövetséges fegyveres erők tagjára vonatkozó meghatározás, amely ugyanakkor – a magyar joghatóság megjelölése mellett – csak korlátozott területi hatály szerint, a belföldön és a Magyar Köztársaság határain kívül tartózkodó magyar hajón vagy légi járművön elkövetett bűncselekményekre adja meg a magyar katonai büntetőeljárás hatályát.

Tárgyi hatály alapján lehet eljárni bizonyos fegyveres szervek (polgári nemzetbiztonsági szolgálatok és a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú) tagjai által a szolgálati helyen, illetve a szolgálattal összefüggésben elkövetett bármely bűncselekmények esetén. Ezek a deliktumok azzal, hogy a szolgálat ellátására közvetlen módon kihatnak, a szolgálati fegyelemre is károsak, amely miatt elbírálásuk nem nélkülözheti

⁷¹⁵ Be. 470. § (1) bek.

a szolgálati szabályok ismeretét, amelyek elsősorban a katonai büntetőeljáráson belül biztosíthatóak.

A katonai büntetőeljárás hatályára vonatkozóan további kiegészítést tartalmaz, hogy az kiterjed egyfelől *a terhelt által elkövetett valamennyi bűncselekményre, ha ezek közül valamelyik miatt katonai büntetőeljárásnak van helye, és az elkülönítés nem lehetséges,*⁷¹⁶ másfelől *több terhelt esetében akkor, ha a terheltek valamelyikének bűncselekménye katonai büntetőeljárásra tartozik, és az eljárás elkülönítése – tekintettel a tényállás szoros összefüggésére – nem lehetséges.*⁷¹⁷ E szabály az általános és a katonai büntetőeljárás kollízióját kívánja feloldani azzal, hogy személyi vagy tárgyi összefüggés (konnexitás) esetén az eljárást a katonai büntetőeljárás hatálya alá vonja, ezzel olyan bűncselekmény elbírálására, vagy terhelt büntetőjogi felelősségének a megállapítására is ezt az utat jelöli ki, amely vagy aki egyébként nem tartozna e külön eljárásra.

A katonai büntetőeljárás hatálya – a fentieknek megfelelően – a személyi és a tárgyi hatály kijelölésével meghatározza azt a terhelti kört, akivel szemben az általános büntetőeljárási szabályokat a katonai büntetőeljárásra vonatkozó eltérésekkel kell alkalmazni. A terhelti kör ennél fogva egyfelől lehet büntetőjogi értelemben vett magyar vagy nem magyar katona (katona terhelt), másfelől nem katonai jogállású, bármilyen állampolgárságú, civil személy is.

9.3.2.1. A katona és a katonai bűncselekmény

A katonai büntetőeljárás hatályának törvényi meghatározása során rendszertanilag első helyen szerepel, hogy az a katona tényleges szolgálati viszonya alatt elkövetett katonai bűncselekményekre terjed ki. Ez az általános büntetőeljárás hatályához képest mind személyi, mind tárgyi értelemben szűkítést jelent. Személyi téren csak a büntetőjogi értelemben vett katonákra vonatkozik, míg tárgyi értelemben csak a Büntető Törvénykönyv külön fejezetében pönalizált, katonai bűncselekményekre.

A katona büntetőjogi fogalmát a magunk részéről a katonai büntető anyagi jog egyes aspektusai ismertetésénél már érintettük. Ott kifejtettük, hogy a hatályos szabályozás jelenleg nem tekinthető teljes körűnek, mivel az nem terjed ki minden katonai rendfokozat szerint szerveződő rendvédelmi szerv szolgálati jogviszonyban álló tagjaira. A napjainkban érvényben lévő definíció ugyanis katonának kizárólag a Magyar Honvédség tényleges,

⁷¹⁶ Be. 470. § (2) bek.

⁷¹⁷ Be. 470. § (3) bek.

valamint a Rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjait foglalja magában.⁷¹⁸

A Magyar Honvédség tényleges állományú tagjait, pontosabban állománykategóriáit a honvédelemi törvény taxatívén felsorolja, amely szerint a tényleges állomány körébe tartoznak a hivatásos, a szerződéses és az önkéntes tartalékos szolgálati jogviszonyban lévők, továbbá a hadkötelezettség alapján sor-, tartalékos és póttartalékos katonai szolgálatot teljesítők, illetve a katonai felsőoktatási intézmények honvédségi ösztöndíjas hallgatói és a katonai középfokú oktatási, katonai felsőoktatási intézmények középfokú szakképzésben (a továbbiakban: katonai szakképzés) részt vevő, szolgálati viszonyban álló hallgatói⁷¹⁹.

A rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok személyi állományából katonaként csak az a kör lett megnevezve, amely a munkáltatójával nem munkaviszonyban, hanem szolgálati viszonyban áll, munkajogi (helyesebben szolgálati) jogállásuk tehát nem a Munka Törvénykönyvében,⁷²⁰ hanem ún. szolgálati törvényen (Hszt.) nyugszik.

E helyt is szükségesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy nem tekinthető indokoltnak az, hogy a vám- és pénzügyőrség, illetve a katasztrófavédelmi igazgatóságok hivatásos állományú tagjai büntetőjogi értelemben nem minősülnek katonának, holott e személyek a katonai jellegű alá-fölérendeltségen túl katonai jellegű szolgálati feladatokat látnak el, és katonai rendfokozatot viselnek. Külön említésre méltó a pénzügyőrök helyzete. A vám- és pénzügyőrség a szolgálati és rendfokozati hierarchia szerinti rendeződésen túl egy olyan rendvédelmi szervezet, amelynek nyomozó hatósági, továbbá hatósági ellenőrzési tevékenysége a Rendőrséghez hasonlítható. Amíg azonban egy pénzügyőr által – pl. határátkelőhelyen – elkövetett szolgálati bűncselekményt vagy függelemsértést a rendes büntetőeljárás szabályok szerint bírálják el, addig egy hasonló deliktum miatt a rendőr katonai eljárásban felel. Ez a körülmény nemcsak az azonos szolgálati hely és hasonló feladat miatt veti fel az eljárás különbözősége miatti értetlenségünket, hanem fontosnak tartjuk megjegyezni azt is, hogy a pénzügyőr terhelt a katonai büntetőeljárás hiánya miatt hátrányosabb helyzetben van rendőr (katona) terhelt társához képest, mivel míg annak ügyét az esetek több mint 90 %-ában három hónapon belül befejezik, addig a nem katona terhelt

⁷¹⁸ Btk. 122. § (1) bek.

⁷¹⁹ A Hvt. tehát meghagyta a tényleges állomány körében a sorkatonai állományt, így tehát a sorkötelezettség teljes eltörléséről nem, csak annak felfüggesztéséről beszélhetünk, noha köztudott, hogy ez az állomány a jövőben nem kerül feltöltésre.

⁷²⁰ A Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény

esetében ez rendszerint tovább tart. A gyorsabb büntetőeljárás pedig Herke Csongor szerint a terhelt védelmére szolgál.⁷²¹

Mint ahogy azt a katona anyagi büntetőjogi aspektusai során szintén említettük a fegyveres vagy rendvédelmi szervek esetén a szabálysértési és a büntetőjogi szabályok sincsenek összhangban. Addig, amíg a szabálysértési törvény szerint a fegyveres szervek (honvédség, rendőrség, polgári védelem, vám- és pénzügyőrség, büntetés-végrehajtási szervek, állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok) hivatásos (szerződéses) állományú tagja által a szolgálati viszony tartama alatt a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett szabálysértést fegyelmi eljárás keretében kell elbírálni,⁷²² addig a bűncselekmény fegyelmi eljárásban való elbírálásra a honvédségen kívül csak a rendőrség, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok és a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjai esetében van lehetőség, ha az elkövetett deliktum katonai vétségnek minősül.

A katona fogalmához hasonlóan a katonai bűncselekmény is büntető anyagi jogi kategória. A magyar büntető kódex különös részében önálló fejezetben meghatározott bűncselekmények külön címek (szolgálati bűncselekmények, függelemsértések, előljárói bűncselekmények, harcképességet veszélyeztető bűncselekmények) szerint vannak elkülönítve. Közös jellemzőjük, hogy e deliktumokat tettesként csak büntetőjogi értelemben vett katona követheti el, akik ezzel mindegyik esetben a katonai szolgálati rendet vagy fegyelmet sértik vagy veszélyeztetik. Így válva katonai terheltté a katonai büntetőeljárásban.

A büntető anyagi jogi szabályok – a magyar büntetőtörvények személyi hatályának, nem utolsó sorban Magyarország nemzetközi katonai kötelezettségvállalásának megfelelően – büntetni rendelik a büntetőjogi értelemben vett katona által a szövetséges fegyveres erő katonájával szemben, avagy a nem Magyarországon, hanem az Egyesült Nemzetek vagy más nemzetközi szervezet felkérésére külföldi hadműveleti területen végzett humanitárius tevékenység, békefenntartás vagy humanitárius művelet keretében, illetőleg egyéb külföldi szolgálat során más állam katonájával szemben szolgálati feladat közös ellátása során elkövetett bűncselekményt is.⁷²³ A vonatkozó jogszabályi rendelkezés⁷²⁴ értelmezését elvégző magyar alkotmánybírósági határozat szerint ebben az esetben bűncselekmény sértettjének a szolgálati feladat közös ellátásakor a szövetséges és a békepartnerségben részt vevő fegyveres

⁷²¹ Herke Csongor: Megállapodások a büntetőperben. Pécs, 2008. 27. o.

⁷²² Sztv. 30 § (1) bek.

⁷²³ Btk. 122/A. § (1) bek.

⁷²⁴ Btk. 122/A. § (2) bek.

erő szárazföldi, haditengerészeti vagy légierejéhez tartozó, a szövetséges fegyveres erő állama rendőrségének, illetve polgári védelmi szolgálatának tagja, más állam katonája, a más állam rendőrségének, illetőleg polgári védelmi szolgálatának tagja tekintendő.⁷²⁵

Szintén kiterjed a magyar büntetőtörvény személyi hatálya arra a katonára is, aki a katonai bűncselekményt a szövetséges fegyveres erőknél teljesített szolgálata során, illetve az Egyesült Nemzetek vagy más nemzetközi szervezet felkérésére külföldi hadművelési területen végzett humanitárius tevékenység, békefenntartás vagy humanitárius művelet keretében követi el.⁷²⁶

E szabály alkalmazhatósága ugyanakkor a gyakorlatban korántsem egyértelmű, mivel – ahogy azt Eperjes Krisztián megfogalmazza – hiába adott a katonai büntetőeljárás lefolytatásának törvényi alapja, ha az arra vonatkozóan nem tartalmaz rendelkezést, hogyan kell az eljárást külföldön lefolytatni. Eperjes szerint a magyar katona által külföldön elkövetett bűncselekménnyel szembeni magyar joghatóság alá tartozó fellépés az elkövetés helyének országa szerint, és aszerint változik, hogy milyen „összetételű” békeműveletről van szó.⁷²⁷ Emiatt pedig egyfelől nem mindig egyértelmű, hogy a magyar joghatóság alkalmazható-e, illetve, hogy alkalmazása esetén milyen hatóság, milyen módon és hogyan tud kellő hatékonysággal fellépni. E kérdésre a katonai büntetőeljárás menetéről szóló részben még visszatérünk.

9.3.2.2. A katonai büntetőeljárás személyi teljessége

Teljes körű a katonai büntető eljárásjog személyi terjedelme, ha az elkövetett bűncselekmény jellegétől – általános vagy katonai, illetve szolgálati voltától – függetlenül a katona terhelt bűnfelelőssége kizárólag katonai büntetőeljárásban állapítható meg. Ez a megoldás több ország esetében is általános, és Magyarországon is alkalmazott, bár nem minden büntetőjogi értelemben vett katona, hanem csak a hagyományos értelemben vett fegyveres erő, a Magyar Honvédség tényleges állományú tagjai, illetve – kizárólag a magyar joghatóságra való hivatkozás korlátja mellett – a szövetséges fegyveres erő tagja esetében.

A Magyar Honvédség szolgálati kötelékébe tartozó katonák⁷²⁸ Magyarországon az egyetlen olyan személyi kört jelentik, akikkel szemben nemcsak katonai, hanem bármely

⁷²⁵ Vö. 20/2006. (V. 31.) AB határozat 2.1. pont

⁷²⁶ Btk. 122/B. §

⁷²⁷ Eperjes Krisztián: Békehadműveletek. *Ügyészek Lapja* 2008/4. szám 26. o.

⁷²⁸ A Hvt. szerint Magyar Honvédség tényleges állományába tartoznak a hivatásos, a szerződéses és az önkéntes tartalékos szolgálati jogviszonyban lévők, továbbá a hadkötelezettség alapján sor-, tartalékos és póttartalékos

egyéb bűncselekmény esetén katonai büntetőeljárásnak van helye. A nem katonai természetű deliktumok katonai eljárásban való kivizsgálásának Kardos Sándor szerint elsősorban a katonai büntetőeljárás lefolytatásának gyorsaság az indoka, amely miatt így a terhelt előjárója is gyorsabban tud állást foglalni az alárendeltségébe tartozó terhelt további katonai szolgálati viszonya felől.⁷²⁹ Álláspontunk szerint előjárói oldalról megközelítve e kérdést e megoldás nemcsak a honvédek, hanem más büntetőjogi értelemben vett katonák (rendőrök, büntetés-végrehajtási beosztottak, illetve a katonai büntetőeljárás hatályának fentiekben javasolt kedvező kiterjesztése esetén akár pénzügyőrök, tűzoltók) esetében is indokolt lenne. A rendvédelmi szervek hivatásos állományú tagjai ráadásul rendszerint közvetlen intézkedésre is jogosultak. Emiatt nem megengedhető, hogy szolgálatban olyan személy vegyen részt, akivel szemben büntetőeljárás folyik. Az így keletkezett létszámhiány pedig felmentéskor csak az újbóli szolgálatba helyezéssel, illetve bűnösítés esetén a kiszabott szankció végrehajtása, avagy a szolgálatból eltávolított személy státuszának feltöltésével szüntethető meg.

A katonai büntetőeljárás viszonylag új eleme a szövetséges fegyveres erő tagja által belföldön (Magyar Köztársaság területén, avagy azon kívül a magyar hajón vagy magyar légi járművön, azaz a magyar joghatóság alatt) elkövetett bűncselekmények katonai eljárásra utalása. Figyelemre méltó, hogy a „szövetséges fegyveres erő tagja” mint terminus technikus megjelöléssel a jogalkotó olyan személyi körre is megállapítja a katonai büntetőeljárás hatályát, amely egyébként nem tartozik a katona – fentebb már taglalt – büntetőjogi fogalmába.

A katonai büntetőeljárás személyi hatályának ezirányú kiterjesztését hazánk nemzetközi kötelezettségei, így elsősorban az Észak-atlanti Szervezethez történő csatlakozása tette indokolttá. Az úgynevezett NATO egyezményekben – pl. az Észak-atlanti Szerződés tagállamai közötti, és a fegyveres erők jogállásáról szóló, 1951. június 19-én, Londonban kelt Megállapodás, amelyhez a Magyar Köztársaság az 1999. évi CXVII. törvénnyel csatlakozott – szerint a fogadó állam joghatósága érvényesül azokban az esetekben, amikor a bűncselekmény elsősorban a fogadó állam jogát sértette.⁷³⁰ Megjegyzendő, hasonló megfontoláson alapult a magyar katonai büntetőtörvények magyar katona

katonai szolgálatot teljesítők, illetve a katonai felsőoktatási intézmények honvédségi ösztöndíjas hallgatói és a katonai középfokú oktatási, katonai felsőoktatási intézmények középfokú szakképzésben részt vevő, szolgálati viszonyban álló hallgatói.

⁷²⁹ Kardos Sándor: A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene. 350/2003. számú PhD dolgozat. Miskolci Egyetem Deák Ferenc Doktori Iskola. Miskolc, 2003. 222. o.

⁷³⁰ A büntetőeljárás törvény magyarázata. 2. kötet. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2003. 790. o.

külföldön más állam katonája ellen vagy szövetséges fegyveres erőben teljesített szolgálat közben elkövetett bűncselekményekre való – fentebb ismertetett – pontosítása is.

A magyar büntetőtörvény értelmező rendelkezéseinek sajátos kollízióját jelenti, hogy amíg a Btk. más állam katonája ellen elkövetett bűncselekmény esetén a sértetti kört a szövetséges fegyveres erő katonájában úgy állapítja meg, hogy annak körében a szövetséges fegyveres erő állama rendőrségének, illetőleg polgári védelmi szolgálatának tagját is érteni kell, hasonló értelmezést a szövetséges fegyveres erő tagjára – mint tettesre – nem alkalmaz. A törvény pusztán a szövetséges fegyveres erő fogalmát határozza meg, amely szerint annak minősül *a kölcsönös katonai segítségnyújtás kötelezettségét tartalmazó hatályos nemzetközi szerződés szerint a Magyar Köztársasággal szövetséges államok fegyveres erői, valamint az e szerződés alapján létrehozott közös katonai szervezetek.*⁷³¹ Venczl László szerint ennek az lehet a magyarázata, hogy a magyar büntetőtörvények szerint a szövetséges fegyveres erő alatt valójában az Észak-atlanti Szerződést (NATO) kell érteni,⁷³² így a szövetséges fegyveres erők tagjai is csak ehhez a szervhez köthetnek.

A szövetséges fegyveres erő tagja által elkövetett bűncselekmények kivizsgálását illetően felmerül az egyes – alapvetően a küldő és a fogadó – államok katonai büntetőjogának versengése is. Ennek az összeütközésnek a feloldására az előbb már említett NATO SOFA Egyezmény VII. Cikke szolgál. E szerint a fogadó állam hatóságának joghatósága van a fegyveres erő vagy polgári állomány tagja, illetve hozzátartozója által a fogadó állam területén elkövetett, a fogadó állam törvényei szerint bűncselekménynek minősülő cselekmények esetében tekintet nélkül arra, hogy az a küldő állam szerint büntetendő-e vagy sem. A fogadó – jelen esetben a magyar – állam büntető joghatósága azonban e téren nem kizárólagos. Az Egyezmény ugyanis a küldő állam joghatóságának elsőbbségét írja elő, amennyiben a bűncselekmény kizárólag ez állam tulajdona vagy biztonsága, vagy kizárólag ez állam fegyveres erőinek vagy polgári állományának tagjai, illetve hozzátartozóik személye vagy tulajdona ellen követték el, illetve akkor is, ha a bűncselekmény szolgálati kötelezettség teljesítése közben elkövetett tevékenység vagy mulasztás. Minden más bűncselekmény esetében a fogadó állam hatóságait illeti az elsőbbség a joghatóság gyakorlására. Erről azonban – az Egyezmény megengedő szabálya alapján – a fogadó állam a küldő állam

⁷³¹ Btk. 137. § 20. pont

⁷³² Venczl László: A katonai büntető igazságszolgáltatás aktuális kérdései. Kriminológiai Közlemények 59. szám 2001. 10. o.

értesítése mellett lemondhat, avagy e lemondás – a büntetőeljárás átengedése – a küldő állam részéről diplomáciai úton kezdeményezhető.

9.3.2.3. A szolgálattal összefüggő bűncselekmények

A *ratione personae* és a *ratione materiae* együttes alkalmazását jelenti az a szabály is, amely a katonai büntetőeljárást a büntetőjogi értelemben vett katona által a szolgálati helyen vagy a szolgálattal összefüggésben elkövetett bármely bűncselekményre is kiterjeszti. A katonai büntetőhatalom ebben az esetben tehát nem általános, csak a törvény által megjelölt fegyveres (katonai vagy rendvédelmi) szervek pontosan meghatározott – rendszerint hivatásos, kivételes esetben szerződéses állományú – tagjaira, és az általuk a szolgálati (munka) viszonyukat valamilyen módon érintő bűncselekményekre terjed ki. E szabály mögött Habony János szerint a szolgálati érdek védelme és a bűncselekmények gyors felderítésének a kívánalma húzódik meg.⁷³³ A szolgálati jellegű bűncselekmények nagyrészt zárt munkahelyi körülmények között valósulnak meg, azok ezáltal nemcsak az általánosan védett jogi tárgyakat sértik vagy veszélyeztetik, hanem a katonai felépítés szerint működő katonai vagy rendvédelmi szerv szolgálati rendjét is. Szolgálattal összefüggő akkor lesz a bűncselekmény, ha azt az elkövető szolgálati feladata ellátásának a helyén, vagy a feladat végrehajtásával, teljesítésével összefüggésben követi el.

A hatályos szabályozás szerint katonai büntetőeljárásnak van helye a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai által a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett bármely bűncselekmény esetén. E két, büntető anyagi jogi értelemben vett katonának is minősülő állománykategóriánál tehát nemcsak katonai bűncselekmény, hanem bármely más, de szolgálattal összefüggő deliktum megvalósulása esetén is helye van a katonai büntetőeljárásnak. Ennek értelmében a büntetőjogilag katonának minősülő hivatásos rendőrök, illetve a katonának nem tekinthető vám- és pénzügyőr szervezet hivatásos állományú tagjai által szolgálattal összefüggésben megvalósított bűncselekmények esetén nincs helye katonai büntetőeljárásnak. E megállapítás alól természetesen kivétel, ha a rendőr – mint büntetőjogi értelemben vett katona – a szolgálati helyén egyúttal katonai bűncselekményt is megvalósít, mert ebben az esetben – a később említendő személyi összefüggés miatt – helye lehet a katonai büntetőeljárásnak.

⁷³³ Habony János: Büntetőjogi ismeretek új kézikönyve a fegyveres erők hivatásos állományára részére. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1973. 163. o.

A rendőrök és a pénzügyőrök szolgálattal összefüggő bűncselekményeinek katonai elbírálásáról a rendszerváltozás óta élénk vita folyik. Amíg azonban a rendőrök büntetőjogi értelemben vett katonák, addig a pénzügyőrök e fogalmi kategóriába nem tartoznak bele. Holott mindkét szervezet katonai hierarchia szerint épül fel, hivatásos állományú tagjaik rendfokozatot viselnek, és szolgálati kötelek szerint látják el feladataikat.

Itt jegyezzük meg, hogy a katasztrófavédelmi (tűzoltó) szervezet hivatásos és szerződéses állományú tagjai is hasonló rendszerben szolgálnak, különbség azonban, hogy azok szolgálati fegyver viselésére nem jogosultak, ezért velük kapcsolatosan a szolgálattal összefüggő bűncselekmények katonai nyomozását nem érezzük a többi rendvédelmi szervhez hasonlóan szükségesnek.

A katonai berendezkedés mellett a szolgálati jellegű egyéb bűncselekmények kivizsgálásának időszerűsége is indokolja, hogy a rendőrség és a pénzügyőrség hivatásos állományú tagjai katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozzanak. Ennek jelenlegi hiánya a katonai büntetőhatalom alá nem tartozó rendvédelmi szerveknél inkább hátrányt jelent, mint előnyt. Az általános hatáskörű büntetőeljárás hatóságok ugyanis a szolgálati bűncselekményeknél hangsúlyozottabban érvényesülő időszerűség elvét nem tudják biztosítani, míg a katonák esetében a katonai hatóságok igen. E körülmény mellett Mészáros László gyakorlati jelentőséget is tulajdonít. Minthogy a szolgálati helyen és a szolgálati viszonytal kapcsolatban elkövethető bűncselekmények túlnyomórészt hivatali és közélet tisztasága elleni deliktumok, a katonai tanácsok törekednek arra, hogy a rendvédelmi szervek tagjai által elkövetett ilyen bűncselekmények tekintetében egységes, következetes gyakorlat érvényesüljön az elbírálás során.⁷³⁴ Indokolatlan tehát egyes rendvédelmi szervek hivatásos állományába tartozó személyeket elvonni az egységesebb elbírálás lehetősége alól, annál is inkább, mert a katonai tanácsok ügyei között katonai bűncselekménnyel halmazatban jelenleg is rendszeresen előfordulnak – a 2007. évben 364 fő esetében – rendőrök által elkövetett hasonló jellegű bűncselekmények.

A rendvédelmi szervek tagjai által a szolgálattal összefüggésben elkövetett bűncselekmények katonai büntetőeljárás alá vonásával kapcsolatban azonban ismertek ellenvélemények is. Szikinger István például a katonai büntetőeljárás honvédelemhez nem köthető hatályának kiterjesztésében a rendvédelmi jog militarista tendenciáinak továbbvitelét

⁷³⁴ Mészáros László: A katonai büntetőeljárás hatásköri szabályainak változásai. *Ügyészek Lapja*. 2006/6. szám 16. o.

látja.⁷³⁵ Szintén ellenérvnek minősülhet, hogy jelentős visszalépés lenne, ha a katonai igazságszolgáltatást az Országgyűlés visszaállítaná a rendőrségre, mert ezzel – pontosabban a rendőrök szolgálati bűncselekményeinek elbírálásának az általános büntetőeljárás hatóságok, jelen esetben a nyomozó ügyészségek és az általános bíróságok hatásköréből történő kivonással – egyrészt a civil ellenőrzés súlyosan sérülne, másrészt e módosítással a katonai ügyészségek túlterheltté válnának.⁷³⁶ A magunk részéről e fenti aggályokat nem osztjuk. A katonai büntetőjog alapelvei keretében írt véleményünket e helyt is megerősítve úgy látjuk, hogy a civil ellenőrzésnek nemcsak a rendvédelmi, hanem a katonai állomány esetében is úgy kell érvényesülnie, hogy az a katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer egészén tetten érhető legyen. E téren pedig a magyar katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer harmonizál az Emberi Jogok Európai Egyezményével, és erre a katonai büntetőeljárás az egyébként is a katonai büntetőjogi fogalmába tartozó személyek szolgálati helyen vagy szolgálattal összefüggésben elkövetett cselekményekre való kiterjesztése nem lehet negatív hatással. Nem igazolható a katonai ügyészségek túlterheltségére vonatkozó aggodalmak sem, mivel a folyamatosan csökkenő ügyszámhoz képest még mindig jelentős ügyészi apparátus működik, amely még jelentős – a fentiekben általunk már kifejtett – hatáskör bővülés esetén is biztosíthatja a jelenleg katonai büntetőeljárás hatálya alá nem tartozó bűncselekményekkel szembeni eljárások ésszerűbb határidőn belüli befejezését.

9.3.2.4. A katonai büntetőeljárás hatályának személyi és tárgyi konnexitása

A katonai büntetőeljárás sajátos kiterjedéséről beszélhetünk azokban az esetekben, amikor a katona terhelt egyéb, nem katonai eljárásra tartozó bűncselekménye esetén, illetve nem katona terhelttel szemben is a katonai büntetőeljárás szabályai szerint kell eljárni. E kiterjesztésnek személyi összefüggés miatt akkor van helye, ha a terheltet több bűncselekménye közül az egyik katonai büntetőeljárásra tartozik, tárgyi összefüggés miatt akkor, ha több terhelt közül az egyikre a katonai büntetőeljárás hatálya vonatkozik.

Be. 470. §

„(2) A katonai büntetőeljárás hatálya kiterjed a terhelt által elkövetett valamennyi bűncselekményre, ha ezek közül valamelyik miatt katonai büntetőeljárásnak van helye, és az elkülönítés nem lehetséges.

⁷³⁵ Szikinger István: A büntetőhatalom és az egyéni jogok. Fundamentum 1997/2. szám 105. o.

⁷³⁶ Vö. T/1917/25. sz. módosító javaslat. 2007. február 15.

(3) Több terhelt esetében akkor van helye katonai büntetőeljárásnak, ha a terheltek valamelyikének bűncselekménye katonai büntetőeljárásra tartozik, és az eljárás elkülönítése – tekintettel a tényállás szoros összefüggésére – nem lehetséges. Ez a rendelkezés az orgazdára és a bűnpártolóra is kiterjed.”

Akár a személyi, akár a tárgyi konnexitás terjedelmét nézzük, az a hatályos bírói gyakorlat szerint nem tekinthető korlátlanoknak. A Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma korábbi állásfoglalását⁷³⁷ felülvizsgálva büntető kollégiumi véleményében megerősítette, hogy

- egyrészt „a terhelt katonai büntetőeljárásra tartozó és azzal együtt vád tárgyává tett más bűncselekmények elbírálását a katonai tanács akkor különíti el, ha az utóbbi tárgyi súlya, bonyolultsága, a bizonyítás terjedelme az eljárás gyors befejezését hátráltatná, vagy az elkülönítést más katonai érdek indokolja;”

- másrészt „több terhelt esetében a katonai büntetőeljárás hatálya alá egyébként nem tartozó terhelt cselekményét a katonai tanács csak akkor bírálja el, ha a tényállás közvetlen és szoros összefüggése miatt az elkülönítés nem lehetséges.”⁷³⁸

A Legfelsőbb Bíróság véleménye szerint a személyi konnexitás vizsgálatok az egyesítés, illetve elkülönítés eldöntésénél a katonai tanácsnak azt kell vizsgálnia, hogy a katonai büntetőeljárásra egyébként nem tartozó bűncselekmény tárgyi súlya, annak a katonai eljárás hatálya alá tartozó deliktumhoz képest nagyobb társadalomra veszélyessége, vagy terjedelmesebb bizonyítást igénylő volta miatt célszerű-e az együttes elbírálás. Ennek indoka az, hogy „a nagy terjedelmű bizonyítást igénylő cselekmény katonai eljárásban történő elbírálása nem lehet célszerű, mert jelentősen késleltetheti a katonai eljárásra tartozó cselekmény elbírálását.” A magunk részéről az időszzerűség aggályát egy katona által elkövetett több bűncselekmény esetében nem látjuk megalapozottnak. Sőt, az ügyek elkülönítése a különböző igazságszolgáltatási fórumok általi eljárása miatt inkább jelenti a büntetőügy elhúzódását, mint annak gyors lezárását. A személyi összefüggésben lévő ügyek elkülönítését továbbá a büntetőeljárás központi alanya, a katona terhelt személye sem indokolja. A hivatkozott büntető kollégiumi vélemény is kitér arra, hogy „a katonai büntetőeljárásban az ügyek gyors befejezése – az időszzerűség általános követelménye mellett – katonai fegyelmi okok miatt is indokolt.” Álláspontunk szerint az ügyek elkülönítéséből fakadóan eltérő időpontban meghozott jogerős ügydöntő határozatok miatt a katona bűnösségének, ezáltal katonai rendre veszélyességének megítélése csak az egyik ügy

⁷³⁷ BK 140.

⁷³⁸ Vö. BKv 51.

lezárásával nem állapítható meg. Dönthet-e a katonai tanács egy enyhébb megítélésű katonai bűncselekmény esetén lefokozásról vagy a szolgálati viszony megszüntetéséről úgy, hogy az elvileg nagyobb súlyú büntetőügyre nincs rálátása? A válasz nemleges, ennél fogva személyi konnexitás esetén az egyes ügyek elkülönítését, elsősorban a terhelt katonai vagy rendvédelmi szolgálat és fegyelem alá tartozása miatt abban az esetben sem tartjuk igazolhatónak, ha az egyébként katonai büntetőeljárásra tartozó bűncselekmény a gyanú szerint súlyosabb és bonyolultabb megítélésű.

Más azonban a helyzet tárgyi konnexitás esetén. Ekkor a büntető kollégiumi vélemény szerint a katonai tanácsnak azt kell vizsgálnia, hogy több terhelt esetén azok cselekményei ténylegesen milyen mértékben kapcsolódnak egymáshoz, a közvetlen és szoros összefüggés megállapítható-e. *„Polgári személy katonai büntetőeljárás alá vonására csak akkor kerülhet sor, amikor a katonával közösen elkövetett cselekmény elbírálása ezt feltétlenül indokolja, például, amikor az elkövetők társtettesek. Indokolhatja az együttes elbírálást az is, hogy az elkülönítés folytán tárgyalandó ügyekben eltérő ténymegállapítás veszélye merül fel. Ha azonban a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó terhelttel együtt bűncselekményt elkövetőhöz – tárgyi összefüggés folytán – további terheltek is kapcsolódnak, ezek cselekményének elbírálása céljából az elkülönítés rendszerint indokolt.”* Minthogy az idézett vélemény több személy bűncselekményére van tekintettel, azaz nemcsak olyan terheltre, akit katonai vagy rendvédelmi többletkötelezettségek terhelnek, mi is úgy látjuk, hogy az eljárás csak akkor folytatható le a katonai szabályok szerint, ha annak elkülönítése a megvalósított bűncselekmények hasonló természete miatt nem célszerű. Minden más esetben azonban az elkülönítéstől nem kell eltekinteni, hiszen a katonai szolgálati rendre még közvetve is csak kivételes esetben lehet veszélyes egy civil személy.

9.4. Összegzés

A katonai büntetőeljárás hatálya azt a személyi és tárgyi kört mutatja meg, amelyekre figyelemmel a büntetőeljárást az általános szabályoktól eltérő, katonai büntetőeljárásra vonatkozó rendelkezések figyelembe vételével kell lefolytatni. A katonai büntetőeljárás terjedelmének meghatározására számos történelmi és külföldi modell alakult ki. Tágabb a kompetencia, amikor a katonai büntetőeljárás minden katona minden bűncselekményére kiterjed, és legszűkebb ott, ahol csak egyes szervek alkalmazottainak egyes – általában

katonai – bűncselekményeire terjed csak ki. A magyar szabályozás vegyes elvű, azaz a katonai büntetőeljárás

egyfelől a büntetőjogi értelemben vett katonák katonai bűncselekményeire,

másfelől a hagyományos értelemben vett katonák (tényleges állományú honvédek), illetve a szövetséges fegyveres erő tagja által a magyar joghatóság területén elkövetett bármely bűncselekményére, továbbá

harmadfelől bizonyos rendvédelmi szervek (büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok) hivatásos állományú tagjai által a szolgálati helyen, illetve a szolgálattal összefüggésben elkövetett deliktumaira terjed ki.

Emellett a magyar szabályozás (nem teljes körben) elfogadja a konnexitás intézményét is, azaz személyi vagy tárgyi összefüggés fennálltakor olyan bűncselekményre és terheltre is kiterjeszti a katonai büntetőeljárást, aki (amely) egyébként az általános büntetőeljárás hatóságok kompetenciájába tartozna.

A katonai büntetőeljárásra vonatkozó szabályok a rendszerváltozás óta folyamatos vita, egyben módosulás tárgyai. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy az új politikai elit egy része a katonai büntetőeljárást, így a katonai bíráskodást egy rendszeridegen különbíráskodásnak tekintette, amelynek felszámolása egyet jelent a korábbi rendszer katonai hatalmának lezárásával. A magunk részéről a magyar katonai büntető-igazságszolgáltatás történetében, illetve egyes külföldi országok szabályozásában végzett kutatásainkban arra a következtetésre jutottunk, hogy e nézetek téves értelmezésen alapulnak. A katonai büntetőeljárás nemcsak napjainkban, hanem már több mint félévszázada nem jelent az általános büntető-igazságszolgáltatáson kívüli fórumrendszert, a katonai büntetőeljárás szabályai és hatóságai megfelelnek az Emberi Jogok Európai Egyezményében lefektetett, alapvetően a tisztességes büntetőeljáráshoz kapcsolódó elveknek.

Részben ennek, részben annak a felismerésnek köszönhetően, hogy a katonai bűnügyekben csak egy egységes szakmai szempontok szerint, gyorsan eljáró speciális igazságszolgáltatási fórumrendszer képes hatékonyan eljárni, a kilencvenes évek elején tapasztalt hatáskör elvonást követően 1995-től újra bővülni kezdett a katonai büntetőeljárás hatálya. Ez azonban napjainkra még korántsem vált teljessé. A katonai büntetőeljárás továbbra is az általános büntetőeljárással konkuráló eljárás, amely egyrészt kifejezésre jut abban, hogy nem minden katonai rendszer (hierarchia, rendfokozat stb.) szerint működő fegyveres szerv hivatásos vagy szerződéses állományú tagja tartozik a hatálya alá. A vám- és pénzügyőrség és a katasztrófavédelem hivatásos (szerződéses) állományú tagjai egyáltalán nem, míg a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok

hivatásos állományú tagjai a katonai bűncselekményeken túl a szolgálati helyen és a szolgálattal összefüggésben elkövetett bűncselekmények, a Rendőrség hivatásos állományú tagjai pedig csak a katonai deliktumok tekintetében tartoznak a katonai büntetőeljárás alá.

E szabályozás miatt kell beszélni a katonai büntetőeljárás személyi és tárgyi konnexitásáról is, amely az általános és a katonai büntetőeljárás összeütközését oldja fel. A magunk részéről a konnexitás feloldását csak tárgyi összefüggés esetén látjuk indokoltnak. Személyi összefüggés esetén azért nem, mert ebben az esetben a terhelt a megalapozott gyanú szerint az általa elkövetett deliktumok jellegétől függetlenül veszélyes a katonai rendre, bűnösségéről és a katonai szolgálatban való megtartásáról az egyes eljárások különböző jellege és leginkább gyorsasága (időszerűsége) miatt nem célszerű több büntetőeljárásban dönteni. A személyi konnexitás törvényi feloldása lenne, ha a katonai büntetőeljárás minden katonailag szerveződő fegyveres szerv – így a Magyar Honvédség, a Rendőrség, a Vám- és Pénzügyőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálat – tényleges vagy hivatásos állományú tagja által elkövetett valamennyi bűncselekményre kiterjedne. A magunk részéről azonban a mindennapi szolgálat és intézkedési kör eltérő jellege miatt nem tartjuk indokoltnak, hogy a rendvédelmi szervek közül – görög példára – a katasztrófavédelmi szervezet hivatásos állományú tagjai is katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozzanak, holott e szervek is szigorú hierarchia és katonai rendfokozat szerint szerveződnek.

A katonai büntetőeljárás hatályának fenti bővítése nemcsak az általános és a katonai büntetőeljárás, így az általános és a katonai hatóságok közötti konkurálást oldaná fel, hanem minden fegyveres szerv esetében biztosítaná az ügyek gyors és szakszerű elbírálását, amely a katonai fegyelmi okok miatt az időszerűség általános követelménye mellett különösen indokolt.

X. A KATONAI BÜNTETŐELJÁRÁSBAN ELJÁRÓ HATÓSÁGOK

„A katonai társadalomban a legrégebb időktől a mai napig a bűnvádi üldözési jog mindenkor a magasabb parancsnoki hatalom velejárója s annak tartalmi kiegészítő részét képezi”

(Cziáky Ferenc, 1924.)

10.1. Bevezetés

A katonai rend elleni bűncselekmények sajátos jellemzője, hogy annak tettese csak olyan személy (katona) lehet, aki maga is a katonai szolgálati rend szabályai alatt áll. Ahogy arra korábban már utaltunk, a katonák az általuk elkövetett bűncselekmény jellegétől függetlenül közvetlenül vagy közvetve sértik vagy veszélyeztetik az adott katonai közösség szolgálati rendjét, fegyelmi érdekeit. A katonai rendben bekövetkezett jogsértéseket elsősorban nemcsak az általános társadalmi veszélyesség szerint kell megítélni, hanem a katonai rendre és fegyelemre való hatásuk alapján is, hiszen egy katonai viszonyok között elkövetett jogellenes cselekmény nemcsak az általános, hanem a katonai szolgálati érdekre, azon keresztül pedig az általános fegyelmi helyzetre is hátrányos.

A katonai büntetőeljárás sajátossága, egyben szakszerű megítélésnek alapvető biztosítója leginkább abban mutatkozik meg, hogy annak során csak olyan hatóság járhat el, amely nemcsak a vonatkozó katonai büntető jogszabályokat ismeri, hanem azoknak az életviszonyoknak a kellő ismeretével is rendelkezik, amelyek e bűncselekményeket „szülik és környezik.”⁷³⁹ Ezek a hatóságok általános hatáskörben nyomozó és vádhatóságként a katonai ügyész, míg igazságszolgáltatási fórumként egyes megyei bíróságok katonai bírái vagy tanácsai. Sajátos hatósági funkciót tölt be a katona terhelt szolgálati helye szerinti állományilletékes parancsnok, aki egyrészt nyomozó hatóságként, másrészt a katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálása terén a büntetőjogi felelősséget eldöntő – büntető ügyekben ügydöntő – hatóságként is eljárhat.

10.2. A katonai nyomozó hatóságok

Katonai büntetőeljárásban a nyomozási feladatokat elsősorban az általános ügyészi szervezetrendszerbe illeszkedő, de eltérő szervezeti struktúrában és illetékességi területen

⁷³⁹ Kovács Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958. 295. o.

működő katonai ügyészségeken szolgálatot teljesítő ügyészek végzik. A katonai ügyész a Be. szerint a vádemelés érdekében bármely ügyben nyomozást végezhet vagy végeztethet, ezért – bár ezt a Be. *expressis verbis* nem deklarálja – a katonai büntetőeljárás alanyai között mint általános nyomozó hatóság jár el. Emellett a katonai ügyész a katonai vétségek nyomozását egyfajta másodlagos nyomozó hatóságként teljesítő katonai parancsnokok, illetve az ő jogkörükben eljáró igazgatási vagy nyomozótisztek által végzett nyomozásokat felügyeli ideértve azt is, hogy – mint általános nyomozó hatóság – azok végzését magához vonhatja, illetve a katonai parancsnokot (rajta keresztül az igazgatási vagy nyomozótiszteket) nyomozási feladatok ellátására bízta meg.

A törvényben nevesített, de nem tipizált fenti nyomozó hatóságok mellett katonai büntetőeljárásban kisegítő hatóságként más nyomozó hatóság is közreműködhet. Erre abban az esetben kerülhet sor, ha a civil ügyekben eljáró nyomozó hatóság – elsősorban a rendőrség, kivételes esetben a nyomozó ügyészségek vagy a vám- és pénzügyőrség tagjai, ad absurdum külföldön tartózkodó magyar hajó vagy légi jármű parancsnoka – saját hatáskörében indít nyomozást, vagy végez késedelmet nem tűrő nyomozási cselekményt, és még a katonai büntetőeljárás hatályának felismerése miatti áttételt megelőzően valamilyen eljárási cselekményt fogatosít. Szintén ilyen jelleggel vesz részt katonai bűnügyben általános nyomozó hatóság, ha a katonai nyomozó hatóságokat technikai eszközzel vagy más módon támogatja.

A katonai és általános nyomozó hatóságok mellett meg kell említeni a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatát, amely mint kormányzati ellenőrzési szervezet gondoskodik a Katasztrófavédelmi Főigazgatóság és a Vám- és Pénzügyőrség mellett olyan szervek (rendőrség és a büntetés-végrehajtási szervezet) tagjainak bűnmegelőzési célú ellenőrzéséről, illetve az e szerveken belül elkövetett bűncselekmények felderítéséről, amelyek hivatásos állományú tagjai büntetőjogi értelemben katonának minősülnek. A Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat azonban nem nyomozó hatóság, hanem ún. „háttér nyomozó szerv”,⁷⁴⁰ amely alakszerű nyomozást nem végez, kényszerintézkedést nem fogatosít. Feladata mégis – akár általános, akár katonai bűnügyekben jelentős – az általa ellenőrzött szervezetek tagjai által tervezett, avagy a hivatali vagy hivatalos személyként, illetve a szolgálati helyen, hivatali tevékenységgel összefüggésben elkövetett bűncselekmények felderítése. A Szolgálat ennél fogva – a működésére vonatkozó jogszabály⁷⁴¹ rendelkezése értelmében – bűnmegelőző

⁷⁴⁰ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2004. 138. o.

⁷⁴¹ A Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatáról szóló 49/1995. (V. 4.) Korm. rendelet 3. § (1)-(5) bek.

tevékenysége során kezdeményezi a bűncselekmények folytatásának megszakítását, feltárja a bűncselekményeket lehetővé tevő körülményeket, de a gyanú megállapítását követően feljelentést tesz a hatáskörrel rendelkező, illetékes nyomozó hatóságnál. Amennyiben a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat a rendőrség vagy a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjára vonatkozóan katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmény gyanúját állapítja meg, úgy a körülmények feltárását követően az illetékes katonai ügyészségnél teszi meg a feljelentést, amely ettől kezdve saját hatáskörben – szükség esetén az állományilletékes parancsnok bevonásával – folytatja le a büntetőeljárás.

10.2.1. A katonai ügyész

10.2.1.1. A magyar katonai ügyészi szervezet kialakulása

A katonai ügyészt mint hivatást, illetve a katonai ügyészség szervezetét a civil ügyészhez illetve ügyészségekhez képest meglehetősen későn, csak a második világháborút követően intézményesítették. Amíg a napjainkban ügyészi hatáskör szerinti feladatra általános ügyekben már a XII. századtól ismert volt a poroszló, később a királyi ember vagy a jogügyi igazgató, nem beszélve a XVII. századtól az egyes vármegyékben a közvádloi feladatokra külön létesített tiszti ügyészi hivatalok,⁷⁴² az önálló katonai ügyészség létrehozatalára egészen 1946-ig kellett várni. Eddig az időig a katonai büntetőhatalom a parancsnokot illette meg, aki ebbéli feladatait kezdetben a foglár, míg később – a katonai büntetőeljárásban osztrák mintára uralkodóvá vált inkvizitórius rendszerben – a vád, a védelem és az ítékezés szerepét egy személyben összpontosító hadbíró látta el.

E megoldást találóan jellemzi Pap János, aki szerint a katonai büntetőeljárás elveivel egészen a XX. században megszületett katonai bűnvádi perrendtartásig néhány katonai büntetőjoggal foglalkozó jogászon kívül senki nem volt tisztában, ezért a katonai igazságszolgáltatással szemben nemcsak a laikus, hanem még jogászi körökben is tájékozatlanság és bizalmatlanság uralkodott.⁷⁴³

A katonai parancsnok büntetőeljárási kompetenciáját az 1912-ben hatályba lépett katonai büntetőeljárás kódex⁷⁴⁴ sem csorbította. Ettől az időponttól a büntetőeljárás

⁷⁴² Erről lásd bővebben Szendrei Géza: A magyar ügyészség évszázadai. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2005.

⁷⁴³ Pap János: A katonai ügyészi szervezet megalakulása és története 1946 és 1953 között. Ügyészség története. Budapest, 1996. 258. o.

⁷⁴⁴ A Magyar Királyi Honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk

megindítására, a nyomozás elrendelésére és lefolytatására, valamint a váddal való rendelkezésre már ügyészi tisztek, illetve honvéd ügyészek működtek közre, de e tisztségek betöltői még a katonai szervezeten, és nem az egységes ügyészi szervezeten belüli személyek voltak. Ezt igazolja a kinevezési jogkör is, az ügyészi tiszteket az illetékes parancsnok az alárendeltségébe tartozó állományból, míg a honvéd ügyészeket a honvédelmi miniszter a hadbírói karból nevezte ki.

A katonai parancsnoki hatalom túlsúlya egészen az 1946-os katonai büntető-igazságszolgáltatást érintő szervezeti reformokig, az 1912. évi törvények felülvizsgálatának megkezdésig megmaradt. Ekkor – a magyar jogalkotási rendszerrel már akkor sem összeegyeztethető módon, a működő legitim törvényhozó hatalmat megkerülve – egy törvénytől alacsonyabb rendű jogszabállyal⁷⁴⁵ módosították a katonai büntetőeljárárs hatósági szervezeti rendszerét. 1946. július 15-i hatállyal a honvéd kerületi parancsnokságok állomáshelyén – pontosabban Budapest, Debrecen, Pécs és Szeged székhellyel – felállították a kerületparancsnokok alárendeltségébe nem tartozó, önálló honvéd ügyészségeket, és ugyanezek a helyeken újra megkezdtek működésüket a honvéd törvényszékek is. A rendelet az illetékes parancsnok addigi büntetőeljárársban biztosított jogait megszüntette, és azokat részben a honvéd ügyészségekre, részben a honvéd törvényszékekre hárította.

A módosítás eredményeként a honvéd ügyészségek nyomozási, vádhatósági, a honvéd törvényszék által kiszabott büntetésekkel kapcsolatos különleges eljárési jogosítványokat kaptak. A nyomozással kapcsolatban idetartozott a nyomozás elrendelése, az előzetes letartóztatás és a vizsgálati munka elrendelése és megszüntetése, a feljelentés „félretétele” és a bünvádi eljárás megszüntetése, az eljárások egyesítése, az eljárás beszámítást kizáró elmezavar miatti felfüggesztése, valamint nyomozó levél kibocsátása és visszavonása a vádirat benyújtása előtt. A váddal való rendelkezés körében említhető a vádemelés, a vádirat visszavonása, új vádirat benyújtása, a főtárgyalás megkezdése előtti vádelejtés, míg a büntetés végrehajtásával kapcsolatban idetartozott az egy évet meg nem haladó szabadságvesztés végrehajtásának nyolc hetet meg nem haladó időtartamra való elhalasztása vagy félbeszakítása, illetve a pénzbüntetés befizetésére nyolc hétig terjedő halasztás megadása, avagy a részletfizetés engedélyezése.

A hadbírákat és a hadbírói karból a honvéd ügyészeket is a honvédelmi miniszter nevezte ki. A hatályban lévő rendelkezések szerint hadbíróvá, így honvéd ügyésszé is, csak

⁷⁴⁵ Ld. A háború idejére szóló honvéd büntetőjogi eljárési rendelkezések megszüntetéséről, továbbá a honvéd igazságügyi szervezet módosításáról szóló 1740/1946. számú M.E. rendelet

olyan hivatásos tisztet vagy tiszthelyetttest lehetett kinevezni, aki egységes bírói és ügyvédi vizsgával rendelkezett, és letette a katonai jogi szakvizsgát.⁷⁴⁶

A katonai ügyészség szervezeti felépítésére vonatkozó következő jogszabály – immár törvényi szinten⁷⁴⁷ – 1948-ban született meg, amely arról rendelkezett, hogy a katonai főtörvényszék mellett a vádlói tennivalókat a – szintén a hadbírák állománycsoportjából a honvédelmi miniszter által kinevezett – katonai főügyész látja el. E feladat mellett a katonai főügyész hatásköre kiterjedt a katonai ügyészségek és a katonai büntetőintézetek felügyeletére, valamint a katonai ügyészségek utasításának jogára.

A katonai főügyész és ügyészségek honvédségi alárendeltsége idővel nem sokkal később, 1953-ban szűnt meg, amikor egy törvényerejű rendelet⁷⁴⁸ a huszonhárom fegyvernemi és magasabb egység mellett működő katonai ügyészséget az egységes ügyészi szervezetbe integrálta. Később egy újabb jogszabály⁷⁴⁹ kivette a katonai egységek mellett működő katonai ügyészségeket, és Budapest, Szeged, Győr, Kaposvár, Debrecen székhellyel létrehozta a területi katonai ügyészségeket. Ezzel lényegében – a működésüket a XXI. században megkezdő fellebbviteli ügyészségeket ide nem értve – már az ötvenes években kialakult a napjainkban is tapasztalható katonai ügyészségi szervezetrendszer. Innentől kezdve a katonai ügyész viszonylagos önállósággal, de az egységes ügyészi szervezet integráns részeként működve végzi jogszabályban meghatározott feladatait.⁷⁵⁰ Ezt a legmarkánsabban az fejezi ki – ahogy arra Nyíri Sándor utal is –, hogy egyfelől a katonai ügyészi szervezet szakmai irányítását, a katonai ügyészek kinevezését – a katonai főügyészen keresztül – a legfőbb ügyész gyakorolja, másfelől az egyes szakági tevékenységekre vonatkozó legfőbb ügyészi utasítások a katonai ügyészségekre is vonatkoznak.⁷⁵¹

Jelenleg a katonai ügyészi szervezetet a Legfőbb Ügyészség szervezeti rendjébe illeszkedő Katonai Főügyészség, az alárendeltségében működő Katonai Fellebbviteli Ügyészség, továbbá a hagyományos szervezeti keretekben működő, nem megyei, hanem több megyére kiterjedő illetékességű, viszont megyei főügyészségi jogkörben eljáró – fentebb már említett – öt területi katonai ügyészség alkotja.⁷⁵²

⁷⁴⁶ Farkas Gyöngyi (szerk.): A Hadtörténelmi Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertórium 1802-1991. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok. Budapest, 2003. 64. o.

⁷⁴⁷ A katonai igazságügyi szervezet, valamint a katonai büntetőbíráskodásban a fellebbvitel módosításáról szóló 1948. évi LXIII. törvény

⁷⁴⁸ A Magyar Népköztársaság ügyészségéről szóló 1953. évi 13. törvényerejű rendelet

⁷⁴⁹ 14/1957. (III. 2.) Korm. számú rendelet

⁷⁵⁰ Pap János: A katonai ügyészi szervezet helye és szerepe az egységes ügyészi szervezetben. *Ügyészek Lapja* 1995/1-2. szám 2. o.

⁷⁵¹ Nyíri Sándor: Az ügyészségekről. BM Kiadó. Budapest, 2004. 145. o.

⁷⁵² Ettig Antal: A katonai ügyészi szervezetről. *Ügyészek Lapja* 2006/6. szám 8. o.

10.2.1.2. A katonai ügyész mint nyomozó hatóság

Katonai büntetőügyekben az ügyész nemcsak az állam büntető igényének letéteményese, hanem általános nyomozó hatóság is. Bár az általános büntető eljárásjogi szabályok szerint is az ügyész felel a nyomozásért, a gyakorlatban a katonai ügyészek nyomozásban betöltött szerepe jóval hangsúlyosabb. Egyrészt többnyire kizárólagos nyomozó hatósági jogkörben végzik a nyomozást, másrészt kisebb súlyú katonai vétség esetében a parancsnok által folytatott nyomozás felett felügyeletet gyakorolnak, illetve annak nyomozását hatáskörükbe vonhatják.

Kizárólag a katonai ügyész végzi a nyomozást

- a katona által elkövetett katonai bűntett miatt,
- katonai vétség miatt, ha azzal kapcsolatban más bűncselekményt is elkövetett, vagy ha több terhelt esetén az elkülönítés nem lehetséges,
- nem katonai bűncselekmény miatt, illetve akkor is, ha a katona szolgálati viszonya időközben megszűnt, továbbá
- a szövetséges fegyveres erő tagja által belföldön, valamint az e személynek a Magyar Köztársaság határain kívül tartózkodó magyar hajón vagy légi járművön elkövetett, magyar büntető joghatóság alá tartozó bűncselekménye miatt.⁷⁵³

A fentiekén túl szintén a katonai ügyész folytatja a nyomozást a katonai vétség miatt indított bűnügyben akkor, ha

- az ügyet az eljárás lefolytatása céljából magához vonta, valamint
- több katona esetén az egyébként parancsnoki (vezetői) hatáskörbe tartozó ügyekben a terheltet illetékes parancsnokának (vezetőjének) nincs közös előjárója, és az elkülönítés nem indokolt.⁷⁵⁴

A katonai büntetőeljárás hatályába tartozó bűncselekmények nyomozását a területi katonai ügyészségek állományába tartozó katonai ügyészek végzik. Emellett ők készítik elő a rendkívüli perorvoslatokat, és vizsgálják az egyes katonai alakulatoknál bekövetkezett rendkívüli eseményeket. A vádelőkészítés és a vádemelés során a Katonai Főügyészség irányítja a területi katonai ügyészségeknek a katonai büntetőeljárás során végzett munkáját,

⁷⁵³ Be. 474. § (2)-(4) bek.

⁷⁵⁴ A katonai büntetőeljárásban a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a büntetőügyek katonai ügyészségi nyomozásával, valamint a vádemeléssel kapcsolatos feladatokról szóló 15/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás 7. § (4) bek. a)-b) pont

valamint felügyeli a területi katonai ügyészségek által folytatott parancsnoki nyomozás törvényességi felügyeleti munkáját.

A katonai nyomozások eredményességét tekintve az elmúlt tíz évben stagnálás tapasztalható, az folyamatosan 50 % körül mozog. A nyomozás eredményessége a legalacsonyabb 2000-ben volt (48,3 %), míg a legmagasabb 2006-ban (57,4 %). A nyomozásokra folyamatosan jellemző az időszerűség, azaz a területi katonai ügyészségek a nyomozásokat hosszú évek óta, az ügyek kb. 80 %-ában a két hónapos törvényi alaphatáridőn belül fejezik be, míg a hat hónapon túli nyomozások száma az ügyek csupán 1 %-át teszi ki.⁷⁵⁵ Nem mellesleg a katonai büntetőeljárársban még nem volt példa arra, hogy nyomozást amiatt kellett volna megszüntetni, hogy annak határideje túllépte volna a törvényes – a megalapozott gyanú közlésétől számított két éves – határidőt.

A nyomozás végzésének kivételes esete, amikor azt a katonai ügyészségnek nem belföldön kell lefolytatni, hanem a külföldön állomásozó magyar katona szolgálati helyén. Erre a magyar katonai ügyészeknek 2002. óta van lehetőségük, amióta a legfőbb ügyész utasításban rendelkezett a mobil katonai ügyészségi egység felállításáról.⁷⁵⁶

A mobil katonai ügyészségi egység vezetőjét (a katonai ügyészség helyettes vezetői és csoportvezető ügyészei közül) és tagjait (lehetőleg a megfelelő nyelvismerettel rendelkező katonai ügyészek és jegyzőkönyvvezetők közül) hat hónapos váltással a katonai főügyész jelöli ki, és a Budapesti Katonai Ügyészség vezetőjének irányítása alatt működik.

Az egység felállításának legfőbb indoka Venczl László szerint az volt, hogy ilyen szervezeti elem hiányában korábban csak az érintett magyar katona repatriálását követően nyílt mód a szükséges fegyelmi vagy büntetőeljárárs hazai területen történő végrehajtására, amely azonban kevés esélyt biztosított a bizonyítékok utólagos beszerzésére. E sajátos katonai ügyészi szervezet azonban alkalmas arra, hogy szükség esetén a fogadó állam területén – korlátozottan, kizárólag a magyar katonák elhelyezését biztosító bázison – teljesítse a nyomozást.⁷⁵⁷ Az már más kérdés, hogy a mobil katonai ügyészségi egység által lefolytatott nyomozásra külföldön még nem került sor, eddig egyedül – a szintén hatáskörébe tartozó módon – a külföldön állomásozó katonai kontingens törvényes működését vizsgálta.

⁷⁵⁵ Ettig Antal: A katonai ügyészi szervezetről. *Ügyészek Lapja* 2006/6. szám 10. o.

⁷⁵⁶ A mobil katonai ügyészségi egység felállításáról szóló 1/2002. (ÜK. 2.) LÜ utasítás

⁷⁵⁷ Venczl László: A válságkezelő műveletek során alkalmazható fegyelmi és büntetőjogi együttműködési formák. *Új Honvédségi Szemle* 2006/8. szám 64. o.

10.2.1.3. A katonai ügyész mint vádhatóság

Katonai bűnügyekben a váddal való rendelkezés szinte kizárólagosan a katonai ügyészt illeti meg. Minthogy a katonai büntetőeljárársban ex lege nincs lehetőség magánvád előterjesztésére, és pótmagánvádra is csak abban az esetben, ha a bűncselekmény sértettje természetes személy, viszonylag csekély a lehetősége annak, hogy a katonai bírósági tárgyalás ne a katonai ügyész vádemelését követően induljon.

A katonai ügyészt a váddal való rendelkezés során hasonló jogok illetik, mint az általános eljárásban közreműködő ügyészt, így annak keretében a váddal szabadon rendelkezhet, azt emelheti, képviselheti, módosíthatja, elejtheti, illetve dönthet a vádemelés részbeni mellőzéséről és elhalasztásáról is. Az általános eljáráshoz képest azonban máshogy érvényesül a vádemelést megelőzően végrehajtott ügyészi revízió.⁷⁵⁸ Erre nem katonai büntetőügyekben elsősorban azért van szükség, hogy az ügyész a nyomozó hatóság által önállóan végzett és befejezett nyomozás anyagát megismerve dönthessen a vád emeléséről, avagy más kérdérsről (ilyen a további nyomozási cselekményekre utasítás, büntetőeljárárs megszüntetése vagy felfüggesztése stb.). A katonai büntetőeljárársban azonban a vádra kerülő ügyeket – a nyomozó ügyészekhez hasonlóan – a katonai ügyész nyomozza, aki ezáltal nem az ügyészi revízió során, hanem már a nyomozás folyamatában megismeri az ügyet. Ennek ellenére a Be. a katonai ügyész számára is megadja a revízió lehetőségét, és az ügy előismeretére tekintet nélkül a vádemelés eldöntésére rendelkezésre álló időt nem korlátozza.⁷⁵⁹ Különbség azonban, hogy a katonai ügyésznek az ügyészi revízió során – annak a kábítószer-élvező gyanúsítottnak a kivételével, aki vállalja, hogy kábítószer-függőséget gyógyító kezelésen, kábítószer-használatot kezelő már ellátáson vagy megelőző-felvilágosító kezelő más ellátáson vagy megelőző-felvilágosító szolgáltatáson vesz részt – nincs lehetősége vádemelést elhalasztani, ha a katona tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt elkövetett katonai bűncselekménye, valamint a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett más bűncselekménye miatt folyik az eljárás.⁷⁶⁰ E kizáró szabály további feltétele, hogy a terhelt szolgálati viszonya az ügyészi revízió időpontjában fennálljon.

A vádemelés elhalasztása törvényi kizárása mögött az a jogpolitikai ok húzódik meg, hogy e döntés a katonai fegyelem biztosítása érdekében elsődlegesen támasztott időszerúséget korlátozza. Minthogy a vádelhalasztás a büntetőeljárárs érdemben nem zárja le, e korlátozás hiányában a katona terhelttel

⁷⁵⁸ Vö. Be. 216. §

⁷⁵⁹ Ennek ellenére a katonai ügyészek az esetek döntő többségében harminc napon belül emelnek vádat.

⁷⁶⁰ Vö. Be. 485/C. § (1)-(2) bek.

huzamosabb ideig úgy kellene rendelkezni (szolgálatba vezényelni, feladattal megbízni stb.), hogy korábban elkövetett jogsértését érdemben még nem bírálták el. Ez a cenzus ugyanakkor nem vehető figyelembe, ha a vád elhalasztását kábítószerfüggő katona esetében azért kell alkalmazni, hogy az kábítószer-használatot kezelő ellátáson vegyen részt. Ekkor a katona – szolgálatra képtelen állapota miatt – feladat végrehajtására egyébként sem alkalmazható, így a kezelés vagy felvilágosítás az egészségügyi szabadság keretében elvégezhető. Más kérdés, hogy mennyire érdeke a katonai szervezetnek az, hogy kötelékébe kábítószer-élvező személy tartozzon. Álláspontunk szerint ez a katonai fegyelem fenntartása szempontjából egy túlzott kedvezmény a terhelt részére, amely ugyan eredményesen zárhatja ki a büntetőeljárás lefolytatását, de a katonai szolgálat folytatására érdemben nem hat ki, holott tanácsosabb lenne az ilyen terhelt szolgálati viszonyát a büntetőeljárás keretében megszüntetni.

Szintén a katonai ügyészi revízióhoz kapcsolódó eltérés, hogy katonai büntetőeljárásban közvetítői eljárás alkalmazásának a fegyveres szerv sérelmére elkövetett vagyoni elleni bűncselekmény miatt nincs helye.⁷⁶¹ E korlátozás oka, hogy a fegyveres szerv és a vele szolgálati viszonyban lévő terhelt közötti, kártérítés megfizetéséről szóló megállapodás összeegyeztethetetlen a fegyveres szervnél érvényesülő sajátos jogviszonyokkal.⁷⁶² E szabály ugyanakkor nem zárja ki a mediáció lehetőségét abban az esetben, ha arra személy elleni vagy közlekedési bűncselekmény miatt kerülhet sor, vagy a sértett nem maga a fegyveres szerv.

Katonai ügyekben a váderedményességi mutató az országos statisztikai átlaghoz közeli, a legfőbb ügyészi beszámoló szerint az elmúlt évtizedben 92 és 97 % között volt mérhető. A katonai ügyészek a bírósági eljárás során, a büntetés kiszabási gyakorlat lehetőség szerinti befolyásolása végett, gyakran élnek a tárgyaláson való részvétel lehetőségével.⁷⁶³ Ez az elmúlt években újra növekvő tendenciát mutat, és az ügyek több mint 87 %-át jelentette.

⁷⁶¹ Be. 485/C. § (3) bek.

⁷⁶² Vö. a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2006. évi LI. törvény részletes – a fenti törvényhely törvénybe iktatásáról rendelkező 228. § (2) bek. – indokolását.

⁷⁶³ Kovács Tamás: A katonák ellen folytatott büntetőeljárások és a katonai ügyészi tevékenység. Új Honvédségi Szemle. Különszám, 2000. 59. o.

10.2.2. Az állományilletékes parancsnok

10.2.2.1. A parancsnok büntető eljárásjogi hatásköre

A katonai előjáró eljáró hatóságkénti fellépésének indoka, hogy egyrészt felelős vezetőként tartsa fenn a fegyelmet az alárendeltségébe tartozó személyi állomány körében, másrészt – törvény adta lehetőségek között – a katonai büntetőjoghoz kapcsolódó szubszidiaritás jegyében mint alapvető hatóság biztosítsa a katonai jogsértések bekövetkezését követő kivizsgálásban a szakszerű és gyors ügyintézését.

Az illetékes parancsnoknak nemcsak a büntetőeljáráshoz kapcsolódó, hanem a fegyelmi vagy az etikai eljárás keretében kiszabható szankción keresztül, illetve a büntetőeljárás hatálya alatt alkalmazott szolgálati viszony felfüggesztése révén munkajogi jogosítványai is vannak. Ilyenkor a parancsnok nem hatóságként, hanem inkább a katonai büntetőeljárás egyéb személyeként működik közre az eljárásban. Az illetékes előjáró e szerepét érinti továbbá – általános büntetőeljárási szabályokból származó feladatoként – az a szabály is, amely előírja, hogy az egyes értesítési és idézési feladatokat az eljáró hatóság a parancsnok révén vagy közreműködésével hajtja végre.⁷⁶⁴ Az eljárás egyéb résztvevőjeként szerepel katonai büntetőeljárásban a parancsnok akkor is, amikor a katonai ügyész az egyes érdemi intézkedéseiről (feljelentés elutasítása, katona gyanúsítottkénti kihallgatása, személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedés elrendelése, vádemelés elhalasztása) írásban haladéktalanul tájékoztatja.⁷⁶⁵

Büntetőeljárási hatáskörében, mikor az eljárás lefolytatására közvetlen kihatása van, a parancsnok lehet relatíve feltétlen hatóság, de lehet feltételes is, ha az eljárással nem rendelkezik önállóan, de abban vagy a katonai ügyész utasítása alapján, vagy előzetes értesítését megelőzően, de halaszthatatlan okból végez ún. rész- vagy megelőző nyomozati cselekményeket.

Csiha Gábor szerint a katonai nyomozó hatóságok által lefolytatott büntetőeljárások ugyan a katonai büntetőeljárások számához képest kisebb hányadot jelentenek, ugyanakkor a nyomozás-felügyeleti

⁷⁶⁴ Be. 68. § (1) bek. szerint a katonát rendszerint az előjárója útján kell idézni, illetőleg értesíteni. Az idézés, illetőleg az értesítés az előjáró egyidejű értesítése mellett közvetlenül is történhet, ha a megidézettnek, illetőleg az értesítettnek az idézés, illetőleg az értesítés küldője székhelyén nincs előjárója, és a késedelem az eljárási cselekmény elvégzését veszélyeztetné.

⁷⁶⁵ Vö. A katonai büntetőeljárásban a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a büntetőügyek katonai ügyészszégi nyomozásával, valamint a vádemeléssel kapcsolatos feladatokról szóló 15/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás 10. § (1) bek.

kapacitás lekötőjeként mérhető munkateherként jelennek meg a katonai ügyészi tevékenységben.⁷⁶⁶ Ennek oka, hogy a parancsnok katonai büntetőeljárársi hatósági tevékenységet legfőbb ügyészségi utasítás⁷⁶⁷ szerint az illetékes katonai ügyészség látja el, a parancsnoki nyomozás elrendelésétől számított egy hónap elteltével – ha az illetékes parancsnok a nyomozást nem fejezte be – a katonai ügyész az iratokat megvizsgálja, egyes esetekben (főleg tanúvédelmi okból) a parancsnoki nyomozást magához vonja, nem beszélve az illetékes parancsnoknak – mint nyomozó hatóságnak – a katonai büntetőeljárársban hozott határozata, intézkedése, vagy intézkedése elmulasztása miatt bejelentett jogorvoslati kérelmek elbírálásáról. Mindemelett a katonai ügyészre hárul a parancsnoki nyomozás lefolytatásáért közvetlenül felelős nyomozótisztek képzése, ellenőrzése és a velük való folyamatos kapcsolattartás kötelezettsége is, hiszen Párdi Mátyás szerint a speciális kriminalisztikai és kriminológiai feladatok megoldására a parancsnoknak speciális szaktudással rendelkező szakemberek, szervek segítségére van szükség, ezt pedig elsősorban a katonai ügyészi szervek biztosíthatják.⁷⁶⁸

A parancsnok relatíve feltétlen nyomozó hatósági jogköréhez – vagy diszkrecionális büntetőjogi hatalmához – elsősorban a parancsnoki kívánat vagy kizárólagos feljelentési jogosultság és a bűncselekmény fegyelmi jogkörben való elbírálása tartozik. A hatályos magyar jog által napjainkban már nem szabályozott kívánat a parancsnok kizárólagos, feltétlen jogosultságát jelentette, arra vonatkozóan, hogy a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható terhelt büntetőjogi felelőségre vonása megtörténhessen. Amennyiben a parancsnok ebbéli jogával nem élt, úgy a katonai büntetőeljárárs akadályáról beszélhettünk. Tekintve, hogy ez a parancsnoki jogosultság napjainkban jelentős rést jelentene a büntetőeljárársához fűződő legalitáson és officialitáson, alkalmazásának megengedhetősége meglehetősen vitatható. A magunk részéről egyetértünk azzal a megállapítással, hogy a kívánat megtételéhez kapcsolódó parancsnoki mérlegelési jogosítvány ütközik a tisztességes büntetőeljárársához kapcsolódó követelményekkel, ha alkalmas arra, hogy az egyébként bírói útra tartozó magatartásokról ne a bírósághoz való jogot is garantáló büntetőeljárársban, hanem más – pl. tisztán fegyelmi – úton döntsenek, sőt ennek során akár szabadságelvonást – fogságfenyítést – is alkalmazzanak.⁷⁶⁹ A kizárólagos parancsnoki feljelentési jogkörnek azonban mégis lehet létjogosultsága szűkre szabott alkalmazási körben akkor, ha az csak katonák által elkövethető, csekélyebb súlyú normasértésekre korlátozódik,

⁷⁶⁶ Csiha Gábor: A katonai nyomozótiszti rendszer negatívumairól. *Ügyészek Lapja* 1996/2. szám 83. o.

⁷⁶⁷ Vö. A katonai büntetőeljárársban a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a büntetőügyek katonai ügyészségi nyomozásával, valamint a vádemeléssel kapcsolatos feladatokról szóló 15/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás 2. § - 4. §

⁷⁶⁸ Párdi Mátyás: A katonai ügyész és a parancsnok együttműködése gyakorlati és szervezeti kérdései a bűnmegelőzés érdekében. *Katonai Jog- és Igazságszolgáltatás*. Budapest, 1981. 48. o.

⁷⁶⁹ Venczl László: A katonai parancsnok büntető hatalma és a strasbourgi joggyakorlat. Szakdolgozat. ELTE Európai Jogi Szakjogász képzés. Budapest, 2001. 13. o.

és nem irányul arra, hogy súlyosabb bűncselekmények bekövetkezése esetén elvonja a terheltet a törvényes büntetőeljárástól. E jogkör relativitása akkor jelentkezhet, ha a parancsnok felett van egy felettes büntetőeljárási hatóság – rendszerint a katonai ügyész –, aki saját hatáskörben megkerülheti a parancsnokot a büntetőeljárárs lefolytatása terén azzal, hogy lefolytatja az eljárást, vagy utasítja a parancsnokot annak elvégzésére. A bűncselekmény fegyelmi jogkörben való elbírálása ennél konkrétabb, ebben az esetben már nem a büntetőeljárárs kezdeményezésének kizárólagos formájáról, hanem magáról a büntetőeljárárs lefolytatásáról beszélünk. Ekkor a parancsnok ugyan fegyelmi fenýtőhatalmával él, de az eljárárs alapja nem fegyelemsértés, és azt nem a büntetőeljárárs törvényi szabályai, hanem a fegyelmi eljárársra vonatkozó rendelkezések szerint teszi, a büntetőeljárási törvény szabta keretek között.

10.2.2.2. A parancsnoki büntetőeljárárs történeti fejlődése

A katonai parancsnok – ahogy arra korábban már utaltunk – a kezdetekben nemcsak, hogy általános nyomozó hatósági jogkörrel bírt, hanem hosszú időn keresztül személyében egyesítette az összes büntetőeljárási – így a vizsgálati, a váddal való rendelkezési és az igazságszolgáltatási – hatósági feladatokat. Pap János több tanulmányában is utalt arra, hogy a parancsnokok évszázadokon keresztül a legfőbb hadúr által egy okmánnyal (decretum de jure gladii et aggratiandi) ráruházott bírói felsőbbségi jogot soltészek, auditorok, foglárok, zászlósok és hadbírók segítségével gyakorolták. E felhatalmazással élhettek a parancsnokok a büntetőeljárárs megindításával, a hozott ítélet megerősítésének, a büntetésnek kegyelemből való elengedésének, illetve enyhítésének jogával.⁷⁷⁰ Pap Kálmán pedig már a XIX. század nyolcvanas éveiben úgy definiálta a katonai büntetőhatalmat, mint amely kétféleképpen, a bíróságok és egyes katonai előljárók által gyakorolható.⁷⁷¹

A parancsnok büntetőeljárási jogosítványai a katonai ügyészség 1946. évi felállításával ugyan visszaszorultak, de mint nyomozó hatóság továbbra is jelentős maradt. A katonai ügyészek önállósodásával jobbára csak az enyhébb megítélésű ügyek (katonai vétségek) tartoztak parancsnoki hatáskörbe, amelynek gyakorlása a magyar katonai büntetőjog történetében a rendszerváltozást követő rövid időszak, szünet kivételével szinte

⁷⁷⁰ Lásd például Pap János: Történeti áttekintés a katonai parancsnok szerepéről a katonai büntetőeljárársban. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): A katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 194. o.

⁷⁷¹ Pap Kálmán: A katonai büntető és fegyelmi fenýtőjog kézikönyve. Grill Károly Bizománya. Budapest, 1888. 1. o.

folyamatos volt, és napjainkban is élő jogintézmény. A katonai vétség fegyelmi körben való elbírálásának lehetőségét a Magyar Országgyűlés 1993-ban arra hivatkozva szüntette meg, hogy az nincs összhangban az Alkotmány azon rendelkezéseivel, amelyek szerint az igazságszolgáltatást csak a bíróságok gyakorolják, illetőleg mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádat bíróság bírálja el.⁷⁷² E döntéssel a jogalkotó élénk szakmai és tudományos vitát indított el, amelyben egyik oldalon – az alkotmányi rendelkezések fenti citálása mellett – olyan nézetek is előtérbe kerültek, amelyek szerint határozottan az önkény és a terheltek teljes kiszolgáltatottsága irányába mutat, ha a katonai vétségek többségében tipikusan valamilyen szintű előjáró gyakorolja a bűnüldöző szervek jogosítványait,⁷⁷³ míg a másik oldalon főleg azt hangsúlyozták, hogy a parancsnok ilyen irányú jogköre megszüntetésének nem voltak megalapozott elvi okai, kívánatos annak visszaállítása.⁷⁷⁴ A vitát a törvényhozó 2002-ben úgy döntötte el, hogy – igaz, a még hatályban nem lévő új Be. módosításával – visszaállította a bűncselekmény fegyelmi eljárásban történő elbírálásának lehetőségét.⁷⁷⁵ Már az indokolás cáfolta a megszüntetés korábbi magyarázatát – miszerint a bűncselekmény fegyelmi eljárásban való elbírálása sértené a bírósági eljáráshoz való jogot –, és leírta, a bírósághoz való fordulás jogának alkotmányosan garantált elve nem azt jelenti, hogy minden bűncselekmény esetén bírósági eljárást kell lefolytatni, hanem azt, hogy a bűncselekmény elkövetésével terhelt személy válasszon a büntető útról történő elterelés, és a bírósági eljárás között.⁷⁷⁶ Az indokolás továbbá nem tekintette elhanyagolható körülménynek azt sem, hogy a magyar fegyveres szervek tagjai, hazánk Észak-atlanti Szerződéshez történő közelítése során, majd csatlakozását követően egyre többen teljesítenek külföldön szolgálatot, ahol egy enyhébb tárgyi súlyú katonai vétség elkövetése esetén irracionális a terhelt külföldi szolgálatának megszüntetése és bírósági eljárás során történő megbüntetése.⁷⁷⁷

10.2.2.3. A parancsnoki büntetőeljárás hatályos szabályozása

A Be. 485/A. § (1) és (2) bek. szerint

⁷⁷² A büntető jogszabályok módosításáról szóló 1993. évi XVII. törvény indokolása

⁷⁷³ Szikinger István: A büntetőhatalom és az egyéni jogok. *Fundamentum* 1997/2. szám 105. o.

⁷⁷⁴ Venczl László: A katonai parancsnok büntető hatalma és a strasbourgi joggyakorlat. Szakdolgozat. ELTE Európai Jogi Szakjogász képzés. Budapest, 2001.

⁷⁷⁵ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2002. évi I. törvény 244. §

⁷⁷⁶ Ezt az álláspontot nem mellesleg idővel később az Alkotmánybíróság is megerősítette azzal, hogy megállapította, a katonai vétség fegyelmi eljárásban elbírálásának lehetősége mint jogintézmény nem ellentétes az Alkotmány 45. § (1) bekezdésének azon rendelkezésével, amely szerint az igazságszolgáltatást a bíróságok gyakorolják, továbbá nem ellentétes az Alkotmány 57. § (1) bekezdésével, amely biztosítja mindenkinek számára a bírósághoz fordulás jogát. *Vö.* 45/2009. (IV. 10.) AB határozat III. A. 2. pont

⁷⁷⁷ *Vö.* A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2002. évi I. törvény indokolása

„(1) A katonai ügyész a feljelentést elutasítja, illetőleg a nyomozást megszünteti, és az iratokat a fegyelmi eljárásra illetékes parancsnoknak megküldi, ha a katonai vétség miatt a büntetés célja fegyelmi fenyítéssel is elérhető.

(2) Ha a katonai nyomozó hatóság lehetőséget lát a bűncselekmény fegyelmi eljárásban történő elbírálására, az iratokat az (1) bekezdés szerinti határozat meghozatala céljából haladéktalanul felterjeszti az illetékes katonai ügyészhez; a katonai ügyész hetvenkét órán belül határoz.”

A fenti törvényhely szerint a katonai parancsnok büntetőeljárási hatósági ügydöntő szerepe származékos, mivel csak abban az esetben van helye a bűncselekmény – azon belül is kizárólag a katonai vétség – fegyelmi jogkörben való elbírálására, ha erről az illetékes katonai ügyész így rendelkezik. Az ügyész ebben az esetben egy kombinált határozatot hoz, amellyel egyfelől a feljelentést elutasítja vagy a nyomozást megszünteti, másfelől pedig rendelkezik a vétség fegyelmi eljárás szerinti elbírálásáról. Ezt nemcsak saját elhatározásból, hivatalból teheti meg, hanem a parancsnok kezdeményezésére is, amennyiben ő mint nyomozó hatóság – törvény által nem szabályozott módon, de lényegében a megvalósított deliktum súlyára és az elkövető személyére tekintettel – úgy ítéli meg, hogy a katonai bűncselekmény elbírálása fegyelmi úton is elérheti a kívánt hatást. Ekkor a parancsnok a feljelentést vagy a nyomozással kapcsolatos iratokat azzal a javaslattal terjeszti fel a katonai ügyészhez, hogy az a feljelentés elutasításával vagy a nyomozás megszüntetésével utalja vissza a bűnügyet fegyelmi eljárásra. A katonai ügyésznek e döntés meghozatalára hetvenkét órá áll rendelkezésre. Amennyiben az eljárást mégsem utalja fegyelmi jogkörbe, úgy a nyomozás – így a katonai büntetőeljárás – folytatásáról kell rendelkeznie.

Kizárja parancsnoki büntetőeljárás lehetőségét az a körülmény, ha a terhelt vagy a védője a feljelentést elutasító, illetőleg a nyomozást megszüntető határozat ellen panasszal élt, és a feljelentés elutasításának, illetőleg a nyomozás megszüntetésének egyébként nincs más oka.⁷⁷⁸ E törvényi garancia újabb megszorítást jelent a parancsnoki kvázi büntetőhatalom érvényesítése terén, hiszen annak érvényesítése nemcsak a katonai ügyésztől, hanem a terhelttől, illetőleg annak védőjétől is függ. Ez azonban lényegében nem más, mint a pártatlan büntetőeljáráshoz való jog sajátos körülmények közötti érvényesülése, mivel a terhelt cselekményének megítélése vélelmezhetően kedvezőbb körülmények között történik fegyelmi eljárásban, mint büntetőeljárásban.

Az illetékes parancsnok a fegyelmi útra utalt bűncselekményt már nem a büntetőeljárás szabályai szerint, hanem az egyes szolgálati törvényekben meghatározott –

⁷⁷⁸ Be. 485. § (3) bek.

fentebb már említett – fegyelmi eljárásra vonatkozó rendelkezések szerint bírálja el úgy, hogy nem büntetőjogi, hanem fegyelmi szankciót alkalmaz, és a fegyelmi fenyítést kiszabó határozatot az ügyésznek megküldi.⁷⁷⁹

Az egyes, ebben a tekintetben a büntető eljárásjog külső jogforrásaiként jelentkező külön törvények szerinti fegyelmi eljárásra vonatkozó szabályok közös vonása, hogy azok alkalmazása során a parancsnok saját hatáskörben, önállóan, de nem saját személyében, hanem ún. – az eljárás alá vont személynél alacsonyabb rendfokozatot nem viselő – nyomozótiszt útján jár el. Az alaphatáridő általában harminc nap, amely egy ízben további harminc nappal meghosszabbítható.

A fegyelmi eljárás során a tényállást oly módon kell tisztázni, hogy annak során az eljárás alá vont személy javára és terhére egyaránt szolgáló körülményeket is fel kell deríteni. Bizonyítékként nemcsak a fegyelmi eljárásban, hanem más hatósági vagy bírósági eljárásban keletkezett bizonyíték is felhasználható. Az eljárás alá vont személyt, aki jogi képviselőt is megbízhat, jogaira ki kell oktatni.

A fegyelmi eljárás vizsgálati része az iratismertetéssel zárul le. Ennek során az eljárás alá vont személy és képviselője a fegyelmi ügy irataiba betekinthez, azokról másolatot készíthet, illetve azokra nézve indítványt tehet. Az iratismertetést követően rövid időn (általában öt napon) belül az állományilletékes parancsnok kitűzi a fegyelmi meghallgatást, amely nem nyilvános, azon csak az eljárás alá vont személy, jogi képviselője, a parancsnok és a vizsgálatot lefolytató beosztott személy vehet részt. A meghallgatást követően a parancsnok nem azonnal, hanem öt napon belül dönt a fegyelmi büntetés (fenyítés) kiszabásáról, amely az elkövetett fegyelemsértés (katonai vétség) súlyára, illetve a terhelt személyére tekintettel lehet feddés, megrovás, pénzbírság, visszavetés egy fizetési fokozatba vagy rendfokozatba, várakozási idő meghosszabbítása, alacsonyabb szolgálati beosztásba helyezés, illetve végső soron a szolgálati viszony megszüntetése és lefokozás.

A katonai bűncselekmény fegyelmi eljáráson belüli elbírálásának sajátossága, hogy a fenyítést kiszabó határozattal a fegyelmi, illetve ennek kimerítése esetén a büntetőeljárási szabályok szerint is lehet jogorvoslattal élni. A jogorvoslati lehetőség első – fegyelmi eljárásban kezdeményezhető – szakasza szerint a megfenyített a határozatot rövid (általában a közléstől számított nyolc napon) időn belül az előjáró parancsnokhoz (az elsőfokú határozatot kiszabó parancsnok felettes vezetőjéhez) panasszal élhet. A felettes fegyelmi hatóság az eljárást csak iratok alapján vizsgálja felül, illetve (ha indokoltnak tartja) a lefolytatott bizonyítást kiegészíti, amelynek alapján az iratok felterjesztésétől számított tizenöt, legkésőbb harminc napon belül dönt az elsőfokú fegyelmi határozat

⁷⁷⁹ Be. 485. § (4)-(5) bek.

helybenhagyásáról, megváltoztatásáról, a fenyítés mértékének csökkentéséről, enyhébb büntetés kiszabásáról vagy akár az egész eljárás megszüntetéséről.

A második jogorvoslati lehetőségre már a büntetőeljárási szabályok keretében kerülhet sor.⁷⁸⁰ Ennek során a megfenyített és a védője – ha a fegyelmi eljárásra vonatkozó panaszjogát kimerítette – a jogerős parancsnoki döntést követő három napon belül a fegyelmi eljárásra utalt bűncselekmény miatt fenyítést kiszabó határozat vagy parancs bírósági felülvizsgálatát kérheti. A kérelemnek halasztó hatálya van, és azt a fenyítést kiszabó parancsnoknál kell előterjeszteni, aki azt az ügy irataival együtt huszonnégy órán belül megküldi a területileg illetékes megyei bíróság katonai tanácsának. E kérelem a tárgyalás megkezdéséig visszavonható. E jogorvoslat során a bíróság egyesbíróként jár el, a kérelmet három napon belül, tárgyaláson, a megfenyített meghallgatása és az iratok alapján, szükség esetén bizonyítás felvételével, végzéssel bírálja el. A bíróság a határozatot vagy a parancsot helybenhagyja, ha a kérelem alaptalan, a fenyítés mértékét csökkenti vagy enyhébb fenyítést alkalmaz, a fenyítést kiszabó határozatot vagy parancsot megsemmisíti, ha az ügy büntetőeljárás során történő elbírálása esetén felmentő vagy az eljárást megszüntető rendelkezést kellene hozni. Amint az látható a bírósági végzés – mint arra jogorvoslati jogosultság ismertetésénél kitértünk csak az elsőfokú ügydöntő határozat esetében – súlyosabb jogkövetkezménnyel nem járhat, ugyanakkor annak – a súlyosítási tilalom érvényesülése szempontjából aggályos módon – nincs tilalma, hogy azzal szemben a katonai ügyész a terhelt terhére fellebbezhessen.

10.3. A katonai tanács

10.3.1. A katonai bírói szervezet kialakulása

Az általános peres eljárástól független, önálló katonai bíróság felállítására és működésére viszonylag hosszú ideig, első kezdetleges – a mai értelemben még katonai bíróságként funkcionáló – intézményi formájának megjelenésétől egészen a XV. századig kellett várni. Ennek oka egyfelől az volt, hogy a reguláris katonai szervezetekben a fenyítőhatalom elsősorban a szokáson, a tábori életen belüli, erősen parancsnok centrikus megoldásokon alapult, másfelől az általános igazságszolgáltatási szervezetek, a vármegyei törvényszékek katonai ügyekben is ítéleztek. Az első kezdetleges katonai bírói szervezet a

⁷⁸⁰ Be. 485. §

Mátyás korában létrehozott ún. vitézi törvényszék (*curia militaris*) volt, amely állandó szervezettel nem bírt, csak egyes esetekben, főleg a királyi udvarban szolgáló lovagok és vitézek peres ügyei rendezésére ült össze.

Később, a XVI-XVII. századtól kezdve, már seregbíróóságokról és hadiszékekről is lehet hallani, amelyek a várkatonaság polgárai – elsősorban természetesen katonái – által elkövetett büntetendő cselekményekkel szemben jártak el. Ettől az időszaktól kezdve már folyamatosan a katonai tábori élet részévé váltak a katonai igazságszolgáltatásért felelős személyek, de állandó katonai bíróságok egészen a XVIII. századig nem léteztek. Ekkor – miután egy 1737. évi rendelet szerint minden ezredben az igazságszolgáltatási teendőket tanult jogászokból álló bírácoknak kellett ellátniuk – került be a hadbírói intézmény a hadsereg jogintézményei közé.⁷⁸¹ A magyar katonai bíróság szervezetének első valódi alapjai azonban csak a XIX. század második felében alakultak ki, ekkor is csak kiegészítő jelleggel, mivel az igazságszolgáltatás joga továbbra is a parancsnok kezében maradt. Ettől függetlenül a honvéd bíróságok egyre szervezettebbé, és büntető ügyekben megkerülhetetlenné váltak. A katonai bíróságok a kiegyezést megelőzően nemcsak bűnügyekben, hanem polgári peres, de főként peren kívüli ügyekben is eljárak, mígnem a véderőről szóló törvény⁷⁸² hatályba lépését követően illetékességük kizárólag büntetőügyekre koncentrálódott.⁷⁸³

A bíróságok szervezetrendszeré a kezdetektől fogva folyamatos változásnak volt kitéve, állandóságot lényegében egészen a XX. század közepéig az jelentett, hogy a katonai bíróságok a polgári bírósági rendszertől elkülönülten, elsősorban a katonai életviszonyok, vagy a katonák által elkövetett bűncselekmények miatt mint különbíróóságok jártak el. Az első szervezeti felépítés szerint a magyar királyi honvéd kerületi bíróságok mint ún. elsőfolyamodású bíróságok jártak el, majd minden honvédkerület székhelyén honvéd-kerületi hadbíróóságokat hoztak létre, amelyek állandó intézményekként hivatásukat csak a bírói felsőbbségjogot gyakorló parancsnok megbízása alapján gyakorolhatták. Másodfolyamodású (illetve a további perorvoslat kizárása miatt lényegében végfolyamodású) bíróság volt a Budapesten székelő ún. Honvéd Főtörvényszék. Harmadfokú bírói fórumról csak háború idejére vonatkozóan rendelkeztek, és ezt a Legfőbb Honvéd Törvényszék töltötte. Ez a szervezetrendszer némi módosítással az I. világháború elejéig állt fenn. Ezt követően a katonai büntetőeljárási törvény hatályba lépésével megkezdték működésüket a dandár- és a hadosztálybíróóságok, amelyektől fellebbezni a Legfelsőbb Honvéd Törvényszékhez lehetett.

⁷⁸¹ Kardos Sándor: A magyar katonai büntetőjog rövid története. Debrecen. 2002. 53. o.

⁷⁸² A véderőről szóló 1868. évi LX. törvény

⁷⁸³ Apáthy Jenő: A katonai bírácokdás terjedelméről. Ügyvédek Lapjának kiadása. Budapest, 1921. 5. o.

Az egész katonai igazságügyi szervezet béke idején a hadügyminiszter, háborúban pedig a hadsereg főparancsnokának az alárendeltségében működött.⁷⁸⁴

A második világháborút követően – ahogy azt fentebb már említettük – a katonai ügyészi szervezethez hasonlóan a katonai bíróságokra is jelentős kihatással volt egy törvéynél alacsonyabb szintű jogszabály, amely a kerületparancsnokságok székhelyén újra, de a kerületparancsnoknak már nem alárendelt, önálló intézményekként felállította a honvéd törvényszékeket. Ekkor szűnt meg a Legfelsőbb Katonai Törvényszék is, és helyette egy másik jogszabály – ezúttal már törvény⁷⁸⁵ – a Kúrián, annak elnöke vezetésével, honvédbírósági fellebbviteli tanácsot állított fel. E szervezetrendszer azonban sokáig nem működött, mivel egy újabb – a katonai ügyészségnél már említett – törvény erejénél fogva végrehajtott igazságügyi átszervezés folytán az egész bírósági apparátus megváltozott, a honvéd törvényszékek katonai törvényszékekké alakultak, és a Kúria Honvédbírósági Fellebbviteli Tanácsa helyett újra egy, a honvédelmi miniszter alárendeltségébe került legfelsőbb igazságszolgáltatási fórum, a Katonai Főtörvényszék járt el.

A külön katonai bírósági rendszer működtetésére, illetve a bíráskodás terjedelmére vonatkozóan jelentős hatással volt az ötvenes években végbement katonai igazságügyi reform, amely egyfelől a katonai büntető eljárásjogi szabályokat az egységes büntető perrendtartási kódexbe⁷⁸⁶ integrálta, másfelől – egy végrehajtásra kiadott törvényerejű rendelettel⁷⁸⁷ – a katonai bírósági szervezetek felépítését szabályozó régi jogszabályokat hatályon kívül helyezte. Ennek az igazságügyi reformnak az eredményeként ugyan a katonai bíróságok nem szűntek meg, sőt, azok törvény értelmében az elsőfokon ítélező bíróságok, így a járásbíróságok és a megyei bíróságok mellett mint különbíróságok továbbra is megmaradtak, lényegi változást az jelentett, hogy a katonai bíróságok ettől kezdve már nem mint az általános bíróságokra vonatkozó jogszabályokon kívüli intézmények, hanem az egységes bírósági rendszer részét képezték.⁷⁸⁸ Ezzel azonban a katonai igazságügyi szervezeti reform korántsem ért véget. A katonai ügyészség – fentebb már említett – szervezeti átalakítását követően rövid időn belül, 1954. február 1-jével a katonai bírósági rendszer újabb átalakulási

⁷⁸⁴ Farkas Gyöngyi (szerk.): *A Hadtörténeti Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertórium* 1802-1991. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok. Budapest, 2003. 49. o.

⁷⁸⁵ A Kúrián honvédbírósági fellebbviteli tanács szervezéséről és az ezzel kapcsolatos rendelkezésekről szóló 1946. évi III. törvény

⁷⁸⁶ A büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény

⁷⁸⁷ Az 1951. III. törvénybe iktatott büntető perrendtartás hatálybaléptetéséről, végrehajtásáról és a katonai büntető eljárásban való alkalmazásáról szóló 1951. évi 31. számú törvényerejű rendelet

⁷⁸⁸ Nem melleleg az 1951. évi 31. törvényerejű rendelet változtatott a katonai bíróságok elnevezésén is, a Katonai Főtörvényszék neve Katonai Felsőbíróságra, a katonai törvényszékek neve pedig hadbíróságra változott.

folyamaton ment keresztül. Az akkori bírósági szervezeti törvény⁷⁸⁹ felhatalmazása alapján egy minisztertanácsi rendelet⁷⁹⁰ új katonai bírósági szervezetet hozott létre, egyúttal megszüntette azok honvédelmi minisztériumi alárendeltségét, ítélezésük elvi irányítását a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumára, működésük feletti felügyeletet pedig az igazságügyi miniszter, pontosabban a minisztérium Katonai Főosztályára ruházta. Ezzel a döntéssel – ahogy azt Pap János hangsúlyozza – a katonai bíróságok különbírósági jellege már ebben az időszakban megszűnt, még akkor is, ha a törvény a katonai bíróságokat mint különbíróságokat jelölte meg továbbra is. A különbíráskodás azonban azért nem volt innentől kezdve jellemző, mert a katonai bíróságok szervezetét, felépítését, működését ugyanaz a jogszabály szabályozta, mint a többi bíróságét, ítélezésük elvi irányítását, valamint működésük felügyeletét ugyanaz a két szerv (Legfelsőbb Bíróság és az Igazságügyi Minisztérium) látta el, mint a többi bíróságokét, nem beszélve arról, hogy ugyanazokat a büntetőjogi és büntető eljárásjogi szabályokat alkalmazták, mint a többi bíróság.⁷⁹¹ A katonai bíróságok tehát már ebben az időben sem voltak mások, mint az egységes bírósági szervezeten belül külön szervezeti formával, összevont megyei és helyi bírósági hatáskörrel rendelkező, több megye illetékességére kiterjedő szakszabóságok, amelyek a büntetőügyekben a civil bíróságok által is alkalmazott anyagi és eljárási büntető jogszabályok szerint jártak el.

Az ötvenes években kialakult katonai bírósági rendszer átalakításának az igénye – nem mellesleg a magyar bírósági szervezet felépítésének átalakításával párhuzamosan⁷⁹² – a politikai rendszerváltozás hajnalán merült fel újra. 1992. január 1-jétől megszűnt a megyei bírósági hatáskörrel rendelkező katonai bíróságoknak az egységes bírósági szervezeten belüli önállósága, és tanácsai beolvadtak a székhely szerinti megyei bíróságokba. Megszűnt a Legfelsőbb Bíróság Katonai Tanácsa is, amely azt jelentette, hogy ettől az időtől kezdve a legmagasabb bírói fórumon katonai ügyekben is civil bírák jártak el.

10.3.2. A katonai bírósági rendszer hatályos felépítése

Napjainkban a katonai tanácsok – bár továbbra is az egységes bírósági szervezetrendszer részét képezik – a civil bíróságoktól eltérően rendeződnek. Ez köszönhető annak, hogy a bíróságok legalacsonyabb, helyi (városi vagy kerületi) szintje katonai bűnügyek

⁷⁸⁹ A Magyar Népköztársaság bírósági szervezetről szóló 1954. évi II. törvény

⁷⁹⁰ A katonai bíróságok szervezetről szóló 3/1955. (I. 11.) Mt. számú rendelet

⁷⁹¹ Pap János: Az egységes igazságszolgáltatási rendszer és a katonai igazságszolgáltatás viszonya. *Ügyészek Lapja* 4/1994. szám 47. o.

⁷⁹² Kengyel Miklós: *Magyar Polgári Eljárásjog*. Osiris Kiadó. Budapest, 2000. 93. o.

tárgyalására hatáskörrel nem rendelkezik, katonai tanácsok nem működnek. A katonai büntetőeljárársra tartozó ügyeket elsőfokon így kizárólag megyei bíróságok katonai tanácsai tárgyalják.⁷⁹³ Megszorítás azonban, hogy a fiataikorúak bíróságával ellentétben – amely szintén ún. speciális tanácsként minden megyei bíróság székhelyén lévő helyi bíróságon működik – a katonai tanácsok csak öt kijelölt megyei bíróságon (Győr-Moson-Sopron, Somogy, Csongrád, Hajdú-Bihar és Budapest) járnak el. Ez azt is jelenti, hogy a katonai tanácsok nem megyei, hanem az elsőfokú bíróságoktól eltérő módon regionális illetékességi területtel rendelkeznek.

A katonai tanácsok illetékességi területét külön törvény⁷⁹⁴ határozza meg. Eszerint a katonai ügyészségek és a jelenleg működő katonai tanácsok az alábbi illetékességi területeken járnak el:

- a Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsának illetékessége kiterjed Budapest fővárosra, Fejér, Heves, Komárom-Esztergom, Nógrád, Pest és Jász-Nagykun-Szolnok megyék területére;
- a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Katonai Tanácsának illetékessége kiterjed Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék területére;
- a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Katonai Tanácsának illetékessége kiterjed a Győr-Moson-Sopron, Vas és Veszprém megyék területére;
- a Somogy Megyei Bíróság Katonai Tanácsának illetékessége kiterjed Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyék területére;
- a Csongrád Megyei Bíróság Katonai Tanácsának illetékessége pedig kiterjed Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megyék területére.

Az illetékesség kérdésében általános illetékességet meghatározó ok az elkövetés helye, illetve a terhelt állomáshelye. Ez alól kivétel, egyben kizárólagos illetékességet meghatározó körülmény, hogy a külföldön elkövetett bűncselekményt a Fővárosi Bíróság katonai tanácsa mint kizárólagos illetékességű bíróság bírálja el, és nem annak a megyei bíróságnak a katonai tanácsa, amelynek területén a terhelt állomáshelye van.

Sajátos illetékességi területtel rendelkeznek a katonai bűnügyekben mint fellebbviteli bíróság a Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsa is. Ez a fórum a hatályos büntetőeljárársi

⁷⁹³ Ahogy ezt Farkas Ákos és Róth Erika megfogalmazza katonai bírászkodás létezik ugyan, de ezt a feladatot az általános hatáskörű bíróságok látják el. Vö. Farkas Ákos – Róth Erika (szerk.): A büntetőeljárárs. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2004. 350. o.

⁷⁹⁴ Vö. A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény 20 § (5) bek. illetve a törvény II. számú melléklete

törvény érvénybe lépésétől (2003. július 1-jétől) működik, hatásköre, hogy az elsőfokon hozott bírósági határozatokkal szemben benyújtott perorvoslatokat érdemben elbírálja. Illetékességi területének sajátossága abban áll, hogy amíg a rendes perorvoslati bíróságok vagy megyei, vagy az ítéltáblák esetében, regionális illetékességi területtel rendelkeznek, addig a fellebbviteli katonai tanács kizárólagos másodfokú bíróságként az ország bármely elsőfokú katonai tanácsa által hozott határozattal szembeni jogorvoslatot elbírállhatja.

A katonai tanácsok összetétele is eltér a rendes büntetőbíróságok összetételétől. Mint speciális tanács katonai büntetőeljárásban elsőfokon és másodfokon hivatásos bíróként katonai bíró, elsőfokon ülnökként katonai ülnök vesz részt. A katonai bírák az adott bíróság (megyei vagy ítéltábla) más bíráival megegyező javadalmazással és jogállással rendelkeznek, az általános bírói kinevezési feltételeken túl (jogi szakvizsga, bíróságon szerzett szakmai gyakorlat stb.) a Magyar Honvédség hivatásos állományú tagjai körébe tartoznak, katonai rendfokozatot viselnek. E kettős, hivatásos katonai és bírói jogállásuk jelentős kihatással van szolgálati viszonyukra, mivel katonaként ugyan munkajogilag a honvédelmi miniszter alárendeltségébe tartoznak, ám őket a bírói tisztség ellátása miatt a miniszter a kijelölt bírósági szervezethez vezényli. A katonai bírák rendfokozatuktól függetlenül bármilyen rendfokozatot viselő terhelt büntetőügyét tárgyalhatják. E kötetlenség nem igaz a katonai ülnökökre, akikre ex lege az a szabály vonatkozik, hogy a terhelnél alacsonyabb rendfokozatot nem viselhetnek. Így az előzetesen megválasztott katonai ülnökök közül csak azt lehet a katonai tanácsba kijelölni, aki a terhelnél magasabb rendfokozatot visel. Ez a körülmény mindössze egy esetben lehet nehézkes, ha a terhelt tábornok. Ebben az esetben ún. tábornoki állománygyűlést kell tartani, amely alapján lehetőség nyílik arra, hogy a büntetőügyben ülnökként tábornoki rendfokozatot viselő katonai vegyen részt.

A magyar bírói rendszer legmagasabb szintű bíróságán, a Legfelsőbb Bíróságon katonai bíró nem ítélkezik. Ettől függetlenül a Legfelsőbb Bíróság szerepe katonai bűnügyekben sem elhanyagolható. Hatásköre – az általános büntetőeljárásokban betöltött szerepéhez hasonlóan – egyszerre terjed ki rendes és rendkívüli perorvoslatok lefolytatására. Előbbi esetben a Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsán hozott másodfokú határozattal szemben benyújtott perorvoslatok elbírálására jogosult harmadfokon, míg utóbbi szerint (a Legfelsőbb Bíróság hagyományos funkciója keretében) rendkívüli perorvoslati bíróságként jár el felülvizsgálat, törvényességi jogorvoslat és jogegységi eljárás keretében. Minthogy a Legfelsőbb Bíróságon katonai bíró nincs, ezért e bíróság összetétele esetében nem érvényesül a katonai szakértelemhez fűződő érdek, ugyanakkor erősebb a civil ellenőrzés lehetősége,

amely katonai bűnügyekben nemcsak az egyes eljárások Legfelsőbb Bíróság általi megítélése kapcsán biztosítható, hanem az elvi irányítás terén is megvalósul.

10.3.3. A katonai bíró jogállása

A történeti áttekintésben is láthattuk, a katonai bírák – vagy korábbi terminológia szerint hadbírák – jogi státusa, alapvető feladata egyaránt kapcsolódott a katonai fegyelem fenntartásához, a katonai szabályok érvényre juttatásához, és az általános igazságszolgáltatáshoz. E tényezők ugyanakkor elválaszthatatlan egységet is képeztek. A hadbíró tevékenységét csak a katonai életviszonyok kívánta mértékben végezhetette, amely egyfelől azt jelentette, hogy kizárólag katonai rendfokozatot viselő személyként ítéelkezhetett, másfelől nem katona vádlottakkal szemben csak abban az esetben járhatott el, ha annak cselekménye – tárgyi összefüggés miatt – katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekményhez vagy bűnelkövetőhöz kapcsolódott. Bár ez alól az állapot alól nyilvánvaló kivétel volt a háború idején alkalmazott rögtönbíráskodás, amely polgári személyekre is kiterjedt, mégis jellemezhető úgy, amely azt garantálta, hogy katonai bírák katonai büntetőeljáráson kívül ne járjanak el, ne ítéelkezzenek, ugyanakkor azt nem zárta ki, hogy civil bírák katonák bűnügyeivel ne foglalkozzanak. Addig azonban, amíg ezutóbbi főleg a katonai büntetőeljárás hatályán kívül rekedt katonák (elsősorban a rendőrség hivatásos állományú tagjai) által elkövetett bűncselekmények nem katonai büntetőeljárási hatóság általi kivizsgálásához fűződő társadalmi elváráshoz, többek szerint helytelenül polgári ellenőrzéshez vagy civil kontrollhoz, illetve a legfelsőbb bírói fórum katonák bűnügyeinek a megítéléshez kapcsolódik, addig az előbbi körülmény, miszerint hadbíró civil ügyben ne járjon el, egy garanciálist szabályt tartalmazott, mégpedig azt, hogy speciális jogállású bíró általános ügyekben ne ítéelkezzen.

A katonai bíró civil büntetőeljárásban való ítéelkezési lehetőségének kérdése a kilencvenes évekig fel sem merült. Erre először 1991-ben került sor, amikor a Kormány az akkor még hatályban lévő bíróságokról szóló törvényhez⁷⁹⁵ készített elő olyan törvényjavaslatot, amelynek értelmében a katonai bíró a büntető kollégium tagjaként nem katonai büntetőügy elbírálásában is részt vehetett volna. Ezt a javaslatot végül arra hivatkozással vetették el, hogy a bíróság előtti jogegyenlőség súlyos sérelmét jelentené és egy modern európai szellemű büntető igazságszolgáltatási rendszerrel összeférhetetlen, hogy

⁷⁹⁵ A bíróságokról szóló 1972. évi IV. törvény

katonatiszt bírák ítélkezzenek civil ügyekben.⁷⁹⁶ Ezt követően viszonylag hosszú ideig, több mint egy évtizedig nem merült fel a katonai bírák általános bíróságként való közreműködése. 2003-ban azonban egy másodfokon eljáró megyei bíróság olyan összetételben járt el, hogy annak egyik tagja katonai bíró volt. Az említett esetet feldolgozó Csiha Gábor szerint e tény miatt a legfőbb ügyész felülvizsgálati indítványt terjesztett elő a Legfelsőbb Bírósághoz, kifejtve azt az álláspontját, hogy a megyei bíróság másodfokú büntetőtanácsa nem volt törvényesen megalakítva, mivel abban olyan bíró járt el, aki katonai bírói jogállása miatt a nem katonai büntetőeljárársra tartozó ügyben nem ítélkezhetett volna.⁷⁹⁷ A Legfelsőbb Bíróság elvi élú döntésében azonban arra hivatkozva utasította el a felülvizsgálati indítványt, hogy a katonai bíró kinevezésének és beosztásának csak a hatáskör szempontjából kizárólagosnak tekinthető katonai büntetőeljárársban van jelentősége, az eljáró tanács törvényes összetételét nem befolyásolja, hogy a tanács tagja katonai bíró, mivel az egyben hivatásos bíró is.⁷⁹⁸ Ez a döntés később lényegében a korábban elvetett és fentebb említett külön törvénymódosításhoz kötött felhatalmazás nélkül biztosította azt, hogy megyei bíróságokon katonai bírói beosztást betöltő bírák részt vegyenek a civil büntetőbíráskodásban.

A katonai bírák általános büntetőítélkezésének megengedhetőségét a törvényhozó ezt követően felemásan ítélte meg. Kezdetben a Legfelsőbb Bíróság fentebb citált végzése miatt úgy módosította a Be. katonai bíróságra vonatkozó rendelkezését,⁷⁹⁹ hogy kimondta: „*a nem katonai büntetőeljárársra tartozó ügyben első fokon a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló törvényben kijelölt megyei bíróságok katonai tanácsának bírója, másod fokon a Fővárosi Ítéltábla katonai tanácsának bírója nem járhat el.*” E módosítás részletes indokolása továbbá kifejtette azt is, hogy a Legfelsőbb Bíróság eseti döntése a szakma egy részének álláspontja szerint nem bír kötelező érvénnyel, ezért indokolt e kérdéskör törvényi szabályozása, mégpedig olyan irányban, hogy a katonai bírák más büntető-igazságszolgáltatásba való bevonásának jogalapját kizárják.⁸⁰⁰ Ez a törvényszöveg azonban sokáig nem maradt hatályban, mivel a Be. – hatályba lépését követő – első büntetőnovellája⁸⁰¹ ismét megváltoztatta e rendelkezést, mégpedig az ellenkező irányba, miszerint „*a katonai bíró nem katonai büntetőeljárársra tartozó ügyben is eljárhat.*” A módosítás indokolása szerint a jogalkotó lényegében a korábban egyszer már törvény erejénél fogva elvetett Legfelsőbb Bírósági határozathoz hasonlóan változtatta meg a katonai bírák általános büntetőügyekben

⁷⁹⁶ Vö. 861/1991. sz. törvényjavaslat és a 3292. sz. csatlakozó képviselői indítvány

⁷⁹⁷ Csiha Gábor: Katonai bírák a polgári büntetőbíráskodásban. *Ügyészek Lapja* 2006/6. szám 24. o.

⁷⁹⁸ Vö. A Legfelsőbb Bíróság Bfv. 111. 2.052/2003. számú végzése

⁷⁹⁹ Be. 471. § (3) bek.

⁸⁰⁰ Vö. A büntető jogszabályok módosításáról szóló 2004. évi CXXXI. törvény indokolása

⁸⁰¹ A büntetőeljárársról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2006. évi I. törvény

való eljárásának lehetőségét, megerősítve, hogy egyfelől a katonai bírák tagjai a megyei bíróságoknak, illetőleg a Fővárosi Ítéltáblának, másfelől az arányos munkamegosztás szempontjait figyelembe véve a bíróságoknál igény mutatkozott arra, hogy a katonai tanácsok tagjai részt vehessenek a nem katonai büntetőeljárásra tartozó ügyek elbírálásában is.⁸⁰²

Ahogy az a fenti, gyorsan változó törvényhozói koncepcióból is kikövetkeztethető, a jogalkotó – némileg a katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálásának törvényi szabályozásához hasonló – következetlensége miatt napjainkban is élénk e téren a szakmai és a tudományos vita. A katonai bíró nem katonai büntetőeljárásban való részvétele mellett szóló érvek szerint a katonai bíró – bár kinevezésének előfeltétele, hogy hivatásos katonatiszt legyen – ugyanolyan hivatásos bírói funkciót tölt be, a kijelölt megyei bíróságon, illetve a Fővárosi Ítéltáblánál, mint civil bíró kollégái. Ítélezésében, eljárása során a katonai büntetőeljárásban is ugyanolyan jogosítványok illetik, valamint kötelezettségek terhelik, mint a rendes büntetőeljárás során eljáró bírótársainak. Emellett a katonai tanácsok viszonylag mérsékelt ügyszámmal dolgoznak, amely felveti az arányos munkamegosztás igényét. Ezzel szemben a kételkedők – köztük Csiha Gábor – úgy látják, hogy a katonai bíró mint hivatásos bíró szolgálati helye valóban valamely kijelölt megyei bíróság vagy a Fővárosi Ítéltábla, de emellett neki mint a Magyar Honvédség hivatásos állományú tagjának beosztási helye is van, amely azonban kizárólag az a katonai tanács lehet, ahol munkakörét ellátja, azaz kizárólagos hatáskörében jár el a katonai büntetőeljárásra tartozó ügyekben. Csiha szerint nyilvánvaló, hogy a katonai bírói kinevezéshez szükséges honvédelmi miniszteri előzetes egyetértés és az azt követő munkáltató döntés (vezénylés) mögött az az akarat áll, hogy a katonai bírói tisztséget betöltő tiszt katonai büntetőeljárásban lássa el igazságszolgáltatási funkcióit.⁸⁰³ Szintén a kételkedők álláspontját erősíti az is, hogy – mint ahogy arra fentebb már kitértünk – nem minden megyei bíróságon, illetve ítéltáblán működik katonai tanács, amely miatt az arányos munkamegosztás igénye csak a kijelölt bíróságokon merülhet fel, míg a többséget jelentő egyéb bíróságokon értelemszerűen nem. Nem mellesleg azt is előzetesen kellett volna megvizsgálni, hogy a katonai bírák civil ítélezése milyen kihatással lehet a katonai bűnügyek időszerűségéhez fűződő követelményére. Mindezekre tekintettel, továbbá ismerve, hogy katonai bírák, a katonai büntetőeljárás személyi hatályához kapcsolódó konnexitást leszámítva, béke idején elsősorban katonai felépítésű társadalmakban – többnyire Afrikában, Latin-Amerikában és Ázsiában, Európában egyedül Törökországban – ítélezhetnek általános

⁸⁰² A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2006. évi I. törvény részletes, 224. §-hoz fűzött indokolása

⁸⁰³ Csiha Gábor: Katonai bírák a polgári büntetőbíráskodásban. *Ügyészek Lapja* 2006/6. szám 28. o.

büntetőeljárás keretében nem katonák felett, a magunk részéről is úgy látjuk, hogy az arányos munkamegosztásra, valamint a katonai és a civil bíró jogállásának hasonló jogi természetére való hivatkozás nem elégséges arra, hogy a magyar büntető eljárásjogban a katonai büntetőeljárás évszázados hagyományát figyelmen kívül hagyva megváltozzon az a koncepció, hogy katonai szabírák általános ítélezési jogosultsággal rendelkezzenek.

A katonai bíró nem katonai büntetőügyek tárgyalási jogosultsága elleni érvünket erősíti az is, ha megvizsgáljuk, hogy a kijelölt megyei bíróságok katonai tanácsai milyen határidővel tűzik ki a katonai bűnügyek tárgyalását. Minthogy a katonai bírák általános ítélezési gyakorlatukat nem a katonai tárgyalásokat követően, hanem amellet, bizonyos tekintetben azokat megelőzve gyakorolják, egyes büntetőbíróságokon, elsősorban a Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsánál szembetűnő az az állapot, hogy egyfelől az első tárgyalás kitűzésére közel félévet kell várni, másrészt, hogy napjainkra már több tucatra rúg azoknak a katonai büntetőügyeknek a száma, amelyek bírósági szakban megrekednek, hosszú ideig – nem ritkán egy éven túl (!) – az adott ügyben nem történik érdemi intézkedés. Ez a katonai bűnügyek elbírálásával szemben támasztott időszerűségi követelményekkel ellentétes állapot nyilvánvalóan a katonai bírák általános igazságszolgáltatási gyakorlatával magyarázható.

10.3.4. Nyomozási bíró a katonai büntetőeljárásban

A hatályos Be. egyik új intézményeként vezették be a magyar büntető eljárásjogba a nyomozási bírót, akinek eltérő funkcióját az indokolja, hogy a nyomozás során felmerülő egyes emberi jogokat súlyosan korlátozó kényszerintézkedések elrendelése, avagy más fontos kérdés (elmeállapot megfigyelésének, titkos adatszerzés engedélyezésének, megszüntetett nyomozás folytatásának, bizonyos tanúvédelmi intézkedés foganatosításának) eldöntése, illetve egyes bizonyítási cselekmények lefolytatása során is egyfelől érvényesüljön a bírói kontroll, másfelől megvalósuljon a kontradiktórium.⁸⁰⁴

A Be. értelmében a katonai büntetőeljárásban a nyomozási bíró feladatait a megyei bíróság katonai bírója látja el, határozata elleni fellebbezést pedig a Fővárosi Ítéltábla katonai tanácsa bírálja el.⁸⁰⁵ E szabály szerint a nyomozási bíró csak hivatásos katonai bíró lehet, aki, amennyiben ilyen feladatot lát el, a későbbiekben az ítélezésben a bírákra vonatkozó speciális kizárási szabályok miatt nem vehet részt. E körülmény a kijelölt katonai

⁸⁰⁴ A nyomozási bíróról lásd bővebben Garai Borbála: Néhány gondolat a nyomozási bíró bevezetésével kapcsolatban. *Belügyi Szemle* 2003/7-8. szám 72-79. o. illetve Fenyvesi Csaba: A titkos adatgyűjtés és a nyomozási bíró. *Ügyészek Lapja* 2004/4. szám 5-21. o.

⁸⁰⁵ Be. 486. §

tanácsok létszáma miatt, a tárgyaló bíró kijelölését tekintve meglehetősen szűk mozgásteret biztosít, nem beszélve arról, hogy az általános büntetőügyekben eljáró nyomozási bírákhoz képest, személye már a nyomozás során sem marad titokban. Kétségtelen ugyanakkor, hogy katonai bűnügyekben a nyomozási bíróhoz kapcsolódó feladatok viszonylag szűk körben merülnek fel, és ebben az esetben is, amikor a nyomozási bíró ülést tart, érvényesül a katonai bírói tekintély.

10.4. Összegzés

A katonai bűnügyek kivizsgálása, a büntetőeljárás központi személye, a katona terhelt miatt az általános büntetőeljáráshoz képest speciális szabályok alkalmazását, és ezzel összefüggésben az általánostól eltérő, speciális büntetőeljárás hatóságok eljárását indokolják. A katonai büntetőeljárás szakeljárás jellegéből következik, hogy a büntetőeljárás belső funkciói – vagy Tremmel szerint tipikus főszerepei⁸⁰⁶ – a vád, a védelem és az ítékezés a katonai viszonyokhoz kötődik, azaz a katona büntetőjogi felelősségének megállapítása, és adott esetben a katonai szolgálati viszonyát is érintő szankció kiszabása végső soron katonai nyomozó (katonai ügyész és állományilletékes parancsnok) és vádhatóság (katonai ügyész) eljárása alapján, katonai bírói tanács előtt történik. E szakszerűségi követelmény mellett meg kell említeni továbbá azt is, hogy e szakeljárás hatóságoknak a büntetőeljárás időszerű lefolytatását is garantálniuk kell, hiszen a katonai fegyelem fenntartása csak abban az esetben biztosítható, ha az elkövetett jogsértést a lehető legrövidebb időn belül követi a felelősségre vonás.

A szakszerűsége és az időszerűsége vonatkozó kívánalom miatt lehet beszélni egy sajátos katonai nyomozó hatóság, az illetékes parancsnok által lefolytatott – a magyar büntető eljárásjog rendszerében egyedülállóan főleg inkvizitórius elemeket magában foglaló – eljárásról, a katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálásáról is. Ennek az eljárásnak alapvető specialitása abban rejlik, hogy egyfelől ilyen eljárást kizárólag katonai büntetőeljárásban lehet lefolytatni, másfelől az így lefolytatott eljárásra elsősorban nem a büntetőeljárás, hanem a fegyelmi eljárásra vonatkozó szabályok szerint kerülhet sor. Emiatt –

⁸⁰⁶ Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001. 35. o.

Fantoly Zsanettet idézve – ez az eljárási mód valójában egy nyomozási eljárás, amely mint „alapos és hivatalos vizsgálat” kideríti a való tényeket.⁸⁰⁷

A fegyelmi határozat bírósági felülvizsgálata viszont már csak a büntetőeljárási szabályok keretében, az általános fegyelmi rendelkezésektől eltérő módon történik, és az általánostól fokozottabban jelentkezik a súlyosítási tilalom, de olyan – egyébként a fegyelmi eljárásban kötelezően nem biztosítandó – intézménynek is érvényesülnie kell, mint a tanúvédelem.

⁸⁰⁷ Fantoly Zsanett: Akkuzatórius vagy inkvizitórius büntetőeljárás? (Versengő rendszerek) In: Nagy Ferenc (szerk.): Tudományos előadóülés a bűnügyi oktatók országos találkozóján. Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kara. Szeged, 2009. 34. o.

XI. A KATONAI BÜNTETŐELJÁRÁSBAN RÉSZT VEVŐ SZEMÉLYEK

*„Az olyan katona, aki nem szégyenli a hátát megmutatni az ellenségnek,
megérdemli, hogy botot kapjon az ellenségnek mutatott részére”*

(Jókai Mór: A kőszívű ember fiai)

11.1. Bevezetés

A katonai büntetőeljárásban eljáró szakhatóságok mellett az általános büntetőeljárásban részt vevő alanyokhoz képest sajátos jogokkal és kötelezettségekkel rendelkező természetes személyek is részt vesznek. E személyi kör azonban vegyes, katonai büntetőeljárásban nemcsak büntetőjogi értelemben vett katona, hanem egyéb természetes személy is részt vehet. Ezek a személyek eljárási helyzetüknél fogva lehetnek terheltek, védők, sértettek, tanúk vagy szakértők. E fejezetben ezekkel az eljárási személyekkel foglalkozunk.

11.2. Terhelt a katonai büntetőeljárásban

Az általános büntetőeljárási szabályok alapján a katonai büntetőeljárás központi személye is az, akivel szemben a büntetőeljárást lefolytatják.⁸⁰⁸ A terhelti státusz beállta főszabályként a katona büntető anyagi jogi fogalmától, illetve a katonai büntetőeljárás személyi hatályától függ, amelyek együttesen határozzák meg, hogy katonai bűncselekmény speciális alanya ki lehet, ezzel összefüggésben a katonai büntetőeljárást kivel szemben kell lefolytatni. Minthogy a korábbi fejezetekben már a katona büntetőjogi fogalmáról és a katonai büntetőeljárás személyi hatályáról is kifejtettük álláspontunkat, az alábbiakban kizárólag a katonai büntetőeljárás terhelti körének megállapításához, illetve a terhelt jogállásához kapcsolódó nézeteinket fejtjük ki. Ehhez még annyit kell hozzáfűznünk, hogy katonai büntetőeljárásban – még annak személyi és tárgyi hatályának viszonylag szűk körű megállapítása ellenére – nemcsak katonai státuszú személy, hanem tárgyi összefüggés kapcsán bárki lehet terhelt. A következőkben e személyi körre is kitérünk.

⁸⁰⁸ Be. 43. § (1) bek. szerint terhelt az, akivel szemben a büntetőeljárást folytatják, a terhelt a nyomozás során gyanúsított, a bírósági eljárásban vádlott, a büntetés jogerős kiszabása, illetve a megrovás, próbára bocsátás vagy javítóintézeti nevelés jogerős alkalmazása után elítélt.

11.2.1. A katona terhelt

11.2.1.1. A katona terhelt fogalma és jogállása

A katona terhelti státusz abban az esetben nyílik meg, ha a büntetőjogi értelemben vett katona olyan bűncselekménye miatt indul büntetőeljárás, amely miatt a katonai külön- vagy helyesebben szakeljárásnak van helye.

Egyetértünk Tremmel Flóriánnal, aki az általános terhelti meghatározással kapcsolatban veti fel, hogy annak a hatályos Be-ben meglévő szabályozáshoz képesti további pontosítására van szükség. Ennek oka, hogy lehetnek olyan sajátos helyzetek, amelyekben objektív akadály van annak, hogy meghatározott személlyel szemben bűncselekmény megalapozott gyanúját közöljék, így vonva be terheltként a büntetőeljárásba.⁸⁰⁹

A katonai büntetőeljárásban is fordulhatnak elő olyan helyzetek, amikor a bűncselekmény elkövetésén tetten ért katonával szemben még azt megelőzően alkalmaznak büntetőeljárési kényszerintézkedést, hogy őt a büntetőeljárásba akár általános, akár katona terheltként bevonták volna. Még az is előfordulhat, hogy az egyébként katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó személyről csak később derül ki, hogy vele szemben nem az általános szabályok szerint kell eljárni. Ezekben az esetekben az ügy áttételét megelőzően a későbbi katona terhelt még vagy csak – Sléder Judit eszmefuttatását elfogadva⁸¹⁰ – „megalapozottan gyanúsítható” személy, vagy általános értelemben vett terhelt. Ahhoz, hogy a megalapozottan gyanúsítható személy vagy a „csak” általános terhelt katona terheltté váljon, az kell, hogy vele szemben ne csak a megalapozott gyanút közöljék, hanem azt is, hogy a büntetőeljárást a katonai külön szabályok szerint, katonai büntetőeljárési hatóságok folytatják le.

A katona büntető anyagi jogi fogalmának törvényi meghatározása (amely szerint e körbe tartoznak a Magyar Honvédség tényleges állományú, továbbá a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai) azonban önmagában nem jelenti azt, hogy minden katona által elkövetett bűncselekményt katonai büntetőeljárásban kell elbírálni. Ugyan – ahogy arra már utaltunk – volt olyan időszak a katonai büntetőjog történetében, amikor még béke idején is viszonylag távol, a büntetőjogi értelemben vett katona által elkövetett bármely bűncselekményre vonatkozóan katonai büntetőeljárásnak volt helye, ez a széles hatáskör a kilencvenes években alaposan

⁸⁰⁹ Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001. 153. o.

⁸¹⁰ Sléder Judit: A büntetőeljárás megindításának egyes elméleti problémái. In: Ádám Antal (szerk.) PhD Tanulmányok 1. Pécs, 2004. 360. o.

korlátozódott. Ennek Pap János szerint az lett a következménye, hogy kialakult egy helyzet, hogy hazánkban nem található olyan igazságügyi szerv vagy nyomozó hatóság, amely ne foglalkozna, illetve ne foglalkozhatna katonák bűnügyeivel.⁸¹¹ Amíg ugyanis a Magyar Honvédség vagy a szövetséges fegyveres erők tényleges állományú tagja által elkövetett bármely bűncselekmények esetén katonai büntetőeljárársnak van helye, addig a szintén büntetőjogi értelemben vett katonának minősülő rendőrség, büntetés-végrehajtási szervezet és polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjainál erről már egyértelműen nem lehet szó. Legszűkebb módon a rendőr lehet tettesként katona terhelt, mivel vele szemben csak a tényleges szolgálati viszony ideje alatt elkövetett katonai bűncselekmény miatt van helye katonai büntetőeljárársnak, míg némileg tágabb módon vonható katonai büntetőeljárárs hatálya alá a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja, akivel mint katona terhelttel szemben nemcsak katonai bűncselekmény, hanem a szolgálati helyen vagy a szolgálattal összefüggésben elkövetett bármely más bűncselekmény miatt is katonai büntetőeljárársnak van helye.

A katona terhelt jogállását tekintve úgy viszonyul az általános terhelthez, mint maga a katonai büntetőeljárárs az általános büntetőeljárársához. A szükséges változtatásokkal ugyan, de főbb vonalakban a katona terheltre is a nem szakeljárársra vonatkozó szabályok érvényesek. Talán ez az oka annak, hogy a Be. – álláspontunk szerint nem szerencsés módon – *expressis verbis* nem foglalkozik a katona terhelttel, így annak külön, az általánostól eltérő jogaival és kötelezettségeivel sem, a katonai büntetőeljárárs gyakorlata alapján mégis az mondható, hogy a katonához mint terheltnek az általános terhelti jogálláson kívül, a katonai életviszonyok által megkívánt mértékben sajátos jogok és kötelezettségek is kapcsolódnak.

a) A katona terhelt jogai

Az általános terhelti jogosítványok sajátossága Király Tibor szerint, hogy azok a terhelt személyétől függetlenül minden terheltre egyformán vonatkoznak, és függetlenek attól is, hogy milyen bűncselekmény miatt folyik az eljárás. Király emellett még azt is hozzáteszi, hogy a különeljárársokban (fiatalkorúak, katonák elleni eljárás stb.) az általánostól néhány részletben eltérő szabályok érvényesek, azonban ezek sem ellentétesek a bíróság és a törvény előtti egyenlőség követelményével.⁸¹² Elfogadva és megértve a fenti álláspontot a magunk

⁸¹¹ Pap János: Az egységes igazságszolgáltatási rendszer és a katonai igazságszolgáltatás viszonya. *Ügyészek Lapja* 4/1994. szám 46. o.

⁸¹² Király Tibor: *Büntetőeljárársi jog*. Osiris Kiadó. Budapest, 2000. 165. o.

részéről ehhez annyit teszünk hozzá, hogy az egyes külön eljárások alá vont terhelt jogosítványai pont a külön eljárás adta speciális státusz miatt az általános terhelti jogosítványokhoz képest többlet jogosítványokat jelentenek a terhelt számára. Ennek megfelelően a katona terheltet nemcsak a minden terheltet megillető jogok illetik meg, hanem mindazok is, amelyek katonai hivatásából, jogállásából, a katonai büntető eljárás indokolta speciális státuszából erednek. Ezek természetesen nem ellentétesek egyik általános terhelti jogosítvánnyal sem, ugyanakkor azokat kiegészítik, és ennél fogva ugyanúgy kötelezően biztosítandók a katona terhelt számára, mint ahogy az általános jogosítványok minden más terhelt számára.

A terhelti jogokat a magyar szakirodalom nem egységesen ábrázolja. Amíg Cséka Ervin a terhelt eljárási jogosítványait külön csoportosítás nélkül taglalja,⁸¹³ addig azokat Tóth Mihály ún. ügyféli jogokként úgy kezeli, mint amelyek a büntető eljárás két szakaszában (nyomozás illetve bírósági eljárás) különböző terjedelemben érvényesülnek.⁸¹⁴ Tóthhoz hasonlóan Király Tibor, Tremmel Flórián és Herke Csongor is a terhelti jogokat az ügy megismerése, illetve az ügy előbbrevitele szerint tipizálja.⁸¹⁵ Általában az ügy megismeréséhez kapcsolódó jog az eljárás tárgyáról való értesülési jog, az egyes eljárási cselekményeknél, de a nyomozás során nem korlátlanul biztosítandó jelenléti jog és iratbetekintési jog, a felvilágosítás kérésének joga és a közvetlen kérdés feltevésének joga. Az ügy előbbre viteléhez tartozik a védekezésre való felkészülés joga, az egyes indítványok és észrevételek megtételének joga, tárgyaláson a felszólaláshoz (perbeszéd tartásához való) jog, a fogva lévő terhelt esetében a hozzátartozóval, védővel való érintkezési jog, valamint a jogorvoslati jog.

A katona terhelt jogosítványai körében alapvető, egyfajta bázisjogként kell gondolni a *katonai (rendvédelmi) állományban maradás jogára*. A katona terhelt szolgálati viszonyát sem egy súlyos bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja, sem az amiatt indult büntető eljárás során vele szemben alkalmazott személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedés – elsősorban előzetes letartóztatás – nem szünteti meg. Ennél fogva büntető eljárás hatálya alatt a katona terhelt szolgálati viszonyát kizárólag munkajogi aktussal lehet megszüntetni, avagy a szolgálatvesztést később a büntető bíróság jogerős határozatában is kimondhatja. A magunk részéről úgy gondoljuk, hogy az ártatlanság védelmére is figyelemmel bűncselekmény elkövetése miatt kizárólag csak ezutóbbi út az elfogadható.

⁸¹³ Cséka Ervin (szerk.) A büntető eljárási jog alapvonalai I. Bába Kiadó. Szeged, 2004. 121. o.

⁸¹⁴ Tóth Mihály (szerk.): Büntető eljárásjog. Hvgorac. Budapest, 2003. 68. o.

⁸¹⁵ Cséka Ervin (szerk.) A büntető eljárási jog alapvonalai I. Bába Kiadó. Szeged, 2004. 166-167. o. illetve Tremmel Flórián: Magyar büntető eljárás. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001. 155-157. o. és Herke Csongor: i. m. Herke Csongor: Büntető eljárásjog. Jogi Szakvizsga Segédkönyvek. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007. 47. o.

Katona terhelt esetében ugyanis a katonai bíróság által hozott bűnösítő határozat nemcsak a bűnfelelősség kérdéséről, és az emiatt alkalmazott szankcióról hivatott dönteni, hanem a katonai szolgálati viszonyban maradás lehetőségéről is. Ez a jog tehát álláspontunk szerint a büntető-igazságszolgáltatáshoz kapcsolódik, így kizárólag bírói mérlegelést követően alkalmazható. Ezzel összefüggésben – ahogy azt korábban nem egyszer már taglaltuk – nem értünk egyet azzal a gyakorlattal, hogy a katona terhelttel szemben büntetőeljárás alapjául szolgáló cselekménye miatt a szolgálati viszonyát munkajogi aktussal – rendszerint közös megegyezéssel vagy fegyelmi, illetőleg etikai eljárásban kimondott szolgálatvesztéssel (sic!) – szüntessék meg. Minthogy ennek törvényi akadálya a hatályos szabályok között nincs, ezért annak deklarálása nemcsak a büntető eljárásjogi, hanem a büntetőjogi értelemben vett katonák szolgálati viszonyáról szóló egyes jogszabályokban is szükséges volna.

A katona terhelt szolgálatban maradásának joga azért tekinthető bázisjogosultságnak, mert ez az egész büntetőeljárásra vonatkozóan biztosítja a katonai külön szabályok alkalmazását. A terhelt végig mint katona, nem mint „leszerelt” katona vesz részt központi személyként az eljárásban, és így válik jogosulttá olyan katonai terhelthez fűződő jogokra, mint a szakképzett védelemhez való jog, avagy a védekezés jogának törvényben is meghatározott gyakorlása. A szolgálati viszonyból eredő kedvezmények prolongálása azonban nem lehet korlátlan. A katona terhelt személyére, illetőleg a büntetőeljárás alapjául szolgáló bűncselekményre, az azzal kapcsolatban mérhető gyanú fokozatára tekintettel meg kell adni a munkáltató részére azt a lehetőséget, hogy a terheltet a munkavégzés alól felmentse, emiatt illetményének bizonyos hányadát megvonja. Erre a hatályos szabályok szerint is lehetőség van.

A védekezéshez kapcsolódó általános terhelti jogosítvány sajátos, katona terheltre leképezhető jogaként kell gondolni *a szakképzett védekezésre vagy védelemre való felkészülés jogára*. Ez a többletjog – ahogy azt a védelem elve értelmezésénél már kifejtettük – egyszerre jelenti a szakképzett, katonai bűnügyekben is jártas védőhöz való jogot, valamint azt, hogy a katona terhelt számára – tényleges szolgálati viszonya fennállása alatt – szolgálatmentességet kell biztosítani, ha olyan eljárási cselekményen vesz részt, amelyen kötelező vagy jogosult részt vennie. A hatályos magyar szabályozást alapul véve e két jogosultság közül csak az utóbbi biztosított a törvény erejénél fogva,⁸¹⁶ míg az előbbi, a szakképzett katonai védőhöz való jog ugyan korábban, a katonai védői névjegyzék által adott volt, már két évtizede nem alkalmazható. E körülményre a katona védőről szóló részfejezetnél még visszatérünk.

⁸¹⁶ Be. 482. §

Törvény által nem katona terhelti jogként deklarált jogosítvány a *klasszifikáció*. Mínthogy a katona terheltet mind a büntetőeljárás alatt alkalmazott személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedés (elsősorban előzetes letartóztatás), mind a büntetés végrehajtása során megilleti az általános terhelti vagy elítélti körtől való elkülönítés (klasszifikáció) joga, ezért ezt a szabályt is indokoltan sorolhatjuk a katona terhelti jogosítványok körébe. A katonai büntetés-végrehajtásról szóló részben már kifejtettük azt az álláspontunkat, hogy az általános terhelti és elítélti körtől való elkülönítés nemcsak a katona terhelt kímélete miatt fontos, hanem a megszerzett állami vagy szolgálati titok megőrzése végett is. A klasszifikáció mint terhelti jog azonban elsősorban mint a terhelt kíméletét biztosító jogosítvány jelentkezhét. Köztudott, hogy a katonai vagy rendvédelmi szolgálati viszonyban lévő személyek általános terhelti körben való megítélése meglehetősen negatív. Nemcsak, hogy indokolatlan, hanem kifejezetten hátrányos az a körülmény, ha a katonai büntetőeljárás központi személye más terheltekkel vagy elítéltekkel keveredik. A teljes elkülönítés azonban a jelenlegi intézményi infrastruktúrában mégsem valósítható meg, ezért szerencsésebb lenne, ha – a korábban kifejtettekkel összhangban – annak intézményi lehetőségei is rendelkezésre állnának.

Egyfajta sajátos katona terhelti jogosítványként fogható fel az is, hogy a katona terhelt – amennyiben azért, mert a terhelt nem teljesíti eljárási kötelezettségét – elővezetését elrendelik, az a hagyományos módon nem hajtható végre. A katona terhelt elővezetése csak az előljáron keresztül hajtható végre, ráadásul oly módon, hogy az szolgálati távollétnek számít. Ez a jogosítvány egyfelől a katona terhelt rendfokozatához, beosztásához, összegezve katonai státusához kapcsolódó általános kíméleti okként is értelmezhető, valójában azonban inkább gyakorlati jelentősége van, mégpedig abban az értelemben, hogy a katona terhelt eljárási kötelezettségeinek biztosítása az illetékes előljáró útján egyébként is hatékonyan biztosítható.

b) A katona terhelt kötelezettségei

A terhelti jogállás másik elemét a terhelti kötelezettségek tartalmazzák, amelyek ugyan összefoglalóan nem található meg a Be-ben, de azok részletrendelkezéseiből kiolvashatók. Ilyen a hatóság által bizonyos mértékig kikényszeríthető (szankcionálható) kötelezettség a terhelt együttműködési kötelezettsége, amely álláspontunk szerint egyszerre foglalja magában az egyes eljárási cselekményekre szóló szabályszerű idézésre való megjelenést, ennek érdekében egyfelől személyes adatainak minden körülmények szerinti pontos megadását, másfelől az idézési címének (lakcímének vagy tartózkodási helyének) esetleges

megváltoztatásának bejelentését is. A terhelt szintén köteles az eljárás rendjét betartani és az eljárási cselekményeket tűrni is.

A katona terheltet a fenti kötelmeken túl alapvető többletkötelezettség olyan mértékben terheli, amely a katonai státusánál fogva szükséges. Így a katona személyes adatai tekintetében nemcsak az általános adatokat (nevét, születési nevét, korábbi nevét, születési helyét és idejét, anyja nevét, lakóhelyének és tartózkodási helyének címét, személyazonosító okmányának számát, állampolgárságát) köteles megadni, hanem rendfokozatát, szolgálati helyét és beosztását is. Minthogy a katona terhelt büntetőeljárás alatt sem feljebbvalói, sem előjárói jogokat nem gyakorolhat a vele szemben intézkedő vagy eljáró hatóság szolgálati személyei felett, ezért eljáráson belüli tűrési kötelezettségei ilyen irányban is megnyílnak, azaz a katona terhelt nemcsak az egyes eljárási cselekmények tűrésére kötelezhető, hanem arra is, hogy az igazságszolgáltatásban közreműködő, nála alacsonyabb rendfokozatú és beosztású személyeknek (katonáknak) engedelmeskedjen. Ezzel összefüggésben ugyanakkor – minthogy a büntetőeljárás hatálya alatt szolgálati jogviszonya nem szünetelhet – az általános katonai kötelezettségei a büntetőeljárás hatálya alatt sem szünetelnek, így az őt érintő eljárás megindulásáról, a személyét érintő és a fent már említett védekezési jogához kapcsolódó eljárási cselekményekről előjárója felé jelentési kötelezettséggel tartozik.

11.2.1.2. Nem katona terhelt a katonai büntetőeljárásban

A katonai büntetőeljárás hatályánál már kifejtettük, hogy a katonai büntetőeljárás civil vagy általános terheltre vonatkozó kiterjesztése nem korlátlan. Erre a – már citált – Be. vonatkozó rendelkezése, illetve a Legfelsőbb Bíróság büntető kollégiumi vélemény értelmében kizárólag akkor van lehetőség, ha több terhelt esetében a tényállás közvetlen és szoros összefüggése miatt az elkülönítés nem lehetséges, azaz a polgári személy a katonával közösen, társtettesként valósított meg bűncselekményt.

Amennyiben nem katona személy terheltként vesz részt a katonai büntetőeljárásban, akkor – a fiatalkorúak eljárásához hasonlóan – egyfajta vegyes eljárásról beszélhetünk, amelynek során ugyan speciális hatóság, nyomozó hatóságként és vádhatóságként a katonai ügyész, míg igazságszolgáltatási fórumként a katonai bíró vagy bírói tanács jár el, de nem a katonai büntetőeljárásra tartozó szabályok szerint. A nem katona terheltre ugyanis a katonai büntetőeljárás eltérő rendelkezései a terhelt katonai státusza hiánya miatt nem alkalmazhatók. Az egységes elbírálás kizárólag a bűnügy elbírálásának gazdaságossági (ne kelljen egy tényállás miatt két különböző eljárásban nyomozni, vádat emelni és ítélni) és időszerűségi

szempontjai miatt indokolt. Emiatt azonban a katonai hatóságok a büntetőeljárás lefolytatása során az általános szabályokat is figyelembe veszik, a terhelt jogait és kötelezettségeit aszerint biztosítják, illetve határozzák meg. Ennek értelmében a nem katona terhelt részére a fentiekben részletezett többlet jogosítványokat és kötelezettségeket nem kell figyelembe venni, a büntetés kiszabása során a katonákra vonatkozó szankciók nem alkalmazhatók. Sajátos lehet az eljárás abban az esetben, ha a nem katona terhelt fiatalkorú, avagy nem magyar állampolgár. Ezekben az esetekben a katonai büntetőeljárási hatóságoknak a katonai büntetőeljárásban egyébként gyakran nem előforduló rendelkezéseket is alkalmazniuk kell.

Katonai büntetőeljárásban fiatalkorú terhelt kizárólag ún. társterhelteként, azaz a katona terhelt feltételezett társtetteseként vagy egyéb részeseként (felbujtóként illetve bűnsegédként) vehet részt a büntetőeljárásban. Amennyiben a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűnügyből – a korábban már említett szempontok figyelembevételével – a fiatalkorú személy nem zárható ki, úgy vele szemben a fiatalkorúakra vonatkozó büntető eljárásjogi szabályok érvényesülnek olyan mértékben, hogy csupán az eljáró hatóság lesz más. Nem az általános nyomozó hatóság, a fiatalkorúak ügyésze és speciális tanácsként az ún. székhelyi bíróságok fiatalkorúak tanácsa jár el, hanem a katonai büntetőeljárási hatóságok. Ez a körülmény azonban nem lehet akadály a egyes sajátos fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések érvényesülésének, így katonai büntetőeljárásban kell gondoskodni a kötelező védelem biztosításáról, a törvényes képviselő mint „pótvédő” jogai gyakorlásának elősegítéséről, a kötelező bizonyítékok (fiatalkorú életkorát bizonyító közokirat, környezettanulmány) beszerzéséről, kényszerintézkedés elrendelése esetén a feltételek eltérő természetének (pl. fiatalkorú előzetes letartóztatásánál a bűncselekmény különös tárgyi súlya) figyelembevételéről, a vádemelés elhalasztásának sajátos rendelkezéseinek (pl. a vádemelést az általános három év helyett öt évi szabadságvesztésnél nem súlyosabb bűncselekménynél is el lehet halasztani) érvényesüléséről, avagy a tárgyalásra vonatkozó szabályok (fiatalkorú érdekében a tárgyalás nyilvánossága kizárható, avagy a fiatalkorú távollétében megtartható tárgyalás vagy annak egy része) alkalmazásáról, nem beszélve olyan külön eljárás kizárásáról, amely egyébként katonai büntetőeljárással párhuzamosan ugyan lefolytatható (a tárgyalásról lemondás), de a fiatalkorúak esetében nem.

A fiatalkorú személlyel ellentétben nem magyar állampolgár terhelt nemcsak társterhelteként, hanem szövetséges fegyveres erő tagjaként önálló terheltként is részt vehet a büntetőeljárásban. A terhelti jogállás gyakorlása szempontjából e két kategória közötti jelentősebb különbség csupán abban kereshető, hogy míg a civil nem magyar állampolgár terhelt esetében csupán a Be-ben meglévő, a külföldi terheltet illető többletjogosítványt,

elsősorban az anyanyelvhasználat jogát, illetve a konzuli képviselővel való érintkezési jogot kell a magyar katonai büntetőeljárás hatóságának biztosítania, addig külföldi katona esetében arra is lehetőséget kell biztosítani, hogy az saját katonai alakulatával, szolgálati előjárójával is érintkezessen.

11.3. Védő a katonai büntetőeljárásban

11.3.1. A védőkényszer szükségességéről

A hatályos Be. érvénybe lépésével jogalkotói szinten előtérbe került az a tudományos nézet, amelyet Fenyvesi Csaba úgy fogalmazott meg, hogy a modern büntetőeljárásban a védői szerepkört csak hivatásos, széleskörű jogi és kriminalisztikai ismeretekkel rendelkező, az eljárás többi részt vevőjétől független, önálló jogállással bíró, a terhelt érdekében eljáró védőügyvéd láthatja el hatékonyan.⁸¹⁷ Sajnálatos módon azonban nem valósult meg Fenyvesinek az az összegzése és javaslata, amely arra vonatkozott, hogy a védő igénybevételének alkotmányos jogát az államnak nem pusztán formális módon – Tóth Mihály szavaival fogalmazva nem pusztán a védelem jogán alapuló – rendszerint a személyes védekezés jogát⁸¹⁸ kell biztosítani, hanem meg kell teremtenie a valóban hatékony védői tevékenység feltételeit. Ennek álláspontunk szerint halmozott jelentősége lenne a katonai büntetőeljárásban még azt követően is, hogy a védőkényszert korábban indokoló, hadkötelezettségen alapuló sorkatonai szolgálat teljesítése jelenleg fel van függesztve.

A sorkatonával szembeni büntetőeljárás esetére szóló kötelező védelem szükségességét elsősorban a terheltnek az a speciális helyzete indokolta, hogy az eljárás alá vont sorkatona – a katonai viszonyokból adódóan – annak ellenére volt korlátozva mozgási és kapcsolattartási szabadságában, hogy büntető eljárásjogi értelemben fogva lett volna. A Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma 141. számú állásfoglalásában korábban kimondta, hogy általában szükség van védő kirendelésére a sorkatona ellen folyamatban levő büntetőeljárás tárgyalására. Nem egységes viszont a gyakorlat annak a megítélésénél, hogy melyek azok a körülmények, amelyek a törvényben meghatározott kötelező védelem⁸¹⁹ keretein túl is indokolják védő kirendelését. Kétségtől szűkséges lehetett a védő kirendelése az alakulat előtti helyszíni tárgyaláson, ahol az ügyész részvétele eleve kötelező, illetve

⁸¹⁷ Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2002. 411. o.

⁸¹⁸ Tóth Mihály: A terhelti védekezési jog. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1989.

⁸¹⁹ Ld. Be. 47. §

akkor is, ha az ügy ténybeli vagy jogi megítélése kevésbé volt egyszerű. A helyszíni nyilvános tárgyalás esetén már csak azért is helye lehetett a védő jelenlétének, mert az ilyen tárgyalás erősen demonstratív jelleget öltött, amelyet az állományilletékes parancsnok bűnmegelőzési céllal azért indítványozott, hogy az adott alakulatnál hasonló bűncselekmények a jövőben ne fordulhassanak elő.⁸²⁰ Ugyancsak indokolt volt védő kirendelése a sorkatona érdekében akkor is, ha a cselekmény kapcsán mások (előljárók, szolgálati közegek stb.) felelőssége vagy érdekeltisége is felmerült, vagy az ügy sértettei, illetve a vádlott-társ érdekében ügyvéd, illetve védő működött közre.

A védőkényszer a hivatásos és szerződéses állományú katonák esetében is felvet tárgyalásra érdemes kérdéseket. A katonai szolgálati viszony jellegzetes sajátosságai a professzionális katonaság „barakkjaiban” is – igaz, más szempont miatt – igényelhetik az alárendelt terhelt szakszerű védelmét. Az eljárás alá vont hivatásos vagy szerződéses katonák bűnfelelőségének megállapítása gyakran a szolgálati viszony megszüntetésének a veszélyével jár. Mint azt már többször érintettük, gyakori, hogy már a gyanúsítás ténye miatt kerül sor a szolgálati viszony – igaz többnyire közös megegyezéssel történő – megszüntetésére. Mivel törvényi tilalom hiányában az ilyen döntés erősen befolyásolja a hivatásos vagy szerződéses katona egzisztenciáját, ezért annak meghozatala előtt külső – tehát az adott katonai szervezet érdekköréhez képest független – jogi segítséggel a terhelt józanabban ítélné meg, hogy számára milyen következményekkel jár – a gyanúsítás terhe mellett – a szolgálati viszony idő előtti megszüntetése.

11.3.2. A katona védői szakosodás lehetőségei

Fenyvesi Csaba az általa indokoltnak vélt kötelező védelmi esetek közvetlen hozadékaként veti fel a katonai eljárásra specializálódó védők szükségességét. A katonai eljárás során is el kell jutni arra a minőségi szintre, hogy a kirendelt védő a katonai büntetőeljárásra szakosodott védőügyvéd legyen.⁸²¹ Ez a követelmény a hazai büntetőeljárás jogban – holott ez a jelenben nem követett gyakorlat – nem teljesen ismeretlen. A XX. század tízes éveinek végén hatályban volt katonai bűnvádi perrendtartás tételesen meghatározta,⁸²² hogy katonai büntetőeljárásban kik lehettek védők:

⁸²⁰ Habony János: Bűncselekmények megelőzése (Katonai bűncselekmények és a fegyelem). Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983. 144. o.

⁸²¹ Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2002. 340. o.

⁸²² A honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1919. évi XXXIII. törvénycikk 91. §

1. a tényleges katonállományú tisztek és ezenfelül, ha a vádlott más állománycsoportnak tisztje vagy honvéd tisztviselője, az ő állománycsoportjához (szolgálati ágához) tartozó tényleges tisztek és honvéd tisztviselők is,
2. tényleges honvéd igazságügyi tisztek és igazságügyi tisztjelöltek,
3. a honvédségi védők lajstromába felvett ügyvédek és nem tényleges igazságügyi tisztek.

Bár a törvény nem kizárólag védőügyvédek eljárásbeli részvételét tette lehetővé, látható volt, hogy katonai büntetőügyben védőként rendszerint olyan személyek működtek közre, akik jól ismerték a katonai viszonyokat. Némileg érdekes volt viszont a törvényszerkesztés rendszere: az 1. pontban nem professzionális jogász szakember közreműködéséről olvashatunk, hanem „csak” tényleges katonállományú tisztről vagy honvéd tisztviselőről. A törvénycikk indokolása szerint „Afölött, hogy a tényleges tiszt az ő alárendeltjeinek és bajtársainak védelmezésére alkalmas, alig lehet kételkedni. A katonai élet közepette állván, ismeri azt tüzetesen, meg tudja bírálni, hogy a bűncselekmény a katonai jogrendet mekkora mértékben sértette meg és hogy minő enyhítő körülmények érvényesíthetők a vádlott javára”. E tétel a védőügyvéddel szemben manapság megfogalmazott büntetőeljárás és kriminalisztikai feltételekkel már összeegyeztethetetlen. A 2. és a 3. pont korszerűbb védő kiválasztási lehetőséget kínált fel azzal, hogy intézményesítette a magyar jogban 1990-ig ismert jegyzéket (lajstromot).⁸²³ A védők honvédségi lajstromba vételéről a honvédelmi miniszter határozott. A jegyzék a „felvett egyént” arra jogosította fel, hogy az összes „honvédbíróságok” előtt védő lehessen. A védői lajstrom indoka a védelem tökéletes szabadsága volt, amelynek „még a függés látszatától is mentnek kell lennie,”⁸²⁴ így a törvénycikk lehetőséget adott arra, hogy a hadseregi bíróságok elé védőként ügyvédek is meghívhatók legyenek. A teljes függetlenség azonban (egészen 1990-ig) nem valósult meg, mivel a katonai védői tisztség viselésének lehetősége nem volt korlátlan. Csak azok az ügyvédek vállalhattak katonai védelmet, akik a névjegyzékben szerepeltek. Egyes korábbi vélemények szerint a katonai védők névjegyzéke a védelem jogát nem csorbította, mivel a katonai igazságügyi szervek rendelkeztek a jegyzékkel, és az abban felsorolt ügyvédek – elméletileg – bárkinek a rendelkezésére álltak⁸²⁵. A katonai névjegyzék tehát elsősorban nem

⁸²³ 1990 január 1. előtt a katonai büntetőeljárársban kizárólag az az ügyvéd lehetett védő, akit az igazságügyi miniszter az általa – igaz, nyilvánosságra nem hozott szempontok alapján – összeállított névjegyzékbe felvett. Ezt a szabályt (Be. 337. §) az 1989. évi XXVI. törvény helyezte hatályon kívül, így a fenti időponttól a katona terhelte megillette a szabad védőválasztás joga.

⁸²⁴ A honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk 92. § indokolása

⁸²⁵ Habony János: Büntetőjogi ismeretek új kézikönyve a fegyveres erők hivatásos állománya részére. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1973. 166. o.

az eljárásban résztvevők korlátozását, hanem a védelem funkciójának szakszerű ellátását célozta. Erre egyrészt azért volt szükség, mert a katonai büntetőeljárárs keretében az ítélezés is a katonai bíróságok hatáskörébe utalt bűncselekmények sajátos légkörében folyt, másrészt azért, mert a védelem szerepének szakszerű ellátására csak olyan védő volt kirendelhető vagy megbízható, aki kellő tájékozottsággal rendelkezett a katonai büntetőjogszabályok és a bírósági gyakorlat, illetve a katonai szolgálati viszonyok és szabályzatok terén.⁸²⁶

A régmúlt rendelkezései ellenére a hatályos Be. nem ad kellő útmutatást a katona szakszerű védőválasztási lehetőségeire vonatkozóan, holott erre több megoldás is kínálkozik. A katonai védelemre specializálódás egyik módja lehet a védők újbóli lajstromozása, azaz mindazoknak a védőügyvédeknek névjegyzékbe foglalása, akik ismerve a katonai viszonyok sajátosságait vállalják, hogy kirendelt – vagy meghatalmazott – védőként működjenek közre a katonai bíróság előtti tárgyaláson. A névjegyzékből történő kijelölés az ügyvédre nézve kötelező, azt a védőnek – a kizárási szabályokat kivéve – nincs lehetősége visszautasítani. A névjegyzéken szereplő ügyvédek közreműködésével kapcsolatban nem elhanyagolható az a kérdés, hogy a terhelt meghatalmazás vagy kirendelés útján képviselteti-e magát. Ennek eldöntése azért lényeges, mert az ügyvédi díj – általános körülmények között – megbízás esetén a megbízót, míg kirendelés esetén – átmenetileg – az államot terheli⁸²⁷. A terhelt saját felelősségére taktikázhat ugyan a védői munkadíj megtakarításával, ez viszont a saját képviseletének sikerét hátráltathatja. Ennek a terhelti – minden bizonnyal az anyagi nélkülözésből származó – magatartásnak az elkerülését kizárólag a korábban már említett térítésmentes védelem biztosítása garantálhatja, amely ugyanakkor kétség kívül szűkíti a védőválasztás abszolút szabadságát, de csak abban az esetben, ha a terhelt az államilag garantált védelem lehetőségét választja. A „lajstromba vétel” egyedüli szakmai feltétele az ügyvédi kamarai tagság lehetne, de emellett konjunktív feltételként minden védőügyvédnek ismernie kellene a katonai életviszonyokat és szabályokat.

Tóth Mihály visszatérő kutatásai alapján arra a következtetésre jutott, hogy a kirendelt, illetve a meghatalmazott védők munkájának színvonala, intenzitása és hatékonysága között jól érzékelhető a különbség a meghatalmazott védők javára. Emiatt Magyarországon a kirendelések hatékonyságának növelése érdekében több terv és intézkedés született. A Budapesti Ügyvédi Kamara például elsőként

⁸²⁶ Kovács Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958. 327. o.

⁸²⁷ Habony János: A katonai bíróság előtt. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1977. 53. o.

döntött úgy, hogy külön jegyzéket vezet a büntető ügyekben kirendelhető védőkről.⁸²⁸ Ahogy az ebből a példából is látható, a védői névjegyzék inkább erősíti, mintsem gyengíti a hatékony védekezés lehetőségét, különösen akkor, ha a pusztán formális védelemre építő, a tartalmi védői tevékenységet nem szorgalmazó ügyvédek e hanyagságuk miatt kikerülve a védői névjegyzékből, avagy csak elszenvedve azt, hogy mentesítik a kirendelhetőség terhe alól, nemcsak erkölcsi és szakmai, hanem anyagi hátrányt is szenvedhetnek.

A katonaként eljárás alá vont személy szakszerű védelmének második útja a katonai védelem intézményesítése lehet. Erre az angolszász jogrendszerekben már van példa, ahol a terhelt védelmét elsődlegesen katonai szolgálati jogviszonyban álló, katonai hivatású védőügyvédek látják el⁸²⁹. Az Amerikai Egyesült Államok katonai alakulataihoz tartozók büntetőügye alapesetben a katonai berkeken belül marad, mivel az USA katonai igazságszolgáltatási rendszerének célja, hogy a fegyveres erők hatékonysága érdekében sajátos, a civil igazságszolgáltatáshoz képest rugalmasabb eljárási szabályok szerint legyenek alkalmazhatók a katonai büntetőeljárási szabályok⁸³⁰. Ennek megfelelően jöttek létre a katonai szervezetre fokozottan veszélyes bűncselekmények tárgyalására az úgynevezett jogszolgáltató hivatalok (trial service offices), amelyek külön szervezeti elemként gondoskodnak a vád emeléséről és képviseléről, a védelem ellátásáról, valamint a tárgyalás vezetéséről és az ítélet meghozataláról. A trial service office védői minden esetben kirendelés alapján, szolgálati feladatként, de a védőügyvédi etikai szabályok maximális betartásával védik a terheltet. E védelem igénybevétele viszont – a szabad védőválasztás alapelve miatt – nem kötelező. Abban az esetben, ha a terhelt nem bíz a számára térítésmentesen kirendelt védő autentikus közreműködésében, elutasíthatja azt. Ilyen esetben azonban az eljárás alá vont katonának saját költségén kell a védelméről gondoskodnia. Bár az amerikai szabályozás – csakúgy, mint az egész amerikai jogrend – meglehetősen idegen a hazai gyakorlattól, regionális és országos szinten hazánkban is megvalósítható lenne hasonló jogsegély részleg felállítása is, amelynek keretében a kötelező és szakszerű védelem is egyaránt biztosítható lenne.

⁸²⁸ Tóth Mihály: Gondolatok egy a védelem hatékonyságának javítását célzó kísérlet kapcsán. In: Nagy Ferenc (szerk.): *Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére.* Pólay Elemére Alapítvány. Szeged, 2007. 158. o.

⁸²⁹ Megjegyzendő viszont, hogy a kötelező katonai védelem itt sem korlátlan, a parancsnok fegyelmi jogkörében – elméletileg! – minden bűncselekménnyel szemben eljárhat. A fegyelmi eljárás során pedig általában nem vesznek részt védők. A katonai hivatásra, szolgálatra fokozottan veszélyes bűncselekmények esetében indokolt az eljárás katonai tárgyalásra utalása.

⁸³⁰ Kovács Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárási jogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok* 35. szám. 372-373. o.

11.3.3. A katona védő jogállása

A védőnek katonai büntetőeljárásban az általános védői jogosultságokhoz és kötelezettségekhez képest – a terhelti jogálláshoz hasonlóan – csupán annyiban vannak többlet jogai és kötelmei, amennyire azt a katonai eljárást megalapozó sajátos életviszonyok megkívánják. Ennélfogva a katonai védőnek az általános védőt megillető és a terheltre is kapcsolódó ügyismereti (a gyanúsítás, vád megismerése, jelenléti jog, iratbetekintési jog stb.) és ügyelőbbreviteli jogok (indítványtételi és észrevételezési jog, felszólalás azaz perbeszéd tartásának joga, önálló jogorvoslati jog) mellett sajátos jogosítvány illeti meg a terhelt előjárójával való kapcsolattartás terén. Ez elsősorban a katona terhelt munkajogi státusával kapcsolatban lehet jelentős, illetve minden olyan – az általános büntetőeljárásban külön védői jogosítványhoz kapcsolódó – tájékozási és adatszerzési jogainak gyakorlásához, amely a katonai vagy rendvédelmi szolgálati helyen folytatható.

A katona védő kötelezettségei az egyéb védői kötelemeken túl (a terhelttel való mihamarabbi kapcsolatfelvétel, a terhelt érdekében minden törvényes védekezési eszköz és mód kellő időben történő felhasználása, a védekezés törvényes eszközeiről a terhelt felvilágosítás, valamint a terheltet mentő, felelősségét enyhítő tények felderítésének szorgalmazása) alapvetően arra terjed ki, hogy otthonosan mozogjon a katonai szolgálati viszonyok megkívánta helyzeteken belül, ismerje a katonai vagy rendvédelmi hierarchia szokásait, a szakmai zsargont. Ezek az ismeretek alapvetően azt a helyzetet kerülik el, amely egyébként a katonai védő szakosodásához kapcsolódik, hogy ne a terhelt legyen a védői taktika kialakításának elsődleges sugalmazója, ne a terhelt adjon tanácsot a védőnek, hanem fordítva, a védő legyen az, aki megfelelő szakismeret birtokában mind a terhelt további szolgálati jogviszonyára, mind a védekezés lehetőségeire maga ad tanácsot és felvilágosítást.

11.4. A katonai büntetőeljárásban részt vevő egyéb személyek

Katonai büntetőeljárásban a fentebb felsorolt főbb személyek mellett még további alanyok is közreműködhetnek. Ezt a büntető eljárásjogi tudomány hagyományos felosztásától eltérően – amely a büntetőeljárásban eljáró hatóságokat, a terheltet, a védőt és a sértettet magában foglaló főszemélyek, illetve az eljárással egyéb módon érintett mellékszemélyek szerinti csoportosítást tart indokoltnak – a magunk részéről úgy állapítjuk meg, hogy ilyen

egyéb alanyoknak minősülnek mindazok a személyek, akiknek részvétele nem általános vagy minden esetben szükségszerű. Ennélfogva e körben tárgyaljuk a katonai büntetőeljárás sértetti köréhez tartozó és a tanúnak minősülő személyeket, illetve a katonai szakértőt. Megjegyezzük továbbá, hogy a katonai büntetőeljárásban az állományilletékes parancsnok is minősülhet egyéb személynek abban az esetben, ha az eljárás során nem hatósági, hanem elsősorban munkáltatói jogosítványokat gyakorol, és az adott ügyben kizárólag ebben a minőségében érintett.

11.4.1. Sértett a katonai büntetőeljárásban

Annak ellenére, hogy a Btk-ban meghatározott katonai bűncselekmények többsége nem konkrétan meghatározható személy ellen (passzív alany vagy sértett) irányul, a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmények jelentős részében, főleg a szolgálati helyen vagy szolgálattal összefüggésben elkövetett vagyon avagy élet és testi épség elleni deliktumok esetében szerepelhet sértett. Az általános sértetti jogosítványokhoz képesti szűkítést jelent, hogy katonai büntetőeljárásnak csak közvádra van helye, ezért a magánvádra üldözendő bűncselekmény esetében is a katonai ügyész képviseli a vádat.⁸³¹

A törvényhely által meghatározott, és a főmagánvád kizárására vonatkozó szabály azonban nem jelenti azt, hogy katonai büntetőeljárásban ne beszélhetnénk sértetti többletjogosítványokról vagy multipozícióról. Ilyen többletjogosítvány kapcsolódhat a polgári jogi igényt érvényesítő sértetthez, a magánfélhez, illetve a pótmagánvádlóhoz. Előbbi tekintetében az általános büntetőeljárási szabályokhoz képest nincs eltérés, azaz a sértett mint magánfél a katonai büntetőeljárásban is csak a vád tárgyává tett – igaz, katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó – bűncselekménnyel okozati összefüggésben, a nála bekövetkezett, terhelttel szembeni, vagyoni kárt tudja érvényesíteni.

A fenti gondolattal kapcsolatban megjegyzendő, hogy a Be. 474. § (6) bek. szerint a katonai büntetőeljárásban elbírált bűncselekménnyel a fegyveres szervnek okozott kár miatt a katonai ügyész polgári jogi igényt is érvényesíthet. Ebben az esetben azonban természetesen a katonai ügyész nem mint magánfél lép fel, hiszen eljárási helyzetéből adódóan egyébként sem lenne lehetséges, hanem közvádloi funkcióját érdemben kiegészítve gyakorolja.

⁸³¹ Be. 474. § (5) bek.

Katonai büntetőeljárásban pótmagánvádló is felléphet, de csak akkor, ha az ügy sértettje természetes személy. E szabály értelmében a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmények esetleges sértetti köréből mint potenciális pótmagánvádlók nincsenek kizárva a természetes személyek. Törvény erejénél fogva tehát továbbra sem léphetnek fel pótmagánvádlóként a katonai büntetőeljárási hatóságok – Kiss Anna megfogalmazásában – „tárgyszerűtlen”⁸³² eljárása esetén, még vagyoni sérelem miatt sem a jogi személyek vagy a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek akkor sem, ha azok tevékenységi körüket nem állami (katonai) területen, hanem a gazdasági szférában fejtik ki.

A pótmagánvád katonai büntetőeljárásban történő érvényesítésére vonatkozó törvényi rendelkezés⁸³³ a Be. kihirdetése óta változott. A kódex, tekintettel arra, hogy a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmények köre szélesedett, már akkor sem kívánta a sértettet csupán azon az alapon elzárni a pótmagánvádlókénti fellépéstől, hogy katonai büntetőeljárás folyik. Indokoltnak látta azonban a pótmagánvád emelésének lehetőségét kizárni azokban az esetekben, amikor az eljárás katonai bűncselekmények miatt folyt, mert a katonai bűncselekmények jogi tárgyánál fogva a sértett a legtöbb katonai bűncselekmény esetén a fegyveres szerv volt.⁸³⁴ E szabály azonban nem volt tekintettel azokra a katonai bűncselekményekre (pl. szolgálati tekintély megsértése avagy az előjáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak), amelyek köztörvényi elemeket is magukban foglalnak, és azon kívül, hogy sértik a szolgálati rendet, a fegyelmet, egyúttal közvetlenül személyükben sértik a megtámadott előjárót, feljebbvalót, vagy szolgálati közeget is.⁸³⁵ Ennek az érvelésnek a jogalkotó a Be. hatályba lépését követő első novellájában helyt adott, és a rendelkezés szövegét a fentiek szerint azzal az indokolással változtatta meg, hogy nincs jogpolitikai indoka annak, hogy a természetes személyeket elzárja a pótmagánvádlóként való fellépéstől csupán azért, mert ellenük a bűncselekményt katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó személy követte el.⁸³⁶

11.4.2. Tanú a katonai büntetőeljárásban

⁸³² Kiss Anna: A sértett szerepe a büntetőeljárásban. Deák Ferenc Állam és Jogtudományi Doktori Iskola. 457/2007. sz. PhD értekezés. Miskolc. 69. o.

⁸³³ Be. 474. § (5) bek. harmadik mondata

⁸³⁴ A Be. részletes indokolása

⁸³⁵ Kovács Tamás: Kérdések és megoldások a katonai büntetőeljárásban. In: (Fenyvesi Csaba – Herke Csongor szerk.) Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára. Pécs, 2003. 193. o.

⁸³⁶ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2006. évi LI. törvény részletes indokolása

Katonai büntetőeljáráásban a tanú eljárési helyzete lényegében semmiben sem különbözik az általános eljárásban közreműködő tanú pozíciójához képest. Tanú katonai büntetőeljáráásban is az, akiről feltehető, hogy a bizonyítandó tényről tudomása lehet.⁸³⁷ Jogállását tekintve ugyanazok a jogok (tanúdíj, ügyvédi képviselő, vallomástétel megtagadása, korlátozott jogorvoslati jog, tanúvédelem) és kötelezettségek (idézés szerinti megjelenés, vallomástétel, igazmondás, közreműködés, eljárési cselekményen való részvétel stb.) illetik, illetve terhelik, mint az általános büntetőeljáráásban részt vevő tanút. Ez természetesen köszönhető annak, hogy katonai eljárásban – ahogy azt a terheltnél már láthattuk – nemcsak katonák, hanem civil személyek is lehetnek tanúk. Amennyiben civil személyt hallgatnak ki tanúként, úgy a katonai büntetőeljárás tényétől függetlenül eljárési helyzete semmivel sem különbözik más büntetőeljáráásban közreműködő tanúhoz képest.

Található azonban eltérő szabályozás abban az esetben, ha a tanú (és ilyen minőségében a sértett is) maga is büntetőjogi értelemben vett katona. Ezek az eltérések alapvetően az eljárásban való részvételre vonatkozó szabályozásban, illetve a tanúvédelemre vonatkozóan mutatkoznak meg. A katona tanú esetében ráadásul eljárési helyzetét még aszerint is vizsgálni kell, hogy az katonai avagy általános büntetőeljáráásban vesz részt, hiszen az ilyen személyre mind az általános, mind a katonákra vonatkozó speciális szabályok egyszerre érvényesek, igaz, az eljárás jellegétől függően másként.

11.4.2.1. A katona tanúra vonatkozó sajátos eljárési szabályok

Amennyiben a büntetőeljáráásban bizonyíték forrásaként felmerülő tanú büntetőjogi értelemben vett katona, úgy tekintet nélkül arra, hogy a büntetőeljárást általános vagy a katonai eljárásra vonatkozó eltérésekkel kell lefolytatni, a tanúra vonatkozó egyes eljárési szabályok sajátosan érvényesülnek. Ilyen alapvetően az idézésre és az értesítésre, illetve kényszerintézkedésként az elővezetés végrehajtására vonatkozó különös szabályozás, valamint a katona tanút megillető jogosultságként az eljárásban szolgálati idő terhére való részvétel joga.

Az idézés tekintetében a Be. egyértelműen rendelkezik, miszerint katonát rendszerint az előjárója útján kell idézni, illetőleg értesíteni. Ettől a büntetőeljárási hatóság csak részben térhet el, és a megidézettet közvetlenül is idézheti vagy értesítheti, ha annak az idézés, illetve

⁸³⁷ Kengyel Miklós szerint a tanú általános meghatározását tekintve az a peres felektől különböző személy, aki az általa észlelt múltbeli tényekről tesz vallomást a bíróság előtt. Vö. Kengyel Miklós: Tanúbizonyítás a polgári perben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1988. 17. o.

az értesítés küldőjének a székhelyén nincs előjárója, és a késedelem az eljárási cselekmény elvégzését veszélyeztetné, de ebben az esetben is az előjárót erről az eljárási intézkedésről értesíteni kell.⁸³⁸ Az illetékes előjáró tehát még abban az esetben is tájékoztatva lesz az alárendeltségébe tartozó katona (terhelt, tanú vagy sértett) idézéséről, értesítéséről, ha azt közvetlenül nem rajta keresztül teljesítik. Az idézés és az értesítés alapján – tekintet nélkül arra, hogy közvetlenül az előjárón keresztül, avagy a katona jogállású személy felé közvetlenül történnek – az előjárónak kötelezettsége biztosítani, hogy a katona az idézésnek vagy az értesítésnek eleget tegyen. Ennek értelmében – a katona terhelnél többször is taglalt védekezési jog biztosításával összhangban – a katona sértett vagy tanú esetében szolgálati idő terhére ún. távolléti díj fejében meg kell engedni azt, hogy eljárási kötelezettségét teljesítse, avagy eljárási jogosítványait gyakorolhassa. Ez egyben azt is jelenti, hogy a katona, ha szolgálati idő terhére vesz részt a büntetőeljárásban, külön tanúdíjra azért nem lesz jogosult, mert őt a szolgálati távollétre vonatkozó szabályok szerint (utazás, szolgálatból való távolmaradás stb.) anyagi hátrány nem éri, az eljárásban úgy vesz részt, mintha annak során szolgálati kötelezettségét teljesítené.

Szintén sajátos szabály érvényesül abban az esetben, ha a katona tanú az idézés ellenére nem jelenik meg, és ezt előzetesen, mielőtt az akadály a tudomására jut, haladéktalanul, vagy ha ez már nem lehetséges, az akadály megszűnése után nyomban, alapos okkal nem igazolja, illetőleg az eljárási cselekményről engedély nélkül távozik, és emiatt – a katona terhelthez hasonlóan – a tanú elővezetése rendelhető el, vagy rendbírsággal súlytható.⁸³⁹ Minthogy a katona rendfokozatából, szolgálati beosztásából eredően más személyekhez képest sajátos helyzetben van, az elővezetés általános módon nem hajtható végre, annak végrehajtása iránt az előjáróját kell megkeresni.⁸⁴⁰ Ez egyúttal gyakorlati sajátosságként azt is jelenti, ha az elővezetést végrehajtó rendőrnek a tudomására jut, hogy az elővezetendő személy a Magyar Honvédség vagy rendvédelmi szerv tagja, az elővezetést nem hajthatja végre, arról jelentést kell készítenie, és az elővezetendő személy előjáróját az elővezetés foganatosítása érdekében meg kell keresnie.⁸⁴¹

Ezutóbbi szabályozással kapcsolatban megjegyezzük, hogy a szabálysértési rendelkezésekhez hasonlóan az elővezetésre vonatkozó rendeleti szabályozás is azt feltételezi, hogy előjárója útján nemcsak a büntetőjogi értelemben vett katona, hanem más rendvédelmi szerv – elsősorban a vám- és

⁸³⁸ Be. 68. § (1) bek.

⁸³⁹ Be. 69. § (1) bek.

⁸⁴⁰ Be. 162. § (6) bek.

⁸⁴¹ Vö. A Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet 50. § (5) bek.

pénzügyőrség – hivatásos állományú tagja elővezetése is csak az illetékes előljárón keresztül valósulhat meg. Ez ennél a kérdésnél is felveti annak indokoltságát, hogy a vám- és pénzügyőrök szolgálati alá- és fölérendeltsége miatt is büntetőjogi értelemben katonának minősülhetnének.

11.4.2.2. A katona tanú védelme

A katona tanú védelmére vonatkozó rendelkezés az ún. „régí” magyar büntetőeljárási törvény módosító rendelkezéseként⁸⁴² 1999. március elsejével lépett hatályba. E szabály a sorkatonai szolgálatot teljesítő tanú védelme érdekében lehetővé tette, hogy a tanú más szolgálati helyre történő vezénylését vagy áthelyezését kérje.⁸⁴³ Ez a norma később a hadkiegészítésen alapuló (sor)katonai szolgálat felfüggesztése⁸⁴⁴ miatt már az új büntetőeljárási törvény keretében úgy változtatták meg, hogy a vezénylés vagy az áthelyezés lehetőségét kiterjesztették a szerződéses és a hivatásos katonákra is.⁸⁴⁵

A katonai büntetőeljárársban – a tanú védelmére vonatkozó általános rendelkezéseken túl sajátos szabályként⁸⁴⁶ – alkalmazandó tanúvédelmi szabály meghatározására elsősorban azért volt szükség, hogy az eljárásban – akár „csak” tanúként, de esetenként sértettként – érintett katonák az előljáró vagy az ún. „idősebb korosztályhoz” tartozó katonatársak által ne lehessenek befolyásolhatók.⁸⁴⁷ E megállapítás volt az indoka annak, hogy a hadkiegészítésen alapuló sorkatonai szolgálat békeidőben történő szüneteltetését megelőzően ezt a katonai büntetőeljárársban sajátos tanúvédelmi rendelkezést – érthetetlenül szűk körben meghatározva – kizárólag a sorkatonákra lehetett alkalmazni. A katonai ügyész – figyelemmel a hadköteles katonák szolgálati viszonyáról szóló törvény vonatkozó rendelkezésére⁸⁴⁸ – eljárási határozatban intézkedett a tanú áthelyezésére, amelyet az állományilletékes parancsnok hetvenkét órán belül köteles volt végrehajtani.

Elek Balázs a bírói gyakorlatban rendszeresen a tanúk tipizálása terén leggyakrabban a szavahihető-szavahihetetlen csoportosítással találkozik. A szavahihetlenség okaiként az érdektelenség mellett a befolyás hatása jöhet számításba, amely miatt még az egyébként szavahihető tanú vallomása sem

⁸⁴² A büntetőeljárársról szóló 1973. évi I. törvény módosításáról szóló 1998. évi LXXXVIII. törvény 7. § és 49. §

⁸⁴³ Régi Be. 338/A §

⁸⁴⁴ Ld. A Hvt. általános indokolása

⁸⁴⁵ Vö. A büntető jogszabályok módosításáról szóló 2004. évi CXXXI. törvény 22. §

⁸⁴⁶ Ld. 4. pont

⁸⁴⁷ Ld. bővebben: A büntetőeljárási törvény magyarázatai. KJK-Kerszöv. Budapest, 2003. 808. o.

⁸⁴⁸ A hadköteles katonák szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIV. törvény 37. § (2) bek. szerint „az állományilletékes parancsnok parancsban rendelkezik arról, hogy a hadköteles katona melyik alegységénél, milyen beosztásban teljesíti szolgálatát (szolgálati hely). A szolgálati hely áthelyezéssel és vezényléssel megváltoztatható.”

mindig lehet hitelt érdemlő.⁸⁴⁹ Ilyen befolyás lehet az is, amikor a tanút nem éri külső hatás, mégis tart a – katonai büntetőeljárársban különösen a magasabb beosztású – terhelttől, és már pusztán ez a tény befolyásolja abban, hogy ismereteit a valóságnak megfelelően mondja el.

a) A katonai tanúvédelem hatályos szabályozása

A sorkatonai szolgálat szüneteltetését követően a tanúvédelmi szabályt kiterjesztették a katonai szolgálatot hivatásos vagy szerződéses állományúként ellátó személyekre is. Ezzel a jogalkotó egyfelől követte azt a katonai sajátos életviszonyokban bekövetkezett változást, hogy a továbbiakban hadköteles katonák már nem szolgálnak, másfelől teljessé tette a korábban indokolatlanul meglévő csonka szabályozást, miszerint a tanúvédelmi szabályok alól a hivatásos és szerződéses állományú katonák ki voltak zárva.

A hatályos szövegezés szerint „a katonai szolgálatot teljesítő tanú különösen indokolt esetben kérheti más szolgálati helyre történő vezénylését vagy áthelyezését. A kérelemről a vádirat benyújtásáig a katonai ügyész, azt követően a bíróság határoz. A kérelem elutasítása ellen a tanú jogorvoslással élhet. A vezénylést, illetve az áthelyezést az illetékes személyügyi szerv a határozat kézbesítésétől számított hetvenkét órán belül hajtja végre”.⁸⁵⁰ E törvényhely több szempont szerint is pontatlan, kiigazításra szorul.

1) A Be. a katonai tanúvédelem alkalmazását kizárólag a katonai szolgálatot teljesítő tanúra engedi meg. A katona büntetőjogi fogalmát nézve – miszerint „katona a Magyar Honvédség tényleges állományú, valamint a Rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja”⁸⁵¹ – mindenek előtt azt kell megállapítanunk, hogy mind a Btk., mind a Be. rendelkezéseinek katonákra vonatkozó hatályát e fogalom határozza meg. Így a katonai büntetőeljárárs tárgyát képező bűncselekmény elkövetője tettesként – ha a tárgyi konnexitást figyelmen kívül hagyjuk – csak a fenti fogalmi körbe tartozó katona lehet. Ugyanez vonatkozik a katonai szolgálatot ellátó tanúra is. A Btk. rendelkezése szerint ugyanis katonai szolgálaton a fentebb részletesen megjelölt szervezetek személyi állományába tartozó katona (honvéd, rendőr, büntetés-végrehajtási és polgári nemzetbiztonsági hivatásos személye) által teljesített szolgálatot kell érteni.⁸⁵² A Be. esetében

⁸⁴⁹ Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárársban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. Debrecen, 2008. 24. o.

⁸⁵⁰ Be. 478. § (1)-(2) bek.

⁸⁵¹ Btk. 122. § (1) bek.

⁸⁵² Btk. 367. §

viszont ez a terminológia túl körülményes. Sokkal egyszerűbb lenne, ha a büntetőeljárás törvény a „katonatanú” megnevezést használná az újabb értelmezést igénylő katonai szolgálatot teljesítő tanú helyett.

2) A tanúvédelmi szabály végrehajtásának módja ismerhető meg a rendelkezés második fordulatából, amely szerint a tanúnak saját magának kell kezdeményeznie más szolgálati helyre történő vezénylését vagy áthelyezését. Áthelyezési kérelmében továbbá meg kell jelölnie azt a különös indokot, amely a személyzeti eljárást megalapozza.

Hatályos jogrendszerünkben nincs egységes szabályozása az egyes katonák szolgálati helyének megállapítására, illetve megváltoztatására vonatkozóan, hanem minden fegyveres szervre sajátos jogi normák vonatkoznak. Így

- a Magyar Honvédség tényleges állományú tagjaira a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló 2001. évi XCV. törvény VI. fejezete,
- a rendőrség és a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjaira a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény VI. fejezete, míg
- a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjaira a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény felhatalmazása szerint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai szolgálati viszonyának létesítéséről, tartalmáról és megszüntetéséről szóló 1/1997. (II. 26.) TNM rendelet 10-30. § rendelkezései utalnak.

Bár a jogforrások különböző szintűek, tartalmuk a beosztott állományban szolgáló személyek szolgálati helyétől függetlenül közel azonosak. Áthelyezés esetén közös rendező elv, hogy az történhet az adott szerv szervezeti egységén belül, vagy a szerv egyik szervezeti egységétől a másik, illetve más fegyveres szerv szervezeti egységéhez is. A vezénylés tekintetében pedig a hivatásos állomány tagjának az eredeti szervezeti egységétől meghatározott szolgálati feladat teljesítése céljából más szervezeti egységhez időleges, illetőleg a rendelkezési állományból más szervezeti egységhez, valamint más – akár külföldi – szervhez időleges vagy határozatlan időtartamra történő átirányításáról van szó. Az áthelyezés és a vezénylés közötti különbség továbbá az, hogy az áthelyezés – tekintettel a hivatásos beosztott személyi státuszának végleges megváltoztatására – általában az érintett együttműködését (beleegyezését) feltételezi, míg a vezénylés ilyen munkavállalói garanciát fő szabályként nem igényel. Az áthelyezés elengedhetetlen feltétele, hogy az új szolgálati helyen

legyen a beosztott szolgálati karrierjébe illeszthető betöltetlen státusz, ennek hiányában a munkavégzés csak ideiglenes jelleggel, vezénnyelssel oldható meg. Ebből jól következik, hogy a katonai tanú kivétele eredeti beosztásból még ún. „létszámstop” esetén is végrehajtható, a tanúvédelmi rendelkezés alkalmazása mellőzésének nem lehet indoka a betöltetlen, „üres” státusz hiánya.

Mind az áthelyezés, mind a vezénylés tehát egy olyan, a szolgálati viszonyra kiterjedő tanúvédelmi intézkedés, amellyel az adott szerv hivatásos állományú tagja a szerv keretében és érdekében megtartható. E tanúvédelmi intézkedések alkalmazása az érintett tanú egzisztenciális viszonyainak megváltozásával csak akkor nem jár, ha a tanú szolgálati helye és lakóhelye változatlan marad. Kérdés azonban, hogy akár az áthelyezést, akár a vezénylést érdemes-e tanúvédelmi rendelkezésként úgy alkalmazni, hogy a tanú mindennapi életkörülménye nem változik. A válasz csak abban az esetben lehet igen, ha az érintett személlyel szembeni fenyegetés nem jelentős mértékű, a tanú eredeti szolgálati helyen való tartása egyedül a munkakörülményeire lehet zavaró vagy negatív hatással.

3) A katonai tanúvédelmi szabály gyenge pontja, hogy a tanúnak kell kérnie áthelyezését, vezénylését, megjelölve azt a különös okot, amely kérelmének indokaként szolgálhat. A törvényszövegben szereplő különös ok azonban nincs pontosan körülhatárolva, így annak értelmezésénél célszerű a Be. általános tanúvédelmi szabályából kiindulni. E szerint *„a tanú életének és testi épségének vagy személyes szabadságának védelme, valamint annak érdekében, hogy a tanú a vallomástételi kötelezettségének eleget tegyen és vallomását megfélemlítés nélkül tegye meg, a tanút (...) védelemben kell részesíteni”*⁸⁵³. A citált törvényhely alapján a katonai szolgálatot ellátó tanúnak akkor van különös oka kérni szolgálati beosztásából áthelyezését vagy vezénylését, ha élete, testi épsége vagy személyes szabadsága vallomása miatt veszélyben lenne, illetve annak érdekében is, hogy vallomását megfélemlítés nélkül megtehesse. Katonai (rendvédelmi) szervezetben azonban az áthelyezés és a vezénylés nemcsak a tanúvédelem fenti, általános indokai miatt lehet szükséges. A fegyveres szolgálat szabályaihoz fűződő társadalmi érdek megkívánja, hogy az ilyen szolgálatot fizikailag és mentálisan is alkalmas személy lássa el. Ennek megfelelően a szolgálati beosztás megváltoztatására az is különös okként szolgálhat, ha a tanú a vallomása miatt megváltozott munkahelyi légkörben már nem tudja a korábbi színvonalon ellátni feladatát.

⁸⁵³ Be. 95. §

4) A hatályos szabály vitatható fordulata a kérelemhez kötöttség is. Igaz a katonákra vonatkozó munkaügyi szabályok – a munkavállaló jogait védendő garanciális szabályként – számos esetben megkívánják a kérelemhez kötöttséget, a tanú védelméhez kötődő társadalmi érdek miatt azonban ezt az elvet törvény erejénél fogva csorbítani lehet. Nem biztos ugyanis, hogy a katonai szolgálatot ellátó tanú az eset miatti pszichés státusza – esetleges túlzott magabiztossága – miatt felismeri a tanúzásával kapcsolatos kockázati tényezőket, és helyes szándéknyilatkozatot képes tenni. Ezért indokolt, hogy a tanúvédelmi rendelkezés alkalmazását más, a tanú munkahelyi környezetében lévő személy is kezdeményezhesse. Ilyen személy mindenek előtt az állományilletékes parancsnok, aki munkáltatói jogosítványai szerint – azonos, illetve magasabb beosztás esetén – különösebb indokolás nélkül is dönthet a munkavállalót illető személyzeti kérdésekben. A parancsnok munkáját segítheti pszichológus, aki a személy mentális státuszának a felmérését követően javasolhatja az előbbieken taglalt személyzeti lépéseket. A munkáltatói jogokat gyakorló parancsnok döntésénél ugyanakkor figyelemmel kell lenni arra, hogy e személyzeti döntését csak folyamatban lévő büntetőeljárás alatt hozhassa meg. Célszerűnek látszik, hogy a parancsnok ilyen esetben ne határozhasson kizárólag saját hatáskörben, hanem döntését a vádemelésig az ügyész, a bírói szakban pedig a bíró egyfajta törvényességi felülvizsgálat keretében jóváhagyja. Nézetünk szerint ugyanis szuverén parancsnoki döntés esetén nem zárható ki annak a lehetősége, hogy az előljáró az érintett személy áthelyezését vagy vezénylését elsősorban nem tanúvédelmi megfontolásból, hanem ellenkezőleg, a tanú kíméletére hivatkozva mégis inkább a tanúzása miatt, egyfajta szankcióként rendelje el.

A tanúvédelmi szabályok alkalmazását illetően saját hatáskörben eljárhatna a katonai ügyész is, aki érdemi döntési jogosítványai alkalmazása terén dönthetne a tanú védelmét jelentő áthelyezésről, de szintén a tanú érdekeit segíthetné egy kötelező jogi képviselő is, aki felvilágosítást adhat a tanúvédelem jogi következményeiről. Igaz, ezutóbbi felvilágosítást az ügyésznek is meg kell adnia, de az egyes fegyveres szerveknél működő jogi igazgatási szolgálatok vagy jogtanácsosok, esetleg a katonai életviszonyokat jobban ismerő ügyvédek tanácsai kedvezőbb fogadtatásra számíthatnak, mint a nyomozást irányító katonai ügyész javaslatai.

b) A tanúvédelmi rendelkezések alkalmazása katonai bűnügyben

A katonai büntetőeljárásban – figyelemmel a katonai életviszonyok terén létező kollegialitásra, jól behatárolható munkakörnyezetre – az általános tanúvédelmi rendelkezések érvényesülésének több akadálya lehet. Katonai bűnügyben általában kevés indoka merülhet fel a katona tanú személyi adatainak zártan kezelésére,⁸⁵⁴ mivel a terhelt és a tanú nagy valószínűséggel egy katonai környezetben szolgál. E tanúvédelmi szabálynak kizárólag akkor lehet logikai ésszerűsége, ha konkrét katonai szolgálati bűncselekmények – szökés,⁸⁵⁵ szolgálati visszaélés⁸⁵⁶ – vagy egyes függelemsértések – zendülés⁸⁵⁷ vagy bujtoztatás⁸⁵⁸ – esetén viszonylag nagy számban, a terhelt előtt konkrétan nehezen meghatározható körben lehetnek a potenciális tanúk. Ugyanez vonatkozik minden olyan egyéb bűncselekményre – hivatali visszaélés⁸⁵⁹ vagy vesztegetés⁸⁶⁰ – is, amelyek elbírálása a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozik.

A tanú különösen védetté nyilvánítására a büntetőeljárásban általában akkor kerül sor, ha a tanú vallomása kiemelkedő súlyú ügy lényeges körülményeire vonatkozik, vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható, személye, tartózkodási helye, valamint az, hogy az ügyész, illetve a nyomozó hatóság tanúként kívánja kihallgatni, a terhelt és a védő előtt nem ismert, valamint személyének felfedése esetén a tanú vagy a hozzátartozója élete, testi épsége vagy személyes szabadsága súlyos fenyegetésnek lenne kitéve.⁸⁶¹

E feltételrendszerből következik, hogy e tanúvédelmi rendelkezés is főleg olyan – ez esetben már kiemelkedő súlyú – ügyben alkalmazható, ahol van reális alapja annak, hogy a terhelt nem vagy csak nehezen tudja rekonstruálni az általa elkövetett bűncselekménnyel összefüggésbe hozható tanúk lehetséges személyeit. Más a helyzet a büntetőeljárásban részt vevők személyi védelme⁸⁶² esetén. Minthogy a védelemben részesítésre csak különösen indokolt körülmények (érintett személy megfenyegetése, zaklatása, zsarolása, avagy az élete, testi épsége, egészsége ellen megkísérelt, illetve előkészületi szakba került bűncselekmény megalapozott gyanúja) miatt kerülhet sor, ezért a személyi védelem is csak abban az esetben alkalmazható a büntetőeljárásban, ha ezek nyilvánvalóan fennállnak. Ennek logikai valószínűsége ráadásul nem csekély, mivel a katonatársak között vélelmezhetően jól ismerik egymás életkörülményeit, ún. gyengepontjait. E tanúvédelem biztosítása esetében további

⁸⁵⁴ Be. 96. § (1)-(3) bek.

⁸⁵⁵ Btk. 343. §

⁸⁵⁶ Btk. 351. §

⁸⁵⁷ Btk. 352. §

⁸⁵⁸ Btk. 357. §

⁸⁵⁹ Btk. 225. §

⁸⁶⁰ Btk. 250. §

⁸⁶¹ Be. 97. §

⁸⁶² Be. 98. § (1)-(4) bek.

érdekesség lehet annak foganatosítása. Tekintettel arra, hogy a személyi védelem ellátása olyan hatóság feladata, amelynek tagjai érintettek lehetnek az adott bűnügyben, szükséges a foganatosító szerv külön, a katonai ügyész által az általános kizárási szabályok⁸⁶³ szerinti kijelölése.

A tanúvédelmi szabályok körében azonban teljességgel kizárt a tanúvédelmi program alkalmazása. Tekintettel arra, hogy a tanúvédelmi program keretében olyan különleges óvintézkedések (pl. névváltoztatás, személyazonosság megváltoztatása) foganatosíthatók,⁸⁶⁴ amelyek a tanú korábbi hivatásszerű életvitelének a feladásával jár, a tanú katonai (rendvédelmi) továbbfoglalkoztatása nem lehetséges.

A katonai büntetőeljárásban a katonai szolgálatot ellátó tanú védelmét szolgáló egyéb – nem tanúvédelmi, hanem ún. tanúkíméleti eszközökre⁸⁶⁵ vagy „egyszerűbb” tanúvédelmi módokra⁸⁶⁶ vonatkozó – rendelkezések alkalmazásának a lehetőségét is figyelembe kell venni. E körben külön említést érdemel a szembesítésre – mint bizonyítási eljárásra – vonatkozó szabály, miszerint a szembesítést mellőzni kell, ha ezt a tanú vagy a terhelt védelme szükségessé teszi⁸⁶⁷. Sajnos e törvényi tanú- (sőt „terhelt-”) védelmi eszköz csak egy sajátos rendelkezést tartalmaz, azt is a gyermekkorú tanúra vonatkozóan.⁸⁶⁸ Tekintettel azonban a katonai és rendvédelmi szerveknél meglévő, szigorúan hierarchizált szervezeti felépítésre, ahol a feljebbvalói vagy előljárói tekintély sok esetben még szolgálaton kívül is mérvadó lehet, fontosnak tartjuk a szembesítés mellőzését szolgáló rendelkezés bővítését a katonai büntetőeljárásban. Nyilvánvaló, hogy krimináltaktikailag nem lehet helyes annak a tanúnak a szembesítése magasabb beosztású vagy rendfokozatú tanúval, illetve terhelttel, aki a szolgálati tekintély révén befolyásolható.

c) Tanúvédelmi rendelkezések alkalmazása katona tanú esetében általános büntetőeljárásban

„Rendes” büntetőeljárásban a katona tanú egyfelől mint hivatalos személy, másfelől mint szolgálaton kívüli természetes személy lehetett érintett. E tipizáció azonban a tanúvédelmi rendelkezések alkalmazása terén érdemi különbségtételt nem jelent, mind a

⁸⁶³ Be. 38-41. §

⁸⁶⁴ Herke Csongor: Büntető eljárásjog. Jogi Szakvizsga Segédkönyvek. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007. 75. o.

⁸⁶⁵ Varga Zoltán: A tanúvédelem. Magyar Jog 2001. 5. szám 279. o.

⁸⁶⁶ Kovács Judit: Tanúvédelem és személyi védelem Magyarországon. Acta Juridica et Politica. Szeged, 2004. 14. o.

⁸⁶⁷ Be. 124. § (2) bek.

⁸⁶⁸ Be. 124. § (3) bek. szerint: A tizennegyedik életévét be nem töltött személyt akkor lehet szembesíteni, ha a szembesítés a kiskorúban nem kelt félelmet.

tanúvédelmi rendelkezések, mind a tanúkíméleti eszközök olyan szabályok szerint és olyan mértékben alkalmazhatók, mint bármely más tanú esetében. Ez alól mindössze egy kivétel van, a védelmi programban való részvétel. Hasonlóan az előbbi pontban taglaltakhoz, a tanúvédelmi program alkalmazása csak akkor lehetséges, ha a tanú feladja katonai szolgálatához kötődő hivatását.

Az áthelyezés és a vezénylés mint katonai tanúvédelmi szabály a rendes büntetőeljárásban nem alkalmazható. Felmerül a kérdés, hogy bölcs jogalkotói szándék húzódik-e e korlátozás mögött. A tanú védelme ugyanis rendes büntetőeljárás esetén is könnyebb, ha az érintett személy katonai (honvéd, rendőri stb.) hivatása miatt egyébként is mobilizálható. Életszerű a példa, hogy a hivatalos eljárása miatt sértetté váló rendőr tanúskodása jobban védhető, ha a tanú a bűncselekményt követően más szolgálati helyen vagy beosztásban teljesítene szolgálatot. Erre azonban a hatályos szabályok szerint – leszámítva az állományilletékes parancsnok saját hatáskörben meghozható személyzeti döntésként elrendelt áthelyezést vagy vezénylést – nincs törvényi lehetőség.

11.4.3. Szakértő a katonai büntetőeljárásban

Napjainkban a korábban intézményesített jelleggel működött katonai igazságügyi szakértői rendszer már nem áll fenn. Ennek a hatályos Be. törvényi indokolása szerint az az oka, hogy idejétmúlttá vált a korábbi Be-nek az a rendelkezése, amely előírta, hogy katonai büntetőeljárásban lehetőleg katonai igazságügyi szakértőt kell igénybe venni.⁸⁶⁹

A katonai életviszonyok ismeretét is magában foglaló különleges szakértelemmel rendelkező szakértők kijelölése korábban egy jegyzék alapján történt. Ez a jegyzék a katonai bíróságok illetékességi területének megfelelően, név szerint tartalmazta az ott lefolytatott eljárásban igénybe vehető katonai igazságügyi szakértőket. A jegyzék elsődlegesen katonai igazságügyi orvos- és gépjármű, valamint egyéb olyan különös szakági ismerettel rendelkező szakértőket tartalmazott, akiknek igénybevételére, gyakrabban kerülhetett sor katonai büntetőeljárásban.⁸⁷⁰

Az új büntetőeljárási kódex koncepciója – utalva a fentebb már említett igazságügyi szakértőről szóló rendeletre – mindössze annyit kívánt meg, hogy a fegyveres szervezet irányító minisztert – a legfőbb ügyész egyetértésével – felhatalmazza arra, hogy meghatározza azokat

⁸⁶⁹ A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény 338. §

⁸⁷⁰ Szíjjártó Károly – Korda György: A katonai büntetőeljárás általános szabályai. In: Rudas György (szerk.) Büntetőeljárás-jog. Belügyminisztérium. Budapest, 1974. 569. o.

a szakterületeket, amelyekben katonai igazságügyi szakértő jogosult szakvéleményt adni. Ilyen szakterület lehet például a katonai szolgálatra való egészségügyi alkalmasság, vagy a fegyveres szerveknél rendszeresített különleges járművek vonatkozásában a műszaki szakértői szakkérdés.⁸⁷¹ A szabályozás szépséghibája azonban, hogy ilyen jogszabály vagy belső utasítás azóta sem született, valamint időközben a „katonai igazságügyi szakértő” megnevezés is megszűnt.

Katonai büntetőeljárársban a külön katonai szakismeretekkel rendelkező szakértő alkalmazásának a szükségessége ugyanakkor napjainkban is tetten érhető, még annak ellenére is, hogy kétségtelen, szakértő kirendelése rendszerint az általános büntetőeljárársi szabályok szerint történik, és főleg olyan kérdésekben, amelyek a rendes eljárásban is gyakran fordulnak elő. Mindemellet azonban továbbra is számítani lehet olyan kérdések felmerülésére, amelyek az eldöntendő szakkérdéshez kapcsolódó szakértelem mellett, a katonai vagy az érintett rendvédelmi szervezetet jellemző szakismerethez kapcsolódnak. Az ilyen kérdések autentikus megválaszolására pedig csak olyan szakértő kérhető fel, akinek kellő jártassága van a katonának minősülő szolgálati személyek szolgálati viszonyára és a katonai szervezetek működésére vonatkozó külön jogszabályok terén is. Korábban ilyen kérdésnek számított Székely János szerint a harcászati, pénzügyi, titkos ügyviteli, valamint a gépjármű-, fegyver- és hadtáp ismeretekkel kapcsolatos polémiák eldöntése.⁸⁷² Minthogy azonban jelenleg külön katonai igazságügyi szakértők nincsenek, a katonai büntetőeljárársban felmerülő fenti kérdések eldöntése esetén a szakértő kirendelésére az érintett hatóságnak különös gondot kell fordítani, nehogy a szakvélemény elkészítésére felkért szakértő olyan szakkérdéssel álljon szemben, amelyre – a katonai életviszonyokra ki nem terjedő tudása folytán, önhibáján kívül – nem tud helyes, vagy kellően megalapozott véleményt adni. Ezzel pedig – Kertész Imrere hivatkozva – nem lesz képes betölteni azt az elvárást, hogy a tudomány eredményei megjelenjenek az eljárásban.⁸⁷³

Bár a katonai büntetőeljárársi hatóságok e körülménnyel a gyakorlatban tisztában vannak, és a szakértő kirendelése esetén a katonai szakkérdésekre is figyelnek, mégis indokolt, hogy a katonai szakértelem szükségességét a Be. megerősítse. Ez akár a szakvéleményről szóló címben, akár a katonai büntetőeljárársról szóló fejezetben megtörténhet oly módon, hogy a törvény előírja, abban az esetben, ha a szakvélemény elkészítéséhez ez szükséges, olyan szakértőt kell kirendelni, aki a katonai büntetőeljárárs hatálya alá tartozó

⁸⁷¹ A Be. indokolása

⁸⁷² Székely János: Szakértők az igazságszolgáltatásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1967. 220. o.

⁸⁷³ Kertész Imre: A tudományos bizonyíték. Belügyi Szemle 2002 11-12. szám 149. o.

terhelt szolgálati viszonya teljesítéséhez kapcsolódó személyi vagy szervezeti sajátosságokra vonatkozó ismeretekkel is rendelkezik.

11.5. Összegzés

A katonai büntetőeljáráásban részt vevő személyek sajátosságát elsősorban nem az adja, hogy katonai büntetőeljáráásban működnek közre, hanem az, hogy a büntetőeljáráásban katonaként vesznek részt. E szerint lehet és kell differenciálni az eljárás szereplőit, mivel katonai bűnügyekben általános alanyok (többnyire sértetként vagy tanúként, ritkábban terheltként vagy szakértőként) is érintettek lehetnek.

A katonai büntetőeljárás központi alanya vagy főszemélye a büntetőjogi értelemben vett katona, akinek sajátos státusa, az őt körülvevő környezet annyira különbözik az általános életviszonyoktól, hogy az ő általuk elkövetett bűncselekmények miatt az általános eljárástól eltérő szabályok szerint kell eljárni. A katona terhelt e sajátos helyzeténél fogva sajátos jogállással rendelkezik. Az általános terhelti jogosítványokon kívül olyan többlet jogok illetik meg – illetve kell, hogy megillessék –, mint a katonai állományban maradás joga mindaddig, amíg az arra való méltatlanságot bíróság meg nem állapította, a szakképzett védekezéshez vagy védelemhez való jog, avagy a klasszifikáció joga, amelynek révén a katonát a vele szemben elrendelt kényszerintézkedések során el kell különíteni az általános fogvatartottaktól, avagy az elővezetést nem – az egyébként megbélyegző hatással is bíró – rendőrségi előállítással, hanem az illetékes parancsnok útján kell foganatosítani. A terhelti jogokhoz képest kevesebb sajátosságokat találunk kötelezettségeire vonatkozóan. E körben elsősorban a tűrés kötelme emelkedhet ki, amelynek során a katona terheltnek el kell fogadnia, hogy az egyes eljárási cselekmények során nála alacsonyabb beosztású vagy rendfokozatú hatósági személy járjon el, adjon kikényszeríthető utasításokat.

A terhelt szakszerű védekezéshez való jogából származik annak követelménye, miszerint a katonai büntetőeljáráásban olyan védőügyvéd lássa el a terhelt védelmét, aki tisztában van mindazokkal az általánostól eltérő körülményekkel, amelyek a katonai szolgálati viszonyt és hierarchiát jellemzik. További fontos követelmény, hogy e szakmai védelmet, elsősorban a katona esküben vállalt – akár élete feláldozásával vagy kockáztatásával együtt járó – kötelezettségei miatt, az államnak a terhelt részére költségmentesen kell biztosítania. A katonai védői intézmény kialakítására alapvetően két lehetőség van, az ilyen védelemre (is) szakosodott védőügyvédek újbóli lajstromba vétele, vagy külföldi, főleg az angolszász

katonai büntetőjogi kultúrában elfogadott módon, a katonai szervezeten belüli önálló védőszolgálat megteremtése lehet. Mindkét modell kialakítása esetén ugyanakkor tiszteletben kell tartani a védőválasztás szabadságát, biztosítani kell, hogy a terhelt az eljárás bármely szakaszában meghatalmazhasson saját költségén más, akár civil védőügyvédet.

A katona terhelt és védő mellett katonai büntetőeljárársban hangsúlyos szerep hárulhat más személyekre is. Itt elsősorban a katona sértettre és tanúra, valamint a katonai szakértőre gondolunk. A sértett lehetséges multipozíciója katonai büntetőeljárársban erősen korlátozott, míg a tanú tekintetében főleg a tanúvédelemre vonatkozó sajátos jogintézmények kerülnek előtérbe. A katonai szakértő az általános szakértői kérdések katonai környezetben való megválaszolására, illetve olyan szakmai kérdések vizsgálatára specializálódhat, amely az általános szakértelemmel rendelkező szakértők által nem vagy csak hiányosan történhetne meg.

XII. A KATONAI BÜNTETŐELJÁRÁS SAJÁTOS SZABÁLYAI

„A katonákra vonatkozó büntetőjogi, eljárási és bírósági szervezeti szabályok az általános szabályokon felül vagy azokon kívül mindig külön testet alkottak.”

(Király Tibor)

12.1. Bevezetés

A katonai büntetőeljárást törvényi meghatározása szerinti külön- (álláspontunk szerint e dolgozatban már többször hangsúlyozott módon inkább szak-) eljárási jellegéből adódóan olyan eljárásként kell definiálni, amelynek során a katona – vagy más katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó személy, akár civil, sőt kivételes esetben fiatalos személy – által elkövetett bűncselekmény miatti bűnfelelősséget és szankciót alapvetően az általános büntetőeljárási szabályok szerint, de a katonai büntetőeljárásra vonatkozó külön fejezetben meghatározott eltérésekkel kell lefolytatni. Ezeknek az eltéréseknek egy része egyfelől a büntető eljárás jog általános részéhez kapcsolódó ún. statikus szabályokhoz, míg másik része magához a büntetőeljárás lefolytatásához, tehát az eljárás „dinamikájához” kapcsolódnak. A korábbi fejezetekben azokkal a sajátos szabályokkal és intézményekkel foglalkoztunk, amelyek alapjaiban határozzák meg a katonai büntetőeljárás általánostól eltérő szabályrendszerét. A katonai büntetőeljárás hatálya, sajátos elvei, hatóságai és bizonyos körben, illetve az esetek túlnyomó többségében az eljárásban részt vevő személyek szorosán kapcsolódnak a katonai életviszonyokhoz, ezért olyan dinamikus, a büntetőeljárás lefolytatását meghatározó normákra is szükség van, amelyek illeszkednek az általános szabályoktól eltérő módon, a katonai szolgálati viszonyokhoz.

Ezek a nem feltétlenül törvényben lefektetett sajátosságok már a büntetőeljárás elrendelésekor, már azt megelőzően is megtalálhatók, és ahogy azt a büntetés-végrehajtásról szóló részben láthattuk, egészen a jogerős szabadságvesztés letöltéséig kihatnak. A disszertációt lezáró fejezetben a katonai büntetőeljárás egyes szakaszait számba véve vázoljuk fel azokat az általános eltérő szabályokat, amelyeket e szakeljárás során alkalmazni kell. Ezt azonban nem titkoltan nem gyakorlati kézikönyv formájában tesszük meg. Sokkal inkább oly módon, hogy megvizsgáljuk, melyek azok az eljárási szakaszok, ahol viszonylag tág a katonai szabályok érvényesülésének lehetősége, illetve rávilágítunk azokra a kérdésekre, ahol a

hatályos szabályozás nem tartalmaz speciális normát, holott az kívánatos volna. Ilyen gondolatokat nem melleleg már korábban is felvetettünk, ne feledjük a katonai büntetőeljárás hatályára, a katona büntetőjogi fogalmára, a katona védőre vagy akár a katonai tanúvédelmi rendelkezések esetén írtakra. Ezek ismételt hangsúlyozását e részben sem kerülhetjük el, de csak olyan mértékben tesszük meg, ahogy az az adott gondolatmenethez elengedhetetlenül szükséges.

12.2. A katonai büntetőeljárás megindítása

12.2.1. A katonai büntetőeljárás megindításának általános esetei

A büntetőeljárás megindítására vonatkozó általános szabályok katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó ügyekben azzal egészülnek ki, hogy nyomozást törvényes szervként katonai büntetőeljárási hatóság, rendszerint a katonai ügyész, esetenként, katonai vétség miatt, az állományilletékes parancsnok rendelhet el. Ez azonban nem jelenti azt, hogy katonai bűnügy ne indulhatna az általános eljárás szabályai szerint. Életszerű, hogy a késedelmet nem tűrő esetben,⁸⁷⁴ különösen tettenéréskor határozat nélkül alkalmazott kényszerintézkedés (őrizetbe vétel, házkutatás, motozás, lefoglalás vagy számítástechnikai rendszer útján rögzített adat megőrzésére kötelezés), avagy bizonyítási eljárás (szemle, bizonyítási kísérlet vagy felismerésre bemutatás) alkalmazását illetve lefolytatását követően jut az általános nyomozó hatóság tudomására, hogy elsősorban a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy katonai vagy rendvédelmi szolgálati jogviszonya miatt katonai büntetőeljárásnak van helye. Ez elsősorban akkor valósulhat meg, amikor a katona a szolgálati helyétől távol, de vagy a szolgálatával összefüggésben követ el bűncselekményt, vagy egyszerűen személyi helyzeténél fogva (Magyar Honvédség tényleges állományú tagjaként) bármilyen körülmények között is valósít meg bűncselekményt, érik azon tetten, katonai büntetőeljárásnak lesz helye. Ebben az esetben – mint arra a nyomozó hatóságok ismertetésekor már utaltunk – az általános (nem katonai) hatóság a szükséges intézkedéseket ugyan végigviszi, de az elvégzett cselekményekről a katonai ügyészt haladéktalanul értesíti.⁸⁷⁵

⁸⁷⁴ Be. 170. § (4) bek. szerint: „Nyomozás elrendelése nélkül indul meg a nyomozás, ha az ügyész vagy a nyomozó hatóság a bizonyítási eszközök biztosítására, az elkövetéssel gyanúsítható személy kilétének megállapítása, elrejtőzésének, a bűncselekmény befejezésének avagy újabb bűncselekmény elkövetésének megakadályozása végett vagy késedelmet nem tűrő más okból nyomozási cselekményt végez. A nyomozás megindításának tényéről és idejéről utólag haladéktalanul feljegyzést kell készíteni.”

⁸⁷⁵ Be. 477. § (2) bek.

A katonai büntetőeljárás kizárólagossága az egész büntetőeljárás során különös prioritást élvez. Az eljáró hatóságoknak nemcsak a nyomozás megkezdésekor, illetve annak lefolytatása során kötelességük a hatáskör vizsgálata, hanem végig az egész büntetőeljárásban, még akkor is, amikor általános bűnügyekben a hatáskör és az illetékesség vizsgálatának egyébként már nincs helye. A Be. rendelkezése szerint az áttételre még abban az esetben is lehetőség van, ha már a tárgyalás megkezdődött, és a bíróság ekkor jut arra a megállapításra, hogy az ügy katonai büntetőeljárásra tartozik.⁸⁷⁶ Amennyiben az elsőfokú bíróság az áttételre vonatkozó kötelezettségének nem tesz eleget, ítéletét a másodfokú bíróság hatályon kívül helyezi, és új eljárásra utasítja.⁸⁷⁷

Katonai szolgálati helyen, katonai életkörülmények között az általános fegyelem fenntartása miatti kötelezettség miatt is, de a jogsértő cselekmények felismerése, illetve az eljárás saját hatáskörben való elrendelése, avagy annak katonai ügyésznél való kezdeményezése érdekében jelentős felelősség hárul az állományilletékes parancsnokra vagy előljáróra. Ahogy korábban arra már utaltunk a parancsnoki felelősség a katonai büntetőjog érvényesítése terén alapvető szinten jelenik meg. A parancsnoki felelősség lényege abban foglalható össze, hogy a parancsnokok (vezetők) nemcsak saját magatartásukért felelnek, hanem a nekik alárendelt szervezet fegyelmi helyzetéért és ezzel összefüggésben szakmai feladataiért.⁸⁷⁸ Pálos János megfogalmazásában a hadseregben évszázadok óta uralkodó elv, hogy a vezetés és a vezető állomány tekintélyét, elismertségét, hatékonyságát mindenekelőtt az erkölcsi, fegyelmi helyzet állapotának jellemzői minősítik, amely egyébiránt a katonai környezetben minden más teljesítmény alapvető feltétele. A katonai fegyelmet és fegyelmezettséget tehát nem önmagáért, hanem a hadsereg alaprendeltetéséből adódó feladatainak végrehajtása feltételeként kell kezelni, illetve biztosítani.⁸⁷⁹ E gondolatot egészíti ki Talla István, aki szerint a fegyelem megteremtése és fenntartása, a fegyelmi jogkör igazságos és a célnak megfelelő alkalmazása minden szintű parancsnok szabályzatban előírt kötelessége, amelynek akkor tud eleget tenni, ha fegyelmi jogkörét a megfelelő szabályok előírásainak szem előtt tartásával, szigorú tárgyilagossággal és az elkövetett cselekmény

⁸⁷⁶ Be. 308. § (1) bek.

⁸⁷⁷ Be. 373. § (1) bek. II. c) pont

⁸⁷⁸ Ez a katonai és a rendvédelmi, így a rendőrség szakmai tevékenységén is mérhető. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az egyes rendőri szervek büntügyi munkájának színvonalát alapvetően az irányítást végző parancsnok tevékenysége határozza meg. Vö. Barabás Bertalan: A parancsnoki munka és az ügyészi nyomozásfelügyelet. *Belügyi Szemle* 1985/11. szám 67. o.

⁸⁷⁹ Pálos János: Humánfeladatok a fegyelmi helyzet szilárdítása érdekében. *Új Honvédségi Szemle. Különszám*, 2000. 33. o.

összes körülményeinek figyelembevételével alkalmazza.⁸⁸⁰ E vélemények szerint a parancsnok felelőssége nemcsak az alárendelt szervezet, alegység katonai szakmai tevékenységében, ideális vezetési stílusában⁸⁸¹ és a személyes példamutatásban, hanem az optimális fegyelmi helyzet érdekében tett vagy megtenni elmulasztott intézkedésekben is mérhető.

12.2.2. Feljelentési kötelezettség

Az általános büntetőeljárás megindításának szabályaival ellentétesen a katonai és rendvédelmi szervek személyi állományát nemcsak feljelentési jogosultság, hanem feljelentési kötelezettség is terheli. Ennek értelmében, ha a katona, a rendőr vagy a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagja bűncselekmény elkövetéséről tudomást szerez, úgy azt a rá vonatkozó szolgálati szabályok szerint köteles egyrészt – amennyiben módjában és lehetőségében áll – megakadályozni, és az elsődleges intézkedéseket (pl. helyszínbiztosítás, elsősegélynyújtás stb.) megtenni, másrészt azt jelenteni vagy feljelenteni.

A Magyar Honvédség tényleges állományú tagja (katona) esetében a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzata a katonai fegyelem, a szolgálati rend és a katonai függelem keretében úgy rendelkezik, hogy minden katona köteles azonnal jelenteni az elérhető legközelebbi előljárónak (feljebbvalónak) vagy bárki más, intézkedésre jogosult személynek, ha bűncselekmény vagy annak előkészülete, a katonai szolgálati rendet vagy a közbiztonságot veszélyeztető fegyelemsértés jut tudomására. Egyben köteles ezeket a hatáskörébe tartozó törvényes eszközökkel megakadályozni.⁸⁸²

A Rendőrség Szolgálati Szabályzata szerint a rendőrt bűncselekmény vagy szabálysértés észlelése, valamint a közbiztonságot, a közrendet, az államhatár rendjét, a polgárok személyét vagy javait sértő vagy fenyegető veszélyhelyzet esetén, illetőleg ha ilyet hoznak tudomására, intézkedési kötelezettség terheli, továbbá a rendőr az általa észlelt, vagy tudomására jutott és hivatalból üldözendő bűncselekményről – ha az elkövető ismert, annak megjelölésével – feljelentést tesz.⁸⁸³

A büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjainál pedig a Szolgálati Szabályzat azt írja elő, hogy minden olyan cselekményt vagy körülményt, amely rendkívüli eseményhez vezethet –

⁸⁸⁰ Talla István: Vezetői követelménytámasztás, a vezetés fegyelme. Új Honvédségi Szemle. Különszám, 2000. 37. o.

⁸⁸¹ Az ideális parancsnokhoz kapcsolódó követelményeket Benkő Tibor tucatnyi tényező keretében foglalja össze. E felsorolás olyan tényezőket tartalmaz, miszerint az ideális parancsnok legyen empatikus és igazságos, rendelkezzen szakértelemmel és szociális érzékenységgel, legyen erős és meggyőző motivációs készsége, stb. Vö. Benkő Tibor: Gondolatok az ideális parancsnokról. Hadtudomány 2008/3-4. szám 100-103. o.

⁸⁸² A Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról szóló 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet 72. a) pontja

⁸⁸³ A Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet 3. § és 20. §

illetőleg a büntetés-végrehajtási szerv biztonságát, rendjét veszélyeztetheti – haladéktalanul jelenteni kell előljárójának. A hatáskörbe tartozó – és halaszthatatlanul sürgős – esetekben a szükséges intézkedést azonnal önállóan köteles megtenni, és erről utólag jelentést kell adni.⁸⁸⁴

Az általános jelentési vagy feljelentési kötelezettség a katonai vagy rendvédelmi szerven belül nem differenciálható, az mindenkit beosztotti vagy parancsnoki minőségétől függetlenül terhel.⁸⁸⁵ Ez alól csupán az önfeljelentés jelent kivételt, amelynek értelmében – az önvád tilalmánál taglaltakkal összefüggésben – nem köteles a katona teljesíteni jelentési vagy feljelentési kötelezettségét, ha azzal saját magát bűncselekmény elkövetésével vádolná.

A parancsnok feljelentési kötelezettsége ugyanakkor nemcsak a fenti szabályokból származik, hanem azt – a feljelentés elmulasztása,⁸⁸⁶ valamint a hivatalos személy által elkövetett bűnpártolás⁸⁸⁷ deliktumai mellett – egyéb büntetőjogi tilalomból eredő kötelelem is megerősíti. Ez a Büntető Törvénykönyvben meghatározott előjárói bűncselekmények közül az „előjárói intézkedés elmulasztása,” amely expressis verbis mondja ki, hogy katonai vétség miatt büntetendő az az előjáró, „*aki előjárói kötelességét megszegve az alárendelt kötelességszegésének vagy bűncselekményének megakadályozására, illetve a felelősség vonására, a szolgálati rendet, a fegyelmet vagy a közbiztonságot fenyegető zavar leküzdésére a szükséges intézkedést elmulasztja.*”⁸⁸⁸ Amennyiben tehát az előjáró nem teszi meg az alárendelt jogsértő magatartásával szemben azt, amire az adott helyzetben a rá vonatkozó előírások kötelezik, akkor nemcsak általános vezetői kötelezettségeinek nem tesz eleget, hanem bűncselekményt is megvalósít.

12.2.3. A katonai büntetőeljárás kezdeményezésének módjai

Az illetékes előjáró, amikor bűncselekmény elkövetéséről tudomást szerez, az elkövetett cselekmény súlyától függően két intézkedés közül választhat. Amennyiben a bűncselekmény tárgyi súlyánál fogva (katonai büntett), avagy más törvény által meghatározott esetben (katonai vétség miatt, ha azzal kapcsolatban más bűncselekményt is elkövetett, vagy több terhelt esetén az elkülönítés nem lehetséges, illetve nem katonai bűncselekmény miatt)⁸⁸⁹

⁸⁸⁴ A büntetés-végrehajtási szervezet Szolgálati Szabályzatáról szóló 21/1997. (VII. 8.) IM rendelet

⁸⁸⁵ Be. 171. § (2) bek. „A hatóság tagja és a hivatalos személy (...) köteles a hatáskörében tudomására jutott bűncselekményt – ha az elkövető ismert annak megjelölésével – feljelenteni.”

⁸⁸⁶ Btk. 150. § vagy 344. §

⁸⁸⁷ Btk. 244. § (3) b) pont

⁸⁸⁸ Btk. 361. § (1) bek.

⁸⁸⁹ Be. 474. § (2) bek.

a nyomozást kizárólag a katonai ügyész végzi, a parancsnok feljelentést tesz. Ha a büntetőeljárás alapja katonai vétség, és a parancsnok rendelkezésére álló adatok alapján az állapítható meg, hogy az fegyelmi eljárásban is elbírálnak, akkor az ügy iratait (annak érdekében, hogy a katonai ügyész a feljelentést elutasítsa, illetőleg a nyomozást megszüntesse) haladéktalanul felterjeszti a területileg illetékes katonai ügyészhez.

A katonai ügyész a fenti hatásköri szabályok figyelembe vételével a kizárólagos nyomozati jogkörébe tartozó esetekben dönthet a feljelentés kiegészítéséről, a feljelentés elutasításáról, illetve a nyomozás – ezzel a büntetőeljárás – elrendeléséről, míg a bűncselekmény elbírálásának fegyelmi eljárásba utalása lehetősége esetén az iratok felterjesztését követő hetvenkét órán belül határozatot kell hoznia vagy a nyomozás megszüntetéséről és ezzel egyidejűleg az iratoknak a fegyelmi eljárásra illetékes parancsnoknak való megküldéséről, vagy pedig a nyomozás további folytatásáról.⁸⁹⁰ A bűncselekmény fegyelmi eljárásra utalása egy, a katonai büntetőeljárásban alkalmazható különös, egyben kombinált feljelentés elutasítási illetve nyomozás megszüntetési ok, amellyel a katonai ügyész – a terhelt vagy a védő jogorvoslata, a feljelentés elutasítása, illetőleg a nyomozás megszüntetése elleni irányuló panasz hiányában – a büntetőeljárást megszünteti, de a cselekmény elbírálását más – fegyelmi – eljárásra utalja. Hasonló a helyzet akkor is, ha az ügyész megítélése szerint a cselekmény szabálysértés. Ebben az esetben is kombinált határozat születik, csak az esetek döntő többségében a katonai ügyész nem szabálysértési, hanem a vonatkozó jogszabályok értelmében, a katona által a szolgálattal összefüggésben elkövetett szabálysértés kivizsgálására szintén fegyelmi eljárást kezdeményez.

Általánossá vált, hogy az illetékes elöljáró a katonai ügyész felé megtett feljelentéssel egyidejűleg saját hatáskörben fegyelmi vagy etikai eljárást is kezdeményez. Ennek oka alapvetően az, hogy a – nem feltétlenül katonai – bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható katona szolgálati viszonyát az elöljáró fegyelmi vagy etikai eljárás keretében kiszabható szankció útján még azt megelőzően megszüntethesse, hogy a büntetőeljárás jogerős határozattal lezárulna. Álláspontunk szerint ez a – főleg rendvédelmi szerveknél alkalmazott – módszer nemcsak, hogy nem helyes, hanem egyfelől súlyosan sérti az ártatlanság vélelmét, másrészt ellentmond a többszöri eljárás tilalmának is. Előbbivel kapcsolatban már e dolgozat keretében is többször kifejtettük azt az álláspontunkat, hogy a terhelt szolgálati viszonyának még közös megegyezéssel való megszüntetése is aggályos, hiszen erre szinte minden esetben azért kerül sor, hogy az egyébként katonai büntetőeljárás

⁸⁹⁰ Be. 485/A. § (1)-(2) bek.

hatálya alá tartozó terhelt a katonai vagy rendvédelmi szervből még azelőtt kikerüljön, hogy bűnfelelősségét, és azzal kapcsolatban sajátos katonai mellékbüntetésként a szolgálatvesztést katonai bíróság jogerős ítéletben kimondta volna. Ugyanez a célja, hogy az illetékes előljáró fegyelmi vagy etikai eljárás keretében még azelőtt dönt a szolgálatvesztésről, hogy azt a bíróság – ha egyáltalán ezt indokoltnak látná – kimondta volna. Ez az egyes szolgálati törvények által nem tiltott gyakorlat azért vet fel elméleti problémákat, mert a fegyelmi és a büntetőeljárás párhuzamos lefolytatásával ugyanazt a bűncselekményt két olyan eljárásban is elbírálják, amelynek keretében lehetőség van büntetésként a szolgálati viszony megszüntetésére.

A fegyelmi eljárás lefolytatását meghatározó két alapvető kódex⁸⁹¹ egyöntetűen úgy rendelkezik, hogy az illetékes előljárónak a büntetőeljárás elrendelésétől függetlenül intézkednie kell a fegyelmi eljárás elrendelése iránt. Ennek elméleti alapja egy bírósági határozat szerint az, hogy a büntető- és a fegyelmi eljárás különálló eljárások, amelyek lefolytatására egyidejűleg és egymás mellett is lehetőség van, ha a szolgálati viszonyal kapcsolatos bűncselekmény egyúttal szolgálati jogviszonnyal összefüggő vétkes kötelezettségzegést is megvalósít. A büntetőeljárás tárgya a büntetőjogi felelősség, a fegyelmi eljárás tárgya annak tisztázása, hogy a hivatásos állomány tagja a szolgálati viszonyal kapcsolatos kötelezettségét vétkesen megszegte-e, és emiatt milyen fenyítéssel kell sújtani. A két eljárás eltérő tárgyára tekintettel ugyanaz a cselekmény (magatartás) büntető- és fegyelmi eljárás keretében is értékelhető.⁸⁹² A párhuzamos eljárás lehetőségének további indoka, hogy a gyakorlatban előfordulnak olyan esetek, amikor az állomány tagja büntetőjogi felelősségét – sokszor elhúzódozó procedúra során – az illetékes hatóság nem állapítja meg, a szolgálati viszonyal kapcsolatos kötelezettsége vétkes megsértése miatt pedig az elévülés miatt már a fegyelmi eljárásra jogosult nem indíthat ellene fegyelmi eljárást, ezáltal az állomány tagja által elkövetett fegyelemsértés szankció nélkül marad.⁸⁹³

A fenti hivatkozások jogelméleti indokoltsága álláspontunk szerint megkérdőjelezhető. Minthogy a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmény az elkövető személyétől és a megvalósított bűncselekménytől függetlenül, végső soron minden esetben kihatással van a katonai szolgálati rendre, nem célszerű azt aszerint differenciálni, hogy az egyúttal megvalósított-e szolgálati viszonyal kapcsolatos vétkes kötelezettségzegést. Nyilvánvaló,

⁸⁹¹ Katonák esetében a Hjt. XII. Fejezete, illetve a Rendőrség és a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjainak esetében pedig a Hszt. XII. Fejezete.

⁸⁹² BH 2002. 327.

⁸⁹³ A Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló 2001. évi XCV. törvény, valamint a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény kapcsolódó módosításairól szóló 2005. évi CXXIII. törvény részletes indokolása

hogy a katonai bűncselekmények, továbbá a szolgálati helyen, illetve a szolgálattal összefüggésben elkövetett bármilyen más bűncselekmény általában vétkes kötelességszegéssel párosul, amellyel szemben a parancsnok fegyelmi eljárás során hamarabb szabhat ki olyan szankciót (pénzbírság, várakozási idő meghosszabbítása, szolgálati viszony megszüntetése, lefokozás), amelyet a fegyelmi eljáráshoz képest szélesebb büntető eljárásjogi eszközök és cselekmények igénybevételeivel, professzionális hatóságok általi előkészítést követően, az esetek döntő többségében tárgyaláson hozott, jogerős határozattal a bíróság is megtehet. Hogyan számolhat el az előjáró egy szolgálatvesztést kimondó fegyelmi határozattal, ha a katonai ügyész a büntetőeljárást később megszüntette, vagy a katonai bíróság felmentő ítéletet hozott? Nem osztjuk a büntetőeljárás időszerűtlenségével kapcsolatos indokolást sem. A katonai büntetőeljárások döntő többsége ugyanis befejeződik a fegyelmi vétség elbírálásának elévüléséhez kötött három éven belül. Ahogy arra korábban már utaltunk, az ügyek jelentősebb része két hónapnál hamarabb befejeződik, és csak igen kis hányadában tart az eljárás egy évnél hosszabb időtartamban.

A katonai büntetőeljárás és a fegyelmi eljárás párhuzamos lefolytatását megengedő törvényi szabályozás mögött feltételezéseink szerint nem célszerűségi okok domináltak. Sokkal inkább az, hogy a bűncselekményt elkövetett katona (rendőr stb.) személye pusztán a büntetőeljárás elrendelése, az annak keretében alkalmazott, a szolgálati viszonyra negatívan ki nem ható kényszerintézkedés alkalmazása miatt negatív kihatással van az adott szervezet társadalmi megítélésére. Minthogy annak is hírértéke van, hogy a büntetőeljárás hatálya alatt álló terhelt már nem tagja a szervezetnek, azaz az illetékes parancsnok rövid időn belül élt a fegyelmi eljárás nyújtotta „példamutatás” eszközével, meg kellett teremteni ennek lehetőségét. Ez viszont – visszautalva a fentebb taglaltakra – nem lehet elegendő ok arra, hogy a büntetőjoghoz legtöbb esetben inkább laikusként közelítő, az egyes eljárási cselekményeket és hatósági kompetenciákat nyomozó- vagy fegyelmi tiszt útján végrehajtó vagy gyakorló parancsnok bírósági jogköröket alkalmazzon olyan ügyben, amelynek során a katonai bíróság is dönthet.

12.3. Nyomozás katonai büntetőeljárásban

A katonai büntetőeljárásban lefolytatott nyomozás ugyanazt a célt szolgálja, mint a rendes büntetőeljárásban. Annak teljesítése során fel kell deríteni a bűncselekményt, az elkövető személyét, és fel kell kutatni és biztosítani kell a bizonyítási eszközöket. A tényállást

oly mértékben kell felderíteni, hogy a vádló dönthessen, vádat emel-e.⁸⁹⁴ Katonai eljárásban az ügyész nyomozásban betöltött szerepe még az általános eljárásban ügyészre háruló feladatokhoz és szerephez képest is markánsabban jelenik meg. Ezt erősíti egy ügyészségi belső norma, amelynek értelmében a katonai ügyész az általa folytatott nyomozás során felderíti a bűncselekmények elkövetését lehetővé tevő, illetve az azt megkönnyítő okokat, valamint vizsgálja, hogy a parancsnoki nyomozás során ezeket feltárták-e, illetve a megszüntetésükre intézkedtek-e. Amennyiben e körben mulasztást észlel, megteszi a szükséges intézkedéseket.⁸⁹⁵

Az ügyész nyomozásban megmutakozó tekintélye elvileg nemcsak a katonai büntetőeljárásban jelentős. A hatályos Be. érvénybe lépését követően az ügyész eljárási helyzete a nyomozásban a nyomozó hatóságok önállóságának visszaszorulása terhére, míg a bírósági eljárásban a tárgyalást vezető bíró bizonyítási tevékenységének kiegészítése terén erősödött. A Be. értelmében az ügyész a nyomozás ura, amely funkciót azonban – Bánáti János szerint –, tekintettel a büntető ügyek százezres nagyságrendjére, az összességében kb. 1400 fős magyar ügyészi szervezet nem képes betölteni.⁸⁹⁶ Ennek megfelelően – immár Láng László szavaival – valószínűsíthető, hogy az ügyész, ahogy korábban is, úgy a jövőben is, a bűnügyek mintegy 98 %-ában nyomoztatni fog. Láng azonban ennek okát abban látja, hogy a nyomozás egy rendkívül összetett ismereteket és tevékenységet igénylő bonyolult hivatás, amelyet nem lehet csak úgy mellékesen, az egyéb közvádloi feladatok mellett végezni.⁸⁹⁷ Az általános bűnügyekhez képest katonai büntetőeljárásban a katonai ügyész szerepe annyiban másabb, hogy az esetek túlnyomó többségében – igaz, nagyságrendileg alacsonyabb ügyszám mellett – mint általános nyomozó hatóság úgy jár el, hogy a nyomozást rendszerint maga folytatja le.⁸⁹⁸

A katonai nyomozással szembeni legfontosabb – az általánostól eltérő – követelmény, hogy az önmagában is szolgálja a katonai rend védelmét, szolgálja a katonai fegyelem fenntartását. Ennek érdekében a katonai nyomozás – ahogy azt korábban alapelvi szinten is

⁸⁹⁴ Be. 164. § (2) bek.

⁸⁹⁵ A katonai büntetőeljárásban a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a büntetőügyek katonai ügyészségi nyomozásával, valamint a vádemeléssel kapcsolatos feladatokról szóló 15/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás 5. §

⁸⁹⁶ Bánáti János felszólalása. In: A büntetőeljárásról szóló törvény alkalmazásának tapasztalatai a rendészeti tevékenységben. A Magyar Rendészettudományi Társaság Bűnügyi és Igazságügyi Tagozata szakmai tudományos tanácskozásának jegyzőkönyve Budapest, 2004. december 2. Magyar Rendészet 2005/1. szám 17. o.

⁸⁹⁷ Láng László: Nyomozásfelügyelet, nyomozásirányítás és kriminalisztika. Belügyi Szemle 2003/7-8. sz. 27. o.

⁸⁹⁸ 2008. és 2007. évi adatok tükrében állítható, hogy évben az esetek közel kétharmadában (2008-ban 65,5 %-ában mindösszesen 918 ügyben, míg 2007-ben 67,7 %-ában azaz 1045 ügyben) jár el katonai ügyész kizárólagos nyomozati jogkörben, és a katonai nyomozó hatóság csak az ügyek egytizedében (2008-ban 12,1 %-ban, 169 ügyben, 2007-ben 10,8 %-ában, 168 ügyben) végezte önállóan a nyomozást.

kiemeltük – legyen időszerű, az elkövetett jogsértést a lehető leghamarabb kövesse jogerős határozat, szükség szerint szankció. Szintén érvényesülnie kell az általunk ugyancsak alapelvi szintre emelt klasszifikációnak és specialitásnak is. Ezeknek elsősorban a nyomozás során alkalmazható kényszerintézkedések, valamint egyes más szabályokban (gondolunk itt visszatérően a tanúvédelemre vagy a védekezési jog gyakorlásának biztosítására stb.) kell megmutatkoznia. Az alábbiakban alapvetően a nyomozás határidejére, a bizonyítás felvételére és a kényszerintézkedések alkalmazására vonatkozó, az általánostól eltérő sajátos követelményekre térünk ki.

12.3.1. A katonai nyomozás határideje

Bócz Endre arra a kérdésre, hogy meddig kell tartania a nyomozásnak, azt az egyértelmű választ adja, hogy addig, amíg sikerül kideríteni, hogy mi történt, s addig tarthat, amíg van ésszerű esély, hogy sikerül ezt – a tervezett intézkedések eredményeként – megtudni.⁸⁹⁹ A nyomozás azonban a fenti megállapítás mellett nem végtelen – vagy ahogy Schäfer Annamária írja: „időtlen”⁹⁰⁰ – folyamat. Ezt fejezi ki a Be. is, amely generális szabályként állapítja meg, hogy a „nyomozást a lehető legrövidebb időn belül le kell folytatni.”⁹⁰¹ Különösen így van ez a katonai büntetőeljárásban, amelynek során a katonai rend és fegyelem védelme érdekében nem engedhető meg, hogy a nyomozás elhúzódjon. Nem véletlen, hogy külön belső utasítás szerint⁹⁰² a katonai ügyészek – amennyiben a katonai fegyelem megszilárdítása vagy a szolgálati érdek érvényesülése indokolja, és a törvényi feltételek fennállnak – intézkednie kell a terhelt, az általános nyomozási határidőhöz képest is jelentősen rövidebb időtartam (30 nap) alatt lefolytatandó bíróság elé állítása iránt.

A katonai nyomozás időszerűségével kapcsolatos az a norma is, amely azt határozza meg, hogy a parancsnoki nyomozás elrendelésétől számított egy hónap elteltével – ha az illetékes parancsnok (vezető) a nyomozást nem fejezte be – a katonai ügyész az iratokat megvizsgálja,⁹⁰³ továbbá az is, amely azt határozza meg, hogy az egyszerű ténybeli és jogi megítélésű bűncselekmények (így különösen a katonai vétségek) miatt indított és a katonai

⁸⁹⁹ Bócz Endre: Büntetőeljárás jogunk kalandjai. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest, 2006. 165. o.

⁹⁰⁰ Schäfer Annamária: Időszerűség, tervszerűség, határidők. Belügyi Szemle 1985/11. szám 53. o.

⁹⁰¹ Be. 176. § (1) bek. első fordulata

⁹⁰² A katonai büntetőeljárásban a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a büntetőügyek katonai ügyészségi nyomozásával, valamint a vádemeléssel kapcsolatos feladatokról szóló 15/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás 12. §

⁹⁰³ A katonai büntetőeljárásban a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a büntetőügyek katonai ügyészségi nyomozásával, valamint a vádemeléssel kapcsolatos feladatokról szóló 15/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás 3. § (1) bek.

ügyész által nyomozott bűnügyben a nyomozást az elrendeléstől számított harminc napon belül lehetőleg be kell fejezni.⁹⁰⁴ Nemcsak a büntetőeljárás egyszerűsítését, hanem annak rövidebb időn belüli lefolytatását jelenti az is, amikor a katonai vétséget fegyelmi eljárásban, az ilyen eljárásra rendelkezésre álló határidőn belül bírálják el. E határidő az egyes szolgálati törvények által meghatározott szabályok szerint harminc nap, amely az eljárás elrendelője által egy alkalommal, legfeljebb harminc nappal meghosszabbítható.

A katonai büntetőeljárással szemben megfogalmazott fokozottabb időszerűségi követelmények azonban nem irányozhatják elő azt, hogy a nyomozást az általánostól eltérő határidőhöz képest rövidebb időn belül kell lefolytatni. Ennek megfelelően a katonai nyomozást is – ha a legrövidebb határidőn belül nem sikerül – az elrendeléstől számított két hónapon belül be kell fejezni. Ha az ügy bonyolultsága vagy elháríthatatlan akadály indokolja, a nyomozás határidejét, amennyiben katonai nyomozó hatóságként az állományilletékes parancsnok nyomoz, a katonai ügyész két hónappal, ha ez a határidő letelt, a katonai ügyészség vezetője legfeljebb a büntetőeljárás megindításától számított egy év elteltéig meghosszabbíthatja. A nyomozás egy éven túli meghosszabbítására katonai büntetőeljárásban is a legfőbb ügyész jogosult. Ha a katonai ügyész nyomoz, a nyomozás határidejét az ügyészség vezetője két hónappal, a felettes ügyész (Katonai Fellebbviteli Főügyészség vezetője) legfeljebb a nyomozás elrendelésétől számított egy év elteltéig, azt követően pedig – a fentebb vázolt eljárási határidőkhöz hasonlóan – a legfőbb ügyész hosszabbíthatja meg. Amennyiben a nyomozást konkrét személlyel szemben folytatják, úgy katonai büntetőeljárásban is van egy végső határidő (a megalapozott gyanú közlésétől számított két év), amelynek elteltével a nyomozást – annak sikertelensége miatt – meg kell szüntetni.

A katonai büntetőeljárásban meglévő általános nyomozási határidők ellenére a hatóságok (főként a területi katonai ügyészségek) nyomozásaikat hosszú évekre visszamenőleg az ügyek több mint négyötödében a két hónapos alaphatáridőn belül fejezik be. A hat hónapon túli nyomozások száma az ügyeknek csupán 1 %-át teszi ki, és még nem volt példa arra, hogy a meghatározott személlyel szembeni nyomozást azért kellett volna megszüntetni, mert az túllépte volna a két éves legvégső határidőt.⁹⁰⁵

12.3.2. Sajátos bizonyítékok a katonai büntetőeljárásban

⁹⁰⁴ A katonai ügyészi szervezet egységes iratkezelési és ügyintézési gyakorlatának kialakításáról szóló 3/2008. (ÜK. 4.) együttes főv. körlevél 28. pont (1) bek.

⁹⁰⁵ Ettig Antal: A katonai ügyészi szervezetről. *Ügyészek Lapja* 2006/6. szám 10. o.

12.3.2.1. A bizonyítás eszközei

A katonai büntetőeljárásban felhasználható bizonyítási eszközök sajátosságai körében a tanú és a szakértő szerepéről egy másik fejezetben már szóltunk. Itt kell megjegyezni azt is, hogy a büntetőeljárásban felvett bizonyításhoz képest markáns eltérések tapasztalhatók akkor, ha a katonai vétséget fegyelmi eljárásban bírálják el. Ebben az eljárásban ugyanis bizonyítékként felhasználható más hatósági, illetve bírósági eljárásban keletkezett irat vagy egyéb bizonyíték is, de eltérésnek tekintendő az is, hogy a szemléről vagy helyszíni szemléről elegendő jelentést készíteni.

Katonai büntetőeljárásban az általános eljáráshoz hasonlóan kiemelt jelentősége van a terhelt vallomásának és az egyéb tárgyi bizonyítási eszközöknek, de alapvető sajátosságként kell gondolni egyes okiratokra.

A Be. ugyan a fiataikorúak eljárásához hasonló kötelező bizonyítékok beszerzését nem határozza meg katonai büntetőeljárásban, alacsonyabb szintű normák rendelkeznek arról, hogy a terhelt személyének megítélése érdekében bizonyos iratokat be kell szerezni. E bizonyítási kötelezettség azonban nem általános, kizárólag azokra a terheltekre terjed ki, akik katonai vagy rendvédelmi státusban vannak. Ennélfogva a nyomozás során a terhelt katonai dicséreteinek és fenyítéseinek nyilvántartására szolgáló okmányok másolatát, valamint parancsnoki jellemzését (minősítését) be kell szerezni.

Itt tartjuk fontosnak megjegyezni, hogy a fiataikorúak elleni eljárásban kötelezően beszerzendő a terhelt fiatal életkorát igazoló okirat, avagy a környezettanulmány, illetve a katonai büntetőeljárás során alább említett kötelező bizonyítékok csak tágabb értelemben tekinthető bizonyítéknak, tekintettel arra, hogy azok nem a múltban megtörtént, büntetőjogilag releváns tényre, hanem a terhelt előéletére, illetve anyagi helyzetére vonatkoznak.⁹⁰⁶

A katonai vagy rendvédelmi szervek – büntetőjogi értelemben vett – állományának személyzeti anyaga tartalmazza a szolgálati pályafutás során keletkezett adatokat. Ilyenek a dicséretetek, jutalmak és fenyítések, továbbá az egyes időszakos pszichológiai alkalmassági vizsgálatokhoz kötődő⁹⁰⁷ vagy jogszabály,⁹⁰⁸ egyéb belső norma alapján, illetve valamilyen

⁹⁰⁶ Tremmel Flórián szerint a bizonyítékok egyik ismérve, hogy azok a büntetőeljárásban a ténybizonyítás döntő elemeit alkotó olyan konkrét és potenciális adatok, amelyek büntetőjogilag releváns tényre vonatkoznak. Vö. Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2006. 79. o.

⁹⁰⁷ A pszichológiai alkalmassági vizsgáról, és a hozzá kapcsolódó parancsnoki minősítésekről lásd: Nagy József: *A pszichológiai szakterületi munka sajátosságai a minőségbiztosítás területén*. In: Hautzinger Zoltán (szerk.) *Tanulmányok a Határőrség a minőség útján című tudományos konferenciáról*. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IV. Pécs, 2005. 107-112. o. Pham Vu Kien Cuong – Nagyné Bereczki Szilvia: *Békefenntartó*

különös szolgálathoz kapcsolódó, a parancsnok által végrehajtandó jellemzések, minősítések. A minősítés és a szolgálati jellemzés célja az érintett állomány szolgálati teljesítményének megállapítása, a teljesítményt befolyásoló ismeretek, képességek, személyiségjegyek értékelése, továbbá az előmenetel elősegítése. Olyan információkról van szó, amelyek segíthetnek egyfelől abban, hogyan kell a katona terhelthez az eljárás során viszonyulni, másfelől támpontot adhatnak az ügydöntő határozat meghozatalánál abban, hogy a terhelt megtartható-e szolgálatában. Gondoljunk csak arra, hogy már a büntetőeljárás során alkalmazható kényszerintézkedések indítványozása, elrendelése során másképp kell fellépni egy fegyelmi téren jelentős negatív múlttal rendelkező katona esetében, mint olyan valakinél, aki korábban még fegyelmileg sem volt elmarasztalva, és számos dicséretben részesült.

Ha vádemelés esetén a vádlottal szemben pénzbüntetés kiszabása várható, kötelező bizonyítékként kell még beszerezni a vádlott utolsó hat havi illetményéről készített kimutatást, és minden olyan okmányt, amely vagyoni helyzetének tisztázására alkalmas.

12.3.2.2. A bizonyítási eljárások

Katonai bűnügyekben általános jelentőséggel bírnak a bizonyítási eljárások (szemle, helyszíni kihallgatás, felismerésre bemutatás, bizonyítási kísérlet, szembesítés, szakértők párhuzamos meghallgatása), amelyek legfeljebb akkor érvényesülhetnek sajátosan, ha azokat katonai vagy rendvédelmi szerv objektumában hajtják végre. Minthogy azonban ilyen helyszínen általános nyomozó hatóság rendes büntetőeljárásban is eljárhat, ezért e körülmény sem jelent markáns eltérést. A felsorolt bizonyítási eljárások közül egyedül a helyszíni szemle és a szembesítés tekintetében tartjuk fontosnak észrevételt tenni.

Egy már fentebb is hivatkozott katonai ügyészi belső körlevél szerint a területi katonai ügyészségek a hatáskörükbe tartozó, helyszíni szemle elvégzésére alkalmas bűncselekmények észlelése esetén kötelesek foganatosítani, illetve a katonai büntetőeljárásban a más nyomozó hatóság által halaszthatatlan nyomozási cselekményként megkezdett helyszíni szemle vagy egyéb nyomozási cselekmény irányítását a katonai ügyésznek a helyszínen haladéktalanul át

katonák pszichikai alkalmasság-vizsgálata Magyarországon. <http://publikacio.uw.hu/CuongSzilviHU.htm> (2009. 01. 21.) illetve Németh András – Szilágyi Zsuzsanna – Kovács Gabriella: A missziós szolgálatot teljesítő állomány pszichés állapota.

http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsegesi_szemle/a_misszios_szolgalatot_teljesito_allomany_ps_ziches_allapota (letöltés ideje: 2009. 01. 21.)

⁹⁰⁸ Ennek törvényi alapját a Magyar Honvédség tényleges állományú tagjai esetében a Hjt. 88. §-a, míg a rendvédelmi szervek hivatásos állományú tagjainál a Hszt. 82. §-a adja meg.

kell vennie.⁹⁰⁹ Ezekre az intézkedésekre a bűnügy felderítésére és vizsgálatára vonatkozó katonai szakértelem haladéktalan megjelenése miatt van szükség.

Más a helyzet a szembesítés esetében. Ez ugyanis egy olyan bizonyítási eljárás, amelynek során eljárási szerepüknél fogva nemcsak tanú és tanú, terhelt és tanú, avagy terhelték vallomásai közvetlenül ütköztethetők, hanem különböző beosztású és rendfokozatú személyek kerülhetnek szemtől szembe. Talán nem célszerűtlen elgondolkodni azon, hogy mulasztásban van-e a jogalkotó abban a tekintetben, hogy a Be. nem tartalmaz külön rendelkezést a szembesítés katonai büntetőeljárásban való alkalmazására vonatkozóan. Katonai bűnügyekben ugyanis fennállhat a veszélye annak, hogy a szembesítésben részt vevő egyik fél, beosztásánál, katonai vagy rendvédelmi tekintélyénél fogva erősen befolyásolhatja a másik, alacsonyabb beosztású, rendfokozatú és rendszerint fiatalabb személyt. E befolyás különösen erős lehet abban az esetben, ha a szembesítendő fél a szembesítés másik szereplőjének közvetlen előjárója, állományilletékes parancsnoka, avagy olyan feljebbvalója, akinek ráhatása lehet szakmai karrierjére, előmenetelére.

A kérdés tehát úgy tehető fel, hogy várható-e autentikus eredmény az olyan szembesítésből, amelynek során az egyik fél eleve alárendelt helyzetben van? Fenyvesi Csaba e körülményt ugyan nem vizsgálta a katonai büntetőeljárásban, de a jogalkalmazói körben végzett empirikus kutatásai alapján megállapított szembesítést kizáró tényezők körében külön kitért arra, hogy a szembesítést mellőzni kell, ha – a szembesítés törvényi szabályozásával⁹¹⁰ összhangban – a tanú vagy terhelt fizikai-pszichikai védelme ezt igényli.⁹¹¹ Katonai büntetőeljárásban pszichikai nyomás rendszerint akkor alakulhat ki, ha az előjárói bűncselekmények miatt indult eljárásban alkalmazott szembesítés során a szembesítendő felek között, azok életkora, beosztása, rendfokozata, általános emberi műveltsége és intelligenciája tekintetében jelentős különbség mutatkozik meg. Ugyan ennek valószínűsége az általános sorkötelezettségen alapuló hadköteles szolgálat teljesítésének jelenlegi felfüggesztése miatt viszonylag csekély, mégis – főleg a közvetlen alárendelti viszonyban álló hivatásos katonák, rendőrök szembesítése alkalmával – érdemes számolni azzal a helyzettel, hogy az egyébként is tanúvédelemre jogosult katona szembesítését nem célszerű végrehajtani. Ennek krimináltaktikai oka, hogy a szembesítés során előjárói tekintéllyel visszaélni kívánó terhelt (vagy egyéb szembesítendő fél) a bizonyítási eljárás során erős pszichikai nyomás alá helyezi

⁹⁰⁹ A katonai ügyészi szervezet egységes iratkezelési és ügyintézési gyakorlatának kialakításáról szóló 3/2008. (ÜK. 4.) együttes főv. körlevél 24. pont (1)-(2) bek.

⁹¹⁰ Be. 124. § (2) bek: „Ha a tanú vagy a terhelt védelme ezt szükségesség teszi, a tanú, illetőleg a terhelt szembesítését mellőzni kell.”

⁹¹¹ Vö. Fenyvesi Csaba: Szembesítés. Szemtől szemben a bűnügyekben. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2008. 190. o.

az egyébként alárendelt felet, akinél e hatás miatt fennáll a veszélye annak, hogy korábbi, egyébként határozott vallomásában is elbizonytalanodik.

További kérdés, hogy e kizáró körülmény mérlegelését célszerű-e az említett törvényhelyre való hivatkozás keretében az eljáró – szembesítést végző – hatóságra bízni, avagy törvényi garanciára van szükség. Tekintettel arra, hogy katonai büntetőeljárásban az általánostól eltérő szabályozásra van szükség, a szembesítésre vonatkozó többlétszabályozást is meg kell jeleníteni. Ennélfogva a szembesítés törvényi rendelkezésénél (vagy a katonai büntetőeljárásról szóló fejezetben) indokolt meghatározni azt, hogy katonai büntetőeljárásban a szembesítést mellőzni lehet, ha a szembesítendő felek közvetlen alárendelti viszonyban állnak.

12.3.3. Kényszerintézkedések a katonai büntetőeljárásban

A büntetőeljárás kényszerintézkedések alkalmazására katonával szemben általános és katonai büntetőeljárás során egyaránt lehetőség adódhat. Amíg azonban általános büntetőeljárásban (pl. amikor a katona rendvédelmi jogállásánál fogva az általa megvalósított bűncselekmény miatt nem tartozik katonai büntetőeljárás hatálya alá) kényszerintézkedés elrendelése során a katonákra vonatkozó többletfeltételeket, illetve többletfeladatokat – a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedés esetén meglévő, a terhelt állományilletékes parancsnok felé megteendő tájékoztatási kötelezettségen kívül – nem kell alkalmazni, addig katonai büntetőeljárásban, igaz, csak a legsúlyosabb kényszerintézkedések tekintetében, már igen. Az alábbiakban a katonával szemben alkalmazható kényszerintézkedéseket a fentiek figyelembe vételével csak a katonai büntetőeljárás keretében vizsgáljuk, és nem foglalkozunk azzal az általánostól lényegében el nem térő körülménnyel, amikor a rendes büntetőeljárást olyan személlyel szemben folytatják le, aki ugyan büntetőjogi értelemben katonának minősül, de ez a minősége az adott általános bűnügyben egyébként nem releváns. Ugyanakkor fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy ez a kettőség eljárásjogi szempontból nem szerencsés, tekintettel azokra a korábbi megállapításainkra, miszerint a katona (ebben az esetben elsősorban a Rendőrség vagy büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagja) a katonai szolgálati kötelezettségekkel össze nem függő jogsértések során is katona, cselekménye az általános fegyelmi helyzetre is negatívan kihat. Ezért indokoltabb volna, ha a büntetőjogi értelemben vett katona esetében megszűnne az az állapot, hogy vele mint terhelttel szemben több – akár katonai, akár civil – hatóság is jogosult büntetőeljárást lefolytatni, annak keretében kényszerintézkedést alkalmazni.

12.3.3.1. A személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések

A katona személyi szabadságának büntetőeljáráson belüli korlátozására vonatkozó sajátos intézmény (mint amilyen volt a szoros felügyelet alá helyezés) ugyan már nincs, de az általános kényszerintézkedések katona terhelttel szembeni alkalmazására vonatkozó speciális szabályozást már találunk.

A katonai életviszonyok között alkalmazható legtipikusabb személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedés, amikor a katona őrizetét (letartóztatását) szolgálati helyén, laktanya, súlyosabb esetekben fogda körülmények között hajtják végre. Amíg utóbbi az előzetes letartóztatás katonai fogdában való fogantatásával egyenértékű, addig a laktanyafogság a házi őrizet sajátos formájának felel meg. A magyar katonai büntető eljárásjogban jelenleg egyik intézmény sincs hatályban, de mindkettőnek vannak történeti gyökerei. Az előzetes letartóztatás katonai (helyőrségi) fogdában való alkalmazása megszüntetése mögött az ilyen fogdák egyre csökkenő száma miatt „túl bonyolult és végrehajthatatlan szabályozás”⁹¹² állt, a laktanyafogság, pontosabban a szoros felügyeletre vonatkozó rendelkezések hatályon kívül helyezésére pedig a hadköteles sorkatonai szolgálat felfüggesztése miatt került sor. Szoros felügyelet alá helyezés esetén a katona fegyveres szolgálatot nem láthatott el, és szolgálati helyét a bíróság engedélye nélkül nem hagyhatta el. További szigorításként a katona terhelt nemcsak szabadságot, kimenőt vagy eltávozást nem kaphatott, hanem látogatót sem fogadhatott, rendezvényeken nem vehetett részt, illetve meghatározott előjárónál naponta többször jelentkeznie kellett.⁹¹³

A büntetőeljárás kényszerintézkedések katonai bűnügyekben való alkalmazásukkal kapcsolatos sajátos szabályokat a hatályos Be. az őrizetbe vételre, az előzetes letartóztatásra és két helyettesítő intézményére, a lakhelyelhagyási tilalomra és az óvadék megállapítására, továbbá az elővezetésre vonatkozóan állapít meg.

a) Az őrizetbe vétel

Az őrizetbe vétel kényszerintézkedésként nemcsak a már megindított büntetőeljárás hatálya alatt, hanem – ahogy arra már a büntetőeljárás megindításánál utaltunk –

⁹¹² A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2006. évi LI. törvény részletes indokolása

⁹¹³ Habony János: Büntetőjogi ismeretek új kézikönyve a fegyveres erők hivatásos állománya részére. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1973. 168. o.

halaszthatatlan hatósági aktusként, még a nyomozás elrendelése előtt is foganatosítható. Ez megteremti annak lehetőségét, hogy katonát – dacára annak, hogy katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozik – nem katonai, hanem általános nyomozó hatóság, az őrizetbe vételre vonatkozó általános szabályok szerint – szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény megalapozott gyanúja (különösen tettenérés) esetén, feltéve, hogy a terhelt előzetes letartóztatása valószínűsíthető⁹¹⁴ – vegyen őrizetbe. Amennyiben ez megvalósul, úgy e hatóság huszonnégy órán belül köteles a terheltet és az ügyben addig keletkezett valamennyi iratot átadni az illetékes katonai ügyésznek.⁹¹⁵

Az általános hatóság átadási kötelezettségére vonatkozó rövid határidő megállapításának indoka, hogy a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező katonai ügyésznek ezt követően, de már az általános hatóság által foganatosított őrizetben eltöltött időt is beszámítva, hetvenkét órán belül az ügygel kapcsolatban állást kell foglalnia, így döntenie kell a nyomozás további menetéről, szükség esetén annak elrendeléséről, folytatásáról vagy befejezéséről, megszüntetéséről, valamint az őrizetbe vétel fenntartásáról, illetve az előzetes letartóztatás indítványozásáról. Szintén intézkedni kell a szükséges értesítések megtételéről, amelynek keretében nemcsak a terhelt által megjelölt hozzátartozót kell értesíteni, hanem a katona illetékes előljáróját is.

b) Az előzetes letartóztatás

Az általános büntetőeljáráshoz hasonlóan katonai bűnügyekben is – a minden sajátosságot nélkülöző, ritkán elrendelt ideiglenes kényszergyógykezelést leszámítva – a terhelt személyi szabadságának jogerős bírói ítélet előtti tartós megvonásával járó előzetes letartóztatás számít a legsúlyosabb kényszerintézkedésnek. Az előzetes letartóztatás katona terhelttel szembeni elrendelésének feltételei a Be. értelmében annyiban különböznek az általános feltételektől, hogy katonával szemben ez a kényszerintézkedés akkor is elrendelhető, ha ellene katonai bűncselekmény, vagy a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett, szabadságvesztéssel büntetendő más bűncselekmény miatt folyik eljárás, és a terhelt szolgálati vagy fegyelmi okból nem hagyható szabadlábbon.⁹¹⁶

⁹¹⁴ Be. 126. § (2) bek.

⁹¹⁵ Be. 479. § „Ha a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmény miatt a katona őrizetbe vételét nem katonai nyomozó hatóság rendelte el, a terheltet huszonnégy órán belül át kell adni az illetékes katonai ügyésznek.”

⁹¹⁶ Be. 480. § (1) bek.

Az előzetes letartóztatás elrendelésének általános feltételei Herke Csongor kutatásai alapján formális (alaki) és materiális (tartalmi), ezutóbbi csoporton belül pedig általános és különös feltételekre osztható.⁹¹⁷ Formális feltétel a büntetőeljárás megindítása, a letartóztatás ügyészi indítványozása, a terhelt meghallgatása és az illetékes bíró által a letartóztatás tárgyában meghozott indokolt végzés. A materiális feltételeken belül általános feltétel a kétirányú megalapozott gyanú és a szabadságvesztéssel fenyegetettség (fiatalkorú terhelt esetében a bűncselekmény különös tárgyi súlya is), míg különös feltétel (letartóztatási ok) lehet a szökés, az elrejtőzés, ezek megkísérlése vagy veszélye, a bűnismétlés ténye vagy veszélye, a kollúzió (a bizonyítás megnehezítésének) veszélye stb. Letartóztatásra abban az esetben kerülhet sor, ha a formális és a materiális általános feltételek mindegyike, és a letartóztatási okok közül valamelyik fennáll. Ezek teljesülése esetén sem lehet azonban az előzetes letartóztatást elrendelni, ha valamilyen, a szintén különös feltételeken belül értelmezhető, akár a terhelt személyével, akár a bűncselekménnyel összefüggésben ún. letartóztatást kizáró ok is fennforog. Terhelt személyével kapcsolatos akadály, ha az személyes mentességet élvez, és azt az arra jogosult szerv nem oldotta fel, míg bűncselekményt érintő kizáró ok, ha a büntetőeljárásnak magánindítványra van helye, és azt még nem terjesztették elő.

A katona esetében meglévő szolgálati vagy fegyelmi ok az előzetes letartóztatás elrendelésének feltételrendszerébe mint speciális letartóztatási ok illeszkedik. Ennek értelmében katonával szemben akkor is elrendelhető az előzetes letartóztatás, ha vele kapcsolatban – a formális és az általános materiális feltételek együttes érvényesülése mellett – csak ez az ok áll fenn, míg más letartóztatási októl (szökés, elrejtőzés, bűnismétlés stb.) nem feltétlenül kell tartani. A katonával szembeni feltétel többlételettől függetlenül nem lehet azt állítani, hogy az előzetes letartóztatás nagyságrendileg jelentős mértékben lenne jelen a katonai büntetőeljárásban. Az elmúlt évtizedben a letartóztatások száma tendenciózusan csökken: amíg 1999-ben az illetékes katonai ügyész 129 (2002-ben 147) alkalommal indítványozta a terhelt előzetes letartóztatását, addig 2005-ben már csak 26, 2006-ban 33, 2007-ben 34, míg 2008-ban 14 alkalommal került erre sor. Ezutóbbi évben ez az arány a terheltek összlétszámának (851 fő) a 2 %-kát sem teszi ki.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a szolgálati vagy fegyelmi ok nem olyan egyértelmű letartóztatási ok, mint amikor a terheltet azért tartóztatják le, mert a büntetőeljárás sikerét szökésével, elrejtőzésével vagy a tanúk befolyásolásával, illetve a bizonyítékok megsemmisítésével próbálná meggyújtani. Érdekes módon Magyarországon az ötvenes években éppen e fogalmi bizonytalanság miatt nem is lehetett katona letartóztatására ilyen körülményekre hivatkozni. Ezt a tilalmat akkor Erdélyi Jenő úgy indokolta, hogy a szolgálati

⁹¹⁷ Herke Csongor: A letartóztatás. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2002. 65-122. o.

vagy fegyelmi okra hivatkozással bármelyik katona letartóztatható, és az intézkedés helyessége nem ellenőrizhető, mert maga az ok nem konkrét.⁹¹⁸ Éppen ezért Kardos Sándor szerint a katonai büntetőeljárásban – miként az előzetes letartóztatás általános alkalmazhatóságát illetően is – e feltételeket megszorítóan kell értelmezni. Általában véve minden katonai, illetve a szolgálati helyen megvalósított bűncselekményről elmondható, hogy árt a szolgálati rendnek vagy fegyelemnek, ám szolgálati vagy fegyelmi okból csak akkor indokolható a katona előzetes letartóztatása, ha szabadlábon hagyása esetén a katonai szervezet zárt rendjét, fegyelmét nem lehetne fenntartani.⁹¹⁹ Ahogy arra egy Legfelsőbb Bíróság határozata utal, a szolgálati és fegyelmi okból elrendelt előzetes letartóztatás azt a célt szolgálja, hogy az eljárás alá vont katonát – személyi szabadságának korlátozásával – kivonja a katonai közösségből, és ezáltal segítse elő a szolgálati rend és fegyelem fenntartását.⁹²⁰

A szolgálati vagy fegyelmi ok a fentiek szerint akkor alkalmazható, ha a katona az adott katonai életviszonyokra további, de a bűnisméltés veszélyével nem feltétlenül párosuló negatív hatással lehet. Ilyen, ha az adott alakulatnál a terhelt által elkövetett bűncselekmény viszonylag gyakorivá vált, és a terhelt maga is fegyelmezetlen. Nem tételezhető fel azonban ez az ok, ha az érintett egységnél a fegyelmi helyzet szilárd és korábban a terhelt maga is kifogástalan magatartást tanúsított.⁹²¹ A szolgálati vagy fegyelmi okra hivatkozásnak ugyanakkor az a következménye, hogy a katona személye az általa megvalósított deliktum jellege folytán csak addig veszélyezteti az alakulat szolgálati vagy fegyelmi rendjét, ameddig állományban van. Ha kikerül abból a katonai közösségből, amelynek szolgálati rendjét vagy fegyelmét veszélyeztette, akkor a letartóztatás elrendelésére vagy fenntartására nincs szükség, így azt mellőzni kell, illetve törvény erejénél fogva meg kell szüntetni.⁹²²

A sorállományú katonai szolgálat felfüggesztését követően állományban maradó hivatásos és szerződéses katonák tekintetében minden esetben vizsgálni kell azt, hogy a szolgálati viszonyra vonatkozó igazgatási szabályok nem biztosítanak-e más lehetőséget arra, hogy az adott katonai környezetből a terhelt kivonása más módon megtörténjen. Ennek legkézenfekvőbb módja lehet, hogy a katona szolgálati viszonyát a büntetőeljárás jogerős

⁹¹⁸ Erdélyi Jenő: Az előzetes letartóztatás törvényes feltételei. Magyar Katonai Szemle. 1958/9. szám 50. o.

⁹¹⁹ Kardos Sándor: A katonai büntetőeljárás: In: Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.) A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény kommentárja. Hivatalos Jogszabálytár, Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. Elektronikus jogszabálygyűjtemény. 2006.

⁹²⁰ Vö. BK EBH 2001/405

⁹²¹ Dingha László: A nyomozás. In: Víg István – Takács László (szerk.) A parancsnoki büntető jogalkalmazás kézikönyve. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1976. 137. o.

⁹²² Ezt mondja ki a Be. 480. § (2) bekezdése, amely szerint a szolgálati vagy fegyelmi okból elrendelt előzetes letartóztatás megszűnik a terhelt szolgálati viszonyának megszűnésével.

lezárásáig felfüggeszzék. Eerre azonban a vonatkozó hatályos jogszabályok⁹²³ csak abban az esetben adnak lehetőséget, ha a katonával szemben nem a fegyelmi eljárás alapjául is szolgáló szolgálati kötelesség vétkes megszegésével elkövetett bűncselekmény miatt kezdeményeztek büntetőeljárást, de a terhére rótt bűncselekmény az adott szervezet tekintélyét, a működésébe vetett közbizalmat oly mértékben sérti vagy veszélyezteti, hogy a terhelt szolgálattól való távol tartása indokolttá válik. Álláspontunk szerint a szolgálati beosztásból való felfüggesztés lehetőségét minden olyan esetben is vizsgálni kell, amikor katonai büntetőeljárást rendeltek el. Amennyiben az illetékes előjáró szerint a katonával szemben elrendelt büntetőeljárás a fegyelmi vagy szolgálati rendre negatív hatással van, úgy helyesebb volna a katona szolgálati beosztásból való felfüggesztését alkalmazni, mint vele szemben előzetes letartóztatást elrendelni, avagy fegyelmi vagy – rendvédelmi szervek hivatásos állományú tagjai esetében – méltatlansági eljárás keretében olyan szankciót (lefokozást vagy szolgálatvesztést) kiszabni, amelyet egyébként katonai tanács mellékbüntetésként is megállapíthat.

c) A letartóztatás helyettesítő intézmények

Tekintettel arra, hogy az előzetes letartóztatás okozta joghátrány a terhelt védekezési és kapcsolattartási jogosítványait meglehetősen lecsökkenti, szükség van olyan alternatív intézményekre, amelyek a büntetőeljárás sikerének biztosítása érdekében, de a terhelt személyére, illetve az általa elkövetett bűncselekményre tekintettel az előzetes letartóztatás helyett, de annál enyhébb joghátrányt okozva rendelhetők el. Ezek az előzetes letartóztatást helyettesítő kényszerintézkedések, és e körbe tartozik az óvadék, a lakhelyelhagyási tilalom és a házi őrizet, a külföldre utazási tilalom, valamint a távoltage.

Katonai büntetőeljárásban az előzetes letartóztatást helyettesítő kényszerintézkedések alkalmazási lehetősége abban az esetben logikailag meglehetősen korlátozott, ha azt a terhelt szökése vagy elrejtőzése veszélye miatt rendelték el. Ennek indoka általában az, hogy a szabadlábban védekező terhelt a büntetőeljárásban való megjelenési és közreműködési kötelezettségeinek mint katona is köteles eleget tenni. Az illetékes parancsnokon keresztüli idézésnek és értesítésnek is – ahogy azt már érintettük – az a jelentősége, hogy egyfelől a parancsnok ezáltal képes biztosítani a terhelt védekezési jogát, másfelől, elsősorban idézésnél mint szolgálati feladat teljesítésére adhat utasítást. Mindezekre tekintettel az előzetes letartóztatást helyettesítő kényszerintézkedéseknél összefoglalóan megállapítható, hogy

⁹²³ Katonák esetében a Hjt. 168. §, rendvédelmi szervek tagjai esetében pedig a Hszt. 149. §

azokra a terhelt szökése vagy elrejtőzése veszélyének kiváltása érdekében azért nincs szükség, mert a katonai szolgálati viszonyból eredő parancs iránti engedelmesség miatt okafogyottá válnak. Ez azonban természetesen azt nem zárja ki, hogy a katona terhelt az egyes eljárási kötelességeit nem szegi meg, ekkor viszont vele szemben nemcsak az előzetes letartóztatás elrendelésének lehet helye, hanem újabb bűncselekmény elkövetése miatt újabb büntetőeljárás megindításának is. Az előző megállapítás továbbá nem zárja ki azt sem, hogy a katona terhelttel szemben más okból rendeljenek el helyettesítő kényszerintézkedést. Minthogy azonban az esetek döntő többségében az előzetes letartóztatás helyettesítésére a szökés vagy elrejtőzés veszélye miatt kerül sor, ezért a Be. egyedül az e letartóztatási okok miatt megengedett óvadékot zárja ki.⁹²⁴

Érdemes azonban megvizsgálni azt is, hogy a személyi szabadság korlátozásával járó letartóztatást helyettesítő intézkedések milyen módon alkalmazhatók amellet, hogy a terhelt szabadlábban védekezése mellett katonai szolgálati kötelmeinek is eleget tegyen. Álláspontunk szerint, ha a katonát beosztási feladatai ellátása alól nem mentették fel, úgy személyi szabadságának korlátozása miatt nem vagy csak részlegesen alkalmazható katonai szolgálati feladatra. A házi őrizet ezt teljesen, míg a lakhelyelhagyási tilalom avagy a távoltartás – különösen, ha azt olyan személy tekintetében rendelték el, aki maga is az adott katonai vagy rendvédelmi szervezet beosztott tagja vagy alkalmazottja – egyes szolgálati feladatok teljesítését megghiúsíthatja. Mindezekre tekintettel véleményünk szerint az előzetes letartóztatást helyettesítő kényszerintézkedések általános szabályok szerinti teljes körű alkalmazása – a külföldre utazási tilalmat leszámítva – a szolgálatban megtartott katona esetében lehetetlen. Ezt a Be. az óvadék mellett még a házi őrizetre vonatkozóan ismeri el, mivel annak alkalmazását szintén kizárja.⁹²⁵ Más kérdés, hogy álláspontunk szerint a házi őrizet katonai eljárásban értelmezhető lehetne, igaz, csak abban az esetben, ha a katonai szolgálati feladatot nem lát el, beosztása alól fel van függesztve. Minden más esetben osztjuk a Be. rendelkezései mögött meglévő – fentebb részletezett – indokokat.

A lakhelyelhagyási tilalom és a távoltartás kényszerintézkedések alkalmazásának mindazonáltal törvényi tilalma nincsen. Ezek ellenőrzésére az állományilletékes parancsnoknak intézkednie kell. Lakhelyelhagyási tilalom esetében külön jogszabály szerint az állományilletékes parancsnok a terhelttel szemben elrendelt lakhelyelhagyási tilalomról szóló bírósági végzés számára történt kézbesítése után, az abban foglaltaknak megfelelően – a

⁹²⁴ Be. 484. § szerint „Katona esetében tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt óvadék megállapításának nincs helye.”

⁹²⁵ Be. 138. § (5) bek. szerint „Katonával szemben szolgálati viszonyának tartama alatt házi őrizet nem rendelhető el”

terhelt állománya szerinti fegyveres szerv szervezeti sajátosságait is figyelembe véve – írásba foglalt parancsban (határozatban) határozza meg egyrészt a lakhelyelhagyási tilalom ellenőrzésének az adott helyzetben célra vezető (technikai, illetve személyes) módját, másrészt a terheltnek az ellenőrzéssel kapcsolatos kötelezettségeit, harmadrészt az ellenőrzés végrehajtásáért felelős szolgálati személyt.⁹²⁶ További szabály, hogy a terhelt nem vezényelhető, illetve nem helyezhető át, és fegyveres szolgálatot sem láthat el.⁹²⁷ A parancsnok ellenőrzési kötelmei körébe tartozik az is, ha a terhelt sürgős orvosi vizsgálata vagy gyógyintézeti ellátása a lakhelyelhagyási tilalommal érintett település (körzet) halaszthatatlan elhagyását tette szükségessé, illetve ha a végrehajtás során olyan körülményt észlel, amely a lakhelyelhagyási tilalom megszüntetését vagy részleges feloldását eredményezheti, erről a bíróságot, valamint a vádirat benyújtása előtt az ügyészt értesíti.

A büntetőeljárás hatóság a katonával szemben elrendelt távoltatásról is tájékoztatja az illetékes parancsnokot. E kényszerintézkedés ellenőrzésére ugyan jogszabály nem kötelezi a parancsnokot, azonban az mégsem állítható, hogy e tény akár szolgálati célból, akár általános bűnmegelőzési kötelezettségeiből adódóan ne lenne köteles figyelembe venni. Minthogy a távoltatás nemcsak letartóztatást helyettesítő, hanem azt megelőző ok is, amelynek során a távoltatás hatálya alatt álló terhelt a bíróság határozatában megállapított szabályok szerint köteles a meghatározott lakást elhagyni, és onnan a bíróság által meghatározott ideig távol maradni, a meghatározott személytől, illetőleg e személy lakó- és munkahelyétől, az e személy által látogatott nevelési és nevelési-oktatási intézménytől, gyógykezelés céljából rendszeresen látogatott egészségügyi intézménytől, vallásgyakorlása során rendszeresen látogatott épülettől a bíróság által meghatározott ideig magát távol tartani, illetve tartózkodni attól, hogy a meghatározott személlyel közvetlenül vagy közvetve érintkezésbe lépjen,⁹²⁸ a parancsnoki feladatok körében legalább ajánlás szinten kell megfogalmazni azt, hogy felhívja az alárendelt figyelmét a szolgálati feladatain és helyén kívüli helyes magatartásra. Tisztában vagyunk azzal, hogy e felhívás csak egy meglévő bírósági határozat által megállapított kötelezettség betartására való figyelmeztetés jelent, ugyanakkor nem feledhetjük, hogy a parancsnoki gondoskodás nemcsak a katonára, hanem közvetlen környezetésre is kihathat, a parancsnoki tekintély ezirányú alkalmazása egyes

⁹²⁶ A szoros felügyelet alá helyezés végrehajtásának, valamint a katonával szemben elrendelt lakhelyelhagyási tilalom ellenőrzésének szabályairól szóló 46/2002. (X. 10.) HM-BM-IM-MeHVM együttes rendelet 8. § (1) bek.

⁹²⁷ A szoros felügyelet alá helyezés végrehajtásának, valamint a katonával szemben elrendelt lakhelyelhagyási tilalom ellenőrzésének szabályairól szóló 46/2002. (X. 10.) HM-BM-IM-MeHVM együttes rendelet 8. § (5) bek.

⁹²⁸ Be. 138/A. § (1) bek.

katonák esetében célravezetőbb lehet, mint egy bírósági határozat, illetve az annak megszegése mögött meghúzódó előzetes letartóztatással való fenyegetettség.

Az általános helyettesítő intézmények viszonylagos alkalmazhatatlansága ellenére a jogirodalomban sajátos letartóztatást helyettesítő intézmény a már hatályon kívül helyezett szoros felügyelet alá helyezés kivételével nem alakult ki katonai büntetőeljárásban. Ugyanakkor talán nem haszontalan elgondolkodni azon, hogy kiváltható-e az előzetes letartóztatás úgy, hogy a katonával szemben folyamatos készenléti szolgálatot rendelnek el. Megítélésünk szerint nem, mivel a büntetőeljárás jogerős lezárása olyan bizonytalansági tényezőt jelent, amely még az időszerűség teljesülése ellenére sem adhat támpontot arra, hogy a folyamatos készenlét milyen időtartamra rendelhető el. Nem beszélve arról a körülményről sem, hogy büntetőeljárási kényszerintézkedés hatálya alatt álló terhelt esetében szerencsésebb annak szolgálati feladatait felfüggeszteni, mint folyamatos szolgálati feladat ellátására kötelezni.

d) Az elővezetés

A személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések legenyhébb módja az elővezetés, amely csak átmenetileg korlátozza terhelt (vagy tanú) személyi szabadságát. Célja, hogy az érintettet a bíróság, az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság elé állítsák, vagy biztosítsák az eljárási cselekményen, illetőleg a szakértői vizsgálaton való részvételét.⁹²⁹ A katona terhelt vagy tanú elővezetése büntetőeljárásban sajátosan alakul, továbbá – a fent már említett körülményeknél fogva, miszerint katonának a büntetőeljárásban való kötelező közreműködése egyben szolgálati feladat is – sajátos jogkövetkezményekkel is párosul. A katona elővezetésének legfontosabb szabálya, hogy azt általános ügyekben eljáró nyomozó hatóság (általában a rendőrség, de az általa nyomozott ügyben az illetékességi területén eljáró vám- és pénzügyőrség) nem fogatosíthatja, az elővezetés iránt az elővezetendő előljáróját kell megkeresni.⁹³⁰ E tilalom még arra is kiterjed, hogy ha az elővezetést végrehajtó rendőrnek (vám- és pénzügyőrnek) a tudomására jut, hogy az elővezetendő személy katona, az elővezetést nem hajthatja végre, azonban erről jelentést kell írnia, és az elővezetendő személy előljáróját az elővezetés fogatosítása érdekében meg kell keresnie.⁹³¹

⁹²⁹ Be. 162. § (1) bek.

⁹³⁰ Be. 162. § (6) bek.

⁹³¹ A Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007 (XII. 23.) IRM rendelet 50. § (5) bek. A hivatkozott jogszabály-hellyel kapcsolatban azonban meg kell jegyeznünk, hogy az a katona büntetőjogi fogalmához képest

Az elővezetés parancsnoki végrehajtása szerint az elővezetendő illetékes hatóság előtti megjelenéséért a parancsnok a felelős, aki – az elővezetést végrehajtó általános hatósághoz hasonlóan – az elővezetést végrehajthatja a hatóság elé állítással, illetve annak mellőzésével, az elővezetendő útba indításával. Minthogy katonai életviszonyok között az alárendelt köteles a parancsnak eleget tenni, elméletileg a terhelt (tanú) részvételének biztosítására elegendő az, ha az elővezetendő személy arra parancsot kap. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy az érintett személy egy szolgálati kötelezettségét már azzal megszegte, hogy az elővezetést megelőző idézésnek nem tett eleget.

12.3.3.2. A személyi szabadságot nem korlátozó kényszerintézkedések

A személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedésekhez hasonlóan a személyi szabadságot nem korlátozó kényszerintézkedések terén sem találunk olyan kényszerintézkedést, amely tipikusan katonai büntetőeljárás alá vont terhelttel szemben lenne csak alkalmazható. Ennek megfelelően katonai büntetőeljárásban kizárólag általános személyi szabadságot nem korlátozó kényszerintézkedés foganatosítható, mint a házkutatás, a motozás, a lefoglalás, a számítástechnikai rendszer útján rögzített adatok megőrzésére kötelezés, a zár alá vétel, a biztosítási intézkedés, a rendbírság és a testi kényszer. Ezeknek az intézkedéseknek az alkalmazásakor ugyan előfordulhat, hogy – pl. házkutatás, lefoglalás vagy a számítástechnikai rendszer útján rögzített adatok megőrzésére kötelezés során – tekintettel kell lenni katonai sajátosságokra – pl. az intézkedés alkalmával felmerült állami vagy szolgálati titok, avagy a magánszféra védelmére –, de emiatt sajátos jogszabályi rendelkezés megalkotása nem vált indokolttá.

12.3.4. A katonai nyomozás során benyújtható jogorvoslatok

A jogorvoslati jogosultság elvének megfelelően a katonai nyomozás menetében is érvényesíteni kell mindazokat a lehetőségeket, amelyek révén az egyes nyomozási cselekmények során hozott határozatot az, akinek az adott döntés jogát vagy jogos érdekét sérti, megtámadhassa. Katonai büntetőeljárásban rendszerint az általános büntetőeljárásban alkalmazható jogorvoslati eszközök vehetők igénybe. Ennek megfelelően általános jogorvoslat a panasz, amelyet – a határozat kézbesítésétől számított nyolc napon belül – az

tágabb körre terjeszti ki az elővezetés személyi tilalmát, mivel abba a Magyar Honvédségen kívül minden rendvédelmi szerv tagját beleveszi.

érvényesíthet, akire nézve az ügyész vagy a nyomozó hatóság határozata rendelkezést tartalmaz. A panasznak általában nincs halasztó hatálya, de a határozatot hozó vagy a panaszt elbíráló hatóság a határozat végrehajtását felfüggesztheti. Az általános szabályokhoz hasonlóan katonai nyomozásban a panasz az a hatóság is helyt adhat, amelyik a megtámadott határozatot hozta. Ha nem így tesz, akkor három napon belül fel kell terjesztenie az elbírálásra jogosult szervhez. A katonai nyomozó hatóság határozata elleni panaszt a katonai ügyész, a katonai ügyész határozata elleni panaszt a felettes katonai ügyészi szerv (Katonai Fellebbviteli Főügyészség) ügyésze bírálja el tizenöt (megszüntető határozatnál harminc) belül.

A panaszhoz, pontosabban a panaszt elutasító határozathoz kapcsolódó jogorvoslat a felülbírálati indítvány, amely a házkutatás, a motozás, a még nem kézbesített postai küldemény és a tanúvallomás megtagadására jogosult személy iratának lefoglalása, valamint a számítástechnikai rendszer útján rögzített adatok megőrzésére kötelezés elleni panaszt elutasító határozat ellen a kézbesítéstől számított nyolc napon belül a határozatot hozó katonai ügyészségnél terjeszthető elő. Az illetékes katonai ügyészség a felülbírálati indítványt az iratokkal és indítványával együtt három napon belül megküldi a nyomozási bírói feladatokra kijelölt katonai bírónak, akinek a rendelkezésre álló iratok alapján hozott döntésével szemben azonban további jogorvoslatnak nincs helye.

Sem az általános, sem a katonai büntetőeljárásban nem gyakran alkalmazott jogorvoslat a nyomozás folytatása iránti kérelem. Ezt a terhelt a nyomozást megszüntető határozat közlésétől számított nyolc napon belül kérheti, ha az illetékes katonai ügyész a nyomozást azért szüntette meg, mert a büntethetőség a hivatalból kezdeményezett eljárási kegyelem folytán szűnt meg. Ebben az esetben a nyomozást folytatni kell.⁹³²

Tipikus katonai jogorvoslat azonban, és a nyomozást el kell rendelni vagy folytatni kell, ha a terhelt vagy védője a katonai ügyész feljelentés elutasítását vagy a nyomozás megszüntetését elrendelő határozatával szemben azért él panasszal, mert annak célja a katonai vétség elbírálásának fegyelmi eljárásra utalása. Ugyan ez a jogorvoslat formális értelemben panasznak tekintendő, joghatása révén azonban mégis inkább a katonai nyomozás lefolytatása (elrendelése vagy folytatása) iránti kérelemnek minősül. Szintén sajátos katonai jogorvoslati eszköz a katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálása során hozott fegyelmi határozat bírósági felülvizsgálatának kezdeményezése. A kérelmet a fenyítést kiszabó parancsnoknál

⁹³² Megjegyzendő, hogy a büntetőeljárást akkor is folytatni kell, ha a terhelt a nyomozást megszüntető határozat ellen benyújtott panaszában a megrovás alkalmazását sérelmezi és a büntetőeljárás megszüntetésének más oka nincs. Ekkor azonban formálisan panaszt nyújt be a gyanúsított.

kell előterjeszteni, aki azt az ügy irataival együtt huszonnégy órán belül megküldi a területileg illetékes megyei bíróság katonai tanácsának.⁹³³ E jogorvoslati kérelem teljesítése során azonban már nem további nyomozási cselekmény következik, hanem a fegyelmi eljárás során kiszabott határozat bírósági felülvizsgálata, amelynek következtében az illetékes bíróság egyesbíróként eljárva, három napon belül tárgyalás tartását követően végzésben dönt a fegyelmi határozat helybenhagyásáról, a fenytés mértékének csökkentéséről, avagy enyhébb fenytés alkalmazásáról, illetve a fenytést kiszabó határozat vagy parancs megsemmisítéséről, ha az ügy büntetőeljárás során történő elbírálása esetén felmentő vagy az eljárást megszüntető rendelkezést kellene hozni.⁹³⁴

Nem perorvoslati, hanem csak tisztán jogorvoslati eszköz a fellebbezés abban az esetben, ha azt a nyomozási bíró határozatával szemben nyújtották be. A kihirdetés útján közölt határozat ellen a fellebbezést azonnal be kell jelenteni, a kézbesített határozat elleni fellebbezés a kézbesítéstől számított három napon belül nyújtható be. A katonai nyomozási bíró határozatával szembeni fellebbezést a Fővárosi Ítéltábla katonai tanácsa bírálja el.⁹³⁵

Tisztán általános szabályok szerint alkalmazható az igazolási kérelem, amelynek akkor van helye, ha a terhelt, a védő, a sértett, a magánvádló, a magánfél, a pótmagánvádló, a tanú vagy a szakértő (bírósági eljárásban az ügyész) határidőt vagy határnapot, illetőleg a jogorvoslatra jogosult határidőt önhibáján kívül elmulasztotta. Igazolási kérelmet az elmulasztott határidő utolsó napjától, illetőleg a határnaptól számított nyolc napon belül lehet előterjeszteni. Ha a mulasztás később jutott a mulasztó tudomására, vagy az akadály később szűnt meg, az igazolási kérelem határideje a tudomásszerzéssel, illetőleg az akadály megszűnésével kezdődik. Hat hónapon túl igazolási kérelmet nem lehet előterjeszteni. Az igazolási kérelemben elő kell adni a mulasztás okát és azokat a körülményeket, amelyek a mulasztás vétlenségét valószínűsítik. Határidő elmulasztása esetén az igazolási kérelem előterjesztésével együtt az elmulasztott cselekményt is pótolni kell.

⁹³³ Be. 485/B. § (2) bek.

⁹³⁴ Be. 485/B. § (3)-(8) bek.

⁹³⁵ Be. 486. §

12.4. A katonai ügyészi revízió és a vádemelés

12.4.1. A katonai nyomozás lezárása

A nyomozási szakasz végső stádiuma a nyomozás lezárása. A büntetőjogilag releváns körülményekre végzett adatszerzés eredményességétől függően, amennyiben a büntetőeljárás nem folytatható a nyomozást megszüntetéssel, ha az eljárás folytatható befejezéssel zárják le.

12.4.1.1. A nyomozás megszüntetése

A nyomozást rendszerint a katonai ügyész szünteti meg.⁹³⁶ Erre katonai büntetőeljárásban általában ún. egyszerű megszüntetési ok miatt kerül sor. Ilyen az, amikor a nyomozás adatai alapján nem állapítható meg bűncselekmény elkövetése, és az eljárás folytatásától sem várható eredmény, a bűncselekményt nem a gyanúsított követte el, vagy az a nyomozás adatai alapján nem állapítható meg, büntethetőséget kizáró (kivéve, ha kényszergyógykezelés elrendelése várható) vagy megszüntető ok áll fenn, az elkövető kiléte a nyomozás során nem állapítható meg, illetve meghatározott személy elleni nyomozás elrendelése óta két év telt el anélkül, hogy a nyomozást eredményesen befejezték volna.

A katonai nyomozás az egyszerű megszüntetési okokon túlmenően kombinált módon úgy is megszüntethető, hogy azzal párhuzamosan a katonai ügyész vagy megrovást alkalmaz, vagy az elkövetett jogsértés (katonai vétség, szabálysértés vagy a katonai ügyész megítélése szerint fegyelemsértés) elbírálását fegyelmi útra tereli. Előbbi esetben a katonai ügyész általános megrovást alkalmaz, ha a gyanúsított cselekménye már nem, vagy olyan csekély fokban veszélyes a társadalomra, hogy a törvény szerint alkalmazható legenyhébb büntetés kiszabása, vagy intézkedés alkalmazása is szükségtelen.

Utóbbi esetben a katonai ügyész a büntetőeljárást azért szünteti meg, mert álláspontja szerint a megvalósított cselekmény vagy fegyelmi eljárásban is elbírálható katonai vétség, vagy nem bűncselekmény, hanem szabálysértés vagy fegyelmi vétség, amellyel szemben azonban az illetékes parancsnoknak megint csak fegyelmi eljárás keretében kell eljárnia. Megjegyzendő azonban, hogy a katonai vétség elbírálásának fegyelmi eljárásra utalása, és a fegyelmi vétség katonai fegyelmi eljárásban való elbírálása nem azonos intézmény. Hasonló a két jogintézmény tekintetében, hogy mindkét jogsértést fegyelmi szabályok szerint kell

⁹³⁶ A katonai nyomozó hatóság is megszüntetheti a nyomozást, ha a cselekmény nem bűncselekmény, a terhelt gyermekkorú, halál, elévülés, kegyelem vagy eljárási akadály, illetve res iudicata ténye merül fel.

kivizsgálni és elbírálni, különbség azonban, hogy katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálása során sajátos jogorvoslati eszközök vehetők figyelembe, amelyek alkalmazása során a katonai büntetőeljárás lefolytatását a katonai ügyész nem kerülheti el. Különbség továbbá az is, hogy a katonai vétség fegyelmi elbírálása során hozott határozat és a katonai bűncselekménynek nem minősülő fegyelmi vétség miatt fenyítést kiszabó döntés elleni bírósághoz fordulás módja és következménye világosan elkülönül. Katona vétség fegyelmi elbírálását követően jogorvoslattal az illetékes megyei bíróság katonai tanácsához, míg fegyelmi vétség elbírálását kimondó határozattal szemben az illetékes munkaügyi bírósághoz lehet fordulni.

12.4.1.2. A nyomozás befejezése

Eredményes a nyomozás lezárása, ha azt egyfelől nem kell megszüntetni, másfelől a katonai nyomozó hatóság, avagy a katonai ügyész úgy ítéli meg, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján, a vád emelésével kezdeményezhető a katonai bírósági eljárás.

A nyomozás befejezésének általános módja az iratismertetés, amelyről a nyomozásért felelős hatóság (katonai nyomozó hatóságként az állományilletékes parancsnok vagy az illetékes katonai ügyész) a gyanúsítottat és a védőt értesíti (tehát nem idézi, ráadásul igazolásnak sincs helye az iratismertetés elmulasztása miatt). A gyanúsított és a védő az iratok megismerése során a nyomozás kiegészítését indítványozhatják, egyéb indítványokat és észrevételeket tehetnek, és az iratokról másolatot kérhetnek.⁹³⁷ Ha a nyomozás kiegészítését nem indítványozzák vagy az indítványt elutasították, illetőleg a nyomozást kiegészítették, a hatóság a nyomozás befejezését közli a gyanúsítottal és a védővel; ezt követően a sértett is megtekintheti a nyomozás iratait. Végül a nyomozás iratai a nyomozás befejezésének közlésétől számított tizenöt napon belül vádemelési javaslattal a vádemelésre jogosult katonai ügyész elé kerülnek.

12.4.2. A katonai ügyészi revízió és vádemelés

A vádemelést megelőzően katonai büntetőeljárásban is ügyészi revíziót tartanak. Ez a revízió azonban csak akkor történik az általános büntetőeljárásban megszokott rend szerint, ha a nyomozást katonai nyomozó hatóságként az állományilletékes parancsnok végezte. Ekkor

⁹³⁷ A nyomozás iratainak megismerésére a nyomozás megszüntetése esetén is lehetőséget kell biztosítani.

az iratismertetésre és az iratok ezt követő vádemelési javaslattal történő megküldésére az általános szabályok szerint kerül sor. Minthogy a katonai ügyész ebben az esetben magával a bűnüggyel – a nyomozás törvényességi felügyelete során alkalmazott jogosítványai gyakorlása mellett – csak az ügyészi revízió során találkozik, annak alkalmával a rendelkezésre álló határidőn (az iratok hozzá való beérkezését követő harminc, de kivételes esetben akár kilencven napon) belül az iratokat megvizsgálja, és e szerint dönthet további nyomozási cselekmény elvégzéséről, a nyomozás felfüggesztéséről vagy megszüntetéséről, a vádemelés részbeni mellőzéséről, a vádemelés elhalasztásáról, az ügy közvetítői eljárásra utalásáról, illetve a vádemelésről.

Katonai büntetőeljárásban az általános ügyészi revízió alkalmával meghozható döntések közül törvény erejénél fogva korlátozott a vádemelés elhalasztása és a büntetőügy közvetítői eljárásra utalása. Előbbi esetben főszabályként a katona tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt elkövetett katonai bűncselekménye, valamint a szolgálati helyen, illetőleg szolgálattal összefüggésben elkövetett más bűncselekmény miatt a vádemelés nem halasztható el. E korlátozás alóli kivétel, ha a vádemelés egy évi időtartamra való elhalasztásának azért van helye, mert a kábítószer-élvező gyanúsított vállalja, hogy kábítószer-függőséget gyógyító kezelésen, kábítószer-használatot kezelő más ellátáson vagy megelőző-felvilágosító szolgáltatáson vesz részt. Szintén nem terjed ki a vádemelés elhalasztásának tilalma azokra az deliktumokra, amelyek ugyan katonai büntetőeljárás hatálya alá tartoznak, de nem katonai bűncselekmények, illetve azokat nem a szolgálati helyen vagy szolgálattal összefüggésben követték el, valamint, ha a terhelt katonai (rendvédelmi) szolgálati viszonya a büntetőeljárás ideje alatt megszűnik.⁹³⁸ A vádemelés elhalasztása törvényi korlátozásának oka, hogy e jogintézmény mögött egy tartós, években mérhető függő helyzet alakul ki, amely miatt a katonai rendet korábban megsértett bűncselekményt nem követi a büntetőjogi felelősség megállapítása. Ez pedig olyan szervezetben nem engedhető meg, ahol külön elvként állítható fel az időszerű eljárás lefolytatásának követelménye.

Az általános szabályokhoz képest korlátozottabb körülmények között érvényesülhet a büntetőügy közvetítői eljárásra utalásának lehetősége. E szerint katonai büntetőeljárásban közvetítői eljárás alkalmazásának a fegyveres szerv sérelmére elkövetett vagyoni elleni bűncselekmény miatt nincs helye.⁹³⁹ A törvényi szigorítás tehát nem terjed ki minden mediációs feltételre, csupán azt a körülményt zárja ki, hogy a katonai rendre veszélyes bűncselekmény megítélését ne befolyásolja a fegyveres vagy rendvédelmi szerv és a katona

⁹³⁸ Be. 485/C. § (1)-(2) bek.

⁹³⁹ Be. 485/C § (3) bek.

terhelt között egyébként is csak a katonai szolgálati követelményekkel ellentétesen meghozható megállapodás, alku.

Közvetítői eljárás az általános szabályok szerint a terhelt és a sértett indítványára vagy önkéntes hozzájárulásával kezdeményezhető katonai büntetőeljárásban is, ha a személy elleni, közlekedési vagy vagyon elleni bűncselekmény öt évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő, a terhelt tevékeny megbánása miatt az eljárás megszüntetésének vagy a büntetés korlátlan enyhítésének lehet helye. A gyanúsított a nyomozás során beismerő vallomást tett, vállalja és képes a sértett kárát megtéríteni vagy a bűncselekmény káros következményeit más módon enyhíteni., és mindezek alapján a bírósági eljárás lefolytatása mellőzhető, vagy megalapozottan feltehető, hogy a bíróság a tevékeny megbánást a büntetés kiszabása során értékelni fogja a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel.⁹⁴⁰

Kizárja a közvetítői eljárást, ha a terhelt többszörös vagy különös visszaeső, vagy a bűncselekményt bünszervezetben követte el, vagy az halált okozott, illetve, ha a szándékos bűncselekményt a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaideje alatt vagy a szándékos bűncselekmény elkövetése miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélese után, a szabadságvesztés végrehajtásának befejezése előtt, illetőleg próbára bocsátás vagy vádemelés elhalasztásának tartama alatt követte el.⁹⁴¹

Sajátosan alakul az ügyészi revízió akkor, ha a nyomozást nem nyomozó hatóság, hanem a katonai ügyész folytatta le. Ebben az esetben a nyomozást az ügyész fejezi be, az iratismertetést is ő tartja. Az ügyészi revíziót azonban már nem az ügy előadója végzi, hanem ő csak előkészíti, amelynek alapján a végső döntést a katonai ügyészség vezetője hozza meg. Az ügyészi revízió során meghozott döntések mögött így egyszerre fedezhető fel a katonai ügyészi szervezetnél is érvényesülő katonai alá-fölérendeltségi hierarchia és a parancsnoki felelősség, illetve annak a helyzetnek a minimalizálása, hogy az ügy előadója egyszerre folytassa le a nyomozást, végezze el az ügyészi revíziót, és döntsön saját ügyében a vádemelésről, avagy egyéb intézkedés (nyomozás megszüntetése stb.) meghozataláról. Az ügy előkészítéséért az illetékes és saját hatáskörben eljáró katonai ügyész, a nyomozás törvényes lefolytatásáért és a vádemelésért azonban a katonai ügyészi szerv vezetője (helyettes vezetője, illetve a Budapesti Katonai Ügyészségen csoportvezető ügyész) a felelős.

E kettősség a vonatkozó belső rendelkezések szerint a katonai büntetőeljáráson belül mindvégig tetten érhető. Amennyiben a nyomozó hatóság végzi a nyomozást, úgy a katonai ügyész, ha az ügyész nyomoz, az ügyészség vezetője gyakorol fokozottabb felügyeletet a

⁹⁴⁰ Be. 221/A §

⁹⁴¹ Btk. 36. § (3) bek.

nyomozás felett. Ezutóbbi keretében a katonai ügyész mind a nyomozás, mind a váddal való rendelkezés tekintetében erősen függ a katonai ügyészség vezetőjétől. A katonai bűnügy előadójának a nyomozás során ún. „Felügyeleti lapot” kell vezetnie, sőt, a nyomozás elrendelése esetén – különösen bonyolult, vagy nagy terjedelmű, illetve ismeretlen tettes ellen folyamatban lévő ügyben – nyomozási tervet is kell készítenie. Az ügyésznek e „Felügyeleti lap” szerint kell rendszeresen referálnia az ügyről, amelyen a revíziót gyakorló felettes ügyész köteles feljegyezni észrevételeit és utasításait, valamint az utasítások végrehajtására megjelölt határidőket, illetve valamennyi ellenőrzés tényét és időpontját.⁹⁴²

Vádemeléssel befejezett nyomozások alkalmával az előadó katonai ügyésznek nemcsak jelentést kell tennie, hanem előzetes vádirattervezetet (ún. saját fogalmazványt) is készítenie kell, amelyen minden esetben fel kell tüntetnie az indítványozandó joghátrányokat és azok – a jogorvoslattal kapcsolatos állásfoglalások kialakítása során is irányadó – mértékét. Ezt az illetékes vezető megvizsgálja, az ügy előadóját a tervezet kiegészítésére, javítására kötelezheti, és csak ezt követően készülhet el – továbbra is az ügy előadója által, de a vezető nevében – az a vádirat, amely – mint *conditio sine qua non* – megindítja a katonai bírósági eljárást.

12.5. A katonai bírósági eljárás

12.5.1. A tárgyalás előkészítése és az elsőfokú bírósági tárgyalás

A katonai büntetőeljárás szankciónyeljárás jellegéből következően a katonai büntető-igazságszolgáltatás során szankciónyeljárás igazságszolgáltatás valósul meg. A kijelölt megyei bíróságok katonai tanácsai eljárásukat a nyomozási, illetve az ügyészi szakban megmutakozó katonai sajátosságokhoz képest ugyanakkor csekélyebb eltérés mellett folytatják le. A katonai büntetőügyek bírósági szakaszához kapcsolódó eltérés elsősorban a katonai tanács összetételéhez, illetve a katona terhelt idézésére vonatkoznak. Ezutóbbi a katonai tanács a tárgyalás előkészítése során az ún. vádközlési jegyzőkönyv illetékes parancsnok részére való megküldésével teljesíti. A parancsnok pedig köteles gondoskodni arról, hogy a terhelt egyrészt védekezési jogával élve, másrészt szolgálati kötelezettségét teljesítve az eljárásban közreműködjön.

⁹⁴² A katonai ügyészi szervezet egységes iratkezelési és ügyintézési gyakorlatának kialakításáról szóló 3/2008. (ÜK. 4.) együttes főv. körlevél 26. pont (1)-(2) bek.

A katonai bírósági tanács összetételével kapcsolatos eltérés – ahogy arra a katonai bíróról szóló fejezetben már utaltunk –, hogy hivatásos bíróként katonai bíró, elsőfokon ülnökként katonai ülnök jár el.⁹⁴³ Míg általános büntetőügyekben az elsőfokon eljáró megyei bíróság egy hivatásos bíróból és két ülnökből, külön meghatározott esetekben két hivatásos bíróból és három ülnökből álló tanácsban jár el, addig katonai bűnügyekben a megyei szintű bíróság egyesbíróként is ítélezhet, illetve amennyiben tanácsban jár el, úgy azt kizárólag egy katonai hivatásos bíróból és két katonai ülnökből álló tanácsban teheti meg.

A Be. szerint az elsőfokon eljáró katonai tanács egy hivatásos bíróból és két katonai ülnökből álló tanácsban akkor jár el, ha az elbírálendő bűncselekményre a törvény nyolc évi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztést rendel, illetve olyan bűncselekmény miatt kell ítélezni, amelynek elbírálása általános esetekben nem a helyi, hanem a megyei bíróság hatáskörébe tartozik. Ilyen a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó deliktumok közül:

- a *legsúlyosabb bűncselekmények*, amelyekre a Btk. tizenöt évig vagy életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását is lehetővé teszi, valamint az állam és emberiség elleni bűncselekmények;
- az *élet és személy elleni legsúlyosabb bűncselekmények*, mint az emberölésre irányuló előkészület, a gondatlanságból elkövetett emberölés, az életveszélyt (halált) okozó testi sértés, az emberrablás, az emberkereskedelem, stb;
- az *államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közélet tisztasága elleni egyes bűncselekmények*, mint például az állami és a szolgálati titok megsértése, a hivatali bűncselekmények;
- *elsősorban a szervezett bűnözéshez kapcsolódó egyes bűncselekmények*, azaz a terrorcselekmény, a nemzetközi kötelezettség megszegése, a légi jármű, vasúti, vízi, közúti tömegközlekedési vagy tömeges áruszállításra alkalmas jármű hatalomba kerítése és a bűnszervezetben részvétel;
- *egyes gazdasági bűncselekmények*, mint a haditechnikai eszközök és szolgáltatások, illetőleg kettős felhasználású termékek és technológiák forgalmára vonatkozó kötelezettség megszegése, avagy a piramisjáték szervezése és a pénzmosás; valamint
- a *legsúlyosabb vagyon elleni bűncselekmények*, például a különösen nagy, illetőleg a különösen jelentős anyagi kárt okozó készpénz-helyettesítő fizetőeszközzel visszaélés, lopás, sikkasztás, csalás, hűtlen kezelés stb.⁹⁴⁴

A katonai tanács mint elsőfokú bíróság egy hivatásos bíróból és két katonai ülnökből álló tanácsban akkor is eljárhat, ha megállapítja, hogy a vád szerint egyébként egyesbíró eljárására tartozó ügy a vádirati minősítéstől eltérően súlyosabban minősülhet.

⁹⁴³ Be. 472. § (1) bek.

⁹⁴⁴ A megyei bíróság hatáskörét a Be. 16. § a)-i) pontjai határozzák meg.

Az általános bírói tanácsokhoz hasonlóan a katonai bírói tanácsok napjainkban sem nélkülözhetik összetételükben az ülnököket, mint a laikus igazságszolgáltatás képviselőit. Ez a társasbíráskodás, valamint az ülnökök részvételének és egyenjogúságának elvében mint az igazságszolgáltatással szemben támasztott ún. szervezeti alapelvben megjelenő kíváncsóság azt fejezi ki, hogy az ítélezésben törvény által meghatározott ügyekben és módon nem hivatásos bírák, ülnökök is részt vesznek, akiknek a hivatásos bírakkal azonos jogaik és kötelezettségeik vannak. Ez egyben azt is jelenti, hogy a döntés meghozatala során nem válik el a ténymegállapítás és a jogi döntés, azaz a bűnösség megállapítása és a büntetés kiszabás feladata.⁹⁴⁵ A második világháborút követő szocialista fordulat után megalkotott népi ülnökökről rendelkező első törvény⁹⁴⁶ általános indokolása szerint a – nem mellesleg a hatályos büntető eljárásjogi szabályok által is fenntartott – bíráskodás e formájának kialakítására azért került sor, hogy a nép közvetlenül részt vehessen az igazságszolgáltatásban és józan életfelfogásával, valamint természetes igazságérzetével kiegészítse a hivatásos elem által képviselt jogász szakképzettséget. Badó Attila és Bóka János szerint e hivatalos indokolás mögött valójában a laikus bíráskodás nem jelentett egyebet, mint a kommunista hatalomátvétellel megteremtett politikai ideológiát az igazságszolgáltatásban alkalmazni nem akaró bírák ellenőrzését, munkájuk ellehetetlenítését.⁹⁴⁷ Erre tekintettel nem kis meglepetés, hogy ez (a napjainkban már csak) ülnöki rendszer – szemben a számos országban alkalmazott, a ténykérdések eldöntésére hivatott esküdtszék által biztosított laikus bíráskodással – továbbra is része az általános és a katonai büntető-igazságszolgáltatásnak egyaránt.

A katonai ülnökökre vonatkozó szabályozás az általános, ülnökké válás feltételeire vonatkozó szabályokon (pl. ülnökké válás alsó korhatára 30 év, ülnökválasztási eljárás lefolytatása, ülnöki eskü letétele, ülnöki megbízatás határozott, négy évre szóló ideje stb.) túl kötelező érvénnyel határozza meg, hogy katonai büntetőeljárásban az ülnök a vádlottnál alacsonyabb rendfokozatú nem lehet.⁹⁴⁸ A katonai rendfokozatban megmutatkozó hierarchia és tekintély megköveteli, hogy – a katonai tárgyalás rendjének fenntartásáért felelős hivatásos bírón kívül, akire e kritérium természetesen nem vonatkozhat – alacsonyabb rendfokozatú katona magasabb rendfokozatot viselő katona büntetőjogi felelősségének a megállapításában ne vegyen részt. A katonai ülnökké választás ab ovo e szerint történik úgy, hogy a potenciális

⁹⁴⁵ Petrétei József: Magyar alkotmányjog II. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001. 212. o.

⁹⁴⁶ A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről szóló 1949. évi XI. törvény

⁹⁴⁷ Badó Attila – Bóka János: Európa Kapujában. Reform, igazság, szolgáltatás. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2002. 181. o.

⁹⁴⁸ Be. 472. § (4) bek.

ülnököket a fegyveres erők és a rendvédelmi szervek parancsnokai jelölik, majd a rendfokozatuk tagjaiból összehívott állománygyűlésen választják meg.

A rendfokozat szerinti kijelölésre vonatkozó szabály szövegszerű teljesülésétől egyedül akkor lehet eltekinteni, ha a katonai büntetőeljárás tábornoki rendfokozatú vádlott ellen van folyamatban. Ilyen esetben ugyanis azon túl, hogy az ülnöknek – akár az Országos Igazságszolgálati Tanács elnöke útján kezdeményezett és megtartott rendkívüli ülnökválasztási eljárást követően – tábornoki rendfokozatúnak kell lennie, már mellékes, hogy az ülnök a vádlottnál magasabb, azonos vagy esetleg alacsonyabb tábornoki rendfokozatot visel. Ennek megfelelően például a vezérőrnagyi rendfokozatot viselő tábornok vádlott ügyét tárgyaló bírói tanácsban alacsonyabb rendfokozatú tábornok (dandártábornok) is eljárhat.

A katonai ülnökre vonatkozó hatályos szabályozás a katonai rendfokozat mellett tekintettel van arra is, hogy a tanácsot annak a fegyveres szervnek az ülnökeiből kell megalakítani, amelynél a vádlott az elkövetés időpontjában szolgálatot teljesített.⁹⁴⁹ Nincs ugyanakkor további szabályozás arra vonatkozóan, hogy az ülnök neme lehetőleg azonos legyen a terheltével, illetve arra sem, hogy a rendfokozati hierarchia mellett tekintettel kell lenni a vádlott által betöltött beosztásra. Ezutóbbi körülmény ugyanis nem elhanyagolható, tekintettel arra, hogy azonos rendfokozatok mellett jelentős eltérések mutatkozhatnak a terhelt és az ülnök által betöltött beosztások tekintetében. Minthogy például főtishti (őrnagyi vagy alezredesi) rendfokozattal egyszerre lehet betölteni magas (főosztályvezetői, kapitányságvezetői vagy akár csoportfőnöki) vezetői, és viszonylag alacsony tiszti (pl. főelőadói) beosztást, nem tűnne indokolatlannak, ha a törvényi szabályozás külön kitérne arra is, hogy az ülnök – különösen vezetői beosztású vádlott esetén – nem tölthet be a terhelnél alacsonyabb beosztást.

A katonai ülnökök bíróval való egyenjogúságának elve a tárgyalás során abban jut kifejezésre, hogy egyfelől a tárgyalás menetében – különösen a bizonyítás felvétele során –, másfelől a határozat meghozatala során a hivatásos katonai bíróval azonos jogosítványok illetik meg. Az ülnökök a tárgyalás során kérdéseket tehetnek fel, míg a határozat meghozatalában szavazatuk egyenértékű a katonai bíró szavazatával, azaz a bűnösség kérdésében a laikus tanácstagok akár le is szavazhatják a jogi szakképesítéssel rendelkező bírót. Ilyen – egyébként nem gyakori – esetben azonban a kisebbségi véleményben lévő bíró jogosult különvéleményt benyújtani, és azt a tanácsülésről készült jegyzőkönyvhöz csatolni.

⁹⁴⁹ Be. 472. § (4) bek.

A hivatásos bírótól való befolyásmentességet biztosítja továbbá az is, hogy a katonai tanácsban a határozat meghozatalakor az alacsonyabb rendfokozatú ülnök a magasabb rendfokozatú ülnököt, illetve a bírói tanács elnökét megelőzően szavaz.

E rendfokozati hierarchia egyébként a hivatásos katonai bíróból álló tanács szavazási sorrendjére is irányadó. Azonos rendfokozat esetén az szavaz először, aki a rendfokozatba később lépett elő, míg a rendfokozatba történő előlépés időpontjának azonossága esetén az szavaz először, aki fiatalabb életkorú.⁹⁵⁰

12.5.2. Perorvoslatok a katonai büntetőeljárásban

A katonai bűnügyekben érvényesülő perorvoslatok természete az általános büntetőeljárásban meglévő szabályoktól alapvetően nem tér el. Amennyiben az egyes határozatokkal szembeni perorvoslatok fajtáit, azok bejelentését, avagy a bejelentésre jogosultak körét megvizsgáljuk lényeges, eltéréseket nem tapasztalunk. A katonai szakeljárásra vonatkozó specialitások azonban az ügydöntő határozatokkal szembeni jogorvoslatok terén is kimutathatók.

12.5.2.1. Az ítélettel szembeni fellebbezés

A fellebbezés mint általános perorvoslati eszköz katonai büntetőeljárásban is azt a célt szolgálja, hogy – Nagy Lajos közel félévszázados megfogalmazását citálva – azzal az arra törvényben feljogosított fél avégett tegyen indítványt, hogy egy szervezetileg magasabb fokú bíróság – az eljárás egy további szakaszának lefolytatásával, az ügy újabb megvizsgálása alapján – a megtámadott határozatban levő ténybeli vagy jogi tévedést javítsa ki, és a tévedés összes következményét szüntesse meg.⁹⁵¹ A fellebbezés célja katonai büntetőeljárásban is az, hogy a megtámadott, téves (ténybeli vagy jogi hibában szenvedő eljárás során hozott) bírói határozat helyébe magasabb fokú (devolutív) bíróság új, megalapozott és törvényes határozatot hozzon.

A generális normákkal⁹⁵² összhangban a katona terhelt javára teljes körben fellebbezhet a katonai ügyész, a terhelt (vádlott), a védő, illetve kivételes esetben, amennyiben tárgyi összefüggésnél fogva a katonai büntetőeljárás hatálya fiatalkorú személy

⁹⁵⁰ Be. 490. §

⁹⁵¹ Nagy Lajos: Fellebbezés a büntetőperben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1960. 90. o.

⁹⁵² Be. 324. §

bűnfelelőssége megállapítására is kiterjed, a fiatalokú vádlott törvényes képviselője. Csak részlegesen, a polgári jogi igénynek helyt adó döntéssel szemben jelenthet be a katona vádlott javára annak örököse, illetve a kényszergyógykezelés elrendelése ellen a vádlott törvényes képviselője és házastársa. A katona terhelt terhére nyújthat be fellebbezést a katonai ügyész, illetve – amennyiben a bűncselekmény sértette, a természetes személy vádindítvány benyújtásával pótmagánvadászt érvényesít – a pótmagánvádló. Tekintettel arra, hogy katonai büntetőeljárásban a magánvadászt kizárt, illetve a polgári jogi igényt is a katonai ügyész képviseli, magánvádló és magánfél jogorvoslati nyilatkozatot – ellentétben az általános szabályoktól – nem érvényesíthet.

Sajátosan értelmezhető ugyanakkor az a szabály, amely szerint az ügydöntő határozattal szemben az is bejelenthet fellebbezést, akire nézve az ítélet rendelkezést tartalmaz. E körben sajátos megítélés alatt áll az illetékes katonai parancsnok vagy előjáró, aki külön – az általánostól eltérő szabály hiányában – csupán abban az esetben nyújthat be fellebbezést, ha az ítélet rendelkezése őt személy szerint vagy az általa képviselt fegyveres szervet érinti. Nincs azonban perorvoslati joga abban az esetben, ha az ítélet hozzá ugyan közvetlenül nem kapcsolódik, de közvetve, az általa képviselt szervezet katonai fegyelmi rendjén keresztül igen. Ennek oka feltételezésünk szerint az lehet, hogy a katonai ügyész mint az ügy ura, az adott fegyveres szerv katonai rendjére is tekintettel van, így a parancsnok azt képviselve sem a perbeszédnek, sem a perorvoslati nyilatkozatok terén nem nyilvánulhat meg. Az illetékes előjáró ilyen kizárása azonban álláspontunk szerint nem egyeztethető össze a katonai életviszonyokkal, a parancsnoknak legalább – ilyen értelemben azonban feltétlenül – a terhelt javára fellebbezési jogot célszerű adni. Ezzel a katonai büntetőeljárásban a parancsnok – amennyiben természetesen nem jár el az adott ügyben nyomozó hatóságként – olyan szerepet tölthetne be, mint a fiatalokúakkal szembeni eljárásban a törvényes képviselő, akinek önálló perorvoslati jogosultsága ún. „másodvédői” jogosítványából ered, amely a védő által nem biztosítható, elsősorban lelki segítségnyújtásban nyilvánul meg.⁹⁵³ Nem állítjuk természetesen, hogy ilyen lelki segítségre egy katonának minden körülmények között szüksége van, azt azonban valljuk, hogy egy cselekmény adott fegyveres szervben belüli megítéléséhez nagyban hozzájárulhat az állományilletékes parancsnok nyilatkozata is. Minthogy ezt képviselőként, védőként közvetlenül nem teheti meg – ennek indokoltságát magunk sem látjuk – egyfajta védelmi kedvezményként értelme lehet annak, hogy az illetékes parancsnok a beosztott katona esetében, annak javára, figyelemmel a vádlott személyére,

⁹⁵³ Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2002. 335. o.

katonai előmenetelére, nem utolsó sorban az általa elkövetett bűncselekmény adott alakulat katonai rendjére gyakorolt negatív hatás súlyosságára, önálló perorvoslattal élhessen.

A perorvoslatok bejelentésére is az általános szabályok⁹⁵⁴ az irányadók, a fellebbezést a határozat kihirdetését követően nyomban be lehet jelenteni, vagy erre háromnapos határidő tartható fenn, illetve a kézbesítés útján közölt ítélet ellen nyolc napon belül lehet fellebbezni. Az elsőfokú ítélettel szembeni perorvoslat benyújtásával kapcsolatban a katonai ügyészre vonatkozó belső szabály, hogy amennyiben a – korábban saját fogalmazványként említett – tervezeten még a vádemelés előtt feltüntetett vagy a tárgyaláson képviselt büntetési indítványtól lényegesen eltérő joghátrány alkalmazása esetén a tárgyaló katonai ügyész a határozatot nem veheti tudomásul, a fellebbezést azonnal be kell jelentenie, vagy – kivételesen indokolt esetben – a bejelentésre a törvényben előírt három napot kell fenntartania. Ezzel kapcsolatos szabály, hogy a tárgyaló ügyész a határozat kihirdetését követően az illetékes vezető ügyészt haladéktalanul tájékoztatni köteles, aki a fellebbezés kérdésében elfoglalt álláspontját a „Felügyeleti lap”-ra vezeti rá.⁹⁵⁵

A fellebbezést katonai büntetőügyekben – tanácsulésen, nyilvános ülésen vagy tárgyalás tartásával – kizárólag a Fővárosi Ítéltábla katonai tanácsa bírálja el. A perorvoslati rendszer fő kérdései – így elsősorban a felülbírálat terjedelme, a fellebbviteli bíróság döntési jogköre érvényesülése – tekintetében az általános szabályoktól katonai büntetőeljárásban nincs eltérés. Eltérés mutatkozik azonban a súlyosítási tilalom érvényesülése terén, és – ahogy arra korábban már kitértünk – törvényi szintű megoldásra vár, hogy a katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálását követően hozott fegyelmi határozat bírósági felülvizsgálata során született elsőfokú határozattal szemben se lehessen a terhelt terhére fellebbezni.

Megjegyzendő a súlyosítási tilalomnak a katonai büntetőeljárásban való érvényesülésével kapcsolatban egy bírósági eseti döntés született, amely a kiszabható mellékbüntetésekkel függ össze.⁹⁵⁶ E szerint a közügyektől eltiltás helyett lefokozás alkalmazását a súlyosítási tilalom nem akadályozza.⁹⁵⁷ A közügyektől eltiltás és a lefokozás viszonylatában ugyanis a lefokozás nem tekinthető új mellékbüntetésnek, mivel a közügyektől eltiltott az ítélet jogerőre emelkedésével amúgy is elveszti katonai rendfokozatát, azaz a fellebbviteli bíróság ekként a közügyektől eltiltás helyett az abban foglalt joghátrányok egyikét alkalmazza, tehát enyhíti a büntetést.

⁹⁵⁴ Be. 325-326. §

⁹⁵⁵ A katonai ügyészi szervezet egységes iratkezelési és ügyintézési gyakorlatának kialakításáról szóló 3/2008. (ÜK. 4.) együttes főv. körlevél 33. pont (2) bek.

⁹⁵⁶ Herke Csongor: A súlyosítási tilalom empirikus megközelítésben. Bűnügyi Szemle 2009/2. szám 69. o.

⁹⁵⁷ BH 1987. 463. sz. eseti döntés

Némi sajátosság érezhető abban is, ha másodfokú bíróságként a Fővárosi Ítéltábla katonai tanácsa az elsőfokú ítéletet valamilyen törvényi oknál fogva hatályon kívül helyezi,⁹⁵⁸ és az elsőfokú bíróságot új eljárásra úgy kötelezi, hogy a katonai bűnügy tárgyalására az elsőfokú bíróság más tanácsát vagy más bíróságot jelöli ki. Katonai bűnügyekben – figyelemmel a kijelölt megyei bíróságokon ítélkező katonai bírák csekély (1-2 fős) számára – a másodfokú bíróság az esetek túlnyomó többségében nem ugyanannak a megyei bíróságnak másik katonai tanácsát jelöli ki, hanem más megyei bíróság katonai tanácsát. Amíg tehát általános büntetőügyekben más bíróság kijelölése a törvény értelmében csak kivételes esetben kerülhet sor,⁹⁵⁹ addig katonai büntetőeljárásban ez a gyakorlat prioritást élvez. Erre tekintettel szerencsésebb volna, ha a Be. határozná meg, hogy katonai büntetőeljárásban, amennyiben a másodfokú bíróság a megismételt elsőfokú eljárás lefolytatására kötelezéssel párhuzamosan arra az álláspontra jut, hogy az elsőfokú ítélet meghozó bírótól nem várható el a másodfokú bírósági iránymutatásnak megfelelő új álláspont elfogadása, kötelező útként – nem kivételes esetben – kizárólag másik megyei bíróság katonai tanácsát jelölheti ki.

Harmadfokú eljárásban mutatis mutandis a másodfokú eljárás szabályait kell alkalmazni.⁹⁶⁰

Másodfokú határozattal szemben csak akkor van helye fellebbezésnek, ha a másodfokú bíróság az elsőfokú határozathoz képest gyökeresen ellentétes döntést hozott, pontosabban – a büntetőjog szabályainak a megsértésével – olyan vádlott bűnösségét állapította meg, illetőleg olyan vádlott kényszergyógykezelését rendelte el, akit az elsőfokú bíróság felmentett, vagy vele szemben az eljárást megszüntette, avagy az elsőfokon elítélt vádlottat felmentette, vagy vele szemben a büntetőeljárást megszüntette.⁹⁶¹ E másodfellebbezés bejelentésére a fentebb már említett szabályok az irányadók, azzal a korlátozással, hogy ha az ügyész az elsőfokú bíróság ügydöntő határozatával szemben a vádlott

⁹⁵⁸ A Be. 373. § (1) bek. II. pontja értelmében a másodfokú bíróság az első fokú bíróság II. hatályon kívül helyezi az elsőfokú bíróság ítéletét, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja, ha

a) a bíróság nem volt törvényesen megalakítva,

b) az ítélet meghozatalában a törvény szerint kizárt vagy olyan bíró vett részt, aki nem volt mindvégig jelen a tárgyaláson,

c) a bíróság a hatáskörét túllépte, katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó, vagy más bíróság kizárólagos illetékességébe tartozó ügyet bírált el,

d) a tárgyalást olyan személy távollétében tartották meg, akinek a részvétele a törvény értelmében kötelező,

e) a bíróság az eljárást törvénysértő ok megállapítása miatt megszüntette,

f) a tárgyalásról a nyilvánosságot törvényes ok nélkül kizárták; továbbá

a Be. 376. § (1) bek. szerint a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyezi, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja, ha ki nem küszöbölhető megalapozatlanság a bűnösség megállapítását vagy a büntetés kiszabását, illetőleg az intézkedés alkalmazását lényegesen befolyásolta.

⁹⁵⁹ Be. 378. § (2) bek szerint a másodfokú bíróság elrendelheti, hogy az ügyet az elsőfokú bíróság más tanácsa vagy – kivételesen – más bíróság tárgyalja.

⁹⁶⁰ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Kiegészítő füzet. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007. 29. o.

⁹⁶¹ Be. 386. §

terhére nem jelentett be fellebbezést, a másodfokú bíróság ítélete ellen csak a vádlott felmentése vagy az eljárás megszüntetése érdekében nyújthat be másodfellebbezést.

A másodfokú eljáráshoz képest a harmadfokú eljárásra vonatkozó szabályok azonban a bírósági fórumrendszer sajátosságai révén a katonai büntetőeljárásban jelentősen módosulnak. Míg általános büntetőügyekben az ítélőtáblák is lehetnek harmadfokú bírósági fórumok, katonai bűnügyekben erre azért nincs lehetőség, mert az elsőfokú ügydöntő határozatot megyei bíróság katonai tanácsa hozza meg. Ez azonban azt is jelenti, hogy katonai büntetőeljárásban a harmadfokú eljárást az a Legfelsőbb Bíróság folytatja le, amelyen katonai tanács, így katonai bíró nem ítélkezik. Ennek ellenére mégsem lehet azt állítani, hogy a Legfelsőbb Bíróság a katonai eljárásban hozott határozat felülbírálatával, és annak megítélésével kapcsolatban nincs kötve katonai szabályhoz. Ez – hasonlóan a másodfokú bíróság megismételt eljárás lefolytatására vonatkozó bíróküldési jogára – akkor érvényesül, ha a harmadfokú bíróság a másodfokú bíróságot, vagy az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja.

A Be. szabályai szerint a harmadfokú bíróság egyfelől a másodfokú bíróságot új eljárásra utasítja, ha

- a másodfokú bíróság az eljárás megszüntetésére vonatkozó okokat (pl. vádlott halála, elévülés vagy kegyelem stb.) törvénytől állapította meg,

- a másodfokú bíróság abszolút eljárási szabálysértést követett el,
- a másodfokú bíróság megsértette a súlyosítási tilalmat,
- a harmadfokú bíróság nem tudja kiküszöbölni a másodfokú ítélet megalapozatlanságát.

Másfelől az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja, ha

- az elsőfokú bíróság abszolút eljárási szabálysértést követett el,
- az elsőfokú bíróság megsértette a súlyosítási tilalmat,
- az elsőfokú bíróság a tárgyalásról lemondásos eljárást a törvényi előfeltételek hiányában folytatta le, illetőleg
- a harmadfokú bíróság nem tudja kiküszöbölni a másodfokú ítélet megalapozatlanságát.⁹⁶²

Mínt hogy az első- vagy másodfokú katonai büntetőeljárás megismétlése kizárólag katonai tanácsokhoz kapcsolható, ezért annak lefolytatását is csak ilyen tanács végezheti. A Be. ugyan *expressis verbis* nem rendelkezik arról, hogy a harmadfokú bíróság az elsőfokú vagy a másodfokú eljárás megismétlésére más bíróságot vagy bírói tanácsot is kijelölhet, álláspontunk szerint ennek törvényi tilalma nincs, sőt, a Be. azzal, hogy a másodfokú bírósági

⁹⁶² Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Kiegészítő füzet. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007. 31. o.

eljárás megismétlésére a másodfokú bírósági eljárásra vonatkozó szabályokat rendeli alkalmazni,⁹⁶³ erre sajátos felhatalmazást is ad. A Legfelsőbb Bíróság tehát a másodfokú bíróság kijelölése során katonai büntetőeljárásban kötve van ahhoz, hogy amennyiben az eljárás megismétlésére más bírói fórumot jelöl ki, úgy az is kizárólag a Fővárosi Ítéltábla (egyik) katonai tanácsa lehet. Az elsőfokú bírósági eljárás megismétlésére kijelölt más bíróság kapcsán pedig fenntartjuk azt a nézetünket, amelyet korábban a másodfokú bíróság bíróküldési gyakorlatával kapcsolatban már kifejtettünk.

12.5.2.2. Rendkívüli perorvoslatok a katonai büntetőeljárásban

A rendkívüli perorvoslatok elméleti indoka Király Tibor szerint abból a felfogásból vezethető le, hogy a bíróság megállapításai – a matematikai tételekkel ellentétben – nem abszolút igazságok, azaz cáfolhatók és nem véglegesek.⁹⁶⁴ Emiatt mind az általános, mind a katonai büntetőeljárásban meg kell teremteni annak törvényi lehetőségét, hogy a jogerős ügydöntő határozatok alapos indokok – a határozat meghozatalára érdemben kiható, súlyos ténybeli vagy jogi hiba – fennállta esetén megtámadhatók legyenek. Alapvetően ezt a célt szolgálja a perújítás, a felülvizsgálat és a törvényességi jogorvoslat, de ilyen kihatása van a Legfelsőbb Bíróság jogegységi döntésének is.

Katonai büntetőeljárásban a rendkívüli perorvoslatok alkalmazása alapvetően az általános szabályok szerint történik, eltérést a Be-ben kizárólag a perújításra vonatkozóan találunk. A perújítás megengedhetőségének kérdésében, valamint perújítás elrendelése esetén ugyanis a perújítási eljárásban hozott ítélet felülbírálata során másodfokon a Fővárosi Ítéltábla más tanácsa is eljárhat.⁹⁶⁵ E sajátos rendelkezésnek célszerűségi okai vannak, de kizárólag arra az esetre vonatkozik, ha a perújítási eljárásban hozott elsőfokú, valamely kijelölt megyei bíróság katonai tanácsa által hozott ügydöntő határozatot – perorvoslat benyújtását követően – másodfokon is felül kell bírálni. Minthogy másodfokon kizárólag egy bíróság, a Fővárosi Ítéltábla járhat el, ezért a korábban közreműködött katonai bírókra vonatkozó kizárási szabályok miatt nyújt megoldást az, hogy kizárólag ebben az esetben a Fővárosi Ítéltábla más – nem katonai – tanácsa is eljárhat.

⁹⁶³ Be. 406. §

⁹⁶⁴ Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó. Budapest, 2000. 498. o.

⁹⁶⁵ Be. 471. § (2) bek.

12.6. Összegzés

A katonai büntetőeljárás legfontosabb jellemzője, hogy az a legfőbb kérdésében – a terhelt büntetőjogi felelősségének a megállapításában, illetve a büntetőjogi szankció kiszabásában –, illetve az eljárás lefolytatásának főbb paramétereiben, a büntetőeljárás megindításával kapcsolatos érdemi és nem érdemi döntések meghozatalát, a nyomozás határidejét, a nyomozás során benyújtható jogorvoslatokat, a nyomozás felfüggesztését, megszüntetését és befejezését, az ügyészi revíziót és a tárgyalás előkészítését, valamint az egyes bírósági eljárási szakaszokat, a rendes és rendkívüli perorvoslatok előterjesztésének lehetőségét tekintve nem különbözik az általános büntetőeljárási szabályoktól. A sajátos terhelti és bűncselekményi körrel szembeni eljárás ugyanakkor nem nélkülözhet speciális, az általános büntetőeljárástól eltérő rendelkezéseket. Ezek az eltérések támasztják alá a katonai büntetőeljárás szakeljárási, szakbüntető-igazságszolgáltatási jellegét.

Az általánostól eltérő rendelkezések legmarkánsabban a büntetőeljárás megindítása során, illetve a nyomozási szakban mutatkoznak meg. Ennek oka, hogy a katonai büntetőeljárásban az adatszerző és a vizsgálati tevékenységet nem ritkán az általánostól eltérő környezetben folytatják le, illetve egyfajta sajátos eljárásként, katonai vétség megvalósulása esetén lehetőség nyílik a bűncselekmény enyhébb, fegyelmi eljárási szabályok szerinti elbírálására. E sajátos eljárási mód miatt például az általánoshoz képest bővebb körben beszélhetünk a büntetőeljárás kombinált megszüntetéséről, a nyomozás során előterjeszhető jogorvoslati eszközökről, a súlyosítási tilalomról, illetve bűncselekmény miatt kiszabható nem büntetőjogi szankciókról.

Katonai büntetőeljárásban eltérő – egyes esetekben kizáró – szabályok vonatkoznak egyes kényszerintézkedésekre, illetve beszélhetünk sajátos bizonyítékokról is. Előbbi esetben főleg az látható, hogy a katonával szemben alkalmazható személyi szabadságot korlátozó vagy elvonó kényszerintézkedések az általános szabályozáshoz képest további feltételekkel, illetve az általános szabályozást tekintve nehézségekbe ütköző módon, avagy egyáltalán nem alkalmazhatók. A bizonyítékok sorában pedig a fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljáráshoz képest törvényben nem szabályozott, de az eljárás során ettől függetlenül figyelembe vett olyan bizonyítékokkal találkozhatunk, mint a katona terhelt minősítése, dicséreteit vagy fenyítéseit magában foglaló személyzeti anyaga, avagy jövedelmére vonatkozó igazolásai.

A büntetőeljárás általános szabályaihoz képest más módon valósulhat meg a vádemelést megelőzően elvégzett ügyészi revízió, illetve szigorúbb szabályok vonatkoznak a váddal való rendelkezés és az ügydöntő határozattal szembeni ügyészi perorvoslat

előterjesztését illetően. A bírói intézményrendszerben meglévő eltéréseken túl, amelyek elsősorban a szakbüntető-igazságszolgáltatást biztosítják, nem találunk eltérő szabályokat a bírósági (elsőfokú és fellebbviteli) eljárást illetően. Ennek oka, hogy a büntetőeljárás legfontosabb szakasza a bírósági eljárás, ahol a jogerőre képes ügydöntő határozatokat a legfontosabb alapelvek együttes értelmezése közepette, a rendelkezésre álló bizonyítékok túlnyomórészt közvetlenül, egyenként és összességében való megvizsgálását követően hozzák meg. E rendkívül fontos szakaszban minden, az általános eljáráshoz képest indokolatlan eltérés vagy korlátozás csak fokozza a katonai büntetőeljárással és büntető-igazságszolgáltatással szembeni bizalmatlanságot. E széleskörű generalizmus mellett ugyanakkor a katonai büntetőeljárás legfontosabb célfunkcióját, a katonai rend és fegyelem védelmét tekintve egy kivételt mégis meg kell fogalmazni. Ez az időszerűség. A katonai büntetőeljárás csak a bíróság által meghozott jogerős ügydöntő határozattal zárul le, így hiába tapasztalható példa nélküli gyorsaság nyomozási és vádemelési szakban, ha az illetékes bíróságok ügydöntő határozatukat ahhoz képest csak jelentős késéssel hozzák meg.

XIII. ÖSSZEFOGLALÁS, JAVASLATOK, VÉGKÖVETKEZTETÉS

„A lényeges különbség igénytelen felfogásom szerint, a katonák által elkövetett delictumok között főleg a büntetésnek ebből folyó consequentiáinál abban rejlik, hogy (...) in specie katonai delictumoknál, ide nem értve természetesen a katonák által elkövetett közönséges delictumokat, a büntetés célja az, hogy a katonai fegyelem és rend által szabályozott külön társasághoz, ehhez a corpus in corpore-hez szoktassa hozzá a büntettest.”

(Vámbéry Rusztem, 1904.)

13.1. A katonai büntetőjog mint önálló diszciplína

13.1.1. A katonai büntetőjog fogalma

A katonai büntetőjog (delictum militum propria, military criminal law, Militärstrafrecht, ley penal militar) az általános büntetőjog fogalmához képest magában hordozva a katonai életviszonyokat behálózó normák sajátosságaiból származó igényt úgy definiálható, mint azoknak a büntetőjogi szabályoknak az összessége, amelyek egyfelől meghatározzák, hogy mely cselekmények minősülnek katonai bűncselekménynek, ezek – továbbá a katonai rendre és fegyelemre veszélyes általános bűncselekmények katonai – elkövetőit hogyan kell felelősségre vonni, és velük szemben milyen, elsősorban a katonai rend fenntartását szolgáló szankciót kell alkalmazni. A fogalmi meghatározás magában hordozza a katonai büntetőjog hagyományos szempontrendszer szerinti felosztását is, megkülönböztetve a katonai büntető anyagi jogot (vagy szűkebb értelemben vett katonai büntetőjogot), a katonai büntető eljárásjogot és a katonai büntetés-végrehajtási jogot.

A katonai büntetőjog megjelenik a nemzetközi jogon (hadijog) és az egyes országok belső jogán belül egyaránt. Általános célja a katonai rend és fegyelem fenntartása, olyan büntető anyagi-, eljárás- és végrehajtási jogi eszközök biztosítása, amelyek révén nemzetközi szinten üldözhetővé válnak a katonák által az ellenséges, a „baráti”, avagy a civil lakosság sérelmére elkövetett háborús vagy egyéb deliktumok, nemzeti téren pedig az állam általános büntető igénye úgy érvényesül, hogy emellett biztosított marad a katonai szolgálatra vonatkozó, a civil szférától eltérő, ahhoz képest szigorúbb követelmények szerint működő katonai szféra hadrafoghatóságának stabilitása. E folyamatosan ellenőrzött és szigorú módon

betartott eszközrendszer nélkül ugyanis a katonai fegyelem nem biztosítható, a katonai szervezet harcképessége hadi körülmények között csekély lesz, míg békében – ahogy azt számos fejlődő országban tapasztalni is lehetett – veszélyezteti az állam alkotmányos rendjét, legitim szerveinek törvényes működését.

A katonai büntetőjog nem önálló, az általános büntetőjogtól eltérő jogág, és nem önálló, az általánostól elkülönülő tudományterület. Nem önálló jogág, mert rendelkezései elsődlegesen az általános büntetőjogi forrásokból származnak, azok megalkotására nemzetközi és állami általános jogelvek egyaránt hatnak. *Ezeket nem helyettesítik, hanem kiegészítik mindazok a katonai életviszonyokban szükségszerűen meglévő normák, amelyek a hétköznapi életviszonyokban vagy szankcióhoz nem köthető általánosságuk, vagy a civil emberek közötti, viszonylag laza kapcsolatrendszer miatt nem relevánsak.* Ilyen például a beosztott előjáró előtti jelentkezési kötelezettsége, a katonai esküben vállalt, akár az élet feláldozásával is járó katonai műveletben való részvétel, de így kell tekinteni azokra a generális elvi tételekre is, amelyek a katonai büntetőjogi normák szellemét, azok alkalmazásának körülményeit, funkcióit hatják át. Ezek a katonai büntetőjog alapelvei, amelyek ugyan nem helyettesíthetik az általános büntetőjoghoz kapcsolódó elvi tételeket (minthogy a katonai büntetőjogi szabályok is tekintettel vannak a törvényesség, a szubszidiaritás, a bűnfelelősség elvére, avagy az ártatlanság vélelmére), de *azt a küldetést szolgálják, hogy kellő elméleti alapot biztosítsanak a katonai büntetőjogi, büntető igazságszolgáltatási és végrehajtás-jogi szabályozás és intézményrendszer fenntartásához.* Ezeket az alapelveket eddig még nem foglalták össze. Amennyiben azonban áttekintjük a magyar és külföldi jogi szabályozást, illetve annak magyarázatait, valamint a katonai büntetőjog tudományát gazdagító monográfiákat, tanulmányokat, arra a következtetésre jutottunk, hogy ezek egyenként jól körülhatárolható tézisekbe foglalhatók. Ennek megfelelően:

- A katonai büntetőjog célulve, primer jogi tárgya az általános életviszonyokhoz képest szigorúbb szabályok szerint működő katonai rend, elsődleges funkciója az általánostól eltérő, főleg az egyes szigorúan lefektetett érintkezési és függelmi szabályokban megmutatkozó, általában folyamatos szolgálati készültséget jelentő katonai rend védelme. *(Katonai rend védelmének elve)*
- A katonai rendet elsősorban sajátos, kizárólag a katonai életviszonyokra vonatkozó, azokra tekintettel lévő, de az általános intézményrendszertől, jogalkotási eljárástól el nem különülő, azt legfeljebb kiegészítő büntető anyagi-, eljárás- és végrehajtás-jogi normákkal lehet biztosítani. *(Specialitás elve és civil kontroll követelménye)*

- A katonai büntetőjog hatékonysága akkor mérhető, ha a büntetőjogi felelősség megállapítása és a kiszabott szankció végrehajtása minél gyorsabban követi a bűncselekmény megvalósítását. *(Felelősségre vonás gyorsításának elve)* E körülmény érvényesülése tekintetében különös jelentősége van az illetékes parancsnok személyének, aki az általa kiadott utasítások jogszerűségéért, és az alárendeltségébe beosztott személyi állomány tagjai által elkövetett bűncselekmények felderítése érdekében tett vagy megtenni elmulasztott intézkedésekért is felelős. *(Parancsnoki felelősség elve)*

13.1.2. A katonai büntetőjog tudományos művelése, szakirodalma

Az önálló katonai büntetőjog létezését bizonyítja annak tudományos művelése is, amely lényegében a katonai büntető-jogalkotás óta kimutatható. A tárgykör jogelméleti művelése azonban – bár idővel korábban még a római jog korában is keletkeztek ilyen munkák – mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban csak a XIX. századtól, elsősorban azokban a jogi kultúrákban mondható jelentősnek, ahol a katonai büntetőpolitika mind a jogi szabályozás, mind az igazságszolgáltatás terén önálló rendszerben jelenik meg. Ennek megfelelően a katonai büntetőjog széles, nem csak a katonai büntetőjogot alkalmazók körében művelt diszciplína az angolszász (Amerikai Egyesült Államok, Egyesült Királyság), avagy az újlatin országokban (elsősorban Spanyolországban és Olaszországban).

Katonai büntetőjogi elméleti munkák Magyarországon is a XIX. századtól érdemesek említésre. Sajátos paradoxon azonban, hogy míg a századfordulót megelőzően a katonai büntetőjog művelésébe az általános büntető-jogtudomány tudósai (pl. Angyal Pál, Finkey Ferenc vagy Heller Erik) is bekapcsolódtak, addig a II. világháborút követően azzal jobbra csak katonai jogalkalmazók (Habony János, Korda György) foglalkoztak. Nincs ez másként napjainkban sem. Ennek több oka is van. Egyfelől a büntető-jogtudományi műhelyek nem kezelik önálló tananyagként vagy kutatási területként a katonai büntetőjogi tárgyköröket, az egyetemi vagy főiskolai büntetőjogi tankönyvek legfeljebb csak az általános rendelkezésektől eltérő szabályokat ismertetik, másfelől a katonai büntetőjog csak marginálisan jelenik meg mind a jogtudományi, mind a hadtudományi vagy rendészettudományi folyóiratokban. A kínálat ugyanakkor ehhez képest nem ilyen szerény. Ennek megfelelően indokoltnak látjuk (legalább elektronikus megoldással) egy önálló katonai büntetőjogi – legalább katonai jogi – folyóirat megalapítását, továbbá azt is, hogy az általános büntetőjog-tudományon belül kapjanak nagyobb hangsúlyt a katonai büntetőjogi rendelkezéseket, kommentárokat, tanulmányokat érdemben kiegészítő magyarázatok is.

A katonai büntetőjogi kutatások, elméletek és állásfoglalások az általános büntetőjogtudomány mellett nem elhanyagolható kiegészítő információkkal szolgálhatnak más tudományterületeken is. Ez a viszony ugyanakkor kölcsönös. A társadalomtudomány szintjén vannak olyan sui generis, illetve az egyes tudományterületeken belül meglévő szaktudományok is, amelyek a katonai életviszonyok vizsgálata miatt hatással vannak a katonai büntetőjogra is. Közvetlen a kapcsolat az önálló tudományok, így elsősorban a katonai hatékonyság és a fegyelem összefüggéseit is vizsgáló hadtudomány, valamint a katonai rendszeteken keresztül kapcsolódó rendészettudomány, továbbá szaktudományok terén a kriminológia (katonai kriminológia) és a kriminalisztika (kriminálmélet) esetében. A kölcsönös hatás ugyanakkor közvetett az adott társadalomtudomány szaktudományán (katonai szociológia és katonai pszichológia) és a hadtudományon keresztül értelmezhető szociológia és pszichológia vonatkozásában, amelyek együttesen szintén a katonai hatékonyság és az annak biztosításául szolgáló írt és íratlan szabályok érvényesülésének alaptételeit, elemeit és eszközeit vizsgálják. Összességében *a katonai büntetőjog tudományos alapjait és célját az általános állam- és jogtudomány mellett a hasonló történeti kategóriaként kezelendő hadtudomány adja meg, a katonai rend és fegyelem folyamatos fenntartása biztosításában érvényesülő főfunkcióját tekintve kölcsönös kapcsolatban van a katonaszociológia és a katonapszichológia funkcióival, keretrendelkezéseit a kriminalisztika tölti ki tartalommal, míg társadalmi hatását a katonai kriminológia vizsgálja.*

13.1.3. A katonai büntetőjog nemzetközi összevetésben

A katonai büntetőjog egyes megvalósulási formái külföldi példákon keresztül is vizsgálhatók, minthogy önálló normarendszere – és ahogy láttuk tudományos művelése – a világ számos országában megjelenik. Tekintettel arra, hogy ezek mindegyikének bemutatására nem vállalkozhattunk, hasznosabbnak tartottunk egy *modellrendszert* felállítani attól függően, hogy a katonai büntetőjog normatív szabályozását és jogalkalmazó intézményrendszerét tekintve hogyan jelenik meg valamely állam jogi kultúrájában. Ennek megfelelően, még annak ismeretében is, miszerint a katonai büntető-igazságszolgáltatást egyre több államban végzik civil büntető bíróságok, azt állapíthatjuk meg, hogy *a katonai büntetőjog még a polgári demokráciákban is túlnyomó részben önálló kódexekből ismerhető meg, annak alkalmazására önálló hatóságok hivatottak.*

Alapvetően a fenti megállapítás az oka annak, hogy az általunk felállított típusok közül a legkevesebb példát arra a modellre találtunk, ahol nincs önálló katonai büntető-

igazságszolgáltatás, ahol a katonákkal szemben civil büntetőeljárású hatóságok járnak el. E csoport esetében is meg kell azonban jegyeznünk, hogy az ilyen országok sem mentesek a katonai büntetőjogi szabályoktól, továbbá egyes országokban (Hollandia, Norvégia vagy Finnország) a civil bíróságok ítélezésüket katonai büntetőjogi szakértelemmel és múlttal rendelkező bírák útján végzik.

Azok az országok, ahol a katonai büntető-igazságszolgáltatást önálló intézményrendszer keretében végzik, alapvetően aszerint csoportosíthatók, hogy a katonákkal kapcsolatban megfogalmazott büntetőjogi rendelkezések és azok alkalmazására hivatott hatóságok tevékenységüket az általános büntető-igazságszolgáltatáshoz képest mennyire autonóm módon látják el. Teljes szakmai és szervezeti elkülönülésről beszélhetünk ott, ahol a katonai büntetőpolitika az állandó katonai szervezetek országon belül betöltött jelentőségénél és – főleg az angolszász, illetve újlatin országok esetében – hagyományánál fogva az általános büntetőpolitikától eltérő tartalommal bír. Ezekben az esetekben külön igény mutatkozik arra, hogy a katonai fegyelem és rend fenntartásáért végső soron ne általános, hanem a katonai életviszonyokat jól ismerő, azon belül működő katonai büntetőeljárású szervek legyenek a felelősek. Ennél a modellnél azonban óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy e zárt, nem ritkán a civil büntető-igazságszolgáltatástól teljesen elkülönülő megoldás mennyire biztosítja az általánosan elfogadott büntetőeljárású alapkövetelményeket (kontradiktórium, jogorvoslati jogosultság, önvádra kötelezés tilalma stb.). Az aggodalom nem alaptalan, az Emberi Jogok Európai Bírósága például több – angol, török vagy holland – ügyben is hozott olyan elmarasztaló határozatot, amelyben a katonai büntető-igazságszolgáltatás nem felelt meg az általános büntető eljárásjogi feltételeknek. Ennélfogva mi sem állíthatjuk, hogy a katonai büntetőjog teljesen zártkörű alkalmazása jó és követendő példa lehet. Már a katonai büntetőjog fogalmi meghatározásánál felvetettük a civil ellenőrzés követelményét, amely alapvető elvi tételként akkor érvényesülhet, ha egyfelől a katonai büntetőjogra vonatkozó legfőbb szabályokat általános törvényhozói fórum alkotja meg, másfelől azok alkalmazását, elsősorban a katonai büntetőjog személyi hatálya alá tartozó katonával szembeni eljárást az általános igazságszolgáltatási szervezeti rendszer részét képező, de az általános eljárástól a szükséges mértékben eltérő, ún. szakeljárású hatóságok folytatják le. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy katonai büntetőeljárásban hozott ügyszintű határozattal végsősoron a legfelsőbb – általános – igazságszolgáltatási hatalomhoz is lehet fordulni. Ilyen modell érvényesül számos európai és azon kívüli ország mellett Magyarországon is. Különbséget e modellen belül abban találhatunk, hogy egyrészt milyen törvényi szerkezetben szabályozzák az egyes katonai büntetőjogi rendelkezéseket, annak személyi hatálya milyen mértékben terjedhet ki nem

katonai személyekre, másrészt a katonai büntetőeljárásról az általános büntető-igazságszolgáltatáshoz képest milyen sajátos egyszerűsítő szabályok érvényesülnek.

E tekintetben vizsgáltuk tovább a magyar katonai büntetőjogi szabályokat, megjegyezve, hogy a büntető anyagi jogi és végrehajtási jogi tárgykört csak főbb vonalaiban érintettük, míg részletesebben elemeztük a katonai büntető eljárásjogi rendelkezéseket, illetve a katonai büntető-igazságszolgáltatás szervezeti rendszerét, menetét.

13.2. A magyar katonai büntető anyagi- és végrehajtási jog alapvető sajátosságai

13.2.1. A katonai büntető anyagi jog

A katonai büntető anyagi jog célfunkciója alapvetően kettős. Szűkebb értelemben a katonai bűncselekmények meghatározásával, a kizárólag a katonai szférában alkalmazható szankciók törvénybe foglalásával védi a katonai rendet és fegyelmet, tágabb értelemben pedig e katonai renden keresztül az egész társadalmat is óvja, hiszen egyetlen államnak sem lehet érdeke olyan fegyveres szervet fenntartani, amely saját rendszerén belül szervezetlen. *A katonai büntető anyagi jog tehát az általános büntető anyagi jog sajátos része, amely az általánostól eltérő rendelkezéseivel fogva egyedül a katonai életviszonyokon belül elkövetett jogsértő cselekményekre vonatkozik.*

A szabályozás központjában *speciális alany, a katona* áll. A katona büntetőjogi fogalmának meghatározása „*a katonai büntetőjog origója,*” e kör szűkítésével vagy bővítésével tud a jogalkotó gondoskodni a katonai büntető eljárásjog és végrehajtás-jog személyi terjedelméről. A katona büntetőjogi fogalma tehát nemcsak anyagi jogi kérdés, hanem eljárásjogi és végrehajtás-jogi is, azoknak a fegyveres szervezeteknek a tényleges, hivatásos vagy szerződéses állományú tagjainak a definiálását jelenti, amely szervek esetében indokolt a katonai rend szerinti működésről beszélni. Minthogy e szervek meghatározása országonként más, e helyütt is célszerű modellekről beszélni. Szűkebb a katona büntetőjogi fogalmának meghatározása azokban az országokban, ahol abba csak a hagyományos értelemben vett katonák, az adott ország védelmi erejének katonai fegyveres szolgálatra beosztott tagjai tartoznak, míg tágabb ott, ahol büntetőjogi értelemben katonának minősül minden olyan személy, aki fegyveres (katonai vagy rendvédelmi) szerv beosztottja vagy alkalmazottja. Magyarország e szabályozás tekintetében általában következetes büntetőpolitikát követett, és ez a hatályos szabályozásban ma is megfigyelhető. Katona

büntetőjogi értelemben ugyanis nemcsak a Magyar Honvédség mint fegyveres erő tagja lehet, hanem egyes rendvédelmi szervek (rendőrség, büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok) hivatásos állományú tagjai is. E szervezetek érintett – katonai rendfokozatot viselő – tagjainak katonai büntetőjogi besorolása álláspontunk szerint vitathatatlan, hiszen mindegyik esetében alapkövetelmény a katonai hierarchia szerinti működés, a feladatok szigorú alá-fölérendeltségi elosztása, a belső függelem és fegyelem. Érthetetlen azonban, hogy az ismert indok ellenére miért nem tartoznak e körbe a vám- és pénzügyőrség hivatásos állományú tagjai. E szervezet ugyanis olyan rendvédelmi szerv, mint a rendőrség vagy a büntetés-végrehajtási szervezet, alapvető rendészeti tevékenységük – különösen a határátkelőhelyeken – nem különbözik a rendőrség hasonló feladataitól, hivatásos állományú tagjai pedig katonai rendfokozatot viselnek, fegyverviselésre és intézkedésre jogosultak, feladataikat katonai függelmi és szolgálati szabályok szerint végzik.

A katonai büntető anyagi jogi szabályozásnak további sajátos kérdése, hogy a büntetőjogi felelősség viselése és a katonai függelem fenntartása közötti összeütközést feloldja. Ez egyrészt a parancsra elkövetett bűncselekmény felelősségének, másrészt a katonai büntethetőség elévülésének a problematikája. Előbbi kérdéskörben nem tartjuk elégségesnek azt, ha a parancs teljesítésével megvalósított deliktum felelőssége alól a beosztott csak akkor mentesül, ha nem volt tudatában annak, hogy magatartása büntetendő. Ez egyszerű ténybeli tévedés, egyébként is büntethetőséget kizáró ok, és nem ad választ azokra a helyzetekre, amikor a katona a parancsot – még annak bűncselekményre utaló felismerése mellett – azért hajtja végre, mert joggal tart a parancs megtagadásához kapcsolódó hátránytól vagy annak kilátásba helyezésétől. Szintén bírálható a hatályos szabályozás abban a tekintetben, hogy az általános elévülési időhöz képest rövidebb időn belül szűnik meg annak a katonának a büntethetősége, akinek szolgálati viszonya az elbírálás idején több mint egy éve megszűnt.

A katonai büntető anyagi jog másik sarokpontja olyan szankciók kidolgozása, amelyek a katonai rend helyreállítását és fenntartását az általános szankciók kiegészítéseként, de inkább helyettesítéseként, a katonai életviszonyokra tekintettel alkalmazhatók. Ezeknek a katonai büntetőjogi büntetéseknek az a sajátosságuk, hogy kizárólag katonai büntetőeljárásban, katonával szemben szabhatók ki. Egy részük a katonai rendfokozatot érintik (lefokozás, visszavetés rendfokozatban, várakozási idő meghosszabbítása), más részük a katonai szolgálati viszonytal kapcsolatosak (szolgálati viszony megszüntetése). Minthogy e büntetések – hangsúlyozottan csak katona elkövetőkkel szemben – önállóan alkalmazva is elérik céljukat, nem tekinthetők mellékbüntetéseknek, helyesebb azokat egységesen (a

lefokozás és a szolgálati viszony megszüntetéséhez hasonlóan) katonai büntetéseként meghatározni.

13.2.2. A katonai büntetés-végrehajtási jog

A katonai büntető anyagi joghoz hasonlóan a katonai büntetés-végrehajtási jog funkciója is kettős. Magában foglalja mindazokat, így különösen az elkövető cselekménye miatt kiszabott szankció végrehajtását, továbbá a generális és a speciális prevenciót, azaz a bűnisméltés elkerülését megfogalmazó célokat, amelyek az általános büntetés-végrehajtási joggal szemben támaszthatók, valamint tekintettel van az elítélt katonai státuszára is. Ezutóbbi körülmény miatt beszélhetünk önálló katonai büntetés-végrehajtásról, és olyan elvekről, mint a *klasszifikáció*, avagy az elítélt foglalkoztatása keretében annak *képzése, kiképzése, katonai pályára való visszaterelése*. A magyar katonai büntetés-végrehajtási jog azonban e katonai specialitás tekintetében csak féloldalas, kizárólag azokra a katonákra terjed ki, akik szolgálatukban büntetésük letöltését követően is megtarthatók. Számukra önálló büntetés-végrehajtási intézet működik, ahol a fenti elvek megvalósulnak, illetve a büntetőeljárás alatt is elkülönítve tartják őket fogva a civil letartóztatottaktól.

Joggal tehető fel ugyanakkor a kérdés, hogy a magyar katonai büntetés-végrehajtás miért nem terjed ki azokra a katonai státuszukban meg nem tartott személyekre, akiknek büntetését katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmény elkövetése miatt katonai tanács szabta ki. Csupán az az érv, hogy az ilyen elítéltek már nem katonák, álláspontunk szerint nem lehet elegendő. E volt katonákat (rendőröket stb.) is megilleti az elkülönítés, amelynek révén egyrészt biztosítható személyük védelme mindazokkal az elítéltekkel szemben, akik – esetükben érthető módon – ellenségesek a volt egyenruhásokkal szemben, másrészt a klasszifikáció titokvédelmi (nemzetbiztonsági) tartalommal is magyarázható, tekintettel arra, hogy ennek következtében a katonai vagy rendvédelmi titkok a volt katonai elítéltektől civil zárkatársak hiányában nem kerülnek ki könnyen.

13.3. A magyar katonai büntető eljárásjog alapvető sajátosságai és fejlődési irányai

13.3.1. A katonai büntetőeljárás történeti alapvonásai

A magyar katonai büntetőeljárás szabályozása egy-két jogtörténeti jelentőségű próbálkozást leszámítva – mint az erdélyi fejedelmek, különösen II. Rákóczi Ferenc által szorgalmazott és kiadott katonai büntető törvények eljárásjogi rendelkezései – egészen a XX. század második évtizedéig törvényi keretek között nem történt meg. *Eddig az időszakig a katonai bűncselekmények miatti felelősségre vonás szokáson, illetve az osztrák jog magyar katonai egységein belüli recipiálásán alapult.*

Az első világháborút megelőző években kiadott katonai büntetőeljárás törvények így évezredes íratlan szabályokon alapuló korszakot zártak le, és alapozták meg a katonai büntetőeljárás törvényen alapuló szabályozási kultúráját. Amíg azonban a kezdetekben, így 1912 és 1951 között a katonai büntető eljárásjog (1930-tól a katonai büntető anyagi jog) önálló jogszabályokból volt megismerhető, továbbá a katonai büntető-igazságszolgáltatás az általános bírósági rendszertől elkülönülő intézményi rendszeren alapult, az ötvenes évektől mind a jogalkotás, mind az igazságszolgáltatás terén integrálódási folyamat vette kezdetét. Ennek révén a katonai büntetőjogi (köztük az eljárásjogi) rendelkezéseket az általános büntető törvényekbe (Btk. és Be.) szerkesztették, a katonai bíróságokat pedig az általános bírói intézményrendszerbe szervezték.

A katonai büntetőeljárás szabályok ugyanakkor önállóságukat – hacsak részben is, az általános törvény külön fejezeteként – továbbra is megtartották. Ennek az önállóságnak a végletekig történő gyengítésére, az önálló katonai büntetőeljárás szabályok megszüntetésére ugyan a kilencvenes évektől vannak javaslatok, a későbbiekben tárgyalandó szakmai sajátosságok, illetve az előzőekben már taglalt nemzetközi tapasztalatok hatására eddig még sikerült a szakmai alapon (de már közel sem elkülönülő!) katonai büntető eljárásjogi és igazságszolgáltatási rendszert fenntartani. Ennek az intézményrendszernek a további megőrzése nem melleleg történeti hagyaték is. A katonai büntetőeljárás volt Magyarországon az első, amelynek szabályozása bő három évszázaddal ezelőtt rendszerezett dogmatikai alapon felépített törvénykönyvben jelent meg, illetve amelynek gyökerei egészen a Honfoglalásig visszanyúlnak. Ennek oka az volt, hogy az állami szuverenitás megőrzésének leghatékonyabb eszköze az általános központi irányítás alatt álló fegyelmezett katonai erő volt. Bár napjainkban ez mint eszköz már kétségtelenül nem elsődleges, mégsem állítható, hogy egy önálló, katonai fegyelmen alapuló szakmai társadalom – megváltoztatva annak

múltbeli értékeit – nélkülözheti a sajátosságaira tekintettel lévő eljárási rendelkezéseket, az általánoshoz képest eltérő szabály- és igazságszolgáltatási rendszert.

13.3.2. A katonai büntetőeljárás mint szakeljárás a büntetőeljárás általános rendszerében

Bár a büntetőeljárás hazai tudománya szerint a katonai büntetőeljárásra vonatkozó rendelkezéseket a büntetőeljárás különeljárásokra vonatkozó részében lehet elhelyezni, álláspontunk szerint e meghatározás vitatható. A katonai büntetőeljárás általános eljárástól való eltérő szabályozása ugyanis még annak ellenére sem nevezhető különeljárásnak (az igazságszolgáltatás esetében pedig külön büntető igazságszolgáltatásnak), hogy annak lefolytatása egyes esetekben eltérő normák szerint, az általánostól eltérő büntetőeljárási hatósági rendszer keretében történik. E szabályokat ugyanis nem külön jogszabály és intézményrendszer keretében alkalmazzák, hanem az általános büntetőeljárási törvény mint elsődleges jogforrás útmutatásai alapján az általános hatósági intézményrendszer (elsősorban ügyészi és bírói) szakhatóságai által.

Tekintettel arra, hogy a katonai büntetőeljárás történetében a különeljárás egészen a XX. század derekáig az általánostól eltérő, a civil büntetőeljáráson (büntető-igazságszolgáltatáson) kívül működött, magunk részéről úgy látjuk, hogy az általános büntető eljárásjogban használatos különeljárás fogalom továbbra is azt a képzetet kelti, hogy a katonai büntetőeljárás olyan eljárás, amelyre nem hatnak az általános büntetőeljárási alapelvek. Ez a megállapítás ugyanakkor könnyen cáfolható. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának és a Magyar Köztársaság Alkotmánybíróságának egyes döntései is igazolják azt a következtetésünket, hogy a katonai eljárásra az általános szabályoktól jogszabályban megállapított eltérő rendelkezések pusztán azok szakmai jellege miatt nem sértik az általános büntetőeljárási alapelveket, így mindenekelőtt a tisztességes eljáráshoz, a bírósági eljáráshoz, avagy a védelemhez és a jogorvoslati jogosultsághoz való jogot, avagy az ártatlanság védelmét. Emellett a magyar katonai büntetőeljárásban bizonyítva látjuk azt, hogy a büntetőeljárásra vonatkozó szervezeti és főleg működési alapelvek érvényesülnek, azok pusztán a katonai büntetőeljárás ténye miatt indokolatlanul nincsenek korlátozva, eltérést több helyen – pl. a nyilvánosság, avagy a jogorvoslati jogosultság tekintetében az általános elvekhez képest még tágabb érvényesülési kört figyelembe véve – legfeljebb a katonai szakértelemben, illetve a már többször említett eltérő katonai viszonyokra vonatkozó mértékben tapasztalhatunk.

A fentieknél fogva a magunk részéről *helyesebbnek gondoljuk a katonai büntetőeljárásra nem mint különjárásra, hanem olyan szakeljárásra gondolni, amelynek keretében az általános büntetőeljárás jogtételek és főkérdések követelményszerűen – igaz a katonai életviszonyok megkívánta módon eltérő hatósági intézményrendszer szerint – érvényesülnek.* A katonai büntetőeljárás az általános büntetőeljárás különös eljárási szabályai szerint, elsődlegesen annak további egyszerűsítése érdekében is lefolytatható, illetve abban a különleges eljárásra vonatkozó normák is érvényesülnek, amennyiben azok alkalmazását a katonai eljárásra vonatkozó kötelező szabályok nem zárják ki.

13.3.3. A katonai büntetőeljárás hatálya

A katonai büntetőeljárás, ezen keresztül a tágabb értelemben vett katonai büntetőjog legfontosabb tétele annak személyi és tárgyi hatályának meghatározása. Ennek megfelelően e követelmény ugyanolyan történeti kategória, mint maga a katonai büntetőjog. A katonai büntetőeljárás egyes külföldi megvalósulási formái azok terjedelme szerint tipizálhatók a legcélszerűbb módon. Legtágabb módon értelmezhető a katonai büntetőeljárás azokban az országokban, ahol az nemcsak katonákra (vagy katonai hierarchia szerint működő szervezetek tagjaira, pl. rendőrökre stb.) és katonai bűncselekményekre, hanem civil személyekre is kiterjed. Szűkebb a katonai büntetőeljárás hatálya, ha az csak katonák által elkövetett bűncselekményekre terjed ki, míg rendkívül kis mértékű, ha katonai büntetőeljárásnak csak katonák által elkövetett katonai bűncselekmények esetén van helye.

A katonai büntetőeljárás hatálya meghatározható személyi vagy tárgyi módon egyaránt. Személyi központú hatályról beszélhetünk, ha a katonai büntetőeljárás alapjául a speciális alany (katona) léte szolgál. Ebben az esetben mellékes, hogy a katona katonai vagy általános bűncselekményt követett el, sajátos jogállásánál fogva vele szemben a katonai büntetőeljárás szabályai szerint kell eljárni. Tárgyi központú a hatály, ha a katonai büntetőeljárás lefolytatásának elsődleges alapja sajátos, általános alany által nem, csak katona által elkövethető, illetve a katona által nem minden esetben, hanem csak szolgálati helyen vagy szolgálattal összefüggésben elkövetett bármely bűncselekmény.

A magyar katonai büntetőeljárás hatályának kijelölése vegyes jellegű, mind személyi, mind tárgyi kapcsolatot tartalmaz. Személyi a Magyar Honvédség tényleges állományú és a szövetséges fegyveres erő tagjai esetében, akik által elkövetett bármely bűncselekmény katonai büntetőeljárást von maga után, míg alapvetően tárgyi jellegű a katona büntetőjogi fogalmába tartozó egyéb személyek, így a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és a

polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai esetében, akikkel szemben csak akkor van helye katonai büntetőeljárásnak, ha az általuk elkövetett bűncselekmény vagy katonai deliktum, vagy a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai által szolgálati helyen vagy szolgálattal összefüggésben elkövetett bármely más bűncselekmény. Mindezeket figyelembe véve megállapítható, hogy a magyar jogalkotó legtágabban kizárólag a hagyományos értelemben vett katonák által elkövetett bűncselekményekre vonatkozóan tartja indokoltnak a katonai büntetőeljárás hatályának kiterjesztését, míg legszűkebb mértékben – a katonának nem minősülő vám- és pénzügyőrökön kívül, akikre a katonai büntetőjogi szabályozás nem is vonatkozik – a rendőrség hivatásos állományú tagjaira, akik esetében kizárólag a katonai bűncselekmények miatt van helye katonai büntetőeljárásnak.

13.3.4. A katonai büntetőeljárás alanyai

A katonai büntetőeljárás szakeljárássá jellegét az adja, hogy mind a védelmi (terhelti és védői), mind a hatósági oldalon sajátos, az általános büntetőeljárás alanyaitól meghatározott szempont, a katonai rendhez és fegyelemhez kötődés szerint elhatárolható alanyi kör vesz részt.

A katonai büntetőeljárás hatóságai az általános hatósági intézményrendszertől főbb vonalakban nem különböznek. A nyomozás lefolytatásáért és a váddal való rendelkezésért az általános ügyészi rendszerben, ugyanakkor sajátos szervezet keretében működő katonai ügyész, magáért a büntető igazságszolgáltatásért pedig az általános bírói szervezetben, kijelölt bíróságokon ítélező katonai tanácsok a felelősek. E hatóságok nem külön-, sokkal inkább szakhatóságok, feladataikat az általános jogszabályi rendelkezések alapján ugyanolyan elvek szerint végzik, mint bármely ügyész vagy bíróság. Ennek is köszönhető, hogy a katonai bírák nemcsak katonai, hanem általános bűnpereket is tárgyalhatnak. E megoldás viszont további, a katonai bírák indokolatlan leterhelését és a katonai bűnügyek időszerűsége csorbulásának problémáját veti fel. Emiatt megítélésünk szerint nem támogatható a katonai büntető-igazságszolgáltatás kizárólagos ellátásáért felelős bírák általános büntetőügyekbe való bevonása. Ehhez hasonló versengő helyzet a katonai büntetőeljárás egyéb hatóságainál nem tapasztalható. Katonai nyomozó hatóságként az állományilletékes parancsnoknak, illetve a katonai ügyésznek is csak az a hivatásbeli kötelezettsége, hogy a katonai büntetőeljárásra tartozó ügyekben eljárjanak.

A katonai büntetőeljárás személyei körében mindenekelőtt a katona terheltet kell megemlíteni, akit nem mint általános alanyt, hanem mint büntetőjogi értelemben vett katonát vonnak be az eljárásba. A katona terhelt és az általános terhelt jogállása még ugyanabban a katonai büntetőeljárásban sem lehet azonos. A katonát státusánál fogva többletjogosítványok illetik meg. Ilyen, hogy a vele szemben kezdeményezett büntetőeljárás – azon belül a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedés alkalmazása – ténye a szolgálati viszonyt automatikusan nem szünteti meg (katonai vagy rendvédelmi állományban maradás joga), a szakszerű, a katonai életviszonyok ismeretére is kiterjedő védelemhez való jog, valamint a klasszifikáció joga, amelynek révén személyi szabadsága korlátozása során el kell különíteni más, nem katona terhelttől, avagy az elővezetés kizárólag parancsnoka útján való foganatosítása. A katona terheltet viszont a többletjogok mellett többletkötelezettségek is terhelik. E körbe vonható, hogy a szabadlábbon védekező katona a vele szemben folyó eljárás során szolgálati kötelezettségét teljesíti, mikor az eljárási cselekményen részt vesz, tűrnie kell, hogy adott esetben alacsonyabb beosztású vagy rendfokozatú személy jár el vele szemben, továbbá az őt érintő mértékben – az önfeljelentést kivéve, inkább a gyanúsítás tényéről avagy más eljárási cselekményről – jelentési kötelezettsége van elöljárója felé.

Katonai büntetőeljárásban fontos szerep hárul a védőre is, aki e szakeljárásban a szakszerű védelem biztosításáért is felelős. Sajnálatos, hogy e szakszerűség jelenleg intézményszerűen nem jelenik meg a magyar katonai büntető eljárásjogban, holott egyfelől azt az államnak garantálnia kellene, másfelől annak a hazai jogban a katonai védői névjegyzék útján korábban már volt megoldása. (A sajátos intézményesítés hiányát állapíthatjuk meg a szakértők vonatkozásában is, minthogy jelenleg már állandó katonai szakértők sincsenek.)

A katonai büntetőeljárásban részt vevő személyek körében ki kell emelni a katona tanút is, akinek az esetében az esetleges tanúvédelmi intézmények alkalmazása nemcsak katonai, hanem általános eljárásban is akadályokba ütközhet. Ennek okán, de a katonai sajátosságokra való tekintettel is, célszerű sajátos tanúvédelmi eszközként beszélni az áthelyezésről vagy vezénylésről, illetve a szembesítés mint tanúkíméleti eszköz kizárásának a lehetőségéről.

13.3.5. A katonai büntetőeljárás lefolytatása

A XX. század elején – már általunk citáltan – Finkey Ferenc is alapvető szinten nyilatkoztatta ki, hogy a katonai büntetőeljárás lefolytatása az általános eljáráshoz hasonlatos.

Ez a sarokigazság azóta sem változott, *a katonai bűnper mint a büntetőeljárás sajátos formája azóta is generális szabályokon alapul*, igaz, számos fontos területen jelentős eltérésekkel. Ilyen eltérésekkel a büntetőeljárással kapcsolatban annak elméleti alapjainál, a katonai büntetőeljárás hatályánál, illetve alanyainál foglalkoztunk. Ezek az eljárás általános szabályozását érintő kérdések alapozták meg azt a nézetünket, hogy a katonai büntetőeljárás nem az általános eljárástól elkülönülő (külön vagy különös) eljárás, hanem olyan szakeljárás, amelyre elsősorban a szükséges eltérésekkel megfogalmazott általános rendelkezések vonatkoznak.

A katonai életviszonyok megkívánta eltérések a büntetőeljárás statikus és dinamikus szabályozásában egyaránt fellelhetők. Előbbi körben az alanyokkal már foglalkoztunk, a bizonyítékokkal és a kényszerintézkedésekkel kapcsolatban pedig a katonai büntetőeljárás dinamikus áttekintésén keresztül tértünk ki. A bizonyítás során láthatjuk, hogy bár a fiatakorúakkal szembeni eljáráshoz képest a jogalkotó nem állapít meg, a gyakorlatban mégis felvesznek sajátos bizonyítékokat. Nincs ilyen jellegű törvénybeli hiátus a kényszerintézkedésekre vonatkozóan. E körben a Be. több szabályt is megfogalmaz, elsősorban az előzetes letartóztatás, illetve az azt helyettesítő kényszerintézkedések alkalmazásának a feltételei, avagy az elővezetés általánostól eltérő fogantatása vonatkozásában. Az már más kérdés, hogy például az előzetes letartóztatás különös feltételei körében mennyire érezzük elfogadhatónak azt, hogy a katona akkor is letartóztatható, ha szabadlábban való védekezését szolgálati vagy fegyelmi okból kell korlátozni.

A katonai büntetőeljárás menetében is lényeges eltérések figyelhetők meg. E körben külön kell szólni a büntetőeljárás megindítására vonatkozó feljelentési kötelezettségről, továbbá arról a sajátos párhuzamosságról, amely – véleményünk szerint helytelenül – megengedi, hogy egy cselekmény miatt több eljárás is induljon. Minthogy a hatályos szabályozás a szolgálati kötelezések vétkes megszegése miatt a katonai büntetőeljárás mellett (és nem utána!) fegyelmi eljárás lefolytatását is lehetővé teszi, felmerül a kérdés, hogy mennyire érvényesül az ártatlanság vételeme, ha a katonával szemben katonai bűncselekmény miatt, katonai büntetőeljárás hatálya alatt a parancsnok is alkalmazhat olyan büntetést (pl. szolgálati viszony megszüntetése, lefokozás), amelynek kiszabására a bíróság tárgyaláson meghozott ügydöntő határozatban jogosult.

A katonai büntetőeljárásból belül egyfajta különös eljárásként kell foglalkozni a katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálásával. Ez az eljárás nem a fenti – ismételt hangsúlyozottan aggályos – párhuzamosságot jelenti, hanem a katonai büntetőeljárás diverzióját, a katonai bűncselekmény egyszerűbb (az adott katonai vagy rendvédelmi

állományú terhelte hatályos fegyelmi szabályok szerinti) eljárásban való elbírálását. Ez az eljárás – több véleménnyel ellentétben, elfogadva a Magyar Alkotmánybíróság és az Emberi Jogok Európai Bírósága döntéseit – azonban kiállja az alkotmányosság próbáját, és olyan sajátos jogintézményekkel gazdagítja a magyar büntető eljárásjogot, mint a jogorvoslatok körében a bírósági felülvizsgálati indítvány, avagy a nyomozást megszüntető és a fegyelmi eljárást elrendelő (kombinált megszüntető) határozattal szembeni panasz, amely miatt a nyomozás folytatását kell elrendelni.

Találunk eltéréseket a katonai közbenső eljárásban is. Elég csak a katonai ügyészi revízió sajátos elvégzésére, illetve az annak keretében hozható döntések (katonával szemben korlátozott a vádemelés elhalasztása és az ügy közvetítői eljárásra utalásra) törvényi szabályozására, avagy a váddal való rendelkezés sajátosságaira gondolni. A nyomozáshoz és az ügyészi szakhoz képest ugyanakkor a bírósági eljárásban – a már többször tárgyalt eltérő bírói intézményrendszeren kívül – kevesebb sajátossággal találkozunk. Ez utóbbi körülmény azonban nem jelenti azt, hogy a csekély eltérés miatt ne lenne indokolt a sajátos katonai bírói intézményt továbbra is fenntartani. Ellenkezőleg, a katonai bírák általános ítélkezésbe való bevonása már azzal a tapasztalattal is jár, hogy emiatt a tevékenység miatt fennáll a veszélye annak, hogy az általános büntetőügyek a katonai ügyek tárgyalására kijelölt bírák esetében is prioritást élveznek a katonai büntetőügyek időszerűségének hátrányára.

13.4. Javaslatok

13.4.1. Önálló katonai büntető kódex, avagy a katonai büntetőjog átfogó és integrált szabályozásának igénye

A katonai büntetőjog hatályos szabályozását tekintve az állapítható meg, hogy a katonai büntető anyagi jogi, végrehajtásjogi és eljárásjogi rendelkezések több, egymással nem azonos szintű jogszabályokból, főként törvényekből (ezek körében elsősorban a Büntető Törvénykönyvből, a büntetőeljárás törvényből, a büntetés-végrehajtási törvényerejű rendeletről, a büntetőjogi értelemben vett katonák egyes személyi állományaira vonatkozó szolgálati törvényekből) és – a katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálásával, illetve a parancsnoki nyomozással kapcsolatban – kormány- vagy miniszteri rendeletekből ismerhető meg. Ennek tükrében állítható, hogy a katonákra vonatkozó büntető joganyag nem homogén, annak megismerése széleskörű jogszabályismeretet igényel.

Az is megállapítható, hogy a büntető és szabálysértési normák egymáshoz nem igazodnak. Amíg egyes rendvédelmi szervezetek (a rendőrség mellett a vám- és pénzügyőr és a katasztrófavédelmi szervezet hivatásos állományú tagjai) esetében a szolgálati helyen és szolgálattal összefüggésben elkövetett szabálysértéseket fegyelmi (a katonai szervezethez igazodó, illetékes parancsnok által lefolytatott, inkvizitórius elemeket magában foglaló) eljárás keretében kell elbírálni, addig ugyanezeknél a szervezeteknél a súlyosabb, bűncselekménynek minősülő jogsértések miatti bűnfelelősséget már általános büntetőeljárás keretében, az illetékes nyomozó ügyészségek felderítése és vizsgálata alapján, általános bíróságok bírálják el. E rendvédelmi szervek közül ráadásul csak a rendőrség hivatásos állományú tagjai minősülnek büntetőjogi értelemben katonának, ennél fogva szolgálati bűncselekményeket, továbbá függelemsértést pénzügyőr és tűzoltó el sem követhet. Ez a körülmény odavezetett, hogy napjainkban Magyarországon nincs olyan büntetőeljárás hatóság, amely ne találkozhatna vagy foglalkozhatna olyan személy által elkövetett bűncselekménnyel, akinek hivatása rendeltetését tekintve katonának kellene minősülnie.

Látva ezt a fenti jogszabályi sokoldalúságot, illetve ismerve a katonai büntetőjog személyi hatályára vonatkozó nézeteket és vitákat, álláspontunk szerint kézenfekvő megoldás lehet, ha a katonákra egységes etikai-, fegyelmi (szabálysértési) és büntető anyagi jogi, eljárásjogi és végrehajtási jogi normákat egységes törvénykönyvben, a Katonai Büntető Kódexben fogalmazzuk meg. A Katonai Büntető Kódex történeti előzményei ismertek, az integrált szabályozás megalkotásának figyelemreméltó előfutárának II. Rákóczi Ferenc fejedelmi uralkodása idején elfogadott, anyagi-, eljárás- és – igaz, csak rendkívül korlátozott mértékben – végrehajtási jogi normákat tartalmazó törvénykönyv nevezhető.

A javasolt Kódex több lehetne, mint egyszerű büntetőtörvény. Egyrészt alapvetően el kell határozni a katona büntetőjogi fogalmába tartozó személyeket. A személyi hatály alapozza meg a törvény alkalmazásának elsődleges terjedelmét oly mértékben, hogy az így megállapított alanyokra egységes módon alkalmazza a büntető-, fegyelmi- (szabálysértési) és etikai normákat. Másrészt – ahogy imént említettük – a Kódex nemcsak büntető, hanem olyan anyagi és eljárásjogi szabályokat is tartalmazna, amelyek pontosan elhatárolják egymástól az etikai, a fegyelmi és a büntetőeljárást. Fontosnak tartjuk az egyes eljárások természetét vizsgálva megállapítani, hogy azok egymással párhuzamosan nem folytathatók le, egymást csak olyan mértékben helyettesíthetik, ahogy azt a tárgyban legsúlyosabb joghatással járó büntetőjogi normák megengedik. Így a szabályozás terén továbbra is meg kell adni a lehetőséget, hogy a csekélyebb súlyú katonai bűncselekményt fegyelmi eljárásban is

elbírálják, de ki kell zárni azt, hogy egy cselekmény feltételezett elkövetőjével szemben egymással párhuzamosan több eljárást is lefolytassanak.

A fentiek értelmében a javasolt Kódex két nagyobb részből állhat. Az egyik a katonai büntetőjogi szabályokat tartalmazná főbb részeiben, így anyagi-, eljárás- és végrehajtási jogi szabályok szerint megkülönböztetve. E büntetőjogi résznél további fontos szabályozási elv, hogy csak másodlagos szabályokat tartalmazhat, azaz mindegyik büntetőjogi tagozódás esetében meg kell jelölni az általános büntetőtörvények primátusát oly mértékben, hogy a katonai büntetőszabályok csak az általános törvényekhez kapcsolódó, attól csak a legszükségesebb mértékben eltérő rendelkezéseket jelentik. A Kódex másik része a nem büntetőjogi szabályokat foglalhatja magában, konkrétan meghatározva a fegyelmi és az etikai eljárás anyagi jogi alapját, illetve azokat a konkrét szankciókat és eljárási normákat, amelyek alapján maga a fegyelmi és az etikai eljárás lefolytatható.

13.4.2. Javaslatok a hatályos szabályozás egyes módosításaira

Tekintettel arra, hogy a Katonai Büntető Kódex egy olyan elképzelés, amely alapjaiban és integrált módon rendezheti a katonai büntetőjogi szabályozást, fontos megvizsgálni azt is, hogy a hatályos magyar szabályozás a jelenlegi szabályozási struktúrában milyen értelemben szorul vagy szorulhat felülvizsgálatra. Ilyen jellegű javaslatainkat a dolgozat szerkezetével összhangban a katonai büntető anyagi jogi, végrehajtási jogi és eljárásjogi tagozódására figyelemmel tesszük meg.

14.4.2.1. Javaslatok a katonai büntető anyagi jogi szabályozásra vonatkozóan

1) *A katona büntetőjogi fogalmának kiegészítése* – A katonai büntetőjog szabályozásának alappillére a katona büntetőjogi meghatározása. A jelenlegi szabályozás nem tekinti katonának a vám- és pénzügyőrség, valamint a katasztrófavédelmi szervezetek hivatásos állományú tagjait, akik azonban egyrészt katonai rendfokozatot viselnek, másrészt szolgálati feladataikat függelmi alárendeltségben hajtják végre, harmadrészt akiknek – hasonlóan a büntetőjogi értelemben vett katonákhoz – szolgálati helyen, vagy szolgálattal összefüggésben elkövetett szabálysértési felelősségüket fegyelmi eljárásban bírálják el. Már ezek a körülmények is indokolják az érintett szervezetek hivatásos állományú tagjainak büntetőjogi „militarilizását”, ugyanakkor további vizsgálatra szorulhat az is, hogy a rendvédelmi szervektől eltérően nem fegyveres szolgálatot ellátó katasztrófavédelmi

szakemberekre valóban szükséges-e a katonai büntetőjog kiterjesztése. Hasonló dilemmát azonban a büntügyi rendészeti, határellenőrzési és egyéb rendészeti (rendvédelmi) feladatokat ellátó vámszervnél nem látunk.

2) *A katonákra vonatkozó büntethetőséget kizáró ok pontosítása* – A katonát mint speciális alanyt érintő büntethetőséget kizáró ok hatályos szabályozása szerint nem büntethető a katona a parancsra végrehajtott cselekményéért, kivéve, ha tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el. E szabályozás értelmezése során rámutattunk arra, hogy a parancsra elkövetett bűncselekmény miatt a katona büntetőjogi felelőssége csak akkor állapítható meg, ha számára nem volt felismerhető, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt valósít meg.

Míthogy azonban a katonai rend és fegyelem alapvető kelléke a parancs, illetve a parancs iránti engedetlenség szankcionálása, gondolni kell arra a körülményre is, hogy a katona a bűncselekményt parancsra azért követte el, mert ellenkező esetben joggal tarthatott volna a katonai felelősségre vonási eljárásoktól. A parancs adása önmagában egy fenyegetettségi állapotot hoz létre, amely miatt a végrehajtnak általában nincs módja azt választani, hogy a kapott utasítást nem hajtja végre. Emiatt a helyzet miatt javasoljuk a hivatkozott rendelkezést kiegészíteni azzal, hogy a katona akkor sem büntethető a parancsra végrehajtott cselekményéért, ha annak megtagadására a parancs nem teljesítéséhez fűzött felelősségre vonás kilátásba helyezése miatt nem volt lehetősége.

3) *A katonai büntetőjogi felelősség megszűnésének újragondolása* – Katonákra vonatkozó speciális büntethetőséget megszüntető ok, hogy a katona nem büntethető katonai vétség miatt, ha a tettes szolgálati viszonyának megszűnése óta egy év eltelt. E szabály felveti annak a kérdését, hogy az általános elévülési szabályhoz képest hamarabb szűnhet-e meg a katona büntethetősége katonai vétség miatt, ha már nincs szolgálati jogviszonyban.

Napjainkban, amikor mind a katonai, mind a rendvédelmi szolgálat csak önkéntes alapon, hivatásos életpályaként látható el, a katonai vétség megtorlásának nem lehet eszköze a szolgálati viszony büntetőeljáráson kívüli megszüntetése, és emiatt az arra való hivatkozás, hogy a terhelt már úgyszincs szolgálati viszonyban. *Ez egyfelől a katonai büntetőjog kijátszásának lehetősége, másfelől elősegíti azt, hogy a katonát még a jogerős ítélet meghozatala előtt eltávolítsák a szervezetből.* Míthogy egyik változattal sem értünk egyet, álláspontunk szerint a katona büntetőjogi felelőssége nem szűnhet meg az általános elévülési

időn belül, kivéve, ha a cselekményét fegyelmi eljárásban bírálták el, és alkalmaztak vele szemben szolgálati viszony megszüntetését, és cselekménye így válik kvázi ítélt dologgá.

4) *A katonai büntetések meghatározásának igénye* – A katona anyagi büntetőjogi rendelkezéseit vizsgálva megállapítottuk, hogy az *általános büntetőjogi szankciók teljes mértékben csak azokkal a terheltekkel szemben alkalmazhatók, akik a katonai szolgálatban nem tarthatók meg*. Erre, valamint arra a hatályos szabályozásra tekintettel, amely jelenleg is megállapít sajátos, csak a katona terheltekre alkalmazható szankciókat (lefokozás, szolgálati viszony megszüntetése, rendfokozatban visszavetés, várakozási idő meghosszabbítása), indokoltnak látjuk, hogy a katonákra vonatkozó büntetéseket a jogalkotó aszerint állapítsa meg, hogy a terhelt megtartható-e szolgálati jogviszonyban, avagy sem. Előbbi esetben az általános szankciók katonai sajátosságok szerinti megállapítására, számos szankció alkalmazhatóságának kizárására, illetve egyes – jelenleg is ismert – katonai büntetésnek (visszavetés rendfokozatban, várakozási idő meghosszabbítása), a kategorizálására, míg utóbbi esetben azoknak a katonai büntetéseknél (lefokozás, szolgálati viszony megszüntetése, várakozási idő meghosszabbítása, visszavetés rendfokozatban) az egységes nevesítésére van szükség, amelyek kizárólag katonákkal szemben, önállóan is alkalmazhatók.

14.4.2.2. *A katonai büntetés-végrehajtással kapcsolatos javaslatok*

5) *A katonával szemben kiszabott szabadságvesztés büntetés végrehajtása* – A katonai büntetések kiszabásának mérlegeléséhez hasonlóan *a katonával szemben kiszabott szabadságvesztés büntetés végrehajtása is függ attól, hogy a katona szolgálati viszonyában megtartható-e, avagy sem*. E döntéstől függetlennek kell azonban lennie annak, hogy a katonai büntetés-végrehajtási elvek közül a más elítéltektől (személyi szabadságot korlátozó vagy elvonó büntető eljárásjogi kényszerintézkedés alkalmazása esetén egyéb terheltektől) való elkülönítés (klasszifikáció) *minden* katonai vagy rendvédelmi jogviszonya alatt elkövetett bűncselekmény miatt katonai büntetőeljárás alá vont terheltet személyi védelmi vagy titokvédelmi érdekeknél fogva megillessen.

A szolgálati viszonyra tekintettel, amennyiben a katona szolgálatában megtartható, fontos körülményként kell gondolni arra, és a büntetés-végrehajtási rendelkezések körében rögzíteni kell, hogy a letöltendő szabadságvesztés ideje alatt az elítélt megfelelő felkészítést (egyaránt általános alaki és szakmai képzést) kapjon szolgálati jogviszonya folytatásához.

14.4.2.3. A katonai büntető eljárásjoggal összefüggő javaslatok

6) *A katonai büntetőeljárás személyi és tárgyi hatálya kiterjesztésének igénye* – A katonai büntetőeljárás hatálya napjainkban még a Magyar Honvédség (és a szövetséges fegyveres erők) tényleges állományú tagjaira vonatkozó teljesség ellenére is meglehetősen szűk körű. A katonai büntetőeljárás hatóságok egyfelől – a katonai büntetőjogi fogalmával kapcsolatban fentebb már említett hiátusnak köszönhetően – nem minden rendvédelmi szerv hivatásos állományú tagjaival szemben járhatnak el, másfelől – a büntetőjogi értelemben vett katonának minősülő rendvédelmi szervek meghatározott állományú tagjai által elkövetett deliktumok esetében is – vagy csak a katonai bűncselekmények (rendőrség hivatásos állományú tagjai), vagy a katonai mellett a szolgálati helyen vagy szolgálattal összefüggésben megvalósított egyéb büntetendő cselekmények (büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai) miatt léphetnek fel. *E korlátozott személyi és tárgyi terjedelem miatt a katonai büntetőeljárás hatóságok kihasználtsága a lehetőségekhez képest mérsékeltebb* (2007. évben mindössze 1896, míg 2008-ban 1769 ismertté vált bűncselekmény elkövetését állapították meg), *valamint a katonákkal szemben az általános és a katonai büntetőeljárás versengése tapasztalható.*

E nem szerencsés helyzet feloldását, továbbá a katonai rend szerint működő szervezetek tagjaival szemben megfogalmazott alapelvek érvényesülését, nem utolsósorban a katonai büntetőeljárás és igazságszolgáltatási hatóságok szakmai kihasználtságát a leghatékonyabban az biztosíthatná, *ha a katonai büntetőeljárás valamennyi katona (ideértve a pénzügyőröket is) által elkövetett valamennyi bűncselekményére, de legalább a szolgálati helyen vagy szolgálattal összefüggésben elkövetett deliktumokra kiterjedne.*

7) *Az általános és a katonai büntetőeljárás elhatárolása* – Az általános és a katonai büntetőeljárás *versengését* idézi elő az is, amikor a személyi vagy tárgyi összefüggés (konnexitás) miatt katonai büntetőeljárásnak van helye olyan bűncselekmény illetve terhelt esetében is, amelyre vagy akire egyébként rendes körülmények között a katonai eltérő szabályok alkalmazásának nincs helye. E konnexitás azonban nem korlátlan. Feltétele, hogy az általános eljárásra tartozó ügyek katonai büntetőeljárástól való elkülönítése ne legyen lehetséges. Az elkülönítéssel kapcsolatos szabályokat – álláspontunk szerint vitathatóan – nem jogszabály (Be.), hanem a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumi Véleménye határozza meg, és az elkülönítés lehetőségét mind személyi, mind tárgyi értelemben megadja. A katonai bűnügyek vizsgálata során ugyanakkor azt látjuk, hogy a személyi összefüggés elkülönítésére

megadott indokok *figyelmén kívül hagyják azt a körülményt, hogy a katonai rendre és fegyelemre nemcsak a katona terhelt katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó cselekménye lehet veszélyes*. Ennélfogva – amennyiben a fenti 6. számú javaslatban megfogalmazott teljesség, amely önmagában szükségtelenné tenné az általános és a katonai büntetőeljárás elhatárolását, nem valósulna meg – *indokoltnak látjuk a személyi konnexitásra vonatkozó elkülönítés lehetőségének a kizárását*, és az elkülönítést csupán a tárgyi összefüggés esetében megengedni.

8) *A katonai büntetőeljárás kizárólagossága* – Dolgozatunkban visszatérő problémaként érintettük azt a lehetőséget, hogy a hatályos szabályok szerint a katona terhelt cselekménye, amennyiben azt a szolgálati feladatok vétkes megszegésével követték el, *nemcsak büntető-, hanem azzal párhuzamosan fegyelmi eljárásban is elbírálnak*. Ez a lehetőség meggyőződésünk szerint *a büntető- és a fegyelmi eljárás sajátos versengését idézi elő*, amelynek keretében a terhelt cselekménye még a jogerős bírósági határozatot követően olyan szankció kiszabásával is elbírálnak, amelyet katonai tanács csak tárgyaláson hozhat. Ezen túlmenően *e gyakorlat ellentmond a kettős eljárás tilalmának is*. Javaslatunk mindezekkel összefüggésben az, hogy katonai büntetőeljárás alapjául szolgáló bűncselekményt fegyelmi eljárásban kizárólag abban az esetben lehessen elbírálni, ha erre a katonai ügyész a katonai büntetőeljárás megszüntetését követően lehetőséget ad. Minden más esetben törvény erejénél fogva kell kimondani a katonai büntetőeljárás és a fegyelmi (valamint etikai) eljárás párhuzamos lefolytatásának tilalmát!

9) *A katonai büntető tanácsok hatásköre* – A katonai büntetőeljárás hatályával ellentétben a katonai tanácsok (kijelölt megyei bíróságok katonai tanácsai) ítélezési kompetenciájával kapcsolatos legsúlyosabb kritika, hogy a katonai bírák nemcsak katonai, hanem általános bűnügyekben is eljárhatnak. A katonai bírák ítélezési tevékenységet végezhetnek bármely megyei bíróság hatáskörébe tartozó ügyben, holott alapvető rendeltetésük kizárólag katonai bűnügyek tárgyalására terjed ki. Ez a helyzet egyfelől a kijelölt megyei bíróságok számára – olyan megyei bíróságokkal szemben, ahol katonai tanács nem működik – egyfajta sajátos előnyt jelent, másfelől megteremti annak veszélyét, hogy az általános ügyek oly mértékben terhelik a katonai bírakat, hogy az negatív hatással lehet (van) a katonai bűnügyek egyik meghatározó alapkövetelményére, az időszerűségekre. Javasoljuk, hogy *a katonai bírák a jövőben alapvető rendeltetésüknek megfelelően kizárólag katonai*

bűnügyeket tárgyaljanak, az optimálisabb ügyterhet pedig a fentiekben tárgyalt hatáskör bővítéssel kell megoldani.

10) *A katona terhelt fogalma megállapításának fontossága – Katonai büntetőeljárásban* tárgyi összefüggés során különösen, de részesi alakzatként, katonai bűncselekmény megvalósításakor is *nemcsak katona, hanem általános alany* (nem katona személy) *is lehet terhelt.* A katonai büntetőeljárás szabályok ugyanakkor szinte kizárólag a katona terheltekre vonatkoznak. Emiatt, de elsősorban *a katonai büntetőeljárás központi személyének meghatározása céljából fontosnak tartjuk, hogy a Be. megalkossa és használja a katona terhelt fogalmát.*

A hatályos szabályozás szerint e meghatározás úgy szövegezhető meg, hogy katona terhelt az a katona, akivel szemben katonai büntetőeljárást folytatnak. Átgondolva azonban – most már harmad ízben visszatérően a katonai büntetőeljárás személyi hatályának teljességére – a katona terhelt fogalma úgy is megállapítható, hogy katona terhelt az a katona, akivel szemben büntetőeljárást folytatnak.

11) *A katona terhelt jogainak meghatározása –* A katona terhelt fogalma mellőzéséhez hasonlóan *a Be. nem rendelkezik a katona terhelt – általános terhelti jogosítványai mellett meglévő – sajátos jogairól sem,* holott a katona terhelt a büntetőeljárás speciális szereplője, így sajátos jogok is megilletik. E körben külön – javaslat szintjén is – ki kell emelni *az állományban maradás jogát,* amely az ártatlanság véelmére is tekintettel megakadályozhatja, hogy a katona terhelt szolgálati jogviszonyát a katonai büntetőeljárás ténye miatt akár egyoldalú aktussal (pl. fegyelmi vagy etikai eljárást követően), akár közös megegyezéssel megszüntessék.

E jogosítványt nemcsak a Be-ben, hanem az egyes szolgálati törvényekben is ki kell mondani, és e munkajogi szabályokban kell megtiltani azt is, hogy a büntetőeljárás hatálya alá tartozó katona szolgálati viszonyát bűncselekmény elkövetése miatt a büntető bíróság jogerős határozatán kívül más hatóság (állományilletékes parancsnok) a büntetőeljárás hatálya alatt megszüntethesse.

11) *A katonai védő intézménye –* Az általános terhelti jogok körébe tartozó *védekezés joga a katona esetében mint a szakképzett védelemhez való jog jelentkezik.* A szolgálati hierarchia bizonyos fokán álló terhelt tekintetében az állam a leghatékonyabban e szakképzett védelmet a katonai vagy rendvédelmi életviszonyokat jól ismerő, vagy a korábbi

névjegyzékben szereplő védő, vagy az önálló – főleg az angolszász katonai büntető eljárásjogból megismerhető – védői alegység útján minden esetben biztosíthatja. Ez a védőkirendelés csak látszólagosan korlátozza a védőválasztás szabadságát, mivel a terhelt a kirendelés mellett vagy helyett saját belátása szerint más védőt is meghatalmazhat.

12) *A katona tanú védelme – Katona jogállású személy tanúként mind általános, mind katonai büntetőeljárásban részt vehet.* Ettől függetlenül a hatályos szabályozás csak a katonai büntetőeljárásról ismer sajátos védelmi intézményeket. Tekintettel azonban arra, hogy a katonával szemben egyes általános tanúvédelmi intézmények nem, vagy csak korlátozottan alkalmazhatók, felmerül annak igénye, hogy katona közreműködése esetén minden körülmények között gondoskodni lehessen a vezényletről vagy áthelyezésről mint tanúvédelmi intézkedésekről.

Ehhez arra van szükség, hogy *a katona terhelthez hasonlóan a katona tanú fogalma is meghatározásra kerüljön* (pl. az a katona, akinek a bizonyítandó tényről tudomása lehet), továbbá *elengedhetetlen olyan rész-szabályok megalkotása is, amelyek e tanúvédelmi rendelkezést kiterjesztik az általános büntetőeljárásra is.* Szintén a katona tanú védelmének javasljuk, hogy az áthelyezés és a vezénylet mint tanúvédelmi rendelkezés ne csak a katona tanú kérelmére legyen foganatosítható, hanem azt kezdeményezhesse a katonai ügyész és – a büntetőeljáráshoz kötődő ügyészi, illetve bírói garanciákkal együtt – az állományilletékes parancsnok is. Mindemellett a tanú döntései jogkövetkezményeinek helyes megítélését elősegítendő jogi képviseltről is indokolt gondoskodni.

A tanúvédelemmel összefüggően ajánljuk azt is, hogy a tanúvédelmi intézkedések mellett gondot kell fordítani azokra a büntetőeljárásbeli rendelkezésekre is, amelyek csak másodlagosan jelentik a tanú védelmét. Ezek az ún. tanúkíméleti eszközök, amelyek körében célszerű egy, a katonákra vonatkozó garanciális szabályt alkotni, *amely kizárná az alacsonyabb rendfokozatú vagy beosztású tanú szembesítését* abban az esetben, ha az a tanúban félelmet keltene, avagy akkor is, ha a szembesítendő felek közvetlen alárendelti viszonyban állnak, és a katonával szemben nem volt helye tanúvédelmi rendelkezés alkalmazásának.

13) *A bizonyítás katonai sajátossága – A katona tanú védelme és a szembesítésre vonatkozó speciális korlátozás mellett a katonai büntetőeljárásban alkalmazandó bizonyítás szabályaira további javaslatok is megfogalmazhatók.* Ezek *a katonai szakértő*

közreműködésére, illetve a fiatalkorúakkal szembeni eljáráshoz hasonló kötelező bizonyítékok törvényi nevesítésére vonatkoznak.

Előbbi esetben a Be. katonai büntetőeljárásról szóló fejezetben célszerű nevesíteni újra a katonai szakértőt úgy, hogy *a szakvélemény elkészítéséhez szükséges olyan szakértőt kell kirendelni, aki a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó terhelt szolgálati viszonya teljesítéséhez kapcsolódó személyi vagy szervezeti sajátosságokra vonatkozó ismeretekkel is rendelkezik.*

A kötelező bizonyítékok tekintetében pedig katonai büntetőeljárásban alkalmazandó – a fiatalkorúak esetében nevesített környezettanulmányhoz hasonlóan – sajátos bizonyítékként kellene előírni a gyakorlatban egyébként is alkalmazott személyzeti anyag (dicsérő-fenyítő lap) beszerzését. Emellett akár annak lehetőségét is célszerű megfontolni, hogy a terhelt korábbi előmenetelének minél hitelesebb feltárása érdekében – amennyiben az eljárásban sem nyomozó hatóságként, sem katonai vétség fegyelmi eljárás keretében való elbírálásánál fegyelmi hatóságként nem vesz részt – tanúként hallgassák ki az állományilletékes parancsnokot, illetve a közvetlen szolgálati előljárót.

14) *Az ítélettel szembeni perorvoslatra jogosultak körének kiterjesztése – Az állományilletékes parancsnok személye nemcsak hatóságként, esetleg tanúként lehet jelentős, hanem olyan egyéb érdekeltként is, akire – illetve a vezetése alatt álló szervezetre – nézve az ügydöntő határozat rendelkezést tartalmaz. Ilyen minőségében perorvoslati jogosultsága részleges körben a hatályos büntetőeljárási szabályok szerint megvan, de meg kell fontolni annak lehetőségét is, hogy kizárólag a bűnösség megállapítása miatt kiszabott joghátrányra vonatkozóan fellebbezést jelenthessen be a katona terhelt javára.* Ennek indoka az lehet, hogy a parancsnok tudja a legközvetlenebbül megítélni azt, hogy a terhelt terhére kiszabott katonai mellékbüntetés – ezek körében elsősorban a szolgálati viszony megszüntetése – arányos szankciónak minősül-e.

13.5. Végkövetkeztetés (befejezés)

A katonai büntetőjog mint önálló jogterület, továbbá a katonai büntetőeljárás mint az általános büntetőeljárási szabályoktól eltérő rendelkezések figyelembevételével lefolytatandó eljárás létjogosultságát – ezzel párhuzamosan a katonai bűnügyekben eljáró speciális hatóságok (katonai ügyészek, megyei bíróságokon kijelölt katonai tanácsok) fenntartását –

napjainkban hol gyengébb, hol erősebb érvekkel kérdőjelezzik meg a büntetőjoggal foglalkozó elméleti és gyakorlati szakemberek. Gyakori indok, hogy a katonai bűnügyek nem jelentenek olyan mértékű ügyszámot, amely miatt önálló intézményrendszert kellene fenntartani, továbbá, azzal, hogy a katonai ügyekkel foglalkozó hatóságok – a bírák esetében ténylegesen, míg az ügyészek tekintetében csak egyes tervezetek szerint – általános bűnügyekkel is foglalkozhatnak, szükségtelen a katonai büntetőeljárás elkülönítése az általános eljárástól. Mindemellett talán az sem mellékes, hogy a katonai büntetőjogot a hazai jogi, rendvédelmi és honvédelmi felsőoktatási intézményekben egyáltalán nem, vagy csak marginális tárgyként oktatják. Az itt megjelölt, továbbá a dolgozat bevezetésében megfogalmazott tudományos probléma kutatását tükrözi a disszertáció felépítése.

- Először a katonai büntetőjog fogalmát, rendeltetését, általános alapelveit és tagozódását fogalmaztuk meg. Külön figyelmet szenteltünk a katonai büntetőjog szakirodalmára és azokra a társadalomtudományokra, amelyek közvetlen vagy közvetett, de mindenképpen releváns módon kapcsolódnak a katonai büntetőjoghoz.
- Másodszor – igaz nem teljes körűen, hiszen az szinte lehetetlen – modellszerűen csoportosítva számba vettük a katonai büntetőjog szabályozásának egyes külföldi megoldási lehetőségeit.
- Harmadszor – a katonai büntetőjog tagozódását követve – elhelyeztük a katonai büntető eljárásjogot a katonai büntetőjog rendszerében, és bemutattuk a katonai büntetőjog másik két fő területének, a katonai büntető anyagi jognak és a katonai büntetés végrehajtási jognak főbb ismérveit.
- Negyedszer tételesen áttekintettük a katonai büntető eljárásjog történetét, hatályát, alanyait, nem utolsósorban a katonai büntetőeljárás menetére vonatkozó legfontosabb szabályokat.

A hazai és nemzetközi – elsősorban angol nyelvű – szakirodalomban végzett kutatásaink, továbbá a magyar – büntetőjogi értelemben vett katonákkal szemben eljáró – hatóságoknál végzett vizsgálódásaink alapján, valamint a hatályos joganyag történeti, logikai és nyelvtani értelmezését követően az alábbi végkövetkeztetésekre jutottunk:

A katonai büntetőjog nem önálló, az általános büntetőjogtól eltérő jogág, és nem önálló, az általánostól eltérő tudományterület. Rendelkezései:

- az általános büntetőjogi forrásokból származnak;

- nem helyettesítik, hanem kiegészítik az általános büntetőjogi szabályokat;
- intézményei csak az általános jogtudományon belül vizsgálhatók, ugyanakkor
- sajátos alkalmazási területük révén sui generis elvekbe foglalhatók.

A katonai büntetőeljárás az általános büntetőeljárás része, amelynek során

- a katonai életviszonyok miatt eltérő rendelkezéseket kell alkalmazni,
- az általános hatósági intézményrendszeren belüli, de a katonai ügyekre szakosodott hatóságok (szakhatóságok) járnak el,
- központi személye általában büntetőjogi értelemben vett katona (honvéd, rendőr, büntetés-végrehajtási szervezet tagja),
- az eljárás időszerűsége (gyorsasága) kulcskérdés, amely azonban a katonai büntetőeljárás hatóságok civil ügyekben való alkalmazásával csorbulhat,
- az eljárás katonai vétség esetén fegyelmi útra terelhető.

A fenti megállapításainkkal kapcsolatban célunk, hogy azokat mind a jogtudomány művelésében, mind a jogalkalmazásban, mind a jogalkotás terén, a javaslatokban megfogalmazott módon figyelembe vegyék.

IRODALOMJEGYZÉK

- A BÜNTETŐELJÁRÁSI TÖRVÉNY MAGYARÁZATA 2. kötet. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2003
- A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG LEGFŐBB ÜGYÉSZÉNEK ORSZÁGGYŰLÉSI BESZÁMOLÓJA az ügyészség 2007. évi tevékenységéről. Forrás: <http://mklu.hu/cgi-bin/index.pl?lang=hu> (letöltés ideje: 2008. 09. 11.)
- A PALLAS NAGY LEXIKONA X. kötet. Budapest, 1895
- ÁDÁM Antal: A biztonság mint jogi érték. In: Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs (szerk.): Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. PTE ÁJK. Pécs, 2005
- ÁDÁM Antal: A magyar Alkotmányból hiányzó alapértékekről. Közjogi Szemle 2009. március
- ADLER Freda – MUELLER Gerhard O. W. – LAUFER William S.: Kriminológia. Osiris Kiadó. Budapest, 2002
- ANDÓ Ferenc: A katonai igazságszolgáltatás nevelő funkciójának érvényesüléséért. Magyar Katonai Szemle. 11/1959
- ANGYAL Pál: A magyar büntetőeljárás jog tankönyve, I. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest, 1915
- APÁTHY Jenő: A katonai bíráskodás terjedelméről. Ügyvédek Lapjának kiadása. Budapest, 1921
- ARONSON Elliot: A társas lény. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1995
- AZMAYESH A.: Le droit pénal militaire en Iran. Revue internationale de droit militaire et de droit de la guerre, XXX. Vol. 1-4. Brussels, 1991
- BADÓ Attila – BÓKA János: Európa Kapujában. Reform, igazság, szolgáltatás. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2002
- BAK Bjarne: Traditions and future of the military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- BALLA Károly: Vélemény a büntetésmód javítása iránt. Trattner-Károlyi. Pest, 1841
- BALLÁNÉ FÜSZTER Erzsébet: A kábítószeres kriminalisztikai vizsgálata, és a kábítószerbűnözés katonai vonatkozásai. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1997
- BALLÁNÉ FÜSZTER Erzsébet: Az anyagmaradványok kriminalisztikai jelentősége különös tekintettel a katonai ügyészségek által 1980-1990 között vizsgált ügyekre. 1110/2/1991. számú egyetemi doktori értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1991
- BALOGH Ágnes – KŐHALMI László: Büntetőjog I. Általános rész. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007
- BALOGH Ágnes – KŐHALMI László: Büntetőjog II. Általános rész. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007
- BÁNÁTI János felszólalása. In: A büntetőeljárásról szóló törvény alkalmazásának tapasztalatai a rendészeti tevékenységben. A Magyar Rendészettudományi Társaság Bűnügyi és Igazságügyi Tagozata szakmai tudományos tanácskozásának jegyzőkönyve Budapest, 2004. december 2. Magyar Rendészet 1/2005
- BARABÁS Bertalan: A parancsnoki munka és az ügyészi nyomozásfelügyelet. Belügyi Szemle 11/1985

- BARACZKÁNÉ NAGY Mária: Honvédetika – közszolgálati etika. In: Molnár Károly (szerk.) Katonaetika. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1993
- BÁRD Károly: A büntető hatalom megosztásának buktatói. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1987
- BÁRD Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest, 2007
- BÉKÉS Imre: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In: FÖLDVÁRI József (szerk.) Magyar Büntetőjog. Általános rész. BM Könyvkiadó. Budapest, 1980
- BÉKÉSI László: Cári időkből visszatérő patrióta, nacionalista elemek és szimbólumok a Nagy Honvédő Háború idején. Ph.D Értekezés. Budapesti Közgazdaság-tudományi és Államigazgatási Egyetem. Budapest, 2003
- BÉLI Gábor: Magyar Jogtörténet. A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2000
- BENCZE Mátyás: Kié a (túl)hatalom? Alkotmánybírósági határozat az „állami pótmagánvádról.” Fundamentum 1/2006
- BENKŐ Tibor: Gondolatok az ideális parancsnokról. Hadtudomány 3-4/2008
- BERGMAYR Ignác Ferenc: Handbuch zu dem Peinlichen Verfahren. Bécs, 1811
- BIBÓ István: Válogatott tanulmányok I-IV. A büntetés funkciója. Forrás: <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/42.html> (letöltés ideje 2008. 07. 23.)
- BLASKÓ Béla – MIKLÓS Irén – SCHUBAUER László: Büntetőjog. Különös rész II. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2007
- BLASKÓ Béla: A bűnösség büntetőjogi, büntetőjog-tudományi problémái. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2004
- BLASKÓ Béla: Magyar büntetőjog Általános rész. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2003
- BÓCZ Endre: Büntetőeljárás jogunk kalandjai. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest, 2006
- BÓCZ Endre: Kriminálisztika a tárgyalóteremben. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2008
- BODONYI Ilona: A rendészettudomány kutatás módszertana. MA jegyzet. Rendőrtiszti Főiskola. Budapest, 2008
- BOLGÁR Judit: Az agresszióról, az erőszakról katonapszichológus szemmel. Belügyi Szemle 7-8/2000
- BONTS Gyula: A katonai büntető törvénykönyv és eljárás revisiójának kérdéséhez. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Franklin Társulat. Budapest, 1891
- BORBÉLY Tamás: A tábori mozgó véstörvényszék ítélkezése. Tudományos Diákköri Szemle. Szeged, 2006
- BÖGÖLY Gyula: A katonai büntetőeljárás hatálya a rendvédelmi integráció tükrében. In: HAUTZINGER Zoltán (szerk.) Tanulmányok a „Határőrség és rendőrség – az integrált rendvédelem” című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények VII. Pécs, 2007
- BÖGÖLY Gyula: A katonai büntetőeljárás hatálya Rákóczitól napjainkig. In: BÖGÖLY Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007
- BÖRTÖNÜGY A MAGYAR KIRÁLYI ORSZÁGOS FEGYINTÉZETEKBE. Királyi Igazságügyministerium. Budapest, 1885

- BREMER L. Paul: *My Year in Iraq. The Struggle to Build a Future of Hope.* Simon & Schuster. New York, 2006
- BUKOVICS István: Kockázat- és konfliktuselmélet a rendvédelem területén. In: Hautzinger Zoltán (szerk.) *Tanulmányok a Határország és rendőrség – az integrált rendvédelem című tudományos konferenciáról.* Pécsi Határőr Tudományos Közlemények VII. Pécs, 2007
- BUSCH Béla (szerk.): *Büntetőjog. Általános rész.* Hvgorac. Budapest, 2006
- BUSCH Béla: *A személyiség büntetőjogi védelme, különös tekintettel a fegyveres testületek és más alá-fölérendeltségi struktúrák szerint működő szervezetek keretében megvalósuló verbális deliktumokra.* PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2001
- CARNELLEY Marita: *The South African Military Court System – Independent, Impartial and Constitutional?* *Scientia Militaria.* Vol. 33. No. 2. 2005
- CHOI Jae Seog: *The traditions and future of the Korean Airforce's Military Justice.* Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- CHWALA Tamás – FÜLÖP Edit – SLÉDER Judit: *Büntetőeljárás-jog.* Rejtjel Kiadó. Budapest, 2004
- CLERMIDY Pierre: *Konfliktus és kiengesztelődés.* In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Catholica Latina XI.* VII. 1. 2002
- Command Responsibility. http://law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/mylai/MYL_LAW3.htm (letöltés ideje 2008. 05. 22.)
- COOKMAN Claude: *An American Atrocity: The MyLai Massacre Concretized in a Victim's Face.* In: *The Journal of American History.* 2007 june
- CUONG Pham Vu Kien – NAGYNÉ BERECZKI Szilvia: *Békefenntartó katonák pszichikai alkalmasság-vizsgálata Magyarországon.* Forrás: <http://publikacio.uw.hu/CuongSzilviHU.htm> (letöltés ideje: 2009. 01. 21.)
- CZIÁKY Ferenc: *A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története.* Budapest, 1924
- CSÉKA Ervin (szerk.) *A büntetőeljárás jog alapvonalai I.* Bába Kiadó. Szeged, 2004
- CSÉKA Ervin: *Korszerűsödő alapelvek a büntető eljárásjogban.* In: TÓTH Károly (szerk.) *Emlékkönyv dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára.* Szeged, 1998
- CSIHA Gábor: *A katonai nyomozótiszt rendszer negatívumairól.* *Ügyészek Lapja* 2/1996
- CSIHA Gábor: *Katonai bírák a polgári büntetőbíráskodásban.* *Ügyészek Lapja* 6/2006
- CSÚRI András: *A fiatal felnőtt életkor szabályozásának alapkérdései a magyar büntetőjogban.* *Rendészeti Szemle* 7-8/2008
- DAHL Arne Willy: *International Trend sin Military Justice.* Presentation at the the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest 6-10 June, 2007. Forrás: <http://home.scarlet.be/~ismllw/new/2007-06-1-UK.pdf> (letöltés ideje 2008. 06. 22.)
- DAHL Arne Willy: *Appeals procedures ina n international perspective.* Presentation by TJAG Arne Willy Dahl at the 9th International Military Criminal Law Conference in Budapest 3-4th September, 2009. (kézirat)
- DANGELMAIER Emil: *Militär-Reichtliche und Militär-Ethische Abhandlungen.* Wilhelm Braumüller. Wien und Leipzig, 1893
- DANIELISZ Béla – JÁRMY Tibor: *Rendészet Európában.* Duna Palota Kulturális Kht. Budapest, 2008

- DANSBY Mickey, STEWART James, WEBB Schuyler (szerk.): *Managing Diversity in the Military*. Transaction Publishers. 2001
- DAVIDSON Michael J.: *Military Criminal Law*. Naval Institute Press. Annapolis, 1999
- DAVOLA József: *A magyar katonai rendőrség*. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2001
- DEÁK István: *A nürnbergi perek anatómiája*. Forrás: <http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b1001/94-01-02Deak.html> (letöltés ideje 2008. 05. 22.)
- DEPIERRE René: *Swiss Military Justice*. *Military Law Review*. Vol. 21 (1963)
- DEPUE Mark R.: *Patrolling Baghdad. A Military Police Company and the War in Iraq*. University Press of Kansas 2007
- DINGHA László: *A nyomozás*. In: VÍG István – TAKÁCS László (szerk.) *A parancsnoki büntető jogalkalmazás kézikönyve*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1976
- DOBAI Pál: *A konfliktuselmélet alapjai, konfliktusok a katonai szervezetekben*. In: DOBAI Pál (szerk.) *Katonaszociológia*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2000
- DOBOS József: *A büntetőeljárás történeti fejlődésének vázlata az 1896-os első kódexig*. *Jogelméleti Szemle*, 3/2003
- DOMOKOS József: *Kivételes hatalom és rögtönbíráskodás a Horthy uralom alatt*. Athenaeum. Budapest, 1946
- DWORKIN Ronald: *Miről döntött valójában a bíróság?* *Fundamentum* 3/2004
- E LANCE Charles: *A criminal punitive discharge – an effective punishment*. *Military Law Review*. Vol. 79. 1978
- ERDEI Árpád: *A célszerűség rejtélye, avagy oportunitás a büntetőeljárásban*. In: GELLÉR Balázs (szerk.) *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2004
- EDVI ILLÉS Károly: *A katonai bűnvádi perrendtartás*. Jogállam, 1911
- EDVI ILLÉS Károly: *A magyar büntető törvénykönyv magyarázata I. kötet*
- EHRENBERGER Róbert: *A béketábor magyar hadserege*. Forrás: <http://mek.oszk.hu/04900/04971/html> (letöltés ideje 2008. 04. 07.)
- ELEK Balázs: *Büntető igazságszolgáltatás a Rákóczi-szabadságharc idején*. In: TAMÁS Edit (szerk.) *A Rákóczi-szabadságharc és Közép-európa I. A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei*. Sárospatak, 2003
- ELEK Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. Debrecen, 2008
- EPERJES Krisztián: *Békehadműveletek*. *Ügyészek Lapja* 4/2008
- EPERJES Krisztián: *Rákóczi „Dogmatikája”*. In: BÖGÖLY Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*. Kódex Nyomda Kft. 2007
- ERDÉLYI Jenő: *Az előzetes letartóztatás törvényes feltételei*. *Magyar Katonai Szemle* 9/1958
- ETTIG Antal: *A katonai ügyészi szervezetről*. *Ügyészek Lapja* 6/2006
- ETTIG Antal: *Gondolatok a büntetőjogi értelemben vett katonák szabadság-elvonását érintő szabályok reformjához*. *Ügyészek Lapja* 3/2004
- FABINY Gusztáv: *A katonai Btk. és eljárás revíziójához*. *Jogtudományi Közlöny* 41/1890. 50/1890. 51/1890. 2/1891. 4/1891. 6/1891. 8/1891. és 10/1891
- FÁBRY Anton: *A katonai igazságszolgáltatás múltja, jelene és jövője Szlovákiában*. 2007. (kézirat)

- FANTOLY Zsanett: Akkuzatórius vagy inkvizitórius büntetőeljárást? (Versengő rendszerek) In: NAGY Ferenc (szerk.): Tudományos előadóülés a bűnügyi oktatók országos találkozásán. Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kara. Szeged, 2009
- FARKAS Ákos – RÓTH Erika (szerk.): A büntetőeljárás. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2004
- FARKAS Gyöngyi (szerk.): A Hadtörténelmi Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertórium 1802-1991. Paktum Nyomdaipari Társaság. Budapest, 2003
- FARKAS Gyöngyi: A magyar katonai büntetőkönyv megalkotásához vezető út a Rákóczi-szabadságharc alatt. In: BÖGÖLY Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007
- FARKAS Gyöngyi: A magyar katonai igazságszolgáltatás szervezete és eljárásjoga a dualizmus időszakában. PhD értekezés. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Új és Legújabbkori Magyar Történelmi Doktori Iskola. Budapest, 2001
- FARKASNÉ ZÁDECZKY Ibolya: Hozzászólás a hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma című cikkhez. *Hadtudomány* 2/2007
- FAY James B.: Canadian Military Criminal Law. An Examination of Military Justice. *Chitty's Law Journal*. Vol. 3. no. 4. (1975)
- FENYVESI Csaba – HERKE Csongor – TREMMEL Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Kiegészítő füzet. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007
- FENYVESI Csaba – HERKE Csongor – TREMMEL Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2004
- FENYVESI Csaba: A titkos adatgyűjtés és a nyomozási bíró. *Ügyészek Lapja* 4/2004
- FENYVESI Csaba: A védőügyvéd. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2002
- FENYVESI Csaba: Szembesítés. Szemtől szemben a bűnügyekben. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2008
- FIGUEROA Benito E Trillo: Competencia, organizacion y atribuciones de los tribunales militares españoles – estudio histórico. In: *Revue de droit militaire et de droit de la guerre*. XIX-3-4. Brussels 1980
- FIGUEROA Benito E Trillo: Future of Military Jurisdiction from the Spanish Point of View. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- FIGUEROA Jorge Mera: La modernización de la justicia militar: un desafío pendiente. Centro de Investigaciones Jurídicas. Forrás: http://derecho.udp.cl/inf_invest.htm (letöltés ideje 2007. június 7.)
- FILBERT Brent G. – KAUFMAN Alan G.: Naval Law: Justice and Procedure in the Sea Services. Naval Institute Press. Annapolis, 1998
- FINKEY Ferenc: A büntető perrendtartás tankönyve. Budapest, 1916
- FINKEY Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve, IV. kiadás. Budapest, 1912
- FINSZTER Géza: A rendészet elmélete. KJK-Kerszöv Kiadó. Budapest, 2003
- FINSZTER Géza: Rendészet – rendvédelem közjogi megközelítésben. In: GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): Tanulmányok a Rendészet és rendvédelem – kihívások a XXI. században című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IX. Pécs, 2007

- FOLLESTAD Ivor: Aperçus sur le droit pénal, la procédure criminelle et le droit disciplinaire militaires en Norvège. In Recueils de la Société Internationale de Droit Pénal Militaire et de Droit de la Guerre. Strasbourg, 1960
- FORKER Armin: Történeti kriminalisztika – kísérlet az európai kriminalisztika fejlődésének tanulmányozására. In: KATONA Géza (szerk.): A kriminalisztika aktuális kérdései. Tanulmányok öt európai országból. BM Kiadó. Budapest, 2000
- FOUCAULT Michel: Felügyelet és büntetés. A börtön története. Gondolat. Budapest, 1990
- FÖLDESI Sándor: A katonai igazságügyi szervek és a parancsnokok együttműködése. In: A katonai jog- és igazságszolgáltatás. ZMKA. Budapest, 1985
- FÖLDESI Sándor: A katonai igazságügyi szervek és a parancsnokok együttműködése. In: Katonai jog- és igazságszolgáltatás. ZMKA Budapest
- FÖLDVÁRI József: A büntetés tana. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1970
- FÖLDVÁRI József: Kriminálpolitika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1987
- FÖLDVÁRI József: Magyar Büntetőjog Általános rész. Osiris Kiadó. Budapest, 2003
- FRIDRINSKIY Sergey: Military Office of Prosecutor in Russia. The history and the present. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- GÁBOR Gyula: Külföldi katonai igazságszolgáltatás. In. MÁRKUS Dezső (szerk.) Magyar Jogi Lexikon. IV. kötet. Pallas. Budapest, 1903
- GÁBOR Gyula: A katonai börtönrendszer különös tekintettel a M.Kir. honvédiságszolgáltatásra. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904
- GALLO Domenico: Il parere del giurista. I tre punti critici della proposta di legge. Fogli. Bergamo 200/2005
- GARAI Borbála: Néhány gondolat a nyomozási bíró bevezetésével kapcsolatban. Belügyi Szemle 7-8/2003
- GARDECZKY Mikulas: A katonai ügyészség tevékenységét érintő változások a Szlovák Köztársaság jogi rendszerében. Ügyészek Lapja 6/2005
- GELLÉR Balázs: A legfőbb bírói fórum három végzésének margójára. Fundamentum 1/2000
- GERA György: Robert Merle. In: MERLE Robert: Mesterségem a halál. A Világirodalom Remekai. Európa Könyvkiadó. Ötödik kiadás. Budapest, 1978
- GILISSEN John: „Evolution actuelle de la justice militaire – Rapport général”, in Huitième Congrès International, Ankara, 11-15 octobre 1979. L’Evolution actuelle de la justice militaire et de droit de la guerre VIII. Vol. 1. Brussels, 1981
- GILISSEN John: Military Justice in Belgium. Military Law Review Vol. 1963
- GIMESI Ágnes: A „hagyományos” egyszerűsítő külön eljárások szerepe és szabályozásuk dilemmái. In: TÓTH (szerk.) Büntető eljárásjogi olvasókönyv. Osiris Kiadó. Budapest, 2003
- GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.) Kriminológia – szakkriminológia. Complex Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2006
- GRÁD András: A Strasbourgi Emberi Jogi Bírászkodás Kézikönyve. Strasbourg Bt. Budapest, 2005
- GRECSÓ Imre: Az őrzők bűnözése. Belügyi Szemle 6/2006
- GUILD Elspeth: Mikor bűncselekmény a háború. L’Harmattan Kiadó. Budapest, 2009
- GYOMLAY Gyula: A görögök története a római hódítás koráig. In: Nagy Képes Világtörténet. Budapest, 1898-1905

- GYÖRFFY László: A katonai büntetőjog bölcselete és oknyomozó története. Pallas Kiadó. Budapest, 1925
- GYÖRPÁL Csilla: A magyar katonai büntetés-végrehajtás helyzete a haderő átalakítás és a büntetés-végrehajtási reform tükrében. MH Budapesti Helyőrségparancsnokság. Budapest, 2006
- HAASENRITTER David K.: The Military Correctional System: An Overview. Corrections Today. 2003
- HABONY János: A beilleszkedés és a bűnözés. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1986
- HABONY János: A katonai bíróság előtt. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1977
- HABONY János: Bűncselekmények megelőzése (Katonai bűncselekmények és a fegyelem). Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983
- HABONY János: Büntető jogszabályok kézikönyve. Tisztek Könyvtára. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1980
- HABONY János: Büntetőjogi ismeretek új kézikönyve a fegyveres erők hivatásos állománya részére. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1973
- HABONY János: Vádemelés helyett. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1989
- HADTUDOMÁNYI LEXIKON A-L. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995
- HADTUDOMÁNYI LEXIKON M-Zs. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995
- HALASZ Nicholas: Dreyfus kapitány. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1980
- HAUBER Ernő (szerk) Fegyelmi Kézikönyv. Honvéd Vezérkar Jogi és Igazgatási Iroda. Budapest, 2000
- HECKENAST Gusztáv: Kajali Pál (1662-1710) kuruc szenátor, országos főhadbíró válogatott iratai. Vaja, 1980
- HEGEDÜS Zoltán: Nemzetközi katonai jogi kongresszus Hágában. Új Honvédségi Szemle 10/2006
- HEGYI Klára: Egy világbirodalom végvidékén. Gondolat. Budapest, 1976
- HEINEN R. Dir J.: Die Rechtspflege in der Bundeswehr – Eine Kurzübersicht. Bundesministerium der Verteidigung, 2005
- HELLER Erik: A magyar katonai büntetőjog általános tanai. Szeged, 1937
- HERCZEG István: Parancsra tette? Gondolat. Budapest, 1969
- HERKE Csongor – HAUTZINGER Zoltán: A magyar büntető eljárásjog alapvonásai. Edu-Lex. Pécs, 2007
- HERKE Csongor: A katonai büntetőeljárás. Jura 1/1998
- HERKE Csongor: A letartóztatás. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2002
- HERKE Csongor: Büntető eljárásjog. Jogi Szakvizsga Segédkönyvek. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007
- HERKE Csongor: Megállapodások a büntetőperben. Pécs, 2008
- HERKE Csongor: Súlyosítási tilalom a különjáráásokban. Jogelméleti Szemle 4/2009
- HERKE Csongor: A súlyosítási tilalom empirikus megközelítésben. Bűnügyi Szemle 2/2009
- HEYD Uriel: Studies in Old Ottoman Criminal Law. Oxford, Clarendon Press, 1973
- HILDEBRAND Róbert: Az ítélkezési joggyakorlat alakulása a változó büntető jogszabályok tükrében. Új Honvédségi Szemle. Különszám, 2000

- HIRSCH Walter: The Austrian System of Military Law is a System Without a military jurisdiction. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007 (kézirat)
- HOLÉ Katalin – KADLÓT Erzsébet (szerk.): A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény kommentárja. Hivatalos Jogszabálytár. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. Elektronikus jogszabálygyűjtemény. Budapest, 2006
- HOLLÁN Miklós: Megkésétt búcsú a társadalomra veszélyességtől. <http://jesz.ajk.elte.hu/hollan16.html> (letöltés ideje 2008. 05. 22.)
- HONFI Attila A katonai fegyelem és a bekövetkezett (katonai és köztörvényi) bűncselekmények összefüggései a Magyar Honvédségnél 1991. január 1. – 1999. december 31. közötti időszakban. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2005
- HORTHY MIKLÓS titkos iratai. (Sajtó alá rendezte: SZINAI Miklós, SZÜCS László) Budapest, 1962
- HORVÁTH Csaba: A magyar katonai eskü története. Honvéd Kiadó. Budapest, 1998
- HORVÁTH Miklós: A forradalmat követő megtorlás a katonai igazságügyi szervek tevékenységének tükrében. In: OKVÁTH Imre (szerk.) Katonai Perek 1945-1958. Történeti Hivatal. Budapest, 2001
- HORVÁTH Tibor (szerk.): Büntetés-végrehajtási jog. Rejtjel. Budapest, 2007
- HORVÁTH Tibor: A büntetési elméletek fejlődésének vázlata. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1981
- HUNTINGTON Samuel P.: A katona és az Állam. A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája. Zrínyi Kiadó – Atlanti Kiadó. Budapest, 1994
- IRK Ferenc: Biztonságérzet rizikótársadalomban? In: KORINEK László – KÓHALMI László – HERKE Csongor (szerk.): Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára. PTE ÁJK Pécs, 2004
- ISRAELI MILITARY PRISON. Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/Israeli_military_prison (letöltés ideje 2008. 04. 07.)
- IVANCSICS Imre: Rendészeti igazgatás. In: KILÉNYI Géza (szerk.) A közigazgatási jog nagy kézikönyve. Complex Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2008
- JACSÓ János: Szolgálati parancs teljesítése által megvalósított büntettek. Belügyi Szemle 6/1963
- JASCHKE Hans-Gerd: Rendészettudomány – Egy európai megközelítés. CEPOL 2008 Forrás: www.cepola.eu (letöltés ideje 2009. 02. 25.)
- JILLY László: A honvéd büntetőbíráskodás hatásköre a polgári büntetőbíráskodáshoz való viszonya. Magyar Katonai Szemle 6/1944
- JIMÉNEZ Y JIMÉNEZ Francisco: Introduccion al derecho penal militar. Editorial Civitas. Madrid, 1987
- JOHNSEN Gunnar: Trends in Norwegian military jurisdiction. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- JOÓ Rudolf: Civil-katonai kapcsolatok. In: Társadalom és honvédelem. Joó Rudolf válogatott írásai. ZMNE Budapest, 2006
- JÓZSEF István: Szerződéses katonák alkalmasságvizsgálatának és munkahelyi szocializációjának elemzése a Magyar Honvédségben. Doktori (PhD) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2003

- JUHÁSZ Ágnes: Önkéntes vagy sorozott haderő néhány NATO-ország vizsgálatának tükrében. Kard és Toll 3/2005
- JULIER Ferenc: A hadvezetés művészete. Magyar Szemle Társaság. Budapest, 1931. Forrás: <http://mek.oszk.hu/01300/01341/01341.pdf> (letöltés ideje 2008. 05. 22.)
- KÁDÁR Miklós – KÁLMÁN György: A büntetőjog általános tanai. KJK Könyvkiadó. Budapest, 1966
- KÁDÁR Pál: Gondolatok a Magyar Honvédség belső szabályozóinak rendszeréről. Forrás: http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsesegi_szemle/gondolatok_a_magyar_honvedseg_belso (letöltés ideje 2008. 05. 22.)
- KARDOS Sándor: A katonai büntetőeljárás: In: HOLÉ Katalin – KADLÓT Erzsébet (szerk.) A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény kommentárja Hivatalos Jogszabálytár, Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. Elektronikus jogszabálygyűjtemény. 2006
- KARDOS Sándor: A magyar katonai bíróság története a XVI. és XVI. Században, illetve a Rákóczi-szabadságharc alatt. In: BÖGÖLY Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.) Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007
- KARDOS Sándor: A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene. 350/2003. számú PhD dolgozat. Miskolci Egyetem Deák Ferenc Doktori Iskola. Miskolc, 2003
- KARDOS Sándor: A magyar katonai büntetőjog rövid története. Debrecen. 2002
- KARDOS Sándor: Az első magyar katonai büntető törvénykönyv. In: Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2007
- KARDOS Sándor: kitekintés a katonai büntetőjog nemzetközi szabályozására. In: SZABÓ Krisztián (szerk.): Tanulmányok Dr. Kováts Andor professzor születésének 120. évfordulójára. Debrecen, 2004
- KARDOS Sándor: The development of military jurisdiction in Hungary (másodközlés). Fascicula Drept Anul XII. Editura Universitatii Din Oradea 2004
- KASSAI László: A Magyar Honvédség elöljárói intézményrendszere. Új Honvédségi Szemle. 3/2006
- KATONA Géza: A kriminalisztika belső tagozódása. In: Bócz Endre (szerk.) Kriminalisztika 1. kötet. BM Kiadó. Budapest, 2004
- KATONA Géza: A kriminalisztika és a bűnügyi tudományok. BM Kiadó. Budapest, 2002
- KATONA Katalin: Recenzió. A. P. V. Rogers: Law on the battlefield. Acta Humana 28-29/1997
- KATONAI LEXIKON. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1985
- KENGYEL MIKLÓS: Magyar Polgári Eljárásjog. Osiris Kiadó. Budapest, 2000
- KENGYEL Miklós: Tanúbizonyítás a polgári perben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1988
- KERTÉSZ Imre: A tudományos bizonyíték. Belügyi Szemle 11-12/2002
- KIRÁLY Tibor: A védelem és a védő a büntető ügyekben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1962
- KIRÁLY Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó. Budapest, 2000
- KIRÁLY Tibor: Elvek és kivételek a büntetőjogban és eljárásban. In: Jogtudományi Közöny 10/1982
- KISS Anna: A sértett szerepe a büntetőeljárásban. Deák Ferenc Állam és Jogtudományi Doktori Iskola. 457/2007. sz. PhD értekezés, Miskolc.

- KLANICZAY Tibor (szerk.) A Magyar Irodalom Története. II. Kötet. Forrás: <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/02/260.html> (letöltés ideje 2009.02.23.)
- KOCSIS Bernát (szerk.): Válogatás a magyar hadügy írásából. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1986
- KOCSIS Bernát: A fegyelemreszilárdítás problémái, a katonai fegyelem korszerű értelmezése és a fegyelemre nevelés módszereinek alkalmazása. Kandidátusi értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1970
- KOI Gyula: Közszolgálati etika. Budapest, 2002. Forrás: http://www.lib.uni-corvinus.hu/pdf/koi_gyula2.pdf (letöltés ideje 2008. 05. 22.)
- KONCZ József: Bujdosó magyarok hadiszabályzata, 1676-1678. Hadtörténelmi Közlemények, 1894
- KONDOROSI Ferenc: Jog: Norma és program. Urbis. Budapest, 2006
- KONDOROSI Ferenc: Rend és szabadság: esély Európában. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2010.
- KORDA György: A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei. Belügyi Szemle 9/1989
- KORDA György: A katonai és a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1988
- KORINEK László – LÉVAY Miklós: A kriminológia fogalma, feladata, kutatási területei; helye és szerepe a bűnügyi tudományokban és a társadalomban. In: GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.) Kriminológia – szakkriminológia. Complex Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2006
- KORINEK László: A bűnügyi tudományok helyzete. Magyar Tudomány 12/2007. Forrás: <http://www.matud.iif.hu/07dec/10.html> (letöltés ideje 2009. 02. 24.)
- KORINEK László: Bűnözési elméletek. Duna Palota és Kiadó. Budapest, 2006
- KORINEK László: Rejtett bűnözés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1988
- KOVÁCS Judit: Tanúvédelem és személyi védelem Magyarországon. Acta Juridica et Politica. Szeged, 2004
- KOVÁCS Péter: Fegyveres erők és emberi jogok. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata. Acta Humana 28-29/1997
- KOVÁCS Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok 35. szám.
- KOVÁCS Tamás: A katonák ellen folytatott büntetőeljárások és a katonai ügyészi tevékenység. Új Honvédségi Szemle. Különszám, 2000
- KOVÁCS Tamás: Kérdések és megoldások a katonai büntetőeljárásban. In: FENYVESI Csaba – HERKE Csongor (szerk.) Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára. Pécs, 2003
- KOVÁCS Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958
- KŐSZEGVÁRI Tibor: A hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma. Hadtudomány 1/2007
- KRUEGER-SPRENGEL Friedhelm: The German Military Legal System. Military Law Review Vol. 57. (1972)
- KRYVONOS Valeriy Vilenovich: Military Justice in Ukraine. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

- KU Fansu: Independent trial judiciary. *Military Law Review* Vol. 199. 2009
- KUBASZOV A. F. – BELOVSZOV G. G.: Katonai pszichológia, katonai pedagógia. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1965
- KUNOS Bálint: A haderőreform haditechnikai aspektusai. *Hadtudomány* 3/2000
- LÁNG László: Nyomozásfelügyelet, nyomozásirányítás és kriminalisztika. *Belügyi Szemle* 7-8/2003
- LATTMANN Tamás: A terrorizmussal szembeni fellépés kérdései a nemzetközi hadijog területén. *Hadtudomány* 1/2005
- LEDEL Christoph M.: Das österreichische Militärstraf- und Heeresdisziplinarrecht im Lichte von Art. 5 und 6 EMRK. Forrás: <http://home.pages.at/ledel/diplom/diplomoz.htm> (letöltés ideje: 2008. 07. 23.)
- LEDERER Fredric – GILLIGAN Francis: *Court Martial Procedure*. Lexis Law Publishing, Charlottesville, 2006
- LIGETI Katalin : A fiatakorúak büntető igazságszolgáltatásának reformja hazánkban. *Rendészeti Szemle* 7-8/2008
- LIGETI Ligeti Katalin: Az új Büntető Törvénykönyv kodifikációja, a büntetőjogi szankciórendszer reformja. *Kriminológiai Közlemények* 64. szám. 2007
- LIPPAI Péter: A küldetésorientált vezetés történelmi tapasztalatai. *Hadtudomány* 2/2004
- LORENZ Konrad: *Az agresszió*. Cartaphilus Kiadó. Budapest, 2004
- LOWERY Tyesha E.: Probation as punishment? *Military Law Review* Vol. 198. 2008
- LŐRINCZ József – KABÓDI Csaba: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának hatásrendszere. In: GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAI Miklós (szerk.) *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll*. Corvina. 1998
- LŐRINCZ József: Büntetőpolitika és börtönügy hazánkban 1985-2006 között. In: *Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bűnügyi Tudományi Közlemények* 8. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2007
- LŐRINCZ Kálmán: *Menetben. Egy katona gondolatai*. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Budapest, 2009
- LUKÁTS János: Fegyveres konfliktusok etnikai vonatkozásai a Szaharától délre. *Kisebbségkutatás Szemle* 1/1999
- LURIE Jonathan: *Military Justice in America. The U.S. Court of Appeals for the Armed Forces, 1775-1980*. Lawrence. University Press of Kansas. 2001
- MACZONKAI Mihály: *Jogszociológia*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2005
- MAKAI Lajos: A tiltott toborzás törvényi tényállásának értelmezési kérdései. In: KORINEK LÁSZLÓ, KŐHALMI LÁSZLÓ, HERKE CSONGOR (szerk.) *Emlékkönyv Ferencz Zoltán egyetemi adjunktus halálának 20. évfordulójára*. PTE ÁJK. Pécs, 2004
- MALOMSOKI József: A normák szerepe a katonai szervezet életében. In: DOBAI Pál (szerk.) *Katonaszociológia*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2000
- MARKÓ Árpád – TÓTH Gyula: A Rákóczi szabadságharc legfontosabb katonai szabályzatai. *Hadtörténeti Közlemények* 3-4/1954
- MÁTYUS Ferenc: A válságkezelő műveletek során alkalmazandó közös katonai fegyelmi kódexről. *Új Honvédségi Szemle* 3/2006
- MAZZONI Oscar O.: Traditions and Future of the Military Justice in Argentina. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

- McCOURT Tony: Traditions and future of Military Justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- MENDELÉNYI László: Katonai bírászkodás kiterjesztése polgári egyénekre. Jogtudományi Közlöny. 40/1914
- MÉSZÁROS Kálmán: Hadseregszervezés és redukció a Rákóczi-szabadságharcban. Hadtörténelmi Közlemények 3/1999
- MÉSZÁROS László: A katonai büntetőeljárás hatásköri szabályainak változásai. Ügyészek Lapja 6/2006
- MEZEI László: A katonai normasértések büntetőjogi fenyegetettsége. Ügyészek Lapja 3/1994
- MEZEY Barna: A polgári büntetőjogi tudományosság a XIX-XX. század Magyarországon. In: A magyar büntetőjog kutatásának alapjai. Jogtörténelmi Értekezések 20. Budapest, 1997
- MEZEY Barna: Az ónodi országgyűlésen elfogadott katonai szabályzatok jogtörténelmi jelentősége. In: BÖGÖLY Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.) Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007
- MEZEY Barna: Jogfejlődésünk tradíciói. In: GERGELY Jenő – IZSÁK Lajos (szerk.) A magyar államiság ezer éve. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 2001
- MIKLAU Roland: Austria, principles of criminal procedure and their application in disciplinary proceedings. *Revue internationale de droit pénal*. Vol. 2-3. 2003
- MILITARY JURISDICTION AND INTERNATIONAL LAW. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004
- Military Law Review Vol. 1. (1958) Preface
- MOLNÁR József: A kriminalisztika tudományának története. In: Bócz Endre (szerk.) *Kriminalisztika* 1. kötet. BM Kiadó. Budapest, 2004
- MOLNÁR Károly: A honvédség erkölcsi válságának mibenléte, a kiűtkeresés irányai. In: Molnár Károly (szerk.) *Katonaetika*. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1993
- MÓRA Mihály (szerk.): A magyar büntető eljárási jog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961
- MORAVCSIK Gyula: Bölcs Leó Taktikája mint magyar történelmi forrás. *Századok*, 1951
- MOREIRA DE SOUSA João Maria: Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- MORRISON Humpfrey: Presentation on the traditions of the modern military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- NAGY Andor: Csapatközösségek, katonai kollektívák szerepe a bűnözés elleni harcban. In: VÍG István – TAKÁCS László (szerk.) *A parancsnoki büntető jogalkalmazás kézikönyve*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1976
- NAGY Ferenc: A Büntető Törvénykönyv kodifikációja, a szankciórendszer reformja. *A Btk. általános részi hivatalos tervezet szankcióiról*. *Kriminológiai Közlemények*. 64. szám. 2007
- NAGY Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó. Budapest, 2004
- NAGY Ferenc: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. Hvgorac. Budapest, 2005
- NAGY József: A pszichológiai szakterületi munka sajátosságai a minőségbiztosítás területén. In: Hautzinger Zoltán (szerk.) *Tanulmányok a Határőrség a minőség útján című tudományos konferenciáról* Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IV. Pécs, 2005
- NAGY Lajos: Fellebbezés a büntetőperben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1960

- NAGY László: Gondolatok a Társaságról és a hadtudományról. Hadtudomány 2/2007
- Néhány gondolat a rendőrségi parancsnokok felelősségéről az utasításadási és fegyelmi jogkör tekintetében. Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda. Forrás: http://www.neki.hu/rend/tan_2002.htm (letöltés ideje 2008. 07. 23.)
- NÉMETH András – SZILÁGYI Zsuzsanna – KOVÁCS Gabriella: A missziós szolgálatot teljesítő állomány pszichés állapota. Forrás: http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsesegi_szemle/a_misszios_szolgalatot_teljesito_allomany_psziches_allapota (letöltés ideje: 2009. 01. 21.)
- NÉMETH György (szerk.): Görög történelem. Osiris Kiadó. Budapest, 1996
- NYÍRI Sándor: Az ügyészségekről. BM Kiadó. Budapest, 2004
- O'Brien Edward J.: The Nuremberg Principles, Command Responsibility and the Defense of Captain Rockwood. In: Military Law Review. Vol. 149. 1995
- ÓDOR Imre: „Szabad szakáll” vagy regula. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.) A katonai büntetőjog tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007
- OKVÁTH Imre: A katonai elit metamorfózisa 1945-1950. In: OKVÁTH Imre (szerk.) Katonai Perek 1945-1958. Történeti Hivatal. Budapest, 2001
- ORENTLICHER Diane F. és GOLDMAN Robert Kogod: The Military Tribunal Order: When Justice Goes To War: Prosecuting Terrorists before Military Commissions. Harvard Journal Law & Public Policy, 2002
- ŐRI Gábor: A magyar katonai büntetőjog a vérszerződéstől 1958-ig. Ügyészek Lapja 4/1999
- ŐRY Gábor: A magyar katonai igazságszolgáltatás szervezete és működése 1848-49-ben. In: Hadtörténelmi Közlemények 1/1998
- PÁLFFY Géza: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században. Győr-Moson-Sopron Megyei Győri Levéltára. 1995
- PALLÓ József: Gondolatok a rendészet fogalmi és alkalmazási kérdéseiről. Börtönügyi Szemle 2/2007
- PÁLOS János: Humánfeladatok a fegyelmi helyzet szilárdítása érdekében. Új Honvédségi Szemle. Különszám, 2000
- PAP János: A katonai ügyészi szervezet helye és szerepe az egységes ügyészi szervezetben. Ügyészek Lapja 1-2/1995
- PAP János: A katonai ügyészi szervezet megalakulása és története 1946 és 1953 között. Ügyészség története. Budapest, 1996
- PAP János: Az egységes igazságszolgáltatási rendszer és a katonai igazságszolgáltatás viszonya. Ügyészek Lapja 4/1994
- PAP János: Történeti áttekintés a katonai parancsnok szerepéről a katonai büntetőeljárásban. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): A katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007
- PAP Kálmán: A katonai büntető és fegyelmi fenytőjog kézikönyve. Grill Károly Bizománya. Budapest, 1888
- PAPP Kálmán: A katonai és fegyelmi fenytőjog kézikönyve. Budapest, 1884
- PÁRDI Mátyás: A fegyveres erők parancsnokai és a katonai ügyészek együttműködésének elméleti és gyakorlati kérdései. Kandidátusi értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1989
- PÁRDI Mátyás: A katonai ügyész és a parancsnok együttműködése gyakorlati és szervezeti kérdései a bűnmegelőzés érdekében. Katonai Jog- és Igazságszolgáltatás. Budapest, 1981

- PARISELLE Jean: La justice militaire française à la lumière de son histoire. In: Revue de droit militaire et de droit de la guerre. XIX-3-4. Brussels 1980
- PARKS W. Hays: A few Tools in the Prosecution of War Crimes. Military Law Review. Vol. 149. (1995)
- PECZ Vilmos (szerk.) Ókori Lexikon. Forrás: <http://mek.oszk.hu/03400/03410/html/9086.html> (letöltés ideje 2008. 05. 22.)
- PEKÓ József: A katonai doktrina-korszerűsítés elvi hátteréről. Hadtudomány 1/1999
- PERJÉS Géza: A katona becsülete. Hadtörténelmi Közlemények 1/2003. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00018/00023/06.htm> (letöltés ideje: 2009.02.24.)
- PETRÉTEI József: Magyar alkotmányjog II. Államszervezet. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001
- PHANG Sara Elise: Roman Military Service: Ideologies of Discipline in the Late Republic and Early Principate. Cambridge University Press. 2008
- POLT Péter: Az állampolgári és emberi jogok érvényesülése a Magyar Honvédségnél az ombudsman szemszögéből. Acta Humana 28-29/1997
- PRITCHETT William Kendrick: Military Art and Science. University of California. 1974
- PULSZKYKY Ágost – TAUFFER Emil: Börtönügy múltja, elmélete jelen állása külön tekintettel Magyarországra. Emich Gusztáv Kiadványa. Pest, 1867
- RANT James W.: A Findlay ügy hatása a brit katonai jogra. Előadás. Ottawa, 1997. augusztus 20.
- RANT James W.: Courts Martial, Discipline and the Criminal Process in the Armed Forces. Oxford University Press. New York, 2003
- RAPPE Jukka: A brief history and visions of future of military justice in Finland. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- RICHARDS Steve: Independence and the Canadian Military Justice System. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- ROCK Gerald L.: An Introduction to the Military Justice in France. Military Law Review. Vol. 25. (1964)
- ROGERS A.P.V.: Different models of military jurisdiction and judicial guarantees. Human Rights and the Administration of Justice Through Military Tribunals. International Commission of Jurists. Geneva, 2004
- ROGERS A.P.V.: Law on the Battlefield. Manchester University Press. 1996.
- ROSEN Richard D.: Civilian Courts and The Military Justice System. Military Law Review. Vol. 108. 1985
- ROWE Peter J.: Military Justice within the British Army. Military Law Review. Vol. 94. 1981
- RUSSEL-BROWN Sherrie L.: The last line of defense: The doctrine of command responsibility and gender crimes in armed conflict. <http://hosted.law.wisc.edu/wilj/issues/22/1/russell-brown.pdf> (letöltés ideje 2008. 05. 22.)
- RZEPA Zbigniew: History, Tradition and Future of the Polish Prosecutor Office and Judiciary. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- SANCHEZ Ricardo: Wiser in Battle. A Soldier's Story. Harper Collins Publisher. New York, 2008

- SARLÓS Béla: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1959
- SÁRVÁRI Jenő: Ungvártól a Don-kanyarig. Prezident Bt. Pécs, 1996.
- SCHÄFER Annamária: Időszerűség, tervszerűség, határidők. Belügyi Szemle 11/1985
- SCHLUETER David A.: Military Crimes and Defenses. LexisNexis. Matthew Bender. Charlottesville. Virginia 2007
- SCHLUETER David A.: Military Criminal Justice: Practice and Procedure (6th ed, 2004). Lexis Law Publishing. Charlottesville. Virginia
- SCHLUETER David A.: Military Criminal Procedure Forms. LexisNexis. Charlottesville. Virginia 2003
- SCHULTHEISZ Emil: A bűncselekmény elkövetésére irányuló katonai parancs. In: HELLER Erik, MOÓR Gyula, RÁCZ György (szerk.): Büntetőjogi Tanulmányok Angyal Pál születése 60-ik és jogtanári működése 35-ik évfordulójának emlékére. Pallas. Budapest, 1933
- SCHULTHEISZ Emil: A katonai büntetőtörvény magyarázata. Politzer. Budapest, 1930
- SCHULTHEISZ Emil: A magyar katonai büntetőjog rövid vázlat. Attila Nyomda. Budapest, 1934
- SCHULTHEISZ Emil: A német katonai bünvádi perrendtartás vázlat. Különlenyomat a Magyar Katonai Szemle 1937. április 4. számából. Budapest, 1937
- SCHULTHEISZ Emil: A katonai büntetőtörvény zsebkönyve. Politzer. Budapest, 1943
- SEOG CHOI Jae: The traditions and future of the Korean Airforce's Military Justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- SIMON Douglas L.: Making Sense of Cruel and Unusual Punishment: A New Approach to Reconciling Military and Civilian Eighth Amendment Law. Military Law Review. Vol. 184. 2005
- SISERMAN Viorel: Traditions, actuality and perspectives of the Romanian military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- SLÉDER Judit: A büntetőeljárás megindításának egyes elméleti problémái. In: Ádám Antal (szerk.) PhD Tanulmányok 1. Pécs, 2004
- SMIDT Michael L.: Yamashita, Medina, and Beyond: Command responsibility in contemporary military operations. Military Law Review. Vol. 164. 2000
- STOUFFER – LUMSDAINE: The American Soldier. Vol. II. Combat and it's Aftermath. Princeton. New Jersey, 1949
- SZABÓ Adrienn: A nürnbergi, a jugoszláv, illetve a ruandai nemzetközi büntetőtörvényesékek joghatósága. In: Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXIV. 2006
- SZABÓ András: Bűnözés-ember-társadalom. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1980
- SZABÓ János: A hadügy szociológiája. In: DOBAI Pál (szerk.) Katonaszociológia. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2000
- SZABÓ Miklós: A hadtudomány jelenkori felelőssége, lehetőségei és határai. Hadtudomány 1-2/2006
- SZABÓ Sándor: A katonai büntetőtörvénykönyv a magyar jogforrás szempontjából. In: Angyal-szeminárium kiadványai. 1. szám. Budapest, 1916

- SZABÓNÉ Nagy Teréz: A büntető igazságszolgáltatás hatékonysága. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1985
- SZABÓNÉ Nagy Teréz: A szocialista büntető igazságszolgáltatás egységesítése és differenciálása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1974
- SZABÓNÉ Szabó Andrea: A Magyar Honvédség arculati elemei. Hadtudomány 3/2000
- SZALAI István: A katonai mellékbüntetések a jogrendszerben. Ügyészek Lapja 1/2005
- SZAMEL Lajos: A rendészeti igazgatás. In: SZAMEL Lajos (szerk.) Magyar Államigazgatási Jog. Különös rész. PTE ÁJK Pécs, 1981
- SZAMEL Lajos: Jogállamiság és rendészet, Rendészeti Szemle 3/1992
- SZÉKELY János: Szakértők az igazságszolgáltatásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1967
- SZENDREI Géza: A magyar ügyészség évszázadai. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2005
- SZÍJÁRTÓ Károly – KORDA György: A katonai büntetőeljárás általános szabályai. In: RUDAS György (szerk.) Büntetőeljárás-jog. Belügyminisztérium. Budapest, 1974
- SZIKINGER István: A büntetőhatalom és az egyéni jogok. Fundamentum 2/1997
- SZIKINGER István: Rendőrség a demokratikus jogállamban. Sík Kiadó. Budapest, 1998
- SZILÁGYI Arthur Károly: Értekezések a katonai jog köréből. Budapest, 1896
- SZILÁGYI Sándor (szerk.): A Magyar Nemzet Története 1. könyv V. fejezet. Athenaeum Kiadó. Budapest, 1898
- SZUN-CE: A hadviselés törvényei. Forrás: <http://mek.niif.hu/01300/01345/01345.htm> (letöltés ideje 2009. 02. 14.)
- TALLA István: Vezetői követelménytámasztás, a vezetés fegyelme. Új Honvédségi Szemle. Különszám, 2000
- TAYLOR Telford: „The Anatomy of the Nuremberg Trials: A Personal Memoir” Knopf Publisher. New York 1992
- TEITEL Ruti: Az átmenet büntető-igazságszolgáltatása. Fundamentum 1/2000
- THE ANATOMY OF DISCIPLINE. School of Advanced Military Studies. Fort Leavenworth, Kansas, 1993
- THIRD PERIODIC REPORT OF THE NETHERLANDS TO THE HUMAN RIGHTS COMMITTEE. United Nations document CCPR/C/NET/99/3. 25 august 2000. paragraph 102.
- TÓTH Judit: A Határőrség alkotmányos helyzetéről. In: HAUTZINGER Zoltán (szerk.) Tanulmányok a Határőrség a minőség útján című konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IV. Pécs, 2005
- TÓTH Mihály (szerk.): Büntető eljárásjog. Hvgorac. Budapest, 2003
- TÓTH Mihály: A terhelti védekezési jog. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1989
- TÓTH Mihály: Gondolatok egy a védelem hatékonyságának javítását célzó kísérlet kapcsán. In: NAGY Ferenc (szerk.): Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére. Pólay Elemére Alapítvány. Szeged, 2007
- TÓTH Mihály: Néhány impresszió az új Btk. Általános része Tervezetének „első olvasata” után. In: Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2007
- TÓTH Mór: Tanulmányok a börtönügy terén. Érseki Líceum Nyomdája. Eger, 1874
- TÓKEI Ferenc: Előszó. In: Szun-ce: A hadviselés törvényei. Forrás: <http://mek.niif.hu/01300/01345/01345.htm> (letöltés ideje 2009. 02. 14.)

- TREMMEL Flórián – FENYVESI Csaba – HERKE Csongor: *Kriminalisztika. Tankönyv és Atlasz.* Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2005
- TREMMEL Flórián: „Kemény” és „puha” alapelvek az új magyar büntetőeljárásban. In: ÁDÁM Antal, CSERESNYÉS Ferenc, VISEGRÁDI Antal (szerk.) *Tanulmányok az 1956. évi forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára.* Pécs, 2006
- TREMMEL Flórián: A katonai igazságszolgáltatás tricentenáriumi vetületei. In: BÖGÖLY Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma.* Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007
- TREMMEL Flórián: *A magánvád.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1985
- TREMMEL Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban.* Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2006
- TREMMEL Flórián: *Magyar büntetőeljárás.* Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001
- TÚRI Viktória: A kiválasztási eljárás korszerűsítésének első lépései a Magyar Honvédségnél. *Hadtudományi Szemle* 3/2008
- VAJNA Károly: *Hazai Régi Büntetések II. kötet.* Budapest, 1907
- VÁMBÉRI Ruztem felszólalása. In: Gábor Gyula: *A katonai börtönrendszer.* Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904
- VARGA Péter: *De re militari (A katonai jogról – forráselemzés).* Acta Juridica Et Politica, Szeged 1999
- VARGA Zoltán: *A tanúvédelem.* Magyar Jog 5/2001
- VARGYAI Gyula: A legújabbkori magyar katonai igazságszolgáltatás írásbeliségének kérdése. *Magyar Herald. A magyar hivatali írásbeliség fejlődése. 1181-1981. I.* Budapest, 1984
- VALLE James E.: *Rocks and Shoals. Naval Discipline in the Age of Fighting Sail.* U. S. Naval Institute. Annapolis, Maryland, 1980
- VENCZL László: A katonai büntető igazságszolgáltatás aktuális kérdései. *Kriminológiai Közlemények* 59. szám 2001
- VENCZL László: A katonai parancsnok büntető hatalma és a strasbourgi joggyakorlat. *Szakedolgozat. ELTE Európai Jogi Szakjogász képzés.* Budapest, 2001
- VENCZL László: A válságkezelő műveletek során alkalmazható fegyelmi és büntetőjogi együttműködési formák. *Új Honvédségi Szemle* 8/2006
- VÍGH József: *Kauzalitás, determináció és prognózis a kriminológiában.* Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980
- VÍGH József: *Kriminológiai alapismeretek.* Tankönyvkiadó. Budapest, 1991
- VINCZE Miklós: A katonai büntetőjog kétezer éves tükre (De re militari). *Ügyészek Lapja* 6/2006
- VIRÁNYI Gergely: *Gondolatok a rendészettudományhoz.* In: Hautzinger Zoltán (szerk.) *Tanulmányok a Határőrség és rendészet tudományos konferenciáról.* Pécsi Határőr Tudományok Közlemények I. Pécs, 2002
- VISKI László (szerk.): *Kriminalisztika. Általános rész.* Belügyminisztérium. Budapest, 1961
- VOKÓ György: *Magyar büntetés-végrehajtási jog.* Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2004
- WEBSTER'S NEW WORLD COLLEGE DICTIONARY. Wiley Publishing, Inc. Cleveland, Ohio, 2005. Forrás: <http://www.yourdictionary.com/military-science> (letöltés ideje 2009. 02. 25.)

Wehrdisziplinarordnung vom 16. August 2001 (BGBl. I S. 2093), zuletzt geändert durch Artikel 7 Abs. 1 des Gesetzes vom 26. März 2007 (BGBl. I S. 358) 58 § (1) bek. 2. pont

WEISS Michael Ratner-Peter: Das center for Constitutional Rights und das Deutsche Strafverfahren. Forrás: http://www.rav.de/download/Strafanzeige_2.pdf (letöltés ideje 2008. 07. 23.)

WIENER A. Imre: A Btk. általános része de lege ferenda. Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézete. Budapest, 2003

WIENER A. Imre: Büntetendőség – büntethetőség (Felelősségtan). In: WIENER A. Imre (szerk.): Büntetendőség, büntethetőség. Büntetőjogi Tanulmányok. KJK Kerszöv. Budapest, 2000

WINTHROP William: Military Law and Precedents. Govt. Print. Off. Washington. 1920

ZÁVODSZKY Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Stephaneum. Budapest, 1904

ZSITNYÁNYI Ildikó: „A hazáért mindhalálíg!” A magyar tisztikar ellen irányuló perek, 1945-1953. In: OKVÁTH Imre (szerk.) Katonai Perek 1945-1958. Történeti Hivatal. Budapest, 2001

ZSOLDOS Attila: Szent István korának magyar társadalma. Kisebbségkutatás, 3/2000